

VILÁGIRODALOM KÖNYVTÁR

8. KÖTET.

(MÉMOIRE-SOROZAT.)

Nyomatott Heller K. és Társa műintézetében Német-utca 27.

BASKIRCSEV MÁRIA NAPLÓJA

FRANCIA EREDETIBŐL FORDÍTOTTA:
UDVARHELYI ÁDÁM
MÁSODIK RÉSZ

MÁSODIK KIADÁS

A VILÁGIRODALOM KÖNYVKIADÓVÁLLALAT KIADÁSA
BUDAPEST.

Szeptember 9., — vasárnap. — Sírtam. Nagyon elszomorít, hogy így elforgácsolódik az életem. Isten őrizzen meg a félreismert lángeszek sorsától! Sokszor arra gondoltam már, hogy sorsüldözött vagyok, de a lelkem fellázzad az ilyen rettenetes gondolatok ellen ...

Nunquam anathematis vinentis exuenda!

Van ember, kinek minden sikerül, van olyan, ki mindenben szerencsétlen és nem tudja megváltoztatni a végzetét. És épen ez a szomorú a dologban.

Már három év előtt megkezdhettem volna a komoly munkát, de akkor, tizenhárom éves koromban, H . . . herceg árnyképe után futottam. Még csak bevallani is siralmas! Nem vádolom magam, mert akkor nem tudtam, mitől fosztom meg magamat. Sajnálom magam, de a hibás nem egészen én vagyok. A sok korlátozó körülmény s emellett mégis a teljes fejlődési szabadság, melyet élveztem s melyet nem tudtam helyesen felhasználni; túlzásra hajló gondolkodásom, mely olyan koraérett és bizalmatlan volt, mintha negyven esztendő tapasztalatai lennének mögöttem, ördög tudja, hogyan — de mindig kizökkentettek a helyes irányból. Ha más fiatal leány jutott volna az enyémhez liasonló helyzetbe, bizonyosan talál megértő jóbarátokat, akik Rómában vagy másutt rászorítják a komoly munkára, vagy pedig gondoskodtak volna, hogy jól férjhez menjen. Nekem mindebből semmi sem jutott.

Nem sajnálom, hogy kedvem szerint éltem és korlátlanul fejlődtem. Balgaság volna sajnálnám, mikor a késő bánat úgysem segíthet már. Természetem, hogy mindent magamon kell megpróbálnom.

Szeptember 10. — hétfő. — Holnap reggel elutazunk.

Szeretem Schlangenbadot. Gyönyörű erdeje, pompás levegője van és fellelheti a *teljes* magányt, aki nem akar embereket látni. Minden fáját, minden ösvényét ismerem. Kevesebb kívánsággal boldog lehetnék.

Anyám és nagynéném nem értenek engem. Nem tudják felfogni, hogy Rómába vágyom. Azt hiszik, hogy Rómából a Pincio, az Opera s néhány rajzóra kell nekem s hiába magyaráznám holtomig, hogy a lelkem kívánja, talán megértenék, de csak úgy, mint szeszélyt, beteges rajongást; A mindennapi apró gondok megőrölték őket s aztán; meg azt mondják, hogy az érzésekre születni kell. Lehet valaki okos, szellemes, sőt kiváló máskülönben és sohasem érti meg az ilyesmiket. Bennem van a hiba talán?

Szeretnék fatalista lenni.

Paris, szeptember 19., — szerda. — Végigolvastam a Pietróval folytatott csacsiskodásomat s nagyon félek, nehogy hülyének vagy léhának tartsanak. Léha? Nem, nem, Isten mentsen! . . . olyan tisztességes az *egész* családom!

Csak ostoba voltam és nem kedveskedés, hogy az ostoba címmel díszítem magam. A legnagyobb szomorúsággal ismétlem, mert volt alkalmam meggyőződni róla.

Én akartam meghódítani egykor a világot? Íme, tizenhét éves koromban, fásult lélek vagyok, magam sem ismerem magamra . . . De azt tudom, hogy ostoba vagyok, Pietro a bizonyágom.

Pedig máskülönben van elég eszem, csak épen akkor nincs, mikor kellene ...

Szeptember 20., 21. — csütörtök, — péntek. — Utálom magam, — megvetek mindent, amit beszélek, írok és teszek. Gyűlölöm magam, mert csalatkoztam magamban s mert egyetlen önmagamba vetett reménységemet sem bírtam beváltani.

Ostoba vagyok, tapintatlan vagyok, az is voltam mindig. Szóltam valaha okos szót idejében; tettem már valahai egyetlen helyes lépést? Dehogy; ostobaságot halmoztam butaságra. Azt hittem, hogy szellemes vagyok s csak ot-

romba voltam; merésznek gondoltam magam s csak pityeregni tudok; tehetségről álmodtam s nem tudom, hová tűnt belőlem; azt hittem, gyönyörű dolgokat fogok írni tudni s ime . . . Uram, Teremtőm!

Nem szellemeskedem kérem, nem tréfából feketítem be magamat; a tiszta igazságot mondtam. Nem szeretném, ha helyes önbírálatomat szerénységnek vagy más jó tulajdonságnak néznék. Gyűlölöm magam!

Szeptember 22., — szombat. — Nem tudom, mi az oka, úgy érzem, szívesen maradnék Parisban. Azt hiszem, jó *kezdet* volna, ha egy *évet* a Julian-festőiskolában töltenék.

Október 2., — kedd. — Ma költöztünk át a Champs-Elyséesre. Bár nagy volt a felfordulás, mégis elmentem a Julian-műterembe, az egyetlen festőiskolába, melynek nőtanítványai is komolyan dolgoznak. Reggel nyolctól déli tizenkettőig s délután egytől öt óráig folyik a munka. Épen aktrajzolás volt, egy férfi állt modult, mikor Julian bevezetett a terembe.

Október 3., — szerda, — Holnap negyedike lesz s a negyedike rendesen bajt zúdít reám, — viszont ma szerda van, a szerencsés napom s azért nagyon igyekeztem, hogy minden fontos dolgomat ma kezdjem el.

Juliannál felvázoltam egy fejet háromnegyedes profilban, tíz perc alatt s a mester azt mondta, hogy nem várt ennyit egy kezdőtől. Azután rögtön el is mentem a műteremből, mert hiszen ma csak az volt a fontos, hogy épen megkezdjem a munkát.

A Bois de Bonlogneban sétáltunk s leszakítottam öt sárguló falevelet! De mit kívánjak magamban? . . . milliomos legyek? — jöjjön meg a hangom? — nyerjem el férfiálmév alatt a római nagy művészdíjat? — legyek a IV. Napoleon felesége? . . .

A hangomat szeretném visszakapni.

Október 1., — csütörtök, — Nagyon rövid a nap, ha az ember reggel nyolctól délig s délután egy órától ötig raj-

zol. A kétszeri jövés-menésre is majdnem másfél órát kell számítanom. Ma reggel el is kététem egy kicsit, úgy hogy össze-vissza nem dolgoztam többet hat óránál.

Istenem, ha eszembe jut, hogy hány évet, hány hosszú évet veszítettem! Nem használok vele, de pokolba tudnám kívánni magam! Örvendj, hóbortos, hogy megjött az eszed és dolgozol!

Tizenhárom éves koromban kezdekhettem volna. Négy elvesztett év!

Feljegyzésre méltó képeket festhettem volna, ha négy évvel hamarabb kezdek meg a munkát, de azt a keveset is rosszul tudom, amit idáig tanultam. A legelején kell elkezdenem.

Ma kétszer fogtam hozzá egy fej lerajzolásához, mert előszörre sehogy sem ment. Az aktom azonban egészen jó volt, Julian mester egy vonalat sem javított rajta, sőt ott sem volt, mikor elkezdtem; egyik társam mutatta meg, hogyan fogjak hozzá, mert hiszen még sohasem láttam akt-rajzolást.

Ami rajzokat idáig készítettem, az a művészetek kiűfoglalása volt,

Végre művészekkel, igazi művészekkel dolgozhatom; olyanokkal, akik kiállítanak, akiknek megfizetik a képeit, sőt akik már órákat is adnak.

A mester meg van elégedve első szereplésemmel.

— Tél végéig nagyon jó arcképeket fog tudni rajzolni, — mondta.

Azt mondja, hogy nők között is akadt már olyan tehetséges tanítványa, mint a férfiak között. Eleinte jobban szerettem volna, ha a férfiak műtermében dolgozom, de erősen szívaroznak és a tanításukban semmi különbség sincsen. Régebben, mikor a nők még csak felöltözött modellekről dolgoztak és nem rajzolták a meztelen emberi testeit, volt különbség, de mára már szerencsésen elenyészett.

Az öltöztetőasszony éppen olyan, mint ahogy a regényekben festik. Mindig művészek közt éltem, — mondja, — és már nem bírom megszokni a polgári életet. Én is művész vagyok.

Nagyon, nagyon boldog vagyok!

Október 5., — péntek.

— Senki sem segített? — kérdezte Julian ma reggel, mikor a műteremben hozzám lépett.

— Senki, mester, — feleltem és úgy elpirultam, mintha hazudtam volna.

Jól van; meg vagyok elégedve. Jól csinálta.

Valóban?

Nagyon meg vagyok elégedve. — ismételte Julian. Hát még én, erre a kijelentésre! . . . Útbaigazításokat adott.

A társaim már régóta dolgoznak a műteremben és a Louvrebán, Mindenikük legalább három-négy évi komoly tanulásra tekinthet vissza s ezért most még zavar kissé a főlényük, de már korántsem félek annyira, mint eleinte féltem.

Október 6., — szombat. — Senkivel sem találkoztam, mert hiszen az egész napot a műteremben töltöttem.

— Csak bátorság — biztatott Julian, — nem fog sokáig kezdő maradni.

Édesanyámnak pedig, aki öt órákor értem jött, hogy hazakísérjen, körülbelül a következőket mondta:

„Azt hittem, hogy csak gyermekes szeszélyről lesz szó, de be kell vallanom, hogy kedves leánya komolyan és nagy kitartással dolgozik és hogy valóban tehetséges is. Ha a buzgalma nem lankad, három hónap múlva akár a Salon is kiállíthatja a képeit.”

Valahányszor javítás közben rám kerül a sor, mindig megkérdezi, hogy egyedül dolgoztam-e. Úgy látszik, még mindig bizalmatlankodik. Pedig hát természetes, hogy egyedül dolgoztam! Eddig még csak egyetlen egyszer kértem tanácsot az egyik társamtól, akkor, mikor az első akthoz hozzáfogtam.

— Most már úgy teszek, mint a többiek ... mutatom, hogy én is művész vagyok.

A műteremben név, család és minden társadalmi különbség elenyészik. Juliannál senki sem az apja leánya, de mindenki én, mindenki egy egyedül álló, külön individum, aki előtt a művészetén kívül semmi egyéb cél nem

lebeg. De így van jól; olyan büszkének, szabadnak érzi magát az ember.

Célhoz értem: beteljesült a vágyam, s oly boldog vagyok. hogy alig tudok hinni a tulajdon szememnek.

Mit is akartam mondani még? Igen! Tudják-e, kivel találkoztam a Champs-Elyséesen? H . . . herceggel, tulajdon magával. Egy egész bérkocsit betöltött becses személye. Az egykori széles vállú, vöröses hajú szép fiatal emberből, kinek olyan csinos kis bajusza volt, vörösképű, csupaszarcú, kövér ánglius lett, kinek az oldalszakálla az arca közepétől a füléig ér.

Hogy négy év alatt így megváltoznassék az ember? Félóra múlva már nem is gondoltam rá,

Sie transit gloria *ducts*.

Milyen különös gyerek voltam!

Október 8., — hétfő. — Ma reggel új modelt kaptunk, egy café cbantant-beli énekesnőt, aki a szünetek alatt énekelt. A délutáni akthoz egy fiatal leány volt a modelünk.

Azt mondják, mégcsak tizenhét éves. de mondhatom, alaposan meg van viselve. Úgy hallom, hogy ezek a teremtések lehetetlen életet élnek.

Nagyon nehéz helyzetbe volt beállítva, sokat küzdöttem vele.

Az ember azért szégyenli a meztelenségét, mert tudja, hogy a teste csak a legritkább esetben tökéletes. Szégyenérzetünknek csúnyaságunk az alapja. Ha nem félnénk, hogy csúnya a bőrünk, rosszul fejlett valamelyik izmunk, vagy idom talán a lakunk, ruha nélkül sétálgatnánk s nem jutna eszünkbe, hogy szégyeljük magunkat. Meg tudod-e állni, hogy a szép holmidat, a drága kincsedet ne mutogasd? Tudta-e rejtegetni valaha csak egy ember is a hiúsága tárgyát? Csakhogy míg arcunk csúnyaságával könnyen megbékülünk, testünk hibáit ösztönös óvatosság-gal rejtegetjük idegen tekintetek előtt.

A szégyenérzet csak a tökéletesség előtt, csak az abszolút szép mindenhatósága előtt enyészik el. Ha vizsga szemmel nézel valamit s „Gyönyörű!” felkiáltás helyett más szó kerül ajkadra, tudnod kell, hogy nem tökéletes

szépség, amely eléd került. Keresd csak és hamar megtalálod a hibáit.

A mi modelünknek formás, egyenes ujja, de nagy keze volt; a lába is szabályos és csinos, de úgy találok, hogy túlságosan ki van párnázva.

Testünk igazi, tökéletes szépsége íel tudna mentem az illedelem szabályai alól, de ismételnem kell, hogy a szépségnek minden téren meg van a felmentő hatalma. Ha új zenedarabot hallasz s nem köt le annyira, hogy közben észre ne vedd az előadás fogvatékosságait, akkor a zene-mű nem tökéletes. Ha egy nagy tett látása mellékgondolatokra késztet, szóval nem tölti be csodálattal egész lényedet, akkor nem az igazi hősi tettek álmódott eszményképe volt. Az igazi szépet, mely látásod vagy hallásod útján jut lelkedhez, arról ismered fel, hogy mindenható ereje van, melynélfogva egész lényedet be tudja tölteni.

Ha a meztelen női test rosszalásodat idézi fel, akkor nem az igazi, az eszményi női test jelent meg előtted, mert különben semmi más érzés nem szoríthatta volna ki a sasépségnek a megézését az agyadból. Elfeledsz gyönyörködni benne azért, hogy észrevedd, hogy meztelen. A szépség nem volt elég tökéletes, hogy egyetlen, uralkodó érzéked legyen s ennélfogva a meztelenség feltárása az egyik félben szégyenkezést, a macikban helytelenítést ébresztett fel.

Azt a tettedet szégyeled, melyről tudod, hogy mások is elítélik, amin a többségnek nem jut eszébe megütközni, azt te is természetesnek tartod és eszedbe sem jut, hogy szégyenkezz miatta.

Végeredménykép: a tökéletesség és a mindennekfelett való szépség megsemmisít minden gáncsoskodást és következésképen megsemmisíti a szégyenérzetet is.

Október 9., — kedd. — Kis énekesnők fejét nagyon közelről és megrövidített állásban kellett lerajzolnom, mert hétfőn reggel kissé megkéstem s nekem jutott a műteremben a legrosszabb hely.

De hiszen ez a rajz egyáltalában nem rossz — mondta Julian, — sőt nagyon csodálkozom, hogy ilyen helyesen oldotta meg feladatát, mikor épen ez a legnehezebb

beállítás. Hogy is tudta ilyen közélről lerajzolni? Igazán gőzerővel halad előre.

Az én világom a műterem. Az enyém jönnek-mennek, színházba járnak, én csöndben rajzolgatva várom, hogy elérkezzék a karnevál ideje, melyet, ha semmi közbe nem jön, Nápolyban szeretnék eltölteni.

Október 10., — szerda. — Julian meg van lepve, de azért ne gondoljanak csodát rólam. A mester azért van meglepve, mert azt hitte, hogy az előkelő fiatal leányoknál szokásos szeszélyből fogtam munkához. Persze, még nagyon gyakorlatlan vagyok, de jó érzékem van és a hasonlatosságot mindig eltalálom. A rajzom kidolgozása természetesen csak olyan, amilyen nyolc napi gyakorlás után lehetséges.

A társaim valamennyien jobban rajzolnak nálam, de az arányt és a hasonlóságot én találok el legjobban s azért reményilem, hogy többre fók menni, mint ők. mert bár, elismerem a fölényüket, előre tudom, hogy nem fogok megelégedni az ő tudásukkal. A legtöbb kezdő ugyanis rendszeren így sóhajt fel: — Bárcsak úgy tudnék rajzolni, mint X vagy Y!

Mindenik társamnak van gyakorlata, tudása és már sok tapasztalatot szereztek maguknak. Mégis, akik idősebbek közöttük, az immár negyven évet is ért tanítványok, sohasem fogják többre vinni, mint ahol ma állanak; fiatal társaimnak pedig, kik valamennyien jól rajzolnak, — még van idejük a tanuláshoz, de jövőjük nincsen.

Lehet, hogy én sem jutok révbe, de akkor az lesz az oka, hogy hamar elhagyott a türelmem. Attól tartok, hogy túlságosan későn fogtam hozzá. Meg tudnám ölni magam, miért nem kezdtem el négy évvel hamarább.

Majd meglátjuk.

Október 11., — csütörtök. — Nagyon jól tudom, hogy a megtörtént dolgokon kár tépelődni s mégis minduntalan szemrehányással illetem magam: — Látod, látod, miért nem kezdted hamarább.. Már művész lehetnél és . . . stb. stb.

Julian mester azt mondta az öltöztető asszonynak,

hogy Schaeppi és én ígérünk legtöbbet, Tudják kérem, ki az a Schaeppi? A svájci leányunk. Miféle nyelv, szent egék! Julian még olyasvalamit is mondott, hogy nagy művész lehet belőlem.

Rosalietől, a komornámtól hallottam, kérem.

Nagyon hideg van és alaposan meghültem, de a tanulás kedvéért mindent elviselek.

Tanulni; — miért?

Mert kezdettől fogva ezt sóvárgom; — mert benne találtam meg, mi a lelkemnek hiányzott; — mert a magam erejéből akarok érvényesülni; — mert célhoz akarok érni minden áron! Vajon tétlen tudnék-e maradni, ha a lelkemnek beteljesülne minden vágya?

Október 12., — péntek. — Julianna! beszélgettem.

— Egészen elkedvetlenedtem, — panaszkodtam neki. — Tegnap mondta egy hölgyismerősöm, hogy kár rajzolnom, mert semmi tehetségem sincs.

— Komolyan állította?

— Igen, egészen komolyan,

— Nos hát, fogadjon kedves ismerősével — felelte Julian, — hogy három hónap múlva megrajzolja az arcképet és pedig akár szemben, akár profilban vagy félprofilban, úgy, ahogy kívánni fogja. Három hónap nem sok idő és jótállok érte, hogy a kép jó lesz és hogy mindenki azonnal felismeri. Ismétlem, hogy három hónapról van szó s abból, hogy ezt így mindnyájunk előtt kijelentem, láthatja, hogy a sikerét biztos-a veszem és nem állítok képtelenséget.

A mester tulajdon szavai ezek. Azzal a különös, Marseille-vidéki hangsúlyozással beszél, melyet a délfranciák ajkáról a két évtizedes párisi tartózkodás sem tud eltüntetni. Nagyon szeretem a délfrancia dialektust.

Október 13., — szombat. — Tony Robert-Fleury, a híres festő, minden szombaton ellátogat a műterembe, ő festette a *Le dernier jour de Corinth* című képet, melyet az állam vásárolt meg s mely a Luxembourgban van elhelyezve. Nekünk ugyanis időről-időre a legnevesebb párisi művészek adnak utasítást és tanácsot.

Múlt hét szerdáján kerültem a műterembe, de ma egy hete, az elmúlt szombaton, Robert-Fleury nem jöhetett ki s így ma álltunk először szemközt egymással. Mikor az asztalomhoz ért s elakarta mondani az észrevételeit, közbevágтам:

— Bocsánat, mester, mindössze tíz napja dolgozom.
— Melyik műteremben dolgozott eddig? — kérdezte s jobban szemügyre vette a rajzomat.

— Egyikben sem.
— Hogyan? Sohasem dolgozott volna?
— De igen; volt régebben harminchét rajzórám — feleltem, — de ezeket csak időtöltésből vettem.

— Az nem tanulás.
— Tudom és azért . . .
— Sohasem rajzolt még természet után? — szakított félbe Robert-Fleury.

— Soha, mester.
— Lehetetlen.
— Szavamra mondom. — erősítettem.
— Sohasem kapott komoly útbaigazítást?
— Kaptam . . . négy évvel ezelőtt, kislány koromban, mikor rajzolni tanultam, de csak rajzmintákat tettem elém.

— Az semmi. Nem azt akarom tudni.
— Becsületszavamra mondom, — feleltem, — mert láttam, hogy még mindég nem hisz nekem.

— Nos hát, akkor igazán kiváló tehetséggel van megáldva. Csak azt tanácsolhatom, dolgozzék szorgalmasan. Saját maga ellen vétkezik különben.

— Tíz nap óta egyebet sem teszek, mint dolgozom, — válaszoltam. — Megmutassam az e heti rajzaimat?

— Mutassa meg, kérem. Végignézem a többiek munkáját s aztán visszatérek.

Néhány perc múlva újra mellettem állott.

Előszedtem az angyalfejtet s kiválasztottam még két más rajzomat.

— Valamennyit akarom látni, — mondta. Elővettem tehát mindent, a férfiajtót, melyet csütörtökön kezdtem s mely természetesen nincs még készen, az

énekesnőről rajzolt lejt, melyen nagyon sok eredetiséget talált, egy kéz és egy láb rajzát s végül egy női aktot.

— Ezt az aktot egyedül készítette?

— Egyedül, mester; ez volt az első ilyen rajzom, mert ezelőtt soha nem láttam még aktot sem.

Mosolygott, de azért láttam az arcán, hogy még most sem ad hitelt nekem. Mikor azonban újra becsületszavamra hivatkoztam, így válaszolt:

— Csodálatos dolog. Egészen rendkívüli a tehetsége. Ez az akt például egyáltalában nem rossz, ellenkezőleg, sőt határozottan jó egyik-másik része. Dolgozzék, kérem, stb. stb. — bátorított végezetül s egész sereg tanáccsal és útbaigazítással látott el.

Társaim valamennyien hallották párbeszédünket s bizony némi kis irigység is támadt a szívükben, mert aránylag egyikük sem kapott ilyen és ennyi dicséretet, pedig már két-három év óta vannak a műteremben, pompás mo. delekről dolgoznak és szorgalmasan másolják a Louvre képeit is. Természetes, hogy tőlük többet kíván a mester, de viszont kaphattak volna talán az enyémmel egyenlő értékű dicséretet.

Igaz ugyan, hogy . . . , de jobb, ha hallgatók és nem kiáltom meg a sikeremet. Isten kegyelmébe ajánlom magam, mert nagyon félek!.....

Hallgattam is érte egyet-mást ma délután, de nem vettem fel. Az egyik társam, a spanyol leány, ki a világ legjobb teremtése máskülönben, és aki valósággal reszket a festészetért, bár nincs tehetsége, azt mondta hangosan az egyik hollandi társunknak, hogy a kezdők mindig el vannak ragadtatva a sikerüktől, mert az a kevés, mi a műteremben első napokban rájuk ragadt, igen soknak látszik azok előtt, kik idáig egyáltalában semmit sem tudtak. Az alapelemeket nagyon könnyen és nagyon gyorsan el lehet sajátítani, de az ember csak akkor látja meg az igazi nehézségeket, mikor már ért a dologhoz valamit. ... Mindössze hárman-négyen vagyunk kezdők. Vajon a többiek is jutottak már annyira, mint én.

. Október 13., — szombat éjjel. — Foglaljuk össze a mai nap eredményeit.

— Fzt nevezem buzgalomnak. — hallottam hirtelen Julian hangját s hogy pirulva féltékintettem, a mester állott előttém. Elhaló hangon kerdeztem meg, min csodálkozik.

— Azon, — szólt Julian, — hogy még mindig itt van és estig dolgozik, holott ma, szombaton délután, senki sem veszi már komolyan a munkát,

— Nem vár rám egyéb kötelesség s valamivel el kell foglalnom magam, — feleltem.

— Nagyon helyesen. Tudja-e, hogy Robert-Fleury nagyon meg volt magával elégedve?

— Nekem is mondta, mester.

— Kár, hogy még mindig gyöngélkedik, — folytatta Julian, aki közénk telepedett és jókedvűen csevegni kezdett, mi mint hallom, ritkaság számba megy és nagy esemény a műteremben.

Délelőtt ugyanis tanítás után Robert-Fleury elbeszélgetett még Juliánnal s én nagyon szerettem volna tudni, miről folyt köztük a szó, mert valami azt súgta, hogy hizelgően nyilatkoztak rólam. Bementem tehát a szomszédos kis terembe, hol a mester épen egy bájos kis szőke leány rajzát javította és megszólítottam:

Kedves mester mondja kérem, hogyan vélekedik Robert-Fleury a rajzaimról? . . . Igaz, hogy meg nagyon keveset tudok. ... de ő azért mégis meg tudja ítélni, hogy ...

Belepirul, ha elmondom.

Igyekezni fogok, hogy nyugodtan hallgassam meg.

—Nos, azt mondta, hogy rendkívül értelmesen dolgozik és . . .

—Nem akarta elhinni, hogy sohasem rajzoltam még, — vágtam közbe.

—Nem, énnekem sem — újságolta Julian. — Nekem sem akart hinni. Csak akkor hitte el, miikor elbeszéltem, hogyan rajzolta le az első fejtet, tudja azt, amelyiket újra kezdettem. Ugye emlékszik rá? Nos, azt a fejtet igazán úgy rajzolta, mint valaki, aki sohasem látott még ceruzát és papirozt.

— Emlékszem. mester, — mondtam nevetve. Annyit mulattunk akkor rajta.

Most, hogy a kezdet legelső nehézségeivel bizonytalanságom és félelmem is eltűnt, megfőtt az önbizalmam és most fog csak igazán jól menni a munka.

D . . . hercegnő ebédelt nálunk. Nagyon csendes és tartózkodó voltara, igazán ügyelnem kellett, hogy legalább kedves legyek. Nem tudok a műtermen kívül másra gondolni.

Írás közben is minduntalan meg kell állnom s folytonosan az előttem álló hosszú tanulási időn, a nehézségeken, a kemény, kitarító munkán s a szükséges végtelen türelmen jár az eszem,

A tehetség és a lángész nem elég, hogy valaki nagy fesítő legyen; a gépies gyakorlás kérélnhetetlenül megköveteli a magáét. Mégis, egy belső hang azt súgja: Előre, bátran! Ne gondoldj idővel és akadállyal és célhoz érsz! — S íme, hiszek a felső sugallatnak, mert sohasem csalt meg eddig, bár mindig szomorúságot adott tudtomra. Most örömet hirdet és hiszek benne, mert érzem, hogy hinnem kell.

Elnyerem a római művészdíjat!

Október 15., — hétfő, — Lássuk, milyen modelleink lesznek erre a hétre?

Délelőtt egy tizenegy éves, nagyon érdekes arcú, vöröses hajú gyermek jön. A délutáni akhoz egy Percichini nevű férfit kaptunk. Az esti tanfolyamon, mely ma nyílik meg s nyolctól tízig tart, szintén egy férfi lesz a modelünk.

Julian mester egészen elképedt, mikor az esti tanfolyamon is megjelentem. Egész este velünk dolgozott s igazán élveztem a jelenlétét. Politikáról és közérdekű dolgokról beszélgettünk, de mert a mester sehogysem akart szint vallani, leültem és eljászottam a Marseillaiset.

Hányan is voltunk csak ma este? Én, a lengyel lányunk, Farhammer, egy kis francia, Amélie, (a spanyol), az amerikai és a mester.

Dina vendégszerepelt. Olyan érdekes volt. Az erős esti világitás olyan tisztán, élesen kidomborította a modelen a fényt és az árnyékot.

Október 16., kedd. Robert—Fleury különös figyelemre méltott ma délután.

A mai napot is egészen a műteremben töltöttem, de még nem tudom megszokni, hogy reggel pontos legyek. Kilenc órától félegyig dolgoztam, akkor villásreggelire mentem, egy óra húsz perctől délután ötig ismét dolgoztam s este nyolctól tízig résztvettem az esti tanfolyamon. Ez napi kilenc órai munka, de egyáltalában nem fáraszt ki. Szívesen dolgoznék még többet is, ha kifutná az időből. Tulajdonképen nem is munka, amit végzek, bárha más annak nevezi is. Dicsekvés nélkül mondhatom, hogy nekem játék, kellemes időtöltés. Kilenc óra igazán nem sok idő s könnyen meglehet, hogy nem is fogom tudni betartani, mert a Champs-Élysées, ahol mi lakunk, messze esik a Rue Vivienne-től és sokszor megtörténik, hogy az esti tanfolyamra senki sem akar hazulról elkísérni. Ráadásul féltizenegynél hamarabb nem is érek haza. éjfél van, mire lefekszem s másnap reggel egy teljes órát veszték. Ha rendesen be tudnám tartani, hogy reggel nyolc órától déli tizenkettőig s délután egytől ötig dolgozzam, mindennap nyolc órát tölthetnék a műteremben.

Igen ám, csakhogy télen négy órakor már sötét van; nos hát, *feltétlenül* eljárak az esti tanórákra.

Reggel úgysis mindig csukott kocsi áll rendelkezésünkre, ha napközben a nyitott kocsit használjuk is.

Egy év alatt három elvesztegetett év munkáját kell pótolnom, de mert gyorsabban haladok, mint a mindennapi közepes tehetségek s egy évi munkám az ő két esztendőjüknek felel meg, a három év, melyet egy esztendő alatt pótolni akarok, fel kell hogy érjen a társaim hat munkaévével.

Nevetségesnek látszik, ugyebár? Hogyan végezhesse el valaki hónapok alatt évek munkáját? Csakhogy a művészetekben nem az idő a döntő, mert hiszen akkor műremek volna minden alkotás, melyre sok időt fordítottunk. Kiváló, türelmes munka árán el lehet érni bizonyos eredményeket, de például egyik társam, a dán leány, sohasem fog tudni olyan eredményt felmutatni, amelyet én egy-két évi komoly tanulás után elérhetek.

Mindebből azt akarom kihozni, hogyha három évvel hamarabb kezdek festeni, elég lett volna, ha napi hat órát dolgozom; most azonban, hogy annyira megkéstem, ki-

lencet, tízet, tizenkettőt, sőt még töobet is keveslek. Persze, ha ezelőtt három évvel megkezdem a rajzolás s már akkor annyit dolgoztam volna, amennyit csak lehetséges, még okosabb lett volna tőlem. Mindegy, már késő; ami elmúlt, azt nem lehet visszahozni.

Gordigianitól hallottam, hogy tizenkét órát dolgozott naponta.

Lássuk: ha a nap huszonnégy órájából hét órát alvásra, kettőt öltözködésre, imádkozásra, haj igazításra, a sok kézmosásra, kettőt étkezésre és egy kis mozgásra fordítok, az összesen tizenegy óra; maradna tehát tizenhárom.

Igen ám, csakhogy az út maga fölemészt ötnegyed órát s mert kétszer teszem meg, majdnem három óram elvész.

Ha itthon, a saját műtermemben fogok dolgozni, egy pillanatom sem vész majd kárba.

No és, ... a színház, a kocsizás, a látogatások?

Rajta leszek, hogy ne kerüljenek szóba. Nekem már ügysem szereznek élvezetet.

Október 18., — csütörtök. — Julian mester olyan jó-nak találta a rajzomat, hogy azt mondta, egészen *rendkívüli, bámulatos* eredmény egy kezdőtől. Hangosan is kijelentette:

— Nézzék csak, milyen helyesen, milyen arányosan van az egész test felvázolva; a törzs különösen jól sikerült. Nem csodálatos eredmény egy kezdőtől?

Társaim mind felemelkedtek és körénk gyűltek. Fülíg pirultam.

Istenem, de boldog vagyok!

Az esti rajzom azonban olyan rossz volt, hogy Julian tanácsára újrakezdttem. Túlságosan jól akartam csinálni s azt is elrontottam rajta, ami tegnap este még jó volt.

Október 20., — szombat. — Breslout nagyon megdicsérte Robert—Fleury; engemet nem. Az aktom eléggé sikerült, de a másik rajzomat, a fejet, bizony elhibáztam. Istenem, mikor fogok már jól rajzolni!

A két vasárnapot kivéve, ma van tizenötödik napja. hogy dolgozom. Csak tizenöt napja!

Breslau húsz éves és két éve dolgozik a műteremben; én tizenhét éves vagyok. Csakhogy Breslau sokat rajzolt azelőtt is, hogy Juliánhoz került volna.

És én?! Én nyomorult!

Tizenöt napja dolgozom . . .

Milyen jól rajzol ez a Breslau!

Október 22., — hétfő. — Csúnya modelt kaptunk és egyikünk sem akarta lerajzolni. Azt indítványoztam a leányoknak, hogy menjünk el és nézzük meg a Musée des Beaux Arts képkiallítását. Útra is keltünk. Társaim egy része gyalog indult, mi négyen pedig, Breslau, Simonidesné, Zilhardt és én, kocsit hoztunk magunknak.

A kiállítást azonban még tegnap bezárták. Kisétáltunk tehát a Szajna partiára, megnéztük a régiségkereskedők kirakatának *ódon* könyveit és metszeteit, beszélgettünk a művészetekről s aztán *nyitott bérkocsiban!* kihajtottunk a Bois de Boulogneba. El tudják képzelni, kérem? Nem akartam ellenkezni; társaimnak olyan jó kedvük volt, hogy nem akartam rontani az örömeiket. Olyan kedvesek, szívesek hozzám, olyan jólneveltek és épen most kezdtünk egy kicsit összemelegedni. Nem is történt volna semmi baj sem, ha véletlenül nem találkozom a saját fogatunkkal, mely követni kezdte a bérkocsit. Hiába integettem a kocsisnak, hogy maradjon hátra, anyámék. megláttak, pedig igazán nem vágytam rá, hogy most váltsak velük szót, mikor kis művész-társasággal vagyok. Hozzá még sapka volt rajtam, kissé borzas is voltam s igazán zavarba jöttem.

Anyámék természetesen megbotránkoztak és meg voltak sértve.

Kimondhatatlanul bosszankodom,

Eh . . . unalmas dolgok!

Október 24., — szerda. — Ma este egy jóalakú fiatal, csinos asszonv volt a modelünk.

Robert-Fleury tegnap este bent járt a műteremben, hova én történetesen nem mentem volt be s kijelentette, hogy hibázom, ha az esti órákra nem járok el, mert érdekes dolgoznom. Julian mester meglehetősen hízelgő formában adta át az üzenetet.

Már magában az is elég hízelgő, ha egy olyan művész, mint amilyen Robert—Fleury, észreveszi a távolléteimet.

Csak az a gondolat ne kínozna örökösen, hogy négy évvel hamarabb kellett volna hozzákezdenem. Legalább négy évvel hamarább! . . . Nem tudom kiverni a fejemből.

Október 27., — szombat. — Sok bókot kaptam. (így szoktuk mondani a műteremben.)

Robert—Fleury kifejezte a legteljesebb elismerését. Azt mondta, *meglepő gyorsan* haladok és *rendkívüli* hajlamot árulok el.

— Nagyon kevesen vannak, akik ilyen kevés tanulás után ilyen jól oldották volna meg a feladatukat. Ez a rajz igazán jó. Természetesen magától nagyon jó. Tanácslom, hogy dolgozzék és ha komolyan veszi a munkáját, biztosíthatom, hogy viszi még valamire, — Ezek voltak a mester szavai.

Valamire vinni; itt ez a legfőbb cél és a legnagyobb dicséret.

Úgy emlékszem, még ezt is mondta: — „A jó rajzoló között is kevés akad, aki ilyen helyesen dolgozik” — de nem vagyok teljesen biztos, vajon jól hallottam-e s mégsem merek ekkora dicséretet leírni.

Pincio, hófehér kis farkaskutyám, útközben elmaradt valahogy tőlem. Szegény kis állat nem talált haza és visszaszaladt a műterembe, ahová rendszeren magammal viszem. Pinciot még Rómában kaptam. Apró, hegyes, fölálló füle van és a szeme meg az orrahegye olyan fekete, akár a szurok.

Ki nem állhatom a bodrozottszőrű kis kutyákat. Pinciot nem bodrozzuk, de azért olyan helyes kis kutya, olyan könnyed járása, olyan szép, zergeszerű mozdulatai vannak, hogy még nem láttam senkit, aki meg ne csodálta volna.

Nagyon értelmes kis állat, értelmesebb, mint Rosalie, a komornám. Rosalie ma reggel elkísért a műterembe s onnan elengedtem a nővére esküvőjére,

— Hogyan Rosalie, — kérdezte anyám — hát egyedül hagyta a kisasszonyt?

— Dehogy, Nagyságos Asszonyom! A kisasszony Pin-

cioval maradt — védkezett egészen komolyan az én Rosaliem.

De mert egy kicsit hóbotos vagyok, vagy ott feledtem, vagy elvesztettem a kíséromet.

Október 28., — vasárnap. — Schoeppi elkezdte az arcképeimet.

Sohasem hittem, hogy Schoepoihez hasonló lények is legyenek. Nem tudja felfogni például, hogy valaki alhajat viseljen, rizsporozza magát s amellett mégis derék nő lehessen. Azt az embert, aki nem mondja ki minden esetben a könyörtelen igazságot, jellemtelen gazembernek tartja és mélységesen megveti.

Tegnap, mialatt Pincióért való aggodalmamban szomorúan reggelizni mentem, ketten, Breslauval felkerekedtek s már-már a kutyám keresésére indultak, de a spanyol társunk s még néhányan kiabálni kezdtek, Hogy a gazdagságom előtt alázzák meg ezzel magukat. Erre aztán abban maradt a keresés.

Megkérdeztem tőle, mit tartanak rólam a lányok.

— Mindenki nagyon szeretné — felelte Schoeppi — ha nem volna annyira tehetséges. Különbön pedig amint kihúzza a lábát, rögtön csakis magáról folyik a szó.

Ezzel ugyan mindenütt így járok. Sohasem érem el, hogy észrevétlenül vegyülhessek a többiek közé. Hízlgő is, szomorú is.

A spanyol társunk huszonöt éves felnőtt leány, de csak huszonkettőt vall be. Szenvedéllyel pingál, de nincs tehetsége. Különbön nagyon jólelkű, sőt túlságosan is szíves és szolgálatrakész. Az ember majdnem azt hinné, hogy kötelességből ugrik valamennyiünk szolgálatára s az ő tiszte, hogy rendbentartsa a műtermet. Valósággal reszket, ha Robert-Fleury vagy Julian mester megdicséri valamelyikünket. Még rám is féltékeny, aki pedig alig kezdtem dolgozni még s biztosan kevesebbet tudok nála, de szerencsétlenségemre máris látszik, hogy van tehetségem.

November 3, — szombat. — Robert-Fleury már az egész termet végig javította, mire megérkeztem. Megmu-

tattam a rajzaimat s míg nézte őket, szokásom szerint a széke mögé álltam. Nos hát, kénytelen voltam távolabb húzódni, annyi sok szépet mondott.

— A vonalvezetés még tagadhatatlanul bizonytalan, de az egész rajz mégis csodálatraméltóan könnyed és természetes. Ez a mozdulat itt például nagyon sikerült. A gyakorlata természetesen hiánvzik még, de máris meglát-szik, hogy birtokában van mindama művészi képességek-nek, melyeket nem lehet megtanulni. Érti, mit mondok? *mindazoknak, melyeket nem tehet mástól megtanulni* Azok a tulajdonságok, melyek a rajzaiból most még hiány-zanak, mind megtanulhatók s valamennyit el is fogja sa-játítani.

— Igen, — folytatta később — igazán bámulatos és ha komolyan dolgozik, nagyon szép eredményt fog elérni. Jótállok érte.

— Rajta leszek, mester.

Két óra van. a vasárnapomat élverem és írok. Köz-be-közbe megszakítom életem krónikáját és hol ma vá-sárosolt embertanomat lapozgatom, hol egy sereg anatómiai képet nézek.

November 7., — szerda. — Nedves, ködös idő van s én csak a műterem rossz levegőjében élek.

Nem dolgozom eleget.

Hiszen még fiatal vagyok! Sőt nagyon fiatal, tudom. — de ahhoz nem elég fiatal, amit el akartam érnei... Azt akartam, hogy tizennyolc éves korodban mindenütt meg-előzzön a hírem s bármerre forduljak: sehohsem legven szükségem ajánlólevélre. Ügyetlenül és ostobán fogtam hozzá, mert nem jutotam tovább az akarásnál.

El fogom érnei, de már csak akkor, mikorra a három ifjúság közül az első, a legszebbik, melyet sikereimmel akartam megünnepelni elmúlik felettem. Szerintem ugyanis három fiatalság van: az első tizenhattól húzig, a második húztól huszonötig s a harmadik huszonötől addig, — nos, ameddig éppen akarja az ember. Mit ezen-felül még fiatalságnak mondanak, az már csak gúnyoló-dás *vigasztalásszámba mehet.*

A harmincas év már az érettkoré. Harminc év után

lehet valaki még szép, bájos, sőt bájosabb mint azelőtt volt, de az már nem ugyanaz a dohány, mint A... L... szokta mondani.

November 8., — csütörtök. — Egyetlen egy dolog van, mely a szokottnál hamarabb, sőt egész délutánra el tud csalni a műteremből s ez Versailles. Ma is, mihelyt megkaptuk a jegyeket, anyám Csokoládét utánam küldte, hazamentem, hogy átöltözzem.

A lépcsőházban összetalálkoztam Juliannal s mert a mester nagyon csodálkozott, hogy ilyen korán távozom elmagyaráztam neki is a dolgot s elismételtem, hogy csupán Versailles kedvéért hozom meg ezt az áldozatot. Julian azt válaszolta, hogy annál nagyobb érdememnek te kinti, mert tudja, mennyit szórakozhatnak.

— Csak a munkám szórakoztat, mester.

— Igaza van; majd meglátja, mennyi örömet talál ké hónap múlva benne.

— Nem mulatságból tanulok. A legkomolyabb szándékkal kezdtem hozzá.

— Reményelem is! Éppen olyan vétek volna, mintha az aranyat réz helyett használnák fel. Amilyen csodálatos művészi érzéke van, — mi a rajzaiból már most is kitűnik — biztosíthatom, hogy másfél év múlva kész tehet ségnek fogják tartani,

— Mester!

— Úgy van, ismétlem, tehetség lesz!

— Mester, vigyázzon, nem találok haza a boldogságtól!

— Csak az igazat mondtam, majd meglátja. Tél végéig teljesen jól fog rajzolni, utána még gyakorolja, erősíti magát benne, azután adok hat hónapot, hogy a színek kel megbarátkozzék s akkor már a nyilvánosság elé is léphet.

Irgalmas Isten, ha úgy lehetne! Egész úton sírtam elnevettem a boldogságtól, míg csak a kocsí haza nem gördült velem s már-már arról álmodoztam, hogy ötezer frankkal fizetik az arcképeimet.

Esett s bizony elég kellemetlen utunk volt, míg Versaillesbe vergődtünk s az ülésterem karzatán elfoglalhatuk a helyünket.

Odalent épen összeférhetlenségi ügyeket tárgyal-
tak s ezeknek kapcsán többször heves vita támadt, úgy-
hogy az egész ülés igazán nagyon érdekes volt.

Nem ajánlanám magamnak, hogy sokszor feljárjak a
parlament gyűlésekre; el tudna vonni a műteremtől. Ha
az ember egyszer belekóstolt, nem tudja abbahagyni, mert
úgy tetszik, mintha minden egyes alkalommal egyugyan-
azon könyvnek újabb és újabb érdekes lapjára jutott volna.
Én, részemről, ritka szenvedélyes politikus lennék, csak-
hogy az én politikámnak a színtere egyelőre a Rue Vi-
vienne s innét kiindulva akarok egykor a parlamentbe be-
vonulni, de máskép, mint most. Másfél esztendő! Hiszen
az nem is idő!

Félek ennyi boldogságtól!

Számítsunk másfél évet az arcképfestésre, ... de ak-
kor még hátra vannak a nagyobbszerű, a tervezett fest-
mények ... Vegyünk összesen két-három évet... Majd
elválik.

Csinos voltam, de nyolc óra felé már nagyon elfárad-
tam, ami azonban nem akadályozott meg abban, hogy visz-
sza ne térjek a műterembe s legalább egy órát ne dolgoz-
zam még.

November 10., — szombat. — Robert-Fleury fáradt
volt, kedvetlen volt s alig javította ki egynéhányunk raj-
zát. Senkit sem dicsért meg, *még engem sem*. Csodál-
kozom. Julian jónak találta volt a munkámat. Igen, csak-
hogy én magam nem voltam megelégedve magammal s el-
vagyok keseredve.

Azután vázlatokat készítettünk. Az enyéim közül az
egyik, egy karrikatúra, különösen jól sikerült. Julian rá-
íratta a nevemet s eltette a gyűjteményébe.

Érdekes, mennyivel erősebben hat az emberre a kel-
lemetlenség, mint az öröm.

Egy hónapja vagyok már itten s egyetlen egy esetet
kivéve, mindig csak buzdítást és dicséretet hallottam mes-
tereimtől. Csak egyszer nem voltak megelégedve velem,
épen ma két hete s annak az egyetlen egy délelőtnak
keserőségét még mindig érzem. De ez mindenben így van,
fűtyüljön bele csak egyetlen egy ember ezer más ember

taps viharába s a tapsot nem, de a füttyöt igenis meg fogjuk hallani.

A délutáni és esti tanfolyamon készített aktom oly rossz volt, hogy nem volt érdemes kijavítani. Meg is tudom magyarázni, miért. Emlékezzenek csak vissza: csunya volt a modelünk, nem akartam dolgozni; az egész hétfői nap kárbaveszett. Csak kedden láttunk munkához s én szemben ültem a modellel, úgy hogy alulról fölfelé nézve kellett rajzolnom. Ez a letiető legnehezebb beállítás.

Ne mosakodj, fiam, rossz jel, ha az ember mentéget keres magának.

November 13., — kedd. — Robert-Fleury bírálata mindig eltér a Juliánétól s ezért Julian sokszor már le sem adja a véleményét. Lent a férfiak műtermébe, Robert-Fleuryt kívül még Boulanger és egy másik művész is el látogat, míg hozzánk csak Robert Fleury jár. Nem igazság.

Rajzversenyre készülünk. Előbb azonban a helyekért fogunk versenyezni, nehogy rossz helyhez juttassa a véletlen a jó rajzoló s annak engedje a jó helyét, aki nem tudná kihasználni. A komoly verseny egy hétig fog tartani. Úgy tudom, minden két hónapban rendeznek egyet. Breslau azt tanácsolja, versenyezzek én is. legalább a helyekért. mert ha most nem is, de jövő alkalommal mindenképpen hasznomra lesz.

Háromnegyed nyolcra rendeltem a kocsit. Míg értem jön, anatómiát tanulok.

November 14., — szerda. — A Quartier Latinben jártam, az orvosi egyetem vidékén, ahol néhány könyvet és emberi testmintát kerestem. Vassermél voltam, a híres Vassemél. aki emberi csontvázat, mindenféle gipszmintát és más eféléket árul. Be voltam nála ajánlva, de már ismeri a nevemet, épen mint Mathias Duval, a Beaux Arts anatómiai tanára is, aki majd embertani órákat adat nekem valakivel.

Nos hát, el vagyok ragadtatva; az érdekes, szűk utcák csak úgy hemzsegték az egyetemekről kitóduló diákoktól. S az a sok hangszeres bolt s más furcsa üzlet

Most már megértem, hogy a Quartier Latinnek is van varázsa.

Rajtam csak a külső burok árulja el asszonyi mivoltomat, de ez a burok aztán átkozottul nőies; az igazi lényem homlok egyenest különbözik tőle. Nem én fedeztem fel magamról. Én azt hittem, minden nő olyan mint én vagyok.

Joggal magasztalhatják a Quartier Latint. Igazuk van. Még engemet is kibékített Parissal. Majdnem Olaszországban képzeltem magam ... természetesen csak hangulat szerint.

A nagytársaság, mondjuk ki, a köznapi gondolkodásúak: sohasem fognak megérteni. Nem is hozzájuk, hanem a *közülünkvalókhöz* fordulok.

Vergődő, küzdő fiatalok, tinétek írok!

Anyám például magánkívül van az iszonyattól, ha belépek egy boltba, amelyben holmi rettenetes dolgok, ... „ruhátlan parasztok” ... s ehhez hasonló borzalmak láthatók. Jaj, nyárspolgárok! Az én költészettől ihletett képem virágjain nem fog meglátszani a trágyázott talaj.

Nem az eszközt, csak a célt. a véget látom s előre törtetve, csak célonom függ a tekintenem.

Élvezettel lépek be a könyvárusok s más kereskedők kis boltjába, kik hála szerény öltözetemnek, engem is a Breslauk közül valónak tekintenek s valami előttem teljesen új és szokatlan bátorító jóakarattal kezelnek.

Valamelyik reggel bérkocsin mentem a műterembe. Természetesen. Rosalie kísért. Húszfrankos aranyat adtam a kocsisnak.

— De kedves gyermekem, nem tudok ám visszaadni — mondta a kocsis.

Úgy élveztem!

November 15., — csütörtök. — Ma versenyeztünk a helyekért. Egy fejet kellett lerajzolnunk egy óra alatt. Szombaton tudjuk meg az eredményt. Nem nagyon izgat. Harminc napja tanulok s a társaim, egyremásra számítva, legalább egy év óta rajzolnak, nem is említve azokat, kik már a műterembe való belépésük előtt is komolyan és hivatalosan dolgoztak.

Az az ördögös Breslau nem megy ki a fejemből. Tehetséges is, kitartó is s biztosra veszem, hogy viszi valamire. Hiába csillapítom magamat, hiába mondom, hogy hiszen ötszáz napot töltött csak a Julian műtermében s én alig harmincat. Eszerint, az azelőtti tanulását bele sem számítva, Breslau csupán Julian vezetése alatt több mint tizenötször harminc napot dolgozhatott. Ha azonban igazán tehetséges vagyok, hat hónap alatt utolérem. Mindenesetre csodálatos dolog lesz, de nem boszorkányság. Rajta leszek.

Nem érzem jól magamat a bőrömben, hogy már most is, egyhavi munka után, nem én vagyok a legerősebb.

November 16., — péntek. — Meglátogattam szegény Schoeppit, ki egy Avenue de la Grande-Armée-beli penzióban lakik.

Szépen kiépített mansarde szobába vezettek, mely oly ragyogóan tiszta, hogy majdnem fényűzőnek tetszett.

Breslau s még több reményteljes ifjú művész is itten lakik.

Mindenütt vázlatok, tanulmányok s egy sereg más egyéb érdekesség. Mennyire szükséges az ilyen művészi együttélés, az ilyen művészi érintkezés a fejlődéshez! . . .

Nem tudom megbocsájtani magamnak, hogy Breslau többet tud nálam ... Ez is annale az eredménye, hogy minden tudományba és művészetbe belekóstoltam már, de egyetlen egyet sem műveltem alaposan. Félek, nehogy most is így járjak. Nem, nem; most másképp indult a dolog, most igazán komolyan megy. Igaz, hogy idáig sok mindent elkezdtem és újra abanagyam, de abból még nem következik, hogy soha semmit se tudjak bevégezni. Azt a tulajdonságomat meg ismerem már, hogy minden kezdetkor elhagy a bátorságom.

November 17., — szombat. — A rajzom nem hasonlított a modelhez s Robert-Fleury fel is rőtta, de nem nyugtalankodom. Az arcokat mindig el szoktam találni, ez már a véremben van, bárha ez egyszer nem sikerült is. — Az ember nem szokta levetkőzni a képességeit s azért én

sem félek, hogy újra meg talál csalni a szemem. Máskor jobban fogok vigyázni.

Ma bírálták meg a versenyrajzomat. Tizennyolcan versenyeztünk s én vagyok a tizenharmadik. Öten vannak mögöttem; elég jó eredmény. A lengyel lányunk lett az első. Nem igazság.

Az aktjaimat megdicsérték.

Egy csomó anatómiai képet, könyvet, mindenféle csonkokat vásároltam s egész éjjel azt álmodtam, hogy hullákat kellett boncolnom.

Egészen elbutultam. Mióta a műterembe járok, csak rajzolásra áll a kezem s legfeljebb, ha még a hárfát pengetem.

És mégis, . . . képtelenség, hogy Breslau még mindig jobban rajzoljon, mint én.

A versenyrajzok közül az enyém voit a legbefejezettebb.

— Mindezt egy óra alatt!?! — Kiáltotta Robert-Fleury. — Ugyan gőzerővel dolgozott az a leány.

Még azt is el kell újságnom, hogy Julian és a többiek azt mondták rólam odalent, a férfiak műtermében, hogy sem a kezem, sem a modorom, sem a tehetségem nem asszonyos s érdekes volna megtudni, ki volt az a családban, akitől annyi művészi tehetséget, s a kivitelhez ilyen szívós kitartást és ilyen szokatlan, majdnem brutális akaratot örököltem.

Szép, szép, de mit szólnak ahhoz, hogy idáig még egyetlen kompozíciót sem bírtam szerkeszteni?

Nem tudom elhelyezni az alakjaimat. Múltkor egy műterembeli jelenetet akartam rajzolni, de nem sikerült, széthullik a kép. Igaz, hogy csak ötletszerűen, csak fejből csináltam s tulajdonképen sohasem figyeltem meg a rajz szempontjából a mozgásokat ... De mégis rettenetes!...

November 18., — vasárnap. — Ma este vázlatot készítettem a mosdómról, illetve Rosalieról, ki a mosdóasztal körül foglalatoskodott. Az elrendezést elég jónak találom s a kép maga is elég természetes; tetszik nekem. Ha jobban fogok rajzolni tudni, feldolgozom a vázlatomat, sőt meglehet, hogy meg is festem. Még soha senki sem fes-

tett mosdót es szobaleányt anélkül, hogy virág, szerelem, törött váza, tollseprű, s más mindenféle ne lett volna a képen.

November 23., — péntek. — Az az ördögös Breslau egy képet festett; *Hétfő reggel* vagy *Modelválasztás* a címe. Mind rajta vagyunk, az egész műterem. Julian mester köztem és Amelie között áll.

A kép teljesen jól van megrajzolva, a perspektíva helyes, az arcok felismerhetők.

Aki máris így tud dolgozni, abból nagy művész lesz.

Ugye, kitalálták maguktól is? Féltekeny vagyok. Annál jobb; ösztökélni fog.

Hat hete rajzolk, Breslau hamarabb kezdte, természetes, ha előbbre van. Nem baj, két-három hónap múlva nagyon jól fogok rajzolni tudni és utólérem. Örvendek, hogy méltó versenytársam akadt. A többiek mellett elaludnék.

Rettenetes, ha valaki hat heti tanulás után máris azon töpreng, hogy miért nem tud úgy rajzolni, mint a mestere.

Nagyapa beteg s Dina csupa önfeláldozó szeretet és gondoskodás. Szegény Dina úgy megszépült s olyan nagyon jó lélek. Ha az ég nem küld neki egy kis örömet, akkor... teringtett . . . akkor grombaságot mondok a jó Istennek.

November 24., — szombat. — Ma este rajtam kívül csak Amélie, Julian mester, az öltöztető asszony s az én Rosaliem voltak a műteremben.

A mester áthozatta az alsó műteremből a fiúk versenyrajzait és karrikatúráit s előszedte a mi versenyrajzunkat is.

Kedden tudjuk meg az eredményt. Robert-Fleury, Lefebvre és Boulanger lesznek a bírálóink. Mi azonban ma este előzetes kis szemlét és bírálatot tartottunk fölöttük.

Breslaunak erős küzdelme lesz egy francia leánnyal, ki mellékesen megjegyvezve, negyedik éve jár a műterembe, mindig profilokat rajzol de bár a technikája tökéletes, nélkülözi az isteni szikrát. Azonfelül meg kell még küzdenie egy másik társunkkal is. Amélie, a lengyel leányunk

és a vaskos Jenny, hárman, festéssel pályáztak. Mikor az én munkámhoz értünk, Julian körülbelül ezt mondta:

— Megtörténhetik, hogy nem fogják méltányolni, mert hiszen olyan versenytársakkal szállt sikra, kik valamenynyien három-négy éve vannak a műteremben s kik valóban erős ellenfelek is. Ez a fej azonban, határozottan a legjobbak közül való, mert a leghasonlóbb. Nagyszerű, amit csinál. Vigye el a rajzát bármelyik nagy mesterhez, mutassa fel s kérdezze meg, mennyi idő kell, hogy valaki ilyen jól rajzoljon természet után és senki, de senki sem fog *egy esztendőnél* kevesebb időt mondani. Most még természetesen, tele van hibával, folytatta Julian s mindjárt magyarázatot is tartott nekem, de úgy, hogy a *rajzomat közben a francia leányunk rajzával hasonlította össze.*

— Az aktjaiban is rengeteg hiba van még, — mondta később, — de egyik hiba sem lényeges. Bárhogy is bizonygatná, senki sem hinné el a hozzáértők közül, hogy csupán egy hónapig vagy hat hétig tanult még s máris ilyen gyorsan és jól rajzol természet után s nem hozza zavarba semmiféle beállítás.

— Pedig én még mindig elégedetlen vagyok magammal, Mester, — válaszoltam teljes meggyőződéssel és őszintén,

— Elégedetlen?!

— Az vagyok s reményem, hogy jobban fogok dolgozni tudni.

— Ha így halad, ha így folytatja, igazán rendkívüli lesz az eredmény. Máris kitűnő, amit csinál, hiszen mondtam előbb.

A mester sohasem beszél így, ha sokan vagyunk. Mostani szavai forradalmat okoztak volna a lányok között.

Pedig biztosra veszem, hogy nem kapok jó kritikát. Azok a bölcs bírálók odalenn nem tudják, hogy csak alig tanultam még s mert a model nem lesz előttük, a hasonlóságot sem fogják felfedezni.

Szükségem volt Julian kis bátorítására, mert szavamra mondom, ma reggel nagyon elcsüggedtem.

November 26., — hétfő, — Ma volt az első anatómiai óráim, négytől félőtig, mikor a műteremből hazajöttem.

Cuyer tanít. Mathias Duval küldte hozzánk, aki megígérte, hogy megmutatja nekem az Ecole des Beaux-Arts-t. Természetesen a csontokon kezdtük a tanulást s az íróasztalom egyik fiókja színing van . . . igazi csigolyákkal . . .

Kissé borzongató, különösen, ha elgondolom, hogy a másik kettőben pátos levélpapírt, névjegyeket s egy csomó napot vi és máshonnan való kedves emléket reitegetek.

Hazajövet, mikor beléptem, Cuyer már a fogadóterem félhomályában várt reám. A terem másik sarkában anyám beszélgetett Mareuard-val, ki tíz napi szabadságot kapott-Tisztelettel csókolta meg feketekrétás kezemet, mellyel pedig előbb, mikor közben az anatómiai óráról kiszöktem volt, csigolyákat fogdostam össze.

November 27., — kedd. — Julian mester kissé kedvetlenül jött fel hozzánk, Robert-Fleurynek, Boulangernek és Lefebrenak az első teremben tartott bírálata után s körülbelül a következőket mondta:

— Hölgyeim, mint tudják, az érmet Delsarte kisaszszony (a francia) nyerte el. Utána azonban csak hat képet talált dicséretre érdemesnek a bizottság. A többi rajzot egyszerűen besorozták, s a következő pályázaton az így nyert sorrend szerint fogják a hölgyek megválasztani a helyüket. A három utolsónak sorozott kép gazdái pedig sorsot húznak egymás között a helyükért.

Valami azt súgta nekem, hogy én is sorsot fogok húzni, ami egészen természetes lett volna, mert hiszen hátrább vagyok, mint a többiek.

Julian szavait általános csodálkozás követte. Mikor lecsillapodtunk, a mester így folytatta:

Én nem igen ismerem meg a rajzokat, azért kérem, legyen szíves valaki és diktálja fel sorrendben, hogy melyik rajz kié. Ki az első?

- Wick.
- Második?
- Bang.
- Harmadik?
- Breslau.
- Negyedik?

Nordtlandes.

Ötödik?

Forchammer.

Hatodik?

Mária kisasszony! — kiáltotta csodálkozva a lengyelünk.

Én lennék, Mester?

Igen, kegyed.

Hihetetlen!

Az első hat között vagyok hát! Amélie, Zilhardi s a lengyelünk utánam következnek, pedig én léptem be utoljára a műterembe, mert hiszen csak október harmadikán jtettem. Nahát!?

A lányok sorban üdvözöltek, Delsarte, aki az érmet nyerte, elhalmozott kedvességével. Nővére a nap hőseinek nevezett minket.

— A mai dicsősége, ilyen kevés tanulás után, — mondotta, — többet ér, mint az érem négy évi tanulás után.

Az első siker és milyen édes siker!

November 30., — péntek. — Ma elvittem a mandolinomat a műterembe s ez a bájos hangszer mindenkit elragadott, mert aki nem ismeri, az az én játékkal is meg lehet elégedve. Pihenő alatt játszottam s Amélie zongorán kísért. Közben megnyílt az ajtó és Julian is beállott hallgatónak. Szeretném, ha látták volna; el volt ragadtatva.

— Mindig azt hittem, hogy a mandolin valami gitár-féle és csak cincogni tud. Nem is képzeltem, hogy így énekel, álmomban sem hittem volna, hogy ilyen édes, szíveheszó hangja van! A manóba is! Egy rossz szót sem szólok többet. Épen jó, hogy véletlenül erre jártam. Milyen szép volt. Kinevethetnek, de mondhatom, egész melegem lett a szívem táján. Majdnem megríkatott, — mondotta.

Érzed hát te is, drágalátos mester?!

Egyszer odahaza mandolinoztam. Előkelő, fényes társaság, urak és hölgyek voltak nálunk s az én szerény hangszerem nem tudott megbirkózni a ragyogó kivilágítással, a keményített ingmellek, kivágott ruhák s rizsporozott arcok hangulatával. Egy csöpp sikert sem arattam a játé-

kommal, pedig akik hallgatták, azoknak már csak udvariasságból is dicsérniök kellett volna.

A műterem esti csöndje, a tompított világítás és saját bágyadságunk ellenben mind nagyon jó alkalom, hogy a zeneszó szívünknek minden bájos, bánatos, gyöngéd érzéseit előcsalja.

Borzalmas egy mesterség ez az enyém. Napi nyolc órai munka és a fárasztó jövés-menés. Pedig az én munkám lelkiismeretességet és gondolkozást kíván. Képzelnem sem tudok hiábavalóbb, ostobább foglalkozást, mintha valaki gondolkodás és összehasonlítás nélkül, csak gépiesen rajzol. Így persze fáradság sem kell hozzá.

Csak legyenek hosszabbak a napok, én is többet dolgozom. Annál hamarább viszontlátlak, imádott Olaszország.

El akarom érní a célomat.

December 5., — szerda. — Olyan sötét volt egész nap, hogy nem tudtam rajzolni s egyik társammal, egy finn leánnyal, a Louvreba mentem. Szerencsémre, a kis finnünk annyira hasonlít valami angol nevelőnőhöz, hogy gyalog tehattük meg az utat. Közben még csinosan álló vidraprémes sapkámban és szép hosszú, földig érő vidrafelőltömben is gyönyörködhettem.

Mennyit tanul az ember, ha hozzáértő társal látogatja a Louvret.

December 8., — szombat. — Színházban voltam, ropant érdekes volt, egész este neveltünk, de azért nagyon sajnálom a rápazarolt időt.

Hitványul dolgoztam ezen a héten.

Egész sereg műterembeli apró pletykát mesélhetnek, jde engem csak a komoly munka érdekel. Nem tartom magamhoz méltónak, hogy gyerekes szóbeszéddel foglalkozzam. Sajnálom a mai kárbament estét. Nem dolgoztam, sőt még csak nem is mutatkoztam odaát. Mulattam, igaz, de a mulatság nem ért fel a vesztett idővel. Ellenkezőleg, kényelmetlen érzést okozott, mert nem szerzett igazi élvezetet.

December 9., — vasárnap. — Charcot doktor épen most távozott. Végig hallgattam az egész orvosi tanácskozást és külön-külön is beszéltem az orvosokkal. Én vagyok az egyetlen, ki nem veszítettem el a fejemet s azért épen olyan nyíltan tárgyaltak velem, mintha magam is doktor lennék. E pillanatban hát nincsen veszély.

Szegény nagyapa! Olyan sokszor pörlekedtünk, hogy igazán nem lenék nyugtot, ha itthagyt volna. Így azonban reményilem, hogy még jóvátehetem a heveskedéseimet.

Mellette voltam, mikor legrosszabbul érezte magát. A megjelenésem mindig jó hatással van a betegekre, mert tudok uralkodni magamon, és nem kapkodok fejvesztetten körülöttük.

Lám, lám, hát nekem minden alkalom jó, hogy elzengjem a saját dicséretemet?

Balszeggel láttam meg az újhódat; rosszat jelent.

Az Istenért, nehogy azt gondolják, hogy durva voltam nagyapámhoz. Azt nem. De igenis, közömbösen bántam vele. Most azonban, hogy ilyen beteg, ilyen nagyon beteg, úgy sajnálom s olyan szívesen eltűrnék bármit tőle.

Nem hagyjuk el a betegágyát. Nagyapa folyton szölongat minket, hogy ott vagyunk-e. György állandóan szolgálatára áll s Dina természetesen el sem mozdul az ágya mellől. Anyám megbetegedett az izgalomtól s Walitsky, a drága jó Walitsky egyiktől a másikhoz szalad, ápol, gyógyít, vigasztal és duruzsol.

Előbb azt mondtam, hogy most már mindent szóltanul eltűrnék nagyapámtól. Ebből azt lehetne következtetni, hogy Hamupipőke vagyok, akivel odahaza rosszul bánnak. Nem úgy van. Nem volt mit eltűrnöm; de én is izgatott és hirtelen természetű vagyok, nagyapa is az volt, kölcsönösen felizgattuk egymást s heveségemben mondtam olyasmit is, mit nem lett volna szabad mondanom. Ne lássanak olyan angyali léleknek, aki megalázkodásból hordozom a gonoszság köpenyegét.

December 11., — kedd. — Nagyapa nem tud beszélni . . . Borzasztó! . . . Nemrég még életerős, vidám, majdnem fiatal férfi volt ... s most félig halott!

A csontvázat rajzolom. Többet vagyok együtt Breslauval, Schoeppival s a lányokkal, mint valaha.

December 12., — szerda, — Itt volt a pap és ellátta nagyapát a szentségekkel. Anyám sirt és hangosan imádkozott. A szertartás után . . . déjeunerre mentem. Hogy az állati természetet soha meg nem tagadhatja az ember!

December 15., — szombat. — Természetesen, Breslau óriási sikert aratott. Nagyszerűen rajzol. „Nagyon jó”, — hangzott az én arcképemre és „Nem rossz”, — volt az aktom bírálata.

Magam sem tudom, hogyan állok magammal. Breslau három éve rajzol, én két hónapja . . . Mindegy! . . . Mégis vereség! Bár kezdtem volna három évvel, — csak három évvel hamarabb s ma már mindenki ismerné a neveméi.

A műteremben nagy háborúság tört ki. Gyűjtést rendeztünk, mert meg akartuk lepni Robert-Fleuryt és Juliánt valamennyiünk fényképével. Már minden rendben lett volna, mikor a spanyolunk, aki pedig mindig az okosat és a vezetőt játssza, váratlanul kiesett a szerepéből és megsértette Breslaút. Breslau jól odamondott s erre az egész társaság nyomban két pártra oszlott.

A svájciak természetesen mind Breslau köré tömörültek s nem szóltak többé a spanyolhoz, sőt Tell Vilmosnak ez az öt utóda még az aláírását is megtagadta és tüntetve kivonult a tereméből. Az előszobában újtokat álltam és megmagyaráztam nekik, hogy bolondságot csinálnak, mert nem a spanyolt, de a mestert sértik meg, ha nem lesznek rajta a képen s azután meg a spanyolunkat másképp kell megtörnünk, mert ha így teszünk, még igazán azt találja hinni, hogy ő a kisisten a műteremben.

Addig-addig beszéltem, míg visszahódítottam, őket. Mikor megtörtént, meg akartam mutatni, hogy egyáltalában nem ismerem el a spanyolunk fensőbbiségét. Ezért azt indítványoztam, törjük fel ma reggel kilenc órakor a perselyt, még mielőtt Amélie megérkezik. Mindenki helyeselte. Megtettük s én százkét frankot és 5 centimeset számláltam össze. Mikor a terembe léptem, hogy tudtul adjam

a gyűjtés eredményét, valami gyümölcsösasszony-féle, ki a lányai taníttatja rajzolni, megszólított:

— Itt van már Amélie kisasszony?

— Nincsen.

— Különös; azt hittem, hogy csak ő, . . .

— Téved kérem. Valamennyi tanítvány részt vett a gyűjtésben s ugyancsak valamennyiünk közös kívánsága és határozata volt, hogy a perselyt feltörjük és meg is tetűk. Jónapot.

Közben Amélie is megérkezett, de egy szót sem szólt. Azzal azonban eldicsekedhetem, hogy az ellenségeim száma eggyel szaporodott.

Csöppet sem törődöm vele.

December 22., — szombat. — Az ember soha ne legyen meglegedve a munkájával, — mondták Robert-Fleury is, Julian is. Nos, én még sohasem voltam meglegedve magammal s azért gondolkodóba ejtett e néhány szó. Mikor Robert-Fleury javítás közben hozzám jutott és megdicsért, megmondtam neki, hogy nagy jót tesz velem, mert elvesztettem minden önbizalmamat és bátorságomat s el vagyok keseredve. A mester persze nagyot nézett.

Igazán elcsüggedtem. Mihelyt pillanatnyi sikereim láza lecsillapodik, azonnal elhagy minden magamba vetett hitem. Szerencsétlen a természetem.

Azt mondják, hallatlan eredményt értem el. Folytonosan hallom: — „kiváló tehetség”, — „meglátja a dolgokat”, — „eltalálja a hasonlóságot”, — „jól fogja fel”. — „Ugyan kérem, mit kíván még ennél is többet”, — bátorított imént Robert-Fleury, aki ezúttal szokatlanul sok időt töltött az állványom mellett,

— Aki így rajzolja a fejet, — mondotta s a rajzomra mutatott, — annak nem szabad a vállat ennyire elhibáznia.

A svájci társaimmal szövetkezve, elmentünk Bonnalhoz. Nem ismertettük meg magunkat s kértük, vegyen fel a műtermébe. Természetesen, azt válaszolta, hogy ötven felügyelet nélkül dolgozó férfitanítvány közé nem vehet fel hölgyeket. Még megpróbálkozunk Munkácsyval is, egy nagyon tehetséges magyar festőművésszel, kinek igen szép palotája van. (Nem tudom, jól írtam-e a nevét.)

Munkácsy ismeri a leányokat; már tavaly is voltak nála egy ajánlólevéllel.

December 29., — szombat. — Robert-Fleury nagyon meg volt elégedve velem. Két lábat rajzoltam, természetes nagyságban s míg dolgoztam, legalább félórahosszat állott mellettem. Újra megkérdezte, festettem-e már, faggatott, hogy komoly szándékom van-e a festéssel és ha igen, mennyi időt tölthetek Parisban, elkérte legelső szárnypróbálgatásomat, kikérdezte, hogyan s mint készítettem, mire megvallottam, hogy eddig csupán időtöltésből foglalkoztam vele. Míg beszélgettünk s a mester kérdezősködéseinek csak nem szakadt vége, a leányok lassanként mind köréngyültek és mikor Robert-Fleury kijelentette, hogy ha kedvem van, akár rögtön hozzáfoghatok a festéshez, bátran állíthatom, hogy a meglepetés moraja futott át a termen.

Én azonban kijelentettem, hogy még megfékezem a türelmetlenségemet és egyelőre inkább a rajzolásban tökéletesítem magamat.

December 30—31., — vasárnap és hétfő. — Szórnom vagyok. Anyámék nem tudnak ünnepelni s ez úgy lehangolja az embert. Megnéztem a svájci lányok karácsonyfáját. Kedvesen és vidáman töltöttük az időt, csak az a kár, hogy álmos voltam, ami nem is csoda, mert este tíz óráig dolgoztam. Jósolgattunk, ólmot öntöttünk; Breslau babért fog aratni — én elnyerem a római művészdíjat, a többiekre pedig kudarc vár.

Nem különös?

1878.

Január 4., — péntek. — Milyen furcsa, hogy a régi Mária úgy elszunnyadt bennem! Magam is alig ismerem magamra. Nagy néha, felelevenedik ugyan egy-egy régi emlékem, egy-egy régi keserűségem, de rögtön elúszom magamtól s más egyébre gondolok. — És mire gondolsz,

kérlek? — A művészetedre? Saját magadat akarod kinevetni?

Ez lesz tehát az én taposómalmom? Olyan megoldásra vágytam, mely megmentsen attól, hogy naphosszat kelljen átkoznom magamat s az egész világot. Olyan sokáig s olyan kétségbeesetten kerestem, hogy el sem tudom hinni, hogy megtaláltam.

Fekete festőzubonyomban Marie Antoinettere hasonlítok.

Kezdek olyan lenni, amilyennek kívántam magam. Megállapodtam, megnyugodtam s lehetőleg kerülök minden perpatvart, ingerkedést s általában, mindent, ami fölösleges. Szóval, tökéletesedem. Igaz, hogy a tökéletesedést csak magamhoz mérem.

Hiába, mindenhez idő kell.

Csakhogy, épen az időt érezzük a legsúlyosabb, a legkínzóbb tehernek, ha épen más bajunk nincsen.

Bármilyen történéjék velem, az bizonyos, hogy nem talál olyan készületlenül többé, mint a múltban, mikor tombolni tudtam dühömben, ha be kellett ismernem, hogy nem én vagyok a világ legszerencsésebb teremtése.

Január 6., — vasárnap. — Igaz, elismerem, hogy az idő múlik s hogy százszor kellemesebb volna, ha régi ábrándjaim szerint töltenem el, de mivel ezeken már túl vagyok s a megmásítás immár lehetetlen, meg kell várnom, hová fejlődik állítólagos tehetségem. Nem lesz késő azután sem ....

Lakást változtattunk. Az Avenue de l'Almara költöztünk át. A Champs-Elysées-re látok az ablakomból. Az egyik szobám félig szalon, félig műterem.

Volt egy nagyon szomorú pillanatunk is, mikor átszállították szegény nagyapát. Alig helyezték el a szobájában, Dinával ketten rögtön közrefogtuk, becézgettük s a kedves öreg nagyapa megcsókolta a kezünket.

A hálószobám Nápolyra emlékeztet.

Igen, Nápolyra emlékeztet ... Közeleg az utazások időszaka s régi, korlátlan szabadságvágyam kezd lázadni bennem! . . . Hiába lázad, fel.

Eltört a nagyapa tükre.

Január 7., — hétfő. — Higyjek, ne higgyek művészi jövőmben? Két év nem a világ s két év múlva még mindig megkezdhetem félbeszakított utazgató, színházlátogató, szabad, tétlen életemet... Hírneves akarok lenni!...

Az lesznek!

Január 12., — szombat. — Walitsky ma éjjel két óra-kor meghalt.

Tegnap este, mikor bementem hozzá, félig szomorúan, félig tréfásan, olaszul búcsúzott tőlem. „Addio signorina!” — mondotta.

Először sírok életemben igazi könnyeket, melyeket nem önzés és nem harag csalt a szemembe.

Van valami különösen fájdalmas az olyan ember halálában, aki a megtestesült hűség s a megtestesült jószág volt.

Egy óra tájban valamivel könnyebben érezte magát. Anyámék visszamentek szobájukba, csak nagynéném maradt mellette. Ekkor hirtelen olyan fuldoklást roham jött rá, hogy vízzel kellett élesztgetni. Erre újra magához tért s mert minden áron el akart búcsúzni nagyapától, fel is kelt az ágyból. A folyosóra érve azonban már csak épen annyi ereje maradt, hogy háromszor keresztet vetett magára s oroszul felkiáltott: „Isten veletek!” — Hangija azonban olyan erős volt még, hogy anyám és Dina felébredtek és kiszaladtak s éppen abban a pillanatban érkeztek, mikor szegény Walitsky nagynéném és Tryphon karjaiba hanyatlott.

Nem tudok magamhoz térni, nem hiszem el, rettenetes.

Walitsky meghalt! Pótolhatatlan a veszteségünk. Aki nem ismerte, el sem hiszi talán, hogy a földön valaha ilyen ember is élhetett.

Igazi kutyahűséggel ragaszkodott egész családjához s minden tettében csakis a legtisztább, a legönzettelebb szeretet vezette. Istenemre mondhatom, hogy önzetlen volt a szeretete.

Csak regényekben láthatni ilyen jellemeket. Halld meg szavaimat Walitsky. Reménylem, megkapod Istentől azt a kegyelmet, hogy megtudhass mindent, amit gondolunk és beszélünk rólad. Halljad meg tehát s bárhol légy is, ha

megtudod, mennyire tisztellek, milyen őszinte barátsággal csingtem rajtad s hogy milyen igazi, lelkem mélyéből fakadó fájdalommal siratlak, megbocsájtod, ha vétetem volna ellened!

Január 28., — hétfő, — Holnap megtudjuk a verseny eredményét. Nagyon félek! . . .

Január 29., — kedd, — Annyira félttem az eredmény kihirdetésétől, hogy szegény Rosalie igazán emberfelettit fáradozott, míg ki tudott húzni az ágyból,

El voltam készülve rá, hogy vagy én nyerem el az érmét, vagy utolsó leszek.

Sem az egyik, sem a másik nem teljesedett. Hatodik helyen maradtam, mint múltkoriban. Csupa kudarc.

Meglátogattam Breslaut; még mindig beteg.

Február 12., — kedd, — Késtem, mert rossz órát mondtak a műteremben és távollétemben elfoglalták a helyemet. Hozzá még a spanyolunk két tanút is hívott és hármásban erősítették, hogy ártatlanok s csak én vagyok a hibás, ha tévedtem. Ez a hazugság, mint általában minden hazugság, nagyon felháborított, annál is inkább, mert az emberiség dicséretére legyen mondva, azok a társaim, kiket múltkor a spanyol-svájci ügyben védelmembe vettem, úgy hallgattak, mint a csuka s egy árva szót sem szóltak a védelmemre,

A hálátlanságukat különben csak mint tényt állapítom meg. Nincs szükségem pártfogásra, ha a magam igazát érzem.

Különben sem tudtam dolgozni, mert sötét volt és nem láttam semmit sem. A délutáni munkát pedig szintén elengedtem magamnak, mert vendégem jött.

Este megnéztem a Traviatát. Albani, Capoul és Pandolfini szerepeltek. Nagy művészek, de nekem az egész valahogy mégsem tetszett, bár az utolsó felvonásban magam is kedvet kaptam a halálhoz. Azaz rosszul mondom, nincs kedvem meghalni, de olyan előérzetem támadt, mintha majd akkor kellene szenvednem és meghalnom, mikor már elrendeződött az életem.

Feljegyzem ezt a sejtelmemet.

Úgy voltam felöltözve, mint valami bábé. Karcsú, jóalakú fiatal leányoknak nagyon csinos viselet. A ruhát vállamon fehér csalagcsokor tartotta össze. Karom és nyakam födetlen maradt s a kissé szokatlan ruhában Velasquez infánsnőire emlékeztettem.

Meghaljak? — Képtelenség s mégis, úgy látszik, meg kell halnom. Nem élhetek sokáig, mert nem úgy vagyok teremtve, mint a többiek. Egész sereg tulajdonságom van, melyek túltengenék bennem, mások ismét teljesen hiányzanak belőlem s az egész lényem olyan, hogy nem számíthatok hosszú életre, mert önmagamat emészttem fel. Ha istennő volnék, s az egész mindenség csak engem szolgálna, akkor sem lennék elégedett. Nincs a világon nő, aki szeszélyesebb, türelmetlenebb lenne nálam és kinek nagyobbak volnának az igényei. Pedig hát nyugodt és higgadt is tudok lenni olykor, sőt a nyugodtság talán benne is van a természetemben. Mindenesetre rosszul fejezem ki magamról szólva magam, de azért az az egy bizonyos, hogy nem fogok sokáig élni. Minden tervem, reményem, minden büszke álmom semmivé lett! . . . csalatkoztam mindenben és mindeniben! . . .

Február 13., — szerda. — A munkám nem halad s úgy érzem, mintha valami szerencsétlenség leselkednék reám. Mintha igazságtalanságot kellene elszenvednem, vagy mintha valami rosszat tettem volna, melynek következményeitől rettegnem kell. Félek és sajnálom magam, mert félek.

Anyám magának nehezíti meg az életét. Úgy kérem mindig, úgy könyörgök neki, ne nyúljon a holmimhoz, ne rendezesse minduntalan a szobáimat, de hiába kérem, beteges makacssággal ragaszkodik a szokásához. Engem pedig úgy elkésérít, úgy kihoz a sodromból, hogy nem bírom türtőztetni magam, pedig egyáltalában nincs szükségem rá, hogy az indulatosságban s a heves beszédmodorban gyakoroljam magam.

Elhiszem, hogy anyám nagyon szeret, én is forrón szeretem őt s mégis, ha egyedül vagyunk, két percet sem tudunk úgy eltölteni, hogy ne keserítsük és meg ne rikassuk

egymást. Szóval, eleget kínlódnunk együtt, de nagyon szomorúak lennénk, ha el kellene válnunk.

A rajzolás az egyetlen, miért mindent el tudok szentvedni. Ha dolgozni kezdek, erőszakkal kell emlékezmem, hogy más is van még a világon. Általa akarom megszerezni a függetlenségemet s akkor jöhet, aminek jönnie kell.

Február 15., — péntek. — Nem megyek holnap az Operába.

Dolgozom, mint rendszeren, de nagyon elégedetlen vagyok magammal. Még is mondtam Robert-Fleurynek múlt napokban s ma, javítás közben beszélgetni kezdtünk.

— Ezt a csoportozatot maga rajzolta?

— Igen, mester.

— S eddig nem rajzolt volna még csoportozatot?

— Idáig nem.

— Ha jól emlékszem, arról panaszkodott, hogy nem halad elég gyorsan?

— Most is azt hiszem.

— Nos, én a maga helyén nagyon meg lennék elégedve az előmenetelemmel, — bátorított Robert-Fleury olyan vidáman, olyan kedves, jóakaró hangon, mely igazán felért bármilyen dicsérettel.

Igen ám, csakhogy mikor lesz ... jó arcképfestő belőlem? . . . Reménylem, egy év alatt csak jutok valamire

Február 24., — vasárnap. — Visszamegyek ... a műterembe s megmutatom, hogy aki olyan szilárd akarattal* olyan kétségbeesett erőfeszítéssel s olyan dühös munkakedvvel fog a dologhoz, amilyennel én kezdek hozzá, annak célt kell érnie.

Igaz, az út hosszú, az ember türelme véges és természetes, ha türelmetlenkedem. — Pedig hát húsz éves koromban még mindig elég fiatal leszek, hogy újra belépjek a társaságba és új életet kezdjek. Húsz éves koromig csak elvállik, van-e valami alapja művészi reményeimnek.

Március 2., — szombat. — Robert-Fleury ma reggel nagyon meg volt elégedve.

Március 4., — hétfő. — Elveszett a kutyám s hiába várom szombat óta, hogy megkerüljön.

Szegény kutyám; megsiratnálak, ha nem lennék annyira érzéketlen.

Elveszett a kutyám!

Annyi mindennek érzem hiányát; — ha megválthatnám magam korai halállal minden kínlódástól, minden nélkülözéstől!

Most már elhiszem, hogy félreismert lélek vagyok!

Ez a legborzasztóbb, amit az ember csak beismerhet magáról.

Ezer kívánságom, ezer igényem van s a tetteim, az eredményeim egyetlen-egyét sem igazolnak. Sebzett a lelkem, mert mindenfelé falnak ütközöm.

Március 12., — kedd. — Fájó szívvel gondolok Pincióra. Most már bizonyos, hogy nem fogom megtalálni.

Nagyon szerettem s majdnem annyira sajnálom, mint Walitskyt. Sírni tudnék, ha eszembe jut, hogy szegény kis állat idegen kezekbe került, hogy bizonyosan bánkódik utánam s hogy soha többé nem fogom látni különös kis fekete orrát és csillogó, figyelmes szemét . . . Mindjárt hullani kezdenek a könnyeim ...

A manóba is! Azt hiszem, szívesebben láttam volna C . . . barátomat vagy akárki mászt betegen, leverten, mintsem hogy megváljak kedvenc kutyámtól. Igazán szomorú vagyok és semmihez sincsen kedvem.

Március 13., — szerda. — Julian mester megcsodálta s tréfálkozva felemlegette törhetetlen nyugalmaát, mire Amélie, a spanyolunk, jónak találta megjegyezni, hogy azok a művészek, kik hidegvérrel dolgoznak, csak közepes műveket tudnak teremteni. Arról azonban megfelekeznek, hogy ő maga, ki pedig éjt- napot összetéve immár negyedik éve rajzol a legdühösebb szenvedéllyel, még eddig képtelen volt minden elismert, jó tulajdonsága dacára egyetlen aktot vagy akár csak egyetlen fejet is tisztességesen megcsinálni.

Ha férfi volnék, nem venném feleségül; semmi sem sikerül neki.

Nagybátyáim, kik nem tudják elképzelni, hogy férfi és nő között önzetlen barátság is lehessen, azt hiszik, szerelmes vagyok C. . .-be. Látszik, hogy nem értenek hozzá, hiszen C. . .-be beleszeretni annyi volna, mintha valaki a Pont d'Avignon-on akarná berendezni az otthonát.

Március 16., — szombat. — Képkiallításon voltam. Minden nap jobban és jobban meggyőződöm róla, hogy igazán szeretem a mesterségemet, pedig Robert-Fleury alaposan megdorgált ma reggel.

— Egy idő óta, mintha megállt volna a haladásában, — mondotta — mintha korlátok előtt állana, melyeken nem tud áthatolni. Nagy hiba; akiben ennyi tehetség van, annak nem szabad kis akadályok előtt megállapodnia, annál kevésbé nem, mert olyan kiváló tulajdonságai vannak, melyekkel a legnagyobb nehézségeket is le tudja győzni.

Istenem, hiszen magam is belátom, dehát mit tegyek. Odahaza egy arcképet kell rajzolnom s aztán az az örökös huzavona, a családommal. Nem, ezután nem szabad, hogy valami megzavarjon, nem engedem. C... sohasem tudná megadni, mit a művészetben veszitek.

Hétfőn nekilátok! Egy-kettőre ledöntöm a korlátot, mint Robert-Fleury mondaná. Ha az ember nem veszíti el a bátorságát és hiszi, hogy célhoz ér, akkor nem is csalódhatik.

Március 23., — szombat. — Megígértem, hogy megküzdöm az akadállyal s meg is tettem.

Mestereim nagyon meg voltak elégedve. Nem győzték ismételni, hogy akinek ilyen komoly hajlamai vannak, annak érdemes dolgoznia, hogy bámulatos haladást tettem, s hogy egy-két hónap múlva . . .

— A legerősebbek között lesz, pedig jegyezze meg, hogy a távollevőkről beszélek, — mondotta Robert-Fleury és a hiányzó Breslau állványára nézett.

— El lehet készülni, hogy a társai meggyűlölik, mert még nem volt eset, hogy valaki öt hónap alatt ekkora eredményt érjen, — súgta Julian mellettem.

— Julian barátom, — mondta később Robert-Fleury olyan hangosan, hogy mindenki meghallhatta, — épen

most gratuláltam Mária kisasszonynak. Csodálatos tehetséggel van megáldva.

Julian ragyogott a boldogságtól. Robert-Fleurynek ugyanis nem jár fizetés, csak barátságból javít s épen ezért, Julian nagyon örvend, ha van olyan tanítványa, aki leköti a mester érdeklődését.

Ezúttal Julian, szokása ellenére, végig jelen volt a javításon, de én már hétfőn is észrevettem, hogy állandó figyelemmel kísérte a munkámat.

Sokkal szerényebb vagyok, semhogy eme dicséreteket túlságosan fontosaknak tartsam. Azt azonban teljes bizonyossággal állíthatom, hogy társaim nagy többsége részint irigységgel, részint nyugtalansággal szemléli haladásomat.

A többiek körülbelül akkor kezdenek festeni, mikor épen jónak látják. Én ellenben valami szótlan megegyezés alapján Robert-Fleury különösebb felügyelete alatt állok s mert látom, hogy szívesen foglalkozik velem, semmit sem kezdek a tanácsa nélkül. Ma azt tanácsolta, kezdjek festeni és hogy a színek kezelését megszokjam, csináljak olykor egy-egy egyszerű összeállítású csendéletet. Ezúttal másodszor említette, hogy megkezdhetem a festést.

Jövő héten, esetleg két hét múlva hozzá kezdek hát első csendéletemhez. Nyolcas számú vásznat veszek s lefestek egy halálfőt valami ócska könyvvel, vagy kieszelek valami más, csinos összeállítást.

Március 25., — hétfő. — Újra rajzverseny van. A modelünk Croizettere emlékeztet.

Elég jó helyen ülök s kedvel dolgozom. Vigyázni fogok, hogy ne feküdjem későn és ne fáraszam ok nélkül magam.

Robert-Fleury benézett este. Határozottan meg van elégedve. Néhány anatómiai dolgot kérdezett s természetesen, mindenre azonnal megfeleltem.

Utálatos, hogy egy fiatal leány olyan legyen, mint én vagyok s mégis, hálát adok Istennek, hogy van magamhoz való eszem és nem vagyok senkibe sem szerelmes. Ha szerelmes lennék, megpukkadnék dühömben.

Március 30., — szombat. — Nem vettem számításba, hogy a helyemről csak akkor látom a modelt, ha felé fordulok. Az örökös mozgás nagyon kifáraszt és a rajzom olyan rossz, hogy rosszabb már nem is lehet. Biztosan utolsó helyre soroznak, meg is mondtam jóelőre mindenkinek.

Esti tanfolyamunk véget ért. Valami otthoni munkáról kell gondoskodnom.

Április 5. csütörtök. — Korán bent voltam a műteremben s nagy ámulattal hallottam versenyünk eredményét. Ilyen döntésre egyikünk sem számított.

Az érmet Vick nyerte el. Ez még elég természetes. Utána első helyen Madeleine áll, ugyanaz, aki majdnem mindig elnyeri az érmet s Madeleine után én következem. Úgy meg vagyok lepve, hogy alig tudok örüdeni.

A megdöbbenés akkora volt, hogy Julian mester külön lement s megkérdezte Lefebvre-től, miért osztályozott így bennünket. Lefebvre, kit a Salon utolsó kiállításán a jury az első francia festőnek ismert el, továbbá a férfiműterem tanítványai azt felelték, hogy azért tettek engem a második helyre, mert helyes érzékkel dolgoztam. Breslau munkájáról ellenben az volt a véleményük, hogy nem annyira tudással, mint inkább ügyes fogással van megrajzolva. Szegény Breslau ugyanis kissé távol ült a modeltől s emiatt némi puhaság vegyült az aktjába, mit bírálóink, kiknek ellenszenves a női munka, hatáskeresés, nek tudtak volt be.

Szerencsémre Robert-Fleury ezúttal hiányzott a bizottságból, csak Lefebvre és Boulanger ítélték. Ha véletlenül nem így történik, mindenki azt mondta volna, hogy az ő protekciójából jutottam a második helyre.

Mióta az esti tanfolyamnak vége van, nem tudok mit kezdeni az estéimmal és elernyeszt a tétlenségem.

Április 6., — szombat. — Robert-Fleury igazán nagyon kedves, hogy úgy bátorít. Azt mondja, hogy a második hely mindenképen engem illetett és nem talál benne semmi rendkívülit.

A társaim dühét azonban igazán bosszantó látni.

Schaeppeivel a Palais des Luxembourgban és a Louvreban voltam.

M . . . most ment el tőlünk s valószínűen egyenesen haza tartott, hogy otthon rólam és talán a karomról ábrándozzék. Biztosra veszi, hogy én meg róla álmodom. Én pedig félig levetkőzve, kibontott hajjal ülök szétdobált ruháim, földön heverő cipóm rendetlenségében s mert magammal már letárgyaltam az ügyet, épen Dinát faggatom még, hogy vajon eléggé megboszorkányoztam-e szegény fiút.

Pedig hát, lássuk csak, ilyen a bohó fiatalság, — két évvel ezelőtt azt hittem volna magamról, hogy szerelmes vagyok. Most már megokosodtam és megértem, hogy nem szerelem, amit érzek és hogy nagyon mulatságos dolog megfigyelni, hogyan ébresztünk szerelmet valakiben magunk iránt, vagy még helyesebben, milyen érzés az, ha azt hisszük, hogy valaki szerelmes belénk. Az a szerelem azonban, melyet másban keltettünk, nem azonos a bennünk ébredő szerelemmel. Én pedig ezt a két érzést cseréltem akkoriban össze.

Én édes Istenem és én azt hittem hogy szeretem Antonellit. úgy hasonlított az orra M . . . orrához! Még rágondolni is rettenetes!

Milyen boldog vagyok, hogy igazolni tudom magam! úgy örvendek a felfedezésemnek! Nem, nem, sohasem voltam szerelmes és el sem tudják képzelni, micsoda boldogság, hogy szabadnak, büszkének és méltónak tudom magam . . . méltónak ahhoz, ki majd be fog költözni a szívembe!

Április 9., — kedd, — Egész délelőtt becsületesen dolgoztam, de délután lefeküdtem, mert beteg voltam. Betegségem azonban csak két óra hosszáig tartott. Utána megint felkeltem és majdnem élveztem a rosszulléteget. Milyen szép is a fiatalság; az ember még a bajnak is örvend.

Húsz év múlva egy egész napra valót nyögök majd.

Eolvastam Balzac Le Lys dans la Vallée című könyvét. Nagyon szép, de nagyon fárasztó.

Nathalie de Manerville levele, mellyel bevégeződik a regény, igaz és szívhezszóló.

Én Balzac könyveit a saját káromra olvasom. Ha dolgoznék azalatt, magam is Balzac lehetnék a festészetben.

Április 12., — péntek. — Robert-Fleury és Julian összetalálkoztak egy kávéházban s Robert-Fleury azt mondta rólam, hogy nagyon érdekes és különös egyéniség vagyok s hogy sokat vár tőlem. Nagyon jó, ha megtudom a véleményüket, mert legalább van, mibe kapaszkodnom kétségeim borzasztó pillanataiban, mikor valami rettenetes, megokolatlan és megmagyarázhatatlan félelem fog el, és úgy megkínoz, hogy sokszor majdnem kétségbe esem.

Egy idő óta gyakran megtörténik, hogy véletlenül három gyertya ég a szobámban. Halált jelent.

Vajon én költözöm át a másvilágra? úgy látszik, Igen. És jövőm, álmodott dicsőségem? Nos hát, nem teljesedik.

Ha ismernék valamirevaló férfit a környéken, azt hinném, szerelmes vagyok, annyira nincsen nyugalمام, de mert senkit sem ismerek, utálok az érzékeny hangulatomat . . .

Várjunk csak! . . . Vannak napok, mikor azt hiszem, hogy egyáltalában nem baj, ha nem fékezük a szeszélyünket; ellenkezőleg, — kitűnő szolgálatot tesz, ha gögünkei és az emberek iránt érzett megvetésünket akarjuk tolmácsolni. Hiszen különösen a férfiak olyan aljasak, olyan megvetésre méltók, hogy képtelen vagyok gondolatban csak egyetlen pillanatot is szentelni nekik. Biztosan tyúkszeme is van valamennyinek s ezt még egy királynak sem tudnám megbocsájtani. El tudnák képzelni kérem, hogy olyan férfiről álmodjam, kinek tyúkszem van a lábán?!

Komolyan kezdem hinni, hogy nagyon szeretem a pályámat és vigasztalást találok ebben a hitben. Nincs más vágyam, nincsen más kedvtelésem kivütle s különben is, úgy megutáltam a világot, hogy már próbálkozni sincsen kedvem.

Csak az a borzasztó félelem, az a borzasztó nyugtalanság ne ragadna magával és boldog lennék!

Gyönyörű időnk van. Megjött a tavasz s ezt még Parisban is meg lehet látni, ha másról nem, de a fehér kötényes pincérfiúkról egészen bizonyosan, kik épen a legszebben zöldelő facsoportok alól, a leghangulatosabb díszbe öltözött bokrok mellől ugranak elő a habzó söröskorsóinkkal.

A nappal kelek s már a műteremben ülök, mikor a model megérkezik. Mindent megteszek, hogy rettenetes kétélyeim, babonás félelmem ne üldözzenek.

Nagyon jól emlékszem, hogy gyermekkoromban is küzdöttem vele. Azt hittem, hogy a francia nyelven kívül sohasem fogok más nyelvet tudni, mert a többieket egyáltalában nem lehet megtanulni. És íme! Pedig most ugyanaz a félelem kínoz, mellyel akkor kellett megbirkóznom.

Javamra válhatna az akkori példa.

Azt hittem, hogy a tökéletesedésre való törekvés valami egészen különös dolog, pedig hát én is mindig a tökéleteset keresem úgy az érzésekben, mint a tettekben. Mint láthatják, folyton tapogatózom s mindig épen úgy kerülgetem, de soha el nem érem, mint a többiek.

Április 13., — szombat. — Vagy híres festő leszek, vagy meghalok.

Azt hiszik talán, hogy az én mesterségemhez csak jó szem és ügyes kéz kell? Aki nem tudja, mi a művészet, nem érti, milyen kitartó figyelemre, milyen folytonos, éber összehasonlításra, mennyi érzésre, mennyi számításra, milyen megfeszített gondolkodásra van szükségünk, hogy vihessük valamire,

Nem bánom, mondhatnak akármit, de esküszöm elveszett Pincio kutyám fejére (ostobaság? nekem nem az), hogy nagy festő leszek. Komolyan esküszöm; esküszöm az evangéliumra, Jézus kinszenvedésére, esküszöm saját magamra, body négy év múlva mindenki ismerni fogja a nevemet.

Április 14., — vasárnap. — Szegény nagyapát minden érdeklí és nagyon kínlódik, hogy nem beszöhet. Még leginkább én találok el, hogy mit akar. Ma jó estéje volt,

mindannyian körülötte ültünk a szobájában, beszélgettünk s én fájdalommal vegyes örömmel olvastam fel az újságokat.

És most nem találok szót, mely megbánásomhoz, kétségbeesésemhez és haragomhoz méltó volna. Csak leg-alább tizenöt éves koromban kezdtem volna rajzolni s ma már célnál lennék!

Értik, ugye? . . .

Április 20., — szombat. — Tegnap este előszedtem naplóm hatvankettedik füzetét, fellapoztam s néhány oldal elolvasása után Pietro levelére bukkantan.

Sokáig gondolkoztam rajta, azután mosolyogtam és újra elgondolkoztam. Későn feküdtem le, de azért mégsem töltöttem haszontalanul az időt. Általában, soha egy pillanatunk sem vész kárba, ha nem akarjuk és ha nem feledjük el, hogy az időt, Istennek eme szép ajándékát föl kell használnunk, meg kell becsülnünk és ki kell élveznünk. Csak a gondtalan fiatalság nem tudja megbecsülni a perceit, de én nem tartozom közéjük. Az aggastyánok észjárásával gondolkozom, tudom, milyen drága mindenik pillanatomban és ki akarok élvezni mindent, amit csak nyújtnak.

Robert-Fleuryre kellett várnom s nem gyónhattam, mint terveztem, mise előtt. Így csak holnap áldozhatok. A gyónásom érdekes volt, leírom.

Milyen vétkekkel vádolja magát? — kérdezte a pap, mikor elmondta a szokásos imádságot. — Szokott-e a lustaság rabja lenni?

Soha. — feleltem,

A kevélységé?

Mindig.

Betartotta-e a böjtöket?

Soha.

Megbántott-e valakit?

— Nem hiszem, de megeshetett, — feleltem — bár akkor is csupán jelentéktelen dolgokkal. Nagy büntetést követtem el, lelkiatyám.

— Isten bocsássa meg hát minden bűnét, kedves leányom, — mondta a pap.

Este felüdült kedéllyel beszélgettem, nyugodt voltam,

nem mulattam senki rovására és nem gyötört semmiféle félelem.

Észrevettem, hogy sokszor mondok ilyesmit: „Borzasztó félelem fogott el” — pedig az egész kijelentésem túlzás, üres szó, melyre beszéd közben véletlenül botlik rá a nyelvem. No dehát ez mindenkivel megesik. Örömmel tapasztaltam azonban, hogy ha vendégeink vannak, mindenkit egyformán bele tudok vonni a társalgásba, mi nagyon fontos tudomány annak, ki mint én is, értékes társaságot akarok majd a termeimbe gyűjteni. Ezelőtt rendszeren csak egy vendéggel beszéltem egyszerre s a többieket sorsukra bíztam.

Április 27., 28., — szombat, vasárnap. — Bolondos ötletem támadt s egész sereg érdekes embert hívtam meg a templomunkba, az éjféli misére.

Jobb oldalon nagykövetünkön kívül Leuchtenberg herceg, a cár unokaöccse és a felesége, Akenfievné ültek. A herceg, ki a Firenzében elhunyt Mária nagyhercegnőnek a fia, velünk egyidőben tartózkodott Rómában a feleségével, de az asszonyt nem fogadták az ottani nagykövetségen. Akenfievné¹ azóta teljesen beleélte magát a nagyhercegné szerepébe. Különben még mindig az a szép és méltóságos megjelenésű nő, aki régebben volt, csak kar, hogy nagyon sovány. Férje a legnagyobb gondal és szeretettel veszi körül, mi igazán szép tőle.

Nagykövetünk fényes húsvéti vacsorát rendeztetett éjféli után két óraker a templom mellett levő plébánián s voltunk olyan szerencsések, hogy nemcsak a nagyhercegek és a nagykövet, de minden Parisban élő előkelő orosz ember helyet foglalt az asztalunknál.

Szomorú voltam, de azért nem volt rosszkedvem. Szívesen részt veszek egy-egy kis mulatságban, mert utána annál nagyobb hévvel fogok munkámhoz.

Orlov herceg, a párisi nagykövetünk, igazán belém szerethetne és feleségül vehetne, úgyis özvegy ember. Majdnem akkora tekintélyem volna, mint a cárnénak. Ancskov, a teheráni nagykövet, ötvenöt éves korában kötött házasságot egy egészen jelentéktelen ki? nővel.

Mi a saját személyemet illeti, nem értem el a kívánt

hatást. Laterriére megkésétt s hirtelenében egy olyan kivágott ruhámat kellett a mai alkalomra átigazítanunk, mely nem áll jól nekem. A ruhától függött a jókedvem, a kedvemtől az élénkségem, az arcom frissesége, egyszóval minden.

Április 29., — hétfő. — A villásreggelihez szükséges másfél órai időt kivéve, reggel nyolctól este hatig, szakszerűen dolgoztam, de mondhatom, hogy a rendszeres, komoly munkánál nincs is nagyobb áldása a földnek.

Hogy másra térjek, megsűgom, hogy sohasem leszek komolyan szerelmes. Mindig találok valami nevetségest a felém közeledő férfiakon s ezzel aztán meg is van pecsételve a sorsuk. Amelyikük nem nevetséges, az ügyetlen, vagy ostoba, vagy unalmas, szóval mindeniken van valami kifogásolni valóm, ha egyéb nem, hát a szerencsétlennek a füle hegye.

Addig engem férfi el nem kábít, míg a magam emberét meg nem találtam köztük. Hála minden hibát kifürkésző szenvedélyemnek, a világ egyetlen Adonisa sem fog eldicsekedhetni, hogy elcsavarta a fejemet.

Igazán nem értem azokat a szegény bolondokat, kik a Bois de Boulogneban s a többi sétatéren töltik idejüket. Olyan üres az életük, hogy meg sem érdemes próbálniuk, hogy kiöltésék valamivel?

Május 3., — péntek. — Vannak pillanataim, mikor pokolra kívánom énem intellektuális forrongását, a dicsőséget, a festészetet s tárt karokkal rohannék feléd, — napnak, szerelemnek, zenének hazája, — imádott Olaszország!

Május 4., — szombat. — Imádom az egyszerűséget; az egyszerűséget a festészetben, az érzésekben és minden egyébben. Nekem nincsenek egyszerű érzéseim és soha nem is lehetnek, mert száműzve vannak abból a lélekből, melyben kétség és aggodalom vertek tanyát. Egyszerű lelki életet csak a nagyon boldog, vagy a rejtett vidékek csendes magányába vonult ember élhet.

Az én lelkivilágom azonban részint túlságos érzékeny-

ségem, részint nagyfokú önszeretetem miatt nagyon bonyolult és bonyolultságát erős boncoló hajlamom, az igazság keresésének soha nem szunnyadó vágya s tévutaktól való félelem csak növelik. Az a lélek és az a szellem, mely szüntelen kétségek között hánykolódva hosszas tévelygés, a saját tarthatatlan elveinek a megdöntése és fájdalmas hatások árán le nem szűrt magának néhány általános értékű eredményt még akkor is csak olyan tágkörű elveket állított fel, melyekben épen általánosságánál fogva maga is eltéved. A nagy általánosságban való megismerés pedig épen azoknak a finom árnyalatoknak a meghatározását zárja ki, melyek az enyémhez hasonító boncolgató lelkeket érdeklik..

Ugye, úgy látszik, mintha filozófiához is értenék, pedig csak a saját gondolataimat másolom s igazán nem loptam senkiútól sem őket.

Május 5., — vasárnap. — Hét hónap óta vagyok a műteremben.

Noren Annával újra megtekintettem a Szalon kiállítását, Végigszaladtunk a termeken s csak az érdekesebb képek előtt állottunk meg.

Don Carlos arcképe nagyon meglepett, mert hibásan van rajzolva, nem hasonlít eléggé a herceghez, és *természetellenes a színezése.*

Nagyon szeretem festőink közül Carolus Durant,*) mert élnek a képei és Bonnal.**! kinek nagyrabecsülöm a tudását.

Május 9., — csütörtök. — Ha a húros hangszerek nem tették volna tönkre az ujjaimat és ha nem rágnám a körmömet, gyönyörű volna a kezem. A hangszerek nyoma mág hagyján, csak a körmöm lenne tisztességesebb!

A csípőm kissé erős, de azért az alakom olyan, mint a

*) Carolus Duran és

***) Joseph Bonat a XIX. század második felében mindketten nevesfrancia festők, kik Velasquez nyomdokait követték. Különösen mint arcképfestők tűntek ki.

régi görög istenszobroké. A keblem kicsi és gömbölyű, kezem, lábom formás és ártatlan gyermekarcom van. Mire jó mégis, ha mégsem szeret meg senki?

Szegény Pincio és szegény Walitcky, rátok gondolok ma egész nap.

Május 11., — szombat. — Schaeppeivel és nagynénemmel a kiállításon voltam s alaposan megcsodáltuk Don Carlost,*) ki a legszebb és legfejedelmibb férfi, kit valaha csak láttam. Fenséges megjelenésével az összes nagyhercegeket, sőt magát a cárt is fölülmúlja.

Öltözködjék bár mégoly rossz ruhába, bármilyen környezetben jelenjék meg, mindenki meg fogja kérdezni: ki ez az ember?

A fajbéli különbséget nem lehet elvitatni s ha a jócsaládból való emberek csúnyák és esetlenek, biztosra vehetjük, hogy hiba történt a származásuk körül.

Don Carlosnál szebb, méltóságteljesebb férfit képzelni sem lehet. Igaz, hogy nem okos, de ha az ész sem hiányzna nék belőle, akkor valami felsőbb lénynek kellene lennie. Nem épen ostoba, de nagyon lassan forog az esze.

Május 12., — vasárnap. — Megfestettem az első csendéletemet, 3. számú vásznán, egy ibolyacsokrot kék porcelánedényben s mellette egy kopott, piros kötésű kicsi könyvet. Ezentúl is így teszek majd; a rajzolást nem fogom abban hagyni, de hogy a színekhez hozzászokjam, vasárnapként rászánok két-három órát s festek valami csendéletet. Minden vasárnap egyet-egyet.

Tegnap megbántottam édesanyámat, aztán mikor lecsillapodtak bementem sötét kis szalonomba, térdreborúltam s megesküdtem, hogy soha többet nem lessek goromba hozzá. Hallgatni fogok, la kihoz a türelmemből, vagy kimegyek a szobából

Mégis beteges szegény, bármelyik pillanatban történhet szerencsétlenség és soha meg nem vigasztalódnék, ha tudnám, hogy fájdalmat okoztam neki.

*) Don Carlos, spanyol trónkövetelő (1818-1909.) a carlista politikai párt feje

Május 13., — hétfő, — A lányok sorsot húztak a helyekért s az én nevem jött ki elsőnek, de mert nem voltam ott, figyelmen kívül hagyták s az első helyet az utánam következő foglalta el.

Közben megérkeztem s Breslau értésemre adta, hogy most már az utolsó helyre kell telepednem. Ilyen udvariatlanság még soha, de soha nem történt a műteremben. Igaz, hogy benne van a szabályunkban, de eddig még mindenik társunk megtartotta azt a sorszámot, melyre a sors kijelölte, akár jelen volt a húzáson, akár nem, Juliántól is megkérdeztem, Julian azt felelte, hogy ismeri a szabályt, de soha nem alkalmazták és csúnya dolognak tartja, hogy épen most, velem szemben elevenítik fel. Dühösen hagytam ott a társaságot s ha eszembe nem jut, hogy amilyen irigyek és ostobák, csak örvendeni fognak, ha megfutamodtam, vissza sem mentem volna többet, így is azzal fenyegetöttem, hogy kilépek a műteremből, mire Amélie, a spanyolunk és az öltöztető asszony rögtön vigasztalásomra siettek, de megnyugtattam őket, hogy miattam nem kell aggódnok, nem szerzem meg ellenségeimnek azt az elégtélt, hogy ne dolgozzam és elvesztegessen az időmet.

Az órából még huszonöt perc hiányzott. Feltettem magamban, hogy ezt az időt pihenésre szánom, lecsillapítom magam s aztán friss erővel kezdve rajzoláshoz, megszegyenítem alacsony gondolkodású társaimat, kik csupa irigységből ilyen méltatlanságra tudtak vetemedni. Ezt a huszonöt percet pedig arra használom, hogy alaposan befekettsem őket. Olyan feketék lesznek, akár az ördögök.

Május 16., — csütörtök. — Míg én csak készülődtem, hogy festek egy halálfejes képet és szokásom szerint kikürtöltem a tervemet, Breslau már meg is csinálta ezen a héten. Tanulság: máskor nem szabad fecsegőnek lennem. Nem is hagytam szó nélkül. Beszélgetés közben azt mondtam a többieknek, úgy látom, minden ötletemnek van értéke, mert mindig akad valaki aki azokat is felhasználja, melyeket, mint értékteleneket, elvettem.

Május 17., — Péntek. — Ha van valami, miért szívesen lennék kommunista, csak az, hogy az otthonomat, a családomat kissé felriasszam és pezsgésre bírjam.

Kötelességünk szeretni az otthonunkat; sehol nem lehet olyan édesen megnyugodni, sehol nem lehet olyan kedvünkre álmódogni, eseményeket és embereket magunk elé idézni, mint odahaza, de csak pihenni . . . örökké csak pihenni . . . rettenetes!

A nappalom, melyet reggel nyolctól este hatig folytonos munkában töltök, csak eltelik jól-rosszul valahogy. — De mit tegyek az estéimmelle!

Megpróbálkozom a szobrászattal. Esténként mintázni fogok s akkor nem kínozza, majd tépelődő agyamat az a gondolat, hogy ifjúságom ideje parlagon múlik, hogy halálosan unatkozom, hogy lázadok a sorsom ellen s hogy borzastónak találok az életet!

Milyen furcsa is, hogy némely embernek sem a szerelemben, sem egyéb ügyében nincsen szerencséje. A szerelemben? Ott én voltam hibás. Túlságosan magasra vágytam s megfeledkeztem, hogy a közelben néztek széjjel. De hogy minden dolgom rosszul süljön el! . . .

Megpróbálom, megkérem Istent, legyen segítségemre. Én beszélgetni szoktam vele, mi mindenestre elég eredeti szokás, de sajnos, azért nem találok, hogy kegyelmesebb volna hozzám.

Az emberek általában nemigen tudják, hogyan kell imádkozni. Bennem igazi hit él, úgy könyörgök, mint senki talán . . .

úgy látszik, nem érdemiek mást.

Azt hiszem, meg fogok halni.

Május 23., — csütörtök. — Ma már a műteremben is festettem. Két narancsot és egy kést pingáltam le. Mióta Breslauval összekülönböztünk, udvarias vagyok Améliehoz, ki a világ legszolgálatrakészebb teremtese és minden dolgát félbe hagyja, ha rólam van szó. Összeállította a csendéletemet és még útbaigazítást is adott.

Hiába, tavasszal nem megy olyan jól a munka.

Május 25., — szombat. — Nem megy olyan jól, mint kellene, — mondta a csendéletemre Robert—Fleury.

Éreztem magam is és ha a mester nem bátorít, bizony csúnyául nagyot estem volna reményeim egéből.

A Theatre Francaisban voltunk, megnéztük Emile Augier Les Fourchambault című vígjátékot, mely nagy sikert aratott. Én nem vagyok elragadtatva tőle.

A kalapom . . . hagyjuk, — nem érdekel . . . Már nem keresem a feltűnőt az öltözetemben, bár valljuk csak be, hogy az utóbbi időben bizony kissé megint megfélelkeztet egyszerűséget hirdető elveimről.

Most már biztos, hogy nagy művész leszek. Valahányszor kiköppenek tanulásom rendes kerékvágásából, mindannyiszor a lelkiismeretfurdalásnak valóságos ostorcsapásait érzem.

Mi mindenről is álmodtam már? Fényes politikai szalonról, a nagyvilágról, előkelő, gazdag házasságról s aztán újra politikáról s álmodozásom reményteljes, boldog pillanataiban olyan szépen, olyan termése elesén össze tudtam e sokféleséget egyeztetni női lényemmel. És mi teljesült belőle?

Már nevetni sem tudok balsikereim sorozatán.

Igaz, hogy megokosodtam, megtanultam gondolkozni és megtanultam hidegvérrel szemlélni, sőt megvetni a világot, de az is igaz, hogy a lelkem a hiábavaló küzdelemben alakult át közönyössé, érzéketlenné és rideggé. Keblem szentelt tüze pedig oly mélyre rejtőzött bennem, hogy nyugtalan, erélyes, sőt nyers lényem után ítélve, még csak nem is gyaníthatja az idegen vagy a felületesen szemlélő, csak azt látja, hogy semmivel sem törődöm, hogy szívtelen vagyok; mindent lebecsülök, megvetek, mindenen gúnyolódok.

És mit szólnak e dölyfös képmutatáshoz lelkem legmélyére száműzött gyöngéd érzéseim? Hallgatniok kell s megbántva rejtőznek még mélyebbre.

Az életem azzal telik el, hogy különös, szokatlan ítéleteket mondok s aztán hallgatóim csodálkozásában gyönyörködöm ... De hiszen még ez sem volna baj, csak ne lenne minden szavamnak olyan keserű mellékíze, csak ne lenne reám nyomva könyörtelen balsorsomnak bélyege.

Múltkor, mikor áldozásra oltár elé járultam s a pap kenyeret és bort s aztán, mint nálunk szokás, újra kenyeret nyújtott nekem, a másodsorra nyújtott kenyér kétszer is kihullott a kezemből. Megijedtem, de nem szóltam. Re-

méltem, hátha mégsem volt visszautasítás . . . Úgy látszik, mégis az volt.

Minden azt mutatja, hogy teljesen a festészetnek kell szentelnem magam. Biztosan fellázadok még újra és újra ellene, de az is bizonyos, hogy pár órai vergődés után bűnbánattal és megújítva fogok elárult művészetemhez visszatérni.

Május 27., — hétfő. — Reggel hét órakor már a műteremben vagyok s aztán a svéd lányokkal leszaladok és megreggelizem három souért egy kis kávémérésben. Rajtunk kívül ma egész sereg munkás és egyéb népség is letelepedett és sietve itták ki szegényes csokoládéjukat, ugyanolyat, milyet én is rendeltem.

— Nem tanácsoltam volna, hogy csendélettel kezdje a festést, — mondta Julian, — Magának ép oly fölösleges időtöltés, mintha egy erőtl, egészségtől duzzadó férfit a plajbászom emelgetésével akarnék súlyzókhöz szoktatni, — folytatta s fel-alá lendítette a ceruzáját. — Nem mondom én sem, hogy rögtön arcképet fessen, világért sem; de fessen kezét, lábat, vagy aktot, ha tetszik. Az a legjobb gyakorlat.

Juliannák tökéletesen igaza van. Meg is próbálkozom mindi árt egy lábbal.

Hazulról áthozattam a villásreggelimet és a műteremben költöttem el. Kiszámítottam ugyanis, ha én megyek haza, minden nap eltöltök egy órát, ami épen hat órát, vagyis egy teljes munkanapot tesz ki egy héten. Ez a nap egy hónap alatt négy napra, egy év alatt negyvennyolc napra szaporodik fel.

Esténként mintázni akarok. Már beszéltem is Juliánnal, ki vállalkozott rá, hogy Dubois*)-nál szószólóm lesz.

Négy évet adtam magamnak; két hónap már eltelt belőle. Azt hiszem azonban, elég lesz három év is, de akkor még csak két évem és öt hónapom van a tanulásra.

Húsz éves koromban méú nem, de huszonegyre készen leszek.

**) Raul Dubois (1829—1905.) francia festő és szobrász: leg-híresebb műve Jeanne d'Arc lovaszobra.

Julian azzal biztat, hogy egy év múlva nagyon jól fogok festeni. Lehet; de még mindig *nem olyan jól*, mint én akarom.

— Ez a lázas munka nem természetes, — mondta a mester. — Minden szórakozást, társaságot, sétát elhanyagol miatta. Vallja csak be, micsoda célja, milyen mel-lék gondolata van vele? . . .

Nem hiába ravasz délvidéki az öreg.

Ma majdnem ugyanolyan eset történt velem, mint múltkor a sorsolásnál, mikor elvették a helyemet, azzal a különbséggel, hogy most én voltam Breslau s egy öreg hölgy játszotta az én szerepemet.

— Ez ugyan az én helyem és megtarthatnám, — mondtam olyan hangosan, hogy mindenki, meghallja, — de nem szeretek jóindulatú emberekkel pörpatvarba keveredni. Csak foglalja el bátran, Nagysád. Az udvariasság nevében átengedem. Hála Istennek, elég jól neveltek és nem hasonlítok, (bocsánat a kifejezésért), az állatokhoz, kik nem tudják, hogy ilyen esetekben mit tegyenek.

A szegény nénike még mindig nem mert leülni s ezért hozzátettem:

— Csak foglaljon helyet kérem. Nemcsak Nagysádnak akarok szívességet tenni, de megteszem azért is, mert szeretem élvezni a nagylelkűségemet. Saját magamat tiszteltem meg vele.

Én így állok bosszút. Még ebben sem tagadom meg kérkedő természetemet.

Május 30., — csütörtök. — A család és a környezet rendesen nem hisz a közülök való nagyember lángeszében. Nálunk fordítva áll . . . Annyira túlbecsülik az értéke-met, hogy senki sem csodálkoznék, ha máris akkora vász-nai festettem volna, mint a szerencsétlenül járt Medusa hajó híres óriási tutajja és ha elismerésképen a becsület-rend nagykeresztje díszítené a mellemet. — Rossz jel ta-lán? Nem. reménylem.

Május 31., — péntek. — Anyámék valami látványos darabot akartak megnézni a Chatelet-ben s én is velük tartottam. Épen elég volt belőlük egy; mind ugyanarra a kap-

tafára mennek. Unatkoztam s míg szemem gépiesen követte a függönyre vetített reklámképeket, elpuskázott életemen járt az eszem . . . Szomorú, ha az ember vigasztalan ürességet érez maga körül, pedig én épen ott tartok mostan . . .

Azt hittem, boldogságra születtem, mindenben szerencsés leszek s mindenben én vagyok a legszerencsétlenebb. Minden álmomnak a fordítottja teljesült be. Mióta tudom azonban, mit várhatok és mihez kell tartanám, magam, könnyebben viselem a csalódást s mert előre számot vetek a balsikerekkel, nem vagyok annyira leverte, ha bekövetkeznek. Úgy írom, mint ahogy érzem. Eleinte kegyetlen érzés volt, hogy mindenből ki kellett ábrándulnom. Mindenütt kigyóra bukkantam, ahol virágot vártam . . . Azóta a kudarcok közönyösségre tanítottak s bármi is történéjk körülöttem, meg sem fordítom már a fejemet.

Míg hazulról a műterembe naftátok, rendesen csukott szemmel ülök a kocsiban vagy újságot olvasok, de még csak ki sem nézek az ablakon.

Nem kétségbeesésből adtam meg magam, bár tagadhatatlan, hogy kétségbeesésem is belejártott . . .

Lemondtam, mert beláttam, hogy le kell mondanom s bár szomorú vágyok, nem vagyok leverte. Csend és nyugalom szállottak belém.

Nem is olyan nagy dolog; csak színről van szó. Rózsaszín helyett szürkeség vesz körül. Az ember látja, hogy nem tud változtatni és belenyugszik.

Nem ismerek magamra) . . . , Nem egy órának elkese-redett hangulata beszél belőlem; lassanként lettem ilyen. Magamnak is különös, de mégis így van. Már gazdagságra sincsen szükségem. Két fekete feszőzubzony az egész évi ruha szükségletem, no meg annyi fehérnemű, amennyi elég egy Kétre s amennyit vasámaponkint akár magam is kimosírhatok. A legegyszerűbb táplálékkal is megelégszem, csak friss legyen és ne legyen hagymás ... Be a munkámat hagyják meg nekem.

Nem kell a fogatunk sem; szívesen járnék gyalog vagy omnibuszon. Még csak szép cipő sem kell, hiszen a műteremben könnyű, sarkatlan cipőt viselek.

De miért vonszoljam hát az életet? — Miért? Egy

sebb jövőnek a reményében; a remény kedvéért, mely soha nem hagyja el az embert.

A szenvedés is relatív dolog. — Jelenem például valóságos oázis régebbi vergődéseimhez képest; majdnem kellemes időtöltés számba veszem.

Januárban tizenkilenc éves leszek. Lehetetlen! Musz-szia lenne tizenkilenc éves! Ijesztően telnek az évek!

Néha elfog a vágy; — öltözködni, sétálni szeretnék. Kikocsiznék a Bois de Boulognebe, elhajtanék az Operába, a Salonba, a kiállításokra. De aztán eszembe jut: mi célja lenne? És vágyaim szertefoszlanak a semmiben.

Míg egy-egy szót leírok, agyamban a gondolatok ezrei születnek, de csak morzsái jutnak papírosra.

Mekkora veszteség az utókornak!

Nos, az utókor nem veszít sokat, de a naplóm mindenestre érthetlenebb lesz.

Féltékeny vagyok Breslaura. Férfias és nem mindennapi a tehetsége. Jövő héten annyit, de annyit fogok dolgozni, hogy csak! . . . Majd meglátják. A délutánjaimat a Salonnak és a tárlatoknak fogom szentelni. Nos, majd az azután következő héten . . . *Akarok* festeni tudná és meg is lesz!

Július 3., — hétfő. — Álmatlan éjszakám volt, de azért reggel nyolckor mégis festéshez láttam, délután pedig kettőtől hétig szaladgáltam a városban. Lakást kerestünk, de voltunk a Salonban is.

Átkozott egészségem minduntalan felmondja a szolgálatot s életenergiám céltalanul örlődik fel.

De hiszen dolgozom . . . napi hét-nyolc nyomorult órát is munkában töltök s nem látom több eredményét, mint ugyanannyi perc munkájának.

Nagyon szép műtermes lakást láttam, még nézni is gyönyörűség volt. Az ember azt hiszi egy szép, világos, tágas atelierben, hogy mindjárt jobban fog festeni tudni.

Holnap bevallom politikai meggyőződésemet, mely minden idegen befolyástól menten érlelődött meg lelkem legbelsejében. De miért ne vallhatnám be most mindjárt?

Republikánus vagyok testestől-lelkestől.

Legyen teljes egyenlőség a törvény előtt, de a címe-

ket ne töröljék el. Tiszteljük az idegen fejedelmeket és a nemzet ősi családjait, pártoljuk a fényűzést és a művészetet.

Az uralkodócsaládoknak s a minisztériumoknak az a hibájuk, hogy túlságosan is sokáig maradnak egy helyben, korhadni kezdenek s megfertőzik maguk körül az egész nemzetet. A fejedelmi udvarokból eredő protekció az ország veszedelme. Csak az az állam virágozhat fel és juthat jólétre, melynek választás szerint más és más ember a vezére, folytonosan megújul a minisztériuma és ellenőrzés glatt áll a tisztikara. Ha mindez megvan s hozzá még fejlődésre is képes a nemzet, sikkor mindenfelé nyitva áll előtte a boldogulás útja. Franciaország biztosan meg is fogja találni.

A köztársaságot rendesen vérrel és sárral vádolják. De nézzünk csak végig a történelemben a kezdeteken és nézzük meg az érem másik oldalát, hol az újítás szükségével szemben mindenütt a legmakacsabb ellenállás és a vétkes kihívás áll . . . Franciaország sem járt jobban vele. Többször kellett próbálkoznia, Ott voltak a Napóleoni emlékek, ott volt Szent Ilona.

Nézzük csak végig Franciaország legújabb történetét, a terméketlen Chambord gróf,*) a korcs Orleansok s a középserű III. Napóleon sivar korszakát s akkor megismerjük, milyen nagy áldása volt az égnek, hogy az igazi, a várva-várt, a mostani formába öltözött köztársaság végre megszületett.

Mit árthatnak a túlzók, mit árthat az a néhány szabadgondolkodó, akik minden kormányforma alatt felbukhatnak. A nemzetek dolgát nem a kaszinóban intézik.

Hadd gyűjtse csak minden politikai párt a maga embereit. A köztársaság nem pártirányzat, de nemzeti eszme, sőt maga a nemzet. Mennél többen támadnak reá, annál jobban kitarja a karját, míg végre minden pártot egybeforraszt és magához ölel. És okkor nem lesznek száműzöttek, nem lesznek elnyomottak s nem lesznek válasz-

*) Chambord gróf, más néven Duc de Bordeaux, X. Károly francia király unokája, kit V. Henrik név alatt a királypártiak 1873-ban trónra akartak segíteni. (1820—1883.)

tottak sem. Megszűnik minden pártoskodás, hogy egy hatalmas, nagy Franciaország ébredjen fel.

Most még önmagával van elfoglalva a köztársaság és nem törődhet a gyermekeivel.

Azt is szemére vetik a köztársaságnak, hogy gyűlevész népség is hangoztatja a jelszavát. De hát melyik népnek, nincsen söpredéke?

Vajon makulátlan lenne-e Franciaország, ha minden ember kivétel nélkül a királypártiak vagy császárpártiak zászlaja alá tömörült volna? úgy sietek, hogy csupa badarságot beszéljek össze. Jóéjszakát!

Június 12., — szerda, — Holnaptól kezdve megint munkához látok. Szombat óta rútol elhanyagoltam a műtermet és nagyon bánt a lelkiismeretem. Elég lesz, ha az estéimet szentelem egyéb ügyeknek.

Először láttam Eugéne Rouhert, III. Napoleon mindenható miniszterét és mondhatom, nagyon meglepett. Meglepett először is a szélességével. Megfontolt, lassú mozgású, sőt törődött aggastyánnak hittem, pedig hát a legfürgébb mozdulattal ugrott ki a kocsiból, sietve járt-kelt és könnyedén nyújtotta a karját, hogy segítségemre legyen. Az eszméi azonban még jobban megleptek.

— A félműveltség, — mondja, — nem ismer tekintélyt.

— Az újság megmételjezi a nép lelkét.

— Csak az a nép boldog, mely tudatlanságban él. Ehhez a kijelentéséhez azonban hozzátette, hogy nagyon sokat lehetne még róla vitatkozni.

Képzeltető, milyen kíváncsian lestem a nagy államférfi, a volt kiskirály minden szavát!

Teljesen fölösleges azonban, hogy a naplóban dicsőhimnuszokat zengjek, hiszen még alig ismerem Rouhert s azután meg nagyon fáradt is vagyok ma este. — Több érdekes dolgot beszélt. Nagyszerű értesülése van például az 1867. merénylet*) céljáról és részleteiről. Sok mindent elmondott a Bonapartékról is és megkérdezte, ismerem-e a kis Napoleon herceget.

*) II. Sándor cár ellen.

Mondanom sem kell, hogy a bonapartisták vezére előtt legloyalisabb színemben mutatkoztam. Bárki meg lehetett elégedve velem, habár egész lelkesedésem afféle görgőtűz volt is.

Társaságunk férfitagjai törvényeken, szavazaton vitatkoztak, röpiratokról, elvtársakról, ellenfélről beszéltek s én hallgattam, élvezettől remegve hallgattam minden szavukat. Mintha a menyország kapuit nyitották volna meg előttem. Pedig hát, ugye ismerik az elveimet? Asszonyok ne elegyedjenek politikába; nem elég komolyak, hogy a túlzásoktól őrizkedni tudnának és csak bajt okozhatnak.

Nagyon sajnálom, hogy nőnek születtem, pedig Rouber is jobban szeretne nő lenni. Azt állítja, hogy az asszonyoknak feleannyi gondjuk és küzdelmük sincsen.

— Bocsnát, — feleltem, ép úgy kiveszük belőle a részünket, akár a férfiak. Mindössze annyi a különbség, hogy a küzdő férfi tiszteletet, dicsőséget, népszerűséget arat, míg minékünk a munkából bőven, az elismerésből ellenben semmi sem jut.

— Igazán azt hiszi rólunk, férfiakról, hogy csak küzdenünk kell s megszerezzük a babért?

— Férfia válogatja, — válaszoltam.

Nehogy azt gondolják kérem, hogy rögtön belemelegedtem a Rouherrel való beszélgetésbe. Jó tíz percig közőmbösen ültem helyemen. Meg akartam büntetni a vén rókat, mert eleinte látszott az arcán, hogy nem helyez súlyt a megismerkedésünkre.

Eláruljam magam?

El vagyok ragadtatva.

úgy szeretném leírni egész beszélgetésünket, mert igazán ügyesen vezettem, de hát fölösleges. Azt hiszem, olvasóim teljesen tisztában lesznek velem, ha csak annyit mondok is, hogy minden erőmet összeszedtem és sikerült érdekesnek és szellemesnek látszanom.

— Ugyan boldogok lehetnek a bonapartisták, ha ilyen szép hölgyek rokonszenveznek velük, — jegyezte meg ... és meghajlott előttem.

— Csakhogy az én rokonszenvem nem a pártnak, hanem Rouhernek, a derék embernek szól. — feleltem és odafordultam a kedves öreghez.

Június 15., — szombat. — Képzeld! Robert-Fleury szólni sem akart hozzám, olyan rossz volt a rajzom. Előszedtem hát a múlt heti munkámat, azt megdicsérte. No nem baj, belenyugszom. Van az embernek néha olyan napja, mikor semmi sem sikerül.

Július 3., — szerda. — M . . . búcsúzni jött s felajánlotta, hogy elkísér a kiállításra.

Indulás előtt pár percre magunk maradtunk és rögtön könyörögni kezdett, ne legyek kegyetlen hozzá stb. stb.

Tudja, hogy örültem szeretem és mégis megkínoz. Soha sem gondolt rá, micsoda kimondhatatlan szenvedés az, ha valakinek igazi, mély szerelmét tréfával és gúnyos mosollyal viszonzák?

Csak a fejébe vette.

Esküszöm Mária! Engedje, hogy bebizonyíthassam. Szeretem a legodaadóbb, a legforróbb szerelemmel. Szóljon valamit, — csak annyit mondjon, hogy van bizalma hozzám . . . Hiszen most úgy bánik velem, mintha egyenrangúak sem lennénk.

Magához sem vagyok rosszabb, — mint a többiekhez, — feleltem.

Hiszen épen az a baj, hogy engem sem vesz többé, mint más és nem hisz az érzésemben.

Megszoktam, hogy belém szeressenek.

De nem olyan mélyen, mint én szeretem. Vallja be hát legalább, hogy nem irtózik tőlem.

Nem, nem irtózom. Hogyan is juthatott ilyesmi az eszébe? — kérdeztem.

Ha tudná, mennyire fáj a közönye, — sóhajtott a szegény ember.

Ne törődjék velem.

Nem fog elfeledni, míg távol leszek?

Nem ígérhetem.

Engedje meg legalább, hogy időről-időre életjel: adjak magamról . . . Hátha szórakozást talál a levelezésemben. Viszont remélhetem-e, hogy néha . . . nagyritkán . . . felkeres egy-egy szóval?

Azt kívánja, hogy feleljek? csodálkoztam.

Természetesen aláírás nélkül és épen csak ennyit:

„Jól érzem magam.” Gondolja el, milyen boldog lennék,
— könyörgött.

— Nem szoktam aláírás nélkül levelet írni s a nevemet bátran használhatom, mert becsületére válok.

— De nekem megengedi, hogy írjak, ugye?

— A *Figarónak* is sokan írnak és mindig megérkeznek a levelek, tréfálkoztam.

— Istenem, ha tudná, milyen borzasztó, hogy soha nem kapok komoly választ! Csak ez egyszer beszéljünk komolyan, ne kelljen rossz emlékekkel távoznom innen . . . Remélhetek-e egyáltalában? Lesz olyan idő, mikor meg-
enyhül irántam, mikor nem nevet ki és alkalmat ad, hogy meggyőzzem a szerelmemről? Bármilyen feltételt szabjon reám, belemegyek.

— Egyetlen egy feltételt szabhatok, — mondtam olyan komolyan, amint csak kitellett tőlem.

— Előre is elfogadom, — felelte.

— Bízunk magunkat az időre.

— Legyen, várjunk tehát. — Hát mégis csak megbízik bennem!

— Attól függ, mit nevezünk bizalomnak, — nevettem. A leveleimet mind en esetre magára merném bízni, tudnám, hogy nem bontja fel.

— Micsoda képtelen gondolat! Feltétlen bizalmat értek.

— Nagyon nagy szó, — incselkedtem.

— És a szerelmemben tudna hinni?

— A nőknek mindig hízeleg, ha a férfiak szerelmesek, már mi így vagyunk berendezve. Különböznék pedig megígérem, hogy igyekszem bízni magábar.

—Komolyan ígéri?

— Egészen komolyan.

— Ugye kérem, megelégszenek ennyivel? Azután elmentünk a kiállításra, de útközben meglehetősen kényelmetlenül éreztem magam, mert M . . . olyan boldog arc-
cal udvarolgotott, mintha kimondtam volna az igent.

Meg vagyok, magammal elégedve, M . . . szerelme sem vált ki belőlem más hatást, amit a Pietróé, pedig tudják ugyebár, hogy Pietrot nem szerettem. Közel álltam ugyan a szerelemhez, de mint emlékezni fognak, csak valami különös, nyugtalanító érzésem volt, mely elég sok kellemetlenséget okozott.

Eszem ágában sincs, hogy M . . . felesége legyek.

Az igazi szerelem mindig tiszteletreméltó, — mondtam neki, — de tanácslom, ne élje túlságosan bele magát.

És a barátságunk? — kérdezte.

Ne ámítsuk egymást.

Mondja, Mária, mitévő legyek, hát? — Azt sem akarja engedni, hogy a barátságon kezdjük s úgy jussunk lassanként tovább-tovább?

A mi barátságunk csak altatás.

És a szerelmünk?

Odáig nem jutunk el, — feleltem.

Miért nem?

Mert sohasem tudnám megszeretni.

Július 5., — péntek. — Az orosz cigányok hangversenyéről jövünk. Hatan voltunk, a nagynéném, Dina, István bátyám, Philippini, M ... és én. Hangverseny után fagyaltot mentünk s magunkkal vittük a legszebb két cigányleányt és két gyermeket is. Fagyaltot és bort adattunk nekik. A fiatal leányok nagyon helyesen, kedvesen felelgettek. Igen szigorú erkölcsűek, a családjuk féltékenyen őrzi őket.

Gyönyörű időnk volt s párokra szakadva, gyalog indultunk hazafelé. Nagynéném István bátyámmal, Dina Philippivel tartott, én M . . . oldalán haladtam, M . . . természetesen újra kérlelni kezdett, de nem tehetek róla» nem vagyok szerelmes belé, de az bizonyos, hogy felmelegszem a szerelmétől. Ez volt a tévedésem a két esztendő alatt is.

Jól beszélt a fiú! . . . Még könnyezett is. Egyre halkult a nevetésem s mire házunk elé értünk, érzékenyre hangolt a szerelmes suttogás s a tiszta, csillagos éj. Milyen boldogság szeretve lenni! . . . A szerelemmel semmi sem ér fel a világon . . . Most már elhiszem, hogy M . . . iga-

zán szeret. Így nem lehet színészkedni. Ha csak a vagyonomat kívánná, már régen visszariadt volna a ridegségem-ől, s aztán ott van Dina is, szintén eladó leány, őt is gazdagnak hiszik. Foroghatna Dina körül is... M ... úri ember, nem hozományvadász. Már rég találhatott volna s fog is találni más. valakit,

M . . . igazán kedves fiú és talán rosszul tettem, hogy elváláskor kezében felejtettem az enyémet, de sajnáltain elvonni tőle. Olyan derék ember és olyan nagy tisztelettel beszél velem. Apróra kikérdeztem, mint egy gyermeket, hogyan és mikor lett belém szerelmes. Úgy látszik, rögtön megszeretett, mikor megismert. — Valami egészen különös, szokatlan érzéssel vonzódok magához, Mária, — nem olyanal, mint amilyennel a nőkhöz közeledni szokás, — mondotta, — Maga több, mint az emberek általában. És bárha nagyon mostohán bánik velem, nincs jó szívvel hozzáam és bár a nőktől több szívet és több jószágot kívánok, mint amennyi magában van, mégis imádom, pedig lássa, s lapjában nem tudok rokonszenvezni a természetével.

Feszült figyelemmel hallgattam M . . . minden szavát. Nincs édesebb dolog a földön, mint a szerelmi vallo-más, csak a diadal öröme ér fel vele. Itt is, ott is mennyei dicséretet hallasz, csodálkozó szemek mosolyognak reád, hódoló pillantások követik lépteidet s boldogságod nap-fényében lelked úgy bontogatja szárnyát, mint virág a szir-mát meleg nyári fényben.

Soden, — július 7., — vasárnap. — Este hétkor indultunk útnak. — Nagyapa alig akart elereszteni. Mikor mégis búcsút vettem, átölelt s hangosan sírni kezdett. Úgy sírt, akár egy kis gyermek. Míg nem volt beteg, nem igen bántott az érzékenysége, most azonban érzem, hogy nagyon szeretem s alig tudtam elválni tőle. A legcsekélyebb dolog is érdeklí és soha nem ragaszkodott hozzánk ennyi szeretettel. Csak egy hajszálon múlt, hogy le nem mondtam az egész útról, de hát az ember nem hallgathat mindig a szívére.

Milyen furcsa Parisból Sodenbe cseppenni! *À Silence* *Qe mort* semmi az itteni csöndhez. Valósággal elkábultam tőle.

Elernyeszt ez a nagy nyugalom! Nem fogok panaszkodhatni, hogy nincs időm az elmélkedésre és az írásra, csak győzzék olvasni majd,

Most ment el Tiknius .doktor. Apróra kikérdezett, de nem mondta, mint a párisi orvosok szokták:

— „*Semmi* lényeges baj nincsen; nyolc nap alatt gyógyítjuk.”

Holnap megkezdem a kúrát.

Sodennek gyönyörű a növényzete, balzsamos, tiszta a levegője. Újraéledek tőle. Parisban is csinosnak tartanak, de itt határozottan szép vagyok. A szemem nagyobb és ragyogóbb, mint otthon, az arcom pedig megnyúlik és átszellemül.

Július 9., — kedd. — Szívemből meguntam az orvosokat! Megvizsgáltattam magam. Erős gége és garathurutom van. Nem is olyan kicsiség!

Titus Liviuszt olvasom s esténként jegyzeteket készítek belőle. Nagyon szeretném megszokni a mindenmapi, pontos jegyzetkészítést, mert bele akarok mélyedni a rómaiak történelmébe.

Július 16., — kedd. — Akár a festézzettel, akár más úton-módon, de mindenáron célt kell érnem! . . . De nehogy azt higyjék, kérem, hogy a hiúság hajtott ai festészetre! Olvasóközönségem értékesebb része bizonyosain észrevette már magától is és nem fog szerénytelenséggel vádolni, ha kimondom, hogy kevés emberben lakik olyan erős művészi lélek, mint bennem. A többiek ítéletére nem vagyok kíváncsi. Csak a hóbortjaimat veszik észre, de hát nem tehetek róla, nem akarattal különködöm.

Július 24., — szerda. — Tomasevszky doktor a szentpétervári Operának a gégeorvosa; kell, hogy értsen, a mesterségéhez. És ő is majdnem szórói-szóra ugyanazt mondja, mit Fauvel mondott Parisban s amit már annyiszor megállapítottak a többiek. Azonfelül magamtól is tudom, hogy a sodeni gyógyforrások nem olyan chemiai összetételűek, hogy sokat használhatnának az egészségemnek, hiszen Sodenbe tüdőbetegeket és lábbadozókat szokás küldeni.

Tegnap Emsben voltunk. Nagynéném és Tomasevszky kísérték át. Kikértük az ottani orvosok tanácsát is.

Épen most érkezünk vissza.

Eugénia császárné Emsben nyaral. Szegény asszony!

Augusztus?.., — csütörtök. — Világtól elmaradt, régimódis öreg német kisasszonynak öltözködtem s mert a Kurhausban minden újonnan felmerült arcot roppant érdeklődéssel szemlélnék, óriási volt a sikerem. Sajnos, hamar elrontottam a dolgot, mert megfélemeztem róla, bogy rendelnem kellene valamit a pincéernél is. A közönség gyanút fogott, kísérni kezdtek, meglesték, hová megyek s azzal vége is volt a meglepetésnek.

Augusztus 2., — péntek. — Egész nap Nizzára gondolok . . . Tizenöt esztendő voltam és nagyon csinos. Az alakom, a kezem-lábam még nem volt tökéletes, de az arcom olyan bájos volt, mint azóta sohasem . . . Mikor római utamról visszatértem, Laurenti gróf szomorúan jegyezte meg:

— Nagyon megváltozott, mióta elment. Ugyanazok a vonások, ugyanolyan az arca színe és mégsem a régi Mária többet. Soha többet nem lesz olyan szép, mint az arcképen.

Arról az arcképemről beszélt, melyen úgy ülök, hogy könyökömet az asztalra támasztom s arcomat összekulcsolt kezemre fektetem.

— A képen olyan elgondolkozva és olyan megdöbbenve néz a világba, — folytatta Laurenti, — mintha most érkezett volna valahonnan a csillagok világából és mintha kérdezni akarná: „Hát ez az élet?”

Tizenöt éves koromban valami különös, gyermekes báj volt rajtam, a világ legkedvesebb arckifejezése, melyet sem azelőtt, sem azóta nem vetítem magamon észre,

*

Pár szép sétautat fedeztem fel. Persze, nem a sodeni fürdőző közönség sétaterét és kilátóit értem, ahová minden újonnan érkezőt akarva-nemakarva elcipelnek, hanem

az elhagyottan rejtőzködő fasorokról és ligetekről beszélek.

Imádom ezt a csöndet! Vagy Parist, vagy a magányt! Rómát nem is említem, hiszen rögtön eltörne a méceses.

Vén Titus-Liviusom olyan élénken mesél, hogy magam előtt látom a régi római idöket. Néhol kiérzik a nagy igyekezet, hogy egy-egy vereséget vagy a birodalmat ért megalázást leplezzen vagy mentegessen. Ilyenkor megható az öreg . . . Nem hiába volt mindig Róma a szellemem.

A nyaraló hölgyek között csak idegességről, doktorokról, toilletteről, ismeretségről s gyermekekről folyik a szó. Képzeltetik, mennyire élvezem a társaságukat. Rendesen otthagynom őket, elrejtőzöm az erdőben, lehunyom a szemem s képzeletem odaröpít, ahová akarom.

Augusztus 6., — kedd. — Egész Soden a kalapomon mulat s én velük nevetek . . . Megvettem az ivócsarnok forráskezelőjétől a kötését, egy alig elkezdett kék harisnyát s megkértem, tanítson meg a mesterségére. Alig fogtam fel a nehéz műveletet, megmarkoltam a harisnyát s kiültem Dutinené mellé a parkba, szemben a Nagyszálló ablakaival és szorgalmasan kötni kezdtem.

Elhatároztam, hogy megváltozom. Csöndes, nyugodt, szorgos német leány leszek. Kötni tanulok. Kötök egy örökéletű, kék harisnyát, de mert a sarkát nem tudom, hogyan csinálják, hozzá sem kezdek. Mindig csak a szárát fogom kötni s a harisnyám nyúlni, nyúlni, egyre csak nyúlni fog.

* * *

Még csak nem is fog olyan hosszúra nyúlni.

Ömlik az eső.

A te rovásodra szellemeskedem, drága Németország!

Magányos sétáim nem vesznek kárba. Sokat olvasok és gondolkodom. Komolykodó bölcsek, várom a dicséreteket!

Augusztus 7., — szerda. — Isteneim, hallgasd meg méltatlan lányodat és engedd, hogy Rómába kerüljek!

Istenem, Uram, ha én még egyszer Rómában lehetnék! . . . Talán meg is halnék örömben!

Nem Titus-Livius csavarta el a fejem. Jó öreg barátom könyvét pár nap óta kézbe sem vettem.

Nem ... A Campagne, a Népek kapuja, a Pincio, a leáldozó nap fényében csillogó örök kupola jutottak eszembe ...

A pirkadó hajnal babonázott meg, mely olyan lassan, olyan titokzatosan bontogatja az Örök város fölött az éjszakai leplet ... Milyen üres másutt a világ és milyen édes remegés járja át a szívet, ha az ember a csodák ég igézetek eme bűbajos városára gondol! . . . Nem hiszem, hogy én lennék az egyetlen Rómaimádó. Valószínűleg mindenki így érez, aki kedveli a titokzatosságot és aki el tud merengeni a mesés múlton, melyet a jelen sivársága szentté avatott.

Ha megszeretek valaha valakit, szerelmesemet Rómába kísérem és a Szent Péter templom kupolája mögött leáldozó nap búcsúfényénél, Isten szabad ege alatt valom be neki.

Ha valaha kétségbeejtő nagy szerencsétlenség sújt reám, a szent kupolán függő tekintettel fogok sírni és imádkozni . . .

És ha valaha boldog leszek, ha én leszek a világ legszerencésebb teremtese, akkor is a kupolának rebegem ei a boldogságomat.

Micsoda köznapias kérdés, Parisban lakni! . . . Pedig hát Paris az egyetlen város, mely Róma után számba jöhet.

Paris, — augusztus 17., — szombat — Még ma reggel Sodenben voltunk.

Ötszáz üdvözlégyet fogadtam térdenállva, ha nagyapát életben találok. Betartottam a fogadásomat. Nagyapa él, de az állapot változatlan. Az emsi kúrának mindenesetre vége.

Gyűlölöm Parist. Belátom, hogy jobban kielégíti a szellemi életet élő, a nagyravágyó, a fényűzést kedvelő embert, mint bármelyik más város. Tudom, hogy Parisban pompásan lehet élni és mégis gyűlölöm. Az én mestersé-

gem megköveteli, hogy az ember szeresse a lakóhelyét, de mert a városokat úgy osztályozom, mint az ismerőseimet szoktam, Paris egyszer s mindenkorra az ellenszenvések csoportjába jutott s bárhogy igyekszem is, nem tudom megszeretni.

Augusztus 19., — hétfő. — Elsnitz kisasszonyt, Anickovék volt nevelőnőjét magunkhoz vettük. Engem fog kísérgetni.

Mindenütt nagy tiszteletet fogok mutatni iránta, mert a megjelenése egyáltalában nem tekintélyes. Fialal, alacsony, vöröses szőke, álmodozó szemű jelentéktelen kis figura. Az arca olyan kerek, mint a teleholdié és a szája mindig sírásra áll. Aki ránéz, elneveti magát. Mintha a telehold pityeregne.

Nos, majd kitalálok valami kalapot, mely jól álljon neki és aztán csak kísérgessen a műterembe.

Már nem bánom, hogy nem mehettem Emsbe. Szegény, halódó nagyapám úgy örvend, hogy itthon vagyok.

Csúnya betegségben sínylődöm: megutáltam magamat. Nem első eset, de azért nem kevésbé rettenetes. Könnyű annak, aki mást gyűlöl. Egyszerűen elkerüli. De mit tegyen az ember önmagával?

Augusztus 24., — szombat. — Vázlatot készítettem nagyapáról. Mindössze egy óráig tartott. Azt mondják, jól sikerült. A festéssel azonban nem tudom, hogyan leszünk. Fehér a haja, fehér az ágyruhája, az inge, félig lehunyt szemében nincs semmi élet s ezt a sok színtelenséget nehéz megfesteni.

Természetesen, csak mellképet csinálok, de nagyon örvendek, hogy lesz valami emlékem.

Holnapután bemegyek a műterembe. Alig várom. A festékeimet, palettáimat már rendbe raktam, a ceruzáimat, s a fekete krétát meghegyeztem. Bevásárlásaimat is elintézem még ezen a héten.

Augusztus 29., — csütörtök. — Magam sem tudom, hogy-mint történt, de a kilenc óra még mindig nem talált útrakészen. Ez volt a szerencsém, mert egyszerre csak futva jönnek, hogy nagypapa nagyon rosszul van. Lesiettem. Anyám, nagynéném, Dina az ágy körül zokogtak, csak G . . . úr sétált közömbösen fel és alá. Nem szóltam neki; nem volt helye szemrehányásnak ezekben a borzasztó-percekben. Tíz órára megérkezett a pap is s aztán, pár pillanat múlva beveződött minden.

Utolsó percig az ágy fejénél térdeltem s remegő kezem hol a szegény hidegedő homlokot, hol a gyengülő pulzust tapogatta. Utolsó lehelletedig melletted időztem, szegény, drága nagypapám, míg csak a halál meg nem szabadított hosszú szenvedésedtől. Miért írnám le a megszokott, elcsépelet kifakadókat? Anyám elájult; szobájába vitték és lefektették. Mindenki hangosan sírt, még Miklósnak is megeredtek a könnyei. Én is sírtam, de csak magamban, befelé.

Drága halottunkat az ágyán hagytuk egyelőre, de mert a nagy buzgalommal sürgő-forgó és mégis megbízhatatlan cselédség rosszul készítette el a fekvőhelyét, saját magam igazgattam meg a párnáit és csipkével szegélyezett könnyű, fehér leplet borítottam föléje. Egyszerű, majdnem szegényesnek látszó vaságyát is egészen fehérbe burkoltam. — Sohasem akart más ágyon feküdni, — Csak a fehér szín méltó az immár elszállott becsületes lélekhez, az utolsó dobant szerető, tiszta szívhez.

Megcsókoltam a homlokát és nem féltam, nem borzadtam vissza tőle.

Vártuk a véget és mégis lesújt.

Megfogalmaztam a gyászjelentést és a sürgönyöket, aztán anyámhoz siettem, ki heves idegrohamban feküdt. Azt hiszem, nagyon nyugodtan és megfontoltan viselkedtem és bár nem sírok és nem jajgatok hangosan, mint a többiek, nekem sincs az övéknél rosszabb szívem.

A való élet egybeforradt képzeletemmel.

A gyászruhák dolgában is intézkedtem, Anyámék képesek lennének, hogy teljesen mellőzzék a külső gyászt. Nem veszik számításba, hogy a világ csak külsőség után ítél és nem a szívek bánata, de a gyászfátyol hossza dönti

el, hogy valaki jó anya, jó gyermek, vagy vigasztalhatatlan özvegy-e.

Nagyon meleg van, az ablakok fa-tábláit becsukták. A halottasszobában virágillat, földszag s a tömjén fullasztó, nehéz gőze terjedez.

Két órakor munkához ültem, hogy megfessek szegény halottunk arcképét. Sajnos, nem készült el teljesen, mert a világítás megváltozott s négy órakor abban kellett hagynom a munkát.

Nem tudom, hogy a gyászszertartásoknak mi a módja, de igyekezni fogok, hogy bánatom ellenére se kövessék el etiquettehibát. Reményilem, ösztönöm is megóv tőle.

Nem tudok egyfolytában írni, de minduntalan felütöm a naplómát s bejegyzem, ami épen történt, vagy eszembe jut.

Augusztus 30., — péntek. — Az élet gyűlöletes, unalmas álom ... És mégis, ha csak egy kicsi szerencsém is volna, boldogan élhetnék. Nagyon jártas vagyok abban a tudományban, hogyan lehet egyszerű eszközökkel, kevés szerencséével, nagy eredményt érni. Engem más érzések, más vágyak mozgatnak, mint a többiekét.

Szeptember 1., — vasárnap. — És semmit, de semmit nem látok, csak a művészetemet . . . Ha valaha nagy festőnek tartanak, nem ajándék, de isteni igazságszolgáltatás lesz az égtől . . . Megnövök a magam szemében ... nem kell lenéznem, megvetnem önmagamát.

Le tudnék mondani dicsőségről, hírnévről, boldogan üejtőznék az ismeretlenség homályába, ha olyan férfi szerelmét bírhatnám kárpótlásul, aki büszkeségem. Ha lelkének lángja olyan magasán lobogna, hogy az én lelkemet is betöltse fényével és melegével... A magam erejéből kell célhoz érnem.

Szeptember 4., — szerda. — Kant szerint a dolgok csak képzeletünkben élnek. Azt hiszem, túlzás, de az érzések világára elfogadom a nagy bölcs állítását . . . Azt is beismerem, hogy az érzések azokból a benyomásokból keletkeznek, melyeket személyek vagy dolgok gyakorol-

nak reánk. De Kant még azt is mondja, hogy a dolgok valójában nem olyanok, mint amilyenek látjuk őket, hogy tulajdonképpen tényleges értékük nincs és hogy csak az ember agya ruházza rájuk ismeri tulajdonságait . . . Milyen útvesztő! Akinek le kell feküdnie, mint jómagamnak, ne is töprengjen rajta. Különösen akkor ne, ha azt sem tudom, hány órákor keljek holnap, hogy elég korán legyen és hogyan készítsem el szombatig a rajzomat.

Hát a szerelem! Nem képzeletünk gyümölcse? Dehogy nem; épen úgy, mint minden más érzelmünk. Lám, lám, szép dolog a filozófia, csakhogy még a női agy is kimutatja a baklövéseit.

A dolgok csak a képzeletünkben élnek? Tagadom. Szerintem a szemünk csak meglátja, a fülünk csak meghallja a létező látni és hallani valókat stb. és érzékszerveink . . . , munkája, dönti el a dolgok létének vagy nemlétének kérdését . . . Ha nem így volna, akkor képzeletünk mindent előteremtene és nem volna szükséges, hogy a körülöttünk lévő tárgyak, dolgok meglegyenek. Hol léteznék egyáltalában valami, ha a világon semmi tényleges lét nincsen?

Ha el akarom fogadni, hogy a dolgok, melyeket pedig észreveszek, tényleg nincsenek, előbb meg kellene ismernem valamit., legyen az bárhol és bármi, amiről biztosan tudom, hogy *van*. Ehhez a *vanhoz* viszonyítva aztán meg tudnám állapítani azt a különbséget, melyet Kant a *létező* és a *képzelt* értékek között feltételez. — Más bolygó lakói talán más szemmel néznek és látnak és ríjuk esetleg állhat ez a tétel is. De mi, kik a föld lakói vagyunk, maradjunk meg a saját körünkben, tanulmányozzuk a saját környezetünket és ne gondolkozzunk olyasmin, mit úgysem fejthetünk meg.

Imádom az efféle türelmesen összehordott, merész, kétélű, tudós bolondságokat. Csak azt az egyet sajnálom, hogy nincs időm kimutatni a hibás voltukat.

De jó volna, ha lenne valakim, kivel ilyesmiről vitatkozzam. Esküszöm, hogy nem feltűnési vágyból fejtegetem e mindenesetre nehéz kérdéseket. Egyszerűen elmondom a magam szerény véleményét s nagyon szívesen meggyőzném magam, ha valaki elfogadható érvekkel állna elélem.

Olyan nagy, olyan kimondhatatlannul nagy szükségét érzem okos, tanult, kiváló férfiak társaságának. Annyira szeretnék bekerülni a tudósok világába! Mennyit látnék, hallanék, tanulnék közöttük ... De senkit sem ismerek, ki közéjük vezethetne. Megfeneklem a tudatlanságban, eltévedek ezer irányú érdeklődésem útvesztőjében. A történelem, a nyelvek, a földnek minden tudománya egyformán vonz, mindet meg szeretném ismerni külön-külön, ki akarnám kutatni az összefüggésüket és nincs senkim, ki tanácsot adjon, ki vezessen.

Szeptember 13., — péntek. — Nem bírom betölteni a helyet, melyet a végzet szánt nekem. Haszontalanul tékozlók el olyan képességeket, melyek férfinak is ritkán adatnak meg. Házi perpatvarok ostoba megvitatásában merül ki minden erőm. Nem vagyok senki és semmi és mi előbb érték volt bennem, kiaknázatlanul vagy rossz helyre pazarolva semmisült meg.

Mennél hatalmasabb méretű, mennél fenségesebben nagy a szobor, annál nagyobb teret, annál magasabb talpazatot kíván. Állítsd csak a szobád közepére s csodálkozni fogsz, milyen alkalmatlan, mennyire esetlen. Nem tudsz elmenni mellette, hogy napjában tízszer is hozzá ne üsd hol a homlokodat, hol a kezedet s végre is pokolba kívánod az egész remekművet, mert szépségét nem, de kényelmetlenségét annál jobban érezted. Pedig mennyi gyönyörűséget találtál volna benne máskülönben.

Túlságosan hízelegtem magamnak a szoborművel? Nem bánom, válasszunk más hasonlatot . . . akármilyet, ha gondolják, hogy jobban megfelel.

Szeptember 21., — szombat. — Megdicsértek és új bátorságot öntöttek belém.

Breslau tengerparton nyaralt s néhány csinos tanulmányt hozott magával, pár parasztasszonyt és viharvert halászflejet.

A képek szépen, élénken vannak színezve, szegény Amélie nagy szomorúságára, ki eddig azzal vigasztalta magát, hogy Breslau nem ért a színkeveréshez. Meglehetősen lenézem a nők művészi képességét és nagyon szigo-

rúan ítélek, de előre megjósolom, hogy Breslau nagy festő lesz. Meglátják, mire naplóm nyilvánosságra kerül, az idő igazat fog adni nekem. — Rá kell szoktatnom magam, hogy emlékezetből rajzoljak, különben gyenge maradok a kompozícióban. Breslau egyremásra tervez, egyremásra készíti az apró csoportképeket. Már négy év előtt is tervezett, 1876-ban, egyszóval két esztendővel azelőtt, hogy a Julian-műterembe lépett . . . Én, nyomorult, Oroszországban fecséreltem ugyanakkor az időmet!!

Szeptember 23., — hétfő. — Julian elárulta, hogy Robert-Fleury nagyon meg van velem elégedve. Szokatlan gyors haladásomat tekintve, nagy reményeket fűz hozzám s azt mondja, becsületére fogok válni mindkettőjüknek.

Ostobaság mindennap naplót írni, ha nem történik semmi olyan, ami érdemes lenne a feljegyzésre.

Vettem egy farkasbőrt a padlómra s II. Pincio kutyám borzasztóan fél tőle.

Igazán nagy festő leszek? Az bizonyos, hogy már csak azért mozdulok ki a műteremből, hogy a rómaiak történelmét elővegyem s minden reájuk vonatkozó képet, térképet, jegyzetet, magyarázatot felkutassak.

Ostobaság! Mit törődik a mai kor a régiekkel? Társalgási képességem sokkal több hasznát látná, ha modernebb könyveket forgatnék. Kit érdekelnek manapság Rémia első törvényei, Tullus Hostilius kora, Numa Pompilius intézkedései, a tribünök és a konzulok küzdelmei?

A Durny-féle nagyv történelem igazi kincs.

Ha bevégezem Titus-Liviust, Michelet-nek, Franciaország Történelmét fogom elővenni. Azután a görögök történelme kerül sorra, mert bár nagyon szégyenlem magam, a görög világot csak hallomásból és vonatkozásokból ismerem ... A könyveim ládába vannak csomagolva s jnig állandóbb lakásra nem bukkanunk, nem juthatok hozzájuk.

Aristophanest. Plutarchost, Herodotost ismerem, sőt ismerem kevésbé Xenophont is. Talán még Epictetest is említhetem, de vele aztán kimerült a tudományom s ez bizony édeskevés művelt embereknek. Homerost olvastam és nagyon szeretem, sőt Platónnál is foglalkoztam, de keveset.

Szeptember 27., — péntek. — Gyakran felmerül a kérdés. hogy vajon a férfi vagy a nő gyarlóbb teremtés-e s hol az egyik, hol a másik: fél javára billen a mérleg. Beleszólok én is, hátha sikerül felvilágosítanom vitatkozó felebarátaimat.

A férfi természettől fogva aktív s ezért őt illeti mindenben a kezdeményezés szerepe, meg a gáncs is, mely minden kezdetnek kijár. A férfi tehát gyarlóbbnak látszik, mint a nő. noha nem rosszabb nála. A nő passzívabb természetű lévén, tulajdonságánál fogva bizonyos mértékű felelőtlenséget biztosított magának s ezért lát-szatra tökéletesebb lény, mint a férfi, akinél azonban sohasem tökéletesebb.

Szeptember 28., — szombat. — Robert-Fleury ma is meg volt elégedve, de újra megkérdezte, festettem-e valamit otthon.

— Nem festettem, Mester.

— Nem jól van, kérem, — mondogatta. — Megbeszél-tük, hogy már festeni is fog. Saját maga ellen vétkezik, ha nem dolgozik eleget.

Pedig, ha tudnák, hogy Robert-Fleury milyen fősvé-nyen bánik az elismeréssel! Egy „nem rossz” már nagyon erős dicséret tőle s nekem csupa jó, jól van, nagyon jó, jutott ki ma.

Szeptember 30., — hétfő. — Hivatalosan megkezdtem a festést.

Csendéleteket már előbb is kellett volna készíte-nem, de mint emlékezni fognak, mindössze egy ibolyás képet, két narancsot s aztán még egy férfilábat festettem.

Mikor rajzolni kezdtem, a gipszmintáik rajzolását egyszerűen elmellőztem. Valószínűleg így fogok tenni a csendélettel is.

Épen most írom Colignonnak, hogy nagyon szeretnék férfi lenni. Tudom, hogy vinném valamire. De mihez kezden egy szoknyás teremtés? A férfi előtt százfelé is nyitva áll az érvényesülés útja; a nő előtt csak egy eshetőség van: a férjhezmenés. És ez nagyon kétséges sorshúzás, vagy nyer, vagy veszít. Legalább a jövődő férjünket ismerjük meg hát alaposan és minél közelebből. Soha nem voltam még ennyire felháborodva a nők sorsa ellen. Nem prédikálok holmi ostoba egyenlőséget, mert tudom, hogy csak Utópia (és veszedelmes játék). Annyira különböző lények között, mint amennyire férfi és nő különböznek egymástól, sohasem lehet igazi egyenlőség. Nem kívánok több jogot az asszonyoknak, mint ami van, hiszen már megkaptunk minden kiváltságot, mely megillet minket, de haragszem, hogy miért vagyok nő, ha csak a nőies külsóm van meg.

Október 3., — csütörtök. — Majdnem négy óra hosszúraig tartó matinéén voltunk. Nemzetközi jellegű volt és részint drámai dolgokat, részint zeneműveket adtak elő. Többek között Aristophanes néhány darabját is hallottuk, de annyira megrövidítették, oly rosszul hozták színre és oly lehetetlen jelmezekben adták elő, hogy igazán nem élvezhettem.

A legszebb szám egy Christophe Colomb című drámai költemény volt, Rossi szavalta olasz nyelven. Milyen gyönyörű, zengő, milyen kifejező hangja van; úgy hangzott, mint a muzsika, Még az is élvezetet találhatott benne, aki nem érti az olasz nyelvet.

Meg tudtam volna csókolni érte.

Most láttam, milyen hatalma van a szónak, még akkor is, ha nem a szónok ékesszólása, hanem csupán betanult szöveg ragadt magával minket. Még több szavakat is volt, de nem jöhetnek számba. Rossi művészettel adott elő. Meglátszott rajta a művészlélek, bár különben, mint később a kijárásnál láttam, nagyon is mindennapi a megjelenése. Nagy színész, de szeretem, ha a művészek a köznapi életben is kimutatják a felsőbbségüket. Belenéztem a szemébe; nem lehet közönséges ember, de mégsem tudnia megigézni, míg szavalásra nem nyitja a száját . . .

De akkor aztán elragadó! ... És a nihilisták tagadják a művészetet ...

Az én meddő, üres létem! Csak volna eszem, tehetőségem, hogy ki tudnám ragadni magam,... előre, bármerre, valamerre. De csak szavakkal ügyeskedem s ezt is csak a magam gyönyörűségére. Vagy kimutattam már valahol valaha az eszemet?

Október 5., — szombat. — Javítás napja volt. Robert-Fleury mint mindig, úgy ma is bentjárt a műteremben. Rettenetesen féltem. Jó néhány oh! oh! oh! oh! oh! oh! után megszólalt:

— Festett-e valamit?

— Nem sokat Mester, de ezután minden hónapban fogok egy-egy képet készíteni.

— Pedig most már igazán hozzáfoghat, a rajzai feljósítják reá, Különbén jól van, jól van,

— Attól féltem, hogy még nem vagyok elég érett az ecsetkezelésre s azért rajzolok inkább most is még, — feleltem.

— Nem, nem, most már bátran hozzáfoghat — bátorított Roberí-Fleury. — Csak folytassa úgy, amint kezdte. Egyáltalában nem rossz,... stb. stb.

Ezzel hosszú magyarázatot tartott, melyből tisztán kiolvashattam, hogy nem reménytelen az állapot, mint ahogy a műteremben mondják. A társaim különben már szemmelláthatóan nem szeretnek s valahányszor egy-egy rajzom sikerül, Breslau nevetségesen dühös pillantásokat lövel felém.

Robert-Fleury máig sem hiszi, hogy sohasem festettem még. Sokáig köztünk maradt, javított, szivarozott s elbeszélgetett velünk.

Kaptam tőle néhány jótanácsot, mely külön és csakis nekem szólt s többek közt megkérdezte, hányadik helyre jutottam a tavalyi, legutolsó pályázaton.

— Másodikra — feleltem.

— Nos, ezidén első ...

— Hm!

Már Juliannák is mondta, hogy ezidén körülbelül én nyerem el az érmet.

A mai eredményem olyan szótlan felhatalmazás-féle a természet után való festésre, pedig hát még csendéletet sem festettem. Valószínűleg egészen el is engedem magamnak, mint elengedtem volt annak idején a gipszmin-ták másolását.

Október 7., — hétfő. — Ha ostoba ember kezébe jut a naplóm, azt fogja mondani, hogy Balzac nyomdokaiba akarok lépni. Nem, legyenek nyugodtak. Tudják-e azonban, miben áll Balzac nagysága? Abban, hogy nyíltan, természetesen, félelem nélkül kimond mindent, mi éppen a lelkét nyomja, vagy a nyelvére jön. Majdnem minden értelmes ember végiggondolta már Balzac gondolatait, de senki sem mondta ki olyan nyíltan, mint ő. Más elme Balzac kifejező erejével sem tudta volna olyan sokra vinni.

Nem, majdnem minden ember mégsem gondolkodik úgy, mint a nagy író. De mikor Balzacot olvasták, annyira megtévesztette őket a minden kerülgetés, minden szépítés nélkül feltárt igazság, természetesség, hogy azt hitték, tulajdon gondolataikat látják papírra vetve. Velem azonban már százszor is megtörtént, hogy ugyanazok és hasonló eszmék kergetőztek agyamban s kétségbeesetten kerestem és hiába kerestem a szót, mely gondolataim chaoeát érthető és élvezbe+ő form-5b« ön'fee.

Még van egy másik aggodalmam is. Valahánvszor egy-egy értékeőbb gondolatot, egy-egy különösen finom megfigyelést írok le, mindig félek, hogy nem fogják megérteni. És meg is történhetik mégpedig nagyon könnyen, hogy olvasóim másként értelmezik, mint ahogy én értettem.

Szerencsés jóéjszakát!

Robert-Fleury és Julian valóságos légvárákat építenek szegény fejemre, úgy gondolnak, mint a finom versenypáripát a nagy díj előtt. Julian olykor rosszalóan int. A mozdulata azt mondja: Félek, még el találjuk kaptatni. Már felvilágosítottam, mitse féljen. El nem kaptatnak, csak több bizalmat, több bátorságot öntenek belém.

Október 9., — szerda. — Az Evole de Beaux-Arts pályázatán néhány Julian-műterembeli volt tanítvány

vitte el a pálmát s azóta a műtermünk nagyon felvirágzott.

Több tanítvány van, mint kellene s valamennyi azt hiszi, hogy elnyeri a római díjat. vagy legalább is az a szerencse éri, hogy résztvehet az École pályázatán.

A női műterem teljes mértékben osztozik a férfiak dicsőségében s a mi Robert-Fleurynk meg Lefebvre és Boulanger között valóságos versengés folyik a sikerért, Julian pedig sohasem mulasztja el a kínálkozó alkalmat, hogy ilyen s hasonló megjegyzésekkel ne buzdítson minket: — „Mit szól hozzá majd az alsó műterem?” — vagy — „Szeretném, ha a férfiak látnák.”

Régóta legfőbb vágyam volt, hogy levigyék és megmutassák odalent valamelyik rajzomat. Néha ugyanis lekerül egy-egy sikerültebb dolgunk, ilyenkor nagyon büszkék vagyunk s a férfiműterem, mely megveti a női munkát, le vain főzve és dühöng.

Ma elérkezett ez a várva-várt pillanat is. Julian bejött, megnézte az aktomat és *így szólt*:

— Végezze be kérem, *le akarom vinni*.

Október 12., szombat. — Nagyon jó, nagyon jó, nagyon jói — mondta Robert-Fleury az aktomra,

— Nagyszerű képességei vannak. Ha szorgalmasan dolgozik, azt érheti el amit akar.

Meglehetősen érzéketlen vagyok a dicséretekkel szemben, de azért jólesnek. Robert-Fleury nem hízeleg. Abból láttam, hogy a társaim irigyelnek. Kell, hogy legyen valami igazság a dologban, ha annyiszor ismétlik s ha olyan komol, és lelkiismeretes ember szájából hallom, amilyen Robert-Fleury.

Julian még azt is hozzát teszi, hogy szerencsém, ha nem hallom, mi mindent mondanak rólam, mert nagyon el találnám bízni magamat,

— Megrészegegnék Mária kisasszony az örömtől — bizonygatta az Öltöztető asszony,

Ne gondolják kérem, hogy a mester azért keresi kedvemet, mert gazdag vagyok. Itt nem számít a gazdagság. Én sem fizetek többet, mint; a társaim, kik velem szemben még előnyben is vannak, mert majdnem valamennyiük ro-

kona vagy ismerőse egyik-másik művésznek, vagy legalább is jól be vannak ajánlva hozzájuk. Különben pedig, mire naplóm idegen kezekbe kerül, úgysis elválnak, hogy mit értem. Érzem, hogy az elismerés nem maradhat el!

Olyan édes azt a tiszteletet élvezni, mely a személyes érdemnek jár ki.

Robert-Fleury megnyerte a nagy érmet s hozzákezdett új, nagy képéhez. Mintha kicserélték volna. Jókedvvel jár-kezel köztünk, javít, beszélget, sőt még szivarra is rágyújt kényelmes karosszékeiben. Elnézem neki; tudom, hogy én vagyok a kedvenc tanítványa, neki is, Juliannák is.

Múltkoriban egyik svéd leányunktól kértem holmi kis útbaigazítást. Julian megtudta, behívott a dolgozószobájába s lelkemre kötötte, hogy dolgozzam önállóan és csak a saját egyéniségemet kövessem. Lehet, hogy eleinte gyenge lesz a munkám, de az én munkám lesz, míg mások beavatkozása könnyen megronthatja az eddigi eredményeiket.

Julian is tanácsolja, hogy kezdjem meg a mintázást és szívesen beszél Dubois-val az érdekeimben.

Párisi tartózkodásunk óta ma élveztem először a sétakocsizást. Kedvem szerint való ruha volt rajtam, csinosan voltam fésülve és ami fő, nem kellett sietnem. Dina otthon maradt édesanyámmal s így én foglalhattam el a főülést. Lovaknak fordított háttal kocsizni nem élvezet, de gyötrelem.

Ezután minden szombaton kikocsizom a Bois-ba, de lesz gondom rá, hogy ne a divatos szokásnak hódoljak, hanem mindig élvezhessem. Ma nagyszerű volt. Választékos fekete gyászruhám, csinos, ízléses tollas kalapom sikert aratott. Mindenki megfordult utánam, kellemes fel-tűnést keltem s magam is gyönyörűséget leltem benne.

Október 14., — hétfő. — Az alsó műteremben épen mindenki jelen van. Adja ide a rajzát, leviszem — mondta Julian.

Kicsiség, ugye? De nagyon kellemes.

Október 16., — szerda. — Ostoba dolog, de mégis tanít a társaim irigysége. Olyan kicsinyesek, olyan csú-

nyák! Soha nem irigyeltem senki sikerét, bár nagyon sajnáltam mindig, ha nem tudtam elérni, amit más elért.

Meghajlok a mások felsőbbsege előtt. Összeszorítom a fogam, de meghajlok. Ezek a szolgálkék pedig a nyelvüket élesítik mindenkin, kivel a mester csak kicsit is jobban meg van elégedve. Jelentős pillantások mosolyognak Össze és látszatra véletlenül rögtönzött és más-hoz intézett beszélgetések világosítják fel a szegény szerencsétlent, hogy a műterembeli siker semmit sem jelent. Mára már azt is megállapították, hogy a kéthavonként tartott verseny hülyeség és semmi értelme sincsen, mert Robert-Fleury rossz kolorista, Lefebvrnek pedig nincs ízlése és szolgálai másolatja a természetet.

Szóval, a mesterek minden hírességük dacára sem érnek sokat, mint ahogy Amélie, Breslau és Noggren eldöntötték. Hogy a műterembeli dicsőség semmit sem jelent, szívesen elismerem, hisz rajtuk bizonyosodik be legfényesebben. Kettőt teszek egy ellenébe, hogy sohasem fogják túlszárnyalni a siralmas középszerűséget, bárha most, a többi tanítvány között, elsőrendű művészi hírnévnek örvendenek.

Engem nem szeretnek a növendékek, de a mestereim meg vannak elégedve velem.

Mulatok rosszmájúságukon, ha eszembe jut, menyire másképp vélekedtek még a múlt évben. Persze, akkor még biztosak voltak, hogy övük az érem. Hiába, mindig és mindenütt így van a világon, de én nagyon szenvedek tőle. Talán azért, mert becsületes vagyok és az álnokságot nem veszi be a természetem?

Ezek az apró súrlódások egészen elkeserítik az életemet, hiába küzdök magam ellen. Bár kikerülnék már közülök.

Október 20., — vasárnap. — Kilenc órára rendeltem a kocsit és Elsnitz kisasszonnyal, a társalkodónőmmel, végigjártam a Saint-Philippe-, Saint-Thomas- és Notre-Dame-templomokat. Felmentem a tornyokba is és megnéztem a harangokat, akárcsak valami műértő angolt lettem volna. A régi városrészt imádni tudnám, szívesen tartózkodnék benne s a kedvéért megbékélnék Parissal, az-

zai a feltétellel, hogy a boulevardokat, a Champs-Élyséest s a szépnek nevezett új negyedeket elkerülhetem. Utálatlaltal gondolok rájuk, A faubourg Saint-Germainben ellenben föllélegzem.

Elláttam az École des Beaux-Arts-ig. Oly szép, hogy majdnem felkiáltottam.

Miért nem mentem oda tanulni? Hol kaphattam volna alaposabb, jobb tanítást? Bementem s megnéztem a római nagy díj kiállítását. A második díjat egy Julian-tanítvány nyerte. Julian ragyog a boldogságtól. Ha nagyon gazdag leszek, alapítok egy képzőművészeti iskolát nők részére.

Október 26., — szombat. — Az ecsetkezelésem sokkal jobb, mint volt, az aktom pedig nagyon jó, — hangzott a mai bírálát. Megtudtuk a verseny eredményét is. Első Breslau, második én vagyok.

Elégedettnek kell lennem.

Ma reggel Robert-Fleury félrehívott s amint egy ablakmélyedésben szobrászati tanulmányaimról beszélgettünk, egyszerre azon vettem észre magam, hogy épen olyan piruló arccal, tágranyitott, ártatlan gyermekszemmel s izgatottan babráló kézzel állok a mester előtt, mint-ha kisleány volnék. Mindketten elmosolyodtunk, hanem azért folytattuk a beszélgetést, melyben kellemesen ugyan, de kissé mégis megzavart az a felfedezés, hogy ruhámból ibolya friss illata árad, hullámos, puha hajamon fénysugár játszik s kezem nagyon kecses mozdulattal forgatja azt a ceruzát vagy miegyebet, melyet az előbb öntudatlanul fölragadtam.

Breslau azt mondja, hogy a kezem nem tökéletes formájú ugyan, de azért mégis nagyon szép, mert szépen mozog s mert valami különös, szokatlan bájjal szokta a tárgyakat érinteni.

Az ilyen szépséget azonban csak a művész szeme veszi észre. Más embernek körülbelül mindegy, hogy hogyan markolunk meg valamit s a gömbölyű, jól kipárnázott kis kacsot valószínűleg szebbnek találná az enyémmél.

Tízről tizenegyig elolvastam öt újságot és átfutottam Duruy történelmének két füzetkáját.

Nem szeretem az iskolai sikert, félek, megárt nekem. Majdnem restellem gyors haladásomat. Kényelmetlenül érzem maiglam, ha megdicsérnek s azt mondják, hogy jól haladok, vagy nagyon jó a rajzom, a festésem. Én ugyanis nem érzek nehézséget munka közben, de viszont nem látok haladást sem. Mégis, ha Breslaunak mondja ugyanezt a mester, úgy tetszik, mintha kész művésszel állnék szemben. Már magában ez is meggyőzhetne.

November 3., — vasárnap. — X . . . , -né, anyám, Dina és én, négyen sétáltunk együtt. Férjhez akarnak adni. Szívesen férjhezmegyek, mondtam, de hallgassák meg feltételeimet, mert nem szeretném, ha vagyonomért venne el valaki. Jövendőbeli férjem gazdag, szép és előkelő állású legyen, de nem bánom, hozzámegyek kevésbé gazdag férfiehez is, ha elismert tekintély és igazi nagy szellem. Ami a természetét illeti, bánja a manó, majd öszszeszokunk.

Mme G... né olyan felháborító tudatlansággal beszél a művészetekről, hogy ha legközelebb megint szóba hozza, igazán otthagynom. Azt akarná, hogy előkelő hölgyismézőseitől vegyek példát, kik bár férjnél vannak, mégis pingálgatnak otthon, sőt kiemelte, hogy még tanár is jár hozzájuk. Nekem is ezt ajánlja. Nagyon sértőnek és illetlennek tartom, ha ilyen üres, buta, felületes, társaságbeli hangon érintenek komoly kérdéseket, Valóságos arculcsapása a művészeteknek.

Házasságom ügyét különben már helyesen és okosan megtárgyaltam magamban,

Szeretnék férjhez menni, de úgy, hogy beteljesedjenek az álmaim. Ha nem sikerül, nos, akkor férjhezmegyek, mint bárki más, van elég hozományom, Efelől hát teljesen nyugod vagyok.

Csakhogy ne felejtünk megfontolni, hogy a Házasság nem lakás, melyet hónapszám bérelünk, de ház, melyet egész életére vesz az ember. Nagyon fontos, hogy kényelmes legyen és kielégítse minden igényünket. Jól meg kell néznünk, megvan-e minden helyiség, mert nem vizsgálhattuk magunkat azzal, hogy előbb-utóbb kicse-

réljük megfelelőbbre. Van egy orosz közmondás, mely azt tartja, hogy minden toldó építkezés veszedelmes,

November 5., — kedd, — Az antik világ társadalmának volt egy gyönyörű jellemvonása: a nő meghajolt a szeretett férfi felsőbbsege előtt. Ez az önkéntes megalázkodás lehetett a legszebb s legjobban eső diadal, melyet valaha értékes lelkű asszony vívhatott maga fölött.

November 9., — szombat, — Csúfos kudarc! Az érmet egyáltalában nem adták ki. Milyen kárörömmel tekint reánk a műteremnek az a néhány fenhéjázó, üresfejű kitűnősége, kik nem vettek részt a pályázaton. Én vagyok az első, de azt hiszem Breslau mellett is az lettem volna. Legfeljebb kettőnket tettek volna az első helyre, persze kivételesen. A tény azonban mégis csak ez: Breslauék nem pályáztak és nincsen érem. Tulajdonképen nem is bánom. Az egész társaságból csak Breslout becsülöm valamire, bár számításba veszem, hogy három évet töltött a Julian-műteremben s megelőzőleg két évet Zürichben. Teljes Öt esztendő dolgozott hát, pedig még a betegségeit is leszámítom. Nekem összevissza sincs tizenegy hónapnál több munkaidőm. Vagy jó, vegyünk hozzá még egy hónapot s akkor nem hagytuk figyelmen kívül azt az időt sem, melyet régen, még gyermekkoromban, próbálkozással töltöttem. Ha még azt a néhány tanórát is hozzásorolom, melyet nagy megszakításokkal Rómában kántám, akkor sem tanultam többet, mint összevissza legfőljebb hat hetet. De ez aztán a maximum. Hiszen egész római tartózkodásom alatt mindössze ha hat fejet mázoltam és pár másolatot pingáltam le. Számítsunk hát nekem kereken egy évet. persze napi nyolc órai munkaidővel, mert dicséretemre legyen mondva, sohasem dolgozom kevesebbet. Mennyi beszéd! Pedig csak azt akartam ünnepélyesen bejelenteni, hogy éppen olyan jó aktarjoló vagyok, akar Breslau. Mestereim mondták.

November 13., — szerda, — Roberf-Fleury bent járt roa este. Sokáig foglalkozott velem és olyan sok elismerést és buzdítást kaptam, hogy igazan unalmas volna el-

ismételni, ha igaz, mit mestereim mondanak, olvasóim tisztában lesznek képességeimmel.

Jólesik látnom, mennyire komolyan vesznek. Hiszen olyan ostoba vagyok. A lehető legszebbeket várom és reményelem magamtól s mikor másoktól hallom, hogy jögom van rá, megdöbbenek a meglepetéstől s oly boldog vagyok, hogy ki sem mondhatom. A mesebeli szörnyeteggé varázsolt királyfinak sem ragyoghatott jobban az arca az örömtől, mikor megtudta, hogy a világ legszebb leánya lesz a felesége.

Robert-Fleury nagyszerű tanár; lépésről-lépésre vezet, úgy hogy az ember maga is figyelemmel kísérheti a haladását. Ma este körülbelül úgy bánt velem, mint a gyermekkel, ki már végigtanulta a skálákat és most kapja első zenedarabját. Föllebbentette a függönyt és mélyebb bepillantást engedett a művészet titkaiba. A mai este számot tesz fejlődésemben.

November 16., — szombat. — Ma pedig Breslau! dicsérte meg Robert-Fleury. Felszólította, hogy készítsen valamit a Salon kiállítására. Jót áll érte, hogy elfogadják. Mellettem, sajnos, e héten az öreg G..., a műterem nyúge ült. Jó asszony szegény, de hóbortos és agyonfárasztja a szomszédait.

A rajzban már utolértem Breslaut. Legföljebb, ha gyakorlottságban van köztünk valami kis különbség. Igyekeznem kell, hogy a festésben is utolérjem rövidesen, különben nem hiszem el, hogy rendkívüli a tehetségem. Persze, a nyolc-tíz hónap alatt, mit rászánok, Breslau sem fog megállapodni. Tíz hónap alatt tehát nemcsak a mostani tudását kell utolérnem, de meg kell futnom vele együtt a fejlődésnek azt az útját is, melyen ő halad. Különös munkaterv és elég kétséges is, de csak megsegít az Isten.

November 20., — szerda. — Esti fürdöm után egyszerre úgy megszépültem, hogy teljes húsz percig álltam a tükör előtt. Kár, hogy senki sem láthatott; sikert arattam volna. A bőröm csodálatosan fehér és bársonyos, az arcom gyöngé rózsaszínű lett, a szemem pedig élénkebben ragyogott, mint máskor szokott.

Kérem szeretettel, ne tartsanak vaknak, ha olykor azt írom, hogy csúnya vagyok. Hiszen én látom legjobban. Igazán mondom, hogy régen voltam már olyan csinos, mint éppen ma, A műterem minden üdeségemet fölémészti.

Csúnya dolog az élettől, hogy minden virulást, minden szépséget el enged hervadni és pusztulni.

November 21., — csütörtök. — Breslau arcképet festett, de olyan élethűen, olyan természetesen, hogy én magam, ki Breslau vetélytársa és nő vagyok, én magam is szívesen megcsókoltam volna azt az arcot...

Az életben fordítva kellene okoskodnunk; ne lelkesedjünk, ne közeledjünk túlságos gyorsan s akkor nem feketítjük be az ajkunkat és nem tesszük tönkre a bámulatlak tárgyat.

Robert-Fleury felnézett este. Most is nagyon meg volt elégedve.

November 22., — péntek. — Egész mélabús vagyok. Megijeszt Breslau jövője.

Jól csoportosítja az alakjait s bármit csináljon is, minden festményében van valami erőteljesség, valami eredetiség, ami nem vall női kézre, Biztosan feltűnést fog kelteni a Salonban, mert képei nem nélkülözik a kifejező erőt és szerencsésen tudja megválasztani a tárgyait is,

Igazán esztelenség tőlem, hogy irigyelem, hisz én csak gyermek vagyok a művészetekben, ő pedig felnőtt.

Csak előre! A munkám minden előtt! Csak ma van ilyen rossz napom, csak ma látok mindent feketén.

November 23., — szombat. — Robert-Fleury ma „A komoly művészi jövő, a tehetséges művész jövőjének szempontjából” beszélt hozzám. Már nem emlékszem pontosan, hogyan fejezte ki magát. A rajzaim összeségéről, az általános haladásomról beszélt s Breslau, ki mellettünk állott, nagyon elgondolkozva, de azért azzal a jóakarató, arckifejezéssel nézett rám, melyet az ember akkor ölt magára, mikor nem akar irigynek látszani.

Nem az e héten festett tanulmányfőről volt szó, hisz festői tudományom oly gyenge még, hogy nem érdemes említeni. Eddigi munkáim összeségét dicsérte fel a mester. Egyik tanácsa ugyan megzavart kissé. Azt ajánlotta, hogy ne elégedjem meg műterembeli feladataimmal, de készítsek otthon is vázlatokat, tervezzek csoportozatokat és egyebeket.

Elgondolkozva értem haza. Most már rajtam áll a vásár, csakhogy egy kis függetlenség is kellene hozzá... Robert-Fleury annyira buzdít és bátorít, hogy lehetetlen ki nem olvasnom a nagy jóakarátát. Breslau is, én is egyformán a kegyében vagyunk. Mennél kevésbé látom meg Robert-Fleuryben a férfit, annál magasabbra becsülön mint mesteremet, mert ismétlem, ha nem is a legnagyobb művész, tanárnak mindenesetre a legkiválóbb.

Breslaut és engem egészen másképp kezel, mint a többieket.

Este az Operában voltam Nadine nénémrel és Pállal, Philippinit is meghívtuk. Capoul és Heilbronn pompásan játszottak és énekelték. A Verdi-zenét többször kell hallani, hogy élvezni tudja az ember. Nekem csak most, második hallásra tetszett, de most olybá tűnt fel, mint valami titokzatos, óriás virág, mely csak lassanként tárja fel kelyhét és árasztja szét illatát. Gyönyörű zenei gondolatok, ritka finomságok vannak beleszöve, de *meg* kell keresni tudni, mert bizony ez az opera előszörre meglehetősen semmitmondónak látszik s a hallgató csak lassan bukkan rá rejtett értékeire.

November 24., — vasárnap. — A múzeumban voltunk, megnéztük a görög régiségeket. Utánozhatatlan a szépségük és az egyszerűségük.

Hogy Görögország soha fel nem támad többet!

December 16., — hétfő. — Fagy és havazik.

Dolgozom míg el nem fáradok s aztán dolgozom, hogy felüdüljek. Két szabad órámban olvasok, vagy álmodozom.

Soha, soha életemben nem voltam ilyen kedvetlen, ilyen levert. Semmi a világon nem fűz semmihez a nagy világon.

Dolgozom, de csak gépiesen; csak azért, hogy jó legyen a rajzom és megdicsérjenek. Talán újra föléled bennem a művészi dicsőség vágya és tartalmat fog adni az életemnek.

December 21., — szombat. — Semmi jót sem hozott a mai nap. Hiába, nem megy a festés. Nem hiszem, hogy Breslaut hat hónap alatt utolérjem, Breslau bizonyosan egészen rendkívüli tehetség... Szokatlan, festői tulajdonságok egyesülnek benne, melyekkel nők nem dicsekedhetnek s melyeket bizarrnak nevezhetnék, ha a bizarr szónak nem lenne újabban valami különös, közönséges mellékíze.

Nekem a festés nem megy.

Azt hiszed, fiam, hogy harmadfél hónapi gyakorlás után Breslau talán jobban festett nálad? Csakhogy ő előbb csendélettel és gipszmintákkal próbálkozott. Félévvel ezelőtt neki sem mondott mást Robert-Fleury, mint amit te hallottál ma tőle:

— Nem rossz, de a színezése kissé nyers és rideg. Több melegséget kell belevinnie. Készítsen két-három másolatot.

Breslau nem halt bele tízhónapi keserves küzködésbe s én ne bírnám ki két és fél hónapig?

December 7., — péntek. — Ez a hetem egészen kárba vesztett. Nem dolgoztam a műteremben. Három napig motoszkált valami gondolat az estemben, mindig le akartam írni, de a második emeleti kisasszony éneke felébresztette olaszországi emlékeimet s írás helyett naplóm megfelelő., füzetét lapoztam fel. Később megint megzavart valami s erre aztán teljesen elvesztettem gondolataim fonalát és kiestem mélabús szerepemből, melynek édes-szomorkás hangulatát oly jól esik néha kiélvezni.

Az egész füzetben az lep meg legjobban, hogy milyen könnyen és milyen bátran dobálóztam a legsúlyosabb szavakkal, még akkor is, mikor *igazán* egyszerű eseményeket kellett leírom.

Mi volt az oka? Nagy érzések: forrongtak bennem, nagy eseményekre áhítóztam s mert lelkemből bántott

hogy semmi meglepő, rendkívüli, megörökítésre érdemes, sőt regénybe illő dolog nem történt velem és körülöttem, ennek híjában hát a saját érzéseimet tolmácsoltam. A festők, művészek meg fognak érteni. Jól van; de hogyan történhetett, hogy értelmes leány létemre nem értékeltem jobban az embereket és eseményeket? Miért nem láttam én magam tisztábban, ha már hozzátartozóim elmulasztottak felvilágosítani például, hogy Pietro hitvány ember, akiért kár egyetlen könnycseppet ejtenem. Igaz, tanácsolt is nekem mindenki, de össze-vissza és az volt a baj, hogy anyám kiskorúbb nálam. Nekem azonban, ki annyira bízom a magam eszében és olyan jó véleménnyel vagyok magamról, meg kellett volna éreznem, hányadán vagyok Pietroval. Nem lett volna szabad másképp kezelnem, mint a többi férfit s nem lett volna szabad megengednem, hogy az életemben és a naplómban fontos szerephez jusson,

Amilyen ostoba voltam égtem a vágytól, hogy felie evezhessek valami regényes esetet az életemből, pedig hát lehet, hogy amint valójában történt, úgy lett volna regényesebb... Hiába dicsekedtem, hiába kérkedtem az eszemmel, bizony nagyon éretlen és tapasztalatlan voltam még; csak valljuk be az igazat.

Egy belső hang azt súgja: igazán értékes nő nem követhet el olyasmit, mit utólag megbánjon és visszavonjon.

December 29., — vasárnap, — Még tovább is elmélkedtem volna, de fejem lehanyatlott a dívány karfájára, szépen elnyúltam és fel sem ébredtem reggel nyolc óráig. Mulatságos dolog ágyon kívül tölteni az éjszakát.

Kiábrándultam a művészetből és nem tudom, hogyan csináljak magamnak újra kedvet hozzá. A könyveim be vannak csomagolva, elfelejtem a latin nyelvet és minden ókori tudományomat. Már egészen ostobának érzem magam. Sírva fakadok, ha valahol egy csonka oszlopot, egy pogány templom vagy egy Olaszország tájképet látom s még jobban megutálom ezt a bölcs, szívtelen, bűnös Parist, Csúnyák és gonoszak itt az emberek, A jól szervezett városok eme eszményképe nagyon sivár nekem. Magamból is kiábrándultam. Sem értelmes, sem boldog

nem tudok lenni. Csak legalább utazhatnék! Ha Olaszországba mehetnék, hegyet, tavat, erdőt, tengert látni ...! A családommal talán? Ezer csomagot cipeljünk magunkkal és magunkkal vonszoljuk a mindennapos apró perpatvarok és szemrehányások lelketölő raját? Nem, nem, soha! Így nem lehet az utazás örömét élvezni, inkább várok . . . pedig az idő múlik. Hát múltjék, nem bánom! Csak akad egy olasz hercegecske, akihez férjhez mehetek, ha akarok. Várjunk, mit hoz a sors ...

Lássuk csak: ha olasz herceghez megyek feleségül, akkor én vagyok az úr a házban és élhetek a művészetemnek, mert enyém a vagyon. De neki is kell belőle adnom ... Majd elválík, Egyelőre ülünk csak Parisban és élünk a festészetnek.

Szombaton nem találta a mester rossznak a képet, pedig mindössze két napig dolgoztam rajta, Higyjék el, hogy csak olasz férj oldalán tudnám élvezni Franciaországot, Ott telepednék meg, ahol épen kedvem tartja. Esetleg Olaszországban ütnék tanyát. Be szép volna az élet! Megosztanám időmet Paris és Olaszország között.

1879.

Január 2., — csütörtök, — Szabadság után sóvárgom. Szabadon sétálni, jönni-menni, megpihenni a Tuileriák kertjének padjain vagy a még kívánatosabb Luxembourgban; megállni a műkereskedők kincset érő kirakatai előtt; belépni templomokba, múzeumokba; bebarangolni a belváros ódon utcáit; — ez az én vágyam. Ez az a szabadság, mely művészeket teremt. Vagy láthatunk, tanulhatunk talán, ha örökösen tekintettel keli lennünk a kísérvőkre? Feltárja-e a Louvre a kincsét az előtt, ki hol a kocsijára, bol a társalkodónőjére, hol a nagynéniére várakozik, hogy végre, kínos-keservesen elhajtasson hazulról?

Kutyának való élet! ilyenkor dühöngök, hogy nő vagyok! Csinálatok magamnak pár lehetetlen gúnyát, parókat szerzek, felöltözöm világ csúnyájának s olyan szabadon fogok jární-kelni, mint akármelyik férfi. Ezt a szabadsá-

got siratom s ez az a szabadság, mely nélkül nem lehet az életben semmi magasabbra sem vinni.

Még a gondolatunkat is lenyűgözi az az ostoba, ránk erőltetett társadalmi kényszer. Még álruhában, még elcsúfítva sem tudunk fele annyi szabadsághoz sem jutni, amennyit a férfiak élveznek. Az egyedül barangoló asszony mindenütt botránykő. Vagy Olaszországban, Rómában másképp van talán? Próbáljuk csak meg és induljunk útnak családi hintóval, romokban gyönyörködni!

— Hová mész, Mária?

— A Colosseumba.

— Ugyan! Hisz már láttad! Menjünk a színházba, vagy hajtassunk a sétátérre, gyönyörködjünk a közönségben.

És menten lehanyatlik az ember szárnya.

Ezért nincsen nagy művész a nők közt! Szent együgyűség, bárgyú ósdiság! Beszélni sem érdemes róla!

És ha mégis megtörténik, hogy olykor valami okosat mondunk, a megszokott, elcsépelet gúnyos megjegyzések özöne zuhog rögtön reánk. Ismerjük a nőapostolok sorsát. Pedig nem ok nélkül nevetnek ki. A nő csak nő lehet és semmi más. Mégis ... ha egyformán nevelnének bennünket a férfiakkal, a sokszor elősorolt különbségek nagy része elenyészne közöttünk s csak azok maradnának meg, melyeket nem a társadalom, de a természet alkotott, És épen ezért, nem nekem, de azoknak az asszonyoknak van igazuk, akik tudnak kiabálni, akik nem félnek a gúnytól és ha száz év múlva is, de megszerzik maguknak az egyenlőséget. Én átengedem a magam részét a küzdelemből.

Igyekezni fogok azonban megmutatni a nagy világnak, hogy halmozzon bár a társadalom mégannyi nehézséget érvényesülésünk elé, mégis akadt nő, ki felküzdötte magát valamire.

Január 10., — péntek. — Este bejött Robert—Fleury a műterembe.

A Café Anglaisban villásreggeliztünk és ebédeltünk. Jó konyhája van s általában legjobb valamennyi vendéglő között.

A Bonaparte-párti újságok, különösen a *Pays* olyan

ostoba módon írnak a választásról, hogy én szégyenlem magam helyettük.

Öngyilkos leszek, ha a festészet nem szerzi meg nekem elég hamar a várva-várt dicsőséget. Hónapok óta föltett szándékom. Már Oroszországban véget akartam vetni az életemnek, de félttem a pokoltól. Harminc éves koromban azonban megteszem. Addig nem, mert harminc éves korunkig még fiatalok vagyunk és még mindig remélhetünk szerencsét, dicsőséget és boldogságot. Rendben vagyok magammal és ha csak egy csöpp eszem van is, nem kínlódom tovább, nemcsak ma este, hanem soha többet az életben.

Nem tréfálok, a lehető legkomolyabban beszélek s nagyon Örvendek, hogy el tudtam magam határozni.

Január 11., — szombat. — A műteremben azt hiszik, hogy sokat járok társaságba. Ez, meg a vagyonom válaszfalat emel köztem és társaim között s nem tudok olyan szabadon érintkezni velük, mint óhajtanám. Pedig nagyon szeretném tudni, hogyan élnek egymás között, mit csinálnak, ha egy-egy híresebb festőt vagy műtermet akarnak meglátogatni.

Egész héten becsületesen dolgoztam, egész ma este tíz óráig. Akkor hazajöttem és keservesen kisírtam magam. Idáig mindig Istenhez fordultam segítségért, de nem hallgat meg és íme . . . már nem is hiszek benne főbbé.

Kinek már megingott az istenségbe vetett hite, meg tudja érteni gyötrelmemet. Nem vagyok erénycsősz és nem akarok vallásosságot prédikálni, de az Isten nagyon kényelmes fogalom. Mikor már nincs kihez fordulnánk, mikor már sehonnét sem várhatunk segítséget, végső menedékül, legfőbb vigasztalásul még mindig ott van az Isten és nem kell lekötelezve éreznünk magunkat az embe-
reknek.

Van Isten, vagy nincs, mindegy, *feltétlenül hinnünk kell benne*. Csak a nagyon boldog embernek nincs szüksége rá. De a szomorúak, ha szerencsétlenek vagyunk, ha nem tudjuk elviselni az élet kellemetlenségeit, inkább haljunk meg, semhogy ne tudjuk hinni, hogy van.

Isten képzelt lény, de a végső kétségbeeséstől ment meg minket.

És most képzeljék el, milyen rettenetes, ha e végső, ez egyetlen menedékhez kell fordulnunk és nem hiszünk többé benne!

Január 13., — hétfő, orosz újév. — Nos, a rendes újévi bolondságok. A tegnapi napot szánházban töltöttük. Dél-előtt végighallgattunk egy meglehetősen siralmas matinéét a Gaité-ben, este pedig az Opéra-Comiqueban ütöttük agyon az időt. Az éjszaka többi része idáig mosakodással, írással, teaivással telt el, de a földön is végignyújtottam néhányszor.

Most egynegyed hat. Legalább jókor érkezem a műterembe, este hamar elálmosodom, jól kialszom magam, holnap korán ébredek, belejutok a rendes kerékvágásba és úgy fog menni a koránkelés, minit a karikacsapás. Eh, ne gyerekeskedjünk, nem természetem és úgyis torkig vagyok magammal. Az új esztendő azonban mindenesetre eredeti módon üdvözöltem. Letelepitem a földre, a kutyáim közé.

Egész nap dolgoztam.

Január 21., — kedd. — Tegnapi éjjelezésem után csak féltizenkettőkör ébredtem s egy óra volt, mire a műterembe értem, hogy megtudjam versenyünk eredményét.

A három kiváló művész, Lefebvre, Robert-Fleury és Boulanger ma reggel ítélkeztek fölöttünk. Ezúttal a műterem *nagyjai* is részt vettek a versenyben.

— Mária kisasszony, vegye át az érmet! — hangzott felém, mikor beléptem.

Valóban a képem a falra volt szögezve s alatta nagybetűs felírás: Érem. Nagyon meg voltam lepve. Inkább vártam volna egy ütést a fejemre. Szóljunk azonban pár szót a versenyek igazi értékéről és jelentőségéről.

Mint minden versenynek, úgy a miénknek is megvan a maga haszna, de az elismerés nincs mindig arányban a versenyzők képességével és erejével. Így például tagadhatatlan, hogy Breslau, kinek képe az ötödik helyre jutott, minden tekintetben erősebb, Bangnál, kit pedig az érem után

első helyen jelölt a bizottság. Bang *piano* és *sano* halad előre. Munkája az értelmes és becsületes kézművesére emlékeztet, de azért mégis mindig a legelsők közé tartozik, mert épen természetének alaposságánál és megfontoltságánál fogva el tudja kerülni a festőlányok általános hibáját, azt a bizonyos lágyságot és szertelenségét, mely oly kellemtelenül lerí a nők képeiről.

Egy tizennyolc éves fiú volt a modelünk, kinek feje úgy színre, mint alakra, megtévesztésig hasonlított valami nagy macskáéhoz. Olyan volt, mintha a macska fejére fazekat borítottak volna, vagy mintha a fazekat macskát fej, mintára formáznák ki Breslau máskor olyan képeket fest, melyeknek bármelyike elnyerhetné az érmet, de ez a fej nem sikerült neki. Bírálóink pedig nem a kidolgozás tökéletességét, vagy a rajz báját tekintik, hanem a *helyességet*, a *valószerűségét*, az erőteljes före és kézre valló munkát. (A báj nem feltétele a jó képnek, mert hiszen az egyéniségtől függ. A kidolgozás módja pedig szintén mögötte áll más értékesebb tulajdonságoknak.)

Azt is helyesnek találom, ha bírálóink nem veszik számításba a nehézségeket és a jó rajzot a közepes festmény elé helyezik.

Azért vagyunk itt, hogy tanuljunk s ugyancsak a tanulás szempontjából bírálják meg minden művünket, mint most ezt a tanulmányfejet is. Az enyém ugyancsak erőteljesen van rajzolva. A három művész szívből lenéz minket, nőket, s csak akkor vannak megelégedve, ha véletlenül erőteljes sőt brutális modorú rajzra bukkannak, mert ez a tulajdonság nagyon ritka a festőnők közt.

— Ez a fej itten férfikéz munkája; erő van benne és ideg, — mondták rólam odalent.

— Mondtam nektek, hogy van egy huncut kis legényünk fent, — dicsekedett Robert-Fleury.

— Gratulálok az érméhez. Tudja-e, hogy nagyon szépen, simán nyerte meg? Boulangerék pillanatig sem haboztak, hogy kinek adják. — újságotla Julian.

Puncsot hozattam, mint a férfiműteremben szokás s meghívtam Juliánt is. Mindenki gratulált. Sokan azért, mert azt hiszik, hogy most már elértem vágyaim netovábbját és megszabadulnak tőlem.

Wick, ki a múlt pályázaton érmet nyert volt, ezúttal a nyolcadik helyre jutott, de megvigasztaltam Alexander Diu-masnak azzal az ismeretes és nagyon sikerült mondásával, hogy egy rossz munka még nem jelenti a tehetség hiányát, a jó munka azonban mindig tehetségre vall,

A lángésznek sem sikerül mindig minden, de az os-toba ember egyetlen jó művet sem bír készíteni.

Január 23., — csütörtök. — Az esti tanfolyamra keve-sen járunk a délelőtti növendékek közül.

Este is ünnepeltek. Mégis csak kellemes volt hallani:

— Vegye át az érmet! . . .

Magammal vittem az M . . .-éle estélyére, megmu-tattam és csendesen, de komoly hangon megjegyeztem: — Kitartás és bátorság kellett hozzá!

Tizenkét hónap munkájának gyümölcsét tartom ke-zemben.

Emlékezetes nápolyi királykalandom óta meg sem zaklatott úgy fel, mint ma Dummasnak Homme:— Femme című könyve. Annyinál el voltam ragadtatva Du-mas nagyságától, hogy néhány pillanatig azt hittem, hogy látatlanban és szenvedélyes szerelemmel bele tudnék sze-retni az immár ötvenöt éves lángeszű férfibe. Megértem Goethét és Bettinát.

Január 24., — péntek. — Ha tizenhat éves volnék, én lennék a világ legboldogabb teremtese.

— Megnyertük az érmet! — örvendezett Robert-Fleury. — Igen szépen ment, egyhangúan magara szavaz-tak a bírálók.

— Ennek még jobban örvendek, mint az éremnek, — feleltem.

— Igazán derekasan dolgozott. Nemcsak a megjutal-mazott tanulmányfej érdemli meg a dicséretet, de dicsé-retre méltó egész eddigi működése. Nagyon nagy haladást tett és boldog vagyok, hogy épen magát tüntethettük ki aiz eremmel. Megérdemelte.

Belepirultam és zavaromban olyan ügyetlenül állot-tam a mester előtt, hogy ügyetlenségem kissé megrontotta

örömömet. Ezúttal nagynéném kísért el a műterembe s ő még izgatottabb volt, mint jómagam.

— Breslau kisasszony csinos hibát követett el, — mondta Amélienek elmenőben Robert-Fleury.

— Nagyon nehéz volt a feladat, Mester!

— Ugyan, no! Nem dolgozik eleget! Nagy kegyesen megjelenik olykor s ha az ember nem dicséri agyon a vásznát, megint elmegy és hetekig felé sem néz a műteremnek. Pedig az eddigi tanulmányai után ...

— A mostani tanulmányfej nagyon nehéz volt, Mester, — vágott közbe most már másodszor a spanyolunk, ki akár az ördögöt magát is szívesen védelmébe venné, csak hogy kimutathassa a versenyek hiábavalóságát.

— Nem dolgozik komolyan.

— De igen, most odahaza fest valamit, — erősítette Amélie.

— Jobb volna, ha tisztességes tanulmányt készítené a versenyekre, — dörmögött Robert-Fleury.

Látszott, hogy szégyenli magát Lefebvre és Boulanger előtt szegény ember.

Január 25., — szombat. — Lázadást szítottam a műteremben, de le is csendesítettem. Aztán bementem Juliánhoz és elmondtam neki a történeteket, nehogy elferdítve hallja meg.

Zöld tudakosság, éretlen nagyságok, éretlen tehetségek! Annyi zöldség van itten minálunk, hogy attól félek, még takarmánynak nézi egyszer valami erre járó szamar!

Csak férfi lehetnék, vagy máért nem halok meg inkább!

Január 29., — szerda. — Egész nap a kék tenger, fehérítő vitorlák és a délvidék ragyogó egének káprázata tartanak fogva.

A műteremből hazajövet P . . .t találtam nálunk. Azt újságolta az öreg, hogy egy hét múlva Rómába megy. Beszéd közben Katorbinsky és minden római ismerős, minden római emlék szóba került s újult erővel elfogott a vágy a napfényes tájék, a dús növényzet közül előkandikáló régi, törött márvány-szobrok, omladozó emlékek után. Imá-

dom a Campagne némaságát és hála Istennek, van még más is, aid imádni tudja.

Ha Róma művésztől átitatott, légköre, gazdag színpompája eszembe jut, sírni tudnék tehetetlen dühömben, hogy miért kell itten élnem. Odalent is vannak kiváló mesterek!

Az emberek általában három osztályba sorozhatók. Legelőször jönnek azok, kik művészi szemmel nézik a világot. Ezek nem fogják rá a Campagnára, hogy sivár pusztaság, kietlen télen és perzselő nyáron. A második csoport embereinek nincs érzékük sem a természeti szépség, sem a művésziét iránt, de nem mutatják, mert az első csoporthoz tartozónak akarnak látszani. Az ilyen embereket nem ítélem el. Javukra tudom be, hogy beismerik és takargatni igyekeznek szellemi szegénységüket. A harmadik csoportbeliek hasonlítanak a másodikhoz, de nincs meg bennük az önismerés jó tulajdonsága. Ezeket megvetem, mert mindent lekicsinyelnek és ócsárolnak. Érzéketlenek és ostobák és kiáltó tudatlanságukban megbélyegeznek minden szépet és nagyot, mely korlátolt szellemi képességüket meghaladja.

Február 3., — hétfő. — Késő estig terveztem. Meg keí szoknom. Az alsó műterembeliek minden heten kidolgoznak egy-két tervezetet. A mester megjelöli a kép tárgyát s a fiuk otthon kidolgozzák.

Én is hozzáfogtam s Hogy mindjárt, a kezdet kezdetéből induljak ki, Ádámot és Évát választottam festményem tárgyául, egy 4. számú vásznán. Minden héten fogok valamit csinálni, nem engedem, hogy kárba vesszen a tehetségem. úgy találom, hogy első próbálgatásom jól sikerült.

Csinálok még egyet » megmutatom Juliannák.

Február 4., — kedd. — Este nem jött el a modelünk s én ültem ki a dobogóra. ^ Julian is bejött és politizálni kezdünk. Szeretek vitatkozni a vén rókával.

Ha jókedvem van, mindenkiből tréfát űzök a műteremben. Szavalok, politikai beszédeket tartok és mindenkit megnevettetek. Julian sokszor mondja: — Még itt találja hagyni a festészetet! Talán egész Parisban, nincsen még egy nőnek ilyen kitűnő előadóképessége!

A mester komolyan nagyon okosnak és nagyon értelmesnek tart. Azt hiszi, hogy én vagyok a párisi társaság lelke.

Február 5., — szerda. — Versaillesból jöttünk. Gambetta ma tartatta elnöki székfoglalóját. Szavait nagy lelkesedéssel fogadták s olvasott volna bár még rosszabb hangsúllyal, még kellemetlenebb hangon, mint ahogy beszédjét felolvasta, még akkor sem maradt volna el a hatás. Nem vagyok megelégedve a megjelenésével; nem elnöknek való. Aki Grévyt látta a Parlamentben, önkéntelenül felveti a kérdést: mit keres itt ez az ember. Ahhoz, hogy valaki a Kamara elnöke legyen, nem elég a politikai tehetség, ahhoz temperamentum is kell. Grévy nagy rátermettséggel, majdnem gépies biztossággal elnökölt. Egyenletesen hangsúlyozott beszédének minden szavát egyforma tisztán meg lehetett érteni. Gambetta crescendókat és decrescendókat tart; hol neki ereszti, hol letompítja a hangját és kézzel-lábbal magyaráz. — Azt hiszem, hogy vagy nagyon furfangosnak kell lennie, vagy pedig nagyon nagy szerencséje van.

Február 16., — vasárnap. — Tegnap megdorgáltak.

— Nem értem, hogy annak, ki a rajzban olyan szokatlanul tehetséges, hogyan okozhat a festés annyi nehézséget, — zsörtölődött a mester.

Én sem értem. Úgy látszik, elbutultam. Miért küzdjek tovább? inkább haljak meg már, hiszen úgymint mindennek vége. Én édes Istenem, hát nekem semmire és senkire sem szabad számítanom az életben? Az a legostobább az egész dologban, hogy íme itt ülök s egyre-másra tömködöm a fát a kandallómba, pedig egyáltalában nem fázom és nincs is hideg. És vajon hány embernek hullanak ebben a percben, más, igazibb okból, éhségtől, hidegtől s az élet egyéb nyomorúsága miatt a könnyei? Nos, ez legalább olyan gondolat, mely gátat vet az én könnyeim özönének, mert epén most méltóztattam rákezdeni a sírásra. Különös idea, de azt hiszem, nem bánám, ha nyomorúságban élnék. A szegény ember annyira alján él az emberiségnek, hogy nem

kell további sülyedéstől tartania és míg dolgozni bír, addig nem vész éhen.

Február 18., — kedd. — Előbb még ágyam előtt térdeltem és leborulva kértem Istent, legyen igazságos; bocsásson meg és irgalmazzon. Ha él az Isten és olyan, mint amilyenek tanítják, kell, hogy igazságos bírám legyen, kell hogy kegyelmezzon vagy megbocsásson. Senkim sincs rajta kívül, hát ha nem érdemlem a rám mért szenvedést, miért büntet; ha vétkeztem ellene, miért nem bocsájt meg?! Kihez fordulhatnék, ha ő meg nem hallgat? Kihez rimánkodj am, hogy mentsen meg a kétségbeeséstől, a bün borzalmától, az istenkáromlástól, a végső pusztulástól, ha nem őhozzá?

Gyötrődésem semmi esetre sem nagyobb, mint amilyen nagy a vétkem. Ha összeraknám minden percben elkövetett apró hibáimat, az emberi gyarlóságok ijesztő tömege szaporodna fel belőlük.

Előbb például nagyon kurtán felelgettem nagynénémnek, de igazán nem tehetek róla. Abban a pillanatban lépett be, mikor arcomat kezembe temetve javában sírtam és Istennel társalogtam. Miért jött épen akkor!

Nem akarom, hogy könnyezni lássanak! Azt hinnék, hogy szerelemből sírok és akkor abban sem tudnám hagyni a sírást . . . mérgemben.

Február 19., — szerda. — Valami foglalkozást kellene találnom, hogy elszórakozzam. Nem magamtól tanácsolom magamnak; az ember olyan könnyen utánozza a könyvek-ből merített bölcsességet. Kell is nekem szórakozás! A kínlódás is gyönyörűség és utálok mindenféle jó tanácsot és orvosságot, mellyel az emberek lelki szenvedését kezelgetik. Egyszerűen nem hiszek bennük.

Nizza, — február 21., — péntek. — Nizzában vagyok!

Meg akartam már egyszer fürödni a fényben, az illatos levegőben. Akartam hallani a hullámok mormolását. Más is úgy szereti a tengert? Én bolondulok utána. Róma a világ egyetlen helye, hol majdnem el tudom felejteni.

Pállal utaztam. Fialtal házásoknak néztek minket, mi

nagyon kellemetlenül érintett. Nizzai villánkat bérbé adtuk, mikor eljöttünk s ezért most a Hotel du Parcban, az egykori Villa Acqua-Vivában vettünk lakást. Nyolc év edött mi béreltük a Villa Acqua-Vivát Istenem, már nyolc éve! Kéjutazáson vagyok. A London-Houseba járunk ebédelni s hogy beléptünk, Antoin, a maître d'hotel bemutatja egész személyzetét. A bérkocsisok mosolyogva köszöntöttek s egyikük, kinek kocsiját lefoglaltuk, nem győzött csodálkozni, mennyire megnőttem. Mind rám ismertek. Egy másik nagyban kínálgatta a kocsiját, azt mondta, joga van hozzá, mert mindig ő hozta-vitte Mme Romanovot. Hát még Rue de France-beli barátaim hogyan örvendeztek! Meghatott a derék emberek ragaszkodása.

Gyönyörű este van. Mindjárt megszököm hazulról és vissza sem jövök tíz óráig. Egyedül fogok kószálni a tengerparton és versenyt dalolok majd a hullámokkal. Egyetlen lélek sem jár odakünn és olyan szép, olyan nagyon szép minden, különösen, ha Parisból jött az ember. Jaj, Paris!

Február 22., — szombat. — Milyen más Nizzában az élet! Magamtól ébredek s tárt ablakoknál alszom egész éjjel, Ugyanabban a szobában lakom, melyben egykor Renza; rajzolni tanított. Láttam a napkeltét; épen olyan gyönyörűen bearanyozta a kert kis szökőkútját árnyékoló fákat, mint régen, mikor minden reggel élvezhettem. Kis tanulószobáim falát még ugyanaz a kárpit borítja, melyet én választottam magamnak. Most biztosan valami mogorva angol lakik benne. A kárpitjáról ismertem fel. Különben nem tudok jól tájékozódni, mert folyosót vágtak az épületben s ez megzavar kissé.

Gyönyörű az idő.

A London-Houseban étkezünk s míg itt leszünk, állandóan oda fogunk járni. Az egész vendégsereg megfordul ott, különösen ilyenkor, karnevál idején.

Február 23., — vasárnap. — Tegnap Monacóban voltunk. Ki sem mondhatom, mennyire undorodom a félvilági utálatosság eme csillogó fészektől. Benéztem a játéktermekbe is, de csak tíz percre. Hiszen én úgysem játszom.

Abazánéval találkoztam. Színházba jött. Örvendett, hogy látott. Mi is meghallgattunk egy vígoperát az új színházi épületben, mely igazán csinosan és a legmodernebb ízlés szerint van felépítve.

Garnier fecit!

Késő éjjelig kint sétáltam. Gyönyörködtem a csillagos égben s a tenger morajlásában. Isteni színek, mennyei fény, tisztaság és illat!

Február 24., — hétfő. — Boldog vagyok, ha egyedül Sétálhatok, Nincs szebb, mint a hullámok zenéje. Hallottam Patti-t ma, de előbb a tenger mormogásában gyönyörködtem. Eső esett s utána még szebb, még üdébb volt természet és levegő. Szemem élvezettel tapadt a tenger és az esti égbolt csodálatos, csillogó, mély kékségére. Amint azonban mindenről megfeledkezve sétálgattam, nem néztem magam elé és nem vettem észre, hogy a hullámok egy helyen alámosták a parti sétautat s egyszerre csak bent találtam magam egy jó másfél méternyi mély gödörben.

Paris, — március 3., — hétfő, — Tegnap délben elhagytam Nizzát. Csodaszép idő volt s csak úgy omlottak a könnyeim, hogy ezt a gyönyörű, napsugaras vidéket el kell hagynom. Ha nizzai szobám ablakán kitekintettem, az egész parkot s az egész Promenade-des-Anglais-t beláttam. A folyosóablak a Rue de France-ra nyílt és sorra bekandikáltak rajta az óváros festői clairs-obscursban játszó ódon sikátorainak düledező, olaszos házacskái. És az a sok ember, aki mind rám ismert, mind örvendett nekem! — Nini, Mária kisasszony! — mondták, mikor elmentem mellettük.

Amennyire rossz emlékek fűznek a nizzai társasághoz, annyira szeretem a várost és köveit. Itt van a hazám.

Szeretnék elköltözni Parisból, Lelkem, szellemem ki-zökkent rendes kerékvágásából és céltalanul bolyongva, sehol sem találok nyugalmat. Semmit sem várok és semmit sem reményiek. Gondolkodom, gondolkodom s mert sehol sem találok megoldást, csak sóhajtozni tudok és még nyomtobb a kedélyem és a hangulatom. Vajon mit csinálna más az én helyemben?

Most, hogy Paris könyörtelenül elnyelt újra, úgy tesszünk, mintha nem néztem volna eleget a tengert és még nagyobb a vágyam, hogy viszontlássam. Emlékeznek még öreg Bagatelle kutyámra, melyet Spaban egy szekér elgázolt volt és mely olyan csodálatosan épült fel sebéből? Nos, elhoztam Nizzából. Nem volt szívem, hogy odalent hagyjam. Mesébe illő a ragaszkodása és a hűsége. Pillanatra sem távozik mellőlem és megalázkodó félénkséggel menekül a székem alá, valahányszor nagynéném, ki a szőnyegetek félti, ki akarja tenni a szűrét.

Március 4., — kedd. — Meglátogattam G . . .-né s azután vélte együtt kikocsiztam a városba. Néhány látogatást kellett tennie s míg végzett velük, én odalent a kocsi-ban várakoztam reá és közben elolvastam az újságokat.

Mikor felmentem hozzá, épen Murat grófnének és menyénének a látogatását fogadta. Persze, most jut eszembe! Bizonyosan G . . .-nek a megválasztásához gratuláltak. Elragadtatással beszélgetted a fiatal Luhi herceg vállalkozásáról,*) utazásáról és nagy bátorságáról s aztán azon keseregünk, hátha nagy veszélynek szalad elébe. Dehát ő maga határozta el, senkitől sem kért tanácsot.

Úgy sejttem, hogy a világ nem esik nagyon kétségbe, ha odalent, Afrikában, a jámbor zuluk megtalálják enni az ifjú Napóleont. Ha ő elesik, megszűnik a Bonaparte-párt, megszűnnek a kötelezettségek s osztatlanabb érdeklődés fordul a köztársaság felé, mely végre is a császárságnak édes testvére.

Március 5., — szerda. — Holnap újra munkához látok. Még egy évet adok magamnak s azalatt még szorgalmasabban, még kitartóbban fogok dolgozni, mint idáig. Nem kell kétségbeesni! Jó, jó, könnyen vigasztaljal magát az ember, míg a reménynek egy picike sugara világít felé, de azután? ...

Csakhogy a kétségbeesés úgysem használ, édes anygylom. Legalább dolgozzam hát, ha nem tehetek semmi egye-

*) III. Napoleon császár és Eugénie császárné fia, ki 1879-ben Afrikában, a zulukafferek ellen vívott harcban elesett (1856—1879.)

bet. Kiábrándulni a művészetből ráérek azután is. Ha már cipelnem kell életem terhét egy jobb jövő reményében, cipeljem méltóan és foglalkozzam valamivel. Idáig nem találtam jobb megoldást, s akkor teljesen mindegy, vajon olvasok-e vagy festegetek?

Nos, ez igazán különös módja a buzdításnak. Még csak annyit sem tudok mondani magamnak, hogy előre, bátran! Félek, meg találok bänni később az igyekezetemet s még szemrehányást teszek magamnak, miért maradtam a műteremben, miért nem törődtem többet magammal, az életemmel? . . . Másutt talán megtalálhattam volna . . .

Mit? Mindegy, akármit! Biztosan volna megoldás, csak én nem lelem.

Képtelen gondolat, de mindig az jár az eszemben, hát-ha rá tudnám venni apámat, hogy költözzék ide... Miért ne?! Tudják mit csinál? Építgeti és szépíti a házát, szeretne hazakapni minket. Köszönöm, elég volt, nem kérek belőle! Anyám és nagynéném képtelenek maguktól határozni s én nem restellem bevallani, hogy eszem ágában sincs buzdítani őket. Úgysem lenne jó vége.

Az ember rendesen akkor találja meg, amit keresett, mikor már felhagyott a kereséssel. A festés semmi esetre sem árt odáig . . . Az a baj, hogy nem támaszkodhatom senki segítségére! . . . Ellenkezőleg . . . Kedves fiam, megint másra akarnád tolni a saját tehetségtelenségedet?...

Regény! Lírai ömlengések! Ugyan figyeljék csak meg!! Gondolkozom, írok, ábrándozom, légvárat építek, azután hirtelen magamhoz térek s látom, hogy magányos szobámban ülök, hogy csend és mozdulatlan egyformaság vesz körül. Ilyenkor úgy tetszik, mintha rám nevetnének és kicsúfolnának a mereven álló bútorok. És mások élnek, élnek és engem lidércnyomás terhe tart lekötve!!!

Dicsőség? — Csitt, ne beszéljünk róla!

Férjhez megyek. Miért halogassam tovább? Mire várok? Amelyik pillanatban abban hagyom a festést, abban a pillanatban szabad vagyok. Jól van; leutazom Olaszországba és férjhez megyek . . . Nem Oroszországban, oh, nem! Szörnyű volna, ha orosz férfit kellene hozományom vásárolnom. Pedig akadna orosz férfi is elég, különösen a vidéken, de ennyire ostoba mégsem vagyok. Szent-

pétervárott talán? Apám igazán megtehetné, hogy Pétervárott töltsön velünk egy telet . . .

Jó! Jövő télen Péterváron leszek! Nem hiszem, hogy igazán szeretem a művészetemet. Csak időtöltés volt; abban hagyom. Abban tudnám hagyná?... Kérdés! Nem tudom . . . Várjak még egy évet? Várjak még, míg párisi lakásunk bérlete letelik?

To be or not to be?

Egy év nem elég. Egy esztendő múlva legföljebb anynyit tudhatok, hogy érdemes-e folytatnom, vagy sem . . . És ha aztán abban hagytam a festést és lent, Olaszországban, komolyan dolgozó festőlányokkal találkozom, mit fogok szólni akkor? Hogyan fogom végighallgatni, ha Nápolyban vagy Szentpétervárott elismerik és megdicsérik valakinek a tehetségét? Hogyan fogom visszafojtani magamba a szégyenkezést és a haragot? Szabad-e csupán szépségemre építenem jövőmet? Hátha¹ nem vezet célhoz? Nem elég általában tetszenünk a férfiaknak; annak az egynek kell tetszeni tudnunk, akinek akarunk.

Attól a pillanattól, hogy sutba dobtam ecsetemet és' elhatároztam, hogy tetszeni akarok, hogy meg akarok térni a társaságnak, sőt arra gondolok, hogy feltűnést arassak utcán és színházban , . . Elég! Egészen belegabalyodom. Megyek és lefekszem. A pétervári terv csábítóan mosolyog felém. Eh, mit! húsz éves koromban is elég fiatal leszek még. Paris nem kedvez a gazdag házasságnak; a szegény Olaszország több szerencsével kecsegtet.

Március 8., — szombat. — Mintázni próbáltam, de sohasem láttam még és nem tudom, hogyan kezdjek hozzá. Minden virágasztalom, minden virágtartóm tele van ibolyával és nem hervad el, mert gyökerestül van beültetve.

A kárpit kék színe, a tömérdek ibolya, a felülről jövő világítás és hárfám hangja . . . Semmi nesz, egy lélek sem jár , . . Nem tudom, miért félek annyira a falusi csendtől. Nem félek, de nem szeretem. Nagyon jó annak, ki pihenni akar, de én nem vagyok fáradt, csak unom az életemet.

Március 9., — vasárnap. — Az írásnak nagy vigasztaló ereje van. Vannak esetek, amikor megfojtana minket a sok mondanivaló, ha nem jegyeznők fel az „örökkévalóság” számára.

Igazán megörvendtem, mikor megtudtam, hogy még olyan nagy embernek, mint például Dumas is, sem közömbös dolog, hogy milyen tintával, tollal, milyen papírra ír. Én ugyanis lustasággal szoktam vádolni magam, valahányszor valami apró kényelmetlenség, nemszeretem dolog elveszi a kedvem a munkától. Az igazi nagy festők nem lehettek kicsinyesek, mondogatom . . . Hohó! Várjunk csak! . . . Megértem, hogy Rafael az isteni ihlet pillanatában egy hordó aljára vázolta híres Madonna della Sedia-ját, de azért azt hiszem, hogy otthon ugyancsak körülnézett a jó ember, vajon nincs-e híjában a megfelelő helynek és eszközöknek, mielőtt hozzáfogott, hogy gyönyörű képét végleg kidolgozza. Nem kedve szerint való helyen és környezetben biztosan épen úgy elment volna a kedve a munkától, mint az enyém, egyszerű halandóé, a Julian-féle műteremben.

Március 12., — szerda. — Felakasztom magam! Akár nagyszerűnek, lehetetlennek vagy épen ostobának lássék a tervem, legjobb, ha nem gondolkozom rajta, de végre-hajtom.

Nem megy a festés! Védekezhetnem, igaz, azzal, hogy mióta s festeni kezdtem, csak imígy-amúgy és csak megszakításokkal dolgozom, de hát miért védekezzem. Nekem kell kínlódba vonszolni az életemet, épen nekem, aki gezdagságról, szerencséről, sikerekről és ünneplésről álmodoztam?

A kis Elsnitz ide-oda kíséretet, mint rendesen, de olyan halálosan unalmas a szerencsétlen teremtés. Képzelnék el egy kicsiny, köpcös alakot, lehetetlenül nagy szőke fejjel és semmitmondó, kék szemmel. Ismerik kérem a ruhásboltok kirakatainak pirosarcú, kékszemű próbababáit? ... Nos, ugyanazok a vonások, ugyanaz a mozdulatlan arc, még az a bágyadt mosoly is rajta van, mely sohasem marad el a kirakati bábok arcáról. A járása lassú és olyan nehézkes, hogy megesküszöl, hogy valami csiz-

más férfi közeleg feléd. A beszédje halk és vontatott; nem lehet kivárni, míg kiejt egy-egy szót, de még akkor is elnyeli félig. Soha nem érti meg rögtön az embert, mert mindig másutt járnak a gondolatai és gyakran megteszi, hogy eléd áll és olyan lehetetlen komolysággal néz az arcodba, hogy menten elfog a düh vagy a nevetés.

Sokszor bejön, de nem tudja miért és mintha gyökereket vert volna a lába, mozdulatlanul megáll a szoba közepén. No és ha ajtót nyit! Olyan sokáig motoszkál a kilincsen, hogy majd kibújok a bőrrömből. Szeretnék odarohanni, hogy segítek neki. Igaz, hogy túlfiatal még, tizenkilenc éves... igaz az is, hogy nagyon szerencsétlen élete volt és idegenek közt kell élnie, hol egyetlen barátja sincs, kivel kicserélhetné a gondolatait... Sokszor megsajnálom. Bánatos szelídsége megindít s elhatározom, hogy kedves leszek hozzá és foglalkozni fogok vele, de hiába ... nem bírom ki! Idegenkedem lényétől. Tudom, hogy nagyon csúnya tőlem, de ennek az értelmetlen arcnak a láttára magam is meghülyülök s nem tudom elképzelni, mit beszélhetnék vele.

Szomorú dolog az alárendeltség, de hiszen Aniskovéknál hasonló helyzetben élt. Reszket és majd megöli a félelem, ha szívességet kell kérnie tőlem, még ha csak annyit is, hogy játszam valamit a zongorán. Én sem érezhetném jobban megalázva magam, ha valaha kérnem kelene, hogy hívjanak meg valakinek a báljára vagy estélyére.

Nékem különben is hibám, hogy igen keveset beszélek a környezetemmel, így hát a kis Elsnitz sem érezheti magát mellőzve.

A műteremben nem nézek sem jobbra, sem balra, csak dolgozom, odahaza pedig még evés közben is újság vagy könyv van a kezemben. Olyan megcsontosodott szokásom ez, melyről nem tudom, hogyan szokom le valamikor. Még amikor is olvasok, ha mandolinon gyakorolom magam. Nem mondhatja hát, hogy kevesebbet törődöm vele, mint a többiekkel, bánt a lelkiismeret, de hiába, nem tudok változtatni magamon.

Szerencsétlennék érzem magam, ha együtt kell lennünk. Kínszenvedés volna minden kocsiutam, ha nem

néznék ki folyton az ablakon, vagy nem gondolnék akaratlan és igen erősen máségyébre. Nagyon könnyen meg lehet feledkezni szegénykéről» annyira csöndes és igénytelen, de éppen azért nagyon fárasztó is. Igazán szeretném, ha megfelelőbb alkalmazást találnánk részére és elmernie tőlünk, persze csak olyan helyre, hol jól érzi magát. Restellem bevallani, de úgy van, hogy a jelenléte megnehezíti az életemet és megrontja imádott magányomat, melyben otthon élek.

Csak a festéssel bírnék boldogulni!

Március 14., — péntek. — *Pál* mégis elutazott! Kissé összekülönböztünk s én megtiltottam neki, hogy ma utazzék. Még az ajtót is elálltam. Ő becsületszavára kijelentette, hogy menni fog és egy őrizetlen pillanatban meg is szökött.

Mindezt csak azért tette, hogy bebizonyítsa, mennyire ura a szavának. Kimondta, hogy megy és férfiasnak akart látszani. Ismerjük a gyöngé emberek makacsságát. Igazán komoly dolgot képtelenek kivinni, de jelentéktelen apróságokban annál jobban fitogtatják a szilárd-ságukat és az erejüket.

Még csak búsulni sem tudtam utána dühömben. Rög-tön kértem nénémtől 20 francot, hogy sürgönyözzek Poltavába s beárultam Pált az apámnak. Meg is tettem volna, ha Rosalie közben be nem lép és el nem újságolja, hogy Chamepau, egy kiss varrónő, ki kisebb dolgokat készít nekem, tifuszban fekszik. Minden varróleánya szélnek szaladt és így nem készítheti el ruhámat. Erre a hírre új ötletem támadt. A sürgönyt szétszakítottam, a pénzt a betegnek küldtem.

Nincs kellemesebb érzés, mint egy önzetlen jótett. Szívesen meglátogatnám szegényt, mert nem félek a tifusztól, de azt hihetné, hogy köszönetet alkarok zsebre-tenni. Magam is el költhettem volna ezt a pénzt, de feleannyi örömem sem lett volna benne, Mennyi irgalmas érzés lopózott egyszerre a szívembe. Nem is lenne rossz dolog a mások sebeit enyhítgetni. ha már senki sem gyógyítja az enyéimet. Nemes tett volna, ugyebár?

Március 15., — szombat, — Ha Robert-Fleury, röviden Tony (így nevezzük magunk közt a műteremben) össze-
szid ma, soha mean fogok festeni többet. Ugye, emlékez-
nek, hogy mennyire irigykedtek reám, mennyi kellemet-
lenségben volt részem, amiért gyorsabban haladtam, mint
a többiek. Most aztán, ha kissé sántítva megy a munkám,
a lányok arcán rögtön kész a felelet: „Ugye megmobdtuk;
nem lehetett tartós ez a természetellenes haladás.” Első
feslett képeimmel sikert arattam. Azóta holt ágba jutot-
tam és nehezen vergődöm előre, mi annál jobban fáj, mert
kárörvendő szemek kísérik a küzködésemet.

Ma reggel halálos kínokat állottam ki, míg a javítgató
Tony az én állványomhoz érkezeit. Szorongató félelmem-
ben egyik imát a másik után mormoltam el s az ég meg
is hallgatta könyörgésemet; a mester meg volt elégedve.
Mázsás súly esett le rólam! Olvasóim talán el sem tudják
képzelní, mennyire izgatott voltam. Nem tudtam volna a
dorgálás utáni csöndben társaim örvendező pillantásait ki-
állani. Ellenfelek közt nincs ellenség vagy jóbarát, —
mindeniküket ugyanaz az érzés vezeti. Hála istennek ez-
úttal elvonult a veszély. Jövő héten talán könnyebben ki-
bírom a kritikát.

Március 16., — vasárnap. — Coco elpusztult. Épen
a kapunk előtt gázolta el egy szekér.

Akkor tudtam meg, mikor ebédet akartam adni neki.
Szegény elveszett Pincio kutyámat annyiszor megsirattam.
hogy Coco után már nem is tudok érdeme szerint
búsulni. Akinek volt valaha egy bolondos, szép, játékos
kis kutyája, melyet születésétől fogva maga nevelt, melyet
annyira magához szoktatott, hogy hangos, vidám csaholás-
sal rohanjon hazatérő gazdája elé s akár az örvendező kis
gyermeké, úgy csillogjon a boldogságtól a szeme, az meg
lud ja érteni, hogy nem üres szó a keserűségem.

Hova száll a kutyák lelke? Szegény kis Coco kutyám
nyurga, fehér állatka volt, A vállán és a hátsó lábán olyan
ritka volt a szőre, mintha megkoppasztotta volna valaki.
Két éktelen nagy füle közül az egyik mindig égne állt,
a másik lekonyult. Szóval csúnya kis állat volt az isten-

adta, de százszorta jobban szeretem a csúnya kutyákat, minden drágán vásárolt kényes ölebecskénél.

Olyan volt, mint az Apocalypsis szent állata, vagy akár valamelyik köszörnyeteg a Notre-Dame tetején.

Pincio kutyám, I. Pincio utódja, nem veszi tudomásul, hogy megölték a fiát. Igaz, új családi örömöknek néz elébe.

Valamennyit Coconak vagy Coquelicotnak fogom keresztelni. De miért hiszik, hogy a kutyának nincsen lelke?

Április 1., — kedd, — Miért volna a vidámság kellemebb, mint a szomorúság? Csak el kell hitetni magunkkal, hogy örvendünk a bánatunknak és akkor kész.

Nem ismerem rettenetesebb módjai az életnek, minit ha az ember nem él, csak létezik; ha soha nem kerül érdekes és értékes társaságba, ahol kicserélhetné gondolatait; ha nincs alkalma egyetlen hírneves emberrel vagy legalább egyetlen férfivel a nap hősei közül megismerkedni. Az ilyen élet a kínok kínja, rosszabb, mint a pokol, rosszabb, mint a halál!

Nem beszélek az életnek azokról az eseményeiről, melyeket közönségesen szerencsétlenségnek, csapásnak hívnak. Ezek miatt nem szabad panaszkodnunk és fellázadnunk. Minden szerencsétlenségben van valami gyönyörűség és tudnunk kell, hogy ezek az életnek elkerülhetetlen alkotórészei. Tegyük fel, hegy valaki meghal szeretteim közül. Azt hiszik talán, közömbösen venném? Dehogy! Kétségbe lennék esve, sírnék, jajgatnék, sóhajtoznék, de a fájdalom végül is hosszantartó, sőt talán egész életemre szóló mélabús, édes szomorúságba olvadna fel.

Nem kívánom a szomorúságot és nem helyezem más lelkiállapot elé, de el kell ismernem, hogy aki szomorkodik, az él, az élet pedig gyönyörűség.

Aki elveszti férjét, gyermekét, kinek csalatkoznia kell barátaiban, rendesen keserűen kifakad sorsa ellen. Én sem tennék máskép. Mindenikünk tudja azonban, hogy ez a dolgok rendje. Isten nem is haragszik meg a kifakadásunkért s az emberek sem veszik rossz néven. Szótlanul elfogadjuk, hogy a kifakadás az átszenvedett csapás fájdalomának következménye. A lesújtott szegény anya, hitves vagy barát pedig, ha jajgat és kiabál is, lelke legmé-

lyen mégsem bír tiltakozni a halál ellen és nem mondja, hogy nem lett volna szabad megtörténnie. Észrevétlenül és hallgatva bár, de elfogadja az életért cserébe.

Néha megtörténik, hogy valaki az átélt csapások után magányba vonul, vagy épen szerzetbe lép. De hangsúlyozom, hogy utána! ... Vannak igen sokan, kik a csöndes, visszavonult életet szeretik, akik akkor boldogok, ha az imádott férfinak vagy családjuk valamelyik tagjának szentelhetik életüket. Én azonban azokról beszélek, kik, mint jómagam is, teljesen maguknak élnek. . . Ma anyáméit ellen fordultam; ők is okai szenvedéseimnek. Nem vágyom a szótlanul tűrő regényhősök dicsőségére,

Ugye, most azt hiszik, hogy meguntam a csöndes, nyugodt életet és vidámságra, zajra vágyom? *May be*, de nem hiszem.

Szeretem a magányt s azt hiszem, ha igazán élnék, akkor is elvonulnék időnként olvasná, nyugodni, álmodozna. Mennyire élvezném az egyedüllét édességéi! Milyen boldog az ember, ha nyári hőség idején hűvös pincébe menekülhet, *de* örökre pincében maradni! . . .

Ha pedig valakinek eszébe jutna, hogy zavarba hozzon és megkérdesse, hajlandó lennék-e például életemet és függetlenségemet anyám élete árán megvásárolni, annak azt felelem: anyám, természet szerint legdrágább kincsem, róla tehát nem lehet szó, Sokkal kevésbé szeretett lények életét is értékesebbnek tartom, semhogy a boldogságomat kívánnám általa megváltani.

Nem volna nyugtom a lelkiismeretemtől s így már csak önzésből sem tehetném.

Április 3., — csütörtök. — Mégis csak szép az élet Ha egyedül vagyok, táncolok és énekelek, mert a zavartalan egyedüllét nagy boldogság. Haragszom is, ha a cselédség vagy családom tagjai magányomat megzavarják! .. . Istenem, a családom! .., Ma reggel, műteremből jövet, nagyon boldognak éreztem magam s a szívem szokatlan gyöngédséggel telt el az enyéme, különösen végtelen jó-ságú, önmegtágadó nagynéném iránt. Vége van, elmúlt a boldogságom.

A kis Elsnitz megkeseríti az életemet. Már teát sem

iszom, mert ő tölti be és elborzadok még a gondolatra is, hogy olyan lenyeret kell ennem, melyet az ő keze érintett!!! Biztosan értágulást fogok szerezni, mert lanyatt-homlok rohanok fel és le a lépcsőn, csak-hogy megelőzzem s legalább egy fél pillanatig ne kelljen mellette mennem. Ha ecetre vagy olajra van szükségem, majdnem felborítom a tartót siettemben, nehogy a kezéből kelljen átvennem. Gilisztája van a szerencsétlennek és rosszul vagyok, ha szenvedő arcára, de különösen, ha ápolatlan körmére nézek.

Április 5., — szombat. — Robert-Fleury beteg és alig javított valamit a munkámon, pedig igazán nem valami fényes.

Sarah ki akar békíteni Breslauval. Tulajdonképen nagyon örülnék neki, de azért egyelőre az engesztelhetetlen adom még.

A kandallón lévő művirágcsokor meggyulladt a gyertyák lángjától és a tükör megrepedt a hőségben,

A szerencsétlenség nem törött tükrök nyomán támad. A tükör azért törik el, hogy bejelentse az ólalkodó szerencsétlenséget. Meg kell érteni tudni a híradását.

Április 6., — vasárnap. — Olyan helyes, csinos, egyszerű kis reggeli kalapom van, hogy egyedül mertem útnak indulni a Louvreba, De mert minden egyszerűsége mellett is kitűnően áll, egy fiatal művész utánam eredt, teremről-teremre kísért s mikor egyik teljesen üres folyosóra léptem, még egy szerény köszöntést is megkockáztatott. Én azonban nem láttam meg a köszönését s erre aztán szégyenkezve elkullogott szegény gyerek.

Április 15., — kedd. — Julian ma a cár halálhírével lépett be. Annyira hatott rám, hogy hirtelenében azt sem tudtam, mi történik körülöttem. A lányok ijedten vettek körül. Elhalványodtam, a könny elborította szememet s még az ajkam is remegett. Szerencsére csak vaklárma volt. Julian barátunk megszokta, hogy, mindenem mulatok, nevetek s szerette volna tudni, mit szólok egy ilyen esethez. Annyi azonban igaz, hogy egy nyomorult gazember négyszer is a cárunkra lőtt, de szerencsére egyszer sem talált a golyója.

Julian mester majdnem haját tépte, úgy mentegetőzött, hogy nem gondolt ennyire érzékenynek. Én sem gondoltam magamról.

Április 16., — szerda.. — Breslauval volt egy érdekes jelenetem, Hárman voltunk az öltözőben, ő, Sarah, meg én. Sarah-t narancssal kínáltam. Elvette, megosztotta Breslauval és nevetve biztatta: — Csak nyúljon hozzá; nem Mária kisasszony adja, de én, Breslau habozott, mire abahagytam az ecsetmosást és felé fordultam, — Én is szívesen felajánlom — mondtam mosolyogva. Breslau zavarba jött, de mégis a narancs után nyúlt. Mindketten pirosak lettünk.

— Így van az, ha az embernek narancsa van — nevettem s meghámoztam egy másodikat is. — Parancsoljon!

— Látott már két embert így pirulni? — kérdezte Breslau Sarahtól.

— Ugyan, csacsiság! — vélekedett Sarah.

— Ismerje be, hogy elhalmozom a jótéteményeimmel — tréfálkoztam s még egy cikket nyújtottam Breslaunak.

— Nem sokat törődöm Mária kisasszonnyal — felelte Breslau, de azért elvette a narancsot

— Még mindig többet, mint én magával — válaszoltam. — De ha igazán nem venne semmibe, nem pirult volna így el.

— Magamat is megvetem, — makacskodott ellenfelem,

— Akkor hát rendben vagyunk — feleltem, de mert már ilyen szelíd hangon beszélgettünk, hozzátettem; — Tudja, hogy csodálom magát?

— Engem? — kérdezte Breslau.

— Igen, magát.

— Azt jól is teszi.

— A manóba! — s ezzel véget is ért a beszélgetésünk,

— Bemegyünk, Sarah? — kérdezte Breslau s megindult, én pedig tovább mostam az ecseteimet.

Április 18., — péntek. — Empire vagy direktoire hajviseletre volt szükségem s mert már épen benne voltam a keresésben, elolvastam a Recamier asszonyra vonatkozó feljegyzéseket. Természetesen nagyon lesújtott, hogy bár

én is megnyithatnám az ő mintájára a termeimet, mégis egészen más körülmények között élek.

Azt hiszem magamról, hogy olyan szép vagyok, mint Recamier asszony s hogy a szellemem sem marad a décsse szelleme mögött. — azt irigyeim fogják mondani.

Hadd kiabáljanak; a jobb érzésűek bizonyosan beismerik, hogy jobb sorsot érdemlek, mit az is bizonyít, hogy aki meglát, mind azt hiszi rólam, hogy kiváló nő vagyok és én uralkodom a körömben. Ilyenkor hatalmas sóhajtás tör fel belőlem s azzal vigasztalom magam: talán eljön még az én időm is... Istenben bizakodom . . . , Megpróbáltam nem hinni benne, de hiába, nem tudok. Nagyon is hozzászóktam ... Borzasztó összeomlás lenne, nem bírnám ki... Csak isteni kérhetem, az; én külön istenemet, kitől minden apró-cseprő ügyemben tanácsot kérek s akivel mindent megbeszélék.

Április 21., — hétfő, — Ma volt a versenyünk utolsó napja. Eléggé kifárasztott.

Szombaton Lisennel, a svéd leányunkkal, a Batignolles-negyedben voltam, egészen fent a Montmartre-temető mellett s rájöttem, hogy Parisnak tulajdonképpen csak a boulevardjait s az új negyedeit nem szeretem.

A vén Paris s ezek a dombok ott fent áhítatos csendet és költői varázst lehelnek.

Május 6., — kedd. — Igen el vagyok foglalva, a munkám nagyon kielégít és megnyugtat. Úgy látszik, idáig az volt a bajom, hogy nem dolgoztam eleget. Huszhuszonegy nap óta reggel nyolc órakor indulok hazulról és dolgozom egész tizenkét óráig. Délután kettőtől ötig ismét a műteremben vagyok, azután pihenek egyet, majd félhattól hétig újra kezembe veszem ecsetemet. Hétkor hazamegyek, otthon olvasok, vázlatokat készítek, olykor zongorázom s tíz órakor olyan álmos vagyok, hogy magból lecsukódik a szemem.

Ilyen elfoglaltság mellett nem jut eszembe, hogy mennyire rövid az élet.

A zene, az esték: Nápoly! . . . Ejnye, még megzavar! . . . Olvassuk Plutarchost.

Május 1., — szerda. — Ha szenvedélyes munkálázam tartós maradna, igazán boldog lennék. Imádom a rajzot, a festést, a vázlatokat, ceruzámat és festékeimet. Pillanatra sem jut eszembe, hogy egy kicsit lustálkodjam, vagy megpihenjek.

Meg vagyok elégedve magammal! Egy ilyen hónap munkája felér más hat hónap eredményével. Olyan jó ez a gyors haladás, úgy élvezem, csak attól félek, ne legyen hamarosan vége. Ilyen jó pillanatokban bízom magamban és van hitem.

Május 8., — csütörtök. — Bohó gyermekkoromnak szerelemről való fogalmait a bíborosok élvezettel lapozott történetéből merítettem. Ebből származott Pietro esete. Ma a nagy festők élettörténetét olvasom hasonló érdeklődéssel s ha egy-egy műterembeli jelenetre bukkanok, hangozatosan megdobbannak a szívem.

Május 10., — szombat. — A képem nem rossz és tónusa nem kellemetlen, Julian a kompozíciót is jónak találta. A csoportosítással is, a kép kifejező erejével is meg volt elégedve, csak a kivitelt hibáztatta. Különben pedig megnyugtató, hogy a versenyen nem a kivitelt, hanem a kompozíciót bírálják meg, mi nagyon természetes.

Május 12., — hétfő. — Szép vagyok, vidám vagyok, boldog vagyok s ebben a jó hangulatban indultam útnak a Salonba, hol nagyon kellemesen telt az időnk,

Breslau szép, nagy vásznat állított ki. Hatalmas, sárga bőrkarszékekben Mária, Breslau barátnője ül. Kellemes, sötétzöld színű ruha van rajta, melyet arca körül valami kékeszürke fátyol-féle élénkít. Egyik kezében virágot és tényképet tart. másik keze egy csomó levélen nyugszik, melyet úgy látszik, most oldott szét. A kép elrendezése egyszerű, tárgya ismerős, ellenben kitűnően van megrajzolva s a színek harmóniája oly teljes rajta, hogy méltán mejj^demli₃ feltűnést.

Nem tudom, túlságosan merész dolgot állítok-e, de úgy látom, Bastien-Lepage-ot kivéve, nincs egyetlen nagy művésznünk sem. A többiek? . . . *Istenem*, hiszen tudnak,

van ízlésük, jó iskolából kerültek ki, de egyikük sem produkál újat, egyikük sem bír a régi mesterek hatása aló szabadulni. Esküsznek a régi, konvencionális festészetre

Nem találok sehohol semmi újat, igazat, nagyszerűet melynek láttára felujjongjon a szíveim és a szemem megteljen könnyel.

A kiállított szoborművekről nem beszélek, nem értek hozzájuk, de fölkeveredik a gyomrom, ha ezt a sok riktóan színezett genreképet, ezeket a tudákos, pedáns közép-szerű műveket, vagy a semmitmondó, üres, legföljebb eltaláló arcképeket kell nézmem.

Az egész kiállításon csak Viktor Hugo arcképe ér valamit, melyet Boimat festett, no és talán még Breslau képét említhetem.

Breslau festményén a karosszék el van rajzolva. Azt a látszatot kelti, mintha előre dülne s ennek következtében a női alak testtartása kissé mesterkéltnak, mi igazán nagy kár, Bonnat-t azért emelem ki, mert élő valóság a képe, Breslaut pedig azért, mert a színei olyan harmonikusak, hogy úgy tetszik, mintha énekelnének.

Május 14., — szerda, — Ahelyett, hogy a Salonba mentem volna, új kompozíciómon, Orpheus halálán dolgoztam.

Azt hiszem, a kompozícióval sem lesz több bajom, mint a rajzolással volt. Dicsőségről szóló színes, szép álmok rajzanak körülöttem s azt hiszem, az egekben vagyok.

Május 16., — péntek. — A Salon rossz intézmény, mert ha az ember ezt a sok ízléstelen mázolászt látja, minden parányisága dacára is valakinek érzi magát.

Május 30., — vasárnap, — Jeanne volt a modèlera és itt tartottuk ebédre.

Igen jó családból való, kitűnő nevelésben részesült, nagyon okos, szellemes asszony. Kár, hogy rosszul öltözködik. Olyan vékonynak látszik, akár egy deszka, pedig egyikike a legszebb, leghajlékonyabb testű aktoknak, kiket valaka láttam.

A szeme gyönyörű, a szája nem nagyobb az orra szé-

lességénél, orra nagy de nemes vonalú és jellegzetes. Válóságos hattyúnyaka van. Az olasz királynéra emlékeztet, csak sokkal barnább, bár a bőre nem is olyan sötét színű. A szerencsétlen asszony az ifjabb W . . . báróhoz, egy rettenetes vadállathoz ment feleségül s már-már teljesen tönkrement, mikor családja rávette a válásra. Szegényke! úgy gyűlöli azt az embert. Százszor inkább a halál, mint egy ilyen férj oldalán élni le az életet. Azt hiszem, Jeanne senkit sem tudna szeretni.

Június 5., — csütörtök. — Jeannet festettem s aztán Souza-boz mentünk, kinek csütörtökön van a fogadónapja. Este L . . . -éknél voltunk s ide édesanyám is elkísért. Még ugyan nem tette le a gyászt, de azt akaruk, hogy lehetőleg nagy legyen a hatás.

L ... a jó apa, gyertyát fogott s bevezetett alvó csemetéihez. Ez már bevett szokás. Akár a jó idegenvezető, épen úgy kalauzolta csoportonként vendégeit a gyermekszobába, hogy a kilenc kis csodát (az apa korát tekintve igazán csodák) megtekintsék.

Június 7., — szombat. — L . . . -né hét darab gyermeket és három dadát küldött hozzánk.

Előbb azonban azzal kell beszámolnom, hogy képem tónusa jó, (nekem nagyon fontos.) de a kompozíció! — Nos, a kompozícióért Robert-Fleury alaposan megszidott. Nem szabad elcsüggednem. Míg a színezéssel bajlódtam, a szerkesztésről bizony megfeledkeztem, de nem baj. Az ember nem veszti el a természettől kapott képességeit. Ha a színekéi már teljesen megbarátkoztam és nem kötik le minden figyelmemet, a kompozícióba sem fog hiba csúszni. Hiába, mégis csak fekete felhő borult jókedvemre. Nos, a L . . . gyerekek különös kis teremtések. Megszokták, hogy látványosság számba mennek és hogy vezényszóra mozognak. Öt perc alatt teljesen otthon érezték magukat s megkértek, rajzoljam le őket. Sorba elém álltak. Négy-öt perc alatt lerajzoltam mind a hetet és a legidősebb nagyon meg volt elégedve a képekkel. Azt akarta, hogy számozzam meg és írtam alá a nevüket.

Le vagyok törve.

Június 9., — hétfő. — A forróság ólom súlyként nehezedik rám és mindentől elveszi a kedvemem, de azért egész nap dolgoztam . . . Elhatároztam, hogy semmi munkaalkalmat sem mulasztok el, de bizony most nagyon nehezen tudom betartani. Este a külügyminisztérium báljára megyünk. Biztosan csúnya leszek. Bágyadt vagyok és szívesebben aludnék.

Nem szomjazom báli dicsőségre & tudom, hogy sem a szépségem, sem a szellemességem nem fog sikert aratni.

Még csak hódítani sem akarok. Jói öltözködöm, de nem teszem bele a lelkemet, mint régen és nem jut eszembe, hogy a hatásra gondoljak, mi ezelőtt olyan fontos volt nekem. Körül sem nézek a bálokon; unatkozom.. Csak a művészet ér valamit. Nem tudok szellemeskedni, nem tudok visszavágni és nem is ^igyekszem: ha mondok is olykor valamit, vagy homályos, vagy különös a beszédem és . . . Megírom a végrendeletemet; nem tarthat sokáig...

Június 14., — szombat. — Ezt a hetet rajzolásnak szenteltem, de nem hozzám méltó az eredménye, vélekedett a mester.

Sok vendégünk volt.

Június 15., — vasárnap. — Elhajigálok magamtól minden gondot és keményen hozzálatok a munkához. Julian nagy ember; nagyszerűen érti, hogyan öntsön bátorságot belém. Kijelenti, hogy célhoz *kell* érnem. *Kell*, nem történhetik másképp, mert hiszen a képességeim, stb. stb. Hiszen megértjük egymást, ugyebár, kedves utókor?

Jövő évben sikra kell szállnia, — mondja drága mesterem, a Folies-Julian nagynevű igazgatója.

Jól van, megértettem, s meglátod Julian apó, hogy nem aludtej csörgedezik az ereimben!

Hogy miért buzdítasz ennyire, a tandíj kedvéért, vagy a műterem dicsőségéért, körülbelül mindegy. Akár jól, akár rosszul dolgozom, ígyis-úgyis megkapod a pénzedet.

Majd meglátják kérem, mire viszem, ha ugyan meg nem halok hamarosan.

Szívdobogást kapok és kiver a bőség, ha eszembe jut, hogy csak néhány hónapom van hátra.

Rengeteget fogok dolgozni; annyit, amennyi csak lehetséges. Holnap ugyan Versaillesbe megyek, de ha csupán Versailles kedvéért mulasztok olykor, az még nem valami nagy bűn, legfeljebb, legeslegfeljebb ha egy délutánt szánok rá egy héten.

Julian csinos munkatervet állított össze, ugyan van minek nekifeküdnöm, de majd meglátja, hogy megbirkózom vele, sőt ráadásul hetenként egy-egy kompozíciót is készítek. Van egy nagy vázlatkönyvem, abba tervezetek és sorra megszámozom és dátumozom a terveimet.

Június 21., — szombat. — Közel harminchat órája, hogy ki nem apadtak a könnyeim. Már egészen ki voltam merülve tegnap este.

Két fiatal orosz nemes volt a vendégünk ebédre, a cári udvar emberei, kiknek kedvéért Csunakovot és Bojídart is meghívtuk, de nekem nem lehetett szavamat venni. Minden tréfás, kedvem cserbenhagyott. Ért már sok szomorúság, elvesztettem nagyszüleimet, de nem emlékszem, hogy valaha annyira megsirattam volna valakit, mint akiért most omlanak a könnyeim. És az a különös, hogy alig van közöm az egész esethez, sőt talán még örvendenem is kellene, hogy így történt.

Tegnap délben épen el akartam hagyni a műtermet, mikor Julian mester fölcsöngette az öltöztető asszonyt, ki rögtön a hallgatókagylóhoz sietett s aztán felénk fordulva, elérzékenyedett hangon mondta:

— Hölgyeim, Julian tanár úr tudatja önökkel, hogy a császári herceg meghalt.

Hangosan felkiáltottam és rémületemben a szenesládára ültem. Mindenki egyszerre beszélt és kérdezett.

— Kérek egy kis csöndet, hölgyeim, — szólalt meg az asszony, ki még mindig a hallgatócső előtt állott. — A hírt már hivatalosan is megerősítették, mondja a tanár úr. A herceget a zulunégerek ölték meg.

Az utcák már tele voltak az esemény lármájával. Az *Estafetta* első oldalán, a hasábok felett, vastag betűs felírás hirdette a gyászos esetet: *Meghalt a császári herceg*, olvadhattam már messziről és nagyon elszorult a szívem.

Bármelyik politikai párthoz tartozzék valaki, legyen

bár francia vagy idegen, lehetetlen, hogy az általános megdöbbenés ne legyen úrrá fölötte,

A váratlan, a korai halál mindig rettenetes.

Kimondom bátran, miről nem mer beszélni egy, újság sem: az angol gyáva, orgyilkos nemzet. Ennek nem lett volna szabad megtörténnie; nem természetes! Volt vagy voltak a környezetében elvetemült bűnösök, kiket megvesztegettek. Szabad-e egy herceget, egy politikai párt reménységét veszélynek kitenni? Egy anya egyetlen fiát? ... Hisz még a vadállatnak is megesnék a szíve, ha az anyjára gondol! A legszomorúbb halálesetben, a legkegyetlenebb vesztéségekben is van valami vigasztaló, egy, jóleső tudat, egy-egy reménysugár, valami . . . valami, akármilyen, ami enyhít ... itt csak a legsötétebb kétségbeesés. Túlzás nélkül mondhatjuk, hogy ekkora csapást még nem produkált az élet. A fiú elment; elment az anyja miatt, ki szeszélyeivel megkínozta, ki nem akart neki havonta 500 frank költőpénzt sem adni, ki megkeserítette és megnehezítette fiának az életét is. Anya és fiú haragban váltak el egymástól.

Érzik-e kérem ennek a csapásnak egész borzalmát? Be tudják képzelni magukat az anya helyzetébe?

Más anyát is lesújtott már a sors, de nem ilyen rettenetes alakban; az általános elképpedés, a sok találgatás, az egész haláleset titokzatos, sérelmes volta ezerszeresen megnöveli a fájdalmat.

Szörnyeteg, ki tudtul tudta adni az anyának a rettenetes hírt. Jobban tette volna, ha mindjárt meg is öli.

Voltam a műteremben s Robert-Fleury dicsérettel halmozott el, de nem volt nyugtom a könnyeimtől s végre is haza kellett térnem. Később G . . . -éket kerestem fel. Az egész családot gyászruhában találtam, Mindenkinnek ki volt sírva a szeme, még a házmesternének is.

Rouher megdermedt az ijedtségtől s teljes félóraig nem bírt egyetlen szót sem kiejteni. Már-már azt hitték, hogy neki is vége. Később felocsúdott, de azóta úgy sír, akár a gyermek. Rouhernének egész este idegrohama volt. Fél, hogy a csapás megöli férjét s azt kiabálja, hogy együtt haljanak meg.

Mindezeket a híreket G . . . -nétől tudom, ki el-

beszélés közben félbeszakította önmagát, hogy nagykomolyan megjegyezze:

— Az embernek úgy kellene berendezkednie, hogy más, alkalmasabb pillanatokra halassa az idegrohamait. Ilyenkor még kellemetlenebb egy roham, mint máskülönben, — tette hozzá teljes meggyőződéssel.

Megjegyzése visszatartotta már-már újra megeredt könnyeimet. G . . .-né ezután néhány újonnan érkezett gyászruhás hölgyvendégéhez fordult s nem tudtam mosolygás nélkül megállni, mikor mondókáját újra kezdve azoknak is elmesélte, hogy Rouherné a hír hallatára úgy elvágódott, hogy „mind a négy patkója égnek állott” Hat havi gyászt fognak tartani. „Bizonyosan hamarabb beleunnak majd, de mégis az első napokban . . .”, hiszen értik, ugye?”

Az angol barátság mindig veszedelmet hozott a Bonapartokra, kik elég oktalanok voltak, hogy ismételten is ehhez az aljas nemzethez forduljanak. Gyűlölöm és megvetem őket.

Az ember még a regényhős sorsán is el tud keseregni, hogyne rendítené meg hát a lelke legmélyéig egy ilyen borzalmas szerencsétlenség egy ilyen keserű, fellázító végzet! Mindjárt gondoltam, hogy C. a Jeromos családja ellen fog fordulni és íme itt van, bekövetkezett.

Kútba esett egy nagy pártnak minden reménysege, Szükségünk van egy Bonapartéra, ha mindjárt csak színelég is, mert nem hiszem, hogy a párt felbomoljék. Egyesek, akik nincsenek kompromitálva, át fognak lépni a köztársasági pártba, de a többség majd kerít magának valakit, egy ám véka lakot, csakhogy hüen kitarthasson az elve mellett. Ki tudja, hogy-mint lesz? Nem azt hitte a világ a római király halálakor, hogy mindennek vége?

Hogy így haljon meg valaki! Hogy valakit huszonhárom éves korában vadak mészároljanak le olyan csatában, mely nem is a saját, de az angolok érdeke!!

Nem hiszem, hogy a herceg legelkeseredettebb ellenségeiben is meg ne mozdulna a lelkiismeret.

Minden újságot elolvastam, azokat is, melyek kárhözatalak a herceget s valamennyit megöntöztem a könnyeimel.

Ha franciának születtem volna, ha férfi, sőt a Bonaparte-párt embere volnék, akkor sem lehetnék jobban feljábordva és elkeseredve, mint most vagyok. Szerencsétlen gyermek, kit a radikális lapok otromba ízetlenkedései a vadak gyilkos fegyvere elé kergettek!

Meg kellett kóstolnia minden szenvedést, a tehetetlenségnek minden kínját, mert senki sem volt, ki kétségbeesett segélykiáltását meghallotta volna. Micsoda rettenetes pillanatot élhetett át, mikor arra a tudatra ébredt, hogy magárahagyottan áll a borzalmaknak eme Istentől elhagyott vidékén, ki van szolgáltatva az embertelen vadaknak és meg kell halnia. Dehogyan mehetett el egyedül, az angolokkal!

És az édesanyja!

Az angol lapoknak még van arcuk és el akarják hitetni a világgal, hogy kikémlték a vidéket és nem tartottak semmi veszélytől. Számíthatott-e egyáltalában biztonságra az a kis csapat fehérbőrű Afrikának eme elleneséges érzelmű, elhagyatott, vad területén?

Senki sem hülye vagy bolond, hogy elhiggye, hiszen csak a részleteket kell elolvasni. Három napja hiányzott már és *Carrey túlságos későn* vette észre, hogy a herceg eltűnt.

Mikor a zuluk támadni kezdtek, Carrey a saját bórét mentette a többiekkel és nem is gondolt a hercegre.

Az angol sajtó pedig nyugodtan bevallja a történeteket és még csak eszébe sem jut senkinek, hogy elinduljon és megsemmisítse azt az átkozott szigetet, kiirtsa az egész gyalázatos, szívtelen, barbár népséget. Bezzeg másképp lett volna nálunk, Oroszországban; a mi katonáink levágatták volna magukat, mind egy szálig!

Ezek a gyávák pedig elhagyták és megfutottak!

De hiszen, itt van az újság; csak a részleteiket kell elolvasni, hogy ennyi gyávaság, ennyi alávalóság láttára elönt se az embert a méreg.

Menekülhet úgy férfi, hogy veszélyben hagyja a társait?

És nem fogják Carreyt felakasztani!?

És az anyja, a császárné! Szegény császárné! Az ő

számára mindennek, mindennek vége! Minden elmúlt!
Egy szegény, gyászruhás anya fog élni az emlékeinek.

Június 23., — hétfő. — Még mindig a rettenetes esemény hatása alatt állok, A közönség felocsúdott első megdöbbenéséből és sürgetve kérdi, kinek a vétkes könynyelműsége juttatta szegény gyermeket a vadak körme közé.

Az angol sajtó felháborodva ítéli el a herceg kísé-
rőinek gyávaságát. Nekem pedig, kinek semmi közöm
sincs az egész történethez, megáll a lélekzetem és meg-
erednek a könnyeim, mikor az újságok részletes jelenté-
seit olvasni kezdem. Soha semmi nem nehezedett még
ilyen súlyosan a lelkemre. Kimerültem az egész napi erőlkö-
désben, hogy visszatartsam a könnyeimet. Azt beszé-
lik, hogy a császárné meghalt ma éjjel, de egy új-
ság sem erősítette meg ezt az újabb megrendítő s egyben
vigasztaló hírt. Tombolni tudnék, ha eszembe jut, milyen
egyszerűen, milyen könnyen el lehetett volna kerülni ezt
az egész megrázó, hitvány gyávaság okozta szerencsétlen-
séget.

Az utcán még mindig megdöbbent arccal járnak az
emberek s nem egy újságárus kínálgatja sírva a lapjait.
Jómagam is úgy teszek, mint az újságárusok, bár kény-
telen vagyok bevallani, hogy a könnyeimnek semmi ér-
telme sincsen és hogy nem természetes, amit művelek.
Nagyon szeretnék fátyolos, mély gyászba öltözködni. Meg-
felelne a hangulatomnak.

Mi közöd az egész esethez? — kérdeznék. Nem tu-
dom, de azt tudom, hogy nagyon fáj a szívem.

Egyedül vagyok, bezárkóztam szobámba, nem, tet-
tetem magam, mert hiszen senki sincs a közelemben és
mégis omlanak a könnyeim. Elég ostobaság, hogy a sze-
memet rontom; ma reggel éreztem is már munka közben.
hiába, nem tudok megnyugodni, mióta megtudtam a her-
ceg halálának rettenetes, lelket dermesztő részleteit, mi-
óta megismertem kíséroróink aljas nyomorultságát.

Milyen könnyen elkerülhette volna sorsát a szeren-
csétlen!

Július 2., — szerda. — Elolvastam az angol katonák vallomását s annyira felizgatott, hogy elrontottam miatta az egész képeket s végre is olt hagytam a műtermet és hazamentem.

Szombatig még van időm és lefestem Dinát, ki egyre szépül, míg én napról napra rútabb leszek.

Július 16., — szerda. — Rendkívül bágyadt vagyok; azt mondják, a tifusz kezdődik így.

Rosszat álmodtam. Hátha meghalok? Nekem is megfoghatatlan, de nem félek a haláltól. Ha van a síron túl is élet, bizonyosan kellemesebb, mint ez, melyet a földön koptatok. És ha a halál megsemmisülés? . . . Akkor annál kevésbé kell félnem tőle s annál inkább kívánhatom, bárcsak vége lenne már eredmény és dicsőség nélkül folytatott küzdelmes életnek. Ideje, hogy megírjam a végrendeletemet.

Reggel nyolc órakor látok munkához s délután ötkor már olyan fáradt vagyok, hogy az egész estém kárbavész. De a végrendeletemet mégis meg kell csinálnom.

Július 21., — hétfő. — Ezidén igazán nincsen nyarunk, Napról-napra hűvösebb az idő.

Egy vörös hajú nő a modelünk. Bámulatraméltó szépség. Olyan tökéletes idomú, hogy méltó volna szobrász vésőjére is s olyan pompás színei vannak, minőket még sohasem láttam. Nem sokáig marad model s valóságos dühhel dolgozunk, hogy kiaknázhassuk az időt.

Augusztus 3., — vasárnap, — Míg színházban voltunk, a kutyám, II. Coco, eltűnt hazulról. Meg voltam lepve, hogy nem rohant elém, azt hittem, a többiekkel játszik s már érte akartam menni, mikor megmondták, hogy elveszett. Olvasóimnak persze közömbös a dolog, de én rendkívül szerettem szegény kis állatot, már azelőtt Coconak kereszteltem, hogy megszületett volna«s épen úgy ragaszkodtam hozzá, mint ahogy ő ragaszkodott hozzám, a gazdájához! ...

Meg sem értheti más, mennyire sajnálom. Festés közben is mindig mellettem ült, tapodtat sem távozott volna mellőlem. Családom tagjai tudják, mennyire bánkódom s

komor hallgatásba merültek. Édesanyám egész este szaladgált érte.

Mikor Hazaértem s megtudtam az újságot, lementem az utcám és megkértem a rendőröket, nézzenek utána és keressék: meg, ha lehet.

A cselédségnek kiadtuk a parancsot: ha a kutya meg nem kerül, mind elmehetnek. Ez már a negyedik kutya egy év alatt. Először elveszett Pincio, aztán I. Coco, ma egy hete Niniche és tegnap az én kis kutyám.

Augusztus 4., — hétfő. — Nem bírtam elaludni, mindig szegény ostoba kis kölyökkutyámra kellett gondolnom. Sainte láttam, hogy megijedt a házmestertől, elszaladt és többet nem tudott visszatálcálni.

Pár könnyecseptet is méltóztattam ejteni érte s aztán imádkozni kezdtem, adja Isten, hogy ráakadjak. Van egy titkos imádságom, mindig elmondom, valahányszor szükségem van valamire. Nem emlékszem, hogy egyszer is meg ne könnyebbült volna a lelkem.

Ma reggel azzal ébresztettek, hogy a kutya előkerült. Olyan éhes volt a kis nyomorult, hogy alig méltányolta az örömet. Már örökre elveszítettnek hittem s anyámék, kik attól féltek, hogy izgatni fog, ha mindig visszavárom, egyre hangoztatták, hogy bizonyosan megölte valaki.

Anyám azt mondja, csoda történt, mert még soha nem találtuk meg eltűnt kutyáinkat, Akkor tartaná azonban csak igazán csodának, ha elárulnám neki imádságom titkát. De nem mondom el, legföljebb itten s még így is haragszom magamra. Vannak gondolatok és imádságok, melyek annyira bensők, annyira csak magunkra vonatkoznak, hogy ha nem akarunk ostobának vagy fecsegőnek látszani, sem kibeszélni, sem leírni nem szabad őket.

Augusztus 9., — szombat. — Menjek, maradjak? Mindenem össze van csomagolva. Orvosom nem nagyon bízik a Mont-Dore gyógyfürdőiének hatásában. Nem baj; hiszen főképp pihenni megyek. Végsőkéig megfeszített munka vár rám, ha visszatérek,

Egész nap festeni fogok, míg csak be nem alkonyodik, este meg mintázni tanulok.

Augusztus 13., — szerda. — Tegnap éjjel egy óra óta Dieppeben vagyunk.

Minden tengerparti város egyforma? Voltam már Ostendeban, Calaisban, Douvresben s most Dieppeben. Mindenütt hajófüst, kenderkötél, kátrány s vízhatlan ponyvák nehéz szaga érzik.

Minden oldalról szél fúj és ismeretlen aggodalom szállja meg az embert. Előre érzi a tengeribetegséget.

Milyen más a Földközi tenger! Fellélekszünk, élvezünk, gyönyörködünk. Hire sincs az itteni kellemetlenségeknek. Ha választanom kell, akkor már szívesebben időzöm egy olyan elrejtett kis zöld fészekben, amilyen Soden és Schlangenbad volt, vagy amilyennek a Mont-Doret képelem.

Levegőváltásra utaztam ide. Nos, igen, a városon és a kikötőn túl mindenesetre jó is a levegő, de hiába, nem szeretem az Atlanti Óceánt és az Északi tengert. Ráadásul az itteni szállók úgy vannak építve, hogy csak a harmadik emeletről lehet a tengert látni. Oh Nizza, San Remo, Nápoly!! Oh Sorrento!!!! Nem vagytok üres hangzású szavak; a ti isteni szépségeket nem lehet sem túlozni, sem profanálni!!!!

Augusztus 16., — szombat. — Sokat nevetünk, pedig nincs jó kedvem, de hát a nevetés már természetem és egészen független hangulatomtól.

Régebben érdekelt a fürdőhelyek közönsége, tudtam mulatni rajta.

Most már teljesen közönyös vagyok. Egyre megy, vajon emberek vagy kutyák sürgölődnek-e körülöttem. Még akkor érzem legjobban magam, ha egyedül vagyok s a zenének vagy a festészetnek élhetek. Egészen másképp akartam berendezni az életemet, de hogy nem sikerült úgy, mint megálmodtam, nagyon kevésbé izgat, hogy mivé fejlődik és mi lesz velem.

Senki sem tagadhatja, hogy mindenben szerencsétlen voltam.

Augusztus 19., — kedd. — Ma vettem első tengeri fürdőmet s más egyebekkel együtt ez okozta, hogy nagyon szeretnék sírni, csak lenne miért, Szívesebben öl-

töznék kéveköttő parasztlánynak, mint hogy magamra öltsem a rendes, polgári ruhát. Igazán szerencsétlen természetem van; a legteljesebb összhangot kívánnám az élettől, még a legapróbb részletekben is. Azok a ruhák, miegyebek, melyeket különben mindenki csinosnak, sőt előkelő ízlésűnek tart, engem csak bosszantani tudnak, mert rendszeren hiányzik belőlük az a különös báj, az a finom, művészi vonás, magam sem tudom micsoda, melyet nem lehet névvel megnevezni. Szeretném, ha édes anyám elegáns és szellemes asszony volna, vagy ha legalább is büszke és rátartó tudna lenni . . . Hagyd abba már, izgága lélek! Igazán csúnyaság így kínozni az embereket!

Értéktelen túlzások? . . . Minden relatív és ahol a tűszúrás éppen akkora fájdalmat okoz, mint a kés, ott hiába beszélnek a bölcsek.

Augusztus 20., — szerda. — Nem hiszem, hogy volna egyetlen érzésem, egyetlen gondolatom, melyet ne nagyra-vágyás sugalljon. Megvetem azt az embert, aki senki sem bír lenni.

Augusztus 21., — csütörtök. — Ma reggel vázlatot készítettem a hetvenhárom éves Justin anyóról, aki homokkal kereskedik. Tizenkilenc gyermeket nevelt föl az öreg.

Sok nézőm akadt, de úgy tettem, mintha senkit sem látnék. Aztán egy század katonaság jött gyakorlatozni a tengerpartra s majdnem ugyanabban a pillanatban heves zápor kerekedett, úgy, hogy vissza kellett vonulnom, de holnap folytatni fogom. Nagyon élvezem a plenair tanulmányokat. Nagyszerűen fognak festeni műtermem falán.

Reményilem, mondanom sem kell, hogy megjelenésem nem árulja el művészmivoltomat és nem követem ama fiatal mázoló izléstelen példáját, kik tehetségük hiányát erőszakolt művészkülsővel igyekeznek kipótolni.

Augusztus 22., — péntek, — A világ legnagyobb lángesze vagy, felséges Balzac! Bárhová forduljak, mindenütt a te alakjaidat látom megelevenedni. Mintha örökkévaló lennél s mindenik szereplődet természet után mintáztad volna. Ép imént láttam megint két asszonyt,

kiknek arca, lénye újra Balzacra, erre a hasonlíthatatlannal nagy, éles látású lángészre emlékeztetett,

Anyámék megjöttek a színházból. Azt mondják, hogy S . . , csúnya asszony. Mindenki csúnyának tartja.

Miért látom bájosnak én?

Elismerem én is, hogy nem szép, de művészszellem mégis talál az ajka vonalában, az orrai merész hajlásában valami különös bájt. A bőre friss és üde, szemhéja nem tászkás, a mozdulatai pedig gyönyörűek.

Augusztus 29., — péntek. — A fatalismus, a lusta s a csüggedt emberek vallása. Végkép elcsüggedtem s esküszöm, unom az életemet. Nem mondanék ilyen banális dolgot, ha csak pillanatnyi szeszélyem diktálna, de életunalmam soha, még boldog pillanataimban sem enyészik el. Megvetem a halált. Ha semmi sem következik utána, úgy nincs mit beszélnünk róla, de ha van másik élet, Isten kegyelmébe ajánlom magamat. A menyországot azonban nem hiszem; csak a földi élet kínlődésének folytatása lehetne. Hiába, az ember szenvedésre van teremtve...

Szeptember 1., — hétfő. — Reményilem, észrevették, milyen nagy változás ment végig bennem. Megfontolt és komoly vagyok, alaposan és mélyen behatoltam egy-egy fontos kérdésbe s megértek több olyan komoly dolgot, melyekről eddig csak úgy, felületesen, a körülmények szerint beszéltem és ítékeztem. Ma megértettem például, hogy az ember egész lelkével csünghet egy eszmén, sőt jobban szeretheti, mint a tulajdon életét.

Népeknek uralkodók és uralkodócsaládok előtt való önkéntes meghódolása olyan szép, olyan fenséges dolog, mely könnyekig meg tud indítani, sőt ha a körülmények úgy hoznák magukkal, pillanatnyi föllelkedésemben tette is serkentene. A lelkem legmélye azonban tiltakozik a gerincet görbítő hajlongás ellen. Minden nagy emberből kiábrándulok, ha eszembe jut, hogy lángeszükkel vagy érdemes tettükkel egy másik embernek tettek szolgálatot. Lehet, hogy csak ostoba hiúság tőlem, de majdnem megvetem ezeket a . . , . szolgálatot tevőket s tulajdonképen csak akkor tudok igazan royalista lenni, ha magamat képelem a király helyébe. Lássák kérem, Gambettát például

nem közönséges nagyravágyás vezérli. Ezt valami különösen erős, indokolt megérzés súgja a nekem, különben nem tudnám ilyen határozottan kimondani, hiszen engem a politikában a reakciós sajtó nevelt.

De szívesebben hajtok én magam főt a király tekintélye előtt, semhogy szeretni és igazán becsülni tudjam azt a férfit, kit hajladozni láttam.

Nem mintha megvetném a fejedelmi udvarok dicsfényét . . . nem, szó sincs róla. Ellenkezőleg, boldog volnék, ha nagykövet vagy idegen államnak királyi udvarban élő képviselője lenne a férjem. (Kár, hogy ezek a férfiak mind hozományért házasodnak, mert nincs vagyonuk.)

Itt, a naplómban, legbensőbb érzéseimről beszélek. Kezdetől fogva így vélekedtem, de az ember nem mindig tudja kifejezni a gondolatát. Nagyon szép államforma az alkotmányos királyság, amint Olaszországban, Angliában s egyebütt fölépítették, de felháborodom a királyi családok tagjainak kijáró fölösleges meghunyászkodáson. Ha a király személye rokonszenves, mint amilyen például Viktor Emánuel volt, ki nagy eszmét szolgált és képviselt vagy mint Margit királyné, kinek igazán elbájoslóan kedves a lénye, akkor még érthető a nagy tisztelet. De ezek kivételesen szerencsés esetek. Sokkal természetesebb állapot, ha az országnak választható feje van, kinek következtében mindig rokonszenves és értékes a lénye s ha az államfőt értelmes és fejlett arisztokrácia támogatja munkájában.

Az arisztokrácia nem egy nap alatt támaszt s nem lehet egy nap alatt megdönteni. Fenn kell maradnia, de nem szabad, hogy ostoba módon fellegrába húzódjék és kínai fallal vegye magát körül.

A régebbi kormányforma tagadása volt mindennek, ami észszerűség és haladás!!!!

Az új korszak embereit szidják? — Miért?

Az emberek jönnek-mennek s nem olyan nehéz megszabadulni tőlük. Rebesgetik, hogy a köztársasági párt tele van kéteshírű emberekkel. Erről már megmondtam pár hónapja a véleményemet. Azt beszélik, hogy oktalan királygyűlölet szól belőlük. Nem a király hibás, de az intézmény. Nem itt van a bibi.

Tisztelem a híres családokat; voltak, vannak s lesznek ezután is. Becsülje meg a nemzet is őket. De nagyon nagy ostobaság egy embert és utódait lerázhatatlanul és örökre az ország nyakába ültetni. Nem, nem, csak ezt nef — bár a raceok kiválóságát igazán nem tagadom.

A császárság a régi Róma utánzása. Miért utánozunk? Ha királyellenes fondorlatok és törekvések megcsalják a népet, akkor a népben van a hiba. A királyság olyan államforma, mely a, haladásnak és fejlődésnek még gondolata alól is mentesít s még annyit sem nyújt kárpótlásul, hogy tíz közül négy esetben méltó főre tenné a koronát. Merész játék, melyben ismeretlenség, bizonytalanság, ügyeskedés, tehetségtelenség és gyávaság mérkőznek össze. Ha a nép ostoba és rosszul választ, annak a jele; hogy nem érdemelt egyebet. Ezek az én gondolataim, melyekkel a köztársaságiak ellen felhozott vádakra megfelelek.

De értsük meg egymást . . . Az én köztársaságom kifinomodott, felvilágosodott, arisztokratikus, mondhatnám . . . athéni köztársaság.*)

Szeptember 3., — szerda. — A deportáltak hazatérése visszataszító látvány. Legalább a vörös övvel és sapkával ne bélyegeznék meg őket. Különb is, ezeket az embereket nem volna szabad hazahozni. Kint már megszokták az életet, itthon pedig mindvégig idegenek lesznek Isten tudja, miféle bonyodalmak származhatnak, ha egy-egy tíz évre száműzött férj visszatér a feleségéhez.

Nincsen időm, különben kifejteném, milyen állásponton vagyok ebben a kérdésében.

*) Az arisztokrácia fogalma, ahogy én értelmezem, magyarázatra szorul. Egyes fajok arisztokráciájára gondolok, melyeket magasabb nevelés és folytonos társadalmi érintkezés a legmagasabb értelmi fokra fejlesztett és nemesített. Ezeknek a társadalomra való nagy hatását nem lehet letagadni. Az emberek között végtére is csak egyfajta egyenlőség lehet: a törvény előtti egyenlőség. Minden már egyenlőség hazug ámitás és jelszóit a szabadság ellenségei adták tudatlan tömegek ajakára. B. M.

Paris, — szeptember 17., — szerda. — Szerda van, a szerencsés napom s a tizenhetediké sem szokott kellemetlenséget okozni. Egészen bátran hozzáfoghatok hát szobrászati tanulmányaim előkészítéséhez. Műtermek után érdeklődtem. Robert-Fleury bejött tegnap a műterembe. Nem igen volt, hogy mit javítson, inkább csak üdvös tanácsokat adott s lelkemre kötötte, igyekezzem gyöngé oldalamon, a színezésen, segíteni. Minden más jó tulajdonság, a helyes rajz, hasonlóság, jellegzetesség, helyes szerkesztés, stb. megvan a képeimben.

Nos, ezután nem rajzzal, de mintázással fogom tölteni estéimet, Nem veszitek velem, mert napközben, amíg csak látok, festeni fogok és csak a lámpagyújtás utáni időt szentelem a szobrászatnak. Megegyeztünk? Azt hiszem, igen. Amandával, a svéd társaimmal sétálgattam, ki elmesélte Tonymál tett látogatását. Mindenünköt megtárgyaltak, A . . . -ről azt mondta a mester, hogy mindig vétkezni fog a rajz és a szerkesztés ellen, Igaz is. Lehetetlen váznam csupa ficamodott tartású főt és kancsal szemet produkál. Breslau nem tett elég haladást, mihez Julian még azt is hozzáfűzi, hogy tehetsége inkább szorgalom, mint valódi tehetség. Emma nagyon tehetséges, de nem dolgozik s nem tud hóbortos ötleteitől megszabadulni. Rólam végül úgy vélekedett Tony, hogy rendkívül tehetséges s egyben igen szorgalmas és komoly munkás vagyok, rajzolni különösen föl tudok és csodálatosan nagy és gyors haladást mutatok föl. Szóval, a dicséretetek özöne zúdult rám. Mégis csak igaz talán, ha idegennek mondta el? Mindenesetre bizalmat öntött belém; többet és jobban fogok dolgozni tudni.

úgy szeretnék vidékre menni, valami kedves helyre, Hbl erdőt, pázsitot, szép parkot, üde zöld berket láthatnék, mint Schlagenbadban, vagy akár Sodenben is. Menynyivel többet érnek Dieppe unalmas, kietlen környékénél. És még azt mondják, hogy nem szeretem a természetet!

Igaz, az oroszországi vidéki életet, a szomszédozást, házi szokásokat, más egyebet nem szeretem, de imádom az erdőt, a friss levegőt s épen annyira vágyom, hogy tizen-négy napot valami illatos, zöld kis fészekben tölthessek, mini ahogy állandóan kínoz a vágy Róma után. Rómát ugyan majdnem sohasem említem, még a naplómban sem.

Túlságosan felizgat a gondolata is, pedig nyugodt akarok maradni.

A Tuillériák kertjében kívántam meg ma a szabad természetet. Rajongok érte; a kopár, szeles tengerpartokat ellenben meggyűlöltem ... De hogy anyámékkal tizen-négy napra Svájcba menjek, nagyon is unalmas dolog volna. ... A fülem sem látszanék ki a sok huza-vona, örökös panaszok s más eféle családi boldogság árából.

Október 1., — szerda. — Elolvastam az újságokat és Adam kétszáz oldalas Revuejét. Mindez közösen úgy felizgatott, hogy négy óraker ott hagytam a műtermet és sétára indultam a Boisban. új kalapom érhető feltűnést keltett, de most ez is hidegen hagyott. Szerencsés aszszony az az Adam!

Azt hiszem, olvasóim már eléggé ismernek s tudják, mekkora szöveget üt a fejemben minden újonnan fölmerült és megvitatásra erdfernes kérdés ... A régiekhez való hűséges ragaszkodással szemben nehéz a munkánk. Szeretem az ibolyát, de csakis a virágok között.

A köztársaságnak s az új eszméknek vagyok a híve. A *Revue Nouvelle* azonban annyira föllekesített ma, hogy igazán nem tudom, nem fogok-e elfeledkezni elveimről s nem szegődöm-e egy szép pillanatban Napoleon herceg rajongói közé. Hiszen a herceget végtére is III. Napoleon fölébe helyezem, mert el kell ismernem, hogy volt valaki. Nem, nem, a meggyőződéseimmel nem tréfázom, hiszen amennyire csak lehetséges, az újítók pártján állok. Az ember nem maradhat el az időtől, különösen akkor nem, ha maga is érzi az újítások feltartóztatlan szükségét.

Október 11., — szombat. — Tanulmányfömet hét közepén félben hagytam s mikor Robert-Fleury átjött a nagy teremből a kis terembe, a fogastra akasztott kabátok mögé lapultam, hogy meg ne lásson. Tony azonban észrevett s barátságos hangon néhány szemrehányó szót röpített felém. Mentegetőzni kezdtem, de eközben a mester, ki ahelyett, hogy maga elé nézett volna, engem hallgatott, úgy nekiment az ajtónak, hogy ugyancsak koppant, én pedig nevetésben törtem ki. Meg is kaptam a magamét, mert na-

gyon hideg volt hozzám és egy jó szót sem szólt a torsómra. Máskor több sikere lett volna mai vásznamnak. Meg vagyok sértve, el vagyok keseredve, búsulok és ha Julian meg nem dicsérte volna a kompozíciómat, talán földre vettem volna magam kétségbeesésemben. Keserves izgalommal fizetek meg minden szombatért . . . Ha tanáraink sejténék, hogy milyen kínokat szenvedek át, nem mernének egyetlen szemrehányó szót sem szólni.

Október 29., — szombat. — „Sokkal, sokkal jobban” megy a festés. Múltkor egy óra hosszat tartó rajzverseny rendeztünk a nagy verseny helyeiért. Ma reggel aztán bevittük a munkánkat a kisterembe, a renitenskedő Tony elé, ki azt tartja, hogy egy órai munka után nem lehet ítélni és semmi áron sem akarta sorszámozni a rajzainkat. Végre is rázártuk az ajtót, hogy ne szabadulhasson. Erre Tony kijelentette, ha mindenáron akarjuk, osztályozza őket, de csukott szemmel fog hozzá és a véletlenre bízta a döntést. Az alkudozás inkább tréfásan, mint komolyan folyt s mi, növendékek, az egészet az ajtón keresztül hallgattuk végig.

— Mária kisasszony, — szólított meg később a mester — kegyedet egészen bátran megtehettem volna elsőnek, de hiszen úgyszólván olyan fiatal még a többiekhez képest s ez a mai dicsőség semmit sem jelent. Máskor majd az egész heti munkájukat fogom bekérni s azután hozom meg az ítéletet.

De hiszen a hármassal is nagyon jó helyre jutok a rajzversenyen.

Október 30., — csütörtök. — Kedves, mulatságos ország ez a Franciaország; iramét indul ki minden új mozgalom, forradalom, divat, szellem, báj és csinosság, szóval minden, mi az eistet kellemessé és változatossá tudja tenni. De komoly közigazgatást, igazi polgárerényt (antik értelemben), szerelemből kötött házasságot, . . . sőt még igazi művészetet se keressen itt aztán senki. Ig az, a francia festők általában nagyon erősek, de mégis, Géricault-t s némiegy Bastien-Lepage-t kivéve, isteni szikra nem adott egyiküknek sem. Franciaország soha, soha, de so-

hasem fog eljutni arra a magaslatra, melyen Olaszország művészete áll s melyre Hollandia a maga sajátos művészetét felemelte,

Udvariaskodásnak, élvezeteknek nagyszerű talaja, de ami a többieket illeti? ... Ejh, egyre megy; más ország meg a maga nagy alaposságával és sok becsületreméltó jótulajdonságával olyan halálosan unalmas. Különbön is, ha panaszkodom, annak az az oka, hogy leány vagyok. Franciaország enyhén szólva, utálatos a fiatal leányokhoz. Képzelnem sem lehet több cynismust, mint amennyit itt fejtenek ki, mikor két fiatal lény sorsát házasság ürügye alatt összekovácsolják.

Üzlet, spekuláció, nyereszkesedés, nagyon tiszteletreméltó fogalmak, ha megfelelő helyen alkalmazzuk, de a házasságkötésbe gyalázat bevinni őket, A francia házasságkötéseket ellenben lehetetlen más névvel jellemezni.

November 8., — Szombat. — Bevégeztem a házmesterné arcképét; nagyon jól eltaláltam. Leírhatatlan a boldogság odalent- Lánya, menyee, unokái, az egész család el van ragadtatva.

Sajnos, Tony nem osztozott a nagy elragadtatásban. Először azzal kezdte, hogy nem rossz, de aztán...

Nem megy olyan jól, mint ahogy kellene. Tagadhatatlanul kevesebb tehetségem van a festéshez, mint a rajzoláshoz volt, A rajz, a megszerkesztés, a hasonlóság eltalálása magától megy, nem kerül fáradságomba, a festésben ellenben nem haladok elég gyorsan. Nem szabad, hogy hiába vesztegessen az időmet; a mester sem engedi, hogy megálljak. Mindenáron ki kell jutnom ebből a zsákutcából.

— Hinárba került, — mondta a mester, — s mert máskülönbön rendkívül tehetséges, hát nagyon bánt a dolog.

— Hiszen engem sem mulattat, Mester, — feleltem, — de mikor már igazán nem tudom, mát csináljak.

— Épen erről akarok beszélni magával. Minden utat-módot meg fogunk próbálni. Lehet, hogy valami egészen egyszerű fogással rábukkanunk a nyitjára.

— Hogyan kezdjek hozzá; másolatot vagy csendéletet

készítsek? Adjon tanácsot, kérem, — mondtam. — Minden szavát megfogadom.

— Nos, ha rám bízza magát, biztosra veszem, hogy egyesült erővel diadalmaskodni fogunk. Jöjjön el hozzám jövő szombaton, megbeszéljük a dolgot.

Bizony, már magamtól is felkereshettem volna Tonyt valamelyik szombaton, Mindenik tanítványa feljár hozzá! Olyan derék fiú!

November 10., — hétfő, — Tegnap templomban voltam. Elmegeyek időnként, nehogy rámfogják, hogy nihilista vagyok.

Annyiszor mondtam már, hogy csak átmenet az életünk, hogy íme, magam is szeretném elhinni tudná. Volna, ami az élet sok nyomorúságáért, brutális csapásaiért, min. dennapos kellemetlenségeiért kárpótlást adjon.

A világ utálatos hírharang, undok pletykafészek. A bámulatraméltó nyelvektől való megundorodás vétette föl velem a mindent-megvetés tüskés álarcát.

November 14., — péntek. — Ha néha napokig nem írok, annak a jele, hogy semmi érdekes mondanivalóm nincsen.

Idáig mindig nagylelkű voltam az emberekhez. Senkiről nem beszéltem rosszat és még kevésbé terjesztettem a Hallott rosszat valakiről. Mindenkinek pártját fogtam, akit megrágalmaztak előttem, azzal az önző reménnyel, hogy hasonló körülmények között más teszi meg ugyanezt értem. Még az ismeretleneket is védelmembe vettem, csak arra kértem Istent, tudja be érdemül nekem. Soha nem kívántam senkinek komolyan rosszat és ha kincsekre és hatalomra vágytam, azért volt, mert jósnak, nagylelkűségnek, végtelen irgalomnak és könyörületnek eszméjét kötöttem hozzá. Sajnos, úgy látszik, el nem érhetem. Ha koldusa jön, ezután is megkapja a maga húszfilléresét tőlem, mert nem tudok könny nélkül elmenni a nyomor mellett, de azért: mégis azt hiszem, hogy keményszívű lettem.

Fenséges dolog balsors üldözte lélekkel és savanyodott kedéllyel jószívűnek és nagylelkűnek maradni, de sokkal jobban esnék, ha gonosz, kegyetlen, rágalmozó és

rosszszándékú tudnék lenni . . . Istennek úgyis mindegy, hiszen nem tartja számon . . . Isten nem az, akinek hiszszük. úgy látszik a természetet hívtuk eddig tévesen Istennek és életünk eseményeit csak a véletlen kormányozza s a véletlen szeszélyes játékának szülöttei azok a csodálatosan összevágó események is, melyekbe a Gondviselés jó-tékony kezét véltük beelátni. Hitünket, imádságunkat, Istennel folytatott beszélgetésünket pedig . . . kénytelen vagyok fölöslegesnek bélyegezni.

Hogy valaki, aki észet és eget-földet rengető erőt érez magában, ne legyen képes semmire se felvergődni! Nem kiabálok, de a szenvedés arcomra van írva. Azt hiszik, hogy aki hallgat, nyugodt is, pedig az érzelmek mindig felszínre kerülnek.

November 15., — szombat. — Bámulom Zolát, de kénytelen vagyok elismerni róla, mit mindenki mond s mit jóízlésem nem enged kimondanom és leírnom. Mégis kimondom inkább, nehogy olvasóim még rosszabbra gondoljanak: csatorna szennyje bűzlik rajta. Nem szívesen használok ilyen szavakat, bár ahol szükségem van rá, gondolkozás nélkül kiírom a canaille s más hasonló szép kifejezést, de az ilyenfajta kis piszkoktól iszonyodom.

November 19., — szerda. — Robert-Fleury meglátogatott s a kapott jótanácsokat nem is számítva, igen kellemes estét töltöttünk műtermemben, a samovar körül. Tony nem érdekelt és nem díjazott fél, hanem szavahihető, komoly férfi, ki ma este nekünk is elismételte, mit múltkor Breslau édes anyjának mondott, hogy az egész műteremben csak kettőnknek, az ő leányának és nekem van igazi, sőt kivételes tehetségünk. A többiek nem jöhetnek számba. Csak úgy, mellékesen említette őket s jól esett hallanom, mint vélekedik mesterünk a sok irigy teremtésről.

Rólam csak akkor szokott jót mondani, ha kimentem a szobából. Kívánja és tanácsolja, hogy feltétlenül folytassam, mert mint erősítette, meg van győződve sikeremről. Beszélt arról is, hogy amatournek máris eleget tudok, de igazam van, ha magasabb célt tűztem magam elé. Mondta, hogy pontosan betartott munkatervvel gyorsabban fogok

haladni tudni. Megígérte, hogy különös felügyelete alá veszi, sőt olykor eljön hozzánk és itthon is ad tanácsot. Ajánlotta, hogy ne csak Julian műtermében dolgozzam, de hazulra is szerződtessek olykor egy-egy modelt. Esténkénti mintázása terveimet helyeselte, sőt tőle fogom kapni az első útbaigazításokat is s később Chaput*) fogja elhozni hozzánk tanítómesteremül.

Szóval, teljesen szárnya alá fogadott. Hogy némiképp viszonzni tudjam, felkértem, fesse meg az arcképemet s íme, ezzel el van rontva egész örömem. Félek, túlságosan magas árt szab érte.

Tony úgy is mint társalgó, úgy is mint tanító mesterem egész nap a legkellemesebb és legkedvesebb vendégünk volt. Csak az bosszant kicsit, hogy másolatokat kell festenem.

November 21., — szombat. — Megmutattam Tony-nak a másolatomat. „Még nem elég biztos az ecsetkezelése”, mondta. Jó, jövő héten is másolni fogok. Lemásolom idős Robert-Fleurynek**) két tanulmányfőjét, melyet Rubens egyik képe után készített, — nagy művész az öreg, — és egyik eredeti kis képét.

Köztudomású, hogy Tony a Luxembourg freskóival van megbízva. A mennyezet vázlatképét nagyon megszerettem s a mester, ki észrevette elragadtatásomat, a legszeretetre méltóbb módon ajánlotta föl nekem, azzal a szíves mondással, hogy igen nagy örömet szerez neki, ha vázlatát hozzáértő és megbecsülni tudó kézben látja . . .

— Kedves mesterem igazán nem szenvedhet nagyra-becsülőkben hiányt, — jegyeztem meg.

— És lássa, mégsem mindegy, mégsem mindegy . . .
— volt rá a felelet.

Most már csöppet sem félek Robert-Fleurytől, bár még mindig szokatlan kissé, hogy kinek hetenkénti látoga-

*) Chapu, (1833—1891.) neves francia szobrász, a híres párisi Jeanne D'Arc szobor szerzője.

**) Joseph Robert-Fleury, az itt szereplő Tony Robert-Fleury édesatyja, a franciák egyik legerősebb tehetségű történelmi festője.

tásaitól két éven át rettegtem a műteremben, most a legkedélyesebb módon elbeszélget velem és a bundámat is felsegíti. Még egy lépés és a legjobb barátok leszünk. Csak az az arckép ne zavarna, mert hiszen keresve sem találok jobb tanítót és igazabb barátot, mint a mesterem.

November 23., — hétfő. — Juliánt ebédre hívtuk és millió kifogással állt elő; többek közt azzal, hogy elveszti előttem minden tekintélyét s nem fog bírni velem, azután meg, hogy részrehajlással fogják megvádolni minden szívesebb szóért, melyet véletlenül váltunk. Azt fogják híresztelni, hogy lekenyereztük s azt tehetem nála, amit akarok, mert gazdag vagyok, stb. Igaza van a jó embernek. Irigy embereknek kitűnően bevált fegyvere az ilyesmi. Ezzel élt Amélie is, mikor Breslaut ellenem fordította s mint tudjuk, az lett a vége, hogy Breslau ellenségeim közé állott, mert megunta hallgatni az örökös gyanúsítást, hogy a szobalányom.

November 24., — kedd. Kibéreltem a 37. sz. házban lévő nagy műtermet s félig már be is rendeztem.

Az egész napot odaát töltöttem. Áthoztattam két fakó gobelin szőnyeget, melyek a hátsó szürke falra nagyon jói illenek, egy perzsa szőnyeget, néhány kínai tarka gyékényt, egy nagy mintájú algíri szővettel bevont zsöllyét, egy emelvényt a model számára, egy nyaláb tarka-barka kelmet és drapériának való puha, meleg szinti, selyemfényű szövetet.

Szobraim is vannak, köztük a milói, a Medici s a nimesi Venus, egy Apolló, a nápolyi Faun, azonkívül több relief és különböző anatómiai gipszminta. Beállítottam egy kis szobai szökőkutas vízmedencét, beszereztem egy ruhafogast, egy 4 franc 25 centimes tükröt, egy 32 francos ingaórát, karosszéket, kandallót, egy sokfiókos tölgyfaszekrényt, melyben festékeimet és ecseteimet fogom tartani, egy nagyszerűen felszerelt teás asztalt, tintát, tollat, csöbröt, korsót, rengeteg festővásznat, átvittem néhány karrikaturát, vázlatot és tanulmányt,

Holnap kiakasztom a rajzaimat, de tartok tőle, hogy a festett tanulmányaim még siralmasabbak lesznek mellettük, mint amilyenek máskülönben. Még egy csontvázra

és egy szerszámdobozra van szükségem s egy Antonius szobrot kell valahonnét kerítenem.

November 25., — szerda. — Felkerestük Didon atyát. Ugye szükségtelen megmagyaráznom, hogy Didon atya az a híres dominikánus hitszónok, kinek két esztendő óta, napról-napra növekszik a hira s kinél ebben a pillanatban egész Parisban nincsen nevezetesebb ember. Vártak; be voltunk jelentve. Rögtön érte mentek, mi pedig helyet foglaltunk a köröskörül beüvegezett parányi fogadóteremben, melynek egész bútorzata asztalból, három székből s egy jó kis kályhából állott. Tegnap már láttam Didon atya arcképet s tudtam, hogy gyönyörű a szeme.

Végre megjelent. Nagyon kedves, nagyon jó modorú ember s nagyon jól illik hozzá a fehér szerzetesi csuha, mely élénken emlékeztetett azokra a ruháimra, melyeket régebben viseltem. Tonsura nélkül Cassagnac*)-főnek nézhetné az ember, bár fenköltebb és nyíltabb a tekintete s a fejhordozása is természetesebb. Kise szélesedő arcán, a száj körül, ugyanaz a kellemetlen vonás ül, mely Cassagnacot jellemzi, 4e ami lényeges különbség, hiányzik róla ennek erőltetett, nyájaskodó kifejezése. Arcszíne sápadt, homloka szép, fejét magasan tartja, a keze pedig feltűnően formás és fehér. Vidám embernek látszik és egészen bizonyos, hogy jó cimborá. A bajusz jól állnia neki.

Nagyszű férfi, de túlságosan nyomatékosan, kenetteljesen beszél. Minden szavát fontolóra veszi. Meglátszik rajta, hogy megszokta a tömjénezést és örvend a hírnévnek, mely övezi. M . . .-né jóelőre figyelmeztette levelében a csodás tüneményre, kit személyemben meg fog ismerni s mindjárt azon kezdtük a beszélgetést, hogy meg szeretném festeni az arcképét.

Nem szabadkozott, de mondogatta, hogy bajos lesz, talán alig lehetséges. Mít mond a világ, egy fiatal leány és Didon atya. Mostanában annyira középpontba van állítva a személye, annyira figyelik minden lépését, stb.

De hiszen éppen azért. Szamárr!!!

Eddig ugyan még sohasem láttam, szavát sem hallot-

*) Korabeli nevezetes politikus és államférfi.

tarn, de azért úgy mutattak be neki, mint őszinte bámulóját. Igaz, hogy épen ilyenek képzeltem őt magát is és hangját is, melynek még egyszerű beszélgetés közben is megvan az a nagyszerű képessége, hogy a behízeltő lágy-ságtól a viharos kitörés erejéig fel tud emelkedni.

Olyan arc ez, melynek legrejtettebb vonását is kezemből érzem és igazán boldog lennék, ha megfesthetném.

Megígérte, hogy eljön és meglátogat s egy pillanatig azt kívántam magamban, bárcsak ígéretnél maradna a dolog, Ostobaság; — hiszen épen az a fontos, hogy beváltsa a szavát és modellem legyen. Festői hírnevemnek semmi sem használna jobban.

November 26., — csütörtök. — Szánkáztunk.

Az esténk bolondozással telt el. A mi hölgyeink, a hercegnő, Alexis és Blanc a Variétébe mentek, mi pedig, Dina, de Toulouse gróf és én, hideg pezsgős vacsorái rendeztünk. Mikor bevégeztük, gyönyörűen felterítettünk négy személyre, az üres pezsgős palackot megtöltöttem vízzel s gondosan bedugaszoltam, a libamájpástétom maradékait elrendeztem, hogy egésznek lássék, szóval mindent elkészítettünk vendégeink fogadására.

Jó étvágyat!

December 14., — vasárnap. — Berthe értem jött és Bojidar kíséretében bekalandoztam az apostolok lován a Quartier Latint, a Saint-Suplice-teret, a Rue Mouffetard-t, Rue de Nevers-t, a Morgue tájkát, a Rue des Anglais-t s a többieket.

Egy omnibuszra is felszálltunk, de csak negyedőrára s aztán újra kezdtük a gyaloglást. Három órától hétig kószáltunk, Elragadó a régi Paris; Róma, a Dumas regények, Quasimodo, a Notre-Dame szereplői s egy sereg más kedves, régi kép elevenedett föl bennem.

Egyik utcaszegleten sült gesztenyét vásároltunk s aztán betértünk vagy húsz percre egy sarukészítő boltjába s valami kilenc frank erejéig megkönnyebbitettük az erszényünket. Benyitottunk egy másikba is, de majdnem pórul jártunk, mert alkudni kezdtem. — „Maga mer alkudozni nyomorúságos hét frankért, aki kétszáz frankos bundát vi-

sel?! — vágta fejemhez a goromba ember. — Nos, ez a bundám véletlenül kétezer francba került.

Egyik kanyarodónál észrevétlenül elmaradtunk Bojirdartól s meglapultunk egy kapumélyedésben, de hamar ránk talált. Beszöltünk két szállítóhoz s megrendeltünk két négylovas bútorszállító kocsit M. A . . . címre. Berthe teljes komolysággal sorolta fel, hogy két zongorának, egy fürdőkádnak, néhány tükrös szekrénynek, egy sereg edénvfélének, egy billiárd-asztalnak és egyéb mindenfélének kell a kocsikon elférnie. Ötletünköt elragadtatva, nagy kedvünk támadt, hogy mindenhová benyissunk, mindenkit megrézfáljunk, de mert hét felé járt az idő, kocsiról kellett gondoskodnunk, Alig haladtunk tíz lépésnyire, elesett a ló, a szegény pára s ki kellett szállnunk. Valahogyan felsegítették s most már vígan dőcögtünk tovább.

El is feledtem megírni, hogy az omnibuszban jámbor fiatal pár került mellénk s okulásukra mindenféle épületes történettel mulattattuk egymást, többek közt annak a fiatal leánynak az esetével, ki egy vasúti szerencsétlenség alkalmával akkora lökést kapott, hogy véletlenül épen felhúzott térdé a hátán jött ki.

December 28., — vasárnap. — Pál házasodik. Nem ellenzem. Meg is mondom, miért. A lány imádja és boldog, hogy a felesége lehet. Ismert nevű, apámmal szomszédos, jó családból való leány, fiatal, csinos, elég gazdag is s a levelei után ítélve, jó lélek lehet. Aztán meg egész lelke csüng ezen a házasságon, úgy látszik, kissé nagyravágyó és tart valamit rá, hogy Pál a nemesség marschalljának a fia. No meg bizonyosán számot teszünk mi is, az elegáns párisi rokonság. Egy okkal több, hogy ne ellenezem. Anyám is beleegyezett s a fiatal leány ma a következő sürgönyt küldte: „Örömtől repeső szívvel, térdenállva köszönöm anyám jószágát. Mielőbbi találkozásra, Alexandrine.”

Azt mondják, szegény kicsike fél a párisi rokonságból, különösen tőlem, mert gőgösnek és büszkének gondol. Pedig hát nem én vagyok az, aki nem-et mondok. Igaz ugyan, hogy sohasem szerettem senkit úgy, miként ő szeret, de azért mégsem tudnám lelkemre venni, hogy miattam legyen boldogtalan. Az elkeseredett ember könnyen ki-

mondja, hogy ezt vagy azt teszem ezentúl, hogy megszenvedtetek magamért, de jöjjön el csak a legelső alkalom, mikor rajta áll, hogy boldoggá vagy szerencsétlenné tegyen valakit és bárkiről legyen szó, habozás nélkül fog a boldogítás eszköze után nyúlni. Vagy megszűnik talán az én bajom, ha másokat kínozok? Nem jóságból vagyok jó, de jó vagyok, hogy meg ne terheljem a lelkiismeretemet. Az igazán önző embernek nem szabad mást, csak jót cselekednie; a rossz tettekért nagyon megkínlódik a lélek. És mégis vannak emberek, akik a rosszban találják örömeiket. Nos, mindenki ízlése szerint cselekszik. Ami pedig Pált illeti, belőle úgysem lesz soha más, mint gentleman farmer.

December 31, — szerda. — Valami betegségnak kell lappangania bennem. Olyan bágyadt vagyok, hogy sírni szeretnék. Múteremből jövet betértünk a Magasin du Louvre-ba. Zola pennájára lenne szükségem, hogy a sürgölődő, siető, vizsla szemmel kutató, lökdösődő tömeget le tudjam írni. Majdnem elájultam a melegtől és a fáradságtól. — Anyám egyszerű, meleg hangom írt a szép Alexandrine Pachtenkonak (Isten bocsá!) én pedig ide iktatom azt a néhány sort, melyet monogrammes, aranykoronás, sima fehér levélpapíromon én küldtem neki.

„Kedves kisasszony!”

„Fivérem anyám áldását viszi magával, én pedig legőszintébb jókívánataimat küldöm, mert reményelem, hogy a mi kedves Pálunkat olyan boldoggá fogja tenni, amennyire csak megérdemli. Addig is, míg körünkben láthatjuk, baráti ölelést küld

Baskircsev Mária.”

Mit írhattam volna egyebet? Bizonyos, hogy a mi hercules-termetű, szép Pálunk jobb házasságot is csinálhattott volna, de ha már így döntött, el kell fogadnom, már a fiatal leányért magáért is.

Milyen szomorú Szilveszter-este! . . . Alighanem lefekszem tizenegy órakor, mert inkább átalszom az éjfélt, semhogy holmi ostoba jövőmondással izgassam magam.

1880.

Január 1., — csütörtök. — Délelőtt a műteremben voltam, hogy az újévet munkával kezdjem és az év folyamán derekasan tudjak munkálkodni.. Később látogatásokat tettünk és kihajtottunk a Boisba.

Pál este hét órakor elutazott. Az állomásra csak anyám kísérte ki. Az utazás mindig elérékenyít. Idehaza olyan nyugodt kedéllyel búcsúztam tőle, mint máskor, mikor a városba indult. Ha a vonathoz kísértem volna, nem tudtam volna megállni sírás nélkül.

Január 3., — szombat. — úgy köhögök, hogy jobban már nem is lehet, de csodák-csodája, a köhögés nem csúfít el, csak elbágyaszt, mi jól áll nekem.

Január 5., — hétfő, — Nos, rosszul állunk!

Munkához kezdtem, de mert nem szántam elég időt a pihenésre, valami végtelen, fáradtság és csüggedés nehezedik reám. A Salon megnyitásának ideje pedig kérelhetetlenül közeledik. Tanácstalanságomban Julian apóhoz fordultam s megállapítottuk, hogy még nem vagyok elég érett.

Lássuk csak; kerek két éve és négy hónapja dolgozom, de ebbe az utazásokkal eltöltött s egyebekkel elfecsérelt heteket is beleszámítottam. Kevés és mégis rengeteg idő. Nem dolgoztam eleget, nem használtam ki eléggé, sokat elvesztegettem, sokat . . .Hagyjuk; szóval, nem állíthatok ki, mert nem vagyok elég érett. „A tűszúrások őrzíteni tudnak, míg a buzogánycsapást kiállja az ember”, — mondta Edmond. Igaza van, Lássuk az örök mértéket, . . . Breslaut. 1875 június havában kezdett tanulni; ez négy és fél év. Hozzáadva a Zürichben vagy Münchenben eltöltött két esztendő, épen hat és fél év óta dolgozik. Az ide-oda utaztatást és egyéb hátramarádást neki sem számítottam be. Több, mint két évi festés után állította ki első képét. Én egy éve és négy hónapja testek, de nem szállhatok olyan becsülettel síkra, mint ő.

Ha csak magamról lenne szó, nem bánám. Bátran és

nyugodtan tudnék várakozni s ha azt mondanák, még egy teljes évig kell várnom, Komolyan felelnem; „Rendben van, várok.” De a családom, á közönségem! Nem fognak többé hinni bennem! Kiállíthatnék ugyan most is, de nem úgy, ahogy Julian szeretné, aki feltűnést keltő arcképet vár tőlem. Egyelőre csak közepszerű lenne a művem. Így van az, ha az ember nagy fába vágja a fejszáját. Igaz, vannak többen a műteremben, kik ötszörte gyengébbek nálam, mégis kiállítottak és senki sem botránkozott meg rajtuk s a világ nem dül össze. De én? ... mit érnék nek? — „Magának sem tanítványra, sem 50—100 frankos megrendelésre nincs szüksége. Nekünk diadal kell! Nem volna magához méltó, hogy olyasmivel lépjen elő, mint a többiek!” — mondta a mester.

Hiszen nekem is ez a véleményem, de mit szól hozzá a közönségem, a családom, az oroszországiak?

Julian azt mondja, tízszerre jobban rajzolok, mint Manet s aztán mégis szememre veti, hogy nem tudok rajzolni. „Magától több telik.”

Igen, éntőlem; csakhogy én csüggedt és levert vagyok s nagyon szeretném, ha visszavonulhatnék.

G . . . né meglátogatott, mert tudni való, hogy meg vagyok hülve s kutyául érzem magam. ””

Január 17., — szombat. — Az orvos azt mondja, hogy csak ideges köhögésem van. Meglehet, mert sem náthás nem vagyok, sem a torkom vagy a mellem nem fáj. Egy kis nehéz légzés az egész bajom, no meg jobb oldalon érzek egy fájós pontot. Tizenegy óraker hazajöttem s bár szívesebben vállalnék valami komoly betegséget, mint a ma esti bált, öltözködni kezdtem. Szép vagyok ...

Január 20., — kedd, — Míg a műteremben voltam, G ... -né nálunk járt. Azt hitte, szobafogságban; talál Dühösködött, hogy nem vigyázok: magamra s nem pólyázom magam, mint az öregek. Az lett a vége, hogy holnapra szóló jegyeinket átadták Rotcchildéknek.

Szívesen adnék tízezer francot egy olyan jegyért, mely előtt mindig milder ajtó megnyílik. Nem kellene jegyekért könyörögnöm; független lehetnék!

Meddő vágyakozás, ártatlan, meddő fondorlatok, kár-baveszett vitatkozások, melyeket hosszú, elveszett estén át folytatok az enyéimmel, anélkül, hogy egy lépés-is előbbre jutnék! Szánalmas, meddő erőlködés!

Január 31., — szombat. — Ma, szombaton este, bál és hangverseny volt a Hotel Continentalban, a murciai árvízkárosultak javára. Izabella kirélyné, a bál védő-asszonya, nem távozott el hangverseny után, de minden szokás ellenére, jó óra hosszat időzött a táncteremben.

Nem nagyon szeretek táncolni és igazán nem mulattat, ha férfiak kapnak kézről-kézre. Nem érzem magam jól a táncoló férfi karja között. Azaz jobban mondva, teljesen közömbös előttem a dolog és soha sem éreztem azt az édes szédülést, melyet a keringőző párokról emlegetnek a regényekben.

Arra az egyre van gondom tánc közben, hogy néznek-e.

Február 5., — csütörtök. — Szeretném, ha minden napom így folyna le. Szorgos munka nyolctól tizenkettőig és kettőtől ötig. Öt órakor lámpát hoznak, előveszem a rajzomat és rajzokol este félnyolcig.

Félnyolctól nyolcig öltözködés, nyolckor diner, utána olvasás és tizenegy órakor lepihenés.

Csakhogy kicsit fárasztó dolog, ha az ember kettőtől félnyolcig egyfolytában dolgozik.

Február 10., — kedd. — Salonbeli kiállításom ügyében hosszú tárgyalást folytattam Julian apóval. Két képem tervét is megbeszéltem vele s mindkettőt helyesli az öreg. Megrajzolom mind a kettőt s aztán választani fogunk. Ahhoz nem vagyok elég erős, hogy férfiarcképpel álljak elő, mi különben is háládatlan föladat, de igenis elég erős vagyok rá, hogy egész alakot állítsak ki. (Természetesen, életnagyságban.) A meztelen emberi test különösen vonz. — Mint mindazokat, kik erős tehetséget éreznek magukban, — teszi hozzá Julian. Mulattat ez az ember, hogy terveket épít árva fejemre. Ennek a kivitelét, annak a kivitelét akarja rám bízni, feltéve, ha hallgatok rá és megjön az eszem s én olyan nagyon szófogadó vagyok

utolsó beszélgetésünk óta. Jövő évben valamelyik híres emberünk arcképét s egy festményt fogok kiállítani. Azt akarom, hogy egy csapásra meghódítsa a közönséget.”

Ezidétt én, „a találékony”, következő két képet eszeltem ki: Egyiken női alak ül az asztalnál, állát kezére, könyökét az asztalra támasztja s látszik, hogy olvasásba van elmerülve. Ragyogó szőke haját éles fény világítja meg. A kép címe: *La question du Divorce!*, Dumasnak épen most megjelent könyve, mely erősen izgatja a-i kedélyeket. — Másik képem Dinát fogja ábrázolni, fehér *crêpe de Chine* öltözetben, amint természetes tartással egy nagy régi karosszékben pihen, karját leengedi? sőt még kezének ujjai is szabadon és természetesen pihennek. A beállítás nagyon egyszerű, de olyan bájos, olyan! festői, hogy kapva-kaptam vázlatkönyvem után valamelyik este, mikor Dina véletlenül épen így ült s én megazon törtem a fejem, hogy hogyan festhetném le. Kicsit Recamier-szerű. Az ing kivágását majd valami színes ötfélével fogom mérsékelni, nehogy véteni találjak az illedelem ellen. Ebben a tervemben a tárgy végtelen egyszerűsége vonz, s előre örvendek a festésre annyira alkalmas szép, nagy felületeknek. Valóságos élvezet lesz.

Ma csillagok közt élek. Fenségesnek, nagynak, boldognak, mindenre képesnek érzem magam. Hiszek a jövőmben, Ki szólhatna ellene?

Február 16., — hétfő. — Fogadáson voltunk a királynénál. Végtelenül kedves volt.

Még mindig a képeimhez szükséges sok mindenféle anyagot keresgélem.

Ma este Sardon premiére-jére, Daniel Rochat előadására mentünk, a Théâtre-Français-ba. Eseményszámban megy. Nagyszerű, hatszemélyes páholyunk volt. A terem pompás, Az egész kormány s fényes közönség volt jelen.

A darabot még egyszer kell látnom, mielőtt ítéletet mondhatok róla. Úgy dereng, hogv itt-ott kissé hosszadalmas és hogy tájszolásos párbeszéddek is varrnak benne. A közönség azonban annyit tapsolt, kiabált, füttyölt helyeselt és kifogásolt, hogy alig hallottam a felét is. A hős nagy szónok, olyan Gambetta-féle, de athéni stílusban, a

hősnő anglo-amerikai protestáns és republikánus fiatal leány, ki nagyon szabadszellemű és mégis hívő.

Micsoda sikert érhet el egy-egy thema, ha alkalmas időben dolgozzák fel.

Február 25., — szerda. — míg modellek után, helyesebben Leónie után szaladgáltam, megismerkedtem az egész tiszteletreméltó Baudouin-családdal. Tisztára Zola. a Zola Naná ja. Akár címnek is ezt írjam Leónie képe alá. Gyermekes együgyűségnek és ijesztő romlottságnak csodálatos keveréke.

Most éppen megint nem akar model lenni. — Csak addig voltam model, míg nem tudtam, mit csináljak, nem tudtam, hogy divatüzletbe lépjek-e; nincs ínyemre, de Ő így kívánja. — Ki az az ő? — A barátom; mert most egy úrral lakom együtt, — felelte.

Nővére elmondta aztán, hogy egészen belegabalyodott egy férfiba; különösen azóta bolondja, mióta a férfi üti-veri.

Február 29., — vasárnap. — Julian nálunk járt és megnézte a képeimet. Nagyon meg van elégedve. Szólt róla Tonynek is, ki bár nagyon, de nagyon el van foglalva, szívesen eljön, mihelyt csak hívatni fogom.

Március 3., — szerda. — Most már nem szabad, hogy esténként elmenjek hazulról, különben nem pihenem ki magam és nem tudok reggel nyolc órakor friss erővel munkához kezdeni.

Már csak tizenhat napom van hátra.

Március 12., — péntek, — Julian megnézte a képeimet. A plüsterítés asztal, a könyv s a virágcsokor nagyon tetszik neki. Ami még hiányzik a képből, magától meg fog jönni. Az összehatás jó, sőt férfiasan erőteljes. Ma reggel még sírtam s délután hat órakor már megvigasztalva, bizakodó lélekkel tértem haza ... És íme, itthon anyámat sírva találom és két sürgönnyel jönnek elém. Egyiket apám küldi.

Ha mama holnap elutazik, Dinának vele kell mennie.

Csak hét napom van még és nem lesz modellem. Tegyük fel, hogy ha holnap sikerül is modelt szereznem, egy napom mégis elvész a kereséssel, csak hat marad és lehetetlen, hogy elkészüljek! Tönkre vagyok téve és egyáltalában nem titkolom, hogy sírok mérgemben, mert hiszen nekem soha semmi sem sikerül. Van egy nagyszerű, hatásos ötletem, egy olyan szerencsés képtárgyam, mellyel a kivitel gyöngeségei dacára is diadalt aratnék, mely már ezidén megszerezhetnie azt a sikert, melynél többet jövő esztendőre is alig remélhetek és íme . . . vége. Féligkész munkám, fáradozásom, a tárgy időszerűsége, szóval minden, de minden kútba esett. Ezt nevezem én szerencsétlenségnek. Gondoljanak rólam, amit tetszik, Pál ügyei hidegen hagynak, ez meg megőrjít, kétségbeejt. Pedig nem Önzés beszél belőlem, hanem valami egészen más érzés, melyet nem tudok néven nevezni. Nos, ha önzés lenne is? Épen elég szerencsétlen és magamra utalt vagyok, hogy önző lehessenek.

Ezidén tehát vége az álmainknak. Megint várjak? Egy teljes esztendőt várjak? Nem vártam már eleget? Annyit szenvedtem és szenvedek minden nap az élettől s most, mikor a festészethez menekültem, íme, így keli járom?

Feláldozott festői sikerem, kárbavesztett törekvésem, elveszett, vagy legalább is elhalasztott művészi elégtétel, vajjon rendbehozhatja-e Oroszországban Pál és menyasszonya baját?

A hiába hozott áldozatok háromszorta fájdalmasabbak.

Fejetetején áll mindkettőnk dolga. Csakhogy, az övék hamar rendbe jön és összeházasodnaik. Egy hónappal hamarabb vagy később, már nem határoz, sőt az sem lesz nagy szerencsétlenség, ha egyáltalában nem kerülnek össze. Kit tudja, mennyit nyer vele mind a két fél?! Nekem ellenben életkérdés az idő. Nyolc napi késéssel egy egész évet vesztek. Talán nevetséges, de épen olyan keservesen sírok, mint akár a császári herceg halálakor. Még azt fogják hinni itthon, hogy Pál miatt sírtam vörösre a szememet. Ostobák!

Mindenkinek megvan a maga gondja-baja. Pált meny-

asszonya, szerelme, földescskéje és Poltava izgatják; engemet más, egészen más valami érdekel, valami, miben minien benne van, amire vágyom, mit nélkülözni kellett, valami, ami minden emberi boldogságnak, minden diadal-maskodásnak a legteteje. — Éppen én várjak még egy évet, kinek csak versenyfutás az élete?!

Március 15., — hétfő. — Vaklárma volt. Minden rendbe jött. Szombaton már megnyugtató sürgönyöket kaptunk. Nincsen baj.

Írtam Tonymak, hogy várom, de nagyon félek.

Úgy félek, mit mond Tony. Mégis merészség tőlem, hogy kiállítok, bár Julian azzal vigasztal, hogy jó volna, ha a tárlaton csupa olyan erős kiállító venne részt, mint én. El fogok sülyedni szégyenemben, ha Tony a képem elé áll. Legjobb volna, ha otthon sem lennék, de hiszen nem mehetek el, ha jön. Hihetetlen, hogy épen én beszéljek így, pedig lássák, így van. Ha hangosan mondanám, mindenki azt hinné, hogy hencegek.

Március 19., — péntek. — Tony háromnegyed tizenkettőkor megjelent!

Miért nem fogtam hozzá hamarabb? Nagyon szép, elragadó, milyen kár, stb., stb. . . . Szóval megnyugtatót, de halasztást kell kérnem.

— Így is el lehet küldeni, amint épen van, de ha őszinte, komoly véleményemet akarja hallani, nem tanácsolom. Kérjen halasztást s akkor valami igazán jóval állhat elő, — vélekedett Tony, ki közben feltúrte kabátja ujját, felkapta palettámat s itt is, ott is végigjártatta ecsetét a ruhán, mert mint mondotta, több fénynek kell rajta lennie. Ha halasztást kapok, átdolgozom. A mester több, mint két órát töltött nálunk. Aranyos ember. Olyan jókedvre derített, hogy alig bánom, mi történik a képemael. Kitűnő lecke volt az a kis söprés, melyet ecsetjével végzett. Két órakor útnak indultunk, anyám is, én is, de külön-külön. Dinát magammal vittem. A parlamentbe mentünk, hol Andrieuxt kértem, hogy ő tolmácsolja kívánságomat Turquet előtt, az Ecole des Beaux-Arts titkára előtt. Egy teljes óra hosszat vártak hiába. Innen a

rendőrőnökségre hajtottam, de Andrieuxt itten sem találuk meg. K. doktorhoz mentünk tehát s ott levelet hagytam hátra, melyben részletesen megírtam, hogy miért kerestem. Itthon azzal fogadtak, hogy a rendőrőnök már nálunk is járt és örömmel áll szolgálatunkra s hogy Julian édesanyámmal épen a műteremben időzik. Julian el van ragadtatva képemtől. „Kegyed férfi a művészetben s azt érheti el, amit akar.” Mindezt a szépet Simonidesné előtt mondotta, ki azért jött, hogy munkámat lássa, de elmondta előbb, távollétemben, Rosalie-nek is.

Mennyországban érzem magam a boldogságtól, bár egyelőre még azt sem tudom, milyen eredménnyel járt édesanyám, ki Gavinit kérte fel, hogy Turquetnek írjon.

Megadták a halasztást; nyertem hat napot. Nem is tudom, kinek köszönjem. Ma este az Operába megyek Gaviniékkal s az öreg Gavininak fogom megköszönni. Azt hiszem, az Ő érdeme. Boldog vagyok, nagyon boldog vagyok.

No és a képem! Julian egészen meg volt illetőde és Tony is úgy vélekedett, hogy szép, harmonikus, erőteljes munka. Julian elragadónak találja s azt mondja, nagyon tévednek svéd társaim, mikor azt állítják, hogy a színészhöz különleges festői tehetség kell.

„Íme, itt van mindjárt egy brutálisan erőteljes tehetség, aki minden ereje dacára igazán bájos, sőt elragadó képet alkotott. Természetesen, a kellemeset nem szabad a megszokott, vizenyős értelemben venni,” mondotta.

Már elég, ugye?

Páratlan nap volt!

Március 20. — szombat. — Kiállító jegyem ügyében jártam. A Salonban igen sok művész és még több ember jött-ment, forgolódott képek halmaza és firniszes edények között. Felkerestem a másodtitkárt, hogy aláírassam halasztási engedélyemet. Az engedélyt ugyanis Baskircsev névre állították ki, képem ellenben a Russ aláírást viseli. Turquet nagyon kedvesen fogadott s mindert megjegyezte, hogy már hallott a képemről. Aztán . . . Eh, már magam sem tudom, merre mindenfelé jártam még.

Március 21., — vasárnap. — Saint-Marceaux volt itt. Tetszik nekem, de más is volt valami kényelmetlen érzésem. Szórakozottnak látszik. Gyorsan mozog, gyorsan beszél, általában csupa ideg az egész ember. Én is ilyen vagyok, de Saint-Marceauxtól, nem tudom miért, kissé kényelmetlenül érintett, bár csupa szépet mondott a képemre. Épen az a bökkenő, hogy az is baj, ha nem dicsérik, az is baj, ha jönnek találják, mert azt hiszem, kislányszámba vesznek és mulatnak a hátam mögött. Ma este már nem látom olyan rózsásnak a helyzetet, mert rájöttem, hogy alakom jobbkarja kissé túl hosszú, két centiméterrel hosszabb, mint kellene s nekem az elismert, szigorú, lelkiismeretes rajzolóknak, szégyenkezve kellett állanom nagy szobrászunk, Saint-Marceaux előtt.

— Március 22., — hétfő. — Tony nagyon csodálkozik, Hogy milyen sokat dolgoztam e pár nap alatt.

— Úgy-e bár, most érvényesíti először festői tudását?

— Igen, Mester.

— Nos, tudja, hogy egyáltalában nem rossz a képe?

Ledobta kabátját, felragadta palettáját s alakom egyik kezét kezdte javíttatni. Az ő szokott fehér tónusát vitte rá,

(A hajon is igazított egyet-mást, mire az egész hátát átfestettem s ugyanígy át fogom dolgozni a kezét is.) Közben jóízűen beszélgettünk.

Már mindegy; a hátteret, a haját s a plüss-dekorációt kivéve, piszkos színű a vásznam. Gyatra munka. Jobbat is tudtam volna csinálni. Tony ugyanúgy vélekedik, de így is meg van elégedve s azt mondja, ha nem ütné meg a Salon mértékét és kétséges volna, vajon elfogadják-e, ő lenne az első, ki rábeszélne, hogy ne állítsam ki. Csodálkozva látja, hogy mire haladtam. Azt mondja, helyesen komponált, jól elrendezett, elegáns, harmonikus, bájos munka.

Jó, jó, csakhogy 3 testszínnel mégsem vagyok megelégedve? Még azt fogják hinni, hogy sajátos festői módrom. Undok mázolás!! Lakkozashoz fog kellene folyamodnom mikor pedig csak az egyszerű, tiszta, első lendülésre készült festést szeretem. Nagy elhatározásomba

kerül, hogy olyan képet állítsak ki, melynek kivitelével nem vagyok kibékülve, melynek egész festési módja ennyire idegen tőlem . . . Igaz, hogy eddig bármit is csináltam, sohasem tetszett nekem . . . Mindegy; képem mégis piszkos színű mázolás marad. Tony azt mondja, hogy Breslau mostani vásznán Bastien-Lepage hatása tükröződik. Meglátszik rajta az én hatásom is, valamint én sem menekszem az ő hatásától. Tony olyan kedves, hogy már nem is lehetne kedvesebb és mégis, ha eszembe jut, mennyivel különben dolgozhattam volna! . . . Átkozott szerénység! Átkozott hiánya az önbizalomnak! Csak egyszer volna eset rá, hogy ne kérdezném remegve magamtól: To be or, not to be! ... Elég ostoba vagyok, hogy utólagosan bánkódjam a tetteimen.

Nem tudom, miért jár ma este Olaszországon az eszem. Veszedelmes talaja a gondolkodásnak, igyekszem elkerülni, ha lehet. Minden Rómáról szóló könyvemet félretettem, mert minduntalan láziba hoztak s most a francia forradalom történetén és görög vonatkozású műveken tengődöm. Csakhogy Róma . . . csakhogy Olaszország... Napjának, levegőjének, minden kincsének pusztá gondolatára is mámoros leszek.

És Nápoly! ... Egy nápolyi este! ... S az a csodálatos, hogy njncs köze hozzá a szerelemnek. Megbolondulok a vágytól, hogy ott lehessenek. Nem tettetés; még a Muette de Portici színpadi díszletei is elérzékenyítenek.

Március 24., — szerda. — Tony itt volt és semmit sem kifogásolt a képemen. Még hat órákor is beszélgettünk.

— Lesznek a Salonban húszszorta gyengébb vásznak is, — mondotta, — de azért mégsem szabad holtbiztosra vennie, hogy a magáét elfogadják. A jury előtt ugyanis naponként legalább hatszáz képet mutatnak föl s elég gyakran megesik, hogy tisztán csömörből egészen jó dolgokat is visszautasítanak a sok mázolás között. Képe kellemes hatású s kellemes színű, mindenesetre jó ajánló levél, azután meg Lefebvre, Laurens és Bonnsat is tagjai a jurynek, kik valamennyien jóbarátaim.

Olyan derék fiú ez á Tony! Azt hiszem nem boldog:

egyfel több ok rá, hogy szeressem. 1870-ben elnyerte a nagy érmet, ebben azonban nemcsak saját folyton növekvő tehetsége, de apja nevének fénye is segítette. Azóta lassan-lassan megfélekeztek róla, sőt valamelyik ellensége ellene zúdította Wolfnak, a Figaro hírhedt műkritikusának haragját is. Tony egyáltalában nem az az ember, ki a maga érdekében lármát tudna csapni s így aztán. míg a Cothoz hasonló nagyságok jobbnál-jobb megrendeléshez jutnak, ő csak arcképeket festet, melyek elég jövedelmezők ugyan, de semmiféle festői hírnévvel nem kecsegtetnek.

Nos, a derék Tony ugyancsak fukarkodik elismerésveí, de azért minden szavából őszinte jóindulatot olvas-tam ki,

„Rajtam áll, — mondja — hogy „nagy tehetség” legyenek. Tudnivaló, hogy a „nagy tehetséget” nem mostani képességemhez méri, mint édesanyám, hanem Bonnat-ra, Carolus-ra, Bastienre s a hozzájuk hasonlókra gondol. Komolyan kell tanulnom, odahaza is kell aktot festenem és kitaró munkával kell készülnöm a nagyobb kompozíciólc szerkesztésére. Ne gondoljak másra, csak a művészetemre. — figyelmeztetett. Szenteljem magamat egészen a művészetnek, mert csodálatos képesséofeim vannak, Breslout és engem kivéve, egy női festő sem tudja igazán felfogni és visszaadni a meztelen emberi test szépségek Művésziök között is kevés az olyan jó aktrajzoló mint mi. Szóval, bámulatraméltó, hogy mindössze két évi tanulási után, tizenyolc nap alatt mit hoztam létre, de azért nem Szabad ezzel az eredménnyel megelégednem. „Nem magá-hoz méltó az ilyen siker!!”

— Nem magamra való tekintetből állítok ki, Mester.

Hiszen tudja; azt Tony, de mégis elismételte, hogy még kell szabadítanom magam minden efajta befolyástól, mert távolabb kell tudni nézmem. Azt érhetem el, amit akarok. A művészi génus nem elég egymagában; a tehet-séget komoly munkával kell kicsiszolni, Főkepen npedig ne higgyek a bókolóknak; ő, mármint Tony, csak az igaz-ságot mondja ki.

— Nagyon megszorítana kedves Mester, ha nem mondana őszinte véleményt, — feleltem.

Rajta hát, dolgozzunk, iparkodunk. Azt érem el, ami akarok!

Március 25., — csütörtök. — Most végeztem, az utolsó eszetvonásokat s nem is dolgozom többet, mert nincs mit csinálnom a képemen. Ha javítani akarnám, újra kellene festenem az egészet. Pokolra való, dehát már olyan, amilyen. A magassága, kerettel együtt, 170 centiméter.

Fiatal női alakom fejét kezére támasztva ül egy ragyogó, mélyzöld plüsterítővel letakart asztal előtt, melyen jobb könyökét nyugtatja. Előtte nyitott könyv s a könyv mellett ibolyabokréta hever. A bársonyos terítő, a könyv fehérsége, az ibolya s a földetlen kar színei, kellemes összhangba folynak össze. A nő sápadt, halványkék selyempongyolóját ócsipkével szegett könnyű, fehér mousselin kendőcske díszíti. Balkeze térdén pihen s lát-szik, hogy ujjai csak alig tartják a leeresztett papírvágókést.

A szék sötétkék plüssel van bevonva, a hátteret pedig néhány sötétbarna prém, kikészített bőr alkotja. A háttér és az asztal, nagyon jól sikerült, Alakom aranyba játszó szőke haja, mely olyan fénylő, mint a Diniáé, félig kibomlott fonattal omlik le a háton és . világosan engedi látni a fej körvonalát.

Három óraker megjelentek Gaviniék. — Csak nem engedhetjük a Mária képét anélkül útra, hogy utoljára meg ne néztük volna! Olyasmi ez, mint az első gyermek távozása a szülői házból. — Derék emberek, úgy-e bár? Gavini kísért el kocsin a Palais de l'Industriehe is, hová két ember a vásznamat hozta utánunk. Hol fáztam, hol melegem volt; úgy éreztem magam, mintha temetésre mennék.

Aztán a nagytermek, a homokozott padlatú szobrász-hall, a lépcsőház kanyargó folyosói mind megdobogtatták szíveméi. Míg kiállító jegyem és számom után kereseteik, behozták Grévy elnök arcképét, mélyet Bonnat festett, de úgy támasztották a fal mellé, hogy a fény épen, ráesett és nem láthattam jól. Az egész teremben csak a Bonnat-kép s az én szülöttem volt, Bonnat vásznát nagyon jónak

ítéltem s majdnem csodálkoztam, hogy hát én, mármint az én művem, hogy került ide.

Ez az első föllépésem, az első független, nyilvános szereplésem. Vízből kimeredő magános hegyfokon érzem magam . . . Megtörtént. A számom 9091. „Mária kisaszony — Constantin Russtol.” Reményilem, elfogadja a jury. Elküldöm a számot Tonynak.

Március 26., — péntek. — Gyóntunk s holnap áldozni fogok.

A papunk úgy gyóntat, mint egy angyal, akarom mondani, mint értelmes embertől vártam; pár kérdés s aztán végeztünk is. Ha nem lenne Istenbe vetett erős hitem, már rég kétségbeestem volna. A vallási formák s jámbor legendák hidegen hagynak.

Március 31., — szerda. — Agyon vagyok csigázva. Pihennem kellett volna, mint Tony tanácsolta. Juliannak a következő pár sort firkantottam. „Alulírott kötelezem magam, hogy minden héten egy fejet s egy aktot vagy pedig bármilyen más tanulmányt, de teljes életnagyságban, fogok festeni. Összeállítok hetenként három kompozíciót is, vagy hát mondjuk egyet, de tisztességesen kidolgozva. Arra az esetre, ha fenti kötelezettségemnek nem tennék eleget, felhatalmazom Rodolphe Julian festőművész urat, jelentse ki nyilvánosan, hogy mindenféle művészi jóindulatra érdemetlen vagyok.”

„Marie Russ.”

Tonymál is jártam, de mert épen modelje volt, alig időztem néhány percig.

— Istenáldotta tehetsége van, — mondotta Tony — igazán nem szabad parlagon hagynia.

— Semmiért sem állok jót, ha így elhagyja magát, — intett Julian. — Máris késett. Hiszen célt érni így is célt ér, de magának tünemény gyanánt kellett volna megjelennie. A Salon következő kiállítására feltétlenül valami rendkívüli dolgot kell, hogy alkosson. Komponáljon valami nagyobb festményt, csináljon akármit, de feltétlenül ki tűnnie.

Április 7., — szerda. — Jegyezzük fel, hogy Julian ma reggel megüzenete, hogy a jury elfogadta a képeimet. Különös; semmiféle elégtételt sem érzek, sőt bosszant anyám öröme. Nem méltó hozzám az ilyen siker.

Április 10., — szombat. — Nem vagyok szerencsés a képpemmel. A jury három csoportba sorozza a beérkezett anyagot. Breslau a 3.-ba jutott, engem pedig egyszerűen elfogadtak anélkül, hogy besoroztak volna. Ha Breslau csak a harmadik csoportba tudott jutni, természetes, hogy engem nem tettek oda, dehát mindegy. Nem maradhat így. Mai tanulmányfőmet nem kifogásolták, de nem is dicsérték. Nem méltó hozzám ez az állapot, változtatnom kell, feltétlenül változtatnom kell rajta, mert nem maradhat így! Magam előtt szégyenlem magam, hogy ilyen képet állítottam ki; csinos kép, de nem méltó hozzám.

Április 17., — szombat — Nevezetes órát éltem át ma délután. Tony nál voltam s megismerkedtem apjával, idősb Robert-Fleuryvel, ki nagyon kedves volt hozzám s bátorításomra elmondta, hogy teljes négy évig raizolt, mielőtt ecsethez nyúlt volna. Mikor az öreg eltávozott, elbeszélgettünk Tonyval és elszívtam egy cigarettát. Magammal hozott vásznamat jónak találta s azt ajánlotta, hogy csak folytassam. Julian szerint Salon-beli képemen a lehető legnagyobb igyekezetet fejtettem ki.

Április 22., csütörtök. — A végén még rossz helyre találják akasztani képeimet, hol vagy észrevétlen marad, vagy túlságosan is szembe fog ötleni, ami majd egy sereg kellemetlenséget zúdít reám. Azt fogják mondani, hogy lármát akarok csapni, pedig jelentéktelen, gyenge tehetség vagyok s csak az Isten tudja, mi mindent mondhatnak még,

— Április 26., — hétfő. — Nem jutott hely a műteremben. Egy bájos amerikai nő felajánlotta, hogy modelelem lesz, de azzal a feltétellel, ha neki adom a képet.

Bájos kis arca, alakja, munkára serkent. Nagvobb-szabású festményt szándékozom készíteni róla. Gondolat-

ban nagyszerű elrendezést állítottam össze s kis amerikaiim van olyan kedves, hogy szívesen vállalkozik modellek akkor is, ha csupán csak egy kis arcképet fog kapni, melyet majd a nagy kép után készítek.

Ha nem lenne kiállítva a Salonban a képem, egyilc társam sem kérne fel, hogy fesseam le.

Julian azt hiszi, hogy Salonbeli képeamet Tony segítségével készítettem, pedig olvasóim nagyon jól tudják, hogy Tonynak milyen kicsi szerep jutott benne. Kissé sötét tónusban dolgoztam, s a mester itt-ott némi világoságot vitt bele, én meg lelkiismeretesen átfestettem minden legkisebb részletet, melyet Tony ecsetje érintett. Az egyik kezét, igaz, festegetés közben maga a mester rajzolta meg, de utolsó előtti napon észrevettem, hogy az ujjak túlságosan hosszúak, s erre aztán az egész kezét újra kezdtem. Tonynak tehát egyetlen ecsetvonása sem maradt meg, épen csak megmutatta, hogyan dolgozzam tovább.

Este P . . . nének, az egykori államtanácsos feleségének voltunk vendégei. A Hotel d' Alcantara-t lakják, melynek hosszú, keskeny galériája a Champs-Elyséesre néz. Különös fekvésű palota ez. Azon a hosszú kiszögeiésen épült, mely a Champs-Elyséesbe nyúlik bele s bár igazán szűk a galériája, egyetlen ablaka nagyszerű páholyul kínálkozik az alatt rendezett ünnepegekre. Kedves, derék család, kicznél azonban igen különös, régi világból való, ismeretiéin társaság gyűlt össze. Az öltözetek is az özönvíz korából valóok voltak. Bágyadt és kedvetlen voltam és édesanyámnak épen most jutott eszébe, hogy a Mexicóból vagy Chiléből idepottyant „Homme qui rit”-nek bemutatsson. Külön fölállt érte. Ennek a szerencsétlen idegennek kellemetlen, széles arcát valami idegbaj állandó vigyorgásra torzíja el, hogy nézni is rettenetes. Van vagy huszonhét milliója s anyám abban reménykedik, hogy . . . Ilyen férfihez menni feleségül! Brrr! Majdnem olyan visszaszító, akár egy csonka orrú ember! Legyen bár csúnya vagy öregember a férjem, egyre megy, nem sokat törődöm vele, de ilyen torzalaknak sohasem tudnék a felesége lenni!! Mit használnának a milliók, ha erre a nevétséges szörnyetegre kellene nézmem? Ismerősökkel is

találkoztam, de halálra untam magam. Volt műkedvelő hangvrseny is, hogy az ember legszívesebben a fogát csikorgatta volna; volt hegedűművész, akit nem hallottunk s egy aranyifjú, ki Schubert szerenádát énekelt, de előbb ünnepélyes állásba vágta magát, kezét a zongorára támasztotta s olyan diadalmas pillantással nézett körül, mint aki tudja, hogy ő a szalonok hőse. Bosszantóan nevetséges volt! Igazán nem értem, hogy jó családból való férfi hogyan szánhatja rá magát, hogy nagy estélyen nyekeregjen.

A feltornyozott hajú hölgyek úgy festettek, mintha lószőrbetétes fejüket szalma közé dugták volna odahaza s ugyancsak meglátszott, hogy azt a kellemetlen sárga hajport használják, mely az egész fejbőrt olyan visszataszítóan megfogja. Jaj, de csúnya! Jaj, de ostoba!!

Április 27., — kedd, — Türelmetlenül menekültem műtermembe, mert hisz ma lesz a napja, hogy kis amerikaiim először ül modelt. Mme Recamierhez hasonlít. A haját á la Psyché fogom feltűzni, rövid, buggyos ujjú, fehér ingvállat adok reá, derekát, melle alatt rózsaszín szalaggal átkötöm és szalmasárga fátyolkendő t terítek vállára, melybe beburkolhatja a karját.

Csodálatosan nyúlánk, törekeny termetű nő, mintha nem is tizenyolc, de tizenöt esztendő s volna; a bőre ragyogóan üde s a mancsa vakító fehér.

Április 29., — csütörtök. — Simonideséknél ebédelttem. Jaj, de furcsa náluk. (Az asszonyt a Julian műterméből ismerem.) Szép, fiatal férj és szép asszony, ki azonban már meghaladta a harmincöt évet. Mindamellet nagyon jól megértik egymást. Igen visszavonultan élnek s csak néhány művészembert látnak vendégül. Különös rajzokkal s még különösebb festményekkel töltik ki az idejüket, melyeknek olyan csodálatosan naiv a tárgya és a kidolgozási módja, mintha a renaissance festőit akarnák utánozni, Beatrice halála, Laura halála, annak a nőnek legendás története, ki szeretőjének levágott fejét virág-cserébe rejtette, melyből a fő, mint virág nő ki s más efféle, de mind olyan modorban rajzolva, mintha száza-

dok feküdnének a hátuk mögött, Simonidesné Boccaccio korabeli öltözeteket hord. Ma este kellemesen simuló, fehér, puha japán-selyem ruhát viselt, olyan hosszú és szoros ruhaujjal, mint aminőt a Boldogságos Szűz képein szoktunk látni. E szűk ujjra még egy bővebb, magasra felfogott, felső ruhaujj borult. Az egész ruha nagyon szűk és egyszerű volt és derekát régimódi paszománt-öv rövidítette meg, melybe gyöngyvirág csokrot tűzött. Nyakán gyöngysort, fülében és karján régi művű arany ékszereket viselt. A sápadt arcú, göndör, feketehajú, gazellaszemű asszony álomképhez hasonló megjelenés volt. Ha nem fésülködnek olyan ostobául kócosan és nem csinálna madárijesztőt a fejéből, feltűnő szépség lehetne.

Nagyon jó ebédünk volt, sok virággal, gyümölcssel s általában nagyon ízléses összeállítással. Ebéd után a műterembe vonultunk és Simonidesné régi olasz románcokat énekelt nekünk. Én kísértem zongorán. Alig töltöttünk el azonban egy negyedórát, édesanyám értem jött, hogy templomba kísérjen. A Passiót akartuk meghallgatni, de bizony elkéstünk róla. Idehaza fogok imádkozni.

Holnap lesz a vernissage. Kis amerikaiamat magammal viszem, hogy több kedve legyen a model szerepéhez.

Április 30., — péntek. — Alice B ... a kis amerikai, tíz órakor értem jött s megindultunk. Azon voltam ugyanis, hogy előszörre lehetőleg kíséret nélkül lépjek a Salonba, mert látni akartam, hová került a képem. Sírós hangulatban voltam s akarattal a legrosszabbra készültem el, csakhogy épen az ellenkezője teljesedjék. Nem is ért más meglepetés, csak az, hogy képem még mindig nem volt kifüggesztve. Délfelé járt az idő, mikor a külső galériában, ezer más, még szintén ki nem akasztott vászon között, rá bírtam találni. A külső galériában kérem, ugyanott, hol megdöbbenve fedeztem fel előbb Breslau képét is. Világos példája annak, hogyan kezeli Wolff a galériát, bár be kell ismernem, hogy Rénoirnak s más hangzatos nevű festőnek is függött ott néhány képe. A . . . szép, nagy vásznat, Léon Say arcképét állította ki. Egyáltalában nem rossz kép, sőt nagyon határozott, biztos munka, de Isten bocsássa meg, ha alaptalanul rágalmazom, azt hiszem,

hogy a kezét idősb Robert-Fleury festette meg. Léon Say ugyanis csak fejhez ült s így könnyen megtörténhetett, hogy mikor a kézre került a sor, A . . . idegen segítséget vett igénybe. A teremben nagyon jó helyet adtak a képnek. Mi Breslau vásznát illeti, melyet ugyanabban a galériában helyeztek el, melybe az enyémet szánták, sőt ugyanabba a magasságba van kifüggesztve is, úgy találom, hogy egyáltalában nem remekelt vele, sőt inkább kellemetlen munkát végzett. Azt hiszem, azzal hibázta el a dolgát, már mint Mgr., Viard arcképét, hogy túlságosan is finom színhatásra törekedett s így aztán az egész kép valami piszkos szürke tónust, kapott; szürke a háttér kápolnafalszerű dekorációja, a karing, szürke a karosszék, sőt maga az arc is szürke.

Igaz, hogy akad ilyen arcszín is. Más háttérbe állítva, hatást lehetett volna érni véle. A kép rajza jó, a kéz különösen sikerült, szinte határozott, lassú mozgását is ki tudja venni az ember. Többi társaim képe nem méltó említésre.

Bastien-Lepage festményén a kép levegőjének át-látszósága, a plein-aire hatása lepi meg a szemlélőt. — Az igazi Jeanne d'Arc, a parasztleány áll előttünk. Jobbkarját leereszti, bálkezevel egy almafa ágába kapaszkodik s a két kéz, valamint a faág is, maga a megtestesült tökéletesség. Csodálatraméltó munka. A lány kinyújtott nyakkal, előreszegzett fővel mered maga elé; szemének, tágranyílt látónoki szemének tekintete a semmiségbe vész. Elragadó kép. A parasztleányt, a mezők ámuló leányát látomásainak kínja gyötri. A háttérül szolgáló gyümölcsös, melynek zöldjéből falusi lak bukkan elő, nagyon természetes, de - - . Röviden, nem elég helyes a perspektíva; a háttér előre tolakszik, mi az alak rovására megy.

Jeanne d'Arc alakja azonban olyan fenséges s alanyira lebilincsel, hogy majdnem sírok az elragadtatástól, míg leirom,

Most következik tulajdonképpeni mondanivalóm. Nekem legalább is ez a fontos. Szerintem ugyanis úgy illett volna, hogy déjeuner után az egész család együttesen látogasson el a Salonba. Szó sincs róla. Nagynéném templomba ment, anyám szintén oda készült s csak akkor

szánta rá ímmel-ámmal magát, hogy a Salonba jöjjön, mikor meglátta elképpedt arcomon, mennyire bánt a dolog. Nem tudom, hogy a családi rosszkedvnek a képemnek jutott szerény hely volt-e az oka, de azért még igazán nem kellett volna zsörtölődniök. Nehéz sor, ha az embernek ilyen családja van. Anyám végre mégis megbánta közönyét, már ugyan ha közönynek nevezhetem és hármashban, Dinával együtt, megindultunk. Legelőbb a műterembeliekkel akadtunk össze, azután egy sereg ismerőssel, végre Julian-nal találkoztunk.

Május 1., — szombat. — Épen most estem át egy föltőbb unalmas, ostoba és kellemetlen összejöveten. Holnap húsvét vasárnapja lesz s azért ma este, helyesebben ma éjjel, el kellett mennünk a nagymisére, melyen szokás szerint az egész kolónia összegyűlt. A követség tagjain kezdve, mindenki jelen van ilyenkor, ki csak szépséggel vagy előkelőséggel dicsekedhetik, s ugyancsak bő vására nyílik a hiúságnak. Szép hölgyeknek s drága nemzeti öltözeteknek szemléje ez s egyúttal pompás alkalom a megszólásra.

Új ruhámat a legutolsó pillanatban hozták. Olyan volt, mint valami gyűrött, elhasznált gaze-köteg. Mégis felöltöttem, de hogy mit álltam ki, senki sem képzei el! A rosszul álló, ferde ruhaderékben egészen elveszett a természetem; ujjá hosszú is, bő is, az egész összeállítás rettenetes és tetejébe a kelme, melyet napvilágnál választottam, esti világításnál olyan, mintha piszkos lenne.

Erőfeszítembe került, hogy ne hasogassam darabokra és ne rohanjak ki a templomból. Ha az ember azért öltözködik rosszul, mért nincs jobb ruhája, még csak megjárja a dolog; de ha csinos lehetnék és ízléstelennek kell látszanom, mint velem történt, igazán rémitő. Természetesen, hajam a hangulatomat követte, minduntalan meglazult s az arcom is égett. Nyomorúság!

Reggel a Salonban jártam. Egyszerű, fekete ruha volt rajtam, de oly jól állott, hogy mindenki megnézett. És este! A manóba is!

Május 6., — csütörtök. — Juliántól szép dicséretet arattam a vásznamért.

Május 7., — péntek. — Gavininé nálunk volt s figyelmeztette anyámat, hogy túlságosan kifárasztom magam. Igaza van, de nem a festés az oka. Ha tíz-tizenegy órakor lefeküdnék, nem volnék fáradt, csakhogy én éffél után egy órakor is ébren vagyok, pedig reggel hét órakor kell felkelnem.

Tegnap este például az az ostoba S . . . volt az oka. Írtam és ő félbeszakított, hogy kimagyarázkodjék. Később viszont, mikor nagynénémmel kártyáihoz ülték, én nem hagytam békében, mert szívesen hallottam volna néhány szerelmes szót. Hússzor kívánt már jóéjszakát, hússzor kiadtam az útját s mindannyiszor újra kezdte a könyörgést, hogy megcsókolhassa a kezemet. Kinevettem, de végezetül mégis azt mondtam: „Nekem ugyan mindegy, de ha már nincs egyéb kívánsága, itt van, megteheti.” Nos, hát kezét csókolt s szégyenkezve kell bevallanom, hogy a csók épen nem esett rosszul. Nem, nem a csók, hanem , , . az a sok minden egyéb, mert hiszen végtére én is csak asszony vagyok.

Még ma reggel is a kezemen éreztem, mert nem a köznap-i udvariasság kézcsókja volt.

Oh, a fiatal leányok!

Ugye, most azt hiszik, hogy beleszerettem ebbe a fitos orrú fiúba? Igazam van? Ne higyjék; ez sem különbség, mint a Pietro esete volt. Csak szerettem volna szerelmes lenni, mire a bíborosnak és a pápának a szerepe is izgatott ... Beleovaltam magam, de szerelemről, igazi szerelemről nem volt szó. Dehogy is volt! Most meg, hogy már nem vagyok tizenöt éves és több eszem van, nem élem bele magam képzelt helyzetekbe.

Bosszant ez a kézcsók; bosszant, mert jólesett. Nem szabad ennyire nőnek lennem. Hideg leszek S . . . -hez, hogy levezekeljem. Csakhogy olyan becsületes, olyan jó fiú szegény, hogy nincs szívem játékot űzni vele, Még legheylesőbb volna, ha úgy kezelném, mint Alexis B . . . t kezeltem, igen, igen, úgy teszek. Dina és én tizenegy óráig maradtunk együtt S , . . -el. Verseket oJyastunk, latin latin szöveget fordítottunk. Dina pedig hallgatott minket. Csupán láttam, hogy milyen erős a latinban ez a fiú. Legalább is sokkal erősebb, mint én vagyok. Én rengeteget

felejtettem, ő pedig nagyon sok mindent észben tartott tanulóveiből. Sohasem gondoltam volna, hogy annyit tudjon. Lássák kérem, úgy szeretném, ha S . . . jóbarátom lehetne. Különbem nem, ahhoz mégsem tetszik eléggé, de nagyon szívesen számlálnám a rokonaim közé.

Május 8., — szombat. — Ha halkán beszélnek, nem Hallom meg!! Ma reggel Tony megkérdezte, ismerem-e Perugino képeit s én nem-mel feleltem, mert nem érttem, hogy mit kérdez.

Később, mikor újra szóba hozták, ügyetlenül védekeztem, azt mondtam, hogy igazán nem ismerem, szóval tudatlansággal vádoltam meg magamat.

Tony nagyon meg volt elégedve tanulmányfőmmel. Breslau modelnek ajánlkozott, én nagylelkűen elfogadtam s most az egész műterem kettőnk megható barátságában gyönyörködik. Olyan gyerekesek s én olyan kevésbé törődöm velük.

Tony azt mondta a vázlatomra, hogy nagyon jól indult és csak így folytassam továbbra is. Versenyt dolgozunk Breslauval s idáig még én vagyok a győztes. Jövő héten, ha megszáradt a vásznunk, folytatni fogjuk.

Az egész tisztelt társaság bennünket les és mindenikük modelnt akarna lenni. Breslaut azzal ugratom, hogy kiállított képeimért 1500 frankot kínáltak fel s hogy előbbi helyéről a körfolyosóra vitték.

— Bizony nem nagyon dicsekedhetem a remekeimmel, — magyaráztam neki — de hát természetes is. Első kiállításom volt, melyet azonban csupán két évi tanulás előzött meg s mindössze tizenöt napot dolgoztam a képeimen ... Ezt véve tekintetbe, a jury nem volt igazságtalan, mikor megváltoztatta a helyemet. Hiszen az előbbi hírhedt galériában a legsilányabb dolgok függnek, melyek Között egyetlen valamirevaló munka sincsen.

Május 10., — hétfő. — Az sem utolsó mulatság, mikor megpróbálom, hogy úrrá tudjak lenni önmagamon, de hát még egyszer sem sikerült, sőt még a komoly küzdelemig sem jutottam el. Rendesen az elhatározásnál maradok, felállítok egy sereg követendő elvet, melyekből egyet-

lerí egyet sem tartok be. Mindig a pillanat hatása alatt szoktam cselekedni, aszerint» hogy milyen hangulatban vagyok, vagy hogy éppen hogyan jön a dolog. Hiába keresek kibúvót. Egyszerűen kényelmetlen volna, ha a természetem ellen tennék valamit, hát meg sem próbálok inkább.

Május 13., — csütörtök. — Olyan fülzúgásom van, hogy csak a legnagyobb erőfeszítéssel bírom palástolni. Nem akarom, hogy észrevegyék.

Rettenetes! S ... sel csak megvagyok valahogy, mert egymás mellett ülünk s akkor mondom meg neki, hogy hagyjon magamra, mikor akarom, Gaviniék hangosan beszélnek. A műterem ellenben mulat rajtam, incselkednek, hogy megsüketültem. Én belemegyek a tréfába, adom a szórakoztatást, de rettenetes állapot!

Május 16., — vasárnap. — Egyedül mentem a Salonba. Kora délelőtt volt, a termekben még csak néhány szabadjegyes látogató sétált. Jól megnéztem a *Jeanne d' Arcot* és Morot *Irgalmas szamaritánus-át* Szembe telepedtem Morotval, elővettem lorgnettemet és úgy néztem. Mióta élek, ez a festmény tette reám a legnagyobb hatást. Egyetlen fölösleges vonás sincsen rajta, egyszerű, igaz, életteljes. Látszik, hogy a valóságból van merítve és nincs semmi köze az agyoncsépellt, hagyományos akadémiai szépségekhez. Mennél tovább szemléltem, annál több élvezetet szereztem. A szárnak a feje, a tájképes háttér, a ruházat, a lábujjak, mind-mind sikerült, szép részletek, valamennyi külön érdemes a figyelemre.

Jeanne d'Arc vásznán a fő utolérhetetlen. A két festményt két szomszédos teremben helyezték el s én egyik-től a másikig mentem. Éppen Morot-képet lorgnetteztem s közben S ... en járt az eszem, mikor elsétált előttem a jámbor, de nem vett észre. Elillantam előle s a télikertből figyeltem, hogy hová megy. Egy újságíró kinézésű férfi, volt vele, a képem élle vezette és nagyban magyarázóit neki.

Igaz, hogy el ne felejtsem! Hát a Saint-Márceaux Hair-lequinje!? Múlt évben azt hittem, hogy csak azért cso-

dálom, mert neki ítelték a nagy érmet. Közben ugyanis becsukták a tárlatot és nem nézhettem meg alaposan. A közbeeső hat hónap teljesen meggyőzött róla, hogy Saint-Marceaux nagyságát túlbecsültem, de Íme, a Harlequin most felnyitotta a szememet. Első nap, hogy megláttam, gyökeret vert a lábam előtte és hirtelenében eszembe sem jutott, hogy kinek a műve. A szobor tárgya nem méltó vésőre, de mekkora tehetség sugárzik ki belőle! Több, mint tehetség. Művészet, olyan igazi művészet, melyen vitatkozni is fölösleges s éppen azért beszélnek kevesebbet is róla, mind a többi képfaragó munkájáról. A többiek mind mesteremberek Saint-Marceaux mellett.

Május 23., —kedd. — Előbb G . . . arcképén dolgoztam, aztán kompozíciót készítettem.

Van egy kedvenc témám, alig várom, hogy nyélbe üsse: Mária Magdolna és Szűz Mária Jézus sírjánál» Azt akarom, hogy semmi konvenció, semmiféle hagyományos szentkép jelleg ne legyen rajta, de legyen természetes, legyen olyan, mint ahogy csakugyan történhetett és lássék rajta, hogy szívvel-lélekkel festettem meg.

Május 27., — csütörtök. — Milyen gyönyörű a reggel! Várjunk, hogy is volt csak...

Zengő hárfával üdvözöltem az új napot nyitott ablakból, akár Apolló papjai. Aztán felvázoltam szent aszszonyaimat Krisztus sírja előtt..

Jeruzsálemben szeretnek menni, hogy odavaló tanulmány főkkel, odavaló napsütésben készüljön el a képem.

Június 1., — kedd. — Rossz soruk lehet az istentagadóknak, mikor bajban vannak és félnek. Ha én bajban vagyok, Istenhez fordulok s egyszerre elenyézik minden télelmem. Nem akarok olyan erényekkel dicsekedni, melyekkel nem ékeskedem s bár ostobaság tölem, hogy minden gyarlóságomat világgá kürtölöm, mégis bevallom, hogy csúnya önzés vezet ilyenkor Istenhez. 1873.-ban éppen akkor utaztam a wieni világkiállításra, mikor legjavában dühöngött a kolera és mégsem féltem, mert a XCI. zsolttár szavaiban bizakodtam.

„ ... Bétakar szárnyaival; védelme alatt biztonságban vagy; igazsága védőpajzsod; az ő oltalmában nem félheted sem az éjszaka borzalmait, sem a nappal kilőtt nyilatokat, sem a sötétben ólálkodó veszélyt, sem délvidékeik dúló döghalálát. Ezrek hullanak el jobboldon a tízezrek pusztulnak baloldon, mégis a halál nem közelíthet tehozád ”

Tegnap megint eszembe futott ez a néhány isteni sor s éppen olyan elragadtatással, éppen olyan bizakodó lélekkel olvastam újra, mint régen, gyermekkoromban, amikor még nem sejtettem, hogy ma is szükségem lesz a bátorítására.

Imént írtam meg végrendeletemet. Borítékján ez a címzés áll: Baskircsev Pálnak, saját kezébe, Poltava, Oroszország.

„Kísérteni foglak s meghúzgálom a lábadat Holtom után ha nem teljesítitek.”

S ... nálunk volt. Eleinte közömbösen beszélgettünk, Nagynéném nem tágitott mellőlem, mi meglehetősen boszszantott. Végül is a zongorához folyamodtunk és S... olyasvalamit beszélt el, minek hallatára egészen elhültem. Nővérei meg akarták házasítani, de ő... nem szereti azt a nőt, akit el kellene vennie.

— Akkor hát ne házasodjék, higgye el, hogy az volna a legnagyobb örület — feleltem.

Azután kártyáztunk, az Oroszországban kedvelt „álatosdit” szedtük elő.

— B ... né lesz a felesége? — írtam fel a kérdést füzetembe.

— Nem másvalaki, ki nálánál is vénebb — küldte S ... a választ ugyanígy.

Hat teljes oldalon át folyt a különös beszélgetés. Érdekes volna megőrizni. Az a vége, hogy szeret, imád; minden szava ekörül a veszedelmes tárgy körül folyik,

Rászóltam, hogy ne tréfálkozzék és S., egyre azt erősítette, hogy én üzök gúnyt az ő érzéséből. Néném közben megállapította néhányszor, hogy bolond vagyok, menjek, feküdjem le s én azt feleltem, úgyis mindegy, beteg vagyok és nemsokára meg fogok halni.

Mai különös társalgásunk után majdnem teljesen meg-

győződtem, hogy S ... valóban szeret. Nagyon jelentősen nézett reám s a kezemet is többször megszorította, mert még mindig nem tudom, mit csináljak. Talán megmondom neki, hogy szóljon anyámnak. Anyám habozni fog, én időt nyerek s aztán ... mit tudom én? Már az is valami, ha az ember semmit sem tud.

Június 14., — hétfő. — Belemélyedek emlékeimbe.

Eszembe jut, hogy káprázat fogott el, ha C ... belépett és sem róla, sem saját érzéseimből nem tudtam volna számot adni. Üdvözlésére kinyújtott kezemmel egész lényem feléje röppent, mintha a lelkem is megszabadult volna földi hüvelyétől, úgy éreztem, hogy szárnyam nőtt s aztán borzongó félelem szállott meg, hogy olyan könnyörtelenül gyorsan telnek az órák. És nem értettem magamat! .... Kár, hogy feljegyzéseim természete nem engedi, hogy, egyes fontosabb eseményt kiszakítsak mindennapi életemből és önállóan örökítsem meg s így aztán összeolvad a többiekkel. Azután meg, valljuk csak be az igazat, magam is alakoskodtam, úgy tettem, mintha más egyéb fontos dolog foglalt volna le, mert meg akartam mutatni, hogy nem sok közöm van C ... hez. Most aztán, hogy gondolatban újra át akartam élni az akkori időket, megdöbbenve látom, mennyi közömbös kép tolong körülötte, De nem így van-e talán az életben is?

Vannak dolgok és események és vannak emberek, kiket egyesegyedül magunknak szeretnénk megtartani. Legszívesebben aranykulcsú, drága tokocskában rejtegetnénk őket.

— Csak addig fogja őt felsőbb lénynek tekinteni, míg meg nem ismeri vele szemben a saját felsőbbségét — figyelmeztetett Julian mester.

Vagy nem azért láttam-e olyan hévvel a tanuláshoz, hogy meg tudjam festeni az arcképét?

Június 16., — szerda. — Nyolc órára a Salonbaan voltam s összetalálkoztam Saint-Marceauxval. Kölcsönös udvariaskodás után nagy bölcsen megkérdeztem: — Miért nem jön sohasem felém? — Igen el vagyok foglalva — mentegetőzött a művész. Nagyon nagy ostobaság volt tö-

lem, hogy szemrehányást tettem neki. Valahányszor látni fogom, mindig arra fogok gondolni, hogy Saint-Marceaux nem találkozott szívesen velem. Lássák, lássák, okvetlenül kell, hogy legyen valaki belőlem, kell, hogy a Saint-Marceauxhoz hasonló emberek lássanak valakit bennem. Vigyázat! jövő Salonra szánt képem megkezdéséig csak pár hónapom van hátra. Én szerencsétlen, ki Szent-Pétervárra utazhatnám s férjhez mehetnék! Nem megyek, itt fogok maradni, dolgozni fogok és csak 81—82 telén utazom el. Ördög vigye, ráérek akkor is.

Igen, maradok és dolgozni fogok. Igen, igen, így lesz, meglátják. Most már rendben vagyok, majdnem egészen rendben vagyok magammal; holnaptól kezdve végleg megérek a műterembe.

Június 18., — péntek. — Egész nap dolgoztam. Aranyos, bájos modellem van és napról-napra halasztottam a képet, nehogy elrontsam, mert idáig jól indult a képem. Valóságos izgalom fogott el, mikor végre hozzáfogtam, de úgy látom, hogy jól megy minden.

Este S ... Rossz színben van, látszik, hogy szerelmes, de nemcsak ez bántja. Bukarestbe vagy Lille-be megy a sógora bankjához, igazgatónak. De azért mégis a szerelem és a házasság a fő baja. Tántoríthatatlan. Én csak nevetek, szidom, hogy önhitt és vakmerő és magyarázgatom, hogy nincs hozományom, mert a vagyonomat a kedvteléseim fel fogják emészteni és a lakásom, az ellátásom és a sétáltatásom gondja a férjemre hárul.

Sajnálom egy kicsit szegény ördögöt.

Elhiszem, hogy nem távozik szívesen ... Füstbe megy, a biarritzi s a mont-dore-i terve, . . .

Százsor is kezet csókolt s könyörögve kérte, hogy ne feledjem el.

— Mondja kérem, mondja, fog-e gondolni reám? — sürgetett.

— Ha lesz időm — feleltem.

De addig rimázkodott, míg végre is kimondtam egy halk igent. Minden búcsúzás fájdalmas, a miénk is az, már tudniillik az S ... részéről. A fogadószoba ajtajában állottunk s hogy kellemes emlékekkel válják tőlem, elszánt

határozottsággal csókra nyújtottam kezemet. Aztán komolyan, jelentősen fogtunk kezet.

Gondolatokba mélyedve maradtam állva néhány percig. Hiányzani fog a fiú. Megígérte, hogy írni fog.

Pár nap óta egész Paris kis szerencsemalacok után bomlik. Talizmánnak vásárolják és kapni aranyból valót, zománcosat, kőből faragottat s ki tudja még milyenfélét. Én egy kis rézmalacot viselek két nap óta. Azért megy olyan szépen előre a képem, mondják a műteremben. Nos hát, szegény Casimirknak ilyen kis szerencsemalacot adtam emlékébe.

Kedvem lenne Máté Evangéliumát adni neki s akkor a következő emléksorokat írnám bele: — „Fogadja tőlem a világ legszebb könyvét, mely a lélek minden hangulatára megadja a feleletet. Sem érzélgőnek, sem vakbuzgónak nem kell lennünk, hogy vigasztalást vagy enyhülést merítsünk belőle. Őrizze meg mint: talizmánját, üsse fel minden este és gondoljon közben reám, ki talán oka vagyok szenvedésének. Akkor azután meg fogja tudni, hogy miért ez a világ legszebb könyve.” Igen ám, csak hogy megérdemli-e? Nem lesz jobb, ha a szerencsemalacnál maradok? Hátha nem érti meg Szent-Mátét?

Június 20., — vasárnap, — Ma bezárul a Salon s azért egész délelőttömöt bent töltöttem. Az *Irgalmas szamaritanus* nyerte az érmet, Morot képe igazán meglepő, szerintem azonban a nagy érmet még magasabb feltételekhez kellene kötni. Nem az igazi értéket tüntetik ki vele, hanem a Salon legjobb művét.

Bastien-Lepage festményén a tájképes háttér nem tökéletes, de az alak bámulatraméltó. A fő utolérhetetlen remekmű. Morot festménye majdnem untatott ma, míg Bastien-Lepage elbűvölt, lebilincsel. Egyiktől a másikig mentem s közben meg-megáltam Hennernek egy álmatag tanulmányfője s egy kis nymphás-képe előtt. Henner a Megtestesült báj kifejezője. Nem egészen természetes, nem ... de mégis kell, hogy ilyen alakokat is mutasson az élet, Elragadó képek. Alkonyati homályban megjelenő munkái felülmúlhatatlanok, utolérhetetlenek. Henner kissé egyoldalú, de mindig bájos. A Luxembourgban lévő

régebbi képei nem vetekedhetnek a mostaniakkal. Legjobb festménye azonban mégis az volt, melyet tavaly állított ki. Mindennap megnéztem s roppant szerettem volna megvásárolni. Oh, ha gazdag lennék!!... S... nem kapja meg Szent-Mátét. Különös, hogy a Morot képe nem tetsette meg; határozottan untatott Bastien-Lepage és Henner mellett. Henner!... kifürkészhetlen varázs.

Június 27., — vasárnap. — Reggel mintáztam. Úgy le vagyok verve, hogy ki sem mondhatom és mégis vidám arcot kell öltenem. Új nyomorúságom egészen lesújt. Gondolkodnom kell, hogy miről beszéljek, erőltetem a nevetést, végighallgatom a sok badarságot és sírni szeretnék.

Kínok kínja!

Művészetemen, e szenvedélyen kívül, mert hisz szenvedélynek kell mondanom, nincs semmim de semmim a nagyvilágon. Vagy legalább is nekem van a legkegyetlenebb sorsom. Pedig csupán szeszélyből, nagyravágyásból kezdtem hozzá és hiúságból folytattam, de most már imádom. Kínok kínjai Hiszen vannak a földnek boldog lakói is. Boldogság? Túlságosan sok volna; csupán elviselhető éietted is megelégednék, mert az is gyönyörűség lenne a sftostswi mellett.

Június 30., — szerda. — Miss Grahani-t magammal hívtam és festés helyett á Rue de Sévres-be mentünk, hol majdnem teljes órát töltöttünk a jezsuiták rendháza előtt. Csakhogy már kilenc óra volt és nem sokat láttunk az elvonulásukból.*

Ostobaságnak tartom, hogy kiúzték őket, azt hiszem, hogy a kiutasítás Jules Ferry nem éppen méltó bosszúja volt. A jezsuiták befolyása újabban igen erősen emelkedett, de ha már annyira félik a tanaikat, nem így kellett volna eljárniok. A jezsuiták kérdése olyan nehéz probléma, melyet legtanácsosabb meg sem bolygatni.

Egyetlenegy célravezető módot tudnlék. Megadni nekik házat, földet, minden javadalmat, teljesíteni minden kívánságukat, szép, külön városrészt emelni nekik, ahol

* A Jezsuiták kiutasítása Franciaországból. (1830.)

jólérezzék magukat s mikor aztán mind együtt vannak, levegőbe röpíteni őket mindenestül. Én nem gyűlölöm a jezsuitákat, inkább félek tőlük. Félek, mert nem vagyok tisztában, hogy tulajdonképen kik és mit akarnak. De van egyáltalában valaki, aki tudná?

Nehéz feladat volna ostobább és fölöslegesebb intézkedést kitalálni hamarjában, mint a kiutasításuk volt. Hogy is egyezhetett Gambetta bele? Eleinte azt hittem, hogy nem akar egyelőre beszélni, de majd erélyesen véget vet a dolognak.

Július 14., — szerda. — Ma van a Bastille bevételének az évfordulója. Katonai díszszemle, zászlóbobogtatás, kivilágítás és tánc, lehetőleg minden utcasarkon.

Az ünnepélyes sürgés-forgás Parisra szokatlanul bájos bélyeget nyom.

Hat óraker felszálltunk a Porte-Maillot előtt a körvasútra. 25 francos rózsaszín ruhába öltözködtem, melyet a Magasin du Printemps-ból szereztem be.

Előre kell bocsájtanom, hogy Bellevillebe iparkodtunk, mert a népünnepélyt és a kivilágítást akartuk látni, de annyit fecsegtünk és annyit nevtünk, hogy elmulasztottuk a megállónkat és háromszor is át kellett szállnunk. Föltűnt, hogy néptelen városrészben járunk, de nem vettük figyelembe, csak akkor eszméltünk, mikor nyolc óraker teljesen elhagyatott vidéken szállítottak ki minket. Megérkeztünk. Gaillard a Saint-Fargean-tónál pompás estebédet emlegetett; üdítő árnyék, kilátás a tóra, kitűnő konyha stb. stb. hanzott a kecsgető indítvány. Rendben van, nekiindultunk. Betévedtünk valami parkba, aztán a Chaumonti gyakorlótérre. Olyan éhesek voltunk, akár a farkasok, de jóreménység fejében egyelőre a szép vidék és néhány pogány-templomra emlékeztető épület dicséretével csillapítottuk az éhségünket. Julian minden járókelőt előfogott és kikérdezett. Magyaráztattak is buzgón a jámborok; ki jobbra, ki balra térített minket. Mikor már jóidégig mentünk és alaposan kigyönyörködtük magunkat az utcai kövezetben, messziről tavat s nagyszerűen kivilágított vendéglőt pillantottunk meg. Hisz ez fölséges! Neki iramodunk, de alig megyünk tíz percig, so-

rompó zárja utunkat. Vissza kellett fordulnunk, hogy megkeressük a helyes utat, Kétségbeejtő helyzetben voltunk; a szegény jövődöbeli kis Gaillardné már majdnem meghalt éhen. És valahányszor, csupa mulatságból, balszerencsét jósoltunk magunknak, rögtön be is teljesedett. A tó nem a Saint-Fargeau tava volt s nem vendéglő, hanem egyszerű kávéház előtt álltunk, hol egy hiasrapás ennivalót sem bírtunk fölkatatni.

— Talán akad még valahol a Villette-ben — ajánlotta valaki.

— Ide bemehetnek, ha ugyan állva meg tudják enni a részüket — mutatott az útszéli kis kocsmára egy kaptató polgártárs.

Szerencsére bérkocsi tartott felénk. A kocsis semmiképp sem akart szóbaállni velünk, de hosszas könyörgésünkre mégis csak meglágyult a szíve. Végre fent szorongtunk mind az öten s megindultunk a Saint-Fargeau-tóhoz. Teljes óra hosszat tartó utunk leírását szívesen elengedem. Az elhagyott, csöndes kis utcáknak tömkelegén át megérkeztünk, de oh jaj, a várva-várt Saint-Fargeau-tó nem tó, de utálatos pocsolva lett. Fél tíz volt. Asztalhoz ültünk s íme, nyomban megeredt az eső. Sietős átköltözés a vendéglő óriási nagytermébe. „Uraim, az időszerűség embere vagyok — szónokoltam székre állva — s mert itt az ideje, hogy asztalhoz ülünk, indítványozom, hogy fogjunk hozzá végre az evéshez.” Tíz óraikor eszünkbe jutott a tűzijáték, melyet a chaumonti dombról akartunk végignézni. Angyali kocsisunk a vendéglő kapujában várt ránk. Kissé túlmélyen nézett ugyan a kancsó fenekére, de azért államférfiúhoz méltó bölcseséggel kerülgette a veszedelmes útkeresztezéseket. Néhány „Ki a kocsiból!” hangzott ugyan utánunk, de mindannyiszor „Éljen a közársaság!”-ot harsogtunk rá.

Július 16., — péntek. — Julian kétszeres „nagyon jó”-t mondott a képekre s erre A... is kénytelen volt kinyögni egy „nem rossz” -at. mert hiszen Julian még Tonymál is szigorúbb az ítéletében.

Bolond módra örvendek Julian dicséretének.

Ideje, hogy elutazzam, már csak a műterembeliek

miatt is. Jelenleg ugyanis én vagyok a műterem feje és kedvence. Tanácsot osztogatok, mulattatok s az én képeim lelkesítik és serkentik a többieket. Talán szeszélyből ugyan, de igyekszem, hogy kedves, jó és szíves legyek, akarom, hogy szeressenek, mint ahogy én is meg akarom szeretni őket és gyümölcselem még fagyalalttal vigasztalगतom a bajban lévőket«

Valamelyik nap, hogy kimentem a teremből, azonnal rázendítettek a dicséretemre Marie D . . . alig győzte elmesélni és Madeleine, ki mint tudják, még mindig rajzol, de most már festeni szeretne, engem kért föl, hogy vegyem gondjaimba és oktattgassam. Igaz is, hogy kitűnően fádok tanítani; ha úgy festenek« mint ahogy tanítok, nagyon meg lehetnék magammal elégedve. No és miért ne? Az is valami, ha kitűnő tanárnak tartják az embert. Julian nagyon fájjalja, hogy megkezdett tanulmányfőmet nem végeztem be. „Csak éppen hogy meg nem szólal, élet és tűz van benne. Kiállításra méltó dolog lehetne” — mondogatja.

Tényleg eredeti arcú a kis model. Tágranyílt, nagy szemét szokatlanul hosszú szempilla árnyékolja be. Pisze orra. szép szája és gyönyörű bőre van s erősen ívelt szemöldök s különös, csodálkozó kifejezést kölcsönöz az arcának. Bár egészen fiatal még, mégis látszik valami fonynyadság rajta, mi azonban nem zavarja meg az összhangot. A haja csodálatosan szép, aranyos fényű. de azt hiszem, meg van festve. A mélyzöld háttérből kiemelkedő dus oroszlánsőrény azonban pompásan hat a képemen.

Július 17., — szombat. — Vidékre szerettem volna menni, valami félreeső kis zugba, hol mennél kevesebb legyen az ember, de ez sem nyújtana elég pihenést nekem. Az volna az igazi boldogság, ha időről-időre valami madár sem járta vadonba vagy lakatlan szigetre menekülhetnék, Különös, idegen faóriások árnyékába, melyek alatt Pál és Virginia megpihentek. Ott szeretném látni a napkeltét, ha akarnám élvezni az éjszaka csöndjét, a legnagyobb, legteljesebb isteni csendben, elhagyatott vidék, hatalmas fák, üde kék ég, napfénytől aranyos hegyorom, illatos ég amilyen nincs máshol, melyet beszívni is boldogság

legyen,... nem úgy mint itt, hol áporodott párát lélegzünk be ... Sajnos, ilyen életmódhoz pénz kell. Isteni magányomat kedvesemmel sem tudnám megosztani.

Monti-Dore, július 20., — kedd. — Tegnap Julian-nél voltam, hogy elhozzam ottfelejtett kulcsaimat. Villevieille kísért. A mester nagyon bátorított és reményekkel telve váltam meg tőle. Már magában az is valami, hogy a Breslau főlényét nem félem többet. — Ami különösen értékes a munkájában, {már mint az enyémben) az az, hogy sohasem a festményt, hanem mindig magát a lefestett tárgyat v/éli látni az ember és ha véletlenül nem sikerült is a dolog, mindig meglátszik a képén, hogy erre törekedett, mondta Julian.

Utána mégegyszer megnéztük a tárlatot. Négy órákor Villevieille megint eljött, hogy búcsút vegyen tőlem s aztán elutaztunk. Hétfőn reggel hat órákor Clermontba értünk s délután három órákor Mont-Doreban szállotunk ki. Teljes hat óra hosszat tart a kociút Clermonttól eddig a rettenetes Mont-Doreig, de szívesebben vállaltam, semhogy vonaton rázassam magam.

A lakásunk kényelmetlen, az ellátás rossz és minden talpalatnyi hely el van foglalva, de mert néhány lef estesre érdemes zugot találtam, kezdem beleélni magam.

Július 21., — szerda. — Megkezdtem a kúrát. Zárt hordszékkel jöttem értem. Hosszú, bő nadrágos fehér flanelöltözet és csuklyás köpönyeget öltöttem fel.

Fürdő, zuhany, belégzés és vízivás egymást váltogatják. Tehetnek velem, amit akarnak, de ez lesz az utolsó eset, hogy gyógyítani engedem magam. Most sem engedném, ha nem félnék, hogy megsüketülök. A fülem javult; majdnem egészen jól hallok.

Július 22., — csütörtök. — Olyan kalap van a fejemen, melyet az itteni parasztleányok viselnek. Nagyon jól áll.'Grenze képeire emlékeztettek. Batisztruhákért sürgönyöztem, hogy kibírjam az itteni hőséget s íme egyszerre lehült a levegő. Kezdem meglátni a vidéket. Idáig nem vettem észre, mert a rossz konyha elvette minden ked-

vemet. Az evés olyan nemtelen foglalkozás és miért, hogy mégsem vonhatja ki magát alóla az ember!

Július 23., — péntek. — Ki adhatja vissza elveszett, szétdőlt fiatalságomat? Húsz éves sem vagyok s máris három ősz hajszálat fedeztem föl a napokban. Még el is dicsekszem, mi túlságosan nagy őszinteségemnek a kétségbevonhatatlan bizonyítéka. Öregnek látszanék, ha gyermekarcom nem volna. Nem természetellenes az én koromban?

Hagyjuk el, ne beszéljünk róla. Vihar korbácsolja fel lelkemet, ha eszembe jut. Szakítsuk végét tehát azzal a szomorú vigasszal, hogy végső menedékül mindig kezet emelhetek önmagamra, mielőtt valaki megszánhatna.

Csodás szép hangom volt; az Isten ajándéka. El kellett veszítenem. Pedig a hang olyan mindenható ereje a nőnek, mint férfinak az ékesszólás áldása. Hatalom az, mely nem ismeri a korlátokat.

A park sétatútján, hová ablakom néz, Rotschildné láttam, ki egész udvartartással, lovással, fogattal időzik itten. Irigykedve néztem, de igyekszem, hogy erőt vegyek magamon. Minden keserűség alább hagy, mihelyt elérte a tetőfokot. Csak addig szenvedünk, míg lelkünk el nem éri a fájdalomnak azt a csúcspontját, melyen túl érzéseink tompulni kezdenek, hogy végre megenyhülve sóhajtsunk fel. Esetleg Epietetust is segítségül hívhatja az ember, vagy imádkozni kezdhet, bár az imádság ellágyítja a szívet...

Az én keserűségem is enyhülést talált most néhány napra s azután megint nőni, nőni fog, amíg egy új, szenvedélyes kitörés meg nem hozza a várvavárt csendet. És azután előlről kezdem...

Július 27., — kedd. — Tájéképet akartam festeni, de az lett a vége, hogy belerúgtam a vásznamba s a *vidék* ibelyett annak a négyesztendős csöpp leánykának arcát kezdtem figyelni, ki nézőközönségül mellém telepedett. Megfogadtam holnaptól kezdve modellemnek. Hogyan lenét tájképet, miegyebet festegetni, ha emberi arcot is festhet az ember?.

Olyan kínzó fájdalmat érzek valahol mélyen bent a torokom és a bal fülem között, hogy majdnem megbolondulok, de nem mondom a nénémnek. mert nagyon megijedne s aztán úgymint tudom, hogy a fájdalom okát gégebajomban kell keresnem.

Több mint huszonnégy órája szenvedek már, de úgy, hogy ordítani szeretnék kínomban, mert sem aludni, sem dolgozni nem bírok. Még az olvasást is minduntalan abban, kell hagynom. Biztosan azért látom ma olyan feketének az életet. Nyomorúság?

Július 29., — csütörtök. — Annyi modellem van, ahányat akarok. Ezek az auvergneiek nagyon tisztességes, szolgálatkész emberek. Az asszonyaik különösen előzékenyek és szívesek.

Egy tízesztendő kisleányt kezdtem festeni, aki elaludt a fűben. Holnap azonban abban hagyom s hozzáfogok egy kecskét őrző kisfiú képéhez (természetes nagyságban), hamar bevégezem s aztán folytatni, fogom kislányomat. Kis keeskepásztorom egy Parisban tanult faszobrásznak a fia. Az asszony varrónő s mind a három gyermekük nagyon helyes.

Műhelyük északi fekvésű, igen sötét. Esős napokon intérieur tanulmányokat fogok benne készíteni s lefestem a legkisebb gyermeküket, egy hétesztendő kisleányt, ki különösen bájos.

Július 31., — szombat. — Tegnap nagyobbszabású képhez kezdtem, 25-ös számú vásznon. Az elrendezés nagyon egyszerű. Szép, mohos törzsű fák árnyékában két gyermek ül. Felülről, a megritkult világoszöld lombozaton át, fény esik reájuk s itt-ott az ágak közein a vidékre is ki lehet látni. Az egyik gyermek, egy tizenegy-tizenkét éves fiúcska, ki a nézővel szemközt ül, iskoláskönyvet szorongat a hóna alatt s elgondolkozva tekint a messzeségbe. Hat éves húgocskája szólongatni látszik őt s körtét nyújt felé. A kislányt profilban vázoltam fel. A gyerekeket csak térdig festeni le, de természetes nagyságban.

Parisból való indulásom előtt elolvastam Georges Sanci Xadiariaját. Nos, mondhatom, nem vagyok elragadtatva.

Talán nem volna szabad még nyilatkoznom Sandról, hisz eddig mindössze a Kis Fadette-t, néhány apróságot s most legújabbán Indiánál olvastam, de idáig, nem találtam semmi különösnek. Nem felel meg az ízlésemnek.

Pedig hát Sandot általában mindenki nagyra tartja. Nem tehetek róla, nem szeretem.

Úgy vagyok vele, mint Raphael Madonnáival Egyetlenegy Louvre-beli képe sem tetszik nekem, sőt az olaszországiakat sem szeretem, pedig azokat régen, gyermekkoromban láttam, mikor még nem mondhattam róluk helyes ítéletet. Ahogy visszaemlékszem, ezek a Madonnák sem *nem* égiek, *sem nem* földiek; valami különös konvencionális vonás van rajtuk, olyanok, mintha papirosból lennének.

Ki akartam lovagolni, de semmihez sincsen kedvem és ha mint most is, munka nélkül töltöm a napot, rettenetes lelki-furdalást érzek. Pedig hát vannak napjaim, mikor semmire sem vagyok képes. Ilyenkor szidom, vádolom magam; szemrehányással élek, hogy ha igazán akarnám, meg tudnám tenni a kötelességemet s addig-addig küzdök magam ellen, míg szánalmas erőlködésem egy hiába minden nem érdemes élni sóhajtással ér szomorú véget. Cigaretára gyújtok s hozzákezek valami regényhez.

Augusztus 17., — kedd. — Rossz idő van s nem dolgozhatom plein-air tanulmányomon.

Másikat kezdtem (15-ös vásznon).

A jelenet az asztalosék műhelyében folyik le. Balfelől az asztalosné áll és a ministránsgyerekek öltönyét próbálja kislárára, egy tíz esztendőös kis kópéra. Oldalvást, valami ócska lánán egy leánya ül és tiszteletteljes csodálkozással tekint bátyjára. Hátról, a kemence mellett a nagyamama nézi mosolyogva, ölbe eresztett kézzel a jelenetet, sőt a gyalupad mellett pihenő mester sem állhatja meg, hogy a *Lanterne* mögül ki ne pillantson a papos vörös ruhára és a fehér karingre. A háttér nagyon érdekes; ócska palackok, edények s mindenféle használati tárgy hever szétszórva és a tűzhely közelében.

Nem lesz időm, hogy bevégezzem, de nem is fontos. Azért fogtam hozzá, hogy megbarátkozzam az intérieur-

képek természetével. Eddig még mindig visszariadtam a teljes alakos életképektől és jelenetektől, mert az ilyen tárgyú festménnyel együttjáró sok mellékes részlet, mint például a padló deszkázata s más egyéb apróságok, valószínűleg kétségbeejtettek. Ezentúl azonban nem fogok zavarba jönni. Nem mintha mestere lennék, de mert már nem félek többet és ez nyitja mindennek.

Előtérben alakjaim mintegy arasznyi magasak.

És mennyi ruhát és minden egyebet kell kidolgoznom, pedig gyászos emlékezetű képemet kivéve, melyet a Salon számára készítettem. meztelen alakokon kívül sohasem festettem egyebet. No és a sok kéz? hat és fél pár, rettenetes!

Még eddig sohasem jutottam odáig, hogy egy-egy, írásbeli tételmet alaposan kidolgoztam volna. Nem volt elég kitartásom. Sokszor történik valami érdekes eset, mely gondolatokra késztet, ezeket feljegyzem magamnak, de másnap az újságban rendszeren az enyémmel hasonló szellemű cikk jelenik meg, mely fölöslegessé teszi az enyémet. Most hát aztán be sem végzem eszme-futtatásomat, nem-hogy még arra gondolnék, hogy becsületes formába öltöztessék. Művészetemhez ellenben van kitartásom és megtanultam belőle, hogy egy kis önmegeröltetéssel minden téren nagyon jól le lehet győzni az első nehézségeket. Csak az első lépés nehéz, tartja egy közmondás és én készséggel elismerem.

Igen ám, csak hogy ott van és pedig mindjárt legelső sorban, a környezet kérdése. Az én környezetemről pedig a legjobb akarattal sem mondhatok mást, mint hogy mesterségesen butítja az embert. Családom tagjait, kevesek kivételével, tudatlanság, nemtörődömség s lapos, mindennapi gondolkodás jellemzik. Aztán ott van G ...-né, a megtestesült nagyvilági hölgy, azután rendes látogatóink, kik közül gyakoribb vendégeinket már olvasóim is ismerik s kikkel ritkán váltunk egy-egy okos szót. Végül M... éket s néhány se hideg, se meleg fiatalembert említhetem. Becsületemre mondom, ha nem zárkoznék be minduntalan és nem menekülnék könyveim közé, még az a kevés szellem és tudás sem maradt volna bennem, amennyivel most rendelkezem. úgy látszik, mintha tü-

zön-vason át bírnék hatolni, pedig alig hiszem, hogy volna ember, ki nehezebben vívná ki magának az érvényesülést, mint épen én. Néha egészen elhülyülök, a szó a nyelve-men akad és nem tudom, mit beszéljek, vagy mit válaszolhatnék. Ilyenkor elhallgatok s mert nem tudom, mitévő legyek, bátortalanul mosolygok vendégeimre.

Augusztus 18. — szerda, — Igen nagy kirándulást tettünk, Legyengítő gyógykezelésem ellenére teljes öt órát ültem lóháton s a szó szoros értelmiben megbénultam a fáradtságtól.

Félek, hogy fürdözésem befejezése után igazán igaza talál lenni fürdőorvosunknak, ennek a buta állatnak, ki mindjárt kezdetben kijelentette, hogy gyenge szervezetű vagyok. Most, a végén, viszont azt állítja, hogy ugyan erős ember legyen, ki a huszonegy fürdőt olyan ijól kibírja, mint én bírtam. Szomorú tudomány az orvosoké.

Főnt jártunk a Sancy csúcsának legtetején. A Mont-Dore környékét beszegő hegyek mint apró dombocskák terültek el lábunk előtt. Fölséges panorámban gyönyörködtünk. De szeretnék egy napkeltét látni a Sancyról! A kékes messzeségbe vesző kilátás a Földközi-tenger mindéinek fölött való szépségeit juttatta eszembe. A csúcsra vezető út nagyon fárasztó, de ha egyvszer fölért az ember, úgy tetszik, mintha meghódította volna az erfész világot.

Fent is, útközben is sok kirándulóval találkoztunk; elrontották a természetet.

Augusztus 19., — csütörtök, — Hasznavehetetlen nagyok; fáradt a szemem, fejem. És csak szombaton indulunk! Ma nem mehetek, holnap péntek van és ha centekéin utaztam, minden ígyis-úgyis bekövetkező kellemetlenséget saját rovásomra írnék, mert hogy miért is keltem épen pénteken útra.

Paris, augusztus 22., — vasárnap. — Reggel 8 óra. Milyen csinos, milyen kényelmes az én dolgozószobám.

Elolvastam a képes hetilapokat s néhány alkalmi füzetet. Mintha távol sem lettem volna soha, olyan gyorsan visszazökkentem a megszokott kerékvágásba.

2 órakor délután. Azzal vigasztalom (!) magam, hogy lelki gyötrelmeimet azoknak a mindenféle természetű bajoknak és gondoknak fejében kell elviselnem, melyekkel a sors szokta sújtani a művészembert. Nekem nem kell sem szegénységgel, sem szüleim zsarnokságával küzdenem, pedig, ha jól tudom, leginkább e két istencsapása az, melyről a művészek panaszkodni szoktak,

Gyötrelmeimtől művészetem sem fog megváltani tudni, hacsak valami világgraszoló lángész nem tör ki belőlem ... Csakhogy még nem volt olyan festőgenieje a világnak, aki mindössze három évi tanulás után egy csapásra hódított volna meg mindeneket, különösen most nem, mikor olyan sok a tehetséges ember.

Rendesen a legjobb szándék vezérel mindenben, s aztán egyszerre, hirtelen, valami bolondságot követek el, mintha álomban cselekedném .... Megvetem és gyűlölöm magam, mint ahogy megvetek és gyűlölök mindenkit, főképp az enyéimet... Ah, a család! Itt van mindjárt a nagynéném. Ezer apró fortéllal élt, hogy a vonaton a fülkének abba a szegletébe ültessen, melyben az ablakot nem lehetett kinyitni. Kifáradtam a vitába s beleegyeztem, de csak azzal a feltétellel, hogy a szemközti lévő ablak nyitva marad. Persze, alig aludtam el, néném rögtön becsukta a másik ablakot is. Fölébredtem s azzal fenyegetőztem, hogy a sarkammal zúzom össze az üveget s meg is tettem volna, ha közben meg nem érkezünk. Idehaza, déjeuner közben, egymást érik a gondterhes pillantások és tragikusan összeráncolt szemöldökök közé kell nézmem, mert nem ettem eleget. Hiszen látnivaló, hogy szeretnek, de azt hiszem, aki igazán szeret, annak megértőbbnek kell lennie! .

A méltatlankodás ékesszólóvá teszi az embert.

Ha egy férfi méltatlankodik, vagy úgy gondolja, hogy a kormány tettei miatt méltatlankodnia illik, felhág az emelvényre s egy csapásra megszerzi a szónoki hírnevet. A nőnek nem áll szónoki emelvény rendelkezésére, ellenben alaposan körül van sáncolva atyái, nagyatyái, anyai, anyósi és ki tudja még elősorolni, miféle, tekintélyekkel melyektől egész nap túrnie és szenvednie kell és ha méltatlankodni kezd és föllázad, ha elragadja a szónoki hév,

akkor is csak otthon, csak éjjeli asztalkája előtt öntheti ki szívét s az eredmény: — semmi, kudarc.

Azután meg . . . anyám mindig Istent emlegeti: ha Isten megsegít, ha Isten úgy akarja. Csak az hivatkozik folyton Istenre, aki kis kötelességeit is a Gondviselésre szeretné áthárítani.

Isten gyakori említése sem nem hit, sem nem keresztyéni alázat; egyszerű szokás, gyöngeség és a lusták, tehetetlenek és közömbösek gyávasága. Micsoda gyöngédtelenség, ha minden tökéletlenségünket Isten nevével fődözzük. Több, mint gyöngédtelenség, egyenesen bűn. Csak az történhetik, ami előre meg van írva és nem másíthatjuk meg és nem kerülhetjük ki, mondja anyám, ki cselekvést, felelősséget ... és lelki-furdalást is ezzel a mondással hárít el.

Ha a sors könyvében minden előre meg volna írva, úgy Isten nem lenne Isten, csali alkotmányos elnöke a világnak, melyben a mi akaratunk, bűnünk és erényünk csak sin ecu ra.

Szeptember 2., — csütörtök. — „Sokat olvasott; megszerezte magának azt az alapos és mély tudást, melyre komoly, húsz és harminc év között lévő férfiak szoktak törekedni s melyet csak az önképzés adhat meg az embereknek.” — Ez a *Balzachól idézett* mondat erősen legyezgeti a hiúságot.

Hogy el ne feledjem, kertet béreltem Passyban, Rue de Ranelagih 45. sz., mert plein-air tanulmányokkal foglalkozom, Irmán kezdem, kit teljes életnagyságban, meztelenül, fa alatt iékve akarok lefesteni.

Most még elég meleg idő jár, de sietnem kell a képpel. Hát így telnek az én napjaim. Nem baj, csak rosszabbak ne legyenek. Valami titkos félelmet érzek, mintha új baj, új kellemetlenség akarna utolérni. Csöndes vissza vonultságban dolgozgatva ugyan biztonságban érzem magám, de tudom, hogy az emberek milyen ostobák és milyen lelketlenek és sokszor csak azért zavarják meg valakinek a magányát, hogy fájdalmat okozhassanak.

De hát mi bántódásom lehetne? Nem tudom elgondolni. Vagy kitalálnak, vagy elferdítenek valamit, vállal-

kozó bizonyosan fog akadni, aki visszamondja s én bir-
kózhafatom majd könnyeimmel ...

Vagy valami gázságot követnek el, látszólag nem is olyan nagyot, de mely mindenesetre nagyon fogja bántani a hiúságotat és az önérzetemet. — Ez az, asz ilyesmi az» mi visszariaszt Biarritzól.

— Ugyan, utazzék már, sürget G ... né; — feltétlenül le kell utaznia, és anyjának és nagynénjének is meg fogom említeni. Biarritz nagyon előkelő fürdőhely; minden valamire való embert ott fog találni.

Kell is nekem! Hagyjanak békében s akkor Passy-beli kertemben is boldog leszek

Szeptember 7., — kedd. — Esik . . . Életem régen múlt, szomorú, kellemetlen emlékei olyan élénken vonulnak végig meggyötört agyamon, hogy kezem ökölbe szorul s szeretnék hevesen felugrani, mint valami lopva érkezett, hirtelen fizikai fájdalomra.

Mindennek meg kellene változnia körülöttem, hogy jól tudjam érezni magam ... Enyéim terhemre vannak, az egészen bizonyos. Előre tudom, mit fog anyám vagy néném ehhez vagy ahhoz szólni, mire szánják, magukat ilyen és ilyen körülmények között, hogyan viselkednek a fogadóteremben, a sétatéren, fürdőhelyeken és egyebütt s mindez úgy kifáraszt, úgy felizgat, mintha üvegmetszésnek bántó zaját kellene hallgatnom.

Mindennek meg kellene változnia körülöttem és ha már megnyugodtam, akkor szeretni is tudnám őket, forrón, lazán, mint ahogy szeretnem illik. Most ők tesznek tönkre, elhagyatottan élek közöttük, pedig hát mindannyian Kétségbeesett arccal fordulnak felém, ha egyegy ételt érintetlenül hagyok s ezer apró fortélyt találnak ki, hogy fagyalt vagy más nekem esetleg ártó dolog ne kerüljön asztalunkra. Loppal settenkednek körülöttem s újra meg újra becsukják nyitott ablakom. Száz meg száz aprósággal ingerelnek, mintha az egész ház összeesküdnt volna ellenem s attól félek, hogy tönkre kell mennem e lelki magányban, mért hangulatom sötétsége köd gyanánt nehezkedik kedélyemre és szellememre. Erős, elsavanyodott lélek leszek, aki téliesen visszavonul önmagába s mindez csak azért

mert hallgatásra vagyok kárhóztatva és csak magamban dühönghetek.

Azt állítják, hogy nagyszerűen tudom fegyelmezni magam; még az öreg Bonapartisták mondták annak idején Adelinnek. Lássák, ez az oka, hogy mindig, mindenütt feszélyezve fogom érezni magam.

Mindig megszólástól, megszegyentéstől tartok, mindig azt hiszem, hogy ujjal fognak rám mutatni az emberek s tegek bármit is, ettől az érzéstől sohasem szabadulok meg... Enyéim igazán nem tudják, mennyi rosszat tesznek velem. Nagyon félek, hogy az állandóan kedélyemre nehezedő nyomás alatt örökre el ne hagyjon lelkemnek minden értékesebb tulajdonsága, szellememnek minden frissessége, rneiv pedig olyan elengedhetetlen kelléke a nőnek,

Miért éljek? Mi örömöm, mi hasznom van benne? Sem szerencsés, sem boldog nem vagyok . . . még csak nyugalom sincsen! . . .

Szeptember 10., — péntek. Néném nagy izgalomban van. Doktor Fauvel, ki csak múlt héten vizsgált volt meg, ma újra kikopogtatott és úgy találta, hogy a tüdőm meg van támadva. Legott szigorú arcot öltött, de azért látszott rajta, hogy kissé zavarban van és restelli bevallani, hogy eddig nem látta elég komolynak a bajomat. Azután előírta a tüdőbajosok megszokott gyógymódját: csukamájolaj, jódos ecsetelés, langyos tej, bepólyázás, stb., stb. és jó tanácsok, hogy kérjük ki dr. Sée és dr. Potain véleményét is, vagy pedig, ami még jobb, tanácskozzanak mindhárman együttesen fölöttem. Néném dült arcát látni kellett volna! Engem mulattat a dolog. Régóta sejtem, hogy komolyan beteg vagyok; egész télen köhögtem és most is köhögök és fulladok. Az lenne a csodálatos, ha nem volna semmi bajom. Örvidenék, ha valami tisztességes betegség mennél hamarabb végezne velem . . . Önöknek meg is mondom, sem pólyáztatni nem fogom magam, sem be nem feketítem jóiddal a testemet. Nem érdekem, hogy meggyógyuljak. Nem lesz üresebb a világ, ha hiányozni fogok belőle.

Szeptember 17., — péntek. — *Tegnap* felkerestem azt az orvost, ki múltkoriban kezelte volt a fületem, őszintén

bevallotta, hogy nem képzelte ennyire súlyosnak az állapotomat, mert mint mondotta, soha többet nem fogok jól hallani. Mintha villám sújtott volna belém! Rettenetes; Hiszen nem vagyok épen süket, de mintha fátyol volna a világ között és közöttem. Többek között nem hallok ébresztőórám ketyegését sem és talán nem fogom soha többet meghallani, hacsak nem emelem a fülemhez. — Ez már aztán igazi csapás. A társalgás nagy része is örökre elveszett reám nézve ... s még hálát kell adnom, hogy nem lettem vak vagy néma.

Meggörnyedve írok s valahányszor ki akarok egyenesedni, mindannyiszor kegyetlen fájdalmat érzek, A sok sirásnak a következménye. A kis Napóleon herceg halálakor éreztem először ezt a fájdalmat. Ma pedig már épen eleget sírtam reggel óta.

Szeptember 28., — kedd. — Jó napom van; már az éjszakám is jó volt. Róla álmodtam. Csúnya és beteg volt, de hiszen olyan mindegy. — Most már tudom, hogy nem a szépség teszi az embert. — Olyan meghitten beszélgetünk, mint ahogy jó barátok szoktak, mint azelőtt, tfégen; mint ahogy beszélgetnénk valójában, hogyha egymásra találnánk valaha! Egyetlen vágyat éreztem csak: ne lépjen túl szerelmünk a barátság határán s akkor örökre megmaradhat.

Ébrenlétemkor is az volt mindig a vágyam, de mondhatom, sohasem voltam még olyan boldog, mint ma éjjel, álmomban.

Saint-Amand dejeunerre volt hivatalos. Bókok áradata zúdult reám; ez vagyok, amaz vagyok s válogatottak udvarát fogja körém gyűjteni a télen. Minden celebritásnak, minden *valakinek* társaságát megszerzi nekem, stb., stb. Ma azonban még minderre a kedveskedésre sem volt szükségem, hiszen mosolyogva ébredtem fel.

Az ifjabb Dumas mondja, hogy a fiatal leányok, nem szeretnek, csak *kedvelnek*, mert hiszen még nem tudják, hogy mi a szerelem. Mi a manót nevez hát szerelemnek Dumas barátunk?

Végre is, ha úgy vesszük, az ember mindig eleget tud ahhoz, hogy valamit tudjon . . . Amit Dumas *szerelemnek*

neve? Voltaképen csak következménye, természetes -beteljesülése a szerelemnek és egyáltalában nem az az elvont, elszigetelt és mégis teljes értékű fogalom, melyet a tiszta lelkű emberek keresnek. „Elkerülhetetlen szükségesség, mély nélkül nem létezhetik szerelem”, ~ írja valahol Du., mas. „A legfelsőbb megnyilatkozása a szerelemnek” mondja másik helyen. — Jól van, megengedem, de azért mégis bolondság azt állítani, hogy fiatal leányok nem tudnak szeretni szerelemmel. Én magam *semmit sem tudok* és mégis érzem, hogy a „legfelsőbb megnyilatkozás” mögött valami visszataszítónak, valami kellemetlennek kell rejtőznie, amivel számot kell vetnie mindenkinek, aki szeret.

Sok balga gondolat megfordul néha az ember fejében, de hiszen mindnyájan megértjük, miről van szó . . . más ugyan, ha a férfi személye nem kellemetlen. Csakhogy, úgy hiszem, ennek semmi köze sincs a szerelemhez. Ami engem illet, visszaborzadnék, ha olyan férfit kellene megcsókolnom, aki közömbös nekem. Nem hiszem, hogy valaha meg bírnám tenni.

De ha szeretünk . . . Oh, hisz az olyan más, olyan nagyon más. Ma éjjel, álmomban, szerelmes voltam s akkor is szerelmes voltam még, mikor fölébredtem. Olyan szép volt, olyan jó volt, olyan tiszta volt. A szerelem szűziesen tiszta, fenséges, szent érzelem.

Amit Dumas szerelemnek nevez, nem szerelem, csak annak következménye, Csak mód, csak eszköz, hogy még jobban tudjuk szeretni azt, akit szeretünk.

Szeptember 29., — szerda. — Olyan szép, üde és rózsás vagyok tegnap óia. hogy magam is csodálkozom magamon, A szemem élénk ér, ragyogó s még az arcvonásaim is mintha még jobban megfinomodtak volna. Igazán kár, hogy épen most nem találkozom senkivel sem. Ostobaság leírni, de teljes félóra hosszat gyönyörködtem magamban a tükör előtt, ami már régen nem esett meg . . .

Október 1., — péntek. — Egy orosz család látogatott meg minket és sokat beszélt az oroszországi állapotokról. — Legidősebbik leányuk rendőri megfigyelés alatt áll, mert azt találta mondani a vizsgája napján, mikor épen a nagy-

herceg fogadására készülődtek körülötte, hogy szívesebben vizsgálznék már, mintsem a nagyherceg látogatására vára-kozzék. Más bűne is van. Erősen rövidlátó és csíptetőt hord, de fel is jelentették érte a rendőrségen. A szemüveg és a csíptető, ha nő viseli, veszedelmes újtó eszmék jele. A kiutasítás, megmérgezés, száműzetés egyetlen szóért ki-jár. Éjjelenként házkutatásokat tartanak s ha szerencsédre nem vagy túlságosan veszedelmes, akkor csak Viatkába, esetleg Permbe küldenek számkivetésbe, de ha nagyon ve-veszedelmesnek Ítélték, akkor Szibériába kerülsz, vagy felakasztanak. Azt mondják, alig van család, melynek tag-jai közül ne száműztek vagy fel ne akasztottak volna, már valakit olyan meg épen nincsen, melyet a rendőrség meg ne figyelne. Olyan kitűnően szervezett kémszolgálattal dolgoznak, hogy az ember odahaza, a tulajdon családjá körében sem lehet soha biztos, hogy mikor és melyik elejtett szavát adják tudtára a hivatalos köröknek.

Szerencsétlen ország! Épen múltkoriban vádoltam meg gyávasággal magam, mert nincs kedvem hozzá, hogy visszatérjek. Lehetséges, amit hallottam? A szocialisták nyomorult bitangok, kik csak gyilkolná és rabolni tudnak, a kormány emberei ostoba, elbizakodott, üresfejű zsarno-kok s az értelmes, értékes elem elpusztul kettejük rettentő nyomása közt. Az egyik fiatal leány .azt mondta, két óra hosszát tartó beszélgetésünk végén, hogy Oroszországba» szavaim tizedrészéért kényszermunkára vagy akasztófára ítélnének, s hogy meg van pecsételve a sorsom, ha vissza-megyek.

Oroszországba akkor fogok visszatérni, amikor ez a szép ország megtanulja elismerni az emberi jogokat, mikor hasznára tudok válni s mikor az embert nem fenyegeti száműzetés veszedelme, ha véletlenül azt találja mon-dani, hogy „nagyon szigorú a cenzúra.”

Oh, ha nem volna a művészetem, mennyire igyekez-nék ...

Balga franciák, ti, kik azt hirdetitek, hogy nem vagy-tok boldogok és szabadok! . . . Oroszország most éli át, mit Franciaország átélt a rémuralom idején: egy szó, egy mozdulat és halál fia lettél. Mennyi munkára van még

szükség, hogy az emberiség csak valamennyire is boldog legyen!

„Egyelőre a nőket kívánjuk fölszabadítani, — mondja az ifjabb Dumas, — és ha megtörtént, akkor fölszabadítjuk az Istent. És ha majd teljes lesz az összhang a három szent, örök egység, Isten, férfi és az asszony között, akkor tisztábban fogunk látó és gyorsabban fogunk haladni célunk felé!”

A nőkérdés egyike a leggyűlöletesebben hangzóknak s az ember elámul, ha végiggondolja, hogy minden téren előrehaladtunk már, csak épen itt nem. Olvassák el kérem Dumasnak „*Les femmes qui votent et les femmes qui tuent*” című röpiratát. A férfit ugyan kissé még mindig túlbecsüli a nő rovására, de végeredményben nagyon érdekes munka.

Október 2., — szombat. — A hölgy, kinek arcképét festem, viszonzásul megengedte, hogy kéztanulmányokat festhessek róla. — Tony aranyos volt. Épen a zsidó leány vásznát akarta javítani, mikor tanulmányomra esett a tekintete. — Kinek a munkája? — kérdezte. — Az enyém, Mester.

— Nagyon jó, nagyon jó, nagyon jól van, — szólalt, aztán újra megnézte és „Igazán nagyon jó, nagyon jó.” — ismételte háromszor egymásután, majd hátrább lépett, még egyszer szemügyre vette és — „Nagyon, nagyon jól sikerült”, — mondta végezetül. — Látszott rajta, hogy kellemesen van meglepetve. Képzhetik, milyen boldog voltam!

Aztán a helyemre ült és szokása szerint megbeszélte velem a képet. — Nagyon jó tanulmány, — mondta, — készítsen efélett minél gyakrabban. *Gyönyörűek a színei.* — Ez utóbbit azért emelem ki, mert néhány társam, ki nem tud egyebet mondani, azt állítja, nem vagyok kolorista.

— Kár, hogy a rajz nem egészen tökéletes, — jegyezte meg Tony, — de tudom, hogy másodszor nem ejti ezt a hibát. Kissé túlhoszú a kéz, de olykor megtörténik, hogy az ember elrajzol valamit. Általában véve igen sikerült munka.

Hol elpirultam, hol elsápadtam. Csak látnák, milyen fontos személy vagyok a műteremben, hiszen én haladtam

legtöbbre valamennyiünk között. Olyan kenetteljesen Kezszelek a többiekhez, akárcsak Cassagnac volnék. De azért ne féljenek, nem engedem, hogy a nagy dicsőség elcsavarja a fejemet.

Jól megy a festés, tehát boldog vagyok s boldog vagyok, mert testileg is jobban érzem magamat.

Mostam kéztanulmányomat hatos számú vászonra festtettem. A balkéz egyszerűen az asztalon nyugszik; a tollat tartó jobbkez kissé a levegőbe emelkedik, mintha gazdája éppen szünetet tartana, hogy az írottakat átolvassa. — Nem magyarázom jól, de azért megértik, ugye?

Október 3., — vasárnap. — Szomorú vagyok.

Hiába, nincs segítség! Négy év óta kezelik a leghíresebb orvosok a gégemet s ahelyett, hogy javulna, egyre rosszabbodik.

Négy napig jól hallottam, nem kínlódtam a fülemmel, most újra kezdtem.

Jól van; lássuk hát, megjósolom végzetemet:

Meg fogok halni, de nem hamarosan. A gyors halál túlságosan szép dolog; nem remélhetem. Lázal, köhögéssel, folytonos meghűléssel és új meg új bajokkal fogom húzni, húzni, vonszolni életemet . . .

Október 4., — hétfő. — Mandolin hangjegyeket kért volt nápolyi zenetanáromtól. Most jött meg a felelet.

Megőrzöm a levelet szép, olaszos fordulataiért, pedig bizony egyszerű embertől ered. Be kell vallanom, Hogy minden *naturalista* törekvésem (gyakran félreértett szó) és republikánus érzelmem ellenére is nagy barátja vagyok a virágos szóképeknek.

De hiszen hát miért zárnák ki egymást?

Az olaszoknak meg kell hagyni virágos stílusukat. Más nyelvben nevetséges. Istenem, mikor látom meg újra Olaszországot!?

Milyen fakó másutt a' világ! Senkinek és semminek az emléke nem tud ennyire lázba hozni.

Dehát miért nem indulok útnak most mindjárt? És a festészet? Elég erős vagyok-e, hogy vezető nélkül fejlődjem tovább? Nem tudom, nem bízom magamban.

Nem, mégsem. E télen még Parisban tanulok, a carnevált Olaszországban töltöm és 1881-82. telére Szentpétervárra megyek. Ha Pétervárt nem sikerül gazdag, előnyös házasságot kötnöm, akkor 1882—83. telén visszatérek Parisba vagy Olaszországba és ott keresek magamnak előkelő, hangzatos állású férjet. Lesz vagy 15—20.000 franc évi jövedelme és szívesen fog beleegyezni a hozományom kedvéért, hogy férjemnek nevezzem.

Vagy nem okos dolog tőlem, hogy három évet ajánlékozok magamnak, mielőtt végleg beadnám a derekamat?

Október 5., — kedd. — Hát nem a legjobb, ha megadjuk magunkat és visszahúzódnak önmagunkba, a lelkünk legbelsejébe? Nem mindegy, hogy így vagy amúgy éljük-e le ezt az életet? Nem leg jobb-e legyőzni vágyainkat, érzéseinket és elmondani Epictetussal, hogy urai vagyunk önmagunknak, mert el tudjuk ismerni jónak a rosszat és közönyösek tudunk maradni az élet minden eshetőségével szemben. Rettenetesen meg kellett szenvednie mindenkinek, aki rászánja magát az ilyen csendes halálhoz hasonló életre, melyet meg sem érthet más, csak rokonsorsúak, kik bőségesen kivették részüket minden lelki kínból és megismerték a legsötétebb kétségbeesést. Aki azonban eljutott idáig, megnyugvást talál . . . Nem hiú álom, *el lehet jutni*. De hát akkor miért élünk? kérhetnénk. Ha már világra kellett jönnünk, ne tegyük szándékosan fölöslegessé az életünket. Ne is tegyük; csak az vonulhat a világtól jogosan vissza, kinek élete valóban minden földi kínok szakadatlan láncolata volt; ki nem veszít semmit, nincsen mit várnia és seátímít sem kockáztat, ha első életéből átmenekül a másodikba.

A testi fájdalom legmagasabb fokán az ember eszméletét veszti, Vagy örvöngeni kezd. Épen így a lelki fájdalom csúcsponyjára érve bölcsekedni kezdünk, csodálkozunk, hogy szenvedni tudtunk, megvetünk mindent és mindenkit és emelt fővel vállaljuk a vértanúságot.

Hát nem mindegy-e végezetül, hogy az az ötven év, mely ránk van mérve, kunyhóban vagy palotában, magány csöndjében vagy nagyvilági élet lármájában telik-e le!? A vég csak egy. Mégis apró, a kezdet és vég közé bezárt,

nyomot nem hagyó események sorozata izgatja az emberi lelket. Érdemes-e olyasmivel foglalkozni, ami nem tartós és nyom nélkül enyészik el? Ha dolgozom, hasznossá tudom tenni az életemet. Alkotni fogok; talán marad valami nyom utánam . . . halálom után.

Október 9., — szombat. — Nem dolgoztam ezen a héten és nagyon bánt a tétlenségem. Elolvastam oroszországi utam naplójegyzeteit és mondhatom, igazán érdekelték. Még Oroszországban elkezdtem olvasni a *Mademoiselle de Maupin-t*, de akkor félbenhagytam, mert nem tetszett nekem s most aztán újra hozzákezdtem. Théophile Gautier nagy lángelmének ismerik s a *Mademoiselle de Maupin* egyik fő műve, melynek különösen a bevezetését tartják sokra. Nos hát ma újra kezembe vettem. A bevezetése nagyon értékes, az igaz, de maga a könyv? . . . Minden felhalmozott . . . meztelensége dacára sem érdekes munka, sőt sok helyen határozottan unalmas. Már hallom a tiltakozó felkiáltásokat: és a nyelve, a stílusa? . . . No, igen! Szép franciasággal van megírva, látszik, hogy hozzáértő ember tollából került ki, de hiába, Gautier nem rokonszenves tehetség . . . Később talán meg fogom érteni, hogy miért épen ez a könyv a fő műve, sőt igyekszem most is, hogy jeles munkának lássam, de nem tehetek róla, nem rokonszenvezek vele, határozottan untat. .

Épen így vagyok George Sand-val is. ő is egyike azoknak az íróknak, akiket nem tudok megszeretni. Hozzá kell még venni, hogy George Sand írásaiban nincs meg az az erő, az az elevenség, mely Gautier műveit jellemzi s melyet tisztelettel ismerünk el, habár nem tudunk megbarátkozni a munkáival. George Sand . . . Pedig hát neves író. Daudet-t már jobban szeretem a modernek közül. Helyes megfigyelés, élet, *igazság*, átérzés vonul végig a regényein.

Ami Zolát illeti, bizony haragban vagyunk. Olyan ízléstelenül, olyan hozzá nem értő agyarkodással támadta meg a *Figaro* hasábjain Ráncot s még néhány republikánus nagyságot, mely igazán nem egyezik össze sem szellemi kiválóságával, sem irodalmi méltóságával.

De mit lát a közönség George Sand munkáiban? Hogy csinosan állítja össze a regényeit? Nos és azután? Enge-

met untat, míg Balzacot, a két Dumast, Zolát, Daudet-t Musset-t nem unom meg soha. Victor Hugónak leghitlenebbül hangzó romantikus műve, a *Han d'Islande* soha ki nem fáraszt, érzem a lángészt, de George Sand! Ki bírja ki, hogy háromszáz keserves, hosszú oldalon keresztül figyelemmel kísérje Valentine és Benedict tetteit és mozgulatait és lesse, mikor jelenik meg a kertész, a nagybácsi vagy mit tudom én, hogy ki?

Mindig ugyanaz a téma, a szerelem kiegyenlíti a társadalmi különbséget. Nemtelen regénytárgy.

Igen, teremtsék meg az egyenlőséget, fenséges lépés lesz, de ne a két nem szerelmi szeszélye után. Grófnő, ki az inasaiba szerelmes és a hozzá fűzött eszmececserek; íme ebből áll George Sand irodalmi nagysága. Szó sincs róla, igen csinos regények, nagyon szép táj leírásokkal . . . csakhoggy én többre vágyom . . . Nem is tudom, hogyan fedezzem ki magam . . . Megint egy ferdeség, melyről nem sikerül leszoknom: mindig azt képzelem, hogy felsőbbrendű lények számára írok, kik előtt nem akarok önhittnek látszani, pedig hát, tisztelet a kivételeknek, az én közönségem is csak a közepesek, sőt alantabb állók táborából kerül majd ki, akik nem tudják a szerénységet a gyengeségtől megkülönböztetni.

Itt van például mindjárt George Sand *Valentine-je*. Épen kezemben tartom és határozottan mérgeledöm rajta, mert sokkal érdekesebb, semhogy abban tudnám hagyni, pedig előre érzem, hogy semmiféle hatást nem fog kelteni bennem, és legföljebb valami kellemetlen kis utóíz marad meg utána az emlékemben. úgy érzem, mintha megalázna. Lázadozom, de azért elkínlódok vele, akárcsak múltkoriban a *Dernier Amoar*-ral, mely azonban olyan fárasztó és unalmas volt, hogy végtére is lecsaptam. Eddig még *Valentine-t* találok legjobbnak George Sand ama művét.

Itt van például mindjárt George Sand *Valentine-jét* sem mondják rossznak; reményelem, a grófnő nem fog beleszeretni benne a lovászába.

Október 10., — vasárnap, — Saint-Arnaud, és még néhányan. Zongoráztunk: Saint-Amand *Pál és Virginia* során kesereg. Megértem. Ennek a könyvnek ellenállhatatlan

varázsa van. Én is sírtam, mikor először olvastam és az Operában sem tudom száraz szemmel végighallgatni az érzékenyebb jeleneteket. A legérzékenyebb hanem regény sete szomoríthatna el mélységesebben,

Úgy belemarkol a szívembe, hogy könnyeznem kell.

Ha meghallana valaki, azt hinné, hogy gúnyolódom vagy ingerkedem.

A Louvrebán töltöttem a délelőtti időmet és el vagyok bővölve. Még sohasem értettem meg olyan jól a művészetet, mint ma reggel. Néztam, de nem láttam. Most mintha föltámadást ünnepelnék. Eddig csak-néztam, udvariasan megcsodáltam a képeket, épenúgy, mint az embereknek legnagyobb része. Aki úgy tud érteni és érezni, mint ahogy én értek és érzek, az nem lehet közönséges lélek. Nagy gyönnörőség, ha nemcsak megérezzük a szépséget, de megértjük azt is, hogy miben áll. a szépsége.

Október 11., — hétfő. — Tegnap felmagasztosult hangulatomban fogtam munkához ma. Lehetetlen, hogy célt ne érjen, kinek olyan tisztán megnyilatkozik a művészet, mint nekem tegnap.

Október 12., — kedd. — Poltavából a következő sürgőnyt kaptam: — „Kedves atyjának egyhangú megválasztása alkalmából engedje meg, hogy az összegyűlt nemesség Nagyságodat is üdvözlje, — Isten éltesse. — Abaza. — Manderstern.”

Abazát még régebről ismerem. Egész Poltavának ő a hangadója, de utána igazodott egykor Szent-Pétervár és Odessa is.

Manderstern ugyancsak a nemesség marschallja, mint édes apám, csakhogy ő a kormányzásban, apám pedig a kerületben.

Ideiktatom, hogy mit válaszoltam. Udvariasnak kell lennem, mert hiszen családi bajaink senkire sem tartoznak; azután meg az egész sürgönyváltás olyan . . . hogyan is mondjam, . . . olyan ünnepélyes, nagyszabású. Íme, itt van:

„*Meghatva* mondok köszönetei a valóban kedves figyelemért Poltava nemességének. Igaz baráti érzéssel kívánom valamennyiüknek a legjobbakat.”

Baskircsev Mária.”

Azt hiszem, előkelő hangon és magamhoz méltóan válaszoltam. Nem a rendes, megkurtított távirati stílus, melyből minden jelzöt, minden kihagyhatót elhagynak. Nagyemberek váltanak egymással ilyen sürgönyt. — Kedves lányom, igazán megérdemled, hogy megsajnáljalak!

Újra elolvastam *Pál és Virginia-t* és pedig nagyon figyelmesen. Szívesen megbocsájtom a stílus erőltetett naivságát e dereit emberek érényeinek leírásában. Könnyeim mel persze ezúttal is bőven adóztam.

Emlékeznek rá? Mikor Pál visszatér szomszédjához és azt kérdezi a szerencsenőtől, Máriától: — „Hol van Virginia?” Mária elfordítja fejét és zokogni kezd. Én is követem példáját: Milyen rettenetes lehet szegény fiúnak, hogy visszatér és nem találja, akit keres. És mikor Pál felszalad a sziklára, honnét a távolodó hajót mint kis pontockát látja csak ... az embernek majdnem megszakad a szíve.

Sírok, hát sírok! — És mikor Pál azt mondja előreszaladó kutyájának; — „Hiába kutatod, nem akadsz nyomára többet,” — nem bírok erőt venni az érzéseimen. — No és a Virginia levele, melyben ibolyamagot küld kedvesének? Nem, a legkegyetlenebb pillanat mégis csak az, mikor a sziklatetőn álló Pálnak a már-már eltűnő hajótól kell búcsúznia. Maga Bernardin de Saint-Pierre sem tudta, hogy márt írt; e néhány oldalt remekművé avatja az érzésekben rejtő fenséges egyszerűség.

Október 15., — péntek. — Újra előszedtem azt az arcképet, egy műterembeli társunk portraitját, melyet még szünidő előtt vázoltam volt fel. Nem a sárga hajúét, egy másikét, egy gyönyörű teremtését. Vörösésbe játszó barna nő gyönyörű bőre (idővel meg fog vörösödni), csodaszép barna szeme és isteni szája van. Maga a megtestesült élet és üdeség. Szemtől szembe nézve valami kis közönséges

vonás van az arcában, de én profilban fogom lefesteni. A válla, karja tökéletes.

Huszonöt éves, özvegy s egy ötödfél esztendő s fiúcskája van. Ha beállna modellnek, egész évre szerződhetném.

A keze és a bőre is csodaszép. Lehetetlen szavakkal leírni ennek az asszonynak különös szépségét. Nagy terveim vannak vele a Salon számára. Ezt az arcképét neki adom. Megérdemli, angyal sem állhatna különbül modelt. Greuse-mintára öltöztettem, elefántcsontfehér selyem derekat és indiai csipkekendőt adtam reá.

Nemigen fogom megkérni tudni, hogy a Salon részére lefesthessem, mert hiszen egy hónapig kellene hozzám járnia. Igen, ha megfizethetném, de alig fogok módot találni rá . . . Szóltam ugyan, hogy legyen modelem, de csak úgy, fél tréfásan ... Be nagyszerű model volna! ... Gyönyörű képet lehetne festeni róla.

Három esztendeje én hoztam divatba műtermünkben a fehér ruhát, most meg a keresztbe vetett csipkekendőt s a hegyes övben végződő ruha derekat utánozzák le képeimről. Kellemetlen.

Október 16., — szombat. — Egyéb mindenféle dicséret közt Tony a következőt mondta: — Mindent egybevetve, igen meg vagyok elégedve. Nagyon jól halad. — Boldog vagyok, úgy félek minden szombattól s aztán oiyati nagy az örömem ...

Ez az egyetlen dolog, melyet komolyan tudok venni.

G ... asszony, a modellek eme csillaga, szívesen megengedte, hogy lefessek, csak azt kötötte ki, ne vetköztessem le túlságosan. Nem tudom, milyen körülmények között él, *de* nem hiszem, hogy pénzért kelljen dolgoznia, mert sokat időzik a mű teremben és annyi ideig ül képemhez, ameddig csak akarom. Akárhogy legyen is, igazán kedves tőle.

Felajánlotta, hogy kéz és kartanulmányhoz is szívesen ül modelt, ha elkészítem a fia arcképét. Rendes, nagy képet kér, lesz rajta vagy hat heti munka. Bájos, fiatal, üde teremtés, valami anyai, jóságos vonás van az arcában. Meg fogom ajándékozni.

Octóber 19., — kedd. — Atyám! hát néhány évi keserves, nyomorult kínlódás után mindennek el kell majd pusztulnia?

Sejtettem, Hogy, ez lesz a végem. Olyan fővel, mint az anyém, nem lehet sokáig élni. Olyan vagyok, mint a gyermekek, akiknek túlsok éoszt adott az Isten.

Nagyon sok mindenre lett volna szükségem, hogy bol-doig lehessek és a körülményeim úgy alakultak, hogy mindentől megfosztott a sors, még egészségemtől is.

Két-három évvel ezelőtt, sőt még hat hónap előtt is, ha felkerestem egy-egy új orvost elvesztett hangomért, mindig megkérdezte, nem észleltem-e ezt, vagy azt a tünetet magamon s valahányszor nemmel feleltem, kivétel nélkül ezt a választ kaptam: „Sem a légutaknak, sem a tüdőnek nincsen baja, csak a gégeben van a hiba.” — Azóta egymás után jelentkeznek rajtam mindama kór jelek, melyekről tudakozódtak. Most már hát a tudóm is meg van támadva. Még nincsen baj, legalábbis még nincs nagy baj. Fauvel jódot és mustárpapírt rendelt. Természetesen, erősen tiltakoztam; szívesebben levágtatnám a karomat, sem-hogy mustártapaszt tőrjek magamon. Három évvel ezelőtt Németországban, egy fürdőorvos a jobb tüdőmben, a vállcsont alatt észlelt valamit, de kinevettem, holott már öt éve, még nizzai tartózkodásunk idejében éreztem olykor, hogy fáj a hátam. Két púpos nagynénem van, atyám nővérei s gyermekfővel azt képzeltem ilyenkor, hogy az én hátamra is púp fog nőni. Erről azonban egészen megfeledekzem és habozás nélkül mondtam ki a „nem”-et még pár hónapja is az orvosoknak, valahányszor szóba került. Most pedig, ha köhögök, vagy mélyen lélegzem, fájdalmasan érzem a megbetegedett helyet. Kénytelen vagyok elhinni, hogy komoly a betegségem . . . , Be akarom bizonyítani, magamnak, de tiltakozik ellene egész lényem. Csúnya hálálj sokáig húzódik, négy, öt, tíz évig is talán és olyan csúnva, olyan sovány lesz az ember . . .

Nem sokat fogytam; épen csak annyit, mint ahogy legjobb, de fáradt vagyok, köhögök és nehéz a lélegzetem, idejutottam hát! Négy év óta kezelnek a leghíresebb orvosok, négy év óta járom a legnevesebb fürdőhelyeket s nemcsak, hogy nem tudtam visszaszerezni szép hangomat, mely

oly szép volt, hogy sírva gondolok rá, de napról-napra belegebb vagyok és mondjuk ki a rettenetes szót, egy kicsit süket.

Mostmár csak a halál ne késsék sokáig es nem fog panaszra nyíltni az ajkam.

Megtörténik-e olykor mással is, hogy mikor megrendült a hite valamiben és már ajkán lebeg a szó vagy tollat ragadott, hogy kimondja és leírja: — „Hogyan is tudtam hát hinni benne” — akkor hirtelen elfogja a kétely és újra megerősödik, sőt jobban megerősödik régi, gyanútlan hitében? Én. jártam így most s ilyen hangulatban fogtam hozzá új képem tervéhez. A model, egy kis szőke, cigarettázó asszony, ki a művészre várakozik, lovagolva ül egy széken s a sarokban álló csontvázat nézegeti, melynek szájába pipát dugott volt be. Baloldalon, a padlón, elhányt öltönydarabok hevernek, szanaszét, jobb oldalon pedig a levett cipő, a nyitott cigarettatárca s egy földre esett kis ibolyacsokor élénkítik a jelenetet. Az egyik harisnya a földön fekszik, a másikat még nem vetette le és félig lecsüng a nő lábáról. Színezés tekintetében nagyszerű téma. Hogy el ne felejtsem! Jó kolorista kezdek lenni. Ne vegyék egészen komolyan kérem, de azért tréfán kívül, mondom, hogy most már megérezem a színeket és össze sem lehet hasonlítani két hónap előtti képeimet a mostaniakkal, különösen azokat nem, melyeket mont-dorei tartózkodásom előtt festettem.

Majd meglátják, hogy ha már igazán beteg és hasznavehetetlen leszek, nem egy, de egyszerre százféle dolog fog akadni, mely hozzáfűzőn az élethez.

Október 21., — csütörtök. — Megmutattam Julian-nak azt a képet, melyet a Mont-Dore-on festettem. Valósággal nekemtámadt. Azt mondta, hogy egyes modern festők bizonyára nagyon jónak találják, különös keveréke Bastien—Lepage és Bouvin modorának; továbbá, hogy az „*ilyesmi*” kissé jobban kidolgozva, manapság, hatásos festményt ad, mert érdekes a téma; hogy határozottan jó a képem, de olyan brutálisan festek, „mint valami hóhéras.” A gyermekét tápláló fiatal asszony vázlatára csak annyit jegyzett meg, hogy egy *anya* nem mezteleníti le

egészen magát, ha szoptat. Pedig nyugodt hangulatú kép. A fiatal asszony sárga bársonyhuzatú alacsony karosszékben ül, egyik lábát kinyújtva tartja, másikat zsámolyon nyugtatja. A fejet profilban, a testet háromnegyedes tartásban festettem meg. A baba szopás közben édes anyja mellét tapogatja apró kezével. Hátterül az ágy függönyei használtam fel, távolabbra pedig, a szoba árnyékába, sötét-kék kínai virágtartóban pálmát állítottam. Nagyon nyugodt összeállítás, de legalább az egyik vállat betakarhattam volna.

Utolsó képem, a művészre várakozó model, valósággal szíven találta. Azt mondta rá, hogy „*az olyanok*” közül való, hogy utálatos téma, hogy „*undorító*” — Igen, undorító, feleltem, de épen azért jó; „*olyan*” de természetes. — Csakhogy nem tanácslom, hogy a nevét aláírja, — válaszolta Julian. — Botrány lehetne belőle. Menyköbe is, hogy eltalálta! Nem merném állítanál hogy egy-kettőre a művészeik királya lesz, de az bizonyos, hogy ezek a . . . ezek a lehetetlen tárgyú képek hamarosan megörökítik a nevét. Olyan festmény ez, amelyik port szokott verni, különösen ha megtudja a világ, hogy egy nőnek, egy fiatal leánynak az ecsetje alól került ki. Dolgozom én is így, de el is takarja az arcát, aki megnézi.

Október 22., — péntek. — Esik, hideg van, csipős, kellemetlen hideg és sötét. Olyan vagyok, mint az idő és szakadatlanul köhögök. Nyomorult életi Félnégykor úgy besötétedik, hogy nem látok festeni és ha olvasással töltöm az estét, alig győzi fáradt szemem másnap a munkát. A néhány embert, kit szívesen látnék magam körül, elkerülöm, mert félek, hogy nem hallom meg, amit beszélnek. Vannak napjaim, makor egészen jól hallok, másnapokon *nem* hallok semmit és nem tudom néven nevezni szenvedéseiméi . . . , Miért nem vesz már el az Isten! Minden lehető nyomorúságra el vagyok készülve, de akkor azt kívánom, hogy senkivel ne kelljen találkoznom. Minden csengettyűszóra összerendezzenek.. . új, rettenetes szerencsétlenségem félelemmel tölt el minden iránt, amire eddig vágytam, amire törekedtem. Egyeztessék össze kérem, hogy mégis vig vagyok, hogy mégis nevetek, sőt majdnem any-

nyit nevetek, mint Samary a Theatre-Francais-ban. Nem is álarc, inkább szokás már örökös nevetésem. És mégis vége mindennek. Nemcsak hiszem, de kívánom is, hogy vége legyen. Nincs szó, mely elmondhatná, mennyire össze van zúzva a lelkem.

Október 24., — vasárnap. — A Louvreban voltam. Vasárnap délelőtt mindig egyedül megyek, mert egészen biztosra veszem, hogy senki ismerőssel nem találkozom. Hiába, képtárat csak egyedül nézhet meg jól az ember. El vagyok ragadtatva a múlt század képeitől, utolérhetetlen a bájuk. Nagyszerű század volt. Mert valahogy ne gondolják kérem, hogy munkás vagy tudományos avagy épen hősi korszak számára vagyok teremtve. Bizony nagyon szívesen átadnám magamat az édes semmittevésnek Watteau és Greuze fátyolfelhőibe vagy Rigaud ragyogó brokátjaiba beletemetr kezdve. Pompás, jó idők, mikor a korszak magán viselte még a régiség minden szép zománcát, jóllehet, ismerte már az angol rendszerű cabinet de toilette-t A régebbi századokat nem szeretem, mert hősei vagy egyáltalában nem, vagy csak alig hogy mosakodtak s ha ez eszembe jut, a legszébb régi kaland varázsát veszti előttem.

Október 25., -- hétfő. — Victor Hugó *Chatiments*-ját olvasom. Hatalmas lángész. Nem tudom, bevalljam-e, hogy; heves lírai kitörése itt-ott megdöbentett, hogy ne mondjam, kifárasztott. Nem, inkább ne. Gyönyörű és dacára a nagy erőnek, a szokatlan hevességnek, mégis igaz és embéri. Victor Hugót akkor szeretem legjobban, mikor az, egyszerűség megható hangján beszél, a Hernani utolsó felvonásában például, mikor Donna Sol az aggastyánnak könyörög, vagy mikor a dédanya a gyermekek nyelvét gügyögi.

Október 29., — péntek. — A Szentírásnak egyik szakza rokon húrokat pendített meg lelkemben és valami lürtelen felbuzdulástól megkapatva, nagy kedvet érzek, hogy gyermekkorem égő hitéhez, a csodák világához, Jézus Krisztushoz és szenvedélyes imáimhoz visszatérjek. újabb időben megelégedtem egyedül magával az Istennel; tisztá,

szigorú és nagyon egyszerű volt a hitem. Most barátságosabb, családiasabb... vigasztalóbb valláshoz térek vissza, mely közelebb áll hozzám, nyomorúságomhoz, kételyeimhez és emberi voltom minden gyarlóságához.

Az Istenember és a Boldogasszony jobban megért, mint a Nagyisten . . .

November 1., — hétfő. —Mütermünk teljesen hasonló lett a férfiak müterméhez, mi azt jelenti, hogy egész napra van modelünk és ugyanazt az aktot ugyanabban a helyzetben festjük, mint a férfiak. Lehet dolgozni és haladni. Két-három hónapja érzem már az új berendezésnek a szükségét. Eddig nem sok hasznát láttam volna, de most, haladásom folyamán, éppen erre a fokra jutottam. Mindössze nyolcan vagyunk; a többi huszonekét tanítvány új műterembe költözött át, melyet Julian a Rue Vivienne 51. sz. alatt rendezett be, éppen olyan munkabeosztással, mint régi mütermünkben

November 2., — kedd. — Egy hét óta a műterembe hozatom a déjeuneremet. Valami olyan szalma vagy gyékény nemtudomiben hozzák át, amelyet a katonaság használ. Sokkal okosabb megoldás, mint hogy nekem kelljen a nap legértékesebb óráiban a Rue Vivienne-ből a Champs-Elysees-re szaladnom, mikor legvilágosabb van és legtöbbet dolgozhatom. Most reggel nyolctól tizenkettőig és délután egytől négyig egyfolytában dolgozom.

November 10., — szerda. — Rettenetes, ha az ember három évi szakadatlan munka után hirtelen arra ébred, hogy nem tud semmit!

November 11., — csütörtök, — Tony eljött. Elbeszéltem nagy keserűségemet és azzal vigasztalt, hogy legalább magam is beismerem, mennyire nem vagyok rak. Nem adhat más tanácsot, mint hogy rendszeresen folytassam tanulmányomat.

Igaz is; minden újabb kétségem annak a jele, hogy haladtam és többet tudott, mint azelőtt, mert hiszen tisztában látok. Csakhogy mennyi szomorúságot okot! Olyan

nagy szükségem volna egy kis biztatásra! Egy csuklyás barna felöltőt varrattam magamnak arra az esetre, ha a műteremben az ablak mellé kerülnék, ahol pokoli légvonatok van. Nos, ez a szerzetesi csuklya még mindig káromra volt. Annyit sírtam ma is bajt hozó csuklyámban, hogy a jó Zilhardt, ki tudni akarta, hogy tréfázom-e vagy komoly a dolog, visszadöbrent, amikor meglátott. Egy képet akarok festeni, melynek a szerzetesek kiűzése legyen a tárgya. Elmentem hát a kapucinusok Rue de la Santé-beli volt rendházába, hol a három visszamaradt páter sorra megmutatta a gyászos emlékü helyeket és elbeszélte a történeteket. Két nizzai barátnak felajánlottam vendégszeretetünket. Reményilem, nem fogják elfogadni.

November 14., — vasárnap. — Versaillesban voltam, látni akartam, hogy a kapucinusok ottani rendháza jobban megfelel-e a terveimnek, mint a Rue de la Santé-beli. Ott tanúsították ugyanis a legerősebb ellentállást a szerzetesek.

Az udvaron térdeplők vannak felállítva s bár esett, mégis egyre-másra gyűltek a hívek, Az asszonyok izgatott hangon kiabálták a lepecsételt templomajtó előtt, hogy most már sem a törvény, sem a tulajdon nem szent . . . Istenem, milyen ügyetlenül intézkedtek megint odafent; hiszen ők maguk hajtják a szerzetesek malmára a vizet!

Vagy Gambetta nem az az erős kezű ember, akit remélték? . . . Férfi előtt nem szabad akadálynak lennie, . . . Inkább a Bonaparte-párt programja talán? És mi lesz az elveimmel, a köztársasággal? Csak csendesen; nem lettem hűtlen, nem inogtam meg. Ez és a férfiak és nők közötti egyenlőség az a két eszme, melyhez szilárdan, rendíthetetlenül ragaszkodom. Ritkán egyezik meg a világ felfogása az enyémmel, de ha egyszer a lelkem legbelsejében magam is meg vagyok győződve valaminek a helyességéről, nincsen a földnek az a hatalma, mely meg bírna tántorítani. Tovább megyek; annyira örvendek ilyenkor, hogy találtam valamit, minek helyességére *saját magamtól* bukantam rá, valamit, mihez *komolyan* ragaszkodna torn, hogy legszívesebben kikiáltanám mind a négy székiek. Mert hiszen, hogy igazságos legyek, annyi, de annyi más dologban, mondhatnám, mindenben megelégszem a kellemes

felszínnel. Csak épen annyira foglalkozom velük, Hogy meg ne szóljanak, végy épen tudjak a létezésükről, vagy mert talán hasznomra lehetnek

Szóval férfira, helyesebben férfiakra van szükségünk. Akák most vannak hatalmon, vagy ostobák, vagy nevetségesek; szégyent hoznak a köztársaságra. Ne higyjék kérem, hogy az esőre kitett imazsámolyok ingereltek fel, sokkal csekélyebb ügy, semhogy érdekeljen. Az Egyház lealacsonyította Istent, meghamisította a vallást, vagy helyesebben Istenhez valóban méltó kultus helyett egy bonyolult, itt-ott a szélhámosságba csapó álvallást teremtett, melynek meg kell semmisülnie. A kapucinus barát nagyon barátságtalanul fogadott miniket, azt mondta, ha felvilágosítást akarok, forduljak a híveihez. Pár vonással vázlatot készítettem a klastrom udvaráról, de festménynek ez sem megfelelőbb, mint a Rue de la Santé-beli rendház udvara volt. Majd összeütök valamit.

November 16., — kedd. — Félek, túloztam minap az Egyház ügyét. Szent lelkiismeretfurdalásaim voltak s kicsiben múlt, hogy föl nem keltem az ágyból és meg nem követtem szavaimat itten, mert az Egyház Isten hirdetője; az Egyház rengeteg sokat tett az erkölcsökért s az Egyház terjesztette el a műveltséget és Isten nevét a vadak között. Nem akarom Istent megbántaná, de azt hiszem, hogy a civilizatiohoz nem okvetlenül szükséges a katolikus vallás; aszóban mindegy ... Az Egyház ép oly szükséges fejlődési tényező volt, mint a feudális korszak s miként emez, úgy a papság is betöltötte vagy már majdnem betöltötte a maga idejét. A katolikus vallásban mindenesetre nagyon sok kivetnivaló, sőt felháborító van, de egyik sem eredt gonoszságból. Lapos mesévé formálták az isteni tant s a mai kör felvilágosult emberei nem hiszik többé a kegyes hazugságokat. Átmeneti időket élünk, melyben azonban, a tegnap még babonás hitű, vakbuzgó tömeg még nincs az értelemnek oly magas fokán, hogy vallásos hangulata kiáltó ezenenfelül, ne épen a legmerevebb istentagadásba csapjon át.

Vannak emberek, kik komolyan vallásosak, de vajon vannak-e olyanok is, kik komolyan monarchisták?

Vagy legalább . . . Mindenesetre vannak emberek, kik meggyőződésből vallják, hogy egyes országoknak egyedül a monarchikus államforma jelent boldogulást. Nini, ez a szempont eszembe sem jutott múltkor, mikor azt állítottam, hogy csak szolgáltek szerethetik a királyságot vagy császárságot.

Tegyük fel, hogy ha tényleg van olyan ország, melyet csók a monarchikus államforma boldogíthat, természetesen mindig alkotmányos uralmat értek, akkor nagyon is érthető, ha annak az országnak legértékesebb, legbüszkébb fiai komoly ragaszkodással, sőt teljes odaadással csüngenek azon a családon, mely nemzetüket századok óta képviseli, Az ilyen ragaszkodás és a szolgálai megalázkodás között azonban nagy a különbség!

Nem állítom, hogy helyes dolog monarchikus érzelműnek lenni; nem szeretném, ha előbbi szavaimból ezt következtetnék, de elismerem, hogy megfelelő körülményiek között eh ez a kormányformához való ragaszkodás is lehet *komoly hittel vallott, sőt szívből eredő* politikai meggyőződés.

Franciaországnak természetesen más államformára van szüksége, mint ahogy, meggyőződésem szerint, minden országban a köztársaság lenne az ideális állapot — Vagy talán meg tudnának-e nevezni egyetlen uralkodó jelöltet is, kinek nevét, családját meg ne hurcolták és meg ne gyálázták volna? — Chambord gróf*) talán? Vagy az elkerülhetetlen Orleansiak? — Hiszen szó sincs róla, ha Franciaország századokon át békésen türte a d'Orleansokat, türhetné és tisztelhetné bennük továbbra is „azt a családot, mely a nemzetet képviseli,” ahogy valahol följebb mondtam és a kötelességszerűen elviselt udvari ármánykodás lenne az a személyes áldozat, melyet a kiválóak a nemzet kedvéért hoznak . . . Mégis, mire volna jó, makor itt van a monarchikus államok minden erényét magában foglaló de hibájukat nélkülöző Köztársaság, mely a képzelhető legszebb és legnemesebb kormányforma a világon.

*) Chambord gróf, (másképen Duc de Bordeaux) Berry herceg fia is X. Károly unokája, kit V. Henrik név alatt a királypártiak trónra akartak emelni.

Felháborító, hogy minisztereknek, nagyeszű államférfiaknak kelljen hajlongniok egy-egy bábkirály előtt, mert hiszen, akárhogy vegyük a dolgot, monarchikus államban mindenképen csak szolgái a legtöbbször jelentéktelen, ostoba, hígvelejű uralkodónak. _.

November 19., — péntek. — Meghagytam a néger asszonykámnak, hogy jöjjön utánam a műterembe. El is jött és gitárlecke helyett egy óra hosszat énekelt nekünk.

Meggyújtották a lámpákat s mi, tizenöten nők, Julianal az élünkön, félkörben a modellemelvény köré telepedtünk és falrengető tapsviharral üdvözlöttük Poncenét és gitárját, Tévednek, ha azt hiszik, hogy jókedvemben vagyok. Manót! . . . Julian a sárga földig lerántotta a festményemet. Hibás a rajza, nincs élet a mozgásában, erőltetett a tónus, rosszul fogtam fel a tárgyat . . . No, ha még ennyi sem lenne elég! Az vigasztal egy kicsit, hogy magam is tudtam, mennyire rossz s így nem veszem túlságosan szívemre a dolgot, de lettem volna csak megelégedve magammal és kellett volna mégis ugyanezt a kritikát hallanom . . . Már mindegy, legalább megtanultam, hogy mi a festészet, mit jelent meztelen emberi testet teljes életnagyságban ábrázolni.

Úgy számítottam, hogy a festészetben megtalálom önmagamat! Még várhatsz egy kicsit, öregem.

Attól félek, hogy sírva találok fakadni.

November 27., — szombat. — A versenyképemet befejeztem. Már régebben szerettem volna megemlékezni róla, de igazán nem jutottam hozzá. Nem vagyok megelégedve; mintha hályog lett volna a szememen, bár az is igaz, hogy épen a legsötétebb napokon festettem. Tulajdonképen csak ma dolgoztam teljes lélekkel s a jó alkalmat megragadva, átfestettem az egész főt is, úgy, hogy most már sokkai becsületesebb a vásznam, de hiába, mégsem vagyok megbékülve.

Nem hiszem, hogy ne tudnék jobbat készíteni. Elég jól meg tudom bírálni magam, de azért megtörténik olykor, hogy meglepetés ér. Mikor érmet kaptam, szentül meg voltam győződve, hogy botránnyosan rossz a rajzom . . .

ilyesmiben azonban nem szabad bizakodni. Igazság szerint nagyon szeretném megkapni most is az érmet, önbizalmat öntene belém. Azt mutatná, hogy kitelik tőlem olyan tafclmányfő is, melyet Tony, Bouguereau, Lefebvre és Boulanger is kénytelenek voltak jónak elismerni. Mint istőeretes, az érem csak az igazán értékes miinek jár ki és ha ilyen nincsen, akkor tanáraink egyszerűen csak sorszámozzák a képeinket.

December 1., — szerda. — Múteremből hazajövet D . . -néért hajtottam s elindultunk a Rue Call-ba, hogy Hubertine Auclere kisasszonyt fölkeressük. Ma szerda van. Háromszor csöngettünk, de hiába. Lementünk tehát s épen a házmesterrel bocsájtkoztunk tárgyalásba, mikor egy fiatal nő jelent meg a portásfülkében. A szó tor-kunkon akadt, tüstént ráismertem, hogy ő az.

A házmester elmondta, mi járatban vagyunk és Auclere kisasszony fölvezetett a lakásába. *Jogot a nőknek*, — szolt az ajtófelirat, mely már előbb is, mielőtt Auclere megérkezett volna, izgatott lelkesedést öntött belém. Szerettem volna D . . nyakába borulni.

A hivatalos szoba nagyon egyszerű, üres, sőt szegényes helyiség. Auclere kisasszony begyűjtott a kandallóba, elébe ült, D . . -nét jobbjára ültette, nekem pedig baloldalon kínált helyet. A társalgást D . . -né kezdte meg. Valami olyasmit mondtam, hogy nem tudom megteu dultságomat palástolni, mikor azzal a nővel ülök szemközt, ki jogainkat olyan bátran védelmezi. Elbeszeltük, hogy D . . -né, ki Narskott néven mutatkozott be, angol férfinak az özvegye, de születésére francia nő; én magam külföldi vagyok, de Franciaországban nevelkedtem s Pauline Orelle-nek hívnak. Titkos célom ugyanis Auclere-t a Salon részére lefesteni. Daria álnéven; állítok ki. Egyszerű, szép orosz keresztnév. — Szó ami szó, ecsetre való fő. Archőre barnapiros, sőt talán kissé túlságosan vöröses, de ma csípős hadég van odakint s az embernek nincs mindig jó napja. Keze-lába kicsi, formás; öltözéke és viselkedése egyszerű, jóhatású. Csinos, rokonszenves nő, csak a beszédmodora hagy némi kívánni valót. Értesítőt és nyomtatott füzetkét adott s kezet szorítottunk.

Be fogunk lépni, lefizetjük a havi 25 frank tagsági díjat, elfogunk járni a gyűlésekre.

— Viszontlátásra, Jövő szerdán, este nyolc órakor!

Kedves voltam, azt mondtam, hogy Andere kisasszony: nyal szemben igazán elenyésznek az ellentábor legsúlyosabb; érvei, a csúnyaság, a vénség és a nevetséges megjelenés, mert hiszen „olyan fiatal és bájos”, magyaráztam neki.

Meg vagyok elégedve, azaz még nem vagyok. Nagyon stoik: jólindult ügyem silányult már tönkre s ezzel is megtörténhetik. Majd meglátjuk.;

December 5., — vasárnap. — Potain doktor reggel itt volt. Azt akarja, hogy utazzam délvidékre, különben, mint mondja, nemsokára lélekzeni sem fogok tudni és szó sem lesz róla, hogy fölkelhesek. Szépen haladunk. Négy éve, hogy mindenben azt teszem, amit a leghíresebb orvosok tanácsolnak s egyre rosszabbodik az állapotom. Odáig jutottam, hogy önmagam emeltem kezét testem szépségére s bemázoltam jóddal a jobb vállcsontom tájékát és mégsem használt. Mindennapos kedvetlenségeim volnának talán hatással egészségemre? A *gége* és a légutak nem szokták különösebben megérezni a kedélybeli hullámzásokat. Nem tudom, mi lehet az oka. Mindent megteszek, amit csak javasolnak, nem könnyelműsködöm, nem mosdom másban, csak meleg vízben és mégis beteg vagyok,

Villevieilletől hallottam tegnap, hogy Tony kijött az szokásos szombati javításra és előszedette a rajzversenyre készített mnukánkat. Az én képemről azt mondta, hogy a szem szokatlanul van rajzolva, különben jó, igen csinos részletei vannak és a színezése nagyon kellemes és meleg. A mester nincs megelégedve a verseny eredményével. Lehet, hogy nem nyerem el az érmet, de legálább tisztességes tanulmányt készítettem.

December 8., — szerda. — Alexandrine Norskott és Pauline Orelle polgártársak résztvettek a „Jogot a nőknek” társaság rendes heti ülésén, mely Hubertine Auclere kis szabijában folyt le.

Baloldalt íróasztal, rajta lámpa; jobboldalon kandalló, melynek párkányán a Köztársaság szobra díszel; közepén iratsomagok súlya alatt görnyedező hosszú asztal, mely ünnepélyes színezetét egy szál gyertyától, egy csengőtől s az asztalfőn ülő nagyon, piszkos és nagyon bárgyú külsejű elnöktől nyeri. Az elnök balján Hubertine Ajuelere foglalt helyet, ki egész idő alatt kezét dörzsölte s valahányszor beszélni kezdett, hűségesen földre szegezte tekintetét, Jobboldalt valami vén kiaszott dühös szocialista ült, ki minduntalan közbekiáltott; „Én leszek az első, ha ököltre kerül a sor.” Volt vagy húsz mindenféle asszony, válogatott házmesterné típusok, azután néhány férfi, a népesség legaljából. Azok a jólismert, lehetetlen frizurás, hosszú hajú fiúk voltak, akiket a kávéházban sem hallgat meg már senki. Fekete parókát viseltem és feketére festettem otthon a szemöldökömet. — A férfiak a szocializmust s néhány legszélsőbb ellenzéki képviselő árulását tárgyalták nagy lármával. Egy vöröshaju nő, ki az asztal sarkánál ült, a vallásnak üzent hadat, mire D . . .-né (jelenleg Norscott) tűzbe jött s többizben is kifejtette a maga álláspontját. Beszéde általában tetszéssel találkozott. — Mindentől eltekintve, Hubertine Auclere igen eszes leány, aki megérti, hogy a nőkérdésben sem proletárokról sem. millomosokról nem eshetik szó. Minden idők és minden osztályok asszonya akarja bírni a maga jogát. Ezt kellene megértetni a többiekkel is, kik politikai árnyalatokba gabalyodnak.

Beiratkoztunk, szavaztunk, fizettünk stb., stb. Voila.

December 13., — hétfő. — Megvetek minden rágalmat . . . Megvetem először azért, mert úgysem tehetek ellene, azután, mert a látszólagos megvetés kissé megnyugtatja a lelkemet. Megvetem végül, mert hiszen annyi rágalmazó nyelv van a világon . . . De meg már hozzá is szoktam . . . ítéljenek önök, kik ismerik¹ az életemeit. Nem kívánom, hogy erényeimet felmagasztalják; meg gondolatlan tetteim, hóbortjaim épen eléggé befeketítenek. Ami megtörtént, elmúlt, ne bolygassuk. Vállalom a felelősséget, de vegyék számításba az enyhítő körülményeket.

December 21., — kedd. — Egy idő óta nem zúg a fülem és egészen jól hallok.

December 22., — szerdiä. — Az érmet egy új amerikai művésznövendék nyerte el, a Rue Vivienne-beli műte-remből. Én első lettem.

December 23., — csütörtök. — Mivel későre járt az idő, félbenhagytam a megkezdett arcképet s egy kompozíció tervéhez fogtam, melyet esetleg a Salon részére is kidolgozhatnék. Julian meglátta s megtetszett neki. Kihívtam tehát az előszobába s megkérdeztem, nem gondolja-e, hogy alkalmas téma lenne a tárlat számára. Hogyne, nagyon alkalmas, — hangzott a mester válasza, — csak kissé fiatal leányos. Nem hiszi, hogy valami eredetibb dolgot ne találnék. — Azután újra szememre vetette, ezúttal legalább tizedszer, miért nem festettem meg N . . . arcképét mégegyszer, nagyobb vásznon és kissé jobban felöltöztetve, szóval kiállításra alkalmasabb formában. Ezt a vágást mindannyiszor megkapom, ahány-szor a Salon szóba kerül. Hogy megérthessék, mennyire kellemetlenül hat reám, magyarázatul el kell mondanom, hogy N . . . képe egyáltalában nem tetszik nekem s nem dolgoztam rajta kedvvel. Mo delem arca semmi különösebb varázsszal nem hatott reám és nem érdekelt; csak szívességből festettem le, mert egy nagylelkűségi rohamomban megígértem. Az a buta nagylelkűségi hajlam, mely mindenemet odaadatná velem s mely miatt sokszor annyit töröm a fejemet, hogyan is tegyek valakinek, teljesen közömbös embereknek, az egész világnak szíves-séget! — És még. ha ritkán történnék meg, de majdnem mindig szívességekben járok, csak épen akkor nem, mikor nagyon megbosszankodtam, vagy ha ... .

Nem is tulajdonság, de természetem a világot boldo-gító hajlam; mindenkinek buját-baját én veszem a szí-vemre! Nem gondolták volna rólam, úgy-e bár? Egoista hírben állok. Egyeztessék a kettőt össze. — Nos hát, a jelzett arcképet, melyet annyira siettem volt befejezni, mindannyiszor szememre lobbantják, valahányszor ál-maim álma, az oly sok szép reménnyel várt kiál-

is ügye szőnyegre kerül. úgy látszik, azért emlegeti a mester, mert nem akarja, hogy kiállítsak. De csak úgy látszik; nagyon fájdalmasan érintene, ha önök is így gondolnák. — Mégis, ez a folytonos csipkedés! Jó volna, ha bent készíteném a műteremben, sokkal jobban dolgozhatnék rajta, — mondogatja az Öreg.

Hát így állnak a dolgok. Most, hogy kiöntöttem a lelkemet, bizonyára nem fognak csodálkozni, hogy összeszorított foggal tértem haza s ugyan résen kellett lennem, hogy könnyebben nie törjek ki, mint épen most is, És az én bolond feiern még el tudta hinni, hogy nekem is sákeülhet valami!

Oh, boldog vég!

Most már ez is meg van mérgezve; most már nem fogom a Salon kérdését simán megoldani tudni, Három évi tanulás után idáig jutottam! „úgy kell megjelennie, mint valami tünemény,” — mondta Julian és nem sikerül. Három év múlt el és mit alkottam? Mi vagyok? Senki, Azaz igen, jó növendék vagyok, de semmi több. Hol a tünemény? Hol a világot lázba hozó nagy tehetség? , , .

Mintha váratlan szerencsétlenség csapott volna le reám . . . Az igazság olyan kegyetlen, hogy azt kezdem hinni, túlozom a dolgot. A színek állják utamat. Míg rajzolni tanultam, elszédítettem a mestereimet és most már két éve festek s alig értem el a középszerűséget. Tudom, hogy ezen a téren is szokatlan képességek nyilatkoznak benem, — Tony legalább így mondja, — de mást vártak tőlem. Hiába, ami nincs, nincs. úgy le vagyok törve, mintha óriási ütést mért volna valaki a fejemre s árnyékát sem érinthetem a gondolatnak anélkül, hogy kimondhatatlan kínokat ne szenvednék, Könnyek özönét hullatom.

Épen jót tesz a szememnek! — El vagyok veszve, végem van, meghaltam és rettenetes düh tombol bennem! Rútul megsaltam magam. Én! édes Istenem! , , .

Megbolondulok, ha elgondolom, hogy a halál engem a feledésbe meríthet. Kétségbeesetten kapaszkodom minden szalmaszálba, hogy meg ne történjék.

December 24., péntek. — Kínzó álmok után a műterembe menekültem, hol Julian a következő ajánlatot

tette: „ígérje meg, hogy nekem fogja adni a képét s akkor olyan nagyszerű témát mutatok, mely egyszerre híressé teszi, vagy legalább is kivívja magának, hogy a Salon megnyitását követő első hat napon maga legyen a nap hőse.” — Természetesen, mindent megígértem. A . . . -nak körülbelül ugyanezeket mondta a mester, sőt félig komolyan, félig tréfásan kötelezvényt is íratott velünk, melyet a nagyobb mulatság kedvéért Magnan és Madeleine írtak alá. Azután dolgozószobájába vezetett s annak nyitott ajtaján át számomra műtermünknek egyik sarkát jelölte ki az előtérben dolgozó három alakkal, kiket természetes nagyságban kellene lefestenem, míg többi társaim, a háttérben, staffage gyanánt szerepelnének. A . . . -nak a Rue Vivienne-beli műtermet ajánlotta lefestésre, de kicsiben.

Julian távozott, de előbb jó félóra hosszat magyarázgatta a kép tárgyának előnyeit. Izgatottan, főfájástól gyötörve tértem vissza festőállványomhoz és nem tudtam, mit kezdjek az időmmel. Megkezdődtek tegnapi gyötrelmeim.

Ami a Juliántól jelzett témát illeti, szerintem nem mond sokat, de érdekes lehet. A mester úgy ragaszkodik hozzá, úgy tetszik neki; nem győzi eléggé ajánlani. Soha senki nem festette még le egy női műterem belsejét. Amennyiben pedig mintegy reklámja lehet a Julian-műteremnek, ő maga mindent el fog követni, hogy festői tehetségemet és képemet a lehető legjelentősebb színben tüntesse föl. Nem könnyű dolog ekkora vásznat összehozni ... Majd meglátjuk.

Félnégykor útrakeltünk Villevieillel, hogy kissé körülnézzünk a boulevardokon felállított sátrakban, de közben eszünkbe jutott, hogy jó lenne a mester új műtermébe bekukkantani. Meg is tettük. Villevieille, ki mesterien játszik, zongorához ült, én fuvolahangokat csaltam elő s úgy vártuk a mestert, ki hamarosan be is lépett. Utána betoppant nagynéném is, ki engem akart hazakísérni és négyesben két kellemes órát töltöttünk el

A csinos műterem közvetlenül a férfitanítványok atelierje mellett van a félemeleten és a harmadik emeleti női műteremmel szócső köti össze.

Sokat beszéltünk tervbevett új képemről. Julian több okból kívánja. Először is, mert nincs ideje, hogy saját-maga fesse meg; másodszor, mert kedvembe akar járni? harmadszor, mert meg akarja bosszantani Breslant és, mindazokat, akik nem bíznak eléggé az erőmben. Szép, szép, csakhogy én meg azt kezdem sejteni, hogy a mestes titkon abban reménykedik, hogy a reám erőszakolt nehéz témával majd elpepecselem az időt és nem fogok kiállítani. Hiszen előre kicsinálta, hogy a kép az övé legyen, akár elkészül, akár félbenmarad. Meg is mondtam szép szelíden, hogy mivel gyanúsítom, de azt felelte, hogy magam sem hiszem el, amit mondok. Műtermünk kicsiny és mindössze tizenketten vagyunk, de ez a néhány ember, is elég, hogy zavarba hozzon, különösen, ha olyan nagy vászon előtt állok. Nem kívánhatom a társaimtól, hogy két hónapig mozdulatlanul üljenek a kedveimért. Igazán nem tudom, hogyan fogom megcsinálni. Szívesen festénék másegyebet, de mit?

December 26., — vasárnap. — Potain doktor azonban, hogy elutazzam. Kereken megtagadtam és félig nevetve, félig komolyan, bepanaszoltam a családomat. Megkérdeztem, jót tesz-e a gégémnek, ha mindennap sírom: és veszekednem kell? Persze, hogy nem tesz jót... Nem akarok elutazni. Nincs szebb dolog az utazásnál, elé nem! az enyéim oldalán, nem a családommal folytatott minden-, napos apró cívódások közötti. Tudom, hogy én rendelkeznék, de kifárasztanak és nem, nem, nem akarom!

Már alig köhögök, de azért mégsem hiszem, hogy valaha kilábaljak és nagyon szomorú vagyok. Miből kellene kilábalnom? Magam sem tudom és mégis fojtogat a sírás. Nem a férjhez nem ment leányok könnyhullatása ez; nem szabad összetéveszteni ... És ha mégis? Nem lehetem.”

Csupa szomorú dolog történik körülöttem. Szegény nagynéném teljesen visszavonult életet él. Alig látjuk egymást. Olvasással vagy zongorázással töltöm estéimet.

Nem tudok beszélni vagy írni magamról, hogy ki ne

csorduljon a könnyem. Úgy látszik, mégis beteg vagyok ... Dőre kesergés! Hiszen minden lépésünk közelebb vezet á sírhoz.

Mégis, mi az mibennünk, ami minden szép okoskodásunk, minden biztos tudásunk dacára, hogy küzdelmünk úgyszólván, nem szűnik meg lázadni és tiltakozni?

Tudom, hogy mint minden élőlény a földön; úgy én is a halál, a megsemmisülés felé haladok; megmérlegeltem az élet eshetőségeit s belátom, bármint alakuljanak is, minden formájukban végtelenül hívságosak és hiábavalóik és mégsem tudok belenyugodni! Mégis erő az, mégis valami az, amit életnek nevezünk, nem egyszerű „átmenet”, nem kiszabott idő, melyet mindegy, hogy palotában vagy kunyhóban kell-e eltöltenünk. Van valami, ami erősebb, ami igazabb bennünk, mint minden elmélkedésünk. Élet az és nem út és nem siralom völgyé, de élet, élet, mindenk fölött a legdrágább kincsünk, a mindenünk!

Azt mondják, hogy semmiség, mert nem adja meg az örökkévalóságot. A bolondok!

Az élet ml vagyunk; az élet a miénk, az élet mindenünk; amivel bírunk. Hogyan lehet hát állítani, hogy semmiség? Hogy semmi lehessen, mutassák meg mellette, mi a valami?!

December 30., — csütörtök. — Tonymál voltam s kissé megnyugodva tértem haza. Nagyon biztat, hogy fessek meg a képet. (A műtermet.) Igen érdekes lesz és elég erős vagyok, hogy életnagyságban kidolgoztam, mondotta. Jó képtárgy és jó tanulmány is egyúttal. Kegyek nem kellenek; magam érdemeljem ki a tárlaton a helyemet. Ha nem lesz elég jó a kép, majd megmondja, de reményli, htagy ki fogok tenni magamért. Annyit bátorított, hogy végre is rászántam magam. Azután általában beszélgettünk a dolgaimról. Megállapítottuk, hogy festőtehetségem nem fejlődik elég gyorsan. A mester azt állítja, hogy ez, elég gyakori jelenség; majd meg fog jönni. Három évi tanulás után senki sem kavargat tőlem többet. Túlságosan gyorsan akarok haladni, ő, mármint a mester, meg van győződve, Hogy célt fogok érni, stb. stb. Nagyon kér-

tem, hogy ne kíméljen, de mondjon el lehetőleg mindent, amit rólam és tehetségemről gondol; nem *hiszem* tehát, hogy nem beszélt volna őszintén és komolyan. Igazán nincs miért szépitgetnie a dolgot és nem is valami különös vagy szokatlan, amit hallottam tőle. Fődolog, hogy kissé felbátorodtam, kedvet kaptam és meg fogom csinálni a képet.

Milyen kedves, derék fiú ez a Tony! Elmondta, hogy a legtehetségesebb festőknek sem sikerült tíz évnél hamarabb némi kis hírnévre felvergődniök. Bonnat hét évi tanulás után úgyszólván senki sem volt s ő maga is csak a nyolcadik esztendőben mert valamit kiállítani. Jól van, hiszen tudom, de mikor én húsz esztendő koromra mindent el akartam érní.

Éjjel újra fölébredt bennem a sötét gyanú! Tony túlságosan bízik az erőmben. Hátha kelepcébe visz?

1881.

Január 1., — szombat, — Adtam egy kis melcsokrot A...-nak, ki kétszer is megölelt örömjében s mert hogy épen egyedül voltunk, megkérdeztem, mint kezdődött és hogy-mint áll a szívbeli ügye. Azt válaszolta, hogy hatodik éve változatlanul, egyformán szeret. Az ajtónyitásról, a lépteiről megismeri szerelmesét s mindig ugyanaz a boldog izgalom járja át szívét, melyet a legelső napokban érzett. Meg tudom érteni; nem lenne szerelem különben. Azt mondják, hogy a szerelmet is megszokja az ember, hogy idővel elmúlik az újdonsága. Tévedés, kérem; nem igazi szerelem az, amely megváltozik, vagy amelyikbe bele kell tanulni.

Meggyülném magam, ha megváltoznának az érzelmeim. Nagyon kevés az olyan boldogok száma, kik ismerik azt az igazi, azt az örök nagy szerelmet, mely akkor is változatlanul lobog, mikor nem talál viszonzásra. Az emberek általában képtelenek, hogy a maga teljes egészében fogják fel ezt a hatalmas érzést. Rendesen el vannak

foglalva, más egyéb köti le a figyelmükéi és könnyen, megelégszenek néhány érzelemfoszlánnyal, amelyről elhiszem, hogy megváltozik. Ezért vannak annyian vállat, ha az örök, egyetlen szerelemről hallanak beszélni, mely igazán nagy ritkaság is.

Lehet, hogy van olyan igazi szerelem, mely nem tart örökké, de egyetlen.

Január 2., — vasárnap. — Felnyitottam George Sand Flamarande-ját, hát egy inas beszél el az egész regényt. Utálatos. Az első húsz sor elég belőle. Republikánus vagyok s épen ez a körülmény magyarázza meg, hogy miért nem tudom a szolganépséget magammal egyenrangúnak elismerni. Az ember elveszít bizonyos jogokat, mikor szolgálatba lép ... Undorító, hogy valaki mindig a cselédséggel legyen megakadva, mint ez a George Sand.

Méltatlankodásom dacára elolvastam Flamarandeot. Egyike az író legjobb műveinek. Az inasok a maguk helyén tesznek és mozognak s a könyv kitűnő.

Nagyon gyorsan olvasok, így hát már el is végeztem az igazán kedves művet s most a Deux Frères-be fogok belefogni, ugyanebben a kötetben.

Január 3., — hétfő. — Tegnap éjjel félegykor bevégeztem a Deux Frères-t, Ügyes, de semmi sem marad meg belőle. Oh, Balzac!

Julian nem engedi, hogy a választófalat félretolják ezen a héten; megzavarná a növendékeket. Ezzel is veszíték egy hetet. Mindössze tíz hetem lesz, igazán kevés. Újból azt kell hinnem, hogy Tony és Julian csak azért beszélték rá erre a képre, mert tudták, hogy nem fogok boldogulni. Milyen célból termék? Nescio.

Január 5., — szerda. — Tonyvai egyszerre érkeztem a műterembe. A képről beszélgettünk s megmutattam egyik kis tervezetemet. Nagyon kicsi az a mellékszoba, melyben festenem kell és igazán nem lesz tréfádolog a munka, még akkor sem, ha eltávolítják a közfalat, olyan óriási a vásznam. Már mindegy...

Különös ötlet, hogy ugyanegy témát ketten dolgozzunk fel; fárasztó versengés ered belőle. Látszólagos bátorságom dacára nagyon félénk természetű vagyok és az A... jelenléte úgy megbénít, hogy még csak az alakjaimat sem tudom beállítani- Igen kellemetlen. Miért is kell két-tónknek dolgozni rajta.

Jaj, de terhemre van ez a kép! úgy szeretnék valami egyebet csinálni. Lehetetlen méretei kétségbeejtenek. Egyetlen szó elég, hogy fölbátorítson vagy tönkretegyen. Ha Julian és Tony nem akarják, hogy végkép kedvemet veszítsem, akár reggeltől estig ne tegyenek mást, csak folyton dicsérjenek. Porig vagyok sújtva, de csak tanácsot adogatnak és sem jót, sem rosszat nem tudnak mondani a vásznamra.

Január 7., — péntek. — Elbeszéltem társaimnak a ravaszsgót, melynek áldozata vagyok. Valamennyien, egyetértünk s ebből is látszik, hogy nekem van igazam. Nem gondoltak, hogy ennyire be hagyjam csapni magam — mondták többen. Igazuk van, de olyan szép, ha az ember másnak engedi át a kétszínűséget s az ármánykodást. Azt mondtam, „átengedni”, pedig nem helyes kifejezés; csak azért engedem, mert amint végérvényesen belátom, én magam képtelen vagyok minden ravaszkodásra és minden intrikára, Nem is tudom, hogyan kezdenék hozzá. Azután meg az is elégtétel, ha az ember jobbnak érzi magát, mint a többiek. Becsapnak és pedig a saját tudtommal!... hiszen nagyszerű érzés, mintha csak a tulajdon becsületességemről és őszinteségemről állítottak volna bizonyítványt. No és a tiszta lelkiismeret? Nem utolsó dolog tiszta lelkiismerettel nézni mások aljasságát, tisztának maradni, mikor mások be vannak mocskolva, még akkor sem, ha saját érdekünk kárára történik. Ilyenkor elfeledjük a magunk érdekeit s mennél inkább áldozatnak tudjuk magunkat, annál nagyobb az élvezetünk.

Bizonyos, hogy a legelső köpönyegforgatásra így kellett volna szólnom: „Nem festem meg a képüket, ha így állunk.” Ezzel azonban betetézném A... sikerét, ki egészen megrészegegnék az örömtől. Azért sem akarok meghátrálni.

Mindenki fülehallatára beszéltem s hozzátettem, hogy megvárom, hova fog fejlődni az ügy, mert meg vagyok győződve, hogy A... nem akarhat izgatni engem. Én legalább úgy teszek, mintha lehetetlennek tartanám és jó arcot csinállok a rossz játékhoz.

Január 8., — szombat. — Szenvedéllyel csüngök a könyveken. Rendezem, számolom, nézegetem őket. Csak könyveim tudnak felvidítani. Hol előre, hol hátra húzódok s úgy gyönyörködöm bennük, akár egy szép képben. Körülbelül kétszáz kötetes könyvtáram van, de mert majdnem kivétel nélkül csupa nagy kiadású művek, sokkal nagyobbak látszik, mint valóban.

Január 9., — vasárnap. — Potain nem akar kezelni, mert nem követem a tanácsait. Hiszen olyan szívesen elutaznám, elmennék Olaszországba, Palermoba. Lelkemből vágyakozom derűs ege, kéklő tengere, gyönyörű, nyugodt éjjelei után. Pusztá gondolata megrészegít. Olyan csodálatosan szépnek tudom, milyenre a lelkünk nem szokott elkészülve lenni. Nem nem is tudom, mit mondjak rá. A legtökéletesebb boldogság hazája az, hová nem szabad gonddal, szomorúsággal megterhelt léleknek elindulni. Sokszor elgondolom: Megyek! s utána irógtön eszembe jut: Nem, ne még! Előbb dolgoznom és küzdenem kellés csak azután — ki tudja mikor — jöhet a boldog pihenés, az édes olasz föld. Nem tudom miért, de Olaszország bűbájos, megfoghatatlan erővel húz magához.

Igen, el kell mennem! Komolyan beteg vagyok, ha Charcot, Potain s a többiek mind valamennyien azt állítják, hogy mennem kell. Érzem, hogy a délvidék enyhe levegője rögtön még tudna gyógyítani, de hát nem az én hibám, Ha mégsem megyek. '

Miért, hogy édesanyám még mindig nem tér vissza? Azt mondják, hogy csak szeszélyből kívánom. Lehet, de ha már egyszer így van. Vége!.. Befejeződik. Még egy év talán. 1882 volt gyermekkori álmaimnak nagy eszten-deje, 1882 lesz életemnek a csúcspontja, gondoltam gyerekkorával bár magam sem üctam, mit várok tőle. Talán

halálom éve lesz. Ma este felöltöztették a leányok a csontvázat a műteremben. Vörös átvétőt adtak rá, cigarettát dugtak a szájába és festékkaparó kést dugtak tör gyanánt a kezébe. Bennem is ilyen csontváz lakik. Valamennyien ide jutunk. Rettenetes vég!

Ma reggel vázlatot készítettem; Virágvásár a Madeleine-téren. Szép, fiatal asszony ráncosarcú, öreg virágáros kis bódéjába lép be. úgy kell lefestenem, mint ahogy láttam. Életből vett, igazi, hű párisi jelenet. Kellemes látvány is, kellemes feladat is és ami fő, el tudom készíteni a saját műtermemben. Az a retteneteg virág! Elragadó. Sokkal könnyebb munka, mint amelyet mestereim róttak reám, gyorsabban megy és nyugodtan dolgozhatom rajta itthon. Szeretném tudni, mit szól majd Tony? ... Julian nagyon ragaszkodik a pájtájához,... az Öreg...

Január 12., — szerda. — Minden rendben van, már a vázlatokon dolgozom s ha — mint reményelem — A .. eláll a képtől, én a magamét feles nagyságban fogom megfesteni és lehetőleg sóik alakot szerepeltetek.

Január 13., — csütörtök. (Orosz naptár szerint uféy napja.) — Még mindig köhögök és nehezen szedem a lélegzetet. Máskülönbén egyetlen nevezetes változást sem észlelek, nem fogyok és nem sápadok. Potain nem jön többet, azt mondja, most már csak napsugárra és levegőre van szükségem. Derék ember az Öreg, nem akar orvossággal főnini, ha nem szükséges. Szamáртеjet és herbateát iszom. Tudom, hogy meggyógyulnék, ha délen töltenem a telet, ele senki sem tudhatja nálam jobban, mi hát a bajom... A gégjém mindig gyenge oldalam volt s a 'folytonos izgalom nagyon hozzásegített mostani betegségemhez. Tulajdonképen nincs is más bajom, mint ez a kis köhögés, no meg a fülem. Mint láthatják, szóra sem érdemes.

Január 15., — szombat, — Cot megjelent a műteremben, Tonyval váltakozva fog bejárni. Egyetlen munkámat sem mutattam meg, jóllehet Julian úgy mutatott be, mint híres növendéket, kiről már sokat beszélt. — Baskircevs

kisasszony dolgozik az említett képen — szólt és óriási vásznamra mutatott, melyet olyan nagy ügyel-bajjal tudtak csak tegnap felállítani.

Később említette is, hogy úgy mutatott be Cotnak, mint egyik nagyon figyelemreméltó tanítványát stb. stb. és ha új mesterünknek nem mutattam egyetlen Idépemet sem, csupán félénkségemen múlt. Egyebeket is mondott még, valószínűleg azért, hogy legyőzze bennem szokott idegenkedésemet és rávegyen, hogy szívesen fogadjam Cot tanácsait.

Tony tehetséges, komoly művész; az akadémikusok és klasszikusok közül való, kik valamennyien kiváló tanítómesterek. A festészetben épen úgy van, mint az irodalomban, hol is először a nyelv szabályait kell megtanulnunk s aztán kinek-kinek hajlama és természete dönti el, hogy a drámaírás vagy a lírai költészet terére legyen. Így én, ha Tonymak valami baja történék, Lefebvre-t, Bonna-t vagy Cabanel-t választanám tanítómul, bár Cabane! után épen nem vágyakozom. Az olyan temperamentumos művészek, mint Carolus, Bastien-Lepage és Henner, könnyen önkénytelen utánzásra csábítják a kezdő festőt, ki azután — mint mondják — rendszeren csupán mesterei hibáját veszi át. Én, részemről, nem tanulnék szívesen olyan mestertől, ki egyes izolált alakok festésében leli gyönyörűségét. Történelmi tárgyú, sok alakos csoportképek vegyék körül a műteremben a művéet s akkor szívesen meghallgatom tanácsait, bár legtöbbször egyetlen egy szerelője az, ki öt-hat sokalakos csoportképen figyelemreméltónak találok és megcsodálok.

Cot különben jó fiúnak látszik; a fellépése tetszett nekem. Legalább negyvenkét éves, de sem pocakja, sem ősz haja nincsen. Mind a kilencünkkel nagyon kedvesen, foglalkozott s kedves és barátságos volt a másik női műteremben is; úgy látszik, ott melegedett fel a szíve,

A világ legérdektelenebb arca is érdekessé válik illő keretben. Akárhányszor megfigyeltem, hogy egy-egy szörnyen köznapias, semmitmondó arcú modellünk hogyan változott hirtelen feltűnő, sőt gyönyörű széppé, ha valami hozzáillő kalappal, sapkával, kendővel, miegyébbel öltöztetjük fel. Mindezt csak azért bocsáttottam nagyszeré-

nyen jóelőre, mert el akarok dicsekedni, hogy ha esténként fáradtan és piszkosan hazatérve megmosakodtam, fehér ruhába öltöztem s könnyű, csipkés, indiai fátyolkendőt borítottam fejemre, aminőt Chardin öregasszonyai vagy a Greuze-képek kisleányai viselnek, egyszerre olyan elragadó szép vagyok, hogy rám sem ismerőének... Ma este, magam sem tudom hogyan, a kissé túlnagy kendő a l'Egyptienne ráncokba igazodott és igazán gyönyörű voltam benne. Rendes körülmények között mi sem áll megszébb tőlem, dehát a kendő csodát tett. Jókedvre hangolt a fölfedezésem.

Legújabb esti szokásom ez; már nem is érzem jól magam hajadonfővel. Szomorú gondolataim nem mernek megjelenni fejkendőm alatt és sokkal derültebb, nyugodtabb vagyok.

Január 20., — csütörtök. — Beszéljünk *kellemes* dolgokról.

Tonymál voltam, megmutattam képem tervezetét s nagyon tetszett neki. Egészen fölbátorított, ellátott egy sereg jó tanáccsal és atyai áldásával, ha a végleges kivitelhez holnap hozzáfognék.

— Ugye, még sohasem készített nagyobbzású festményt? — kérdezte.

— Soha, Mester.

— És nem tanult távlattant sem?

— Ingres sem tanulta.

— Ingres fülletett.

— Hát csak bolondította a világot? — kérdeztem.

— De még mennyire. Ügyeljen azonban, mert óriási nehézségekkel fog kelleni megbirkóznia; jól figyeljen meg mindent és csak bátorság, bátorság!

Bátorság! Becsületemre mondom, hogy bátorsággal alaposan fel vagyok szerelve.

Vidám és boldog vagyok.

Január, — kedd, — Csöppet sem siettem ma reggel. Tizenegy órakor szép kényelmesen déjeuner-re indultam Gaviniékhez, kiket mostanában ugyancsak elhanyagoltam, tőlük főlegyre a műterembe mentem és nagy gyönyör-

rűséggel hozzákezdtem a képemhez. Az ember már az *első* esetvonásnál érzi, vajon könnyen fog-e menni a munjkia vagy pedig sok vesződség lesz vele.

Hála Isten, reménylem, ezúttal könnyen megy majd. Előbb Villevieille-t, azután a kis Turque-öt rajzoltam fel. Először krétával fogom felvázolni az alakjaimat, azután, ha már az egész csoportozat készen van, megteszem rajta a szükséges változtatásokat. Kedvvel és érdeklődéssel dolgozom. Jól érzem magam és vidám vagyok. Az előtár alakjain a főt mintegy tizenkét-tizennégy centiméteres nagyságban dolgozom ki.

Sohasem értettem meg, hogy csupán azért áldozza fel egy szeretett lényért, egy veszendő lélekért az életét valaki, mert szereti...

Ellenben igenis, megértem, hogy el lehet szenvedni a kínok-kinját s a halált is a szabadságért vagy bármely más, nagy eszméért, mely az emberiség ügyét előbbre viszi.

Én minden szép eszmét egyformán védelmembe vennék, tartózkodjon bár francia vagy orosz földön, mert hiszen a haza eszméje az emberiség eszméje után következik. A nemzetek közötti különbség csak árnyalatok kérdése s szerintem mindig mindenben azon kell lennünk, hogy; simítsunk és egyszerűsítsünk.

Igaz, nem száműzetem magam hazámból, de csak azért nem, mert fölöslegesnek tartom s mert iszonyodom mindentől, ami fölösleges. Az ember ne válassza gyávan a szerepet. Bizonyos, hogy szívesebben osztjuk Szent Pál vértanúi sorsát, mint a tizenegyezer névtelen szüzét, ő szintén bevallom, hogy nem szeretnék ismeretlen hősnő lenni, de esküszöm . . .

Itt hirtelen megakad a tollam . . . Istent akartam tanúmul hívni, pedig azt sem tudom, van-e igazán. Félelem nélkül tanakodom. Ha él az Isten, nem sértődik meg mert csak tudatlanságomnak adom bizonyosságát. Nem tagadom a létét, de nem tudom korlátlanul elfogadni sem. Oh, az élet rettenetes pillanataiban nem jut eszembe, hogy elmélkedjem; akkor térdre borulok és úgy könyörgök a Mindenhatóhoz, kinek jelenlétét ilyenkor biztosan érzem. Felteszem, elismerem, hogy kell lennie egy legfőbb értelemnek, . . . de az nem az az Isten, aki-

hez szokva vagyok . . . De hát akkor mi célja ennek a legfelsőbb értelemnek?

Hol hagytam el? . . . Meg akartam esküdni Isten színe előtt, hogy utolsó csöpp vérem árán is megvédelmezném azt az eszmét, amelyik szent előttem, '

Nem vagyok Louise Michel, nem vagyok nihilista, nyugodt a vérmérsékletem; de ha a szabadságot komoly veszélyben látnám, én rohannék legdühösebben az ellen-ségeire.

Január 22., — szombat. — Hideg van, hó borít mindent és nekem nyolc óra előtt útra kell kelnem, mindenreggel.

Képem érdekel. Cot látta, de csak jelentéktelen megjegyzéseket tett: „Jól halad, nem rossz” mondta és munkára buzdított. Igaz, hogy ezúttal először javította a vázsnamat. Később Tony jött, kit levélben kértem fel: Kedves tőle, ő sem talált kifogásolni valót; ne változtassak a csoportozaton, — tanácsolta, — ügyesen van elrendezve, jól megy a munka, kedves kép lesz és csak folytassam, amint kezdtem. Később Julian érkezett és szintén helyes volt, mint a többiek. Látom, hogy térdeklí a képem, mert minduntalan mögém kerül és el nem mulasztja, hogy pár helyeslő vagy bátorító szót ne szóljon hozzám. Oly jól megy minden, hogy alig tudok hinni a szememnek. Két hónapra való feledést, szórakozást és boldogságot meríthetek belőle.

Azután felkészülök egy olaszországi útra; a Salon megnyitásának idejét lent várom be, Beh jó is volna vagy három és fél hónapnyi gondtalan, víg élet, de majdnem lehetetlen.

Január 26., — ismerdaí'. — Kedden, műteremből hazajövet, kilelt a hideg és este hét óráig dideregtem félálomban karszékemben. Szobám sötét volt s folyton vázsnamat láttam magam előtt, mint ahogy nyolc nap óta képpemmel álmodom minden éjjel. Talán említettem már, hogy A . . . a műterem másik szögletébe telepedett, tehát épen ellenkező irányból festi ugyanazt a képet. Hogy engemet túlszárnyaljon, minduntalan mértéket vesz a

jámbor és krétát tartó kinyújtott keze lázálmomban mint vastagon meghúzott fekete távlati vonal keresztezte össze vissza a képemet.

Mindössze néhány korty tejet ittam este s talán épen ezért, az éjszakám még különösebben telt el. Nem aludtam, mit onnét tudok, hogy minduntalan megszólaltattam ébresztőórát, de azért festményem pillanatra sem tűnt el előlem. Lázás sietséggel dolgoztam, csak hogy mindig épen ellenkezőjét tettem annak, amit kellett Valami természetfölötti erő kényszerített, hogy csoportozatomnak épen a sikerült részeit semmisítsem meg. Hallatlan kínlódás volt. Hiába igyekeztem nyugodtan maradni, hiába akartam megmagyarázni magamnak, hogy csak álmodom, egyre forogtam ágyamban, mint az orsó és nem használt semtaá rábeszélés sem. — Önkívületben vagyok, — határoztam el magamban s bizonyára abban is voltam. Most már legegább tudom, milyen az is s nem is haragudnék, hogy megismertem, ha nem lennének olyan nehezek a lábaim.

Legérdekesebb azonban, hogy álmom után tényleg meg is változtattam együk alakomat s nagyon vártam, mit szói majd hozzá Julian mester.

Itt volt s bizony azt mondta, hogy nagy bakót lőttem. Sokkal jobb volt eredetileg.

Mint érdekes tüneményt sorolom fel, hogy niagyon jól, teljesen jól hallattam tegnap este.

Le vagyok törve.

Január 31., hétfő. — Julian és Tony, de Julian különösen, aki nap-nap mellett figyelemmel kísért, nagyon meg vannak elégedve képeimmel. Többször meg is mondták s én jó hangulatban voltam, mert hiszen magamnak is tetszett, de most már lelohadt a lelkesedésem. Most már nem tetszik, nem szeretem s hiába beszélem be magamnak, hogy Tony kétszer is látta s mindkétszer azt mondta: „Nagyon ügyes csoportosítás, kedves, érdekes kép. Ne változtasson rajta semmit többet,” — még sincsen hozzá semmi bizalmam. Julian is azt tanácsolja, hogy ne bolygassam. Mindenki jónak véli, sőt a középtér egyik csoportozatát különösen csinosnak állítják s én mégsem va-

gyok megelégedve. Más szemmel nézem, de most már igazán nincs értelme, hogy megváltoztassam; arra már késő lenne.

Különös, hogy sem Julian, sem Tony nem találnak kifogásolni valót, holott nekem egyik-másik részlet annyira bántja a szememet, . . . Biztosan azért, mert azt hiszik, hogy úgysem tudnám jobban megcsinálni s nem akarják, hogy ily későn, a tizenkettedik órában tusakodjam és keresgéljek.

Február 3., — csütörtök. — Elnézem apám és anyám arcképét, mely vőlegény és menyasszony korikban ábrázolja őket. Dokumentumnak akasztottam a falra. Zola és egész sereg neves filozófus szerint előbb meg kell vizsgálnunk az okot s akkor megértjük az okozatot. Feltűnően szép, fiatal, egészséges anyától születtem, kinek gyönyörű barna haja, barna szeme és hófehér bőre volt. Édes atyám sápadt, szőke, beteges fiatal ember volt, ki kiválóan íleterős atyától, de testileg annál gyöngébb édes anyától származott, nagyanyám igen fiatalon hunyt el s atyámon kívül négy leánygyermek et hagyott hátra, kik valamennyien többé-kevésbé púposak már születésük óta. Anyai nagyszüleim mindketten egészségesek voltak s mind a kilenc gyermekük magas növésű, ép és egészséges, sőt anyám és István bátyám feltűnően szépek is.

Szóban forgó nevezetes csemeténk édes atyja erős, hatalmas szál emberré fejlődött, ragyogóan üde, fiatal édes anyjából ellenben gyenge, ideges teremtés lett, hála a rettenetes életkörülményeknek, melyekbe jutott.

Tegnapelőtt elolvastam az Assomoir-t; majdnem belebetegedtem. Annyira magával ragadott a könyv mélységes igazsága, hogy úgy tetszett, látom a szereplőit és beszélgetek velük.

Nem találtam rendjénvalónak, hogy eszem és lélegzem, mikor ilyen borzalmas dolgok történnek körülöttem, az alsóbb rétegekben, . . . Mindenkinek el kellene olvasnia ezt a könyvet; megjavulnának az emberek . . . Az nyugtatott meg, hogy egymagam úgysem tehetek semmit. Ki az, aki tagadni meri a szociális kérdést?

Az kellene, hogy közös erővel mindenki nekifogjon!

Igen, az kellene! . . . Csakhogy nálunk még futóbolondoknak tartják a szocialistákat s ők maguk is gyakran esnek a végletekbe! Átok! És még csak egy nyomorult újságcikket sem vagyok képes összeütni!

Február 9, — hétfő. — Képem, mely egy nehezen beállítható alak miatt kissé megakadt volt, szépen halad előre, Olyan könnyűnek érzem magam, mint a madár.

Egy óraker két legfőbb modellemmel, Villevielle és Brisbaneval kik végtelenül szívesek hozzám, a Mirlitonbsba mentem. Nem tudom, én láttam-e rosszul eddig, vagy csak most nyílt fel a szemem, vagy Carolus az, aki növekedett, de el vagyok ragadtatva arcképétől, mely egy fiatal nőt és piros ruhás kis leányt ábrázol. Nem szerettem Carolust; a Salon utolsó kiállításán szereplő piros ruhás leányarcképe és kék ruhás női képmása visszataszítóan hatottak reám, de ma kiállított festményei oly szépek, hogy képzelni sem lehet különbet. Különösen a nőt és gyermekét ábrázoló képét szeretem; a másik női képmás fonnyadt és öreg.

Tüneményesen sikerült darab. Az asszony maga nem szép, de azok közül való, kiket szép asszonyoknak mondanak. Arcán rokonszenves, anyai érzéstől áthatott kifejezés ül. Kivágott, szilvakék Louis XIII. ruhája födetlenül hagyja vakítóan fehér vállát és mellét s a fény, melyet kisugároz, a gyermek szőke haján s a leánykát átûMve tartó jobbkezén folytatódik. A legyezőt tartó balkéz könnyedén hanyatlik le. A nő haját és karját gyöngysor díszíti. A két kéz csak nagyjából van kidolgozva, valamint a kép alja is egészen vázaltszerű, s így a vászonból kiemelkedő élesen megvilágított arc és váll a puha, mohazöld háttéren gyönyörűen érvényesül. És az a kidolgozás! Az a biztos, széles, ecsetkezelés! Az a lüktető természet, mit Carolus belevitt!

Ez már aztán más, mint a múzeumok füstös-kormos halott arcképei. — Kedvencem, Bastien-Lepage, K . . . herceg képmását állította ki, IV. Henrik öltözetben, a Themsevel s az angol hajórajjal háttérül. A háttér a Giocondát juttatta eszembe. Fanyar egy arc, majdnem meg-

esküszöl, hogy Holbein ecsetje alól került ki. Nem szeretem. Miért utánozni?

Igen, ha másolat volna, csakhogy nem másolat, bár nagyszerűen sikerült, ha tényleg Holbein modorát akarta utánozni, . . . Nem szeretem az ilyesmit.

Oh, ha úgy festhetnék, mint Carolus Duran! . . . Első eset, hogy olyasmire bukkantam, mit méltán meg lehet irigyelni, olyasmire, mit ecsetemmel én is el szeretnék érní. Carolus vászna után értéktelen, száraz és szintelen a többi kép.

Február 12., szombat. — A perspektíva szempontjából megvizsgáltam festményemet s most egyszerre az egész kép megváltozik. Nem szabad olyan részleteket látnom, melyeket pedig látok, hanem hat méternyire kell képzelnem magam vásznamtól, honnét is például az a festőállvány, melynek felső részét idáig Villevieille feje fölött láttam kibukkanni, egészen másutt, tőle oldalvást és messze balra látszik lenni. Nem értem, hogyan fessen mást az ember, mint amit lát. Végre is, aki helyesen rajzol, nem véthet a távlat törvényei ellen. Templomhoz, oszlopsorhoz, gépezetek vázlatához szükséges a perspektíva, de egy egyszerű női műterem képéhez! . . .

Négy-öt napom is kárbavesztett miatta, Most végre Tony igazat adott nekem,

Akkor és ott alkalmazzuk a perspektíva szabályait, ahol a kép természete megkívánja, de azonnal el velük, ha a távlat miatt a kompozíció egységét kellene megzavarni! Csak bajba vihet. Véthet-e a távlat ellen az a festő, aki pontosan, helyesen utánozza, amit lát?

Tony ezúttal is nagyon meg volt elégedve s biztatott, hogy csak rajta, tovább.

Boldog vagyok.

Délben sugárzó arccal rohant be az öltöztető aszszony. Julian mester érdemrendet kapott! Általános öröm; az egész ház talpra ugrott. Ujongtunk s hárman, A..., Neuvéglise meg én rögtön elszaladtunk Vaillant-Roseauhoz. hol nagy, vörös szalagesokros virágkosarat rendeltünk, Vaillant-Roseau nem közönséges virágárus; művészkedik a csokraival; 150 frank; nem is oly drága.

Kártyát is tettünk belé, ez állt rajta: „Julian mesternek a női műterem.”

Villevieille külön visszajött három órára, hogy üdvözölje a mestert. Szalagosan lépett be az öreg s mondhatom, hogy ő volt a legelső tökéletesen boldog ember, akivel valaha találkoztam. Maga is bevallotta: „Vannak emberek, kiket az ilyesmi nem elégítene ki, én azonban kivel alig meri a nagy örömhírt közölni és nagybátyjáról,

Később lementünk Villevieille-vel a mester külön kis műtermébe, hová már kosarunk is megérkezett. Kellemes meglepetés, kölcsönös szerencsekívánatok s némi kis el-érzékenyedés következtek. Öreg édesanyjáról beszélt, kivel alig meri a nagy örömhírt közölni és nagybátyáról, ki úgy fog sírni, mint egy gyermek.

— Képzelfenek egy kis falucskát, messze délen! Lás-sák, lássák, hogyan fordult! . . . Szegény parasztfiúcska indult belőle egykor útnak , . . s íme a Becsületrend lo-vagja lett belőle!

Megható volt Julian apó, mikor a családját emlegette. Még a legkevésbé rokonszenves növendékeket is magá-val ragadta a lelkesedés s holmi emléktárgyról, miegyéb-ről tanakodtak.

Azután újabb növendéksereg, nagynéném, Neuvég-lise és még mások érkeztek. — Julian mester el van ra-gadtatva a virágkosarunktól. — Körülbelül fél hatig tar-tott a komédia.

De tréfán kívül, egészen más arca volt má a pajtánk-nak és mert olyan boldog, olyan nagyon boldog Julí^apó biztosan igyekezni fog, hogy szeressen minket.

Február 13., — vasárnap. — Anyámnak egy nagyon gyöngéd levelét mellékelem:

Karkoff, Grand-Hotel, január 27.

„Imádott angyalom, szeretett Mussziám, ha tudnád, milyen boldogtalannak érzem magamat nélküled, de különösen mióta annyit aggódom egészségedért. Menve-mennék, hogy minél hamarabb közeledben legyek!

Én büszkeségem, dicsőségem, boldogságom, imádott gyermekem!! Nem is képzeled, mennyi kint szenvedek

tőled távol. Anitskovékhoz írott leveledet tartom kezemben és újra meg újra elolvasom és könnyeimel öntözöm, mint szerelmesek szokták. Kis kezedet, apró lábadat csókolom gondolatban s esdve kérem Istent, vezéreljen haza, hogy igazán is megtehessem,
„Kedves nénénket szeretettel ölelem.

„M. B.”

Február 14., — hétfő. — Brisbane fejét (Alice) tőét óra alatt festettem meg és Julian azt mondja, ne is nyúlj *tk* hozzá többet. Máskor nyolc napig is elpepecselek egy-egy részleten és mégsem ér semmit. A ruhájának és ai kötényének szintén elkészült ma jó része.

Jött a távlatozó és teljes huszonöt percen át igyekezett fejembe verni, hogy szabályai csálhatatlanok. És Tony?... És én?!

A távlatozó nem tévedhet, mert megállapított tényekről beszél; de hát Tony, de hát én? Nem értein. Jobb lesz, ha nem merülök bele, mert csak kifárasztom magam, pedig most, hogy a mesterművemet készítem, nagy nyugalomra és elfogulatlan, pihent szellemre van szükségem.

A matematikusok javára döntök.

Február 18., — péntek. — Kellemetlenségek! Összezavarták a rajzainkat és lemaradt a versenyzők fele. A nagy izgatottság tetőfokán Julian egyszerre megjelent s elkezdett valamit magyarázni, de nem tudom mit, mert az ajtónak dőlve épen másra gondoltam s egészen akaratlanul óriásit ásítottam, mi körülbelül olyasmit jelenthetett: „Mi közöm nekem mindezekhez!” . . . Julian, ki már úgyis izgatott volt, visszafordult a hangra s azt mondta, hogyha nem tetszik, hazamehetek. Nem válaszoltam semmit sem; nem akaratlanul tettem és igazán nem akartaim udvariatlan lenni.

Ennek már két napja és hírneves mesterünk azóta egyszer sem nézett a képemre és az egész műterem bennünket les. Kellemetlen!

Február 19., — szombat. — Tony azt mondta, hogy nagyon jól haladok. Elmagyarázott egyetmást s aztán

A . . .-hoz ment javítani, kihez azonban egyetlen elismerő szava sem volt, sőt nagyon elfogódott hangon bár, de arra kérte, hogy egyik-másik alakját fesse egészen újra. Azt hiszem, nem illenek bele a kompozícióba.

A . . . lángvörös lett s ahelyett, hogy mint rendesen, velünk együtt elbeszélgetett volna, állványa mellett maradt és lázas izgatottsággal folytatta munkáját. Angyali mesterünk azután újra mellém került, tanácsolt, javított, bátorított és újra meg újra elismételte, hogy nagyon jól megy minden.

Nagy örömben még arról is megfélekedtem, hogy a Julian hideg bánásmódján keseregjem, pedig még mindig bosszant.

Tíz nap óta állandóan nagyapámról, anyámról, az enyéimről álmodom . . .

Azokról az ismerőseimről is szoktam álmodni, kikkel másnap találkoznom ke!L Gyakran a napi események folytatását élem át álomban, de sohasem alszom úgy, hogy ne álmodnék.

Február 22., — kedd. — Megbékéltünk. — „Ugyan ne legyen már olyan haragtartó, kedves Mester, — szólítottam meg Juliánt, hiszen nem akarattal bántottam. Jöjjön inkább és vegye szemügyre a képemet!” — Jött is, bár méltóságteljes komolysággal, de előbb kijelentette, hogy azért bocsajt meg, mert beláttam a tévedésemet. Nem feleltem, mert hiszen nem volt mit belátnom, de gyűlölöm a nehezte-
lés! Dolgozni sem tudtam miatta.

Március 3., — csütörtök. — Nagyon beteg vágyok, folyton köhögök, alig tudok lélegzeni és vésztojósóan sípol a gégém. Azt hiszem, gégesorvadás jele.

Fellapoztam a már jó ideje nyugton Kevero új Testamentumot s íme, rövid pár nap alatt másodszor történik meg, hogy a véletlenül felütött sorok feleletet adnak a gondolataimra. A vakbuzgóságból, mely kedélyemben olykor a legmerevebb istentagadás napjaival váltakozott, Jézus imádásához, Szűz Máriához és a csodák világához térek vissza. Jézus szavainak nagyon kevés köze van úgy a szocializmushoz, mint a mi orthodox hitünkhöz, melyet nem

új onnan érkezett festményt megjegyzésekkel kísért; Bojidar odalent tárgyalt. Nem igen akarták hinni, hogy én vagyok képem szerzője és hűséges Bojidarom segítségére kellett sietnem. Hón szeretett pályatársaimnak ugyancsak feltűnt elegáns öltözetem.

Képem meglehetősen szerény méretűnek látszik, pedig szélessége 2, és magassága 1 és fél méter. Egyszerre körülfogta a tömeg. Sietve távoztam, hogy megjegyzéseiket ne kelljen hallanom, mégis úgy tetszett, mintha mindenki tudná, hogy tőlem való.

Beszéltem Juliánnal; komolyan kifejtettem indítékaimat, mert nem szeretném, ha éretlen hiúsággal vádolna. Nem daczból mondom; kérem ne tévesszenek össze az ideges, kapkodó nőekkel.

Tökéletesen megértettük egymást. Julian azt mondja, hoáy a jury elismeréssel fogja fogadni vásznamat, sőt sikerre is számíthatok, de nem olyanra, minőről álmodoztunk. A férfi műterem nem fog álmélkodva köréje gyűlni, hogy csodálkozva kérdje: — „Hogyan! Igazán nő alkotta volna ezt a művet?” Tanácsoltam, rendezzünk valami hírtelen közbejött véletlent, hogy ki nem elégített becsvágymat megmenthessem, de nem ment bele. A mester is sikerre számított sőt elő is készítette s most bevallotta, hogy az ő hiúsága és becsvága sincs kielégítve, de azért egészen jól mehet minden. Jó, tehát kiállítok!!!

Mindegy, beszélhet! Bátorítása oda lyukad ki, hogy nem hisz szándékom és törekvésem komolyságában, mindem magyarázkodásom dacára sem tud másnak nézni, csak nőnek és fél, hogy megsért, ha kimondja a valót.

Pedig mindent elmondtam neki! . . . Másrészt az is igaz, hogy egyik legkomolyabb növendéke vagyok és arra sincs szükségem, hogy képem árán szerezzek tanítványokat. Legfőbb kiállító okként mégiscsak hiúságom szerepel s igazán nem érdemes előállanom egy rossz képpel. Már mindegy, már beküldtem, de hogy hogyan fogom a május elsejét kivárni? . . . Csak legalább jó helyre kerüljek!

Tudom, istenem, hogy nekiállok a tanulásnak! Majd meglátják.

Március 24., — csütörtök, — Egy bögre kátrányt fe-

deztem föl az ágyam alatt. Rosalie gyöngédsége. Valami javasasszony tanácsára tette, hogy megóvja az egészségemet. Anyámék megható ragaszkodásnak találják egy cseled részéről, mama egészen elérzékenyedett, én azonban kitörtem egy ablaktáblát, a szőnyegre és az ágy alá döntöttem egy tele vödör vizet s a dolgozószobámban töltöttem az éjjelt dühömben.

Akárcsak a melegen való öltözködést duruzsolnák a fülemben!

Anyámék azt hiszik, hogy az ember akarattal hül meg s ezzel annyira fel bírnak bosszantani, hogy sokszor be sem takaródnom, hadd lássák, hogy kárbaveszett fáradság, ha mindig intenek. Jaj, sokszor azt hiszem, meg kell pukkadnom mérgemben! ...

Március 29., — kedd. Most hallottam a műteremben, hogy Breslau képét elfogadta a jury s nekem még semmi hírem sincsen. — Délig dolgoztam, azután a városban intéztük el az ügyeinket, de oly lassan, hogy azt hittem, sohasem lesz vége.

Minden valamire való érvet előszedtem szép csendben, de egyik sem nyugtatott meg, csak lázat és főfájást okoztak. No de legalább külsőleg sikerült nyugodtnak látszanom.

Az a számár Rosalie meg pénzt kér és tudtomon kívül elküldi a sürgőnyt, melyet végső nyugtalanságomban és tanácstalanságomban Tonyhoz írtam! Anyámék persze elolvasták. Rettenetes! Most már nincs maradásom, sem itthon, sem a műteremben. Oh, anyámék! . . .

Az ellenségemnek sem kívánom a helyzetemet.

Március 30., — szerda. — Tíz órakor keltem fel. Alvást színleltem, csakhogy ne kelljen műterembe mennem. Nagyon rosszul érzem magam a bőrömben,

Julian válaszolt. Kissé mégis megnyugodtam . . . Képzeljék el kérem . . . Nem, nem is képzelhetik, mit jelentene ha visszautasítanák a képemet! . . . Nem . . . De hát *csak magamnak tehetnek szemrehányást!* Nem tudom, melyik rosszabb; az, ha az ember maga okozta a szerencsétlenségét, vagy pedig ha a mások hibájáért kell lakolnia.

Lelkem legmélyéig ható törszúrás volna, el sem tudom képzelni, mitévő lennék . . . Reméljük a legjobbakat ...

Április 1., — péntek. — Április elseje ide vagy oda, nyert ügyem van! Maga Julian szaladt fel a hírrel, Lefebvretől jövet, éjfél után. Punchot hozattam a műterembe. Bojidar, kit pedig meg sem kértem, Tidierenél, a férfiműterem egyik tanítványánál tudakozódott, ki azt állítja, hogy a 2. sorszámot kaptam. Nagyszerű!

Április 3., — vasárnap. — Soha Patti nem énekelt annyi tüzzel, mint tegnap este. Soha annyi lágyság, melegség, annyi hév nem volt még a hangjában. A *Szicíliai Vecsernye* bölcsőáriáját meg is újráták. Istenem, be gyönyörű hangom volt nekem! Hatalmas, megdöbbentő drámai ereje megrezgetett minden ideget. És most semmi sem maradt belőle, annyi sem, hogy említeni volna érdemes!

Nem gyógyulhatok meg többet? Hiszen még fiatal vagyok, talán akadna valami mód . . .

Patti hangjának nincs megdöbbentő ereje, de elérzenyíti, megrikatja az embert. Egyik jelenetében különösen elragadó; milyen édesen csengő, finom, szívhez szóló hangok voltak azok! . . .

Április 5., — kedd. — Nagy meglepetés! Apám megérkezett. Értem küldtek a műterembe s hogy hazaértem, bent találtam az öreget az ebédlőben. Anyám gondoskodó gyöngédséggel sürgölődött körülötte és Dina meg Saint-Amand meghatva szemlélték a boldog családi jelenetet.

Együtt vonultunk ki: az úr, az asszony és a baba. Végigjártunk néhány üzletet, voltunk a Boisban s felszaladtunk egy pillanatra Karagyorgyevicsékhez.

Azt hiszem, anyámat szeretné hazavinni, de még nem vagyok bizonyos benne, még csak a levegőben tapogatózunk.

Április 6., — szerda. — Kilenc órakor indultam hazulról, mert apám nagyon könyörgött, hogy ne menjek el, de mostani modellem szokatlanul vonz. Becses családomat

csak az ebédnél láttam viszont. Később apámék színházba mentek s én egyedül maradtam itthon.

Apám *egyáltalában nem érti*, hogy valaki művész legyen és hogy megbecsüljék, sőt ünnepeljék is érte. Azt hiszem, hogy nem is akarja érteni.

Április 23., — szombat. — Tonynak megmutattam B... arcképét. Először azt mondta, hogy nagyon ügyesen van beállítva, azután pedig néhány kisebb útbaigazítás után kijelentette, hogy meglepően jó olyan festőtől, aki nem tanult nálam többet.

— Meglepően jó, — ismételte, — és ha ezentúl is így fog dolgozni ...

Nevetve szakítottam félbe s kijelentettem, hogy még többet szándékozom dolgozni, annyit, amennyit csak lehetséges.

El vagyok ragadtatva. *Meglepően jó!* Hála Istennek! Hát nemcsak a rendes, tiszteletreméltó mérték szerint haladok előre. Valósággal fellelegzem! Már azt hittem, hogy mindörökre az elismert, jó hírnévnek örvendő tanítványok díszes sorában kell rekednem.

Csinos arckép. B . . . , mélyen kivágott, bőrancú fehér batisztruhát visel, melyet magasan, a mell táján, rózsaszín szalagöv fog össze. Vállára szalmasárga fátolkendő borul, mely félig eltakarja a rövid, visszahulló ruhaujjból káfehírlő kart. A főt egyenesen, szemközt festettem le és csak egészen könnyű félárnyékot alkalmaztam. A háttér meleg szürkészöld színű. Ne higyjék kérem, hogy valami kiváló festőnek tartom magam, korántsem, de azért az elrendezés is csinos, az asszony is szép és az egész festmény feltűnően jó olyanvalakitől, aki nem régóta dolgozik.

Május 1., — vasárnap, — Alexis idejében megjelent. Kétszemélyes belépőjegyre tett szert, mi azt jelenti, hog v mivel az én jegyem is két személyre szól. elmehettünk mind a négyen, már mint apám, anyám, Alexis és én. Külső borítékkal nem voltam valami túlságosan meglegedve. Sötétszürke öltözetet és elegáns, de meglehetősen megszofc-ott fekete kalapot viseltem. Rögtön ráakadtunk a kémpemre. A salon d'honneur-iól balra nyíló legelső kiállító-

terem falán függ, a második sorban, fent. Pompás Helyre került és meglepetve láttam, milyen jól fest. Tudom, hogy nem valami jó kép, de még rosszabbnak gondoltam, mint amilyen, pedig hát egészen csinos.

A nevem azonban kimaradt véletlenül a katalógusból. (Már szoltam; elintézik.) Az ember nem sokat lát az első kiállítási napon, mert mindent egyszerre akarna látni. Anyámékat kissé magukra hagyva járkáltunk jobbra-balra Alexissei, aztán mert valahogyan egészen elsodródtunk tőlük, Alexis karjára támaszkodva néztem a képeket. Végezetül annyira felbátorodtam, hogy egészen a saját szakállamra jártam-keltem és eszembe sem jutott, hogy féljek. Sereg ismerősre akadtam, mindenikük mondott valami szépet s meglátszott a szavakon, hogy nem üres udvariasság adja a nyelvükre. Egészen természetes; ezek az emberek nem vártak sokat tőlem s most íme meglehetősen nagy vászonnal állanak szemközt, melyen számos alak mozog s hozzá ez a vászon egészen jól fest.

Múlt vasárnap ezer frankot adtam a szegényeknek. Senki sem tudja. A nagy, központi irodába vittem s azonnal elsiettem, be sem várva az érte járó köszönetet. A hivatalnok, kinek átadtam, akár azt hihette, hogy loptam valahol. Most megjutalmazott érte az Isten.

Abbema, ki Bojidar kíséretében sétálgatott a termekben, tudtomra adatta, hogy tetszik a képem. Kedves, eleven, stb., — üzente. Pár perccel később összetalálkoztunk és Sarah Bernhardt hírneves barátnőjét személyesen is megismerhettem. Nagyon kedves leány és szívesen fogadtam elismerő szavait.

Déjeuner-re is bent maradtunk; teljes hat órát töltötünk a művészetnek szentelt termekben, A kiállított képekről nincs mit mondanom, egyelőre csak annyit, hogy nagyon sok jót gondolok Breslau képe felől. Kiváló képességek nyilatkoznak meg benne, bár a rajza hibás és itt-ott kellemetlen modorosság bántja az embert. Az ujjak márdárcarmokra emlékeztetnek, az orrlyuk s a körmök lehetetlenek és kemény, szögletes vonal is akad benne bőven.

Ki látott valaha ilyen színkeveréket, ilyen formákat a természetben?

De mindegy, eredeti és érdekes sa Breslau három fője mégis csak ott csüng Wolff képmása és Bastien-Lepage Koldusa között.

Május 6., — péntek. — A reggelt a Salonban töltöttem, hol Juliánnal találkoztam. Megismertetett Lefebvrevel. Lefebvre azt mondja, hogy nagy kvalitások vannak a képemben. Nagyon kisleánnyá zsugorodtam össze.

Odahaza mindig a tervbevett változásokról esik most szó. Annyit izgatnak már velem! Apámnak lehetetlen ideái vannak néha. Sokszor maga sem hisz bennük, de azért makacsul ragaszkodik hozzájuk, mivel már egyszer kimondta, így vagyunk most is. Azt állítja, hogy csakis az én elhatározásomtól függ, hogy Oroszországban töltsük a nyarat. — Legalább látni fogja a világ, hogy nem függetlenítetted magad családunktól, — mondja,

Mintha valaha másképp lett volna! Utálatos szokás, hogy mindig én legyek a bűnbak. Már torkig vagyok s ki sem tudom nyitni a számat, hogy meg ne eredjenek a könnyeim. Vagy nem akarnak, vagy nem tudnak tenni értem! A véletlenre kell bíznom mindent. Jó, de legalább nem utazom; nyugodtan (!!!) itthon maradok, hol kedvemre kesereghetek karosszékem ölében, mely olyan meghittén, jólesően rejteget.

Ó ez a tespedés! Kegyetlenségek kegyetlensége! Hogy ezzel is meg kell ismerkednem, ilyen korán, az én éveimben! Hát nem ellenem esküszik minden, hogy teljesen elnyomorítsa az egyéniségemet?

És ami legszomorúbb a dologban, fogom-e élvezni tudni, ha valaha jobb sors ér, ha kilátásom nyílik boldogabb jövőre? Ki fogom tudni használni a kedvező alkalmakat? Azt hiszem, akkorra már mindent más szemmel fogok nézni és látni, mint a többiek és . . . , No, de elég lesz egyelőre.

És most este, kimerülten, félálomba szenderülve, amint itt ülök, isteni harmóniák zsonganak fáradt fejemben. Jönnek, tovatűnnek, mint láthatatlan zenekar játszottá dallamok, melyek, hallgatod bár, vagy sem, mégis belépeznek a füledbe.

Május 7., — szombat. — Apám Holnap utazni akar s anyámnak vele kell mennie. Ez megdönt mindent.

És én? Velük menjek? Mi köt ide? Plein-air tanulmányokat Oroszországban is készíthetnék s aztán hazajönnék, hogy leutazzunk Biarritzba.

Orvosaim azt állítják, Hogy Emsbe kellene mennem.... Ah, mindegy. Nekem igazán mindegy.

Május 8., — vasárnap. — fájó örömmel szemlélem, mint megy tönkre egészségem a boldogság utáni vágyban, melyet megtagad tőlem az Isten.

Majd megváltozik még az én helyzetem is, csakhogy akkor, amikor már késő lesz, amikor már végkép odaleszek.

Minden szentnek maga felé hajlik a Keze, — az mégis, az én családom annyira mutatja, hogy szeret engem és senki sem tesz értem semmit ... Én már sem mire sem vagyok jó, sorsom fátylat vont közém és a világ közte. És még ha tudnám, mi van odaát, de ki mondhatná meg nekem? Egy jó van benne: a kíváncsiság könnyebben átsegít a halál borzadályán.

Tízszer is kijelentem napjában, Hogy szeretnék meghalni, de csak a kétségbeesés mondatja velem. Oly könnyen kimondjuk: jövel halál, — pedig nem igaz, nem kell, üres szólásforma, hogy rettenetes az élet, Az ember mégis élni, élni vágyik, különösen az én éveimben. Ne érzékenyedjenek el túlságosan, kérem, azért miéig van egy kis időm idelent. Senkit sem okolhatok. Isten akarja így.

Május 15., — vasárnap. — Mégis ... Szóval, hajlandó vagyok Oroszországba menni, ha várnak még egy héttig. Rettenetes volna, ha végig kellene nézmem, hogyan osztják ki az érmeket és a díjakat. Ezt, ezt a titkos, nagy keserűségemet nem ismeri más, csak Julian. Szóval, elmegyek inkább. C , . .-t, egy híres orvost kerestem fel, de nem mondtam meg az igazi nevemet. A fülem rendbe fog jönni, a jobb tudóm beteg, idült mellhártyagyulladásom van s a gégém teljesen szét van roncsolva. Olyan formában kérdezősködtem a doktortól, hogy őszintén meg kellett mindent mondania.

Allevard-ba kell mennem, kezelésre. Jól van. Oroszországból jövet Allevard-ba megyek és aztán Biarritzot keresem fel. Szabadban fogok dolgozni. Plein-air tanulmányokat fogok készíteni, az az egészségemnek is jót tesz. Haragos elszántsággal vetem papírra terveimet. Itthon azonban nagyon sírós hangulat uralkodik. Anyám kétségbe van esve, hogy mennie¹ kell, én azon jajgatok, hogy nénémrel egyedül maradok. Igazán keserves egy állapot.

Szegény néném pedig, kinek rajtam és rajtunk kívül Senkije sincsen a nagy világon, sebzett szívvel, de hallgatagon jár-kei közöltünk, mert kimondhatatlanul fáj neki, hogy terhemre lesz, ha egyedül keli vele maradnom.

Elhagyott minden eröm; csak úgy tudom visszafajítani a zokogást, ha naphosszat összeszorított ajakkal járkálok, Fülelem zug, torkomat különös, fájdalmas érzés szorongatja és mintha húsomon erőszakosan keresztültörve, minden csontom el akarna hagyni testemet. És szegény néném, ki oly boldog volna, ha szólnék hozzá, ha látná, hogy, örömmel, megelégedetten maradok itt. De már mondtam, hogy elhagyott minden eröm, nem bízom semmiben és előre elkészülök minden kellemetlenségre. Nekem teljesen mindegy, megyünk, Vagy maradunk-e, de megyek, mert azt hiszem, ha anyámékkal vagyok, hamarább visszatérek. Nem, igazán semmit sem tudok- Breslau sikere kerget *út* Semmiben sincsen szerencsém! Nyomorultan fog kellem meghalnom, elpusztulnom, épen nekem, ki annyira hittem és annyit imádkoztam . . . Rengeteg habozás és érzékenykedés után egyelőre abban állapotunk meg, hogy szombaton indulunk.

Május 16., — Hétfő, — Meglátogattam Juliánt. Sokáig és komolyan beszélgettünk. Azt mondja, bolondságot csinállok, ha Oroszországba utazom, — Az orvosok délvidékre küldik s maga Északra megy! — Olyan okosan, olyan meggyőzően beszélt, hogy végre is meginogtam elhatározásomban, Nehogy azt gondoljam, hogy a saját érdekét félti, azt ajánlotta, távozzam Parisból, menjek vidékre, hol reggeltől estig levegőben és napfényben lehetek. Használjam fel a nyarat valami szép, nagy, tájképes

életkép festésére, télen pedig készítek valami nagyobb szabású festményt a műteremben. E két különböző irányú tanulmánynak nagy hasznát veszem.

Tanácsolta, hogy ne igyekezzem másak nyomdokán haladni, legyen az akár Bastien-Lepage, akár másvalaki (Breslau); azok közül való vagyok, kiknek ön-imagukból kell kifejlődniök. Szóval, sok jót gondol rólam és mindig megtalálja azt a néhány kedves szót, melyre szükségem van, s mellyel ugyanakkor, míg megbecsülhetetlen jó tanácsokat ad, egyszersem munkára bátorít. A mester szigora és én szót fogadok neki. Előtte majdnem egészen megnyílik a szívem s ez azt hiszem, hízeleg neki.

Csakhogy az egészségem helyreállítása nélkül sohasem fogok becsületesen dolgozni. Tudom, Julian komolyan lebeszél az oroszországi útról és nem törődik velem, vajon kellemes-e anyáméknak vagy sem az ilyen beszéd. „Családjuk még meg fogja bántani.” — mondta anyámnak, ki eljött értem és nem bánta, ha anyám esetleg megnehezítel is. Igaza van, káromra válhat. Igazán nem irigyléreméltó a helyzetem . . . Lesz gondom magamra. Elutazom . . . Allevardba, ott maradok öt hétig s azzal el is múlik az idő júliusig. Azután egy hónapot Fontainebleau erdeiben töltök , . . Nem, nem úgy lesz; június 15-ig Parisban maradok, június 15-től július 20-ig Allevardban fogom kezelgetni magam, azután egy hónapra Fontainebleau-ba megyek, honnét azonban gyakran be fogok rándulni, hogy megmutassam mesteremnek tanulmányaimat. Augusztus 20. táján hazajövök, csomagolok, hogy szeptember 1-ére már Biarritzban lehessenek, honnét egy havi tartózkodás után ismét visszatérek és folytatom munkámat, de a legnagyobb egészségi elővigyázat mellett.

Oroszországot pedig ördög vigye.

Május 20., — péntek, — Hogy rövid legyek, megint csak nem tudom, mit csináljak. Potain itt volt; számítottam a segítségére, hogy ne kelljen Oroszországba mennem és hogy apám ne haragudjék meg reám. Jól van, — elértem; nem kell elmennem,

Bojidar azonban végzetes hírt hozott: „A jury végig-

járta a termeket és hosszasan időzött Breslau képe előtt!” Ez az, ez az! Könnyeim, melyeknek ma úgyis megnyílt már zsilipje, feltartóztatlan áradatként omoltak újra. Apám és anyám azt hiszik, hogy Potain szavai búsítanak s én nem mondhatom meg nekik az igazat. Szépen sírok. Az arcom nem torzul el és nem remegek és nem rázkódom. Szép, nagy könnycseppjeim oly lágyan, puhán peregnek végig orcámon, mint enyhe nyári eső cseppjei az ablaküvegen.

Potain sem újat, sem különöset nem mondott, csak tagadta a lehetőséget, hogy ne kelljen eltávoznom. Breslau képe bánt! De mit is magyarázzam! Rettenetes egy nap volt! . . . Megkértem Potaint, legyen szíves és fesse kissé erősebb színekkel az állapotomat, illetve mondja meg egészen őszintén anyáméknak, hogy beteg a jobb tüdőm. Apámat így nem fogja bántani, hogy mégis Parisban maradok.

Most persze kétségbe vannak esve mind a ketten és lábujjhegyen járnak körülöttem . . . Egek! Tekintetük fáj, becézgető engedékenységük kétségbeejt ... és sehol sem találok támaszt, segítséget! Mihez meneküljek? Festészetem csak farsangi tréfának, jó! Legrosszabb pillanatainkban sem vagyunk egészen sajnálatraméltók, míg csak egyetlenegy fénylő, vigasztaló sugár van a láthatárunkon. Azt mondtam magamnak: „Várj még egy keveset; a festészet lesz a megmentő” s ez a remény új erőt adott. Most már benne is kételkedem; sem Tonymak, sem Juliannak nem hiszek többet.

Azt hiszem talán, hogy csak sírnom kell és mindjárt jobban fog szaladni tudni az ecsetem!?

Május 23., — hétfő, — Minden össze volt csomagolva s már a pályaudvaron állottunk. Az utolsó pillanatban újra erőt vett rajtam határozatlanságom, zokogni kezdtem, anyám, Dina, nagynéném szintén s apám tanácsatlanul állott mellettünk, engem faggatva, hogy mit tegyen hát-Könnyeimen keresztül válaszoltam, de már késő volt. A jelzőcsengő megszólalt, a kocsihoz futottunk, s enyéim beszálltak egy közös vasúti fülkébe, (amire én sohasem lennék képes.) Én is be akartam szállani, de nem volt

jegyem s a vonat kirobogott, anélkül, Hogy Istenhozzádót mondhattunk volna egymásnak. — Lássák, lássák; az ember olykor unja, gyűlöli a családját, de Ha elválásról van szó, egyszerre elfelejt mindent. Egyrészt anyámat, másrészt nénémet sajnálom s közben apámra kell gondolnom, ki ugyancsak dühös lehet, mert hiszen egész idő alatt igazán kedves Volt hozzam. Ez az út azonban részéről olyan fölösleges időtöltés volna és aztán magam sem tudom, hogy mit akarok, Sirtam, Hogy mennem kell, sírok, Hogy maradtam. Breslaival is alig törődöm már és mégis . . . Magam sem tudom ...,! azt hiszem, itthon jobban ápolhatom magam és mégsem vesztegetem hiába az időmet.

Május 24., — kedd — Miértis nem mentem el?

Teljesen fölöslegesen bántottam meg apámat, mert hiába maradtam itthon, a nyaram úgysem lesz zavartalan, hiszen június végén fürdőbe megyek. Sokkal okosabb lett volna, ha falusi levegőn töltöm a közbeeső három hetet, mint hogy ebben a fülledt levegőjű, unalmas, üres Parisban vesztegeljek és lessem, mikor adják ki Breslaunak az érmet. Igazán szükséges lett volna, hogv kizökkenjek mostani lehetetlen hangulatomból. Beh ostoba is vágyok. O ... sírva könyörög, hogy maradjak itthon. Attól fél, hogy ez az út lesz a halálom vagy pedig, hogy a rettenetes Baskircsev apó nem enged vissza. Micsoda emeletes ostobaság! Én pedig épen elég fáradt és törődött vagyok, hogy bárki is befolyásolhassom. Sürögnyökök Berlinbe, hogy várjanak meg és el fogok menni

Berlin, — május 25., — szerda. — Tegnap útra Kelttem. Nagynéném látta, mennyire szenvedek Parisban és könny nélkül engedett útnak, hogy el ne érzékenyítsen és más határozatra ne bírjon fájdalmával, de látom, hogy hét tör van a szívében. Attól fél, hogy sohasem lát viszont többet. Szegény néném imádjá anyámat, engemet pedig, mint anyám leányát, kétszeresen imád, pedig olyan kellemetlent vagyok hozzá, Hogy mar riém is lehetnék kellemetlenebb. Magam magamtól kérдем, hogyan lehet annvi megadó jóságot, oly sok rosszal viszonzni. Megszokta nagyanyám idejében, hogy születésem percétől

kezdve a világ eszményképét lássa bennem s bármit csinálnak is, most csak gondoskodó szeretet és figyelem él irántam a lelkében. Szólanom sem kell, magától kitalálja gondolataimat és most, hogy olyan nagyon szerencsétlenné és betegnek tud, még több szeretettel vesz körül, mint különben, mert hiszen nem segíthet; teljes erejéből azon van hát, hogy legalább külsőségekben tegye kellemessé az életemet.

Beteg vagyok és mindent túlozó családom azt hiszi, hogy már elvesztem.

Igaz, valahányszor valami bajom, bánatom volt, melynek létezéséről enyéim is tudtak, mindig megvolt az a vigaszom vagy kárpótlásom, hogy kedvenc ételeimet, a legszebb gyümölcsöt, a tavasz legelső zsengeit láthattam, asztalunkon. Együgyű gondolkodás, de van benne valami megható s én még csak mutatni sem tudom, hogy hálás vagyok érte. Bár egyetlen hanggal sem áruktam el, nagynéném mégis észrevette, hogy terhemre van minden emberi arc s mit tesz szegényke: gondosan ügyel a vacsora elkészítésére és felszolgálására, maga azonban kimenti magát, hogy egyedül maradhassak könyvemmel. Ha három-négyen vagyunk együtt családunkból, valahogyan még elbírom a társaságot és beleelegyedem a beszélgetésbe, de ha kettesben kell maradnunk, a túlságos intimitás kellemetlenül érint és összecsucolja ajkamat s nem használ semmi korholás, mellyel magamat illetem, hogy ennyire gyöngédtelen vagyok egy oly végtelenül jó, olyan önfeláldozó lényhez. Mert az enyéim mind végtelenül jó lelkek s szegény nagynéném valóságos angyal,

És most eljöttem.

Felkerestem Tonyit. Nagyon beteg. Köszönő levelet hagytam neki. Juliánnál is voltam, de nem találtam ott-hon, Ha sikerül beszélnem vele, talán megváltoztattam volna szándékomat és otthon maradtam volna . . . Teljes hete már, hogy senki sem mert itthon a másik szemebe nézni, hogy sírva ne fakadjon s valahányszor magamra maradtam, egész nap sírtam, pedig éreztem, milyen kegyetlenül érinthetik nénémet könnyeim. De hiszen láthatta, hogy akkor is sírok, ha tőle válok meg. Azt hiszi

szegény, hogy nem szeretem, pedig rögtön elborul a szemem, ha hősies áldozatokban gazdag, önzetlen életére gondolok. Még a szeretetből sincs annyi része, mint amennyi minden jó nagynéninek jár! . . . de hát én senkinek sem tudok több szeretetet adni . . . Csakhogy végre Berlinben vagyok. Enyéim és Gabriel a vonatnál vártak és együtt ebédeltünk.

Fülbajomat kínok kínjának érzem. Rettenetesen megvert az isten. Nem érhetett volna kegyetlenebb sors , , . Mindentől rettegek amire vágytam eddig. Rettenetes állapot! És épen most, mikor szélesebb¹ tér nyílik körülöttem, mikor tehetségem bontakozni kezd, mikor tisztulni kezd a helyzetem ... sokszor úgy tetszik, az egész világ enyém lehetne, ha úgy hallanék, mint régen. Valahány orvost megkérdeztem, mind azt mondta: „Ne féljen, gégebaja nem fog átterjedni a fülére és nem süketül meg. Az ilyesmi a legritkább eset!” Igen, ezer eset közül, ha egyben történik meg s akkor is épen velem kell megtörténnie. El sem tudják képzelni, mennyi tettetés, milyen folytonos, megfeszített figyelem kell hozzá, hogy palástolni tudjam gyötrelmes bajomat s azok az ismerőseim, kikkel ritkábban találkozom, rendszerint nem veszik észre, de a műteremben például mindenki tudja.

És mennyire az értelem rovására megy! Hogy legyen az ember élénk és szellemes?

Most már mindennek vége!

Faskorr (Kiev mellett) május 26. — csütörtök. — Szükségem volt erre a nagy útra; síkság, síkság, síkság. Gvönyörű. Imádom a steppét . . . mint újdonságot , , ; Olyan, mint a végtelenség, kár, bogy az erdők és a falvak megszakítják. Legkellemesebben azonban az érinti az Oroszországban utazót, hogy még a legkisebb hivatalnok és alkalmazott részéről is mindenütt a legnagyobb előzékenységgel és udvariassággal találkozik. A vámhivatal emberei olyan meghitt beszélgetésbe bocsájtkoznak veled, mintha régi, jó ismerősök lennétek. Nyolcvanhat órát utaztam vonaton s még harminc órányi utam var hátra. Szédületes távolság!

Gavronzy, május 29., — vasárnap. — Tegnap éjjel Poltavába érkeztünk. Erősen számítottam szíves fogadtásra, jó meleg vacsorára és más hasonló jókra,

Ehelyett egyedül Pál és Sándor bátyám jöttek elénk s mégcsak szobáról sem gondoskodtak a szállóban, mert; azt hitték, egyenesen haza hajtattunk. Rettenetes!

Pál borzasztóan meghízott. Reggel Kapitánenko Wolkovisky és a többiek tisztelegtek. Volt egy új csillag is, Lihopoy nevű; elég kellemes és jó modorú ember, Apám igen boldog, bár kissé megzavarodva látta, hogy az immár öt éve nem látott vidék mennyire lehangolt. Lehangoltságomat nem leplezem. Mióta megszoktam apámat, nem járok többé a kedvébe.

Hideg van, a sár feneketlen és rengeteg a zsidó, . . . Hadiállapot van és gyászos hírek keringenek. Szegény nemzet!

Falunkba értünk! . . .

Tócsákban áll a víz, sár van, a rétek még mindig elvannak öntve. Az orgona virágban áll és friss zöld a növényzet, de völgyben vagyunk és attól félek, hogy a nedvesség meg fog ártani egészségemnek, Ugyan jól ápolom magam! Halálos szomorúság ül mindenem.. Felnyitottam a zongorát s valami gyászinduló-félét rögtönöztem, mire Coco fájdalmas üvöltésben tört ki. Olyan szomorú vagyok, hogy sírni szeretnék s azon gondolkozom, hogy holnap visszamegyek ...

A levesen hagyma szaga érzett. Felálltam s elhagytam az ebédlőt. A hercegnő és Pál felesége megdöbbenve néztek össze, Pál felesége csinos asszonyka; gyönyörű fekete haja, szép bőre és elég jó alakja van. Áldott jó lélek.

Igyekszem otthonosan érezni magam, mint a többiek, de hiába, nem megy, pedig már ki is csomagoltam. Nem tudok a régi lenni, akinek ismernek, hiszen van okom elég. Ápolnom kell magam! Lehet is ebben a nedves országban! Mennyire igaza volt Juliannák!

Anyám minden újságot magával hozott, melyben rólam van szó. Ami majdnem kétségbeesésbe kergetett odaát, abból itt dicskoszorút fonnak a fejem köré.

Június 1., — szerda. — G ... -né megérkezett, Miska elutazott.

Nagyon szép időnk van, az orgona virít, a tavasz gyönyörű, de kissé túlhevös gyöngyharmat egészségemnek.

Nem hoztam festővásznat s itten nincs olyan, amilyen kellene,

Június 4., — szombat. — Julian írja, hogy Tony Robert-Fleury tüdőgyulladásban fekszik és élet-halál között lebeg. Édesanyjától hajatott haza és meghült a nyitott kocsin. Sír, mert tudja, hogy elveszett, Nem kegyetlenség, mikor ott van nyolcvanöt éves öreg apja és beteg édesanyja, kikért annyit aggódott szegény Tony?

Június 5., — vasárnap. — Sürgönyöztem Juliannak, hogy értesítsen Tony állapotáról, mert nagyon nyugtalan vagyok.

Az egész napot szabadban töltöttem és vázlatokat készíték. Gyönyörű az idő. Nem tudom elhinni, hogy meghaljon az az ember, hiszen oly fiatal még . . . nagyon rossz színben volt a legutóbbi hat hónap alatt.

Június 6., (május 25.) — hétfő, — Tony meg van mentve. Boldog vagyok. Rosalie könnyekben úszik, mert mint mondja, biztosan belebetegedtem volna, ha Tony meghal. Túlzás, de azért Rosalie mégis csak derék leány. A sürgönnyel egyidőben levél is érkezett Juliántól, hogy tudtomra adja a jó hírt.

Zola azt mondja Jules Vallesről . . . „Érzékenységét elrejti, mintha nevetséges tulajdonsága volna, ehelyett durva, de sokszor akarattal; legfőképen pedig szenvedélyes élet- és emberszeretet buzog benne s mindez természet . . . Nagyon víg, rögtön kész a csipkedéssel, talán azért, mert mások csipkelődését féli, Gúnyos modorával leplezi könnyeit . . .” Azt hiszem, mindez rám is illik. Ostoba dolog, ha az ember a saját értékét¹ igyekszik megállapítani,

Június 13., (Június i.) — hétfő, — Parasztasszony arcképét készítem, természetes nagyságban. Az asszony sövény mellett áll s hozzátámaszkodik.

A földre szalmát hintettek és deszkát raktak, hogy megóvjanak a nedvességtől, fejem fölé pedig két daraból álló, szétszedhető kis lugast készítettek, úgy, hogy igazán jól el vagyok látva. Anyám, Pál, Nini, apám, Miska, Dina és Spérandio velem töltik a nap egy részét.

Június 27., (június 15.) — hétfő. — Mióta is dolgozom? Ma van tizenharmadik napja, mert az eső miatt sokat kellett mulasztanom. — Majdnem kész a képem. Ha marad időm, harmadszor is átfestem a fejet.

Pál és felesége anyám egyik birtokára rándultak át, a Nagyságos Úr s a Nagyságos Asszony Poltavában vannak. Négyen maradtunk itthon, a hercegnő, Dina, Spérandio és jómagam. Az eső legalább tízszer bekergetett a kerti házba, mely magunk közt szólva olyan, mint valami komédiás sátorkocsi, s most, hogy végérvényesen hazajöttünk, újra kisütött a nap. Megint elvesztettem vagy egy órát, Tegnapelőtt szét akartam hasogatni a vásznamat s tegnap óta lázas dühhel dolgozom megint.

A Salonba szánt festményem vázlatán dolgozom. Roppant kedvem van hozzá, jól haladok s égek a vágytól, hogy kidolgozzam.

Július 6., (június 24.) — szerda. — Bevégeztem képemet. Idáig még ez a legsikerültebb munkám, különösen az arc jó, melyet ezúttal mindössze háromszor festettem át. De mert nem rajzoltam volt elég gonddal, a kar kissé rövidre sikerült és alakom tartásába is vegyült némi erőtlenség. Ilyen hibákat nem engedhetek meg magamnak, hiszen sokkal többet tudok, semhogy el ne kerülhetném. Többször is abban akartam hagyni, mert többet ért volna néhány jó tanulmány, mint hogy erre a hibás rajzú karra pazaroljam az időt, dehát nagyban reménykedtem, hogy apám meg fogja vásárolni képemet, mert hiszen idáig még semmivel sem lepett meg, pedig az ő kedvéért utaztam ide , , . Már úgy látszik, hiába reménykedem.

Vásár van a faluban. Lementünk s azzal szórakoztunk, hogy ami cukorfélét csak kaphattunk, a vásárosok «őzé szórtuk. Akárcsak farsangi confettidobást láttunk

volna. A tömeg mozgása szép látvány volt. Egyszerre emelkedtek a karok a levegőbe, egyszerre vetette magát földre a sok test, mint valami óriási emberhullám Szép a tömeg!

Július 7., — hétfő. — Nini, a nővére és Dina szobáig kísérték s az eltörött tükör kapcsán mindenféle gyászos történetet elevenítettünk fel. No és a három égő gyertya? Kétszer vagy háromszor megtörtént' velem, mióta itt időzöm. Azt jelenti, hogy meg fogok halni? Vannak pillanatok, mikor megdermeszt a halál gondolata, bár kevésbbé félek, ha Istenbe vetem bizalmamat, de azért . . . mégis csak jobban szeretnék élni még . . . Vagy talán megvakulok? Egyre megy, mert akkor én ölöm meg magam . . . Mit remélhetünk odaát? Mindegy, a földi keservektől mindenesetre megszabadulunk. Talán egészen meg fogok süketülni? Magam magamat kínozzom, míg kimondom e szót; még a tollam sem akarja leírni... Istenem, már imádkozni sem tudok úgy, mint eddig . . . Hátha valamelyik hozzátartozóm halálát jelenti . . . Apámét talán! ... És ha anyámét jelenti? ... Sohasem vigasztalódnék meg, hogy valaha csak egy rossz szót is szóltam neki.

Isten előtt bizonyára ártalmamra van, hogy számon tartom lelkemnek minden legkisebb indulatát és nem tudom megállni, hogy ne mérlegetsem, vajon ezt vagy azt a gondolatomat javamra vagy káromra tudják-e be odfőnti; pedig azzal, hogy javamra valónak ítélem, elveszítettem minden érdemet. Ha néha megszáll jó szellemem, és nagylelkű és keresztényi tudok lenni, rögtön öntudattá válik bennem, meg vagyok elégedve magammal és számítgatom, mit várhatok cserébe érte . . . Ilyen gondolatok megsemmisítik az érdemet. Így például épen előbb vagy fogott el, hogy anyámhoz siessek, keblére vessem magam s megalázkodjam előtte, de azonnal eszembe ötlött az is, hogy helyénvaló, vagyis javamra való cselekedet volna s ezzel aztán vége is lett. Azt is éreztem, hogy nem kerülne önmehtagadásomba s ha megtenném, csak udvariaskodó vagy gyermekes színezete lenne az ölelésnek mert hiszen minden őszinte, komoly, szenvedélyes érze-

lemnylvánítás lehetetlen miközöttünk. Engem az enyéim mindig gúnyosnak, fölényesnek ismertek. Nem maradnék hű magamhoz s azt hinnék, hogy komédiázom.

Július 9., — szombat. — Hát mégis, valamennyien előltünk a búcsúra, sőt Kremencsugba is, honnét kirándulást fogunk rendezni a Dnjeperen. A hitetlent adom s ezzel vettem rá őket, hogy útrakeljenek.

Ezer mindenféle huzavona után rászánták magukat. E! sem képzelhetik, mekkora esemény volt! — Miért mennénk? Mégis csak jobb lesz, ha itthon maradunk! Nagyon bajos összehozni. Hátra nem találunk szállást és ételmet? Ejh, hiszen van ott falu; magunkkal visszük Vaszilt, hogy főzzön nekünk. — Rettenetes; Gavronzy határában elég magas hegy emelkedik, melyet lehetetlen elkerülni, mert az ut rajta vezet keresztül. Tehát már igazán hozzászokhattak volna; de nem. Valahányszor kimozdulunk, annyi beszéd, ijedtség esik miatta, mintha mindannyiszor valami szokatlan, félelmes akadállyal kellene szembeszállnunk. Végre, mikor már mindenki sorban kijelentette, hogy itthon marad, vagy hogy ez meg ez azt mondta neki, hogy itthon marad, elhelyezkedtünk három kocsiban, a Nagyságos Úr meg a Nagyságos Asszony, Dina, Katalin, Nini nővére Spérandio, Nini, én, Pál és Miska. Feleút táját Pálnak és Miskának nagyon jó kedve kerekedett és énekelni kezdtek. A jámbor parasztok, kikkel útközben találkoztunk, egészen meg voltak rökönödve, A szállóban a három Babanin testvérrel: Sándorral, Istvánnal és Wladimirrel találkoztunk. Pezsgő mellett ültek.

Sándor bátyám szeretetről, testvériségről, a gyermekkor emlékeiről szónokolt, szóval úgy fel volt húzva, mint az óramű. Rögtön kitaláltam, hogy valami lappang a dologban. úgy is van; épen most váltotta magához István bátyám örökrészét. István is túladott hát rajta, mint a többiek. Most már csak Miklós van hátra, de majd kiadja: ő is a kezéből, hiába kiabál s akkor *együtt* lesz és *egyedül Sándoré* lesz az ősi apai birtok. Micsoda szívós kitartás van abban az emberben: feltartóztathatatlanul halad célja felé és el is fogja érni. Meghajlok előtte, majdnem be-

csülni tudom. Pállal haragban vannak; kibékítem őket, mert különben megeszi Pált is.

Nekünk, kettőnknek, semmi bajunk sincs egymással, tehát kölcsönösen udvariaskodtunk és este, a városi parkban, őt választottam lovagomul. Azt hiszem, olyan víg és olyan fényes napot ültünk, milyenről aligha álmódott még Poltava közönsége s melyet még sokáig meg fognak emlegetni. Leirom, hogyan, mint volt.

A fent említett parkban ebédeltünk, tizenöt teritékes asztalunk végig elfoglalta a terrasz jobb oldalát. A közönség nem hagyott unatkozni hosszú asztalunknál, de oly közel tódult, amennyire a legenyhébbre szabott illemszabályok csak megengedték és kíváncsian nézte, hogyan eszünk, mit eszünk és felvezetél hallgatta a zenekart, mely nekünk játszott s a női énekkart, melyet külön ma estére hozattunk volt magunknak. — Svéd és orosz nők voltak, kik egyébként meglehetősen rosszul énekelték a cigány népdalokat. Meg akartam húzatni a vészharangot is, hogy még gyorsabban gyűljön a népség. Nyolc órákor csak úgy hemzsegték körülöttünk.

Július 11., — hétfő. — Pál napja van. Kihozattuk Gavronzyba a katonai zenekart és húztunk ebéd alatt is, meg este az erkélyen is. Mikor a katonákat meg a hangszereket szállították, szerencsétlenség történt; az egyik postakocsis lábát törte, mire rögtön odaajándékoztuk neki a mai kártyanyereséget, körülbelül ötven rubelt. Az eszme tőlem eredt. Nem voltunk sokan: Lihopay, István bátyám és a poltavai vendéglős, kinél meg szoktunk szállani. A férfiak szívesen kártyáznak vele és befogadják társaságukba. Jó családból való nemesi leányt vett nőül. De mégis! Egy vendéglősnek a társasága! . . . Dehát ... A család is együtt volt, úgy, hogy összevissza tizennégyen voltunk. Gyönyörűen kiöltöztem, Dina szintén nagyon bájos volt. Egyideig Lihopayval és Miskával beszélgettem és nevettem, mintha jól éreztem volna magam köztük, A többiek hallgattak és mulattak a beszédünkön. Tánc is volt; apám anyámmal, velük szemben Pál a feleségével táncolt; nekem Miska volt a párom s átellenben István bátyámék állottak fel. Spérandio Kata-

linnal lejtette. Termünk jókora s a vidám zenére ugyan-csak mozogtak a lábak. Dina bolond módon járta egymagában s mimdemféle új figurát talált ki, de igazán nagyon bájos volt. Én is táncoltam vad keservem dacára (a fülem) egy kevesewt, de nem jókedvemből. Ah, hiszen ez a bajom fog megőszíteni idő előtt. '

Július 13., — szerda. — Hét óra tájban értünk Poltavába. Egész, úton rosszkedvem volt; talán az elválás okozta, Dinával ültem egy kocsiban és megtárgyaltuk itt-idezésünket . . . Bármilyen hihetetlenül hangozzék, igazi lelki finomságot, erkölcsöt, vagy szemérmességet senki ne várjon és ne keressen itt.

A francia kisvárosokban legalább a gyóntatóatyától tartanak az emberek; vagy ott van a nagyanya, a nagynéni, akinek felfogását tisztelni kell . . . Itt senki, semmi nem fékezi a kedélyeket.

Amilyen gyakori a szerelmi házasság, épen olyan; könnyen mennek széjjel a házasfelek és senki semmi megütközni valót nem talál benirre,

Azt hiszem, holnap tovább megyünk.

Kievben megállapodunk, hogy misét mondassak. Bal-sejtelmek gyötörnek s nagyon félek, hogy valami baj ér Pál névnapján! viaszgyertyát találtam terítékemen; valószínűleg az inas feledte ott, mikor meggyújtotta a csillárokat. És a sok törött tükör? Vagy valami alávalóságba kevernek bele?

Július 15., — péntek. — Karkovban vagyunk. A peronon Misika és Likopay vártak, kik előttünk keltek útra Portavából.

Köhögök és fulladok. Épen az imént vettem szemügyre magam, hogy talán erről az oldalról fenyeget veszedelem, de nem, vagy legalább is egyelőre nem, Vékonypénzü vagyok de a soványság távol áll tőlem, a vállam meg úgy gömbölyödik, hogy az már igazán nincs arányban sem köhögésemmel, sem azzal a különös zörejjel, melyet folytonosan hallok, jobban mondva, sajnos, alig-alig hallok de mindig érzek a gégémbe . . . Eh, semmi, meghültem, azért köhögök erősebben. Bementünk egy zárdatem-

plomba s anyám buzgó imával borult térdre egy Mária-kép előtt. Hogy lehet festett kép előtt imádkozni? Szilárdan eltökéltem, hogy megteszem és nem voltam képes. Mikor azonban már hazatértem és egyedül vagyok, ott-hon rendesen elfog az imádkozás vágya; ilyenkor megkönnyebbül a lelkem és biztosan érzem, hogy Isten meg tudna még gyógyítani; egyedül csak az Isten. De előbb annyi apró vétkeket kellene megbocsájtania!

Július 16., — szombat. — Pasa, egykori imádóm, ma reggel megérkezett. Társaságunk egyik része szerette volna, ha együtt maradhattunk volna még egy napig, másik része azt indítványozta, kísérjenek el valamennyien Szumyba, hol jelenleg időzünk. Pasa meghízott, de most is olyan magánakvaló természetű, mint akkoriban volt. Szóval csöppet sem veszedelmes. Jámbor álmodozó, kit hidegen hagy a külvilág s kinek egyáltalában nincsenek nagyratörő vágyai. A vonatonál találkoztam vele. Sándor bátyám is megérkezett Poltavából; megígérte volt, hogy velünk jön Szumyba s elintéz néhány ügyes-bajos dolgot. Öten vagyunk; apám, anyám, Dina, Sándor és én. A többiek odaát maradtak. Sajnálkozva, sok ölelés, csók és szerencsekívárat között vettünk egymástól búcsút.”

Július 21., — csütörtök. — Kievben vagyunk, a szent városban, mely „minden orosz városok anyja” mióta Szent Wladimir fölvette falai között a keresztségét s aztán megkeresztelte akarva-nemakarva az egész lakosságot, a Dnjeper hullámaiba kergetve őket. Azt hiszem, nem egy maradt közülök örökre benne. Sírt a szertartás alatt az ostoba tömeg; a bálványait siratta, melyeket ugyanakkor, szemükláltára dobáltak örök pusztulásra a folyó medrébe. A világ oly kevésbé ismeri még Oroszországot, annyira nincs föltárva még sok rejtett szépsége és kincse, hogy azt hiszem, újságszámba megy, ha elmondom, hogy a Dnjeper a föld egyik legszebb, legfestőibb pariu folyója. Kiev rendetlen össze-visszaságban épült régi város. Alsó- és a felsővárosrészből áll, melyet meredek utcáik kötnek egymással össze. Nem kényelmes lakóhely, mert óriásiak a távolságok, de viszont annál érde-

kesebb. A régi építkezésből semmi sem maradt meg, hiszen apáink művészetszeretete nem terjedt túl azon a néhány silány, ízlés nélkül felhúzott templomon, melyek igazán nem tarthattak számot az öröklétre. Ezért van aztán, hogy egyetlen egy műemlékünk sincsen. Kis túlzással bátran állíthatom, hogy Kiebben ahány ház, ugyanannyi templom. Katedrális, zárda, szép számmal akad, néhol három-négy is sorakozik egyvégtében. Csak úgy csillog a sok aranyozott kupola. A falak és oszlopok fehérre vannak festve vagy meszelve; az oromfal párkánya és a tető pedig rendesen zöld. Gyakran az épület eg-ász homlokzatát ellepik a szentképek vagy a szentek életéből vett jelenetek, melyek pompás naivsággal vannak a falra vetve,

Legelőször a Lavra-zárdát kerestük fel, hová ezerszámra özönlik napenként a sok zárandok Oroszország minden részéből.

A szentélyt elrekesztő ikonostaziát festeti szentképek és ezüst lemezek díszítik. Az ereklyetartók és az ajtószárnyak szintén végig be vannak borítva vert ezüstrrel. Micsoda érték még akkor is, ha a szentek ezüstről vert vagy legalább is ezüstrrel borított koporsóit s a megszámlálhatatlan tiszta ezüstr csillárt és gyertyatartót nem számítjuk. Azt mondják, zsákszámba áll a sok drágakő a zárdában. Akárcsak Rothschild, olyan gazdagok ezek a szerzetesek.

Nagy-Péter cár és Miklós cár tízmillió rubelt kölcsönöztek nekik. Sohasem adták meg; jól tették. Más szerzet legalább a szegényekhez könyörületes; ezektől a barátoktól egy fillért nem lát soha senki. Pedig el se tudjuk képzelni, mennyi rengeteg pénzt hordanak ide a zárandokok, mi gyűl itt össze még akkor is, ha feltesszük, hogy fejenként csak egyetlen garast fizetnek. Hát még a sok misepénz, a töméntelen fogadalmi gyertya! Hihetetlen mennyiség fogy ebből is, meg a szentelt képecskékből és érmekből is, melyeket minden sarokban árulgatnak. A¹ legfőbb látványosság természetesen a zárda alatt húzódó alacsony, igen szűk, sötét és nedves katakomba, hová mindenki egy szál égő viaszgyertyával felfegyverkezve jön le. A zárandokokat kalauzoló barát sietve vezetett

végig a hosszú folyosókon és sorra mutogatta a szentek nyitott koporsóit, melyekben kiaszva, kiszáradva, de az enyészettől megkímélve fekszik a sok holttetem. És ez a csoda a dologban.

Anyám buzgó alázattal könyörgött értem és biztosan tudom, hogy apa is, Dina is, mind értem imádkoztak.

A csoda azonban nem történt meg, Nevetnek, leérem? Ne nevéssenek; én majdnem biztosra vettem. Az egyház, az ereklyék és a misék segítségét nem becsülöm sokra, de igenis bíztam az imában, a saját imám erejében. Még most is számítok rá. Isten nem hallgatott meg, de meg fog hallgatni egyszer. Csak Istenben hiszek, de kérdés, igazán az az Isten-e, aki még is hallgat s aki tördök az emberekkel?

Isten nem gyógyít meg csodával, egy csapásra, bent a templomban, a helyszínen. Nem, nem is érdemelném. De kegyelmébe vési majd és megsugalmazza egy orvosnak, mit tegyen Velem ... vagy majd idővel . . . Persze, nem szabad megtántorodnom a hitben.

Édesanyám hisz a szentelt képek és az ereklyék csodatevő erejében . . . Babonás hite bálványimádáshoz hasonlít, mint általában a legtöbb túlvallásos emberé . . . kik nem dicsekedhetnek magasabb szellemi képességgel,...

Vagy megtörtént volna a csoda, ha a szent hamvak előtt én is hívó lélekkel hajtok térdet? Megpróbáltam, térdre borultam és imádkoztam, ahogy csak tőlem tellett, de hiába, nem ment. Azt ellenben igenis, megértem, hogy az ember akkor és ott térdepel le, mikor legjobban érzi az imádság szükségét «és egyenesen Istenhez fordul. Az Úr mindenütt jelenvaló ... De hogyan közelítsük meg? . . . Azt hiszem a mi pogányos bálványimádásunk sérti és megalázza a Mindenhatót. Nagyon sok ember van, a zarándokok nagyrésze ilyen, kinek lelkében már egészen elhomályosodott az Isten és csak egy darabka porladozó csontot, képet, vagy szobrot látnak, mely meghallgatja őket és hitük szerint csodára képes. Nekik van igazuk talán és én tévedek? A felvilágosodottnak kellene jobban látnia . . . Az az Isten, akit én imádok, szerintem mindenestre ellensége a sok hiában elmondott misének,

melyekről pedig azt állítják, hogy szükségesek az igazi hithez . . .

Paris, július 26., kedd. — Végre itthon vagyok!

Újra élek, A városban voltam s többek közt a műterembe is benéztem. Kitoró örömmel fogadtak. Ragaszkodom a műhelyünkhöz és mert erősen számítok Julian apó barátságára és segítségére, majdnem félénken állítottam be, hátha nem veszi szívesen a mester a jöttömet. De nem; a törött tükör más egyebet jelenthetett. Erről az oldalról nem fenyeget veszedelem. Tony egészséges.

Július 27., — szerda. — Elvittem Juliánhoz egy képem vázlatát, de nem volt túlságosan elragadtatva. Két óra hosszat mind csak az egészségemről beszélt. úgy lát-szik, komoly a dolog; már magamnak is el kell hinnem, hiszen két havi kezelés sem hozott könnyebbülést. Tudom, hogy baj van, rosszul vagyok és tönkre fogok menni, de hinni nem akarom. Breslau megkapta a kitüntetését. Megrendelése is vannak. N . . . különösen pártfogásába vette, megismertette híresebb művészeinkkel és felkérte, festenie meg az arcképét a Salon legközelebbi kiállítására.. Breslau hát megindult és a legjobb úton van; már el is adta két vagy három képét. Én pedig? Én meg tudóbajos vagyok. Julian ijesztget; így akar rávenni, hogy ápoljam magam. Megtenném, ha bíznék benne, ilyen fiatalon! Gyászos eset. Juliannáit igaza van, mához egy évre magam is megijedek majd magamtól, mennyire megváltoztam, már tudniillik, ha addigra be nem végeztem egészen. Meglátogattam Colignont. Nem sok ideje van hátra. Ha valaki igazán megváltozott, hát ő az! Rosalie előkészített, de mégsem vártam. Akár mindjárt koporsóba fektessék.

A szobában az az ismert erős húsleveszag terjengett, melyet csak nagybetegek körül érez az ember. Rettenetes! Még most is bántja az orromat. Szegény Colignon! egy ruhára való fehér selymet meg batisztot és csipkekendőt vittem neki. Öt hónapig haboztam, odaadjam-e, mert nagyon szerettem, de rászántam magam s meghoztam a nagy áldozatot, mert az a bűnös gondolat hajtott, hogy az

Úr megjutalmaz érte. Az ilyen számítás tönkreteszi az érdemet. Látom magamat, hogy sápadok, fogyok, haldoklóm és koporsóban fekszem.

Nem kegyetlenség az égtől, hogy így kell történnie? Legalább mindenki sajnálni fog, hogy ilyen fiatalon haltam meg. Magam elérzékenyedem a sorsomon. Nem, nem, nem lehet! Nizza tizenötéves tavaszom, a három Grazia, Róma, nápolyi bolondságaim, művészetem, ambícióm, égre törő vágyaim és reményeim mind-mind elenyésszenek és a koporsó nyelje el őket, mikor még nem is éltem, még csak a szerelmet sem ismerem?!

Sokszor megmondtam: nem ilyen embernek való az élet; nem lehet élni olyan körülmények között, mint milyenek ... az enyéme. Túlságosan sok adatnék meg.

Pedig egyeseknek még képtelenebb, még merészebb a sorsuk, mint amilyenről én álmodozni mertem.

Minden bánatnak van öröme. Igaz; csak a sértett önérzet fájdalmanak nincsen. Rosszabb, mint a halál. De a többi? Ó Istenem! Mit gyász, szerelmi bánat, hiú sóvárgások, hiszen épen ez az élet. Sírós kedvemben vagyok, olyan gyöngének érzem magam, azt hiszem, meg fogok halni. Hisz azért még csöppet sem búsulnék, de a fülem! A fülem, meg Breslau! Breslau, az örökös nagy keserűség. Mindenütt megver, visszavonulásra kényszerít az élet.

Jól van, jöjjön a halál!

Augusztus 9., — kedd. — Reggel orvosnál voltam. Harmadszor, két hét óta. Talán azért az aranyért járat, mely kijár neki, mert hiszen mindig ugyanegy gyógy-módot ír elő.

Megbolondulni való. Azt mondják, a sükettség ezer eset közül egyben következik be s épen én vagyok az az egyetlen. Annyi gégebajost, tüdővészest láthatni nap-nap mellett, kínlódnak, meg is halnak szegények, de nem süketülnek meg. Váratlanul sújtó, rettenetes csapás! Hát nem volt még elég? Nem volt elég, hogy elvesztettem a hangomat, hogy beteg vagyok, még ennek a névvel nem nevezhető csapásnak is rám kellett szakadnia? Büntetés talán, mert semmiségéért zúgolódtam? Ki büntet?

Isten? A bocsánat, a jóság, az irgalom istene? Hiszen az emberek leggonoszabbika sem lehetne kegyetlenebb!

És az a kinszenvedés, melyet folytonosan ki kell áltanom! Pirulni az enyéim előtt, elfogadni a szivességüket, hogy hangosabban beszéljenek. Remegni az üzletekben unos-untalan, bár ott még csak megy a dolog, de mennyi fortéllyal kell élnem barátaimmal szemben, hogy leplezni tudjam süketségemet. Nem, nem, túlságosan kegyetlen, túlságosan rettenetes! És ha festek, ha — modelem van! Sokszor meg sem hallom, ha beszélnek és állandóan attól félek, hogy szólottak hozzám és nem vettem észre. Azt hiszik, kérem, művészetem nem szenved vele? Ha Rosalie ott van és segít, minden jól megy, de ha egyedül maradok, szédülés fog el és ajkam nem bírja kimondani: „Beszéljen hangosabban kérem, nem hallok egészen jól!” Könyörülj rajtam, Uram! Ha Istent sem hinném, meg kellene hálnom kétségbeesésemben. A tudóm a gégémről betegedett meg s a fülemnek is gégém okozta baját. Most már ápolhatom. De hiszen mindig ápoltam magam. Krishaber doktor tett tőnkre, az ő kezelése után történt, hogy ...

Istenem, hogy ilyen kegyetlenül el legyek választva a világtól! És velem történik meg, épen velem! Vannak számosan, kik nem éreznék ilyen fájdalmasan, de . . . Rettenetes!

Augusztus 10., — szerda. — Augusztus 11., — csütörtök. — Minden nap kimegyek Passyba, de alig ülök munkához, rögtön megutálom. Egyik modelemet el is zavartam magamtól és hatszori ülést fizettem ki neki hiába. Megcsömörlöttem új képentől, pedig eleinte szerelmes voltam belé. Julian azt mondta, javítanom kell rajta, meg kell változtatnom a kompozícióját s ezzel szerencsésen el is 'érte, hogy most igazán nem tudom, mit csináljak, mégis, először bátran neki fogtam, de aztán félelem és utálat fogott el, pedig már csak húsz napom van. És ha esni találna közben?

Képem utcai jeleneteit ábrázol. Választást hirdető falragasz előtt kosarat cipelő kis boltosinas, egy munkás, s egy úriember állanak. Az úr asztalkendőt felejtett a hóna alatt, amin a munkás igen jól mulat. Egy nagyon

ostoba arcú piperkőc és egy hatalmas Bonaparte-kalapos alak is állanak a hirdetés előtt, de az utóbbtól nem látzik más, csak a kalapja. A háttérben egy asszony alakja látható. Fél-életnagyságban akarom kidolgozni. Már egészen bolond vagyok, a toll megremeg a kezemben. Alig kezdek egy eszme kiviteléhez, rögtön ráunok. Annyi időt elvesztegettem már e festmény miatt s mégis tanács-talanul állok előtte. Manóba az ilyen karakterrel! Soha sem tudom, mihez fogjak, ha magam választhatom a ké-oem tárgyát. A betegségem elbutít és Breslau kitüntetése kedvemet szegi. Isten igazságos. Kérem, hogy . . . Az a baj, hogy Julian és a többiek azt mondják, hogy témám sem nem új, sem nem eredeti: így most már igazán nem ismerem ki magam többet.

Jó. nem eredeti, de hogy alkalomszerű, az bizonyos és ha helyesen dolgozom fel, lesz értéke. Jó lenne tudni, vajon Alexis Párásban maradt-e augusztusban. A piperkőcöt róla festem s nélküle nem leszek készen, nem festhetem meg a képet. Az asztalkendő öreg úr modeljét sem találtam még meg. Mindez azonban nem lenne olyan nagy baj, csak véglegesen rászántam volna már magam és dolgoznék s ne rontanám a szememet a sok, hiábavaló olvasással, mihez; azért menekültem, hogy megnyugodjam.

És még csak egy lélek sincsen, akinek elmondhatnám kétségeimet; Tonv Svájcban van, Julian Marseilleben időzik. Engem pedig majdnem elvisz az ördög. Bármire há-tározom magam. rögtön megszólal bennem egy titkos hang , . . Különben is, akárhogy döntök, mindenképp rossz lesz. Ha lemondok képemről, majd akad másvalaki, aki megfesti s én halálos szemrehányást tehetek magam-nak, ha meg hozzákezek, biztosan rosszul fog menni a munka, vagy esni fog, pedig már így is csak hús napom van még. Akármit csinálnék, egészen bizonyosan ében a fordította lenne annak, amit csinálnom kellett volna. De jó volna, ha már nem lenne semmi gondom. Ilyen vagyok én. Borzasztó élet!

Őszülök. Múltkor két ősz hajszálat találtam a fejemen s mindez azóta, mióta attól kell tartanom, hogy egészen megsüketülök. Rettenetes!

No jó . . . legalább nem kell annyi szemrehányást

tennem magamnak. Nincs semmim, jól van; de nem is vagyok jó semmire sem. Szalonok élete, politika, szellemi élvezetek, minden-minden ködbe vész mögöttem s ha megkockáztatom és részt kitérek belőle, kockáztatom azt is, hogy nevetséges vagyok, vagy hogy ostobának, esetleg középszerűnek tekintenek. Hányszor kell modortalannak, különcködőnek, szórakozottnak mutatnom magam, hogy a drágalátos Saint-Amand meg ne tudja például, hogy nagyot hallok. Még egy lónak is sok lenne! Bevallhatja-e valaki, aki fiatal, előkelő és joggal megkövetelhet mindent az élettől, hogy süket? Akarhat-e egy fiatal, nagyravágyó lény elnézést és szánalmat ébreszteni maga iránt? No és mit használni? A fejem széthasad, már azt sem tudom, hogy mi van velem. Nem, nem, az Isten sem az, akinek hittem. Van egy legfőbb Lény, van a nagy Természet, van , . . . de az mind nem az az Isten, akit imádni tanultam. Nem ad *meg* semmit, amit kértem, — jól van, hagyján; de hogy ennyire megkínózzon, hogy szerencsétlenebbé tegyen és jobban az emberek kegyére utaljon, mint a legelső jöttment koldust?! Hát mit tettem én? Nem vagyok szent, igaz; nem töltöm felé életemet templomokban, nem böjtölök, de önök látják az életemet. Igaz, tiszteletlén vagyok enyéim iránt, kik nem érdemlik tőlem, de ezenkívül nincs semmi vétkem, melyet szememre vehetek. És mit érnék; ha minden este leimádkoznám tiszteletlenségemet, mikor a körülmények minduntalan újra és újra kemény szavakat mondatnak vetem? Ha vétkezem anyám ellen, csak azért teszem, hogy cselekvésre kényszerítsem.

Rettenetesen sújt a sors; olyan kegyetlenül, hogy kegyetlenebbül már nem is lehet.

Szóval Isten nincsen; nem, nem, csak az az Isten nincsen, akit én ismertem, Nincs, mert nem lehet. Dehát ki van akkor? Kell, hogy Isten legyen; kit illetve másképp a felelősség jóéért-rosszéért, mely ér bennünket?

Augusztus 12., — péntek. — Sohse higgyék, hogy már határoztam. Semmit sem tudok csinálni. Teljes tudatában vagyok-tehetetlenségemnek. Utazással együtt több; mint egy hónap telt el, úgy, hogy nem csináltam semmit! Egyáltalában el sem tudom képzelni, hogy dolgozzam; előre

visszaborzadok attól a száraz, hideg, tehetség nélkül megfestett vászontól, mely kikerülne a kezem alól. Borzasztó; semmit sem tudok csinálni?

Minden ellenem esküszik. Nagy vásznamat abbahagytam s hozzákezdtem Olstnitz képéhez, de Olstnitz holnapután elutazik. Más modelt kerestem és nem találok. Elmentem Júliáért is, de csak hétfőtől kezdve jöhet; felhívtam a házmesterné kislányát, de vizsga előtt nem járhat hozzam s odáig még három nap van. Igazán! . . .

Meglátogattam Amandát, Issyben. Kínt festeget, házuk udvarán. Nem valami nagy tehetség s talán épen ezért volt jó, hogy nála jártam. Felbátorodtam s holnap újra hozzákezek nagy vásznamhoz.

Augusztus 13., — szombat — Dolgoztam vagy két órát, talán annyit sem s már abban is hagyhatom; pedig hátha egészen jól sikerülne. Hiába; nem szeretem, nem tetszik. Soknak alkar látszani, pedig üres és semmit sem mond és úgyszólván csak választás utánra lenne készen, mikor minden időszerűségét elvesztette. Nem nőnek való téma és modeljeimet sem szeretem. Különb, ki tudja? Talán, ha jobban igyekeznék? Belebolondulok a sok talánba. Julian véleménye szerint . . . Csakhogy Julian ugyancsak megjárta ezidén Liruhardt képével. Annyi minden jót jósolt róla s rettenetes fércmű lett belőle,

A sorsra bízom. De ha a sors másképp dönt, mint én szeretném? . . . és voltaképen mit is szeretnék hát?

Szavamra, már egészen belebetegedtem. Nem tudom, Alexis mikor érkezik. Semmire sem megyek nélküle és már csak tizenyolc napom van.

Bolond vagyok, hogy . . . Ugyan, hiszen van még időm. böven!

Jó, lássuk, mit mond a sors. Föllapozom naplóm egyik oldalát s találok rá réteszem ujjamat valamelyik sorra, ha párosak a betűi, abbahagyom a képet.

Megtörtént; páros. — De . . . ugye, tudják, kérem, hogy beteg a jobb tüdőm? Ha előjeleim nem csalnak, nem sokára lesz szerencsém jelenteni, hogy a bal is meg van támadva. Sok buta orvosom körül egyik sem mondta még, de én már tudom. Legelőször Kievből éreztem, mikor a

katakombákat látogattuk, de azt hittem, csak pillanatnyi fájdalom, melyet a földalatti nedves levegő okozott. Azóta minden nap érzem s ma este olyan erősen fáj valami belül a mellkasomban, a kulcscsont alatt, épen ott, hol az orvosok kopogtatni és hallgatni szoktak, hogy alig tudok lélegzeni a fájdalomtól.

Mi lesz képemmel?

Augusztus 14.. — vasárnap. — Alig bírtam elaludni és ma reggelre már a hátam is fáj. Minden lélegzésnél pokol kínját érzem s ha köhögök, kétszeres pokol. Szépen vagyunk.

Szóval, képemet abbanhagyom. Mennyi kárbavesztett munka!

Több, mint egy hónap.

Breslaunak minden jól megy; kitüntetése munkára ösztönzi. Nekem összecsuklott a szárnyam és nem tudok sem bízni, sem remélni.

Augusztus 18., — csütörtök. — Ne olvassák mai soraimat, ha nem szeretik a szomorút. Egész nap dolgoztam s munkaközben ridegen, kegyetlenül feltártam magam előtt az igazságot.

Végignézttem rajzaimat s lépésről-lépésre megbíráljam fejlődésem menetét. Sokszor elmondtam magamnak, hogy hiszen én még rajzolni sem kezdtem, mikor Breslau már a festésnél tartott . . . úgy-e, úgy látszik, mintha Breslau jelentené nekem az egész világot? Nem tudom, de annyi bizonyos, hogy nem ok nélkül tekintem ellenfélnek.

Beszélhetek tőlem társaim és tanárain, már a legelső napokban megsejtettem, hogy kiváló tehetség. Láthatják, kérem, hogy igazam volt. Megzavarodom, ha Breslau eszembe jut: keresztül nyilai rajtam, ha kezének egy-egy vonását fölfedezem rajzaimon. Erejét érzem ilyenkor és megrendülök. Mindig hozzám hasonlította magát. Műtermünk jelentéktelen növendékei azt jósolták, hogy sohasem fog festeni tudni, — „Nem érzi a szint? Árnyékainak nem tud mélységet adni. Csupán rajza kiváló.” — Hangzott a vélemény. Most rólam mondják mind-

ezeket . . . Megvizsgálhatja Breslau példája. úgy sincs más vigaszom.

Első érmét 1876-ban (februárban) kapta egy rajzáért. 1875. június havában lépett a műterembe, de megelőzőleg két évig tanult már Svájcban is. Két éven át voltam tanúja, hogyan küzdött, hogyan vesződött a színekkel s kudarc kudarc után érte. Aztán lassan-lassan mégis belejött s 1879-ben, Tony tanácsát követve, kiállította egyik képét. Én akkor hatodik hónapja festettem már. Egy hó múlva lesz három éve. hogy ecsettel dolgozom,

Most hát az a kérdés, állanak-e az én képeim olyan magas színvonalon, mint amilyenen Breslaunak 1879-ben kiállított festménye állott? Julian szerint Breslau 1879-i képe többet ért, mint az, melyet később 1881-ben állított ki. Lehet, de hiszen épen akkor éltek egymással rosszlábon. A mester közömbösen nézte tanítványa erőlködését és semmi útbaigazítást nem adott, mellyel akkor sikerhez segíthette volna. Breslau múlt évi festményét pedig ugyanaz a sors érte, mint jómagamét; a Salon kiállításán a morgue-ba, értsd a külső galeriába került.

Most, ezidén, Breslau kibékült Juliánnal, az új iskola mesterei pártfogásukba vették és képe díszhelyre került. Nem is késhetett az elismer'

*

* *

Műterem után sétakocsizást tettünk nénémmel a Szajna partján, a Trocadéro és az Avenues de Tourville környékén. Talán nem is tudják, milyen nagyon szép ez a városrész! Ugyanazt érzem, mit Breslau érzett annak idején. Gyötörnek, nyomnak a színek, akárcsak őt s épen úgy rajongom a távolságokon átszűrődő, finoman letompult színekért s az égbolt mélységes kékjéért, mint ő rajongott. Sírní szeretnék gyönyörűségemben, de nem mintha Breslaut majmolnám, de mert a szépség a lelkembe lopózott s mert reményelem, hogy majd nyoma marad vásznamon, Breslau az én állandó gondolatom; állandó gondom s egyetlen ecsetvonást sem teszek újabban annélkül, hogy eszembe ne jutna, vajon hogyan csinálná,

ha ő lenne az én helyemben, úgy áll a dolog, hogy a festészetben a tárgy egyáltalában nem fontos; épenséggel nem. Minden attól függ, hogyan festette meg a művész a képét . . . a történelmi tárgyú festmények természetesen kivételeik. Minden egyéb képtárgy mellékes. Legyen bár a vásznon egy fő, egy kéz, vagy akármi egyéb, csak jól legyen festve s akkor rendben van minden. Az én vásznam száraz, rideg, kemény modorú szokott lenni! . . . Mintázni fogok, — mondtam múltkoriban, Kissé száraz tónusban, — tette hozzá Julian. Kellemetlenül érintett.

De ha mintázni fogok, nem eshetek szokott hibámba. Az ember úgy mintáz, ahogyan lát. A szobrászművészetnek kevesebb fortélyá van. Nem kell vesződni sem szintnél, sem optikával.

De hát mit akarnak tőlem mestereim? Miért kívánja például Tony, hogy mindenáron folytassam? Hiszen Tony-ök igazán semmi haszna nincsen belőle,” sőt már Julian-nak sincs, mert hiszen ezentúl többet fogok otthon« dolgozni, mint a műtermiében.

Művészi gondjaim közepette bizony nem is említettem, hogy a kis Oeistnitz elutazott. Már régideje el akart menni, de mindig marasztaltuk. Most már azonban igazán mennie kellett, ha nem akart meghalni az unalomtól. — Gondolják csak el, kérem, én legfeljebb csak egy-egy Jóestét, Jóreggelt-et köszönök, s aztán egész nap nem lehet szavamat venni. Hiába szidom ki magamat minden este, hiába határozom el, hogy másnap kedvesebb leszek, reggelre kelve csak elfelejtem.

Százszor is elhatároztam, hogy mulattatni fogom, közlékeny leszek, de bizony mindig a régiben maradtunk s ha lelkifurdalást éreztem miatta, elég mentséget találtam lelkem bánatában.

Végre hát elment, szegény kicsike. Összeszorul a szívem, hiszen olyan angyali jóságú teremtés volt. Másutt boldogabb lesz, Az bánt legjobban, hogy jóvá sem tehetem ridegségemet és közönyömet. úgy bántam vele, mint ahogy anyámmal, nagynénémmel és Dinával bánok; csakhogy enyéim már megszokták tőlem, míg ennek a szegény, idegenből ideszakadt, magános lelkű, szelíd, nyájas kedélyű gyermeknek bizonyosan nagyon sokat

kellett szenvednie. Tegnap este kilenc órakor indult. Nem tudtam, mit szóljak neki, mert félttem, hogy sírva fakadok. Vidámságot színleltem hát, de reményelem, észrevette, hogy csak tettetés volt.

November 20., — szombat, — Elmentem Falguierehez, a szobrászhoz, egyedül, egymagam. Bemutakoztam, azt mondtam, hogy amerikai vagyok, megmutattam a rajzaimat s elbeszéltem, mennyire szeretnék mintázni tanulni. Néhány rajzomat kitűnőnek találta és egy sem volt olyan, melyre nem mondta volna, hogy jó. Ajánlotta, hogy iratkozzam be abba a műterembe, melyben tanítani szokott, de ha nem egyeztetném egyéb teendőimmal, szívesen ad külön is tanácsot, csak vigyem el a tanulmányaimat. Esetleg ő is eljön, ha úgy kívánom. Kedves, ugyebár, de mem hiszem, hogy igénybe venném, hiszen ezt megteszi Saint-Marceaux is. akit imádok. A műterembe azonban el fogok járni.

Biarritz, szeptember 16., — péntek, — Ismerőseinktől búcsút vettünk s csütörtök reggel elindultunk Parisból. Az éjszakát Ravonneban kellett volna töltenünk, die mert Sarah épen Rordeauxban szerepelt, megváltoztattuk eredeti tervünket, ötven frankért két erkélyszéket váltottunk s megnéztük a Kaméliás hölgyet. Kár, hogy az út annyira kifárasztott. Annyit hallottam beszélni erről a tüneményes asszonyról, hogy a saját, tulajdon benyomásaimról igazán nem adhatok számot. Valahogy azt gondoltam, hogy Sarah semmit sem csinál úgy, mint más ember s kicsit meglepett, hogy csakúgy mozog, beszél, leül, feláll, mint akárki más. Idáig mindössze négyszer láttam; egyszer még kislány koromban a Sphinxben, azután nemrégén ugyancsak a Sphinxben s egy másik darabban. Minden legkisebb mozdulatát különös figyelemmel kísértem; ezt már megszoktuk, ha róla van. szó. Nem tudom, de azt hiszem, hogy páratlan és elragad.

Biarritz szép. nagyon szép hely.

A tenger egész nap csodálatos színben ragyogott.

Milyen finom szürke színek!

Szeptember 17., — szombat. — Még eddig igazán semmit sem vettem észre abból a mesés eleganciából, melyet emlegettek. Biarritz strandja ellenben művész ember szeméinek csúnya és kellemetlen.

Oh Nizzának, Napolynak gyönyörű tengeröble, Nizza, Estes, Beaulieu bájos, homokos tengerpartja. Itt minduntalan szirtekbe ütközik a tekintet s az embernek önkéntelenül színpadi papirosdíszletek jutnak eszébe, mert mintha hatáskeresésből lenne a sok szikla odarakva a tengerbe. A part kicsiny; jobboldalt a világítótorony, baloldalt egy nagy szikla állja útját s e két hatalmas akadályon túl az üres, elhagyott tengerpartok teljes sivársága hangolja borúsra a lelket.

Agyonhalmozott, mesterkéltné tájkép ez. Egyetlen épületéről sem lehet elmondani, hogy igazán a tenger partján állna. Folytonosan dombra-fek, völgynek-le megy az ember. Kocsit fogadtam s teljes két óra hosszat barangoltam a vidéken, de egyetlen esetre méltó részletet sem találtam, még csak egy festői halászbárka vagy egy érdekes, jellegzetes fő sem akadt sehol; csupa komor fenyő, megszokott nyárilak, széles sétautak. Okosabb lesz, ha továbbutazom, le Spanyolországba, hol néhány érdekes múzeumot láthatok. Le fogok másolni pár mesterműveit, vázlatokat csinállok, mire bizonyosan bőven lesz alkalom, sőt talán: valami érdekes, nagyobbszerű képtémám is akad. Igen, egy hónapot vagy hat hetet tölteni lent, csak úgy, csomag nélkül, ismeretlenül, csendben, nyugalomban.

Szeptember 18., — vasárnap. — Egyszerű, könnyű fehér batiszt- és vászonruhákat viselek, melyeken semmi dísz sincs de bájosak, szellőssel és igen csinosak. Fehér vászoncipőmet itt vásároltam, de azért szép és íjőszabású. Kalapom is fehér és könnyű; boldog fiatal asszonyoknak való viselet. Ruha, kalap és cipő nagyszerűen illenek össze.

Hangulatom ellenben kétségbeejtő s hozzá még anyám és nagynéném is kedvetlenek és szomorúak. Hiába vagyunk világhírű fürdőhelyen; ittlétünk minden egyébhez hasonlít, csak kellemes tartózkodáshoz nem.

Én csak az igazán előkelő, nagyúri társaséletről kérek részt s ezért nem tudtam rászánni magam, hogy Parisba legyek zárva. Legjobb lenne pedig, ha nem kívánkoznék ki műtermem csendjéből és magányából.

Szeptember 27., — kedd. — Tegnap még Bayonneban, mind, az egész család s ma már Fontarabieban időzünk, ugyancsak családotól. Sohasem utazom magamban. Jobban szerettem volna lóháton átkelni, de rosszul áll lovaglóruhám s aztán egy orosz fürdővendég társaságában kellett volna indulnom, kit alig ismerek s ki meglehetősen unalmas ember.

Fontarabie aranyos hely. Jobban mondva, Biarritz olyan unalmas, olyan banális fürdőváros, hogy az ember fellélegzik, ha elkerül belőle. Már itt, Fontarabieban, igazán bájos, spanyolos kolduló gyermekcsoporttal találkoztam. Nagyszerű festménytárgyul kínálkozott. Előbb bejárom Spanyolországot s ha nem akadok jobb témára, viszszejövök ide és lefestem.

Játékbarlang is van. Én is leültem a roulettehez, de mert negyven frankot veszítettem, abbahagytam a játékot és elindultam néhány vázlatot készíteni, Fontarabie az Isten háta mögötti város, reményem, senki sem látta, hogy játszottam. Aztán háromórás kociút B ... társaságában, ki szüntelenül fecsegett! Annyi ostobaságot fecseg össze ez az asszony és még csak a könnyű társalgás hangját sem bírja eltalálni. Mit vétettem az ég ellen, hogy ilyen kritikusknak teremtett?

Miért nem tudom megenni vendéglők rossz ételeit, mikor vérbeli hercegnők is megeszik? Miért nem bírom elviselni környezetem egyéni gyarlóságát? Azért, mert én sem kaphatok mást, mint amit érdelek és mert ha igazán olyan kiváló valaki, volnék, mint ahogy hirdetem, tudnám, hogy mit cselekedjem ... Gyászos közepszerűség!

Gyermekkori álmaim, isteni reményeim! Ha van isten odafönt, úgy megfélekezett rólam. Csak Parisban találok nyugalmat. Utazás közben sokat kell együtt lennünk és családom terhemre van. Nem mintha anyám és néném közönséges vagy modortalan lenne, ellenkezőleg; ha nincs látogató és magunk közt vagyunk, nagyon kelle-

mes velük az élet és hiszen hát anyáim ők. De ha vendégünk van, anyám egészen megváltozik, idegen, mesterkéltséggel modort ölt fel, még csak a kiejtése is más, mint rendszeren és természetellenes lényre sokszor valósággal kétségbeejt.

Félig az én hibám. Gyakran szemükre vettem, hogy nem tudtak helyet teremteni maguknak a nagy társaságban, sokszor mondtam kellemetlen igazságokat, de mindig csak azért, hogy tette serkentsem őket, Sajnos, szármalmas, külső változásokon kívül nem érhettem el egyebet; Mindig panaszkodom az enyéimre, de azért szeretem őket; igazságos vagyok.

Madrid, október 2., — vasárnap. — Azt hiszi az ember, álomtól szabadult, mikor itt itthagyja ezt az undorító véres küzdőteret. Bikaviadal. Esztelen halomra ölése bikáknak, lovaknak, felháborító játék, melyben nemtelen szerepet visz néhány férfi, kiket alig fenyegetett valami veszély. Engem legalább csak pár pillanatig érdekelt az egész viadal, mikor egy-két torreador földreesett. Egyiket majdnem agyontaposta a bika; csoda, hogy megmenekült, de aztán éljenezték is, erősen.

A közönség szivart dobált gyönyörűségében. Sokan kalapjukat is lehajították. A torreadorok igen ügyesen visszaröpítették mindjárt. A zsebkendők lobogtak és vad üvöltés remegtette meg a füleket.

Kegyetlen játék. Vajon mulatságos? Gondolkozunk! Igazán nem. Sem nem élvezetes, sem nem érdekes, csak rettenetes és igazán nem méltó emberekhez. Egy szegény felingerelt, mondjuk, megdühödött bika, mellet élénkszerű kendőkkel földühítnék és aztán lándzsát döfnek belé. Vére folyik; mennél jobban rázkódik, ugrál, mennél jobban szeretne szabadulni, annál mélyebben hatol a fegyver testébe. Bekötött szemű lovat táncoltatnak előtte; rárohan és felhasítja. A ló belei kifordulnak, de azért végső erőfeszítéssel mégis felmelkedik s még utolsó vonaglásában is engedelmeskedik lovasának, úgy hogy rendszeren együtt esnek el. A lovasnak azonban csak a legkritikább esetben történik baja.

Vér feketéllik a homokon és vér piroslik a bika hátán. Egy fekete bikáról, éppen mikor megérkeztünk, mint

bíborszínű szalagon, csörgedezett a vér, úgy hogy azt bitiem először, talán szalaggal van feldíszítve. Mikor a lovak sorra hulltak, tíz-tizenkét gyalogos küzdő rohan a porondra, hogy a bikát tovább ingerelje. A meggyötört állat tajtékszik, nekik támad, de mindig csak a kendővel akad össze. És mikor szegény agyonfáradt, halálrasedzett pára megáll, feladja a harcot és félrefordítja fejét, hogy ne kelljen küzdenie, újra csak a kendő lobog felé és hatalmas rúgások ösztökélik előre, tovább. A közönség tombol, a bika térdreesik és a legelés közben lepíhemt tehének jólismert, ártatlan helyzetében várja a halálos döfést. Úgyes szúrással leterítik. A zenekar rázendít, a megölt állatot alacsony saroglyára vonják, melyet három felcicomázott paripa vágatva röpit ki a homokról. Most új viadal kezdődik. Megjelenik a három lovas, a felnyársalásra ítélt lovak s újra gyönyörködhetünk a részint nevetséges, részint véresen erőszakos igyekezetben, melylyel a torreadorok a szegény, áldozatraszánt bikát felingerlik.

Mikor már vagy tizenöt ló és öt-hat bika elpusztult, az előkelő közönség az arénából a Buen Retiro-ra vonul. Egyike ez a világ legszebb nyilvános parkjainak, sokkal szebb, mint a Bois de Boulogne, hogy London, Bécs és Róma tereit ne is említsem. De nem, Róma annyira egyedülálló, hegy szépségét nem hasonlíthatom még itt sem máshoz.

A király, a királyné, a királyi gyermekek mind végignézték a viadalt. Több mint 14.000 néző volt jelen. Es ez így megy minden vasárnap. A bikaviadal szenvedélyét csak az értheti meg, aki megfigyelte a sötét tüzet, mely a sok naplopó szemében lobog. Ha legalább igazi veszélyről, igazi élet-halálhacról lenne szó; de az a sok ártatlan állat, azok a szegény bikák, melyek nem is dühösek, csak agyon vannak hajszolva, ingerelve ...

Nem hiszem, hogy a királyné élvezni tudná, hiszen osztrák főhercegnő. A király szakasztott mása a Parisban élő angol úriembernek. A legfiatalabb infánsnő az egyetlen csinos közöttük. Izabella királyné azt mondta, hogy hasonlítok rá. Nagyon örvendek, mert az infánsnő igazán csinos.

csütörtök reggel indultunk Biarritzból s már este Burgosban voltunk. A Pyrenneus fenséges szépsége nagyon meghatott. Hála Istennek, csakhogy már Biarritz papirosszkláit hátam mögött tudom.

Hatalmas szál úriember volt az útitársunk. Egyetlen szót sem tudott franciául, mint ahogy mi meg a spanyolhoz nem értettünk, de azért rendületlenül beszélt, magyarázott egész úton. Végigmagyarázott valami képes újságot s egyik állomáson még virággal is kedveskedett. Volt velünk többek között egy fiatalember is, aféle gibraltári angol, aki Lissabonba igyekezett s nem tudta, hogyan lehetne még előzékenyebb és udvariasabb.

Igazán tévednek, ha azt hiszik, hogy gyönyörűség anyámékkal útrakelni. Hiszen érthető és természetes, bennük nincs meg a fiatalság érdeklődése, mint énbenem. Már túl vagyok rajta, már nem érdemes sok ártatlan, apró jajgatásukat elbeszélni, annál kevésbé nem, mert amilyen sokbeszédűek és ingadozók, akár ezerszer szóvá tehetném. Milyen szerencsétlen arcot vágnak s mennyi badarságot tudnak kérdezni! Épen úgy tesznek, mintha olyan országban lennének, melyet még a madár is messze elkerül! Azt hallották a vezetőtől, hogy Burgosban hideg szokott lenni. Az a kétségbeesés! Miért nem hoztunk bundát magunkkal!? Milyen rettenetes ország! Mi van itt látnivaló? Templom? Hiszen a templomokat csak világjáró angol utas szokta végignézni. Az a legrosszabb, hogy minden kifakadás nekem, harmadik személynek szól s ha ártatlan dologról folyik véletlenül a beszéd, még akkor is van mit leolvasnom az arcukról. Ha protestálok, azt mondják, hogy én keresem szóváltásra az alkalmat. Pedig hát igazán nem én kívántam, anyámék indítványozták, hogy jöjjünk Spanyolországba.

Nos hát, Burgos ..., Igazán kiállhatatlanok! Ha nem borul fájdalmas megadás rájuk, vagy nem panaszkodhatnak arra a bizonyos harmadik személyre, akkor olyan közönyösek tudnak lenni, hogy bámulatos.

A székesegyház belsejéről mégis sikerült vázlatot csinálnom ..., Próbáljam leírni? Lehetetlen. Mindent elborító ornamentikája, színes szoborműve, aranyozása, virágfüzérei, mindenféle cífrasága csodálatosan egységes

hatásba olvadnak össze. Homályos kápolnákra, hatalmas rácszatokra bukkansz. Igazi varázsmű. Különös, romantikus és mégis vallásos jellege van mindennek, de azért a templom talákozóra hív, ingerel, csábít s míg ujjadat szenteltvízes medencébe mártod, tekinteted más szempár tekintetével villan össze. A La Cartuja-zárdáról, mely ugyan kevésbé díszes, ugyanezt mondhatom. Estefelé látuk s az esti homály még jobban kidomborítja a spanyol templomok titokzatos, költői szépségét. A székesegyházban megmutatták Leonardo da Vinci?) híres Magdolnáját. Rettenetes merészség! Képzeljék, ki merem mondani, hogy nekem nem tetszik! Üres és semmitmondó, épen mint Rafael vásznai.

Tegnap reggel érkeztünk Madridba s a mai délelőttöt múzeumoknak szenteltem. Ah, a Louvre sok kincse mind elhomályosul az itteni Rubens- és Philippe de Cbam-pagne-képek mellett... Mit tudom én; nekem még Van Dyck és az olasz mesterek sem tetszenek így. Velazquezet senkivel nem merném összemérni, bár azt hiszem, egyelőre túlságosan elfogult vagyok és nem tudok tárgyilagosan ítélni. És Ribera? Én Uram, Isten! Ezek csak az igazi, nagy naturalista festők! Találkozik-e valahol több, nagyobb, igazabb, isten és természet szerint igazabb mestermű? A lélek megremeg az emberben és elszorul a szíve a fájdalomtól, hogy nem bír ilyesmit teremteni. Miért, hogy az ég művészi lángeszét nem adott! És ezek mellett a remekek mellett merik Rafael színtelen munkáit s a szegényes francia iskola műveit szöbáhozni!?

A színek titka! Lehetetlen, hogy aki érzi a színt, ne bírja megtalálni. Sori a ebéd előtt meglátogatott és bemutatatta barátait, Pollack vasútigazgatót és fiát. Az ifjabb Pollack is festő és Julian műtermében tanult.

Holnap egyedül megyek képtárba. Nem hinné az ember, míg nem próbálta, mennyire bántóan hangzik valami kicsinyes, hozzá nem értő megjegyzés egy-egy mestermű előtt. Fáj, mint a túsúrás s még csak meg sem lehet érte haragudni. Az én kedélyemnek van néhány különös, nehezen elemezhető sajátsága; így például az is, hogy nem szeretem, ha elragadtatásomat, lelkesedésemet mások is

átják. Szégyvenlem magam, ha komoly, mély érzésen, kaplak rajta. Nem is tudom, hogyan fejezzem jól magamat. Azt hiszem, csak olyan emberrel vitathatunk meg komoly érzelmi dolgot, kivel szívben-lélekben egyek vagyunk. Szívesen elbeszélgetünk ... Nos, nagyon szívesen beszélgetek például Juliánnal, ki igazán nem ostoba férfi, de azért túlzott zárkózottsággal még véle szemben sem bírok szakítani s mindig megtartom a könnyű tréfa hangját, hogy lelkesedésemet mögéje rejtsem. Nem hiszem, hogy valaha is ki tudnám mondani érzésemet és gondolataimat, úgy ahogy támadtak bennem, egyszerűen, bátran; már tudniillik akkor nem, ha mély, lelkem belsejét feltáró érzésről van szó. Talán annak az egyetlennek, kit szívem egész melegével szeretnék... Ha idegennek mesélném el, azonnal láthatatlan kapocs teremne közöttünk, mely nagyon alkalmatlan volna később. Úgy érezném, mintha bűntársak lennénk valamiben.

Október 4., — kedd. — Hohó, várjunk. Végezzünk előbb a tegnapi nappal. A Buen Retiróról betértünk egy kávéházba, zenét hallgattunk és megnéztünk valami cigánytáncot.

Egészen különös, szokatlan látvány volt. Egy férfi gitárt penget és tíz-tizenkét ütemre tapsoló nő járja a táncot. Egyszerre váratlanul énekelni kezdenek, de ezt a különös, szaggatott hangokból álló chromatikus menetű éneket lehetetlen leírni. Egészen arab jellegű. Egy óra épen elég volt az élvezetből. A nők fésülőköpenyhez hasonló felsőruhát viselnek, hátukat virág díszíti vállukra csipkekendő simul. Mousselinből vagy vászonból való bő öltözetüktől a csipők jellegzetes mozgását nem lehet látni. Minden spanyol nő ecsetreméltó, még akkor is, ha nem feltűnő szépség. A szemük, a bőrük gyönyörű, Rögtön megérti az ember a spanyol festészet titsát, ha rájuk néz. Pompás faj! Milyen színek és milyen forma együtt! . . .

Reggel kilenc órától kezdve képtárban töltöttem az időt. Nem tudok mozdulni Velazquez elől. Minden más vászon színtelen és száraz az övé mellett, az egyetlen Ribera műveit kivéve, bár azokban sincs annyi szín és annyi élet. Milyen gyönyörű . . . Megtaláltam Carolus

Puran festői sikerének titkai. Duran ugyanis, minit tudjuk, Velazquezt akarja utánozna.

Vásároltam egy gitárt s egy manaolint ... Ki még nem láila Spanyolországot, nem bírja elképzelni . . . pedig azt mondják, Madridnak nincs igazi spanyolos jellegie s amit itt látok, mind semmi Toledo, Granada és Sevilla kincsei mellett . . . Boldog vagyok, hogy itt lehetek. Alig várom, hogy a képtárban dolgozhassam s ha már kissé belejöttem a munkába, csinálok valami nagyobb-szabású képet. Itt töltök akár két hónapot is, ha szükséges lesz;

Október 6., — csütörtök. — Lemásoltam egy Velazquez képet. Nagyon szerényen, egyszerűen; voltam öltözve, fekete ruhába, csipkefelöltöbe, mint az itteni hölgyek, de azért nagyon sok nézőm akadt, egy férfi különösen. Úgy látszik, az embernek Madridban még jobban kell ügyelnie, mint Olaszországban, Az ablak alatti séta, gitárpengetés mindennapos. Nem léphetsz az utcára anélkül, hogy kísérod ne akadjon és ne mormogjanak szünetlenül a füledbe. Már itt ez rendes szokás. Templomozás alatt gyöngéd leveleket cserélnek ki a párok s nincs az a fiatal leány, akiért öt-hat szerelmes szív ne dobogna. Mindamellett rendkívül udvariasan bánnak a nőekkel s a férfiak viselkedésében nincs semmi bántó és tolakodó. A demi-monde-ot nem ismerik, azokat a nőket pedig épen megvetik. Az utcán ellenben egész elfogulatlanul szemmedbe mondják, hogy szép vagy s hogy ez vagy az kész meghalni érted. Engedelmet kiérnek, hogy elkísérjenek, de sohasem feledi senki, hogy úrhölgy vagy, kit minden tisztelet megillet.

Férfiakkal találkozol, kik lábadoz vetik köpenyüket, hogy ne kelljen az utca porába lépned. Én, részemről, nagyon kedvesnek találom ezt a nagy udvariasságot. Ha nagyon egyszerűen bár, de annál csinosabban, előkelőben öltözve kilépek a házból és a járó-kelők megállnak, hogy utánam tekintsenek, úgy érzem, mintha újjá születtem volna s a regényes lovagkor poétikus levegőjét szívnam.

Október 9., — vasárnap. — Nincs semmi újság. Pollack és Escobar mindennapos vendégeink. Anyám Oroszországba utazott, de látogatóink megmentettek a fölösleges könnyhullatástól. Reggel nagyon szomorú voltam, pedig jobb így; jobb, hogy anyám elment. Apám hivatalos ügyekben kérte s így igazán mennie kellett.

Este művészetekről beszélgettem Pollackkal s csak eltelt az idő. Most azonban, hogy magamra maradtam, mindenféle sötét gondolat fogott el. Hátha meghal anyám útközben és sohasem látom viszont?

Rettenetes büntetés lenne sok ostoba lázadozásomért! . . .

Keserves könnyek közt gyötörne lelkiismeretem egész életemen át, hogy keménységemet nem tudom jóvátenni. Belebolondulnék! Képzeljék el, kérem, bűnösnek érezném magam és soha, soha többet nem volna módomban, hogy helyrehozzam ...

És anyám azt hinnie halálos ágyán, hogy leánya nem szereti őt, hogy a veszteség nem fáj nagyon, könnyen megvigasztalódom, sőt talán örvideni tudok, hogy így történt.

Az életnek minden csapásával számot vetettem már, de anyám halálát nem bírom elgondolni . . . Minden egyebet inkább! Vakuljak meg, vagy ne bírjak többet megmozdulni . . . , Siralmas sorsom lenne, de még mindig jobb, mintha anyámat kellene eltemetnem. Sohasem hinném el, hogy nem én öltem meg.

Október 10., — hétfő. — A képtárban dolgoztam, mikor egyszerre két idősebb és meglehetősen csúnya úriember tartott felém. Megkérdezték, hogy Baskircsev kisasszonnyal beszélnek-e? Igent intettem, mire közelebb léptek és bemutatkoztak. Az egyiket Szoldatenkovnak hívják, moszkvai milliomos, rengeteget utazik és szenvedélyes művészbárát; a másik, mint később Pollacktól megtudtam, Madrazo múzeumigazgatónak a fia, ki maga is íesto. Nagyon megtetszett neki a másolat, melyen épen; dolgoztam és nagyon szeretett volna megismerni. Az öreg Szoldatenkov megkérdezte, nem adnék-e el valami képet, de voltam olyan ostoba és azt feleltem, hogy nem.

Nagyon sokat tanultam, mióta itt vagyok; felnyílt a szemem és rengeteg sok mindent meglátok a művészetben, mit eddig nem vettem észre. Majdnem lábujjhegyen járok körül a alig lélekzem a gyönyörűségtől, meg a szenvedélyes, lelkes munkaláztól, mert mondhatom, hogy állandó lelkesedésben élek, új remény szállt meg, hogy álmaim végre valóra válnak, hiszen úgy érzem, megértettem, hogy mit kell tennem. Egész lényem beleolvadt a nagy, a szent törekvésbe, hogy érdekes, nagy vásznat alkossak. Ne ecsetforgató mesteremberek szorgalmas munkája legyen e festmény, de élő hús, élő test, melyen ünnepet üljenek a színek. És ha már idáig jutottam, ha már vagyok annyira művész, hogy el tudtam érni, akkor többé semmi sem lehetetlen. Minden a kivitel módjától függ. Vajon Velazquez Vulkán műhelyében és Fonónök című képeiben a tárgy a fontos? Vegyék le róluk azt a csodálatos szint és varázst, melyet a mester lángesze lehelt rájuk s aztán bátran aláírhatják a legelső útjukba kerülő festő nevét, mindegy, akárkiét. Tudom, hogy sokan felszólálnának kijelentésem ellen, legkivált az ostobák, akik kiabálva keresik az érzést a festészetben . . . De hiszen az érzés nem más, mint a képet borító zománc, a kivitelben rejlő költészet, mondhatnám az ecsetnek lelkesedése. Rendesen nem számolunk a művészetekben az érzéseinkkel. Ki szereti a! primitívek szegletes, festetlen formáit, az egész lágy, erőtlen festészetet? Érdekes és különös, az bizonyos, de szeretni igazán lehetetlen. Vagy szeretik talán Rafael légies Madonnáit, melyek olyanok, mintha papírból lennének? Azt fogják mondani, hogy jézéketlen vagyok, de hiába, engem nem hatnak meg. Az Athéni iskola, ugyancsak Rafaeltől, már egészen más, nagyszerű alkotás, különösen, ha metszeten vagy fényképen látja az ember. Van benne érzés, van benne gondolat, meglátszik rajta a lángész ereje, Meg kell jegyezni, hogy Ruberis lelketlen, húsban tobzódó festményeinek valóságos ellensége vagyok és hogy Tizian utólérhetetlenül szép, de üres alakjait sem szeretem. Az igazi festő ésszel alkotja meg és költői érzéssel veti vászonra képét, akárcsak Velazquez.

Október 12., — kedd, — Azt álmodtam, hogy valaki

megmagyarázta, mi megy végbe beteg tüdőmben. A tüdő egyes részeibe nem hatolhat be a levegő, mire felszabadulnak . . . Eh, mire való elmondani, mikor olyan utálatos dolog. Elég az, hogy beteg vagyok. Igen, tudom. Különösen érzem magam egy idő óta. Valami könnyű bágyadság borult reám; magam sem tudom, hogy mi a bajom, de nem vagyok az, ki eddig voltam. Más lettem, mint a többiek. Mintha valami gyöngítő pára fogna körül; természetesen, csak hasonlatnak említtem. úgy érzem, hogy valami idegen dolog van a mellemben és . . . Ugyan minek feszegetsem? Majd elválik.

Október 13., — szerda. — Parist, már tudniillik a város külső képét, mindig gyűlöltem, mindig, mindig. Menynyivel rokonszenvesebb város Madrid, bár rendezetlenek és görbék az utcái és valósággal lerí róluk a szegénység. Parisnak kifáraszt az eleganciája; fényes áruházainak, új épületeinek rettenetesen művészietlen volta kellemetlenül érint. Oh, Róma, Róma, {Madrid hasonlít hozzá) bájos Délvidék! Délnek gyermeke vagyok, Ukrainában születtem, Nizzában nőttem fel és imádom a Délvidéket!

Bevezettem Velazquez Vulkán műhelyének másolását s ha nézőközönségem elragadtatása után ítélnék, úgy jönnek kell lennie. Itteni festőtársaim, valamennyien szegény ördögök, kik hivatásból és pénzért másolgták a mesterműveket, napjában többször megállnak mögöttem s , el-elnézik, hogyan dolgozom. A művésziskola növendékei minduntalan köröttem settenkednek, s visszatérnek állványom elé a külföldi utazók is. Angolul, franciául, spanyolul beszélgetnek egymás között s a lehető leghízelgőbb nyilatkozatokat hallom.

Ha munkámat abban hagyom, felhágnak emelvényemre, sorra csodálják hatalmas ecseteimet és közelről is szemügyre veszik képemet. Szóval, kicsikéim, akár szétvetethetne a hiúság, ha nem volnék annyira nagyra-vagyó.

Október 14., — péntek. — Tegnap reggel hét órakor Toledoba utaztunk. Annyit meséltek róla jóelőre, hogy az Ég tudja, mi mindent vártam és minden jobb tudásom el-

lenére is bebeszéltem magamnak, hogy középkori és renaissance kincseket fogok látni. Középkori remekművekre, időktől megfeketedett faragású íves kapukra, gyönyörűen szerkesztett és kiépített erkélyes házakra számítottam. Nagyon jól tudtam, hogy semmi ilyesmit nem várhatok és mégis, annyira belém vésődött ez a balhit, hogy mikor végre igazán megláttam Toledót, nagyon kellemetlenül érintettek a mór építészet tagolatlan, sima falai és a kapuk csorbítottnak látszó, szokatlan ívei. Toledo magasan, hegytetőn épült város és azt a látszatot kelti, mintha régi fellegvár emelkednék a Tajo partján és ha az ember a hegyek ormáról végigtekint a völgyeken, szinte lehetetlen, hogy eszébe ne jusson a Leonardo és Velazquez-féle festmények valószínűtlen tájképes háttére. Ugyanazok a madártávlatból nézett merészvonalú, kékeszöld hegyek, itt is, ott is, úgy, hogy az ember szinte keresi az ablakkeretet s a szilvakék bársonyba öltözött finomkezü urat vagy hölgyet, hogy a családás teljes legyen. — Maga a város szűk, szabálytalan utcáskáknak tömkelege, hová még a nap sugarai sem hatolhatnak be. A házaknak annyira nincsen rendes házformájuk, hogy önkéntelenül tanakodni kezdünk, hol lakhatnak itt az emberek? Múmia ez a város, második Pompei, mely bár egészben maradt és nincsen eltemetve, régen belefűlladt a régiség porába és nem mozdul meg már soha többet. — A talaj kiégett, a magas falakat nap barnította meg, de a házak udvarai: annál festőibbek. Keresztény templommá változtatott mecseteket láthatsz, melyeket pogány módon bemeszeltek. Most már lassacskán eltávolítják róluk a mézsréteget s gyönyörű, még élénk színű, arabeszkok kerülnek újra a napfényre. A kaszettás; szerkesztű, megfeketült famenynezet gerendái csudálatos rajzban futnak össze. A székesegyház természetesen itt is olyan bámulatraméltó, mint Burgos katedralisa, Tobzódnak rajta díszítés és színek. Minden kapunyílás egy-egy remekmű s mit szóljak: Toledo klostromáról, melynek udvara valószínű rózsatenger s a futórózsa indái még a körfolyosóra is behatolnak. hogy körülöleljék a karcsú oszlopokat és a komoly; sötét pilléreket. Micsoda költői varázs árad szét innét, ha¹ a napsugár behatol e helyre.

A spanyol templomokat nem lehet elképzelni, míg nem látta az ember. Rongyokba burkolt vezetők, bársonyba öltözött egyházi emberek, templomlátogató idegének és kóbor kutyák időznek bent egyszerre. Imádság, a vezetők magyarázó hangja, kutyaugatás, mind egy hangzavarba olvad össze. Különös, idegenszerű varázst találhatsz benne, Azon sem csodálkoznál, ha valamelyik kápolnából hirtelen kilépve, a pillérek sötét homályában tulajdon lelkednek bolyongó árnyékát pillantanád meg.

Majdnem hihetetlen, hogy legyen még ország Európa szívéhez közel, mely az általános romlottság közepette ennyi eredetiséget, vadságot és szüziséget őrizett meg.

Toledóban az Isten háta mögött képzeli magát az ember. Nagyon sok a látnivaló s én mindössze néhány órát időzhettem. Vissza fogok jönni. Van néhány sötét utca, melyet egészen bizonyosan lefestek, Az a reneteg karcosú, vékony oszlop, hatalmas pilaster, érdekes mennyezet, vastos szögekkel kivert, mór időkre valló vén kapuszárnyak, reneteg ékszer, mindenféle csodás csecsebecse! Minden festői itt, még választanod sem kell, bárhová essék tekinteted, a szebbnél-szebb képtárgy önként kínálkozik fel. Minden érdekes és minden idegen ... de mégsem az, amit én szeretek . . . Talán majd ha jobban megismerem? Gót, arab és spanyol elemek találkoznak össze; de nem érzem, hogy közöm lenne Toledo szépségéhez. A székesegyház kórusa csodaszamba mehet. A fából faragott, hatalmas támlásszékeket például olyan finom részletességgel kidolgozott történelmi tárgyú domborművek ékesítik, hogy aki alaposan megnézi, alig tud hovalenni a bámulattól, úgy-e említettem, hogy a katedrális előkelően szép, hatalmas és mégis könnyed hatást keltő pompás épület? Annyira könnyed, hogy szinte félni lehet, hogy oszlopai és boltívei ellent sem állnak majd az időnek. Az ember attól tart, hogy máris összeomlik s majdnem szemrehányást érez, miért nem védi meg. De hiszen már öt-hat hosszú század elzúgott felette s rendületlenül áll mint a csodát teremtő emberi türelem kőbe véssett példaképe. Mondhatom, hogy mégis azzal a gondolattal vettem tőle búcsút; csak tönkre ne menjen! Örökös rettegésben tudnék élni, hogy le ne rombolják, agyon ne

használják! Szeretném, ha nem lenne szabad ujjal érinteni, szeretném, ha lábát sem tehetné belé senki, mert vét elene minden látogatója, hiszen minden lépés közelebb viszi lassú, de feltartóztathatatlan romlásához. Tudom, hogy századokig is fennállhat még, de azért . . . Mikor visszaindultunk, újra csak a naptól kiégett, hatalmas falak és az arabeszkektől ékes mecsetek tartották fogva tekintetemet. — De menjünk csak Rómába, nézzük meg a Szent Péter templom kupoláját, mikor a nap lenyugszik mögötte és akkor ez a sok fényes díszítés, nehéz, agyonhalmozott kőfaragás, arab és gót boltívek csodája, minden törekeny és könnyen múló, nagyhangú építészeti dísz el fog törpülni, jelentőségét fogja veszíteni. Legföljebb ha gyermekes játéknak vesszük őket.

Elnézem Toledot fényképen. Úgy tetszik, megcsaltam magam; nem olyan szemmel néztem, mint kellett volna.

Október 15., — szombat. — Az Escorialban töltöttük a napot. Néném azonban szörnyen unatkozott, nem érdeklődött semmi iránt és igen boldog lett volna, ha letagadhatja előttem a legérdekesebb látnivalókat. Ha nem beszélek előzetesen vezetőnkkel, még a kriptát is szívesen elsikkasztotta volna előlem . . . nehogy kifáraszson. — „Ugyan, csak nem fogunk koporsót nézni; miért borzadozunk?” — Istenem, de kellemetlen így utazni! Mintha álomkép elevenedett volna meg előttem, mikor megláttam a hatalmas, komor gránitépületei Fenséges szomorúságának varázsa leírhatatlan érzést keltett bennem. Az épületömb alaprajza Szent Lőrinc rostélyát akarja utánozni s ezért, bocsánat a szóért, némi kaszárnyaszerű elem vegyült bele. Az alatt elterülő hullámosan dombos, kietlen, örökös napfénytől perzselt vidék, a házvastagságú hatalmas gránitfalak, az oszlopsorok, keresztfolyosók, a csendes udvarok és kertek sötétzöld vizű, mozdulatlan tavacskaí, mind-mind erősítik a halálosan szomorú benyomást — Túlságosan rideg és szomorú, mondják az utazók. Igaz, de legalább lecsendesíti és megnyugtatja a képzeletet, melyet Toledo nyugtalan, lelketizgató szépsége túlságosan felcsigázott. Végignéztük a királyi lakosztályt; meglehetősen csúnya, kiáltó színű kárpitjai kellemetlen

hatásúak, A király dolgozószobája ellenben olyan, mint valami cukros-doboz; ajtói pompás csiszolt érc és vert arany betéttel vannak ékesítve . . . Láttam egy gyönyörű imádkozószalont, hímezett selyemkárpit borította; elragadó. Milyen más, mint II. Fülöp szobája! Szegényes, csupasz cellácskában lakott a hatalmas zsarnok. A cella ajtaja márvánnyal borított, alacsony kápolnaféle helyiségbe nyílt, honnan egyenesen a templomba lehetett jutni. Ki sem kellett kelnie ágyából, egyenesen a főoltárra láthatott és fekve hallgathatta a misét. Már nem tudnám elmondani, mennyi mindenféle termet, lépcsőcsarnokot, keresztfolysót láttam és jártam be, hiszen olyan óriási terjedelmű palota ez. Hosszú, oszlopsoros folyosóit, hatalmas fatáblás ablakait, tömör, egyszerűen díszített ajtószárnyait azonban mindig magam előtt fogom látni.

A templom meghatóan egyszerű, de hatalmas boltívei, sima falai annál jobban lenyűgözik az ember lelkét. A királyi család kriptájába szélesen kiépített, sokszínű márványlépcső vezet, mely mesés gazdagságról regél,

A szarkofágok toledói márványból készültek, rézdomborítással és rézverettel. Gyönyörű munka. Csak öt üres hely van még. A bájos Mercedes hercegnő hamvai egy kis mellékkápolnában nyugszanak addig, míg az infansoknak és a gyermektelenül elhunyt királynéknak szání kriptá lelkészül.

A papok kórusa sima, faragás nélküli fából készült. A közepén álló pompás művű hatalmas állványon akkora misekönyveket láttam, mint jómagam.

Hát még a könyvtár! Micsoda kéziratgyűjteménye van. Alig bírtam továbbmenni egyik-másiktól pedig nem sokat értek hozzá.

Hogyan tudnám szeretni a toledói műemlékekhez hasonló, agyondíszített, törekeny építkezést! Milyen távol áll attól az erőt, józanságot hirdető, komoly méltóságtól, melyet az Escorialon csodálhatunk.

Végigvezettek a parkon is, hol a király vadászni szokott és megmutatták a kis pavillont. Ha jól tudom, 1781-ben építették. Valóságos játékszer. Csarnok, lépcső és folyosók színes márványból valók, A termek falait képek, még pedig igen szép képek borítják, de legszebbek azok

a kis szalonok, melyeknek időtől elefántcsont színre fakult nehéz fehérselyem kárpitjára gyönyörűen hímzett világoskék és rózsaszín virágszirmok és az enyhe, hervadó zöld minden árnyalatában pompázó ágak és levelek vannak rálehelve.

Ezek a kis szalonok, melyeknek falán már megsárgult vagy megfakult a legtöbbször fehér, itt-ott halványkék vagy aranyárga kárpit, olyan csodálatosan szépek, hogy az ember majdnem eszét veszti a gyönyörűségtől.

Van egy különösen értékes kis terem, melynek falára életből vett jelenetek vannak hímezve s egészen közelről kell megnéznünk, ha el akarjuk hinni, hogy nem festés, de kézimunka.

Október 16., — vasárnap. — Madridnak egyik légerdekesebb látnivalója a Rastro, egy szűk utca, melyet egész hosszában sátrak lepnek el. Mindent meg lehet bennük vásárolni, akárcsak az orosz vásárosbódékban nagyvásárkor. És micsoda élet, micsoda elevenség és zsibongás van itt, az égető napsütés ellenére. A sok igazán értékes limlom az utca piszkos házainak hátsó raktáraiból és legendás lépcsőaljából kerül napvilágra. Olyan értékes szövetek, szőnyegek és hímzések akadnak köztük, hogy bolondulni való.

Úgy látszik, ezek a szerencsétlenek nem sejtik, milyen kincseket árulgatnak. A legnagyobb lelkingyulommal átlukasztják a falra függesztett drága szöveteket, hogy miég valami öreg képet is akaszthassanak föléje, végigsétálnak a földre terített értékes hímzésen, jobbra-balra taszigálják a szép régi bútort, keretet, faragott szobrot, drága kasztákat, szépművű ezüstöt, no meg a sok rozsdás szeget... Vettem egy dúsán hímzett lazacvörös selyemfüggönyt, melyért eleinte 700 frankot kértek, de azért ideadták százötvenért is és egy ugyancsak hímzett vászonszoknyát, száz souért, melyet előbb 20 frankra tartották. Szép, halvány színekkel van kihímezve.

De kár, hogy nincs vagy százezer frank költőpénzem-, gyönyörű műtermet tudnék berendezni magamnak, de 100.000 frank feltétlenül kellene rá. Mennyi mindent vásárolnék össze!

Escobar értünk jött s együtt mentünk a bikaviadalra. Martinez kisasszony, az édesapja, Escobar és még ketten voltak velünk egy páholyban. Azért mentem el, mert kíváncsi voltam, milyen hatást tesz rám másodízben. Nyolc bikát jeleztek. Azt hiszem, ez az utolsó vasárnap, Szóval niagszerű látványosság ígérkezett. Király, királyné, infansok, mind megjelentek. Volt zene, napsütés, tapsvihár, lábdobogás, fütty, kendőlobogtatás, k alapi eng etés. Különös látvány; egyetlen a maga nemében. Magával tudja ragadni az embert. Kezdem megszokni én is és figyelemmel kísértem, bár kedvem és meggyőződésem ellenére mert hiszen legyőzhetetlen undorral indultam útnak . . . Most kissé megváltozott a véleményem. Nagyon szép, ha nem kell meglátnunk mindent. Az ember nem tud közömbös maradni és a végén még valami tiszteletfélét is érez ezek iránt a vadlelkű emberek iránt, kiket hiúságuk ilyen veszélyes játékba kerget. Elejétől kezdve végignézttem. Kissé vértől ittasan kerül haza az ember s talán lassan-lassan kedvet kapnia, hogy lándzsát döfjön tulajdon embertársai nyakába.

Ebédnél olyan mozdulattal vágtam szét dinnyémet, mintha banderillát kezelnék. s mintha a szelet hús, melyet elém tettek, a még vonagló bika testéből lett volna kimentszve. Fejünkbe vér szökik, lábunk bizsereg, vérengzésnek iskolájából tér haza az ember. Hogy aztán a torreadorok gyönyörű mozgású, harmonikus szépségű férfiak az olyan természetes, hogy említeni is fölösleges,

Hatalmas párbaj ember és a rettenetes erejű állat között. Vajon igazán párbaj, mikor előre tudjuk, melyik fél lesz a vesztes? Bevallom, hogy nagyon tetszik nekem, mikor a szorosan testhez tapadó ruhába öltözött matador belép, háromszoros köszöntéssel üdvözlí a közönséget, (ez a köszöntés nagyon különös: háromszoros merev karnyújtásból áll) s aztán nyugodtan, teljes hidegvérrel odaáll a bika elé, hogy felingerelje. Ez a legszebb, leghatásosabb jelenete a viadalnak s a legkevésbé izgató is, mert hiszen vér alig folyik még. A spanyolok maguk sem szeretik a játék későbbi részét, melyben már lovak is szerepelnek. Nos, kibékültem talán a véres látvánnyal? Azt nem mondhatom, de mindenesetre van benne sok szépség és nagy-

szerűség és ott van a hatalmas aréna, meg a 14—15.000 főnyi nézőközönség. Mintha az antikvilág egyik jelenete újult volna fel, azé az antikvilágé, melyet annyira szeretek. És a viadalnak vérengző, kegyetlen, embertelen oldata? . . . Ha a torreadorok nem volnának annyira ügyesek, ha jobban és gyakrabban ki lennének téve a veszélynek, amikor nem mondanék semmit ellene; de így az emberi gyávaság az, mely szólni készlet. Pedig azt mondják, oroszlánbátorság szükséges hozzá . . . Szerintem nem; a szereplő férfiak nagyonis ügyesek és nagyonis biztosan ki tudják kerülni a bika mindenestre rettenetes, de emberi ésszel előre kiszámítható, egyszerű fogásait. Csak abban a pillanatban lehet igazi veszélyről szó, mikor a rohanó matador és a rohanó bika szembetalálkoznak, az állat ökleléshez készül s a matadornak villámgyors mozdulattal keli a két banderillát a bika vállába beledöfnie, hogy a rettenetes összecsapást megelőzze. Ekkor igazán kivételes nagy bátorságra és ügyességre van szüksége.

Október 17., hétfő; 18., kedd. — Mennyi boldog ember van a világon mennyire nem lehetek boldog én, kinek mindenem megvan.

Elég vagyonom van, hogy jöjjek, menjek, festhessek, utazzam; *mindent megtesznek, amit akarok*. A többit már tudjuk, szívesebben venném, hogy ne legyen pénzem s ne történjék mindig az én akaratom, minthogy olyan emberekkel kelljen együtt élnem, kik makacs következetességgel megkeserítik a napjaimat, mert jót akarnak.

Ha az emberek meg vannak győződve, hogy helyesen járnak el, akkor nem tehetünk semmit ellenük. Enyéim ugyancsak meg vannak győződve róla. Különben nem kioznának, nem gyötörnének annyira, szeretetből. Pedig én minden egyebet megbocsájtanék nekik, azt is, hogy nem kellemesek, azt is, hogy nincs bennük művészi érzék. Is--tenem, milyen sok a boldog ember! Itt van például mind-, járt mostani utazásom a nagynénémmel! ... Holnap hazamegyek Parisba ...

Október 19., — szerda. — úgy köhögök, hogy nem is köhöghetnék jobban; azt hiszem már egészen tönkre

van téve a belső részem. Fogyok is . . . vagyis inkább . . . de igen, fogyok, csak a karomat kell megnézni. Ha jól ki-nyújtom, nyúlánk, vékonyabb, mint volt, nincsen meg a régi kerekége. Hiszen így szebb, nem is panaszkodom még. Most élem betegségem érdekes korszakát. Karcsú és vékony vagyok, de nem vagyok sovány és könnyű bágyadságom illik arcomhoz .De ha így folytatom, esztendő múlva csontváz leszek! . . .

Október 20., — csütörtök. — Ma reggel két órát töltöttem Cordovában. Épen csak, annyi időm volt, hogy nagyjából végigtekinthettem az elragadó szépségű városon . . . már tudniillik a maga módja szerint elragadó, bár nagyon szeretem, azokat a városokat, melyekben római emlékekre bukkanhatok. Mecsetje csodálatos szépségű műremek.

Szeretnék egy egész hónapot tölteni Cordovában, de hogy élvezni tudjam, nem volna szabad, hogy nagynénemmel utazzam. Tízperc alatt tízszer is kihoz a türelemből, mert vagy haragszik valamiért, vاتفv ilyesmit kell hallanom; „Igazán nincs semmi látnivaló; a vezető csak több pénzt akar kicsikarni, vagy azt akarja, hogy lekéssünk a vonatról.” „Kocsi nélkül csak nem mehetünk: a mecsetbe!” De kérem, Cordovában! Nyolc órákor, reggel! Képzeljék el, meghülhetnék s aztán; meg én, kinek féllába már úgyis sírban van, csak nem járhatok gyalog! Szóval megint puskaporos hangulatban vagyunk. Ugye kedves, aranyos társaság? Nem is találhatnék alkalmasabbat, hogy művészi célból beutazzam Spanyolországot, Csak arra kérem Istent, csináljon. valamit, hogy művészetem ne lássa túlságosan kárát. Nagyon szomorú, ha számításunkat mindig keresztülhúzza valaki vagy valami. Semmiben nincs szerencsém. Sírni tudnék.

Eleget ügyelek magamra én is; szeretem a kényelmet, nagy gourmande vagyok, de szívesebben élnék elhagyatottan, hogysen egész életemen át saját becses személyemmel kínozzanak,

Istenem, mennyire terhemre tudnak lenni! Míg a kis Pollack velünk volt, részben mégis megmenekültem az efajta kellemetlen percektől . . . Szegény néném, maga is

boldog, ha van valaki közelünkben, mert tudja, hogy ő mennyire izgat engem. Szegény jó asszony.

Október 22., — szombat. — A híres Sevillában vagyunk. Azt hiszem, sok időt el fogok vesztegetni. Láttam a képtárat. Van egy pompás Murillo terme. Jobban szeretnék valami egyebet látni, nem mindig ezt a sok Madonnát és mindenféle szentet. Amilyen barbár, tudatlan és kegyeletlen vagyok, még eddig egyetlen Madonna-képre sem mondhatom, hogy tetszett volna; Szűz Máriát egészen másnak képzelem, Rafael Madonnái szépek fényképen. Újra tanulmányozni fogom őket s akkor meg fogom mondani magas véleményemet. Murillo kerek, rózsás arcú Máriái sem sokatmondók; talán az egyetlen Louvre-belit kivéve, mely a legismertebb. Ezt a képét igazán átérezte a művész; azt lehet mondani, isteni műremek.

Érdekes hely a dohánygyár is. Micsoda illat! Egy sereg asszony, leány, gyermek dolgozik együtt s mindnek szabadon van hagyva karja, nyaka. Majdnem mindnyája igen szép s már csak miattuk is érdemes a gyárat megtekinteni. A spanyol nőkben annyi báj van, mint a föld semmi más asszonyában. Kávéházi énekesnők, gyári munkásasszonyok annyi kellellemel és fenséggel mozognak, olyan hajlékonyak, hogy királyné is megirigyelhetné mozdulataikat. Milyen gyönyörű bajlása van a nyakuknak! Gömbölyű karjuk olyan tiszta, nemes vonású, mint az antik szobroké. Nem egy diadalmas szépség akad közöttük.

Volt egy, ki különösen kivált valamennyiük közül. Felállt, hogy friss dohánylevelet hozzon. Isteni báj, királynői fenség s a macska testének minden hajlékonysága benne volt a mozdulataiban. Feje, arca, bőre, karja, szeme, mosolya mind-mind csábítani tudott . . . Adta teremtetted Azokról ne is beszéljünk, akik csak csinosak. A leánykák bájosan ügyetlenek. Nem mondom, találkozik csúnya is köztük, de ritkán és még a csúnya arcúak is érdekesekek.

Október 25., — kedd. — Siessünk, használjuk ki az időt. Bele ne zavarodjam a mondókámba. . .

Láttam a templomot, mely egyike a világ legnagyobb szentegyházainak s szerintem egyike a legszebbeknek is;

— láttam az Alcazart pompás kertjeivel és fürdőjével s láttam végül *sus* érdekesebb utcákat. Nem hazudok, ha azt mondom, mi voltunk az utcán az egyetlen kalaposak s azt hiszem, az: óriási feltűnés nem annyira személyünknek, mint kalapunknak szólott.

Még ha igazán elegáns lettem volna, megérteném, de szürke útiruha, fekete testhezálló felöltő és fekete útikalap volt rajtam. A külföldieket azonban itt olybá veszik, mint a tudós majmokat: megállnak előtted, megbámulnak s aztán vagy kicsúfolnak, vagy valami kedves bókot mondanak.

Engem is kicsúfoltak a gyerekek, de a felnőttek megállapították, hogy szép vagyok; *satada*, mondták, ami egyike a legnagyobb udvariasságoknak.

Sevillában minden fehér. Az utcák nagyon szűkek, legtöbbszörbe be se lehet hajtani, de azért mégsem olyan festőiek, mint hinnénk. Oh, Toledo, most látom, mennyire barbár voltam!

Toledo igazi mesevilág, míg Sevillának alacsony, fehérre meszelt házai kissé polgáris jelleget kölcsönöznek. A régi, szegény városrész ellenben itt is nagyon érdekes, csakúgy, mint a világ minden régi városában. Annyi a szín s olyan csodás harmóniába olvadnak össze, hogy az ember mindent egyszerre akarna lefesteni.

Nagyon bosszant, hogy nem tudok spanyolul. Különösen munka közben érzem hiányát; kellemetlen...

Ezek a félig vad nők és gyermekek gyönyörűek. Csupa élet és csupa szín az arcuk is, meg a rongyaik is. Annyira színesek, hogy még a sivár, fehér házfalak sem ronthatják el a tarka utcai képet. De folyton esik és hiszen nénémmel időzöm itt.

Tudom én jól, hogy boldogság családban élni és nagyon szerencsétlen lennék egyedül. Nagyon kellemes például, ha hozzátartozóink társaságában mehetünk sétálni, bevásárolni, vagy néha színházba; nagyon jól esik családban lenni, ha betegek vagyunk, ha gyógykezelésre van szükségünk; szóval mikor intim és szükséges, mindennapos életkérdés ékről van szó. De hogy az ember családostul induljon szórakoztató vagy tanulmányútra!!! Mintha

az ember a nagynénjével kívánna keringőzni. Halálosan unalmas és egy kicsikét nevetséges is.

Tegnap lefestettem egy öreg koldust, öt-hat óra alatt megvolt a kép, helyesebben tanulmányfő, pedig természetes nagyságban festettem. Jó lesz időnként holmi gyorsvázlatokat készítnem, hogy megszokja a kezem.

Azt hittem, hogy Sevillában mindenféle vidám kalandom akad, pedig szörnyen unatkozom és ki sem mozdulok a szállóból.

Sem szerelem, sem költészet, még csak ifjúság sem kísér utamon; valóban, sevillai tartózkodásomnak semmi tartalma nincsen. Éppen olyan eltemetve érzem magam, mint Oroszországban, nyár elején ... Ez a sok ide-odautazás! ... És hát miért? ... Hát a művészet? ... Öt hónapja már, hogy nem voltam a műteremben. Ebből az öt hónapból három haszontalan járás-keléssel s egyebekkel telt el. Mikor pedig olyan nagy szükségem van a munkára!..., Breslau érme egész sereg gondolatot ébresztett bennem, vagyis inkább közelebb hozta, kilátásba helyezte álmaim megvalósítását az én kitüntetésem, az én érdmemet, mely már olyan messzire röppent tőlem, hogy épp oly keveset gondoltam rá, mint akár a becsületrend nagykeresztjére, vagy arra, hogy Spanyolországban királyné legyek. Mikor Villeveille felkeresett, hogy elűjságolja Breslau sikerét, azt olvastam le arcáról... Most hát így okosodom: ha társaim felteheték rólam, hogy szintén kitüntetésről álmodozom, annak a jele, hogy szabad lett volna álmodnom. Ami pedig nem túlságosan merész álmképnek, az be is teljesezhetnek... Most hát aztán öt hónapja erről álmodom ...

Úgy tetszik, mintha nagyon is messzire kalandoznék, pedig természetes gondolatláncolat.

Október 27., — csütörtök. — Csakhogy már azt az unalmas Sevillát hátam mögött tudom! Hála Isten!

Hogyne mondanám unalmasnak, mikor Granadát láthatom. Tegnap este érkeznünk s reggel óta talpon vagyunk. Már láttam a híres templomot a Généralife-t*) s

*) A régi mór királyok palotái az Alhambra közelében. Pompás kertjeiről nevezetes.

a spanyol cigányok földalatti lakóhelyeit. El vagyok ragadtatva. Biarritzban és Sevillában úgy éreztem magam, mintha szárnyamat szegték volna, mintha minden bezárt volna mögöttem. Cordovában rövid három órai tartózkodás után rögtön megéreztem, hogy művészvárosban vagyok, mely engem is munkára ösztönözne. Granadában ugyanezt érzem. Kár, hogy nem maradhatok egy évig, félévig itt, mint ahogy kellene. Azt sem tudja az ember, mihez fogjon, annyi képtárgy kínálkozik; utcarészletek, karakterisztikus fők, tájképek.

Már-már tájképfestőnek csapnék fel, ha nem látnék annyi érdekes arcot s ha ellent tudnék állani ennek a sok színpompás, tarkabarka életképnek.

Voltam egy szokatlanul érdekes helyen is, Granada fegyházában. Magam sem tudom, hogyan jutott eszembe, de az bizonyos, hogy nem bántam meg, bár lüktető halántékkal tértem haza, akárcsak bikaviadal után. A fegyház parancsnoka első szóra teljesítette az „előkelő idegenek” kérését és mindent megmutatott, mit csak kívántunk. Egy börtönőr s hat fölfegyverezett fegyenc kísért. Ezek a fegyveres fegyencek a fogház jóviseletű elítéltei közül valók s nekik kell a rendet és a fegyelmet fenntartaniok. Nem tudnám leírni, mit éreztem, mikor a fegyencek pillanat alatt felsorakoztak: előttünk s olyan hirtelen mozdulattal kapták le sapkájukat, mintha attól rettegnének, hogy a füttyös és a bot rögtön közéjük sújt. Azt mondta a vezető, hogy verik őket.

E szegény, gyermekként munkára kényszerített, bezárt szerencsétlenek csak szánalmat tudtak ébreszteni bennem s nem gondoltam gonoszúságaikra, mely ide juttatta őket. Mondhatnám, majdnem elérékenyedtem a sorsukon, különösen mikor láttam, milyen mély alázattal köszöntöttek, milyen buzgón végezték kiszabott munkájukat, s milyen készségesen mutatták írásbeli feladatukat, mert hiszen írni és olvasni is tanulnak itten, — de arcuknak majdnem gyermekesen félénk kifejezése egy pillanatra sem tűnt el.

Igen, verik őket; látszik rajtuk, Olyanok, mint az utcán kóborló szegény kutyák; önként lefeküsznek a veszszó elé.

Pompás fők vannak köztük. Be szívesen festeném őket... Van engedélyem is és ha valami csoportképet össze lehetne hozni három-négy alakkal... Az a baj, hogy túlságosan jó téma s jobban magával ragadna, mint szeretném...

Másoknak is ajánlom ezt a látogatást, de a Généralife megtekintése előtt, mert túlságosan ránehezedik a lélekre. A Généralife kertjei olyan gyönyörűek, hogy az ember a paradicsomban, képzelet magát. Hogyan kísértsem meg, hogy a sok rózsalugas, narancsfa, mindenféle ritka, drága növény és sötét cyprussorok pompáját papírra vessem? Rózsával befutott törött kőpárkányon tarka gyíkok kergetőznek, violaágyak közepén bájos forrás fakad. Előbb a fogházat s aztán a Généralife-t!

Holnapra az Alhambra van programmon és *talán* a fogházban készítek egy tanulmányfejet.

Október 28., — péntek. — Egész napomat a fegyházban töltöttem. A fegyencek aranyos szabadságot élveznek, udvarukon nyüzsög az élet s mintha az ajtók sem volnának olyan túlságosan lakat alatt. Általában, ha leírás után összehasonlíthatom, ez a fegyház nem hasonlít a franciaországi nagy börtönökhöz.

Fegyencem, a szegény ördög, kitűnően állott modelt, de mert túlságosan siettem, arcának sunyi kifejezését nem adtam vissza elég híven. A kezét és a főt egyetlen nap alatt festettem meg! (Ez ám a lángész!) Az időt különben nem szabad hibáztatnom, hiszen elég hosszú lett volna, hogy ilyesmi meg ne történjék. Az volt a baj, hogy a világitás több ízben változott s azonkívül a derék fegyencek közül is állandóan körülöttem settenkedett vagy egy tucat. Jöttek-mentek, felváltva nézelődtek, pedig az emberi nagyon zavarja, ha tudja, hogy figyelik. A tiszteletre méltó másodparancsnok volt olyan ötletes, hogy egész széksort állíttatott hátam mögé barátai részére, kik reggeltől estig örködtek fölöttem. Minduntalan kopogtattak az ajtón; az örök voltak és a nem veszedelmes fegyencek. Engedélyt kiérlek, hogy bejöhessenek s aztán ki sem mentek többet. A tolmács s az én Rosaliem természetesen

szintén bent voltak s így meghallottam, hogy akasztás lesz jövő héten. egy férfit akasztanak aki feleségét megölte. Van azonban olyan fegyenc is, kit azért csuktak le, mert a körmenet előtt nem hajtott térdet. És van még több ilyen csodálatos eset. Megfigyelték kérem, hogy mikor az ember valami ilyesmit mond, mint amit én mondtam éppen: *van még főbb csodálatos eset, vagy hogy csak a legérdekesebbet említsem, vagy s amit elmondtam, az még nem minden*, ezek s az ehhez hasonló megjegyzések azt jelentik, hogy nem történt semmi egyéb, hogy éppen a legsúlyosabbat beszéltük el s hogy több mondanivalónk igazán nincsen. Csak az igazságra akartunk ráduplázni, hogy erősebb legyen. Igen gyakran megesik, hogy mikor valakinek a gonoszságát vagy kellemetlenségét akarjuk jellemezni s elbeszélünk róla valami történetet, a mondókánkat rendszeren így fejezzük be: „ítéljék meg kérem, hogy mire képes, aki már ezt is megcselekedte!” De térjünk vissza az én fegyencemhez, kit magamban a legsúlyosabb gonosztettekkel ruháztam fel, pedig amint kiszült, csak hamispénzt akart beváltani.

Viszonylagos ártatlansága volt oka, hogy az arcán ülő elvetemült kifejezést nem tudtam visszaadni. Mert igazi rablógyilkos arca van. Valami kis regényfélélet mégis költök hozzá, mit majd elmeséljek Parisban. A szoba ablaka az udvarra nyílt és a sok szemcsétlen flótás igazi spanyolos mohósággal bámulta rajta keresztül a modelt, a festő-állványt, no meg a festőt is. Mikor a munkát abbahagytam, mint éhes kopók rontottak az állvány elé s nem győztek eleget kiabálni, hadonászni, csodálkozni.

Alig, hogy kitettem lábomat az ajtón, az alparancsnok felkapta vásznamat s magasra tartva, felmutatta az udvar közönségének. Legtöbbje lábujjhegyre emelkedett, hogy jobban lásson. Aztán a várparancsnokhoz s a főbb tisztetekhez vitték, kik még a kocsihoz is kikísértek, hogy illendően búcsúzzanak tőlem, Mikor ezen is túlestünk, az alparancsnok a lovak elé állott és saját maga vezette kocsinkat valami magas méltóság lakása elé, ki szintén kijött látni és csodálkozni. Egyikük sem győzte elégszer ismételni, hogy a lehető legszívesebben látnak akármikor, mire megszabadultunk és a sétatérre hajtattunk.

Vásznam aljára a következőket írtam: „Antonio Lopez, gyilkosságért és pénzhamisításért halálra ítélve, 1884. október.” Szegény ember! dehát állnév alatt rágalmazom! Talán Rodrigonak vagy Pereznek, esetleg éppen Lopeznek hívják. Harisnyát köt a képen. E derék polgártársak ugyanis, akár a jó háziasszonyok, egész nap harisnyát kötnek. Már tudniillik; az, aki nem a fegyház asztalos- és ácsműhelyében vagy csizmadiaműhelyében kapott munkát.

A halálraítélt épen olyan szabadon sétált fel és alá az udvaron, mint az enyhébb bűnösök, kik valami csekélységért egy-két évre vannak ítélve.

E derék urak némelyike jobban szereti a házi főztét, mint az intézet konyhájának remekeit és bájos élettársuk behordja nekik a pompásnál pompásabb ebédet. Még Coco kutyám sem kérne belőle; ugyanaz a Coco, az orgyilkos, aki nem tudni miért, hangtalanul ugyan, de annál dühösebb harapással rohant társaira, ha hízelegni találnak nekem ...

Október 29., — szombat. — Láttam az Albambrát. Sietést erőszakoltam magamra, mert féltem, hogy önökre fogva tart Granadában és vezetőnk még e rövid időre szabott gyönyörködésben is megzavart. De megígértem magamnak, hogy még eljövök ide.

Képzelnem sem lehet szebb látványt, minit Granada az Alhambrából nézve. Hóval borított! hegyek, óriási fatörzsek, gyönyörű, üde növényzet, ahová csak nézel. Fejed fölött a tiszta kék ég s előtted Granada fehérfalú házai tündökölnék a lenyugó nap fényében. A természeteik minden ragyogó pompája össze van gyűjtve erre a darabka földre, melyet régi, düledező arab falak, a Généralitfe tornyai és az Alhambra szentelnek meg . . . Egyik oldalon, kéklő távolba vész tekinteted; ott mintha a tenger in-tegetne! ... és valóban, Granada környékéről csak a tenger hiányzik, hogy az egész világ legszebb vidéke legyen. Az Alhambráról elég annyi, hogy fantasztikusul szép műremek. Annyi előkelő méltóság van egyszerű redőzetében. Álmodozva jártam be a búbajos palotát, mélyben, úgy éreztem, még mindig bent időzik a szerencsétlen vé-

get ért Boabdil* királynak s vitéz mórjainak bolyongó szelleme.

Délután lefestettem Granada egyik festői mellékút-; cácskáját s mikor elkészültem, felírtam a falra, mögöttem: Itt dolgozott Audrey, 1881-ben. Az utca jobbfelőli árnyékos oldalát azonban kissé túlságosan meleg színekkel festettem és nem emeltem ki eléggé az ellentétet a baloldali éles napfény és az árnyékos oldal között. El vagyok keseredve. Tudják-e, hogy hideg volt és egészen megdermedt a kezem? Ki kellett mennem a napfényre, hogy felmelegedjem. Hiába időzném tovább, a plein-air festésről le kell mondanom ilyen időben. Inkább hazamegyek. Miért várokozzam hiába, miért unjam halálra magam a hosszú őszi estéken, miért aludjam a szálló gyalázatosan rossz, kökemény ágyn és miért ne tudjak enni egyebet, mint egy szelet húst valami főzelékkel, no meg egy csésze kávé t reggel? Csakhogy legalább egy tisztességes tanulmányt szeretnék magammal vinni innen.

Október 30., — vasárnap. — Egész napomat a spanyol cigányok táborában töltöttem s mégsem mentem semmire. Éles, fagyos szél fúj, arcom bőre egészen fölrepedezett a hidegben, vásznamat pedig por és homok lepte el. Szóval, napom kárbaveszett. De micsoda aranybánya művészembernek! Akár reggeltől estig csak a mozdulatukat, a csoportosulásukat vagy az árnyék- és fényhatásokat lessed. A cigányok nagyon szívesek az idegenhez, mert nekik, szegényeknek, a spanyolok részéről csak megvetésben van részük. Két-három hónapig kellene köztük élnem, minden nap kellene tanulmányoznom őket s még mindig maradnia látni- és festenivalóm. Szerelmes vagyok a cigányokba. Minden mozdulatuk végtelenül bájos és kezesek. Csodadolgokat lehetne festeni róluk. Bárhová tekintsz, amit meglátsz, azonnal vászonra vetheted. Nagyon bosszant, hogy ilyen későn vetődtem ide, mert moatmár a legjobb akarattal sem dolgozhatom. A hóval fedett hegyek felől olyan erővel fúj a szél, hogy nem állja ki ember. Mi-

*) Boabdil vagy Abu Abdallah, Granada utolsó mór királya, kit1491-ben Katholikus Ferdinánd megfosztott trónjától.

lyen gyönyörű, milyen gyönyörűszép minden! Alig helyezkedtem el, az egész tábor összefutott s apraja-nagyja a hegységalkotta természetes lépcsőfokon foglalt helyet. Elképzelhető, milyen szép látvány volt ez. A cigányok kíváncsisága nem kellemetlen, jónéven vettem tőlük, míg múltkor az utca népének kíváncsiságán bosszankodtam, A spanyolok semmit sem dolgoznak, ennél fogva az utca njépe sem tesz úgy, mint más nemzet fiai, akik jönnek, megállnak mögöttem s aztán továbbmennek, hogy dolguk után nézzenek. Oh nem, a spanyol órák hosszát sem mozdul mellőled. Pedig nem szabad felednünk, hogy elhagyott utcában festettem, valahol! az Isten háta mögött s hogy Granadában nagyon sok festő fordul miéig.

Ha Sevillát nyárspolgáriának neveztem, Granadát éppen olyan joggal állít hatom művészvárosnak. Minden utcája külön gyönyörűség festő szemének.

Az ember csak néz és bámul. Akár a véletlenre bízhatod magad, mert bárhol állapodj meg, mindenütt kész témára találsz, csak hozzá kell fognod a festéshez.

Jövő augusztusban megintí eljövök és szeptembert, sőt a fél októbert is itt fogom tölteni.

Október 31., — hétfő — Igazán örvendek, hogy a hideg elkerget, különben sohasem tudnám elhagyni Granadát, bár legfőbb ideje. Először is öt hónapja már, hogy Tonyt nem láttam, másodsor műtermet kell bérelnem, harmadszor és legfőképpen hozzá kell látnom a Salon jövő kiállítására szánt képemhez, nehogy kifogyjam az időből. Mindent meg kell tennem, hogy sikerüljön. Első évi kiállításom nem sokat ért, utolsó festményemhez nem volt elég időm stb., stb., hiszen tudják a többit. Nomeg a képtárgy sem volt az ízlésem. Azt hiszem, ezidei témám jó lesz,

Lorenzo szatócsboltját akarom lefesteni, melynek háterében hangulatot keltő régi lépcsőzet emelkedik. A fény és az árnyék roppant érdekesen oszlik meg a különös helyiségben. A lépcsőn, mintegy emelvényen, szőnyeget javító asszony dolgozgat, egy másik asszony az előtérben guggol és rézedényt fényesít. Az előtérben különben még

egy szivarozó férfi is áll, ki zsebredugott kézzel nézi az asszonyok munkáját.

Az asszonyok mindennapi, nagykalapú öltözetét Madridból fogom magammal vinni, hogy természetű legyen. Minden hozzávalóm (megvan, otthon) csak az emelvényt kell megcsináltatnom, de az is kikerül néhány száz frankból... Persze, jó nagy műteremre lesz szükségem... Hála Istennek, ma este utazunk s nem tudom megállni, hogy ne énekeljek örömben. Spanyolországi utam majdnem leszoktatott! az evésről, már tudniillik az evés kedvéért való evésről, mely annyi időbe kerül s annyira eltompítja a szellemet. Arabos mértéket tartok s csak épen annyit eszem, amennyi szükséges az élethez.

Lefestettem a cigányvajdát, kinek veje négyévi gályarabságra volt ítélve... Egy tizenhároméves leánykát csábított el.

November 2., — szerda. — Újra Madridban vagyunk. Jó egy hete örvendtem már, hogy itt tölthetek három napot s Lorenzo boltjaihoz új vázlatot csinálhatok.

Egyebet sem hallottak tőlem, mindenki láthatta, mennyire vágyom s mégis ennyi előzmény után ugyebár természetes, hogy Madridba érve, nagynéném mindjárt első reggel kalaposan, keztyűsen elém álljon és így szóljon: „Ma a bevásárlásainkat intézzük, ugyebár?” Mikor pedig azt felelem, hogy festeni lógok, roppantul elcsodálkozik és kijelenti, hogy bolond vagyok.

Pompás eszmém támad, melyet nagyszerűen, hatásosan fellehetne dolgozni; megragadod, szerelmes vagy belé, addig gondolkozol, míg alaktalan formáid testet öltenek; vázlatokat csinálsz, égsz a munkaláztól, agyontöröd fejedet, hogy képed minden részletét összhangba hozzad s akkor, éppen a legfontosabb pillanatban, épen amikor egy még hiányzó, szerencsés ötletet akarnál! nyakonragadni, ...egyszerre megjelenik drága családod, mely annyira szeret téged s annyira nyugtalan, ha egyet köhintesz. Pedig én nem érzékenykedem, ha nem szükséges, sőt azt hiszem, sokkal gyakorlatiasabb vagyok, mint művésztársaim... úgy látszik, még mindig nem eléggé... Oh, az én felületesen gondolkozó, könnyelmű családom sohasem fogja

megérteni, hogy egy kevésbé erős, kevésbé erélyes, kevésbé önálló egyéniség már régen elpusztult volna a közepükben!

November 5., — szombat. — Parisban vagyok! Gyönyörök gyönyöre! Már az órákat számláltam a vonaton. Spanyolország éles levegője és égetően tűző napsugara után kimondhatatlanul jólesik e szép, nagy város szürke nyugalma. Még a Louvre kőköckáira is gyönyörűséggel gondolok, pedig máskor ásítani tudtam volna, ha eszembe jutottak.

Julian sokkal későbbre várt s azt hitte, betegem fogok visszajönni, vagy talán nem is térek vissza soha többet.

Milyen édes dolog a barátság, de a művészet még édesebb.

November 6., — vasárnap, — Pörünknek vége. Nyertünk. Azaz, hogy a törvényszék kimondta, hogy nincs ok pörösködéésre. Hihetetlenül hangzik, mert hiszen olyan régóta húzódott a dolog, pedig hát így van. Épen most kaptuk anyám sürgönyét, Jó napunk van.

November 15., — kedd. — Megmutattam Juliannak egyik vázlatomat. Tetszik, neki, de én már nem bízom a mesteremben. Olyan zavartnak látszik, vagy csak képezelem?

Majd meglátjuk, mit mond Tony ... Csakhogy Tonyt kissé elhanyagoltam és... Majd elválnak.

Szegény Colignon meghalt; már három hete.

Sohasem szerettem valami nagyon s most sem tudtam felmelegedni iránta, de utolsó időben olyan szerencsétlen volt, hogy igazi részvétellel voltam hozzá.

November 17., — csütörtök. — Tegnap mozdulni sem bírtam, ufy fáj a mellem, torkom és a hátam. Köhögtem, prüszköltem, egy falatot sem bírtam lenyelni s talán tízszer is kirázott a hideg.

Ma kissé jobban érzem magam, de egyre megy... pedig hát a világ legtudósabb orvosai kezelnek. És mióta tart már?! Hiszen rögtön gyógyítani kezdtek, mikor leg-

először berekedtem. Beteljesedik rajtam Polycrates végzete, pedig gyűrűmet sem vetettem tengerbe. Igen, de ha már ilyen kegyetlen kórság áldozata lettem, kötelessége lett volna a sorsnak, hogy ellenértékül boldogságot nyújtson nekem. Senki sem mondhatja, hogy boldog lettem volna, akkor sem, ha ugyan még célt érek valaha valamiben ...

November 21., — hétfő. — Még szerdán elküldtünk Potainért és csak ma jött el! Akár meghalhattam volna közben.

Tudtam, hogy megint Délre fog küldeni s már előre összeszorítottam fogamat, előre reszketett hangom az indulattól s előre készen tartottam könnyeimet. Most aztán erőlködhetem, hogy ne ömöljenek.

Délre menni annyi, mint megadni magamat. Anyámék úgy üldöznek vele, hogy becsületkérdést csinálók belőle és csak azért sem teszem meg. Ha elmegyek, kész diadal lesz a kedves társaságnak a műteremben.

„Nagyon beteg; Délvidékre kellett mennie!”

Novembre 22., — kedd. — El sem tudják képzelni, milyen kétségbeesztő gondolat, hogy Délre menjek. Mintha mindennek vége lenne, mintha minden végkép eltűnne előlem, épen énelőlem, aki munkaláztól megittasulva tér» iem vissza és erős elhatározásom volt, hogy dolgozom, dolgozom csöndben, nyugodtan, de rendületlenül, lelkem sugallatát követve... És most megint abban kell hagynom mindent!

És míg mások előrehaladnak Paris művészi légkörében, én odalent semmittevésre leszek kárhóztatva, vagy pedig örökös kapkodásban fogok élni, hogy alkalmas plein-air témára találjak, ami végtelenül kényes feladat.

Nézzük Breslaut; neki sem plein-air festménye, nem Parasztleánya hozta meg a diadalt... Szóval kétség gyötör és fáj a szívem.

Ma este Charcot doktorral beszéltem. Azt mondja, hogy bajom nem súlyosbodott tavasz óta. Mostani betegségem egyszerű hűlés, mely nem veszedelmes és hamar el fog múlni. Természetesen ő is ajánlja, hogy utazzam

el. Feltétlenül Délre kell mennem, vagy pedig teljes szobafogságra kell kárhoztatnom magamat, akárcsak rab-ságra lennék ítélve. Ha nem teszem, könnyen kaphatok veszedelmes bajt, mert hiszen! Jobb tudóm már úgyis beteg. Eddig szerencsés vagyok, mert tudóm állapota nem rosszabbodott és betegségem nem terjedt tovább, még folytonosan hangoztatott meggondolatlanságom és könnyelműségem dacára semi. Múlt télen ugyanezt mondták orvosaim, de rájuk sem hederítettem; most már figyelek bezzeg és négy óra hosszát is el tudok sírdogálni magamban, mint épen tegnap, afeletti bánatomban, hogy újra el kell hagynom Parist s újra félbe kell szakítanom, munkámat.

Másrészt az is igaz, hogy ha sok olyan napom lesz» mint az utóbbiak, nem sokat ér, ha Párásban maradok...

Éppen ez az, mi kétségbeejt!

Megadjam magam, ismerjem be, hogy le vagyok győzve, mondjam ki saját magam: Igazuk van az orvosoknak, beteg vagyok?!

Rosszul megy minden.

November 26., — szombat. — Ha ugyan még emlékezni fognak, Tonyhoz kellett volna mennem, hogy megmutassam a vázlatomat s vele együtt döntsek és határozzak, de bizony nem voltam kint a házból. Bágyadt vagyok és nem eszem, bizonyosan a láz miatt. Rettenetesen szomorú, ha az ember tétlenségre van kárhoztatva, vagy ha nincs ereje a munkához. Charcot újra eljött.

Néném oktalán sürgönyözgetésére anyám és Dina tegnap megérkeztek. Dina ma reggel már levelet is kapott. Nővére kérdezte, milyen állapotban talált engem.

Meghültem, tudom, de hát másokkal is megtörténik.

Most már hiába, vége. Fülellem rosszul állok; a nátha és a folytonos láz rettenetesen megviseli. Mit remélhetek még, mit érhetek el? Igazán nincs mit várnom. Mintha elpattant volna köztem és a világ közt az összetartó láncszem; — öt vagy hat napja pattant el s azóta vége, vége, mindörökre vége mindennek!

November 29., — kedd. — Most már két hete tart s még el fog tartani vagy két hétig.

M... ibolyacsokrot hozott. Ágyonkívül fogadtam, akár a többiek, mert két hete tartó folytonos lázam és baloldali tüdő- és mellhártyagyulladásom dacára sem adom meg magamat, hanem felkelek és járkálok, mint más rendes ember. A khinin egészen megsüketített. Múlt éjjel majdnem meghaltam rémületemben, hogy órám ketyegését nem hallottam. Pedig folytonosan kell khinint szednem.

Különben majdnem erősnek érzem magam és ha nem tudnám, hogy két hét óta semmit sem ettem, nem is hinném, hogy beteg vagyok.

Mindegy, de a munkám, a képem, az én szegény képem! Ma már november 29. és december vége előtt semmi esetre sem kezdhetek hozzá. Két és fél hónap nem lesz elég. Mennyi bajnak kellett összejönnie! Hiába, aki szerencsétlennek született, ne is hadakozzék a sorsa ellen. Itt vagyok én, élő példa, akinek a művészet lenne menedéke. Megsüketültem, ugyebár, alig hallok. Folytonos aggodalmat állok ki a modeljeimmel. Arcképfestésre csak alig merek váltakozni, mert hiszen társalognom kellene s még nincsen bátorságom, hogy bevalljam süketiségiemet. Mostani betegségem ráadásul még a festésben is meggátol és egy álló hónapig szobába zár. Több, mint szomorúi

Dina nem távozik mellőlem; olyan nagyon kedves.

Pál és felesége tegnap megérkeztek. Gaviniék, Géry, Bojidar, Alexis mind meglátogattak. Én meg hűségesen fentjárom és vonzoló magam, tréfálgatok, gúnyolódok, hogy el ne veszítsem a bátorságomat és az erőmet.

Mostanában az orvosok rovására mulatok. Potain nem jöhet elég gyakran s egyik orvosát fogja maga helyett mindennap elküldeni.

Engem mulattat az ügy; bohóskodom s felhasználom az alkalmat, hogy kigúnyoljam őket.

November 30., — szerda. — Julian tegnap este megtogatott. Erőltetett vidámságán láttam, hogy nagyon betegnek tart. Mélységesen szomorú vagyok. Semmit sem csinálok. Mi lesz a képemből?! Oh, ez a mindennel borzasztóbb semmivé! Tudják, hogy mi ez? Tud-

ják, mit jelent összekulcsolt kézzel, semmivéésre kárnoztatva ülni, mikor mások dolgoznak, haladnak, meg tudják festeni a képüket?!

Azt hittem, isten meg fogja engedni, hogy vizsgálat és kárpótlást találjak a festészetben; úgy tekintettem, mint végső menedékemet s most innen is ki vagyok űzve s neon tetetek mást, mint hogy sírással rontom a szemem.

December 1., 2., — csütörtök, péntek. — Ma már másodika, már régen dolgoznom kellene, össze kellene szednem a szükséges drapériákat, a háttérbe szánt nagy vázát ... Dehát miért soroljam fel a részleteket? Hogy még többet sírjak? Sokkal jobban érzem magam; eszem is. Alszom is, csaknem olyan erős vagyok, mint régen.

A tüdőgyulladás azonban még nem múlt el, lent székel a bal tüdőszárny alsó részében. A jobb szárny, az igazán beteg, egyelőre jobban van, de hiszen mindegy, csak ezt az éles, szúró fájdalmat ne kellene éreznem s ne tudnám, hogy nem mozdulhatok a szobából még néhány hétig. Legszívesebben beleugranék a vízbe!

Mégis kegyetlen az Isten! Volt már elég családi bálom, volt elég szomorúságom, de semmi sem sújtott még ennyire mélyen, mert nem érintette égbetörő reményeimmet ... Aztán elveszítettem a hangomat, — első igazi csapás. Mindegy, megszoktam, beletörődtem; kárpótlást és vigaszt találtam a festészetben.

Felül tudtál emelkedni? Így is boldogulsz? Jól van, a munka lehetőségétől fosztunk meg!

És most sem haladás, sem munka, sem kép, mellyel síkra lépjek; félesztendővel maradok el! Pedig egész életemet, egész lelkemet munkámba öntöttem. Csak az érteti meg, aki már átélte.

December 7., — szerda. — Kétségbeejt a betegségem. Az a szörnyeteg fiók-Potain, ki mindennap meglátogat, — az igazi nagy tudós nem jöhet el, csak kétszer egy héten, — nos, a fiók-Potain tegnap igen komoly ábrázattal kérdezte/hogy mikor utazom már?

Az örökös Délvidékük! Ha csak rágondolok, forr bennem minden. Ebédelni sem tudtam s ha Julian meg nem látogat, egész este sírtam volna dühömben.

Nem bánom, legyen, ami lesz, de nem megyek el!

December 9., — péntek. — A Vie moderne Breislau-nak egy rajzát közli. Ha nem sírtam volna annyit, nagyon szépen felhasználhattam volna betegségeim idejét apró ceruzarajzok és vázlatok készítésére. Csak ne reszketne a kezem.

A tudóm szépen tisztul, de még mindig 38 fokos a hőmérsékletem. De hogy olvasóimnak mi közük az ilyen csekélységekhez?!

Vesztett ügyem van s Breslauról nem merek kérde-zősködni, mert azt kellene hallanom, hogy dolgozik és hogy pompásan halad előre.

Könyörülj rajtam, Uram Istenem, adj erőt, hogy dol-gozni tudjak. Csak még ez egyszer hallgass meg!

Deciember 15., — csütörtök. — Négy hete és két napja vagyok beteg. Rögtönöztem egy síró jelenetet a fiók-Potainnek; azt sem tudta, hogyan vigasztaljon meg. Ahelyett, ugyanis, hogy mint eddig szoktam, mindenféle vidám csacsisággal ejtettem volna bámulatba a szeren-csétlent, — most elpanaszoltam minden bánatomat, igazi könnyeket hullattam és épen úgy tettem, mint a panasz-kodó, síró, nyűgösködő kicsi gyermek. De csak játszottam és engem magamat hidegen hagyott gyönyörűen eljátszott szerepem. Néha megtörténik, hogy előadok egy-egy je-lenetet s nagyszerűen el tudok sápadni vagy könnyekre tudok fakadni benne, amint épen szükséges. Azt hiszem, kitűnő színészno lett volna belőlem. Persze, most, köhögök s alig bírok annyi levegőt szívni, hogy még ne ful-ladjak.

Apám ökegyelmessége ma reggel megérkezett. Eddig még semmi baj, csupán Pál szegény kis felesége kesereg, mert apa olyan hideg hozzá, hogy az már nagyon közel jár az ellenségeskedéshez. Én annál kedvesebb vagyok hozzá és egy szép smaragd ékszert is ajándékoztam neki, melyet anyámtól kaptam, de nem viseltem.

Később megbántam kicsit; inkább Dinának adhattam volna, ki imádja az ékszereket. Most már mindegy!

Világért sem állítom, hogy apa unalmas vagy ostoba

ember, ellenkezőleg. Arcra is, szellemre is hasonlítunk egymáshoz, (bók mindkettőnknek) de azért apám sohasem fog megérteni engem.

Képzeljék! Fejébe vette, hogy húsvétra Gavronziba visz bennünket!

Ez már igazán sok a jóból; igazán gyöngédtelen terv. Hogyan mehetnék én az én egészségemmel februárban vagy márciusban Oroszországba!!! Gondolkozzanak rajta, kérem. Hagyjuk! A többit el sem mondom!!! Én, aki még Délre sem akarok utazni! Nem, nem, nem. Ne is beszéljünk róla.

December 18., — vasárnap. — Bizalmas beszélgetés Juliánnal. Panaszkodtam, vigasztalni igyekezett s azt tanácsolta, készítsek minden nap egy-egy rajzot vagy vázlatot, akármiről, ami épen megragadja a figyelmemet. Ami megragadja a figyelmemet? Ugyan, mi lehetne az, az én környezetemben? Breslau szegény leány, de igazi művészlétkörben él; Máriának kitűnő muzsikus a legjobb barátja; Schoeppi igaz, hogy közönséges, de nagyon eredeti lélek és aztán ott van Sara Purser, aki festő is, filozófus is és akivel pompásan el lehet vitatkozni Kantról, az életről, az ember énjéről, a halálról, szóval mindenféle kérdéstről, ami érdekelni tudja az embert. Csupa olyan téma, mely mélyen bevésődik a lélekbe. És aztán a környezet, melyben lakik: Les Ternes. Micsoda különbség a Ternes közt és a mi túlságig tiszta, túlságig gondozott, egyhangú szépségű városrészünk között, melyben egyetlen nyezetlen fát, vagy egyetlen görbe utcát, a szegénységnek egyetlen nyomát sem lehet találni. Talán gazdagságomra panaszkodom? Nem, csak leszögezem, hogy a túlságos jólét útját állja a művészi fejlődésnek és hogy félig a környezet teszi az embert.

December 21., — szerda. — Ma mentem ki először a házból, persze, prémesbundában és medvebőrös kocsi-takaróval, és szorosan becsukott kocsiablakon át néztem a világot. Potain azt mondta reggel, hogy ha elnyugszik a szél s ha elég óvatosak leszünk, kikocsizhatom, Gyönyörű idő volt — no és óvatosak voltunk, de még milyen nagyon óvatosak.

De nem ez a fontos, „Breslau teljes lélekkel dolgozik és gőzerővel halad” — mondja a hír. Az én ezidei festményemnek pedig vége. Mit fogok ezidén szembe állíthatni Breslau képével?

Nagyon erős az a leány. Nem egyedülálló tehetség, tudom, de ugyanabból a kalitkából, hogy ne mondjam, ugyanabból a fészekből kerültünk ki és én előre kitaláltam, megéreztem az erejét. Beszéltem is róla mindjárt, legelső napokban, mikor még ugyancsak keveset értettem hozzá. Megvetem magamat, tagadom, hogy tudnék valamit s egyáltalában nem értem, hogyan beszélhetnek rólam Julian és Tony úgy, amint beszélnek. Nem vagyok senki és semmi, nincsen semmi a begyemben (Oh, Zola!), Breslau mellett olybá tűnök fel, mint valami gyöngé, értéktelen papirosdoboz a nehéz tölgyfából készült, gazdag faragású szekrényke mellett. Kétségbe vagyok esve ma iamon és a meggyőződés beszél belőlem. Ha őszintén szólhatnék mestereimmel, elismernék, hogy igazam van.

De azért mégsem hagyom magam, haladni fogok, ha csukott szemmel és tapogatózva is, mint aki attól fél, hogy lezuhan.

December 29., — csütörtök. — Már egy hete nem írtam, mi azt jelenti, hogy váltakozva kevés munka és vendéglátás közt folyt dicsőséges életem. Semmi újság, azaz igen: jól vagyok, kijárok, ruhát próbáltam, a Boisban kocsikáztam és szombaton Juliánt is meglátogattam anyám és Dina kíséretében. Még a templomba is elmentem vásárnap, nehogy azt mondják, hogy haldoklóm, amint a kedves Berta híresztelte.

Nem, nem haldoklóm, sőt gyönyörűen összeszedtem magam. Karom ugyancsak sovány volt még két hete, most pedig szépen kigömbölyödött, annak jelléül, hogy jobban erőben vagyok, — mint betegségem előtt.

Ha még egy hétig így haladok, akkor be keli szüntetem a hízást, mert nem óhajtom, hogy olyan erős legyen a csípóm, mint harmadéve. Julian, ki tegnap este nálunk volt, azt mondja, nagyon jól áll nekem, hogy meghíztam, eész este neveltünk. Pál feleségét festem. Tegnap olyan

hévvel dolgoztam, hogy akár egyszerre lefestettem volna Dinát, Ninit és Irmát, Irma nem közönséges model; az igazi grisettenek már-már kivesző typusa, ki egyszerre tud bohókás, merész, szentimentális és naiv lenni. „Majd ha már cocotte lesz...” — kezdtem mondani valamit múltkor, „Sajnos, nemigen van szerencsém” — felelte. Nagyon hasznavehető model, mert értelmes. Érdekesen sápadt leány. Azt festhetsz róla, amit akarsz, mert éppen annyira őszinte, nyíltszívű fiatal leány, mint amennyire romlott, fertőbe sülyedt igazi párisi nő. Dehát ezek a kifutólányok rendesen mind ilyenek.

December 31., — péntek. — Reggeltől estig csetepaté: mindenki pöröl.

Végén elmentem Tonyhoz, hogy felüdüljek s hogy megmutassam az arcképet, melyet Pál feleségéről festettem. Azt mondta, hogy nagyon eredeti, úgy felfogásra, mint kivitelre. Az aranyos Tony nagyon örvendett, hogy jó egészségben talált. Először mulattunk, beszélgettünk, aztán rátértünk Breslaura és a művészetére. „Igen jó a képe, — mondta Tony — tagadhatatlanul nagyon tehetséges leány.”

Oh, a papiros sohasem mondhatja el, mi megy végbe bennem! Sem azt a munkalázt, sem azt a tüzet. Dolgozni, dolgozni, nappallá tenni az éjet, dolgozni szüntelenül, míg olyasmit festek, ami értékes lesz!!! Tudom, hogy a mester azt mondja, hogy bármikor elérem én is, amit Breslau elért, csak akarnom kell; tudom én jól, hogy éppen olyan tehetségesnek tart engem is, mint őt, mégis sírni tudnék, meg tudnék halni, vagy elbujdosnék akárhová, csak ... Igazán érek annyit? Tony bízik bennem s én nem tudok bízni magamban... Égek a vágtyól, hogy tökéleteset alkossak és összeroppanok, mert érzem erőtlenségemet ... Nem lehet, tovább, meg kell állnom. El kell hinnőök, amit írok magamról,... de azért várva-várom, hogy meghazudtoljanak...

Egek, mennyi badarságot hordok össze, egész időmet arra fecsérelem, hogy panaszaimat szebbnél-szebb szavakban sírjam el. Az okos Breslau pedig dolgozik és tanul.

1882.

Január 2., — Hétfő — Rajongok a festészetemért, nem merem mondani „művészetemért”, mert nem érzem magamat elég méltónak rá. Ahhoz, hogy valaki a saját művészetéről (vagy művészi törekvéseiről) beszéljen, szükséges, hogy már legyen valaki. Ellenkező esetben nevetséges dilettánsnak fogják nézni. Különben is, az efajta kijelentésnek van valami gyöngédtelen mellékíze, valami, ami az én tenyészetemtől idegen. Olyan, mintha az ember a saját nemes tetteivel dicsekednék,,. Fölösleges szerénység, de így van.

Január 4., — szerda. — Julian ma abban találta gyönyörűségét, hogy egész este Tonyval bosszantott minket. Éjfélkor csokoládét ittunk. Dina nagyon bájos volt...; hiszen megértem, olyan szívesen tartogatjuk szeretetreméltóságunkat az ismerősöknek.

Ha művészársaságunk van, különös gonddal szoktam öltözködni és egészen más ruhákat viselek, mint egyébkor. Hosszú, uszályos ruhát hordok, fűző nélkül, bő redőzettel. Más társaságban nem találnának elég karcsúnak, sem elég divatosnak művészkontösömben és ugyancsak különnek bélyegeznének. Így teszek gondolataimmal is; a legszebbeket, legérdekesebbeket a szépművészetek föl-kent papjainak mesélem el . . . Mindig arról álmodozom, hogy salonomban híres, nagy emberek gyűljenek össze.

Január 6., — péntek. — A művészet hatalma a különben még oly szerény lelkeket is fölemeli; innét van, hogy a művészember lélekben mindig több, mint mindazok, kiket nem soroz tagjai közé e fölséges szövetség.

Január 11., — szerda. — Holnap, orosz óév utolsó napján, nagy estélyt adunk. Egy hete folyik a készülődés. Több mint kétszázötven meghívó ment szét, mert nagyon-nagyon sok ismerősünk és barátunk szeretne megjelenni. Parisban még senki sem fogad, egész esemény számba megy a mi estélyünk. Azt hiszem, igen sok érdekes és előkelő vendégünk lesz. Még eddig jól folyik miniden. Etincelle

a Figaro hasábjain foglalkozik velünk és dicsőítő himnusz zeng a szép, tehetséges stb. stb. Mária kisasszonyról. Etincelle igazán aranyos lélek; minden csúnyasága mellett is bajosabb és vonzóbb, mint ötven szép asszony. Van benne valami különleges párisi vonás és még valami, ami a kivételes embereket jellemzi. Kérem, figyeljenek, mert valami nehezen meghatározható akarok kihámozni: minden hírnévre jutott, előtérben álló embernek, legyen bár fiatal vagy öreg, nő avagy férfi, van valami bizonyos súly a hangjában, valami sajátságos vonás a lényében, mely mindnyájukkal közös s melyet legszívesebben a kiválóság családi bélyegének neveznék.

A két Coquelin*) is el fog jönni, sőt az idősebbik, ki Lé-oxmak jó barátja, tegnap már nálunk járt, megtekintette a salonokat és útbaigazítást adott az előadásokhoz. G... éppen jelen volt s erősen adta a hozzáértőt; igazán bosszántott. Kicsibe múlt, hogy nem ő osztogatott Coquelinnek tanácsot. Coquelin különben nagyon kellemes ember es pillanatig sem éreztem vele szemben azt az elfogódást, mely pedig rendesen föltámad bennünk, ha először beszélünk valakivel, akiről tudjuk, hogy valak:

Január 13., — péntek. — Fölséges volt a két Coquelin és termeikben csak úgy hullámozott a sok szebbnél-szebb asszony.,, Hogy csak a bájos triót említsem, ott volt mindjárt elsőnek Marquise de Reverseaux, Janvier de la Motte leánya. Mme Thouvenel és Mme de Joly, azután Kessler grófné és mások. Szóval, mint Tony mondaná, ki nem jött el, valamint Julian sem, csupa valamire való népség. G . . -né el volt ragadtatva s a végén, becsületemre mondom, még keringőzni is kezdett Plater gróffal.

Dinervel kezdtük.

A művészek közül elsőnek a még mindig távollévő Bastien-Lepage fivérét említhetem. A fivér természetesen csak fivér, de azért csütörtökön már az igazi Bastien-Lepaget fogom látni. Aztán Georges Bertrand, ki mult esztendőben gyönyörű, megrázó hatású festményt állított ki.

*) Constant és Ernest Coquelin, a franciák híres egykorú drámai színészei.

Zászló volt a címe. Akkoriban fel is említettem krónikámban s ő néhány hálás, kedves sorban köszönte meg. Úgy hívtam meg, mint „Pauline Orell”. Pollack mutatta be. Pár kedves bókot kaptam tőle, mikor meglátta képeimet, melyeket én elrejtettem ugyan, de melyeket Dina újra előszedett, hogy sorra mutogassa mindenkinek, akiket illet. Carrier-Belleuse alig bírta levenni rólam tekintetét egész este. Nagyon érzékeny hangulatban volt s nem győzte hangoztatni: Gloríe Cupido.

Íme, egy fiú, aki nagyon könnyen szerelmes lenne belém, talán máris az, de majd elmúlik. Hiszen láthatja, hogy Gloríe Cupido és semmi egyéb.

Három óraker volt a vacsora. Gabriel ült jobbomon. Talán hatvanan ültünk asztalhoz. Nini bájos volt, szép volt, gyönyörű válla van. Kétúően sikerült a ruhája... de anyám, néném és Dina is kitettek magukért. Az én ruhámat Doucet és én csináltuk, ketten, a jőnevű cég. Egészen Greuze Törött korsója után terveztem. Göndörödő hajiam magas kontyba volt tűzve. Bengáli rózsafüzér volt a virágdíszem. Rövid, apró ráncokba szedett szoknyám mousseline de soióból, kivágott, bő derekam satin merveilleux-ből készült és keresztbe kötött csipkekendőcske borult rá. A felső, rövidebb szoknya szintén mousselineből való, elől nyitott, redős. Rózsa díszítette. Bájos voltam. A gyűlöletes fiók-Potain úgy sétált közöttünk, mint a kísértet s folyton sarkamban volt, nehogy táncolni merjek.

Január 13., — vasárnap. — Étincelle hosszú cikket közölt a Figaróban az estélyünkről, de mert számítottunk rá, senki sincs megeleđedve. A Törött korsóval hasonló össze s félő, hogy a jámbor poltavaiak sértést találnak a hasonlatban. Olyan nagyon ostobák, szegények! A cikk maga nagyon jó, de mert Étincelle múltkor már írt rólam s azt mondta, hogy az orosz birodalom egyik legszebb leánya vagyok, ezúttal már csak a ruhámmal foglalkozott. Innét az elégedetlenség.

Egész lélekkel dolgozom. Azt hiszem, a szent tűz ugyanakkor lángolt fel bennem valahol lent, Spanyolország tájain, mikor a mellhártyagyulladásomat szereztem.

Ecsetforgató mesteremeberből most kezdek művész lenni, nem csoda hát, ha a nagy lelkesedés kissé megzavarja eszemet. Esténként tervezgetek, kompozíciókat rajzolok, s egy Ophélie-képről álmodom éjjel-nappal. Potain megígérte, hogy elvisz a Szent Anna-elmegyógyintézetbe, ahol tanulmányozhatok néhány érdekes főt. Egy keleti jelenetét' is akarok festeni, egy éneklő öreg arabot, aki valami Üangszeri peiniget. Van még egy harmadik hatalmas tervem is, íó lenne a Salon legközelebbi kiállítására: egy farsangi jelenet... Csakhogy akkor Nizzába kell mennem... Nem úgy lesz, A nápolyi carnevalt fogom feldolgozni, Nápolyban nagyjából elkészítem vásznamat s aztán Nizzában kidolgozom. Nizzában úgyis ott áll a villánk... Beszélék, tervezgeted, de azért mégis legjobban! szeretnék itt maradni.

Január 21., — szombat« — C ... né értem jött s meglátogattuk Bastien-Lepaget. Két vagy három amerikai időzött épen nála. Először állottam szemben a művésszel, az alacsony, göndörhajú, piszeorrú kis emberkével. Másnak képzeltem, meg voltam lepve. Imádom a képeit, de lehetetlennek tartom, hogy őt magát valaha mesteremnek nevezzem. Az ember pajtáskodni szeretne vele. Ha azonban vásznait látom, bámulat, lelkesedés, majdnem ijedtség fog el. Négy vagy öt dolga volt a műteremben, valamennyi plen-air kép, természetes nagyságban Gyönyörűek. Van egy különösen szép kepe; mezei jelenetet ábrázol. Egy nyolc-tízestendős leányka legelteti tehenét. A még lombtalan fa, a legelő állat, az egész tájék csodálatosan friss és mondhatnám, költészetet lehellő, A parasztleányka álmodozó gyermekszeme annyi mindent sejtet és tudna mondani. A mi emberkénk olyan bátran tekintget a világba, mint aki nagyon meg van elégedve önmagával. Ez a Bastien!

Aztán hazamentem, hogy segítségére legyek anyámnak vendégeink fogadásában. Igen sokan voltak, — Bizony nem kicsiség Parisban estélyt adni, — mondta valaki közülök.

Január 27., — péntek, — Gambetta megbukott, már

nem miniszter; de hisz ez nem sokat változtat a helyzetem. Én legalább úgy képzelem.

Az eseményekből kiütközik az emberi gyávaság és rosszhiszemőség. Legnagyobb ellenségei, a hajthatatlannak látszó pártvezérek, maguk sem hisznek egyetlen szócskát sem abból a sok undok rágalomból, mellyel a diktatúra Gambettát illeti.

Mindig felháborít az a sok alávalóság, mellyel az ember nap-nap mellett találkozik!

Január 30., — hétfő. — Elhatároztuk, hogy Nizzában a Villa Géryben veszünk lakást.

Szombaton jó napom volt. Bastien, kivel péntek este a Hotel Continental bálján találkoztam, meglátogatott és több mint egy órát időzött nálam. Megmutattam a képeimet s ő hízelgő komolysággal mondott véleményt róluk. Azt mondta, hogy csudálatosan tehetséges vagyok s látszott az arcán, hogy nem udvariasságból beszélt. úgy megörvendtem, hogy csaknem nyakába borultam a kis Öregnek.

Szó ami szó, nagyon boldoggá tett. Ugyanazt tanácsolta, amit Juliantól és Tonytól szoktam hallani, de hiszen hát ő is Cabanel műtermében nevelkedett. Minden művészember más- és másképen dolgozik, mert hiszen valiamennyinek más a felfogása és más a természete; de azért a művészetek abécjáját csak azoknál a mestereknél lehet megtanulni, akiket klasszikusoknak neveznek. Sem Bastien, sem más művész nem adhatja át a maga egyéni sajátosságait a tanítványainak. Csak azt lehet megtanulni, ami megtanulható, ami azon felül van, annak magától kell megjönnie.

Mme de Péronny (Étincelle) is meglátogatott ma s előbb kandallóm mellett, aztán pálmáim árnyában teljes negyedórán át élveztem e két kiváló lénynek, a szellemes asszonynak s a nagy művésznek értékes társaságát s Lelkem csak úgy remegett a büszkeségtől és az örömtől. Többi vendégünket nem is említem; a hivatalos fogadóteremben teljesen anyámra hagytam őket.

Nizza. — Tegnap este nyolc órakor útrakeltünk, Pál,

Dina, Nini és én. Rosaliet, Basilet és Cocot hoztuk magunkkal. A Villa Géry kedves, alkalmas hely, mert bár kivülesik a városon, tíz perc alatt mégis a Promenade des Anglaisen lehet az ember. Szép terrassera és kertje van és kényelmesen, ízlésesen van berendezve.

Minden készen állott fogadásunkra és Pécoux, a gondnok, bokrétával várt ránk.

Ma este omnibuszon jártam be a várost s roppantul élveztem, Nizzában a francia vidámság találkozik az olasa: kedélyességgel, de a párisi vaskos tréfa hangja ismeretlen. Éppen most írtam Juliannak, hogy Nizza épen olyan kényelmes lakóhely, mint Paris és épen olyan festői, mint Granada. Öt méternyire sem kell a Promenade des Anglaistól eltávolozni s máris a legérdekesebb viseleteket» a legfestőibb szegénységet, a legtipikusabb arcokat láthatja az ember. Az a színgazdagság! Miért mennék Spanyolországba? Oh Nizza, bájos délvidék, gyönyörű Földközi-tenger, szeretett otthonom, melyért annyit kellett már szenvednem! Első örömeimnek, bánataimnak, vágyaimnak színhelye!

Mégis csak Nizzában eszméltem először az életre s a sok szenvedésen kívül, mely első tizenöt életévemet besötétítte, mindörökre ideköt az első ifjúság sok édes emléke, melyek legszebb virágai az emberi létnek.

Február 7., — kedd. — Tönkre vagyok téve. Wolff teljes tíz sort, — csupa dicséretet — szentelt Breslaunak.

Hiába veszekszem magammal, nem az én hibám. Az ember annyit tesz, amennyi hajlamaitól és tehetségétől telik, Breslau kizárólag művészetének él, én pedig köntösöket tervezek, ruhadíszról, új szabásról álmodozom, a nizzai társaság megbosszantásán töröm az eszemet s még csak azzal sem védekezhetem, hogy ha az ő tehetsége nekem jutott volna, akkor én is úgy dolgoznám, mint ő. Breslau az ő hajlamait követi, én az enyémet, Szárnyamat szegték, elment a kedvem. Érzem tehetetlenségemet s legszívesebben örökre abban hagynék mindent. Julian azt mondta, mindent elérhetek, ha akarok. Akarni! Akaráshoz bírás is kell! Azokat, kik az *akarok* jelszóval célhoz bírnak érni, belső titkos erő támogatja, mely hiányzik belőlem. De

hogyan magyarázzam meg magamnak akkor, hogy vannak időszakok, mikor nemcsak növekedni látom tehetségemet, hanem a lángész megszentelt tüzét érzem föllobogni újjongó lelkemben!/? Nyomorúság!

Sem magamat, sem mászt nem okozhatok. Még szerencse. Semmi sem gyötri annyira az embert, mint ha azon tépelődik, hogy enélkül vagy anélkül talán mégis sikerült volna célt érnie.

Istenem, add, hogy csalatkozzam, add, hogy igaztanul vádoljam meg lelkemet, erőmet középszerűséggel!

Február 10., — péntek, — Olyan fájdalmas intés volt, hogy teljes három napot mély szomorúságban töltöttem.

Most már nem dolgozom nagy képemen, de egyszerű, hasznos tanulmányokat készítek. Ünnepelesen elhatároztam, hogy egyetlen pillanatomat sem engedem kárba veszni és egyetlen vonást sem teszek, melynek ne volna meg a maga haszna és célja. Koncentrálok magamat Mindnyájan régen ajánlják, Bastien, Julian és a szerencsés Breslau, Igen, igazán boldog, igazán szerencsés és én Habozás nélkül, rögtön felajánlanám mindenemet, amit az én gazdagságomnak., az én szerencsés körülményeimnek neveznek, ha cserélhetnék vele. Megelégednék 10.000 frank évjáradikkal, annyival, amennyivel épen független lehetek s ha volna hozzá igazi tehetségem, megvolna mindenem.

Roppant szerencséje van annak a lánynak s én mindannyiszor nagyon-nagyon mélyen elszomorodom, valahányszor Wolff kritikája eszembe jut. Nem mintha irigy lennék, távol legyen tőlem. Most nincsen kedvem, hogy boncolgassam az érzelmeimet, és hogy találó kifejezések után kutassak ...

Február 13., — hétfő. — Szombat óta új képen dolgozom. Épen két hétig keresgéltem. Két vagy három témát elkezdtem, de mindjárt abban hagytam, így van az, ha az ember nem találja meg az igazit.

Néha előre elhatározom, hogy ezt vagy azt a témát fogom megfesteni, hogy ne teljék az idő haszontalan kereséssel. Azt hiszeim, bele fogom élni magamat és egyre megy, akármit festek, mert hiszen a sokáig keresett téma

sem sikerül minidig, épen úgy, mint az a festmény sem mindig jó, melynek szerencsésen választottuk meg a tárgyát. Igaz, de legalább volt benne gyönyörűségünk, tudtuk, miért örvendünk a munkának! Istenem, mikor fogom már megtanulni, hogy ügyetlen kézben a legjobb képmű sem ér semmit!

Mégis, a legegyszerűbb tanulmányhoz is szükséges, hogy amit lefestesz, tessék neked. Nézzék kérem, én például bebeszéltem magamnak, hogy a tárgy nem fontos, hozzákezdtem valami képhez és négy vagy öt napon át kínlódtam és gyötrődtem vele. Nem akartam félbenhagyni, mert következetes akartam lenni az elveimhez, de nem tudtam dolgozni sem, mert nem szerettem. A végén mégis abbahagytam, mert már nem bírtam tovább s úgy éreztem, mintha tehertől szabadultam volna meg. Most apró vázlatokat készítek s megpróbálkoztam, életemben először, az aquarelle-vel. Minden pillanatom el van foglalva, mert a kisebb tanulmányokat nem számítva, valami nagyobb dolgot is kell vinnem Juliannak. Már tudom, mit fogok festeni. Reményilem, szerencsésen választottam. Három fiúcskát festek le egy nagy kapu tövében. Azt hiszem, nagyon kedves, mulatságos kép lesz. Wolff cikke erős ütés volt, majdnem összezúzott, de hasznomra vált. Gondolkodni késztetett s több olyan dologra jöttem rá, melyet előbb hiába kerestem, nem találtam és nem értettem s melyniek létezésében már-már kételkedni kezdtem. Üdvös lecke volt. Kezdem érteni az annyiszor hangoztatott művészszemvedéseket, a sok lelki harcot s egyebeket. Breslau híres *akarok-ját* Megpróbáltam én is és beláttam, hogy vannak bizonyos lelki eredmények, melyeket csak óriási erőfeszítés arán érhet el az ember; idáig azt hittem, hogy kész adományai a gondviselésnek. Eddig úgy-szólván soha semmiféle igazi erőfeszítésre nem volt szükségem. Túlságosan könnyen, játszva ment a munka s az rontott el. Breslau igen szép eredményekhez jut, de csak szorgalmas munkával; én azonfelül, Ha nem jön meg rögtön és magától, aminek jönnie kellene, ostobán állok vázsnam előtt és nem tudom, mitévő legyek. Ezen változtatnítani kell. A kréta- és ceruzarajzokkal voltam úgy eleinte, de rákényszerítettem magamat és el tudtam érni a tö-

kéletességnek azt a fokát, amelyre vágytam. Olyan dolgokat készítettem, melyeneket sohasem vártam volna magamtól s melyekről azt hittem, hogy társaim is csak titkos fortély, majdnem boszorkányság árán rajzolhattak. Olyan nagyon nehezen tételezzük fel mákokban azt a képességet, mely bennünk nincs meg!

Nagyon boldog lennék, ha mindig úgy tudnék dolgozni, mint most, utolsó napokban. Nem arról van szó, hogy szakadatlanul dolgozzunk, mint valami gép, hanem, hogy szívünk-lelkünk ott legyen munkánknál. Akkor a munka igazi gyönyörűség; akkor nincs olyan nehézség, mellyel játszva ne birkoznánk meg. Én pedig, ki olyan sokszor és olyan keservesen szoktam panaszkodni, hálát, adok Istennek ezért a három napért is, mert hiszen előre reszketek, hogy munkakedvem nem tart sokáig.

Az ember mindjárt egészen másképp látja a világot, apró földi nyomorúságok nem bántják, felül tud emelkedni minden gondon-bajon s a lelkében föllobogó világossággal egyidőben isteni türelem és elnézés szállja meg az értelmetlen tömeg iránt, mely nem bírja derült nyugalmát megérteni.

Február 14, — kedd, — Mennyi élvezetet szerez a szemlélődés azoknak, kik Balzac és Zola műveit olvassák!

Február 15., — szerda. — Az ember lassan-lassan tanul meg látni. Eleinte csak a kép tárgyát és a rajzot láttam a festményen, most pedig „, most pedig annyi mindent látok, hogy ha hüen vissza tudnám adni, nagy festő lennék. A tájat is látom, már; látom és megszerettem a természetet, a vizet, a levegőt, a szint, — a szint különösen.

Február 19., — vasárnap. — Ha tudnák, mennyit küzködöm! Küzdenem kell lustaságom ellen és az ellen a rettenetes *biztosan nem fog sikerülni* ellen, mely megakasztja munkakedvemet. Minden elveszett óra miatt bánt a lelkiismeret. Miért nem rajzolsz, miért nem csinálsz vázlatot, ezt-azt? — szidom magamat. Szint változtatok, valahányszor a Vie moderne rajzait látom s rög-

tön, első próbálkozásra ugyanolyan eredményt szeretnék elérni, mint azok a művészek, kik tíz év óta gyakorolják magukat. Sehogysem tudom megérteni, hogy minden művészet folytonos munkát kíván; dolgozzunk, habár eleinte rosszul is, készítsünk egy sereg rossz művet, hogy később jót tudjunk készíteni, Nagyon keserves és veszedelmes idő, amikor az ember kikerül a nevelő műterem gépies, fegyelmezett munkarendié alól és saját magát kell ellenőriznie, a maga erejére utalva kell további fejlődésének útját megszabnia« Művészember élő lelkiismerete légyen önmagának.

Bennem van művészlelkiismeret, jó jel, de rettenetesen megkínózza az embert.

Jó néhány hónapi a harcolok már magammal és meglehet, ki sem állnám, ha nem kecsegtetne halvány reménysugár, hogy talán szép. derűs korszak termékeny, nyugodt, eredményes munkáját vásárolok meg küzdelmem arán. hogy új, szélesebb látókör nyílik előttem, hogy...

Emlékszem, két-három évvel ezelőtt a mostani boldog Breslau vergődött épen így. Hosszú hónapok teltek el s ő egyetlen léntést sem haladt előre és rettenetes szombatnapokat kínlódott át. Kétségbeeséséiben már-már arra gondolt, hogy otthagyja az ecsetet és a vésőhöz nyúl...

Február 27., — hétfő. — Ezer mindenféle baj és akadály után széthasítottam vásznaimat. A kis csirkefogók nem akartak állni, én pedig, mint rendesen, minden külső nehézséget a magam rovására írtam és kétségbeesetten kezdtem: képemet mindig előlről. Szerencsémre, a kis szörnyetegek annyit mozogtak: nevettek, verekedtek. Hogy igazán; lehetetlen volt kitaranom... Egyszerű tanulmányt készítettem hát, hogy ne kelljen tovább kínlódnom s egyelőre letettem a nagyobb festmény gondolatáról. Bármíhez kezdtem ugyanis, bármennyire tetszett megkezdett témám, rövid egy nap leforgása alatti üres, vagy érzélgős, vagy banális, ügyetlen:, értéktelen munka lett belőle. Sokkal jobb ha egy darabig megint csak tanulmányokat fogok festeni, hiszen olyan kritikus, fordulópont-hoz jutottam most és úgysis annyi időt vesztettem el előbb Biarritzban, aztán betegségem alatt, most pedig mióta itt időzöm, Nizzában.

Ha nem szaladgáltam volna ész nélkül téma után, vagy inkább, ha nem tett volna annyira tönkre az a néhány sor, melyet Wolff írt Breslauról . . . Egyetlen egy dolog van, mely vissza tudná szerezni veszített önbizalmamat: ha olyan képet vihetnék haza, melyet mestereim nagyon jónak találnának; dehát itt van!...

Paris, április 20., — csütörtök, — Különös; most nem vagyok úgy elragadtatva Paristól, mint mikor Spanyolországból tértem haza, de azért most is nagyon örvendek. . . Nem igen tudom érzéseimet meghatározni, mert nyugtalan vagyok, számot kell adnom munkámról s a félelem minden egyéb gondolatomat elnyomja. Előre reszketek, hogy mit mondanak majd mestereim és fázom, ha eszembe jut Breslau, kit a közönség úgy üdvözöl, mint a várva-várt új, nagy művészt. Tegnap felkerestem Juliánt (tegnap reggel értünk haza), de a mester nem úgy bánik velem, mint ezelőtt, nem látja bennem a komolyan törekvő munkást, mint régen; — ragyogást, csillogást igen, de mélységet, alaposságot nem, akaratot nem; — többet kívánna, mert többet remélt. Nagyon fáj. Alig várom, mit szól majd nizzai munkámhoz, de semmi jót sem reményelek már.

Nizzában készült munkáim: Thérèse, egy hatesztendős kisleány, ki faszoros mezei úton igyekszik hazafelé a városból, — természetes nagyságú kép; azután egy ablakon kinéző aggastyán, az ablak párkányán rózsaszín szegfűtő, tele nyíló virágokkal, — természetes nagyságú; egy suhanc, ki zsákot cipel a vállán, — térdkép, ugyancsak természetes nagyságban; — egy tájkép, 0.30 vásznon, — egy másik, kisebb tájkép, 0.10 vásznon, — három tengerkép, — öt vagy hat kisebb tanulmány, néhány krétarajz, két pastellkép, melyek azonban nincsenek bevégezve s néhány tollrajz az albumomban.

Nem tudom, jók-e vagy rosszak s a félelem tüzes hullámként járja végig a tagjaimat.

Április 22., —szombat. — Nem, higgyék el nekem, csak akkor lennék igazán boldog, csak akkor élnék igazán, ha kiváló művész tudnék lenni. Engem nem az boldogít, ami mást. Hírnév és szerelem, ez az emberi boldogság! —

írja Balzac! . . . Hozzátenném, hogy szeretve lenni. Csak függeléke, csak természetes kifolyása a hírnévnek. Breslau szikár, szögletes, darabos leány; igaz, hogy nagyon érdekes feje van, de semmi báj és kedvesség nincsen benne és fiús és senkije nincs.

Csak akkor fogják meglátni benne a nőt is, ha géniusz fölszenteli. Volna nekem annyi tehetségem, mint neki van, senki sem érne utol Parisban... Meg kell jönnie az enyémnek is. örült vágyakozásomban a lángész után úgy, tetszik, végre reám is rám kell szállania.

A sok távollét, megszakított munka... a tanácsnak, a bátorításnak hiánya ... útvesztőbe téved az ember!... Mintha Khinából érkeztem volna, annyira nem vagyok benne az áramlatban.

Oh, azt hiszem, semmit sem szeretek úgy, mint a festészetet; minden boldogságot tőle vártam! Csalfa hajlam, csalfa szózat, csalfa reménység volt! Ma reggel a Louvrebán, voltam és látják, ok nélkül rágalmazom magamat, mert aki úgy tud látni, mint ahogy én látok, annak alkotni is kell tudnia. Előbb a tudatlanság ártatlanságával láttam és néztem, de egyidő óta felnyílt a szemem. Ma ga Veronese nyilatkozott meg teljes fényében és teljes ragyogásában előttem. Az a roppant színgazdagság! jfiogyan történhetett, hogy ezt a művészetet, ezt a hallatlan színpompát idáig üres, szürke, lapos vászonnak néztem? ... Most látok és értek ... Nagyjaink híres k&pei, melyekben eddig csak a köteles kegyelet szemüvegén át gyönyörködtem, most megelevenednek előttem, elbájolnak és fogvatartják lelkemet; megérezem színeik finomságát, *megérezem és megértem a színt. Végre, végre!!*

Egy Ruysdael-tájkép elé kétszer is visszatértem. Még pár hónap előtt nem tudtam meglátni rajta, amit ma láttam, a levegőt, ... a teret... Ez már nem is művészeti, maga az élő természet. Ha pedig most meglátom a képeken mindazt a szépséget, melyet idáig nem vettem észre, annak a jele, hogy azóta gyakorlódott a szemem. Nem történhetett meg ugyanez a csoda a kezemmel is?

Nem állítom, hogy spanyolországi utam előtt teljesen fából lettem volna, de bizonyos, hogy Spanyolország osztalta szét a ködöt előlem . . . Most aztán szorgalmasan

dolgoznom kell, sokat kell festenem bent a műteremben, hogy a szükséges gyakorlatot megszerezze a kezeim. Meg kell tanulnom a festészet technikájának minden csínját-binját, hogy hozzákezdhesek a nagy képeimhez.

Április 23., — vasárnap. — Az imént szemügyre vettem nizzai képeimet. Végigfut rajtam: a hideg, Ha eszembe jut, vajjon mit szólnak mestereim; mondják-e vagy egyre is, hogy jó? Mert Tony, Julian és Batien oly kicsinyek személyük szerint valamennyien ahhoz a roppant hatáshoz mérten, melyet szavaik ébresztenek fel bennem,

Semmit sem várhatunk olyan izgatottan és olyan boldogan, mint a diadalt.

Mért nem tudom, hogyan fogom beosztani időmet. Hétfőn bemegyek a műterembe, hogy újra hozzászokjam. Bátran mondhatják, hogy hónapok óta nem dolgoztam: és Hogy valami hirtelen dolog véget vehet haladásomnak.

Nem adtam oda magamból mindent, amit adhattam volna; siettem, mert minél Hamarabb Parisban akartam lenni... Összecaptam a munkáimat!!! Ez s ehhez hasonló szemrehányások mint sötét felhők kergetik egymást agyamban, nyugtalanság fog el fádom és mégis tüzes lánkok futnak végig rajtam, talán tízszer is egy órában...

Az ég szürke, viharos, esik; meleg, lankasztó szél jár. Ugyanaz megy végbe a természetbeli, ami az én lelkemben ... fizikai hatás...

Másról akartam beszélni; ma reggeli olvasmányomnak hatása alatt a szerelemről lenne néhány szavam.

Szerelem — örök téma. Különös varázsereje van az olyan szerelemnek melyben a férfi mennyekből leszállott istennőnek tekinti a nőt, mert ismeri és belátja velem szemben a saját gyarlóságát... Egy férfi aki beismeri a gyengeségét és megalázkodik! A nő pedig tudja, hogy minden pillantásával kegyeket oszt! . . . Erősen hízeleg az az asszonyi nagylelkűségnek és hiúságnak.

Április 25., — kedd. — Épen elég volt saját nyugtalanságom és nem volt szükségem, hogy anyámék izgatott arccal lessék, vajon hogyan hat rám a bíráló.

Tony körülbelül a következőket mondta: — Dina jelmezes képe nagyon jó; — a tengerparton ülő kis öreg szintén nagyon jó, a Thérése feje sem rossz, de ezen a képen a háttér színeinek valeurje nincs összhangban a leányka ruhájával; kis tájképem nagyon jó, az aggastyán ruhája kitűnő, az aggastyán maga nagyon jól van megrajzolva, de nem elég egyszerű a kép, nem elég kifejező, bár végeredményben sok jó van rajta. Nos, ugye, meg lehetnék elégedve? Még azt is mondta, hogy nagyon pontos munkatervet kell ezentúl betartanom, hogy figyelemmel fogja kísérni haladásomat és hogy bármikor szívesen áll rendelkezésemre, ha hivatom. Aztán egy csésze bouillont szolgáltak fel neki. Anyámék egyre várták, mikor indul meg a dicsérő szóáradat, mely tüneményes művészi képességeimet zengi, a mester azonban, ki öt órára a Salon bizottságának gyűlésére volt hivatalos és nagyon sietett, a várva-várt áradás helyett csak a pohár Marsalat és a levest köszönte meg és rögtön búcsúzni kezdett. (A gyűlés kedvéért választotta a mai napot. A Salon ugyanis mindjárt mellettünk van.) Most természetesen néném azt állítja, hogy Tony ostoba számár, aki semmihez sem ért, anyám pedig azt is hozzáteszi, hogy igazán érthetetlen, hogy a mester viselkedése ennyire lesújtson. Igaz, tényleg haragos arcot vágtam, de nem a mesterre haragudtam; anyámék főleg aggodalma és kíváncsi faggatása bántott... Azt hiszem, az anyák mind ilyenek, dehát az nem sokat változtat a dolgon. Sírni szeretnék s naplómban öntöm ki csordultig tele szívemet.

Boldognak kellene lennem... Nem, majdnem le vagyok sújtva; anyámnak igaza volt... Még mindig nem elég. .. azt akartam volna, hogy a mester így szóljon. .. Hogy fölemeljem a fejemet, így kellett volna szólnia: *Hála Istennek, megérkezett; igen, ezt vártuk magától Most már versenyre szállhat Breslauval, mert különb nála.*

Addig, míg ilyen szavakat nem hallok tőle, nem leszek megelégedve; addig nem oszlik el a kétségbeesés, mely egy év óta nehezedik lelkemre. Addig hiába mondta a tengerparti sziklán ülő kis öreg képére hogy nagyon jó, nagyon jó, hiába hasonlította össze másik vásznamon a levegő s a ruházat színeinek valeurjét, melyet nagyon jól

eltaláltam, hiába nézte meg többször is kis tájképet, melyet kitűnőnek mondott, épen úgy, mint Dina pastellképét s önarcképet, mely nagyjából elég jól sikerült, épen úgy, mint Thérèse című képem is. Mit kívánok hát? Nem tudom . . . hát, hogy annyira sietett; úgy tetszik, nem nézte meg elég alaposan a vásznaimat . . . Azt akartam volna, hogy hosszú dicsőíróban rendkívülinek állítsa a tehetségemet.

Ez a sok *jól van* mindaddig nem fog kielégíteni, míg azt a másik nagyon jól van-t el nem felejttem, melyet most *két éve*, Breslaunak egy bretagnei képére szavazott meg a mester.

Miért nem hiszem mégsem, ha most szóról-szóra ugyanezt mondja az én kis nizzai tájképre? Miért gondolom, hogy ha rólam van szó, a mester dicséretének nincsen ugyanannyi értéke? Miért? Mielőtt Nizzába utaztam volna, Tony azt mondta nekem Breslau Halászleány című festményéről, hogy nagyon jó kép. Most, hogy ugyanezt a képet a Salon csak harmadsorban fogadta el, egyszerűen nem rossznak ítéli . . . Így hát én sem vagyok megelégedve . . . Miért? Először is azért nem, mert anyámék olyan óriási reményéseket fűztek Nizzában készült képeimhez, hogy most csak a képzelhető legmagasabb fokú elismerés elégíthetné ki várakozásukat, másodsor pedig azért nem, mert itt a tavasz s ugyancsak megérik az idegeim. Ha ilyen izgatott vagyok, mint épen most is, úgy ég a karom a vállamnál, egészen fent. Ugye különös? — Tudós doktorok, ezt fejtsétek meg!

Április 29., — szombat. — Hiába, nem vagyok művész. Könnyen, játszva tanultam rajzolni, mint ahogy minden munka csak játék volt nekem, de tovább nem megy... Pedig alig voltara három esztendő, máris rajzoltam, telefirkáltam profilban készült emberi alakokkal a kártyasztalt s azóta folyton rajzoltam, mindig, mindig . . . Megesküdtek volna, hogy művészi hivatás jele... és lássák!... Nincs miért panaszkodnom; hiába, vannak keserves pillanatok, melyeken át kell esni mindenkinek . . . Dehát mi történt? Semmi különös .. . Breslau majdnem mégegyszer annyi ideje dolgozik és tanul, mint én . . . Föltéve, hogy

egyforma tehetségesek vagyunk, akkor igazán rendben megy minden. Már három esztendeje, hogy festeni kezdem! Igaz, de Breslau meg több, mint öt éve fest.

Április 30., — vasárnap. — Vernissage van; egész délelőttötmet a Salonban töltöttem. Villevielle, Alice és íWebb voltak velem. Nagyon csinos fekete ruha volt rajtam. Mulattam, hogy mennyi ismerősöm van Parisban. Beszéltem Carolus Durannal, — nagyon kedves volt — aranyos az az ember. Breslau festménye a legfelső sorba került és siralmasan hat. Nagyon nyugtalankodtam, vajon milyen sikere lesz és nem tagadom, hogy föllélekztem. A beavatottak egyre-másra faggattak, mi a véleményem róla s én azt feleltem, hogy nem szép kép ugyan, de azért jobb helyet érdemelt.

Mai szép napomat Juliánnal folytatott komoly beszélgetésem zárta le. Szememre vetette, hogy szétforgácsolom tehetségemet, hogy nem váltom be a belém helyezett szép reményeket, stb. stb. Zsákutcába kerültem, mondja. Beismerem. Mindketten rajta leszünk, hogy kitaláljak belőle. Bevallottam, hogy kétségbe vagyok esve, mert érzem tehetetlenségemet s mert azt hiszem, hogy mindennek vége. Julian kesergett, hogy eleinte milyen erős voltam, mennyit ígértem s hogy még most is őrzi egy vázlatomat, mely minden műértőt csodálattal tölt el . . . Istenem, édes Istenem, vezess ki innét! . . . Igaz, épen mondanı akartam, hogy Isten máris jó volt hozzám, nem engedte, hogy Breslau sikere megöljön, legalább egyelőre nem. Nem is tudom, hogyan magyarázzam ki magamat, hogy ne adjak aljas színezetet szavaimnak. Ha Breslau képe olyan jó volna, mint amilyennek vártam, ebben a kétségbeejtő állapotban, melyben most vagyok, végzetes lett volna rám. Pillanatig sem kívántam, hogy ne sikerüljön, hiszen nemtelen kívánság lett volna tőlem, de reszkettem, hogy talán fényes siker várhat reá. Alig mertem kezembe venni az újságokat, de Isten megkönyörült rajtam ezúttal.

Május 9., — kedd. — Tony és Julian nálunk ebédeltek. Fantasztikus öltözetet eszeltem ki magamnak. Oly

jól teli az idő, hogy észre sem vettük, hogy éjjeli féltizenkettőig maradtunk együtt. Julian nagyon eredeti, ha pezsgőt iszik, Tony pedig, a szép, fáradt fejű Tony, még szerényebb, még nyugodtabb, mint máskülönben. Az embernek szinte kedve támad, hogy kissé fölkavarja ezt az annyira gyöngéd, nyugodt, „mélabús” lelket. Nem hiszem, hogy lenne *érzés*, vagy szenvedély, mely valaha is magával tudná ragadni a mestert. Annyira nyugodt természetű és annyira a komoly gondolkozás embere, hogy essék bár valaha szívügyekről szó, olyan nyugodtan boncolgatná és fejtegetné, hogyan és mikép eredt, mintha csak valami festményről beszélne. Szóval, hogy összefoglaljuk a dolgot, — amint ő szokta mondani, — aranyos ember.

Sargent*) egyik festménye, a „Fiatallány arcképe”, újra és újra a Salonba vonz. Olyan kitűnő kép, hogy szívesen látnám akár múzeumban is. Van-Dyck és Velazquez mesterművei mellett.

Május 20., — szombat. — úgy le vagyok verve! Adtam-e beszédre okot, mióta Parisban vagyok? Még csak excentikus sem vagyok már ... És Olaszországban tettem valamit talán? Egyszer megengedtem, hogy az az ostoba kis Antonelli titokban megcsókoljon. És aztán? Irtózom, ha eszembe jut? Hány fiatal lány teszi és tette meg már s nem dült össze a világ, nem kárhoztak el valahányszor fülemig jutnak csak foszlányai is a hírek, mely rólunk és különösen énrőlám regél, egészen megdermedtek a bámulattól.

Volt egy szerencsétlen pörünk: bevégeződött. — Most új téma kell, most engem támadnak . . . engem, aki napi nyolc-tíz órai munka után egyedül, csendesen üldögélek könyveim között és hiába töröm fejemet, mit beszélhetnek rólám. Szememre vetik, hogy más erkölcsi világban élek, mint egész üreslelkű, pletykázni szerető, telhetetlen társaságom; olyan gondolatokat, olyan tetteket írnak rovásomra, hogy az már . . . Azt mondják, huszonöt éves vagyok s olyan sértő függetlenséggel ruháznak fel, amilyen-

*) Híres amerikai arcképfestő

ben sohasem volt részem. Megáll az eszem s úgy szeretném, ha kisírhatnám magára.

(Tegnap G . . .-vel, Beaumetzvel és Bastien testvéröccsével voltam a Salonban, Bastien-Lepage új festményt tervez: egy kis parasztfiú a szivárványra bámul. Gyönyörű lesz, én mondom önöknek. Micsoda tehetség!

Május 22., — hétfő. — Azt hiszem, soha senkit nem fogok szeretni tudni . . . egyet igen . . . csakhogy az az egy nem fog engemet megszeretni soha! Juliannak igaza van: csak úgy állhatok méltó bosszút magamért, ha magasan rágalmazóim fölé emelkedem. Ha talán a világ nagyjai közül köthetnék valamelyikkel házasságot, gazdagot, fényeset, előkelőt? Szép volna! . . . Vagy ha olyan sokra vihetném a művészetben, mint Bastien-Lepage, hogy egész Parisnak rajtam csüggjön a tekintete? Milyen kedves tőlem! Épen úgy beszélek, mintha csak kívánnom kellene valamit, hogy rögtön beteljesedjék, pedig bevalhatnám, hogy mindig, mindenben szerencsétlen vagyok, istenem, Uram, adj módot, hogy bosszút állhassak magamért! . . . Nem fogom elhagyni a szenvedőket . . .

Május 25., — csütörtök. — Ma reggel Carolus Durannál voltunk. Milyen bájos, kedves ember! Kicsit mosolyognunk kell rajta, mert Carolus Duran mindenhez ért. Dehát miért is ne érthetne? Kitűnő céllövő, jó lovas, tud táncolni, zongorázik, orgonál, gitárt penget, énekel. Mondják, rosszul táncol; mindegy, de bájosan csetlik-botlik tánc közben. Spanyolnak és Velazqueznek képzele magát. Arca, alakja, megjelenése igen kellemes, társalgása lebilincsel; egész lényén meglátszik, hogy nagyon jó fiú és hogy nagyon meg van elégedve magával. Olyan őszinte boldogsággal tud elmerülni saját becses személyének bámulatába, hogy csak mulatni tudunk rajta, de nem vesszük rossznéven, ellenkezőleg. — Ha meg is mosolyogjuk néha, azért mégis megnyeri a szívünket, különösen ha elgondoljuk, hány elbizakodott ember van a világon, kiknek pedig negyedrészt anyni okuk sincs a kérdésére.

Nagyon komolyan veszi magát, dehát képzeljük magunkat az ő helyébe. Kinek ne zavarodnék meg kissé feje?

Ma reggel sehogysem akart kiürülni a műterme. A felülről beáramló napfény különös, meleg világossággal áradt szét az igen szép, modern helyiségben. Valamennyi látogatónak arcán ünnepélyes várakozás és feszült figyelem tükröződött és Carolus épen olyan nyomatékkal és fontoskodva járt-kelt közöttük és adta a nagy mestert, akár csak Faure* szokta a Don Jüanban vágy a Rigolettóban. Hegyesre pödört bajusz, ördögös hegyes szakáll, művésziesen felbodrozott baj, szigorú, hideg tekintet, szóval minden külső kellék megvolt, hogy a nagy művész érdekes legyen. Néha-néha íróasztalához sietett és följegyezni valamit, közben persze nem feledkezett meg arról sem, hogy homlokát tenyerével dörzsölgesse, mintha a gondolatait kellene rendeznie. — Nagyon túloz, az bizonyos, de én azért mindig boldog vagyok, valahányszor ilyen érdekes és külsőségekre adó emberrel akadok össze, mert a régen letűnt, romantikus századokat juttatja eszembe. Nem találunk még egy ilyen zenéből, ecsetből és kardforgatásból összetett embert és ha olykor nem állhatjuk meg nevetés nélkül, ez a mi hibánk. Carolus Durannak van igaza, annál is inkább, mert tehetsége igazolja önhietségét és nagyozolását.

Hölgyekhez különösen figyelmes szokott lenni; legalább úgy mondják. Kedves közhelyeket mond nekik.

— Melyik képet találta legszebbnek múltkor a Salonban? — kérdeztem tőle.

— Lehet is képekben gyönyörködni, ha maga ott van? — válaszolta.

Egyszer elpanaszoltam, hogy nem megy a munkám...

— A művészet nagyon makacs valami, — felelte. Persze maga azt kívánná, hogy ép úgy lába előtt heverjen, mint mi, férfiak; csakhogy nem teszi ám! Ellenáll és épen azért imádjuk.

Nagyzó, szemfényvesztő, minden, amit csak akarsz, de én nem titkolom, hogy irtózom a túlságosan tökéletes emberaktól és azt tartom hogy jaj azoknak, kik a Carolus Duranhoz hasonló kivételes, kérkedő, bájos egyéniségben csak a nevetséges tulajdonságokat bírják megtalálni. Ne

*) Jean-Baptiste Faure zeneszerző és operaénekes.

érveljenek azzal, hogy vannak nagy emberek, kik roppant lángeszük dacára is szerények és csöndesek tudnak maradni. Igaz, de annál rosszabb nekik és nekünk.

Akit kivételesen nagy adományokkal ruházott fel a gondviselés, annak legyen elég bátorsága is és ne restelljen kiállani a világ elé, ne restellje megmutatni és csillogtatni az erejét, mert ha otthon marad és behúzódik a zugába, épen olyan tökéletlennek fog látszani, épen úgy elmerül az embertömegben, mint legmindennapibb embertársai

Május 26., — péntek. — Felhőborító, hogy hogyan bíralták el a munkánkat; — még Zilhardt az egyetlen, kivel érdeme szerint jártak el, — ide hogy a többivel mit csináltak, egyenesen utálatos és igazán elszomorítja az embert,

Úgy kellene, hogy a művészberek legyenek a világ legbecsületesebb, lelelkiismeretesebb emberei, pedig épen fordítva áll és nagyon szomorú vagyok.

Május 28., — vasárnap. — Fitz-James hercegnő felkeresett minket, hogy bemutasson leányának ma esti bálján. Anyám azt mondja, hogy a hercegnő egyike a legkedvesebb lényeknek, kikkel valaha találkozott. Lehet, elég sűrűn látogatják egymást, de én még nem tudok ítéletet mondani.

Nem igen van kedvesebb dolog a világon, mint az olyan előkelő, finom társaság, melyben sok csinos, üde, fiatal leányka mozog. Az öreg hercegnőnek nagyon sok unokaöccse, unokahúga és unokája van. A legismertebb és legelőkelőbb hangzású arisztokrata nevek képviselőit ismertem meg s az a néhány ember, kikkel már előbb is találkoztam, szintén a legelőkelőbb családból való. Amit engem illet, igazán örvendtem, hogy megjelenhettem termekben, de azért egész idő alatt arra a kis pastellképre gondoltam, melyet ma reggel kezdtem és mellyel nem vagyok kibékülve.

Így nem érdemes társaságba járni. Legalább két hónapra volna szükségem, hogy újra hozzászokjam. Dehát vajon mulattat és érdekel-e? Ostoba, üres, egyhangú élet!

És vannak emberek, akik csak ebben tudnak lélekzeni! Nekem a kevés is elég, csak épen annyit óhajtok belőle, hogy el ne szokjam tőle. Legszívesebben csak pihenésből keresném fel és azért, hogy olykor megmutassam magam, akár a híres államférfiak, nehogy azt higgyék, hogy a hottenották földjéről jöttem, vagy hogy holdlakó vagyok.

Május 29., — hétfő. — Tegnap a Boisban kocsiztunk Adelinevel, ki folyton emlegette, hogy Paris legarisztokratikusabb körébe jutottunk, ma pedig a királynőnél és a két Fitz-James hercegnőnél voltunk fogadáson, aztán Turenne grófné, Mme de Briey és az amerikai hölgy látogatását adtuk vissza.

Reggel Juliánnal beszéltem. Dina nagy pastellképét nagyon jónak találta.

Jövő évre valami nagy festményt kell készítenem. Az utcai jelenet, melyet festeni szándékoztam, nem nagyon tetszik Juliánnak, nem igen egyezik bele. Engem nagyon csábít, de nem merem mondani, mert csak azok engedhetik meg maguknak, hogy annyira képük tárgyának hatása alatt álljanak, mint én állok most, akik már igazi nagy festők. Nálam még nevetséges. Egy farsangi jeleneten is gondolkoztam, de aztán lemondtam róla. Félek, csak színek halmaza lenne . . . Egészen átérzem ellenben egy másik képem tervét; majdnem két éve foglalkoztatja szívemet, lelkemet . . . Nem tudom, elég erős lesz-e télen, hogy megfesthessem —Lehet, hogy mint festmény közép-szerű lesz, de lesz benne igazság, érzés és élet. Rajzban biztos kezű festő nem hibázhat el olyan képet, mely egész lelkét betölti... Mikor Arimathiai József eltemeti Krisztus testét s a kösziklát már a sír elé hengerítették, mindenki elhagyja a szomorú helyet, csak Szűz Mária és Mária Magdolna virrasztanak a szent sír előtt az éjszakai csöndben.

Az isteni drámának ez egyik legszebb és legkevésbé kiaknázott jelenete.

Végtelen nagyság és fenséges egyszerűség nyilatkozik meg benne és megrázó jelenet, mert emberi. — A nagy fájdalom utáni kimerülésnek rettenetes nyugalma hatal-

mába keríti a két szerencsétlen asszonyt . . . Csak a külső elrendezést kell tanulmányoznom ...

Június 3., — szombat. — A rajzversenynek vége; semmi komolyság nem volt benne. Csak két munkát dícsérték meg, épen a legrosszabbakait, az érmet pedig nem adták ki. Mintha mestereink mulatni akarnának rajtunk.

Délután háromtól ötig a Salon bejárata előtt gyűjtöttem. XV. Lajos korabeli mohazöld bársonnyal díszített halvány rózsaszínű ruhám pompásan illett arcomhoz. Rengeg ember jött-ment. Izabella királyné nagyon kedves volt hozzám. Sok kedves ismerősömet és barátomat láttam, köztük a rokonszenves amerikai hölgyet, ki 20 frankot adott. Senki sem ment el úgy mellettem, hogy valamit ne adjon. Ha semmi nem bánt, nagyon bájos tudok lenni és megnyerek minden szívet. Három fiatal művész haladt el gyors léptekkel mellettem s véletlenül rám esett a tekintetük. Megálltak, tanakodni kezdtek s egyikük visszatért és 40 sout dobott perselyembe. úgy-e kedves? Gyűjtőnapokon rendszeren el szokták kerülni a kéregető hölgyeket s mindenki futva menekül, ha véletlenül közéjük téved, öt órára a hercegnőhöz voltunk hivatalosak. Vácomfesse de Janzéhez vitt minket, kinek pompás palotája tele van műkincsekkel s aki, mint Balzac mondaná, egyike Paris királynőinek. Később Fitz-James hercegnővel és unokájával kikocsiztunk a Boisba.

Június 8., — csütörtök, — Négy óra múlt; teljes napali világosság árad be. Szorosan bezárt ablaktáblákkal csinálók mesterséges éjszakát magamnak. Az utca már tele van kék zubbonyos munkásokkal Szaporán haladnak a permetező esőben, hogy megkezdjék napi robotjukat. Szegények! Mennyit keli fáradniok s mennyit nyögdécseljük apró keserveinket mi, kik Doucet-től vásárolt csipkét viselünk testünkön! No ez ugyancsak üres és elcsépeletmondás volt tőlem. Minden ember szenved és panaszkodik, bármelyik társadalmi osztályhoz tartozzék is, mert mindenkinek megvan a maga jó oka rá. Én ugyan e pillanatban kivételesen nem panaszkodom, mert azért hogy nincs elég tehetségem, sajnos, senki fiát nem vonhatom fe-

lelősségre. Különben is csak akkor szoktam panaszkodni, ha valami igazságtalanság esik rajtam, valami olyasmi, amit el lehetett volna kerülnöm, mert nem az élet mérte rám, hanem az emberek. Pedig hányszor megtörtént már velem a múltban ... és a jelenben is. Nem baj, hátha javamra válik mostani önkéntes száműzetésem, hátha belém száll az igazi, a várvavárt művészi alkotószellem. Boldog Carolus Duran, ki máris hírnévre tett szert s ki el tudja hinni magáról, hogy minden idők legnagyobb mestere! Elmegeyek Bretagneba; ott fogok dolgozni.

Június 20., — kedd. — Semmi újság. Néhány látogatás, festegetés ... és Spanyolország, Spanyolország! Théophile Gautier egyik könyve idézte emlékembe. Hogyan? Nem volt álom? Csakugyan bejártam Toledot, Burgost, Cordovát, Sevillát, Granadát? Granadát! Hogyan!? Igazán saját szememmel láttam e tündérvárosokat, melyeknek pusztá neve is varázst lehel? Lázás vágy fogott el. Csak vissza, vissza, csak viszontlátni még egyetlen egyszer! Bejárni mégegyszer, de egyedül; vagy pedig rokoni-élek jöjjön velem, hiszen annyira megszenvedtem” múltkor, hogy családotul kellett utrakelnem. Oh, Spanyolország, költészet és művészetek földje! Milyen kár, hegy olyan nagyon rövid az élet, mert Parisban lakni szép dolog ugyan, de csak a kezdetek legkezdeté. Bejárhatni a nagyvilágot, utazni gyönyörűségből, élvezetből, megnézhetni minden szépet! Hat hónap Spanyolországban, hat hónap Olaszországban! Olaszország, Róma, nagyságnak, dicsőségnek megszentelt földje! Lázba ejt a pusztá nevetek!

Milyen sajnálatraméltó sors jutott az asszonynépségnek, a szabadságot élvező férfivel szemben. Csak a mindennapi élet szabadságáról beszélek, csak annyi függetlenségről, amennyivel az ember kénye-kedve szerint járhat-kelhet, látogathat, ebédelhet otthon vagy a vendéglőben, indulhat gyalogsétára a Boisban vagy betérhet egy-egy kávéházba. Az ilyen szabadság művészembernek féltehetség, a közönséges értelemben vett emberi boldogságnak pedig háromnegyed része.

Rajta, nagyratörő nők, fogják mondani önök, ha

igazán felsőbbrendűek vagytok, szereztétek meg magatoknak ezt a függetlenséget!

Csak hogy nem lehet ám, mert a világ megbélyegzi a nőt, a fiatal, szép nőt értem, ki elég merész volt, hogy függetlenítse magát. Minden tettét, szavát megfigyelik, minden mozdulata örökös szóbeszéd és gáncsoskodás tárgya s következésképpen még sokkal kevésbé szabad, mint társai, kik nem sértették meg a dőre társadalmi szokásokat.

Nem segíthetek, csak sajnálkozni tudok szegény nememen. Álmodozunk tovább Olaszországról és Spanyolországról. Granada! Faóriások, ragyogó égbolt, csörgedező patak, rózsaliget, napfény és árnyék, nyugalom, béke, csend és költészet hazája!

Június 21., — szerda. — Levakartam képemet, még a vásznat is eldobtam, hogy látnom se kelljen, mert megöl. Szent festészet, sehogysen boldogulok veled. Igen ám, csak hogy úgy vagyok veled, hogy mihelyt bevégezlek, vagy félredobok egy-egy képet, alighogy föllélekztem utána, azonnal kész vagyok újrakezdeni. Eddigi műtermemet bárbe adták és új gazdája még ma átveszi,

Június 22., — csütörtök. — Bolondulásig megszerettem egy kis palotát a Rue Ampère-on, azt hittem, teljes boldogság volna benne lakni s egészen búskomor voltam, hogy anyámék már találtak másutt megfelelő lakást.

Egy egész emelet műteremmel, erkéllyel csak az én külön birodalmam lenne. Anyámék az első emeletet laknák, a fogadóterem a földszintet foglalná el. Kert is van, kint festhetnék a szabadban s mégsem kellene hazulról elmennem. Olyan szép terv volt, hogy azt hittem, sohasem teljesezhetnek. Szívesen fizettem volna akár 5000 frank bánatpénzt, annyira megszerettem. Nos, most hát megvan, még bánatpénz sem kellett, beköltözhetünk, ha akarunk s íme, egyszerre elment tőle a kedvem, úgy találom, hogy messze van, hogy a műterem nem elég nagy, hogy kissé drága, legfőképpen pedig sajnálom, nagyon sajnálom, hogy el kell hagynom a Champs-Elyseest. Ne feledjük azonban, hogy idáig meg épen azon álmodoztam,

hogy az Avenue de Villiers környékére, a művésznegyedbe kerüljek s megismerkedjem néhány művésszel. Vágyaimnak ez a része most megvalósul, de persze, egész sereg kétely támad bennem. Hátha azt hiszi majd a világ, hogy eljövendő sikereimet művészbarátainknak köszönhetem? Van még másik is: idáig azon keseregtem, hogy senkim sincs, kinek rajzaimat, terveimet megmutassam és mondjuk csak ki, elégedetlen voltam, mert nem volt hozzáértő művészközönségem, hogy tehetségemet csodálja. Most hát lesz körülöttem művészember elég, csak épen az nem lesz, amit megmutassak nekik. Délután öt órakor elmentünk Bastien-Lepage műtermébe. Brisbane-t és L...-t vittem magammal. A nagy művész ugyan Londonban időzik, de testvéröccse, Emil Bastien, készséggel megmutatta bátyja tanulmányait és vázlatait. Nagyon kedves órát töltöttünk, beszélgettünk, neveltünk, dolgoztunk s a lehető legkedvesebb, legjobb hangulatban telt az idő. Ha Breslautól hallanám, úgy meg tudnám irigyelni ezt a művészi légkört. Most magam is belejutottam, Vajon többre fogom tudni vinni?

Június 23., — péntek. — Délután öt órakor L . . . Dina és én újra a nagy művész műtermében voltunk. Emil Bastien állott modellt, Egészen kicsi, hármás vagy négyes számú vásznon dolgoztam.

A nagy Bastiennek tulajdon palettájáról, az ő színei vel, az ő saját ecsetjével, az ő műtermében festettem s a művész édestestvére volt a modellem!

Mintha álom vált volna valóra. Mennyi édes gyerekséget lehetett hozzáfűzni, mennyi babonát. A kis svéd leány áhítattal nyúlt a palettához, én pedig elrejtettem magamnak egy keveset már-már száradni kezdő színeiből. úgy remegett a kezem és olyan boldogan neveltünk.

Június 24., — szombat. — Minden rendben van. A palota a miénk. Nagyon szomorú vagyok, hogy el kell hagynom a Champs-Elyséest. Nemcsak megszokás fűz hozzá, de valami más, különös érzés; mintha lefokoztak volna minket. Kis palotánknak hatalmas, mély-földszinti helyiségei vannak; a konyha és egyéb háztartási helyisé-

gek itten vannak elhelyezve. A magas földszint külső előcsarnokához tíz-tizenkét lépcsőfok vezet fel s innen díszes üvegajtón át a belső csarnokba jut az ember. Az előcsarnokból jobbra hatalmas terem nyílik, melyből igen szép fogadótermet lehet majd csinálni, ha lebontják a válaszfalat és egyesítik a mellette levő kis kerti szobával. Az ebédlőt is a földszinten rendezik be. A kiépített kocsi-feljáró a kerten át a fogadóterem és az ebédlő előcsarnokához vezet.

Az első emeleten öt szoba, fürdőszoba és több öltözőszoba van. A második emelet egészen az enyém és előcsarnokból, két lakószobából, könyvtárszobából, műteremből és öltözőből áll. A műtermet és a könyvtárait hatalmas ívezet köti össze, úgy, hogy ha akarom, tizenkét méter hosszú és hét méter széles termet nyerhetek.

A világítás pompás; három oldalról és felülről ömlik be a napfény. Szóval, álmomban sem találhatnék alkalmasabb és kedvesebb lakást. Mit akarok még? Úgy tetszik, mintha távol esnék a világtól, pedig a Boulevard Madeleinről a Boulevard Malesherben át tíz perc alatt el lehet kocsi-val érní. Most hát a Rue Ampere 30. sz. alatt fogunk lakni, a Rue Brémontier sarkán. Ablakomból az Avenue de Villiers-re lehet látni.

Mit kívánhatnék még? Csak ne volna olyan fárasztó az az átköltözés és ne kellene elhagynom régi lakásunkat, melyben oly nyugodtan éltem.

Már mindegy, már nem lehet megváltoztatni. A szerződés készen vár a közjegyzőnél.

Június 30., — péntek. — Nem találom helyemet. Tévelygek . . . nem megyek semmire sem! Rettenetes! Épen múltkor beszéltünk róla Juliánnal. Azt mondja, másfél év óta semmit sem csinálok. Itt-ott egy-egy hónapi lázas munka, de csak ötletszerűen, csak hirtelen föllobbanásból s aztán újra tétlenség és csönd.

Semmi következetesség, semmi tervszerűség, sőt még igazi energia sincs a munkámban. Eltévedtem. Össze kellene szednem minden erőmet, rá kellene kényszerítenem magamat, hogy minden héten egy-egy tanulmányt készítssek, ehelyett azonban csak kapkodok fűhöz-fához, harminc

féle dologba kezdek egyszerre s ha meg is tetszik egy-egy téma, mikorra odáig jutok, hogy földolgoznom, már elhagyott minden bátorságom, mert érzem, hogy nem tudom-tisztessegesen megcsinálni. Megpróbáltam, hogy rendszeresen eljárjak újra a műterembe, de nem bírtam, egy-egymagamban viszem-e valamire? Megdöbbenve állok. Nem tudom, merre forduljak, mitévő legyek, nem vagyok képes egy egyszerű tanulmányt összehozni. Mindig többre vállalkozom, mint amennyi erőmből telik s aztán kétségbe esem, ment nem sikerül. Egész ideges vagyok már . . . úgy látszik, nem is fogok soha, soha festeni tudni. Idáig legalább nem festettem egyetlen becsületes dolgot sem, pedig három éve küzködöm a színekkel . . . bár az is igaz, hogy ennek az időnek legalább fele munka nélkül telt el . . . Kapkodok, mint a vízbefülő. Bátorság! Erős akarattal és kitartással még célt érhetek . . . Megpróbálok . . . Nem, nem; csak valami váratlan, hirtelen dolog vezethetne vissza ai rendes mederbe. Igen ám, csakhogy az ilyen hirtelen fordulat is csak kitartó, türelmes munkának lehetne eredménye, s közben újra meg újra úrrá válnék fölöttem az a keserves meggyőződés, hogy soha nem lesz igazi, nagy festő belőlem.

Szobrász legyek?

„A vésőtől vissza fog térti az ecsethez, de későn, amikor még jobban el lesz gyengülve.”

Mitévő legyek? Szeretnék meghalni.

Július 12., — szerda, — Erősen dolgozom, kedvenc témámat készítem elő. Nem lesz könnyű feladat. Olyan vidékre kellene mennem, mely megfelel képzeletemnek. . . valahová, ahol sziklasírok vannak. Szeretném, ha nem lenne messze Paristól. Talán Capriba? Egészen keleties s még sincs annyira a világ végén. Mindegy, akármilyen szikla, csak szikla legyen. Csakhogy a sírnak igazi sziklasírnak kell lennie, olyannak, mint aminők Algírban és főképp Jeruzsálemben vannak, sziklába vésett, régi zsidó nyugyóhelynek. Honnét veszem a modelleket? Találok odalent eleget, kiválaszthatom a legjobbakat, igazi, természethű öltözetben. Julian szerint csacsiságot művelek. — Megérti, — mondja — hogy a nagy mesterek, kiknek a

festes technikájával nem kell törődniök, messze földre is elutaznak, hogy a helyszínen fessék meg képeiket. Megtehetik; nekik csak egyetlen egy hiányzó értéket kell keresniök, melyet önmaguktól nem adhatnak meg, a valószínűséget, a természeti és történeti igazságot értem. Én azonban, kiből még annyi mindenféle művészi képesség hiányzik . . . Épen azért kell elutaznom és helyszínen dolgoznom, hogy legalább igazság és őszinteség legyen képeimben, hiszen egyéb értéket úgy sem önthetek bele. Hogyan kívánhatná a mester, hogy lemondjak erről az egyről is? Mit érne az egész festmény, ha valahol Saint-Germainben készülne és Batignolles jelmezbe öltöztetett zsidók állnának modelt? Odalent ruhákra sem lenne gondom, festeném, ahogy látom, ahogy ott hordják az ősi, még most is korhű öltözetet. Odalent önként adódnék sok olyan szín, helyzet, melyre magától nem is bukkanna rá az ember. Igaz, hogy az utazással rengeteg idő vész el. Két hét, míg eljutok Palesztinába, kettő, míg berendezkedem, szóval egy teljes hónap. Szeptember 15-én indulnék, 22-én ott lehetnék, október 10-én hozzákezdhetnék a munkámhoz. Három hónapot szánok reá; egy héti míg alkalmas helyet találok és a képet felrajzolom, másik hét, míg festéshez kezdhetek. Október 24-én megkezdhetném a festést és november 1-re a főalak arca készen lehetne. A testre s a ruhára tíz napot szánok. November 11-én hozzákezdek a másik alakhoz s ennek tíz nap alatt szintén el kell készülnie. November 27., 28., 29. és 30-án megfesteném a kép előterét, a következő tíz nap alatt a háttérét. December 10-re készen kellene lennem, hiszen majdnem kétszer annyi időt szánok rá, mint amennyi tényleg szüksége³.

Július 25., — kedd. — Kedves, bájos este. Mindenki jó hangulatban volt; vidáman, de azért csöndesen, nyugodtam beszélgettünk, mintha zene tompította volna le a kedélyeket. Csak épen művészetekről nem esett egyetlen szó sem. Tiszta szerencse, hogy Julian eljött ebéd előtt és megnézte a festményemhez készült tanulmányokat és nagy vázsnamat, melyre már felvázoltam krétával a főalakot.

Ezt nevezik aztán fejtörésnek.

Igen, most igazán töröm a fejemet. Bezzeg nem törtem tavaly, mikor olyan témán dolgoztam, mely nem érdekelt. Oh, ha meg tudnám csinálni, úgy, amint érzem!!! Julian is egészen beleélte magát. Nem is tételeztem volna fel róla, (elég igazságtalanság), hogy ennyire át tudja érezni a szépségét a jelenetnek. Gyönyörűen ki tehetne aknázni a benne rejlő kétségbeejtő némaságot és vigasztalanságot . . . Mindennek vége. A sír előtt görnyedező szegény asszony nem csupán a fájdalom megszemélyesítője; sokkal több ennél: kimondhatatlanul megrázó, nagy drámának a részese, megrendült lélek, aki nem, vár és nem remél többé semmit ... Az isteni tragédiának annyira szívhezszóló, fenséges és megkapó pillanata ez, hogy alig várom, hogy feldolgozzam s úgy érzem, mintha felülről fűvő sugallat ösztönözne.

Nem tudnám jól megfesteni? Mikor tölem függ? Mikor saját két kezemmel teremthetem meg? Égő vágyam, makacs, szenvedélyes, tántoríthatatlan akaratom ne bírná létrehozni? Nem oszthatnám meg lekeni felindulását másokkal, úgy, amint lobbót vetett bennem? Dehát miért nem?! Miért kételkedem? Hiszen szívem, lelkem, egész gondolatvilágom ezzel a képpel van tele; készen áll előttem és nem tudnék úrrá lenni a technikai nehézségeken? . . . Mindenre képesnek érzem magam . . . Csak beteg ne legyek közben . . . Imádkozni iogok, hogy betegség ne támadjon rám.

Kezem ne tudná megalkotni, amit a fejem akar? . . . Ugyan, ugyan!

Térdenállva könyörgök, én Uram. én Istenem, ne álljad útját az én égő vágyamnak. Porba omolva emelem hozzád alázasatos szívemet, esdő szavamat . . . Nem, nem, azt sem kérem, hogy megsegíts, csak azért rimáinkodom, ne támassz ellenem szükségtelenül akadályokat.

Július 27., — csütörtök; 28., — péntek; 29., — szombat. — Azt hiszem, még sem lehet az egész festményt műtermen kívül megfesteni. Alkonyati jelenetet ábrázol sa« alkonyat alig tart egy óra hosszát. Nem másolhatom hát, mint a fényes nappal készülő képeket szokták, mint ahogy Bastiéc-Lepage és minden pleinair festő dolgozik, termé-

szet után. Nagyon nagy nehézségekre bukkanok. Mégis, talán-módját ejtethem valahogy. Amennyire tudom, elkészítem Algírban s aztán, ha javítani kell vagy ha újra kell kezdenem ... legalább nem állok tanácstalanul.

Július 30., — vasárnap; 31., — hétfő. — Este eljött Robert-Fleury s tanácsot ültünk, előbb, képem fölött, azután általában egész haladásom fölött. — Nem dolgozom úgy, mint kellene. Két év óta nincs semmi folytonosság munkámban, bármihez, kezdek, semmit nem végzek be. Igaza van . . . Azt mondja, hogy ilyen szaggatottan végezeit, rendszertelen munka mellett csoda, ha ennyire is jutottam. Minden művészet következetességet és makacs kitartást kíván, de annak igazán nem sok értelme van, hogy Rövidebb-hosszabb megszakítás után megfeszített munkában töltsék el egy-két hetet. Így sohasem fogok előbbre jutni. Igaz, beteg voltam, utazgattam, műtermem sem volt . . . Most semmi külső akadály nem gátol s magamra vessek, ha mégsem fogok haladni.

A képem jó és meg fogom tudni oldani feladatomat, mondja a mester. E heti munkám kiadós volt. Hogy azonban bátorságot öntsön belém, ahhoz még jobb kritikát kellett volna mondania. Azt, hogy ép olyan erős vagy még erősebb vagyok, mint . . . hogy oda juthatok, ahová akarok. Azzal vigasztal, hogy senkit sem ismer, aki ilyen rövid idő alatt többre vitte volna nálam és hogy bohóság tőlem, ha panaszkodom. Négy éve dolgozom! A legtehetségesebb, legszerencsésebb festőművészek is csak hét, nyolc, tíz esztendei munka árán vitték valamire, — állította Robert-Fleury. Kegyetlenség!

Szeretném a fejemet falba verni, A legszebb beszéddel sem használok magamnak. Valami olyasmit kellene festenem, hogy a lélekzetük is elálljon a bámulattól . . . Más-kép nem bírom visszaszerezni nyugalمامat.

Augusztus 1., — hétfő. — Az utca! Robert-Fleurytól jövet az Arc de Triomphe-hoz vezető úton hajtattunk végig. Félhétre járt az idő. A környék házmester családjai utcagyerekei, munkásemberei, napszámosasszonyai,

suhancai a sétatér padosorain vagy a házak, de főképen a korcsmák kapujában élvezték a szép nyári estét.

De hiszen az utca csak úgy ontja a sok nagyszerű témát. Egyik nagyszerűbb, mint a másik! Nem gúnyolódásból mondom. Az utca élete, maguktól adódó, természetes jelenetei igazán ecsetreméltók. A nagy mestereket is csak az a képességük tette nagygyá, hogy ki tudták aknázni az élő természetet.

Elragadtatva s azzal a meggyőződéssel tértem haza, hogy nagyon ostoba embernek kell lennie, aki kigúnyolja a festészetben a naturalismust; legalábbis fogalma sincs róla, hogy mi az, úgy kell megragadni az élet festői jeleit, amint kínálkoznak. Meg kell választani tudni és meg kell ragadni tudni őket, A választani tudás a művész értékének a próbája.

Arcképem rettenetesen banális lesz. Félig kivágott fehér batisztruhában ülök egy nagy karszékben. A mester szemtől-szembe festett le, mintha épen beszélgetnék valakivel. Elég élénk kép, de nagyon banális.

Térjünk vissza az utcához . . . Nem aknázhatnám én ki ezt a bányát? A tájképeket, pleinair jeleneteket nem szívesen érinteném; e téren Bastien-Lepage-é a korlátlan hatalom. Az utcának ellenben még nincs . . . Bastienje, A mi kertünkben olyan jói be lehetne rendezkedni hozzá.

Augusztus 8., — kedd. — Daudet *Bois en exil* című műve kissé megzavarta fejemet. Egyszer már olvastam, de most újra előszedtem. Bájos részletek vannak benne; az elemzésnek olyan finomsága, a kifejezéseknek annyi szépsége, hogy el vagyok ragadtatva tőle. Részletek, melyek megríkatják az embert, melyeket érezni kell ...

Az én életem nem is élet; csak akkor élek, ha dolgozom; míg festek, úgy tetszik, a boldogságomat szövögetem s ha tétlen vagyok, mintha minden megállana körülöttem, sötétség és némaság vesz ilyenkor körül.

Augusztus 9., — szerda. — Modelt ültem. Aztán Robert-Fieury velünk ebédelt. Megmutattam mai vásznamat, egy rongyszedőasszony képét. Az asszonyt reggel állítottam meg az utcán. Tony nagyon jónak találta. Itt van előttem

és nézegetem. Még nem kész, de Tony azt mondta, ne nyúljak hozzá, dolgozzam fel még egyszer. Ha néha véletlenül sikerül a munkám, bolondos, gyerekes örömet érzek. Szeretem magamat.

Augusztus 10., — csütörtök. — Az a szerencsétlen Tony ugyan elrajzolta a balkezet az arcképeimen. Hiába akadémikus valaki, hiába viseli a becsületrendet, afelől még épenúgy lehet prédája a . . . különösen, ha annyira rajta van, hogy becsületos munkát végezzen. A mester azt mondta, hogy valóságos lidércnyomás nehezedett rá és belefájdult a feje, mikor látta, hogy nem sikerült rögtön, az első nekilendülésre.

Egyetértek vele, hiszen olyan jól ismerem e sötét erőket, melyekről sejtelve sem lehet azoknak, kik nem *közülünk valók*.

Tony minden este naplót vezet, akár jómagam; vajon mit írhat rólam? Azt hiszi, hogy Breslau babérjai megzavarják az álmomat ... De hiszen ismeri alázatosságomat . . . Igaz ugyan, hogy már ki merem mondani: *festményem*; de még mindig úgy tetszik, túlmerész vagyok s csak azóta teszem, mióta oly sokszor hallottam hozzám hasonló senkik szájából emlegetni: a vázlatom, a képem . . . stb. és bár a magam részéről nevelésnek tartom, azért mégis beszélhetek fennhangon így, mert nem akarom a saját legbelsőbb hajlamom kedvéért kisebbiteni és lealacsonyítani a mesterségemet. úgy-e értik, kérem?

Augusztus 13., — vasárnap. — Hajnali három óra; nem tudok aludni. Este bemutattam Tonymak egy tanulmányomat, a „Rongyszédőt”, melyre „Na úgy . . .” volt a megjegyzéses s aztán újabb képtervezetemet, melyet nagyon jónak mondott. Ez a tervezet tulajdonképpen nem új; majdnem ugyanolyan elrendezésű, mint amilyen a legelső volt, melyet azonban elszakítottam s most aztán újra megcsináltam. Úgy látom, hogy úgyszólván módon kell megragadni a képtárgyat, amint az ember képzeletében legelőször megvillan; különösen áll ez azokra a témákra, melyeken szívvel-lélekkel csüngünk. Robert-Fleurynek igaza van; aránylag könnyű lesz megfesteni ezt a képet. A jelenet bizonyta-

lan órában játszódik le, a körvonalak homályba vesznek.. Minden azon fordul meg, — és ezt jó lesz megjegyezni, — minden azon fordul meg, hogy hogyan találom el és hogyan hozom összhangba az égnek, az alakoknak és a tájéknak a hangulatát és aztán, ami még fontosabb, hogy hogyan adom vissza az alkonyat varázsát s az épen előbb történeteknek roppant szomorúságát és mindent felülmúló szörnyűségét.

A mester azt állítja, hogy most *megtaláltam*; az alakok, mozdulatok átérzettek, *szívhez szólók* és csak az a fontos, hogy úgy rögzítsem meg, amint *érezem*.

— Ha a színeket, a hangulatot jól eltalálja, ha sikerül összhangot teremtenie ez.; az s amaz között, nagyon-nagyon szép darab lehet belőle, — mondta.

Igen, igen; valami őrjöngéssel vegyes rémület-félének kell kifejezésre jutnia benne.

Tőlem függ!

Azután éjfélkor lefeküdtem s niútem törődtem tovább a naturalizmussal, a festészettel s az utcával, melyekről napközben vitatkoztunk volt- Csak ez a kép lebegett szüntelenül előttem, hiszen egyre jobban és jobban leköti egész lelkemet s hogy már egyszer magával ragadott a képzeletem, egész láncsor vonult, el szemem előtt. — Láttam, amint dolgozom rajta, elkészült elfogadják, kiállítják. Tömegek állomásoznak előtte. Torkomat fojtogatja az izgalom, örült félelmet állok ki, hogy aztán mondhatatlan gyönyörűséggé változzék bennem. S mikor mindeme érzések végigborzongtak rajtam, hogy közben az izzadság is kivert, három óra-kor felkeltem ágyamból, olvasni kezdtem s most, vázlatomat magam elébe állítva, naplót írok. Előkészítem magamat! a legkegyetlenebb csalódásra!! De nem, nem; meg kell próbálkoznom, hiszen nem tudhatom előre . . . Talán csak az este megivott két csésze tea nem enged aludni . . . Oh, nem! . . .

Augusztus 15., — kedd. — Isten nevében! Szeretném, ha nem gondoltam volna annyit rá, ha nem fűztem volna hozzá reményeket. Az embert a jó váratlanul szokta érni és sohasem olyankor, mikor várta; csakhogy én nem várok semmit ... De az álmomat mégis elveszi. Olyan gyönyörű lehetne! Úgy előttem áll!

Augusztus 17., — csütörtök. Utoljára ültem a mesternek. Művészem új képtárgyat keres, valamit, ami modern is, meg hatásos is legyen . . . valamit, amelyen akt is szerepeljen. „Csakhogy olyan nehéz szép modellt találni,” — mondja. Épen úgy tesz, mintha legyőzhetetlen akadályoktól kellene tartania . . . Azt hihetnők, hogy egész Európában nem akad egyetlen szép testű nő . . .

Úgy látom, Robert-Fleury nagyon helyesen ítél meg engem. Olyannak tart, aminőnek valóban látszani akarók, vagyis egészen helyesnek, bájosnak, illetve, hogy komolyabban beszéljek, egészein fiatal leánykának, sőt gyermeknek, abban az értelemben, hogy bár az asszonyok nyelvén beszélek, magamban, *lelkem mélyén*, angyali tisztaságot őriztem meg. Valóban azt kell hinnem, hogy a szó legszentebb értelmében becsül engem s képtelenül elcsodálkoznék, ha valaha valami . . . kétértelműt mondana előttem. Többször említettem már, hogy mindenről beszélek . . . Csakhogy mód és mód között különbség van; több valamit értek, mint amit az illendőség sugall, valamit, amit nyelvbeli szigorúságnak, szemérmességnek nevezhetnék. Jóllehet, úgy beszélek, mintha asszony volnék, de . . . metaphorákban; úgy intézem a dolgot, hogy bár mindent megmondok, a kényes tárgyat magát mégsem érintem. Olyasvalami ez, mintha ahelyett, hogy egyszerűen kimondanám: a festményem, így szólnék: az a munka, melyet készítettem. Soha, még Julianna! szemben sem használom a szerető, maîtresse, liaison szavakat, melyek pedig annyira kifejezők és megszokottak, hogy egészen otthonosan hangzanak. Közismert dolog, hogy tudunk róla, de azért az ember átcsúszik rajta, úgy tesz, mintha nem tudna, mert hiszen úgy-e elkerülhetetlen, hogy Szerелеm őfelsége, ha csak futólagosan is, ne szerepeljen olykor némi kis csúfondáros vagy kárörvendő formában a társalgásban. Robert-Fleuryvel leginkább művészetről beszélek, de még akkor is . . .

Úgy látom, Robert-Fleury az efajta . . . ismeretségeket nagyon egyszerűnek találja és természetesnek veszi, de ia bennem van annyi őszinteség, hogy nem adom az ostobát s nem tettem magam, ő viszont van annyira tapintatos, hogy még kevesebbet mondjon róla, mint akár én. Olvasóim nem alkothatnak teljesen hü képet rólam, mert hi-

szen naplóban csak mint komoly lény jelenek meg és minden kis cifraságot levetem magamról. Életben, csevegés közben, kedvesebb vagyok; szín, ötlet, fordulat, újság, kifejező erő, pajzánság van a beszédemben ...

Ostoba és hiú vagyok . . . íme, most azt hiszem, hogy akadémikusom olyannak lát, mint amilyenek én látom magam és a *jóakaratomat* is méltányolja, mint ahogy a színészek játékaról szokás mondani. Az ember túlozza a saját érdemeit, — közismert dolog, — olyankor is érdemet tulajdonít magának, mikor egyáltalában nincsen; jól van, mind-egy, ismerjük el, de most aztán megmondhatom, hogy azért mégis nagyon kellemes, ha el tudjuk hinni magunkról, hogy megbecsülnek. Egyébként pedig Robert-Fleuryvel és Júliamnál szemben nyíltabb vagyok, mint bárki mással. Ha velük beszélek, biztos talajt érzek a lábam alatt és a biztonság érzése megadja lényemnek azt a bájt, melynek híjával lennék máskülönb.

Augusztus 18., — péntek. — Bastient nem találtuk otthon. Néhány szót hagytam hátra s futtában megtekintettem Londonból hozott festményét. Züllött, összetört emberkét, egy sarki hordárt ábrázol, aki rátámaszkodik egy szegletköre. A robogó kocsik zaját véli hallani az ember. A háttér csak épen jelezve van, de az alak! Ördögös egy ember!

Oh az ostoba fajankók, akik őt mesterembernek mondják. Hatalmas és eredeti művész, költő, filozófus; mindenki más csak mázoló mellette . . . Aki Basti en festményeit látta, rá sem tud nézni mások képeire, mert az övéi szépek, mint a természet, mint az élet. Múlt napokban Tonynak igazat kellett adnia nekem, hogy csak nagy művész tudja hüen másolni a természetet, sőt ahhoz is igazi nagy művész kell, hogy egyáltalában megértse. Az eszménység a választani tudásban rejlik; ami pedig a kivített illeti, az tetőfoka legyen mindama tudásnak, melyet a tudatlanok materialismusnak neveznek. Fesd le, ha akarod, akár Enguerrand de Marigny-t, vagy Ágnes Sorel-t, de hogy a kezük, a hajuk, a szemük élő, természetes és emberi legyen.

A kép tárgya kevésbé fontos. A nagy mesterek sokszor korukbeli témát dolgoztak fel. Bárhogyan vesszük,

természetesen mindig a modern thema a legérdekesebb, de azért az igazi, az egyedül helyes naturalizmust a kivitel módjában találjuk meg. A természetet, az életet adjuk vissza; a szemek beszéljenek! Az mindegy, hogy Mme de La Valliere-t vagy Sarah Bernhardtot ábrázoltuk-e! ... Persze, így esetleg kisebb az érdeklődés, de hiszen . . . Mindegy, akár Mlle de La Valliere-t, akár Stuart Máriát vesse vázsonra valaha Bastien-Lepage és legyenek bármilyen halott, kopott és agyoncsépeelt művészi themák, a mester keze alatt új életre fognak feltámadni. Egy kis arcképvázlatot is láttam, az idősb Coquelin képét, . . . Gyökeret vert a lábam; az ő arcjátéka, az ő kézmozdulata; beszél, a szemét hunyorítja!

Augusztus 19., — szombat. — A kertünkben dolgozom; egészen bátran felhasználhatom Parc Monceau-beli képnek. Egy tizenkétesztendő, zubbonyos, kötényes legénykét festek, aki képes újságba elmerülve ül a kerti padon, üres kosarával maga mellett. Mindennapos kép utcánkön és sétatereinken.

Augusztus 21.. — hétfő. — Törni-zúzni tudnék! Semmit sem csinállok! És az idő múlik. Hogy már negyedik napja nem ülök modelt, egy plenair tanulmányt kezdtem, de esik és a szél felborít mindent. Szóval semmit sem dolgozom.

Becsületemre mondom, belebolondulok ebbe az ürességbe! Azt mondják, hogy az e fajta kínlódás a művészi értéknek a mértéke. Eh, dehogy! Mértéke, igen, az intelligenciámnak és azt bizonyítja, hogy nem vagyok vak . . .

Pedig hát három esztendeje festek.

Augusztus 22., — kedd, — Rosalie kíséretében megnéztem a vásárt a Temple-téren. Nem győztem elég tágra nyitni a szemem. Micsoda csodálatos hely. Vásároltam ugyan egy és más lomot a műtermembe, de aztán egyebet sem csináltam, mint az utcai típusokat nézegettem. Oh, az utca!! Ha az ember hüen le tudná festeni, amit lát! . . . istenem! A *látnitudásnak* képessége megvan bennem és még most is kábult vagyok attól, amit láttam. Taglejtés, mozdu-

lat, a teljes lüktetésében megkapott élet, az igazi, az élő természet. Oh, meglepni és aztán visszaadni tudni a természetet?

Ez a nagy probléma! Miért is nem vagyok képes?! ... Az a buta Tony Robert-Fleury jól mondta: — „Ha bennem annyi magasratörés lenne, mint kegyedben, Kisasszony, mindent megtennék a világon, hogy úrrá legyek mesterségemen.

Így eltelve, hazatértem, s most a látottakról vázlatokat csinállok; egy utcai padot, melyen kisleánykák játszadoznak. Végtelenül bájos együtt ez a sok gyermekarc. Csinállok egy utcai kávéházi asztalt, két férfivel; jellegzetes mozdulatuk és arckifejezésük most is előttem van és sikerült vázsonra vetnem. A kávéház tulajdonosnője az ajtófélfához támaszkodik.

Lefestek még egy Temple-béli hirtelenszőke fiatal leányt, ki nevetve támaszkodik piaci bódéjához, melyben halotti koszorút árul. Ezt a képet ki lehetne dolgozni a műtermemben ...

A másik kettőt azonban kint a szabadban kellene megcsinálnom . . . Nem tudom, miért beszélem el Önöknek mindezt. Holnaptól kezdve . . . Ez aztán a munkaláz!

Nagyszerűek azok a jelenetek, melyeket futtában fog el olykor az ember. Mintha nyitott ablakon át néznék a körülöttünk folyó életet, következtetünk és kitaláljuk embertársaink jellemét, szokásait, egész napi küzködését. Csodálatos, végtelenül érdekes, mozgalmas kép! Csakhogy! . . .

A tudatlanok azt hiszik, hogy ahhoz, hogy valaki, modern vagy reális legyen, elég a legelső elibénk kerülő jelet, úgy ahogy adódik, változtatás nélkül lefesteni. Ne is változtassunk, de tudjunk kiválasztani és megragadni, mert az a nyitja mindennek.

Augusztus 23., — szerda. — Ahelyett, hogy derekasan dolgoznék akármilyen tanulmányon, sétálni járok. Igen, a kisasszony művészi sétákat rendez és szemlélődik! Kétszer voltam a gyermekmenhelyen, délelőtt is, délután is.

Az óvónéni már barátom; ami pedig a gyermekeket illeti, hála a bonbonok özönének, már második látogatásomkor körülfoztak, ruhámba csimpaszkodtak és úgy szorongtak körülöttem, mint valami elragadó kis birkanyáj. Biza-

lommal tele, ártatlan, félénktekintetű szemüket rámelve követtek mindenüvé, ingadozó apró lábukon. Leültették őket és játék közben, anélkül, hogy önmaguk észrevették volna, verseket mondattak velük.

Alig tértem haza, vázlatot készítettem: *Sinite parvulos venire ad me*. Jézus és a kisdedek. Oh! Ha volna elég tehetségem!

Augusztus 28., — hétfő. — Vannak napok, mikor igazán elhiszem magamról, hogy vagyok valaki. Nos, miért? Figyeljenek: Lehetetlen, hogy ez az alkotási láz, ez a lendület, munkámnak ez a nagy szeretete, ne valami nagyot legyen hivatva jelenteni. Lehetetlen, hogy valaki, aki anynyira látja és érzi, érti a természetet és a formát, miként én, ne jusson el . . .

Felrajzoltam nagy festményem második alakját, aztán hirtelen lekaptam T . . . , net, aki munka közben bejött hozzám s hogy meg ne zavarjon, csendesen félreült egy könyvvel. Soha semmit ne változtassunk a kínálkozó jeleneten; semmiféle változtatás nem éri meg. Az igazi nagy művész ellesi az alkalmas pillanatot és azt örökíti meg, amit épen lát . . .

Ebből az igazságból azt a tanulságot kell levonnunk, hogy ahhoz, hogy valaki hüen tudja másolni a természetet, lángész kell. Afféle közönséges művész csak parodizál.

A különben ügyes festő, ki csupán a másolás kedvéért másol, olyan közönséges, mindennapi művet hoz létre, melyet a mindennapi ember realistikusnak nevez s melytől jocosan szokott olykor undorral elfordulni.

Nem azon fordul meg, hogy valamit kiválasztunk s úgy vetjük papírra, amint látjuk; az ellesett mozdulat, az eredeti állás csak félig-meddig marad emlékünken és a beállításban mindig van merevség. Az kell, hogy a jelenet a lelkünket ragadja meg és hogy lelki szemünk megőrizze a *benyomását* annak a pillanatnak, melyben festményünk tárgya elibénk ötlött. Erről ismerjük meg a művészt.

Elovtastam Ouidanak, ennek a nem nagyon tehetséges írónőnek egyik könyvét; Adriane a címe; angol.

Könyv, mely arra számít, hogy a legnagyobb mértékben

elérzékenyítsen. Legalább húszszor jöttem kísértésbe hárem-négy év óta, hogy újra kezembe vegyem, de mindig ellenálltam, mert jól emlékeztem, milyen mély hatással volt reám és tudtam, hogy újra halalmába kerít. Művészetről és szerelemről szól és Róma a színtere . . . három olyan körülmény, melyek mindegyike külön is szenvedélyesen érdekel; még a szerelem legkevésbé. Hagyják ki a szerelmet e könyvből s még mindig marad elég, ami megőrjítsen. úgy imádom, úgy tisztetem Rómát s olyan szenvedélyes szeretet lobog iránta bennem, hogy nem találok párját. Mert az *igazi* Rómát, a művészek és költők Rómáját nem homályosíthatta el bennem az a félvilági Róma, melyért anynyira megszenvedtem. Most már csak a költői és művészi Rómára emlékszem és térdre borulok előtte.

A könyv szobrászatról beszél, amiről még mindig nem mondtam le s tegnap este aludni sem tudtam miatta!

Oh, isteni hatalma a művészetnek! mindenek fölött álló, földöntúli érzés, mely mindenért kárpótlást nyújt! Gyönyörök gyönyöre, mely a föld röge fölé emel! Szorongó szívvel és könnytől nedves arccal borulok térdre Isten előtt, hogy ne tagadja meg kegyelmét tőlem.

Gyakran azt hiszem, hogy meg kell bolondulnom; tízfélét is csinálnék egyszerre; érzem, hiszem, — értik-e? — *hiszem*, hogy valami nagyot fogok alkotni és lelkem ismeretlen magasság felé röppen.

Csak ne következnek annál mélyebb bukás utána . . . Rettenetes a visszazökkenés, de kérlelhetetlenül meg-meg látogatja életünket ... A fellángolás óráit a levertség sötét napjai váltják fel; mindkettő alatt szenved az ember . . . Mégis, nem vagyok elég nagyképű, hogy azt merném mondani, egyformán szenvedjük meg.

Csak ne beállítani! És a jelenetet ábrázoló nagy festmények? Az enyém!? No igen, hiszen ez is majdnem ugyanaz; jelenet, mely hirtelen kap meg, hirtelen ragad magával.

Ha olvasmányod vagy gondolatod élénken foglalkoztatja képzeletedet, akkor úgyszólván látod ugyanabban a palástban az eseményeket.

Biztosra veszem, hogy minden nagyszabású festői műremek ilyen módon született meg.

Ami nem így született, az csupán tapogatózás, toldozgatás, iskola lehet. Csak azt fessed, ami egészen eltölt, ami fogva tart és nem hagy megnyugodni.

Dumasnak igaza van: — Nem te tartod fogva a tárgyat, de tárgyat tart fogva téged — A játékos, ki száz fillért kockáztat, ugyanazt az izgalmat érezheti, mint a másik, ki százezer tallért tett fel. Nagyon jól megértem.

Olyan nagy szükségét érzem, hogy tolmácsoljam benyomásaimat, oly heves művészi vágy sarkall, oly sok, még zavaros -eszme forrong agyamban, hogy egy szép napom feltétlenül formát kell ölteniök ...

Oh, a forma, a forma!

Augusztus 29., — kedd. — Ez a könyv feldúlja lelkemet. Ouïda sem nem Balzac, sem Sand, sem Dumas, de olyan könyvet írt, mely egyes . . . hivatáshói eredő okokból, lázba ejtett. A művészetről nagyon helyes nézetei vannak és ismereteit olaszországi műtermekben szerezte, mert hiszen ott élt.

Megfigyelések vannak benne . . . Azt mondja többek közt, hogy igazi művésznek — nem a művészet mesterembereinek, — a megszerkesztés összehasonlíthatatlanul fontosabb a legtokéletesebb kivitelnél. Marix, a nagy szobrász (fa regényben) azt mondja a fiatal hősnőről, a jövő leendő lángeszű asszonyáról, mikor meglátja ennek első szobrászati zsengeit: „Jöjjön és dolgozzék; azt fogja elérni, amit akar.” — Még a Julian-műteremben történt, hogy Tony Robert-Fleury hosszasan elnézte rajzaimat s aztán így szólt: „Igen, dolgozzék, kisasszony, *azt fogja elérni, amit akar.*”

Nem a helyes irányban dolgoztam. Saint-Marceaux azt mondta rajzaimról, hogy nem a festőnek, de a szobrásznak a rajzai s magam is mindig a formát szerettem mindennekéfelett.

Imádom a színt is, de most, e könyv után, . . . sőt már annakelőtte, ... a festészetet szegényesnek látom a szobrászat mellett. Majdnem gyűlölöm, mint ahogy gyűlölök mindent, ami utánzás, ami család.

Semmisem bántja és bosszantja szememet annyira, mint mikor a festészet a természetszerűen síklapú vásznon

domborművet akar utánozni. Van-e valami ízléstelenebb, mint a festett basrelief, akár művészi képeken, akár bolti festett papíron találjuk? A falfestményeknek keretet utánzó szélrajzai, legyenek bár a Louvre termeinek mennyezetén ... Vagy a polgári lakások faragott faborítást avagy csipkedísz utánzó festett falai! Gyűlöletes!

De hát mi tart vissza? Semmi. Szabad vagyok, berendezkedésem is olyan, hogy semmi sem hiányozhat művészi boldogságomhoz. Egész emelet az enyém; előcsarnok, öltöző, szobák, könyvtárterem, nagyszerű világítású műterem, mely tetszés szerint bármely oldalról kaphatja a fényt: kis kért, melyben szintén dolgozhatom . . . Szócsövet is csináltattam, hogy ne kopogjanak be minduntalan s magamnak se kelljen gyakran lefáradnom.

Mit dolgozom? Egy kisleányt festek, aki vállára borított fekete szoknyácskában áll a nyitott esernyő alatt. Szabadban csinálom, az eső majdnem mindennap zuhog. Aztán ... de hát mit ér mindez? Mit ér, ha egy márványba öntött gondolathoz hasonlítom? És mit csinállok három évvel ezelőtt megrajzolt szobrommal, mely még 1879. októberéből való. Julianék feladták a témát s én épügy fölkeltem rajta, mint szentasszonyaimon, — Ariadne! Julian és Tony azt mondták, hogy helyes érzékkel alkotam meg s én magam tűz és láng voltam érte, mint mostani képemért. És íme, e thema kedvéért három év óta folyton készülődöm, hogy hozzákezdek szobrászati tamil m anyaimhoz . . . Egyáltalában nincs erőm banális dolgokhoz . . . A rettenetes „mire jó?” szárnyamat szegi.

Theseus elvitorlázik az éj leple alatt s a magára maradt Ariadne kétségbeesve szaladgálja be a pirkadó hajnali fényben a szigetet. Most a legmagasabb sziklaoromra hágott s íme, a fölkelő nap legelső sugara épen jókor érkezik, hogy megmutassa néki a látóhalár szélén eltűnő hajót... Ekkor ... Ez a pillanat az, melyet meg kell ragadnom s melyet olyan nehéz elbeszélni. Nem hívhatja vissza s nem mehet tovább; tenger köröskörül; a hajó már-már alig kivehető kis pont a nagy végtelenben; nem bírja, a sziklára roskad, feje jobbjára hanyatlik —; olyan helyzet, mély a teljes elhagyatottságnak minden borzalmát, a gyáván cserbenhagyott szegény nőnek egész mélységes kétségbeesését

kifejezi . . . Nem tudom, meg bírom-e értetni magam; a tehetetlenség dühe, a leveretés teljes megismerése az, ami engem itt vonz. Ugye, megértik, kérem, Ariadne fájdalomtól kimerülten áll a meredek szélén s a tehetetlenség dühe marcangolja, mint ahogy engem szokott; — most már minden mindegy, vége mindennek!... A sziklászakadék a brutális erő, mely az akaratot béklyóba veri... Igen; ez az!

Hiába, a vonalak távlata csak elfogultság, csak csalás, a színek előtérbe helyezése nyomorult számítás, melylyel mesterember hízeleg magának, de ami a gondolatnak határt szab és szárnyát szegi.

A festészet gondolkozái és költői csak a nyolcadik fokon állhatnak meg a művészetek ranglétráján. Hogyan is történhetett, hogy ennyire félreismertem, hogyan is ragaszkodhattam olyan bolondmód szívósan hozzá? ...

Augusztus 30., — csütörtök. — Magdolnát rajzolom, nagyszerű modellem van: de ha nem volna is. három évvel ezelőtt képzeletem meglátta azt a főt, melyet meg kell alkotnom s ebben az asszonyban ugyanazokra a vonásokra, ugyanarra a rettenetes, kétségbeesett arckifejezésre ismertem.

Nekem a festészetben az élet, a modernség a képen kifejezhető mozgalmasság tetszik. De aztán hogy is mondjam? ... Bár kétségbeejtően nehéz, majdnem elsajátíthatatlan valami, mégsem tud igazi lelkesedést támasztani!;

Egyedül Bastien-Lepage *Jeanne d'Arc*-ja volt az a festmény, mely úgy meghatott, mint soha más, mert valami rendkívüli, valami meg nem nevezhető titokzatosság van benne . . . Magasztos jelenség, melyet a művész teljesen átértzett, amelyet az ihlet télijes teremtőerejével tudott a vásznán kifejezésre juttatni; Bastien valami fenséges, em-Keri s egyben természetfölötti themát keresett, olyat, aminő, Jeanne d'Arc élete valóban s melyet senki sem értett meg, öelötte. Pedig hány Jeanne d'Arc-ot festettek már, én édes Istenem! Akárcsak Opheliát vagy Margarétát! A mester, most egy Opheliát akar festeni; biztosra veszem hogy isteni lesz. Ami Margarétát illeti, én, szegény gyarló, tervezek egyet ... Az ő életében is van egy pillanat, akár Jeanne d'Arc esetében . . . Az a pillanat az, mikor a

fiatal leány, de nem az Operaház selyemruhás Margarétája, hanem a falunak vagy kisvárosnak egyszerű, — ne vesesse nek kérem, — emberi leánya, — mikor az eddig még érintetlen lelkű fiatal leány, ki az imént találkozott először Fausttal, kertjébe lép s félig csodálkozó, félig mosolygó, félig gondolkozó arckifejezéssel megáll, mert valami ismeretlen, új, gyönyört okozó s egyben mégis bánatos érzés virradt fel a lelkében. Remegő keze alig tartja a kicsúszni készülő imakönyvet . . . Elutazom valamelyik németországi kisvárosba jövő nyáron s ott festem meg.

De hát mit is csináltam ezen a nyáron, édes Istenem? Semmit! Margaréta várhat még, úgysem kezdhetek hozzá egyelőre. És mostani képem? . . . Olyan szép, olyan fenséges dolog. Nem lenne jobb, ha várnék még egy évet s akkor festeném meg, mikor biztosabb leszek a dolgomban? Jaj! alig jutottam el a művészetek Abc-jéhez s ahelyett, hogy azt gyakorolnám, olyan bolond vagyok, hogy költeményekről ábrándozom. Mindennap Julian műtermében kellene lennem délutáni három óráig s aztán nem ártana három-négy óra hosszat a mintázásban gyakorolnom magam. úgy bizony. És miért nem teszem? Miért történik minden fordítva ezen a világon? . . .

Igaz, hogy nálam sokkal gyengébb festők dolgoznak nehéz, nagy témákon, de ezek azok közül valók, akik már elérték fejlődésük legmagasabb fokát és mines erejük, hogy magasabbra jussanak. Én nem vagyok erős, de az lehetek; most még csak a beköszöntőnél tartok; hiszen mindössze sincs öt éve, hogy dolgozom. Az idősebb Robert-Fleury teljes négy éven át rajzolt, mielőtt ecsethez mert volna nyúlni s hányan, — de hányan vannak, kik két évet töltöttek el csupán a gipszmintákkal s aztán hosszú évekig gyakorolták a természet után való rajzolást! ... Én jól rajzolok s már ott tartok, hogy nem festek rosszul; amit csinállok, abban élet van, alakom mozog, beszél . . . Mit akarok még? Semmit, előre! . . . Csak nagyságot nem tudok jósolni magamnak a festészetben . . . azaz . . . Belezavarodtam, magam sem tudom . . . Belezavarodtam. Ostoba! Tanulja meg előbb az ember a mesterségét. A vázsonra varázsolt gondolatnak, szépségnek és bölcsességnek titka a kivitel tökéletességében és a természet helyes felfo-

gásában rejlik. Úgy kell megjeleníteni tudni az életet, hogy a színek énekeljenek, mert minden igazi szín énekel. Mind-egy, kit vagy mit ábrázoltunk, csak hűen adjuk vissza, mert a hűség maga az élet.

Hát a szobrászatban, ott talán kevésbé fontos a kidolgozás? No igen, ott több kell, ott alkotni kell. Szín és vonal nagyon gyarló eszközei a művészetnek; szobrászember lehet ügyes a kőfaragásban, a kidolgozásban, de mégis más az, mert ott teremt . . . Igazság, megtestesülés, való-ságos valóság az, mit a véső életre hív, ha művész keze vezette; megkövesült gondolat, fenséges, titkos, mélyreható értelem, ha alkotója nem nélkülözte az égi tüzet. Mindkét művészet megköveteli az anyagi munkát, de a szobrászat anyagi része egyszerűbb, nemesebb, . . . mondhatnám becsületesebb. Jobban bele lehet vinni égi ragyogását, legfel-sőbb rejtelmét annak az isteni valaminek, amit nem lehet szóval megnevezni, de ami bent él a lélekben . . .

Szeptember 1., — péntek. — Anyámtól levél jött, azt írja, hogy fiatal szomszédaink barátjaikkal együtt meg-érkeztek s nagy vadászatokra van kilátás. Anyám szívesen hazajönne, de mert azt mondtam neki, hogy értesítsen, ha . . . Hát értesített. De most. Újra elmerülök a bizony-talanság, kétség és töprengés tengerébe. Ha elmegyek, a kiállítás megint füstbe megy . . . Dolgoztam volna csak nyáron át, mindjárt meglenne most a jó ürügyem, hogy pi-henésre van szükségem, de így szóba sem jöhet. Pedig vall-juk be, hogy nagyszerű lenne, bár igaz, hogy misem kétsé-gesebb . . . Négy napon és négy éjjelen át utazzam és egy egész évnek a munkáját áldozzam fel, csak azért, hogy ta-lán meglessem valakinek és elvétessem magam egy időig soha nem látott idegennel? ... Nem sok értelme lenne ... Jóelőre elutasítom ugyan magamtól ezt az esztelenséget, de ki tudja . . . talán mégis megteszem . . . egyáltalában nem felelek a tetteimért . . . Elmegyek Jacob anyóhoz, a kártyavetáshöz; múltkor előre megmondta, hogy nagyon beteg leszek.

Húsz frankért két napra való jókedvet vásároltam ma-gamnak. Jacob anyó, ha kissé zavarosan is, de nagyszerű jövőt jósolt . . . Pár dolgot állhatatosan újra meg újra

megmutatott a kártya és pedig, hogy óriási fényes sikerein lesz, melyről majd az újságok is beszélnek; aztán, hogy,, «agy művész válik belőlem .... végül, hogy szerencsés változás áll be az életemben, jól megyek férjhez, rengeteg pénzem lesz és igen szép utazásokat fogok tenni.

Olyan boldogan megyek aludni, akár valami kicsi gyerek s az egész boldogság mindössze 20 frankomba került-Nem megyek Oroszországba, Algírba fogok menni, ... ha a szerencsének rám kell találnia, ott ép úgy utolér, mintha Oroszországban lennék . . .

Jó éjszakát, Jacob anyó főt tett velem, holnap pompásan fogok dolgozni tudni.

Szeptember 5., — kedd. — Mindennap esik. Kétségbe-ejtő nekem, aki kint szeretnék festeni. Az esernyős kislányt bevégeztem, rosszul sikerült és a kislánynak olyan kellemetlen arca volt, épen olyan, mint minden kilenc esztendőös kis utcai csirkefogónak, ki egyszerre csinos is meg kiállhatatlan is.

Voltam a gyermekmenhelyen, de nem merek egyszerre két fiúcskát lefesteni; egy-egy főre nyolc napot kell számítanom s kénytelen lennék felületesen dolgozni, Talán inkább kávéházi alakjaimat festeném meg? . . . Magam sem tudom.

Egy-egy jelenet megragad, de azután . . . Egyensúlyozatlan lélek, elcsavart fej ... mire megyek? . . . Végre egy bolond, akinek van lelkiismerete! . . .

Az idősb Dumas azt mondja» hogy ha az ember nem tud két dolog közül választani, világos jele, hogy céljainak egyik sem felel meg. Hozzáteszi, hogy soha nem tanakodott öt percnél tovább életében. Nagyon boldog lehetett, vagy nagyon hazudik! . . .

Szeptember 6., — szerda, — Nem vagyok művész, csak szerettem volna lenni s mert különben is intelligens vagyok, könnyen megtanultam egyet-mást ... De akkor, hogyan értem, hogyan magyarázzam Robert-Fleury szavait, ki azt mondta, mikor a festéshez hozzáfogtam: — „Birtokában van mindama képességnek, melyet tanulással nem lehet megszerezni,” — Csalatkozott ...

Úgy vagyok a művészettel, mint minden mással, ... haladok valamire, mert ügyesen és értelmesen dolgozom, de ez minden. Miért rajzoltam tele hát krétával írt fejekkel a kártyaasztalt otthon, régen, négyéves koromban?

Minden gyermek rajzol. De miért kínzott hát folytonosan a rajzolás vágya, miért másolgattam a képeket már Oroszországban, később meg Nizzában tizenegy éves koromban? Akkor azt mondták, hogy kivételes tehetség vagyok; két évig tartott . . . Azután, hogy mindig komoly rajztanulás után vágytam, két-három tanárom is volt, de csak kétszer, vagy háromszor foglalkoztak velem, ami azt jelenti, hogy mindössze két-három órán át volt oktatásban részem.

Mégis, ha jobban utána gondolok, rájövök, hogy mindig volt bennem buzgóság és tanulási vágy, hogy mindig újabb és újabb kísérleteket tettem, de nem volt senkim, aki vezessen; azután közbejött olaszországi utunk, Róma . . . Regényeink azt írják hőseikről, hogy egyszerre felnyílt szemük a művészet szépsége iránt. Be kell vallanom, hogy az; enyém lassan nyílt fel, lassan, egymásután vettem csak észre a festészetnek *qualitás-beli* különbségeit . . . Azután ... elvesztettem önbizalmamat, elvesztettem bátorságomat mert valami hiányzik belőlem . . . Látom, értékelem, a szín szépségét, de ... mégcsak azt sem állíthatom határozottan, hogy nem fognám sokra vinni benne, mert hiszen vannak dolgaim, melyek igen sikerült tónusúak és igazán jól vannak megfestve. Ha sikerült idáig, ezentúl még jobban kell sikerülnie . . . Nini, most újra nekibátorodom., - . . . pedig azzal a szándékkal ültem le, hogy végleg búcsút mondok a művészetnek és festészetnek ... a festészetnek különösen. Lehet, hogy nem lenne rossz festő belőlem, de azt hiszem, a szobrászatban többre vinném . . . Vannak dolgok, melyeket érzek, ... a mozdulatot, a formát, ... amelyeket a szín sohasem képes visszaadni ...

Szeptember 14., — csütörtök. — Elvittem Juliánhoz a vásznaimat, nagyon meg volt elégedve. Halászmot ki kell dolgoznom, sikert hozhat . . . igen, kidolgozni és jól kidolgozni, mást nem ... A derék Julian apó nemis soukat kíván! . . . Azt mondja, hogy Bastien *Père Jacques-*

ja bámulatraméltóan van megcsinálva, de nem valami jelentős munka, mag az én halászsom él ... Típus, mellyel gyakran találkozunk, órákig magabamélyednitudó csöndes öregecske, ki mozdulatlanul kémleli a vizet. Ha sikerülne! . . . Idáig még jó, most csak arról van szó . . . Aztán megmutattam az esernyős leánykát, aztán előhozakodtam minden művészetekről szóló bölcsességgel, melynek naplóm is őrzi a foszlányait. Julian azt mondja, hogy megváltoztam, hogy nemcsak „művész” vagyok, de költő is és hogy van valami felsőbbrendű dolog, mint az értelem ... De hiszen nem ezen múlik, vagyis igen, épen ezen, mert nélküle nem haladhatnék . . . Megbolondít a festményem.

Szeptember 18., — hétfő. — Szegény modellem megbetegedett s így öt óraker hatátertem. Otthon Robert-Fleury várt rám, háteret keres. A pleinair-ről beszélgetünk ... Ha tudnák, milyen kínos küzdelmet vívok, hogy meghalljam a beszédjüket!! Mindent kerülök, mit kerestem; félek együtt lenni az emberekkel . . . Kegyetlen sors. Azt hiszem, meg fogom téríteni tudni a nagy festőt, becses művészi lelkismeretem derék irányítóját és rá fogja szálni magát egy pleinair képre. Bevallotta, hogy nincs semmi különösebb megjegyzése a pleinair festészet ellen, így hát megegyezésre jutottunk. Még lesz valami belőle.

Most tettem le Balzacot. Nagy szellemek találkoznak; valahányszor *második énemről* beszélek, ki mindig pártatlan és tétlen nézője az elsőnek, mintha csak az ő Marsay-ja szólna belőlem. Balzac! hogy neki is meg kellett halnia . . . Nem ismerheti a szerelem boldogságát az, aki nem világraszóló lángészbe szerelmes . . . Balzacban minden egyesül . . . Nagyon boldog vagyok, hogy már többibben jutottam ugyanarra a gondolatra, amire ő.

Szeptember 22., — péntek. — Tegnap elvittem Robert-Fleury-hez a halászsomat. — Rossznak nem rossz, de nem is több. Azt mondja a mester, hogy az összeállítás nagyon ügyes, hogy az arkifejezést nagyon jól eltaláltam, s hogy általában sikerült darab, de mint kép, nem mond eleget. A háttér üres, szegényes, alakomnak *kevés a levegője*. A megjegyzések Robert-Fleury-től s éntőlem származnak;

előre tisztában voltam művemmel Beszámoltam munkámmal, előremenetelemmel, s voltam olyan ügyetlen, hogy akaratlanul bár, de mégis felemlítettem, hogy mennyire cserben hagyott a bátorságom s mennyire nincs csöpp önbizalom sem bennem . . . Épen modelt ültem s a mester viszont elmondta, hogy beszélt felőlem, próbálgatásaimról és törekvéseimről Juliánnal. Tony nagyon megsajnálta tegnap s abban állapodtak meg ketten Juliánnal, hogy legokosabb lesz, ha még egyideig műterembe járok és tervszerűen tanulok. Azt hiszik, hogy a pleinair festészet nehézségei meghaladják mostani erőmet s ez keserít el. Olyan óvatosai tapintatosan beszélt velem, hogy alig bírtam visszatartani könnyeimet. úgy vettem észre, hogy azt hiszi rólam, azért szomorkodom, mert öreg halászom nem sikerült ügyi mint Julian szavai után reméltem volna s úgy bánt velem, mint a hímes tojással, nehogy egészen elcsüggedjek. Nem győzte ismételni, hogy egyetlen festő sincs, ki gyorsabban tudna haladni nálam, hogy nagyon jól haladok és jóízűen nevetett» mikor megmondtam neki, hogy nem elégszem meg más emberek mértékével. Tegnap még azt mondta, hogy bámulatos tehetségem van és csak folytatnom kell s íme, tegnapi ostoba panaszommal és mai gyerekes viselkedéssel egészen elrontottam a dolgomat. Ezentúl már nem fogok hinni tudni a bátorításában; túlságosan sokat engedtem láttatni a kételyeimből és mindig azt fogom hinni, hogy szánalom beszél belőle.

Nagy képeimet pedig . . . még csak szóba hozni sem mertem. Mintha a levegő is ólommal vált volna körülöttem! úgy ránehezedett az arcomra, a két kezemre ...

Hogy panaszkodtam, hogy elkövettem azt a mérhetetlen ostobaságot és bepillantást engedtem mestereimnek nagyravágásom végtelenébe, nem tehetnek egyebet, mint hogy okos, józan tanácsokkal lássanak el, hiszen be kellett látniuk, hogy a művészetet sem játéknak, sem időöltésnek nem tekintem és komolyan kétségbe vagyok esve. Most hát, mint lelkesítő orvosok, hathatós orvosságot rendelnek el. Hiszen kitűnt, hogy nem vagyok képes egy valamirevaló arcot . . . egyetlen tisztességes képet festeni ... műterembeli tanulmányaimról nem beszélek, azok mindig sikerülnek, de a többiek , . . Nem kellett volna

úgy viselnem magam, mintha óriási reményeket fűztem volna öreg halászsom képéhez . . . Most már nem fogom meghallani az igazságot tőlük, meg aztán ... Breslau? Breslau két és félvvel jár előttem. Mít jelent? Semmit, mert két évvel ezelőtt erősebb lett, mint én vagyok ma. Ő hat és fél éve fest, én meg épen négy év óta. A rajzolásal töltött időt sem neki, sem magamnak nem számítom. Ha tehát 1884-ben nem fogok ott tartani, ahol ő tart most, akkor kevesebbet érek nála.

Semmi szükségem rá, hogy más mondja el nekem, ma-janítól is tudom. Egy év óta tartó martíromság. Mondhatom, kegyetlen szenvedés, ha az ember elveszíti a bizalmát, bátorságát, reményét, minden magáról való jóvéleményét s azzal a rettenetes tudattal dolgozik, hogy hiába-
való a fáradsága. Bele lehetne bolondulni! Nem menthetne meg más, . . . csak egy sikerült vászon . . . azt pedig nem lehet ilyen nyomasztó lelkiállapotban megcsinálni.

Hiába, meg kell állapítanom, hogy nem tudtam öreg halászsom képét kellőképp megoldani; egyszer voltam olyan szerencsés, hogy igazán eredeti, érdekes témára bukkan-
tam és nem tudtam felhasználni,

Elerőtlenedem, mindennek vége, minden megsemmi-
sült körülöttem ... és még csak szavam sincs, hogy kife-
jezhetném azt a mélységes megdöbbenést, mely úgy rám-
nehezedik, hogy a tollat is alig képes tartani remegő ke-
zem , . . . Vannak mentségeim is, igaz; esett és mindig a
legrosszabb pillanatban zavartak meg . . . Mindegy, nem
lett volna szabad előállanom vásznnal, mikor magam
tudtam legjobban, hogy még nem ért meg rá; igen, de nem
tudtam már dolgozni, tanácsra volt szükségem.

Most aztán azt mondja Tony, aki látja a tehetetlensé-
gemet, hogy a pleináir-festés még nem való nekem . . .
Holnap visszatérek a Grande-Jatte-ra és minden energiá-
mat összeszedve, a kétségbeesés dühével fogom előlről
kezdeni.

Szeptember 24., — vasárnap. — A napok egymástán
peregnek; egyik úgy folyik le, mint a másik. Nyolctól ötig
icstés, utána egy óra hosszal fürdöm és pihenek, aztán a

szótlan csöndben elkötött ebéd következik; rendesen újságot olvasóit közben. Néha-néha egy-egy szót váltok nagynénémmel. Ugyan unhatja magát szegény! Igazán nem vagyok figyelmes. Semmi öröme nem volt az életben, mindig neki kellett áldozatot hoznia anyám kedvéért, kit szépségéért ünnepeltek. Most pedig egyedül miattunk, értertem! él s en mégsem tudom rászálni magam, hiszen azalatt a néhány pillanat alatt melyet egymással föltűnik vidám és barátságos legyek, hiszen annyira örvendek mindig a csöndnek, mely hallásom fogyatékos voltát felesdtegi velem.

Oroszország. Október 14., — szombat — A határon elyáRam nénémtől s most Pállal utazom tovább. Az állomásokon vázlatokat csinállok menetközben pedig *Tra los montes-t* olvasom s viszontlátom képzeletemben Spanyolországot mert Gautier útleírása színes képsor gyanánt vonul végig előttem. Miért nem szeretem mégsem Gautiert? Mi az, mi visszatetszést kelt bennem, ebben az útleírásában is? Az, hogy kacagtató episodjai nem tudnak nevetésre indítani; így ír: *Nevetsétesebb dolog nem történt még a világon,* — vagy — *ez volt a világ legkomikusabb esete,* — vagy — *páratlanul érdekes eset volt,* stb. stb. úgy tesz, mint a rossz elbeszélő, ki ahelyett, hogy *meséjéhez* fogna, azt mondja el hallgatóinak hogy mennyire mulattatta őt magát a dolog . . . De van még más is. Mint irodalom, nem elég komoly, helyesebben, nem elég szabatos . . . Azt mondják, a műveletekre lett megjegyzései különösen figyelemrerrévtők. Ebben az útleírásban alig esik művészetről szó. Velazauetz-t pedig egyáltalában meg sem említi. Érthetetlen mulasztás olyan embertől, aki imádta a festészetet.

Goya-t emlegeti. Goya mindenesetre igen nagy művész volt; én részemről, csakis festményei után ismerem, de tudom, hogy rajzai és metszetei csodálatraméltóak: — Goya-ról beszél, de Velázquez? . . . Murillo festészetének varázsából sem feledkezik meg, de Velázquez? . . . épen őróla. Akinek festésmodora legtökéletesebb volt, kinél természetebben, igazabban soha senki nem dolgozott, kinek meztelen alakjaiban a vér is lüktetett s aki festői szempontból a lehető legtökéletesebb remekműveket hozta létre.

Öt órát kellett várnunk a csatlakozásra itten . . . Znamenka az állomás neve, s íme, én Gautier-ről, Velazquez-ről és más nagyokról elnélkedek. Hideg, borús idő jár. Nagyszerű alkalom pleimairhez, ha nem lenne ilyen hideg. A falusiakat nézegetem; öltözetük színe egybeolvad a nehéz, párás levegő szürkeségével, mint mindig, mindenütt, ahol a napfény nem élénkíti meg a színeket. Szavamra, igaz van Bastiennek. Szürke, nyomasztó levegőjű, nélkülozi a valóságot — mondják vásznairól mindazok, akik a műterem éies színeihez vannak szokva és nem ismerik a szabad természetet, — pedig hát itt van, épen ez az, épen ez az élő valóság. Szerencsés ember az a bastien! — Én meg elrontott halászom szomorú emlékével indultam útnak . . .

A Salon márciusi kiállítására újra meg fogok próbálkozni vele,

Robert-Fleury miatt rontottam el! Az arcon kellett volna dolgoznom, nem a hátterén és a ruhán,

Gavronzi. Október 15., — vasárnap. — Reggel hét órakor fekdütnk le, meri a poiivai vasútállomástól egyenesen haza hajtattunk Gavronziba.. A vonatnál anyám, apám, Dina és Kapitän vártak reánk, Pálaknak van egy kéthetes fiacskájuk; kis leányuk egyéves; hosszú fekete szempilláfa van, nagyon bájos kis baba. A két kis P . . . nek holnap kellene érkeznie, Miska eléjük ment, azért nem volt a vonatnál a többiekkel,

Október 19., — csütörtök. — Végre itt vannak hát, Miskával érkeztek déjeuner-re. Viktor, az idősebbik, magas, karsú, barna fiatalember, meglehetősen nagy sasorra és vastag ajka van; általában előkelő és elég rokonszenves jelenség. Vazul, a fiatalabb, szintén magas, de korántsem oly délceg, mint a bátyja. Hirtelenszőke hajú, vörhenyes bőrű és sunyi tekintetű fiú; ha jól ítélem meg, harcias, izgága, könnyem fellobbanó, brutális, sőt . . . szerintem közönséges lelkű is. Ugyanazt a ruhámat vettem fel, mely tegnap volt rajtam; fehér gyapjúkelméből való rövid, feltűnően egyszerű ruha. Lábamra óvörös chevreau-cipőt húztam. Olyan kicsi, mint valami gyermekcipő. Fürtökbe rendezett hajamat alacsonyan, alig nyakam fölé tűztem fel.

Nincs épen hódító napom, de azért igazán nem festek rosszul.

Véletlenül gyönyörű időnk volt, elhasználtuk és fel-sétáltunk a hegyoldalba, honnan remekszép a kilátás; Toledo környékére emlékeztet. Fialat vendégeink úgy társalogtak, mint ahogy társaságbeli fiatalemberektől és orosz katonatisztektől lehet várni. Nagyon fiatalok. Azt hiszem, az idősebbik sincs huszonhárom éves. Nagyon kifáradtam, meri hiszen egész nap beszélgetnem és mosolyognom kellett. Apám kierőszakolta, hogy ebédre is nálunk maradjanak, bár erősen tiltakoztak ellene, mert mint állították, igen fontos megbeszélni valójuk van a jószágkormányzó-jukkal, kinek sürgetésére végig kell járniok uradalmait, stb. stb. Ostoba és kellemetlen falusi szokás, hogy erőszak-kal marasztalják a vendégeket; engem legalább meglehe-tősen bántott.

Incidens is történt. Kocsisunk leitta magát, ami itt mindennapos esemény; erre Vázul herceg felállt és kiment s a szegény embert agyba-főbe verte, még össze is rugdosta sarkantyús csizmájával. Az emberen végigfut a hideg, úgy-e? Rettenetes egy fió, de a bátyjával rokonszenvezem.

Nem hiszem, hogy akár az egyiket, akár a másikat meghódítsam. Semmi sincs rajtam, bennem, mi tetszhetnék nekik. Középmagas, arányos termetű alak vagyok, hajam mérsékeltlen szőke, szemem szürke színű, mellben nem vagyok erős és nincs darázsderkam sem . . . ami pedig er-kölcsi felfogásomat illeti, szerénytelenség nélkül mondha-tom, állok olyan magasan fölöttük, hogy ne tudják értéke-met méltányolni.

A társas érintkezésben szintén nem vagyok ügyesebb és bajosabb, mint annyi más, kikkel találkozni szoktak az ő körükben.

Sarah Berahardt-ot kifütyölték a szent-pétervári pályau-dvaron, mert nem volt magas termete, sötét bőre, fekete, nagy szeme és dús, göndör haja, mint ahogy elvárták volna tőle. Ezt az ostobaságot leszámítva azonban, mint színésznőt és mint asszonyt nagyon helyesen ítélték meg és magam is az orosz újságok álláspontján vagyok, ha Mlle Delaporte-t Sarah fölé helyezik- Hát Desclée? Én, részem-ről, nem tartom túlságos nagyra Sarah-t, eltekintve csodás

zengésű hangjától. mikor verseket mond. De miért fecsegek én Sarahról Önöknek?

Október 20., — péntek, — október 23., — hétfő. — Szombaton reggel általános elképpedés. A két herceg ki-mentette magát! Nem jöhetnek a vadászatra, mert egy váratlan sürgöny egyik távolfekvő jószágukra szólította őket. És én annyit küzködtem az öltözködéssel! El kell mondanom ugyanis, hogy valami rossz tejjel úgy elrontottam a gyomromat. hogy csak nagy kínnál bírtam egy fekete bársonyruhát felölteni, melyben lehetetlen, hogy csúnya legyen az ember. Apám zöld, anyám vörös volt dühében.

Én tiszta szívemből nevettem. Nagy bosszúsan bár, de mégis, útrakelt a társaság, törrel szívében, de megesküdtük, hogy csak Miskáéig megyünk, hol pompás reggeli várt reánk s csak addig, időzünk, míg a lovak kissé kifújják magukat.

Később aztán, mikor a kedélyek kezdtek lecsillapodni, mégiscsak tovább mentünk, persze nem anélkül, hogy öszsze ne vesszünk minden öt percben, hogy talán mégis legrobb lenne visszafordulni. Sőt java útban meg is állapodtunk, apám, Pál és Miska kiszállottak s a kocsiblakon át folyt a tanácskozás. Miskának anyám rosszulletét adtuk ürügyül.

Végül apám megmondta a kocsisnak, hogy ne hallgasson ránk s félig nevetve, félig bosszúsan, de most már visszavonhatatlanul folytattuk utunkat. Itt persze mindenki tisztában van fenhéjázó tervünkkel, legalábbis mindenki tudja, milyen boldog lenne családom, ha nyélbeüthetné ezt az ügyet, bár azt senki sem képzei rólam, nem képzelhetik, hegy ezért jöttem el. Persze, mi is úgy vagyunk vele, mint a tolvajok, attól félünk, hogy szándékunk arcunkra van írva. Sándor bátyám a hercegekkel együtt számított ránk, Nem meri mondani, de biztosan nem költekezett volna ennyire, ha előre tudja, hogy csak Miskával érkezünk meg, így hát ő is érzett egy kis csalódást. Nem is képzelné az ember, milyen nagy dolgot tudnak csinálni ebből a két bastardból az itteniek. Sándor bátyám saját maga kerített Kharkovból három szakácsot, sőt a Club híres Prosper-jét is kihozta ...

A vadászat nagyszerű eredménnyel járt; tizenöt farkas és egy róka került terítékre. Szép idő volt, az erdőben vilásreggeliztünk a reggelinket több mint négyszáz jábor parasztember nézte végig, kik az előbb a vadat hajtották volt nekünk puszkacsőre. *Nekünk*, kissé gasconias kifejezés, mert én bizony semmit sem lőttem, nem került vad elé. A farkasok balra törtek ki, én pedig jobboldalt álltam, valamint apám, Miska és Garnicsky is. Láttam ugyan egy rókát, de nem került lövésre. Vadászat után a hajtók áldomást ittak. Igaz, dicsőséges céllövésemet el ne feledjem) ...

Az egyik hajtó felkúszott egy fa tetejére; utánahajtottak egy üveg pálinkát, elkapta s a legfelső ágra erősítette. Hogy nem mulasztotta el előbb kiinni, az természetes. Mi aztán sorjába célbavettük s mindenki letört belőle golyójával egy darabkát, még én is, Sándor bátyám mindent megtett, hogy kedves legyen hozzám, azt sem tudta, hová ültessen. Nádine szintén. István, a fiuk, nagyon kedves gyermek, tizenöt éves, a kadet iskolának legelső növendéke.

Asztalunknál s a felszolgált boroknál kívánni sem lehetett volna különbet. A vidék elragadó. A háznak gyönyörű a fekvése s csak most látom igazán, mennyi intelligencia, milyen művészlélek és fennkölt szellem lakozott nagyapámban, (Babanin nagyapát értem) hogy falusi zárkózottságában mindezt megteremtette. A kertek, a park, a halastavak, a fasorok, egyiken sem akarnék változtatni. Ez aztán a dicséret! Az ősz és a tízéves elhagyottság betetőzi szépségüket. Gavronzi utálatos fészek Csernyakovka mellett.

A szobák olyan barátságosak, annyira azok, amit az angol *homely-nak* nevez s oly jól érzi magát bennök az ember! A nép olyan festői, asszonyai olyan szépek, úgy-e emlékeznek, rá, milyen idegenül éreztem magam Gavronziban eleinte, még múlt évben is? Talán azért, mert itten voltam kicsi gyermek ... Nem, egyszerűen azért, mert itt olyan gyönyörű minden. Az emlékek? — azokat más rekeszben tartja az ember.

A tekeasztal ... Egy kis tekeasztal áll itt, ki tudná, milyen régen ... Itt állt, mikor még anyám volt gyermek

s jól emlékszem arra az időre, mikor nem értem fel. Zongorához ültem a nagy fehér szalonban, mely olyan üres most és nagyanyámra gondoltam, aki a hosszú-hosszú folyosó túlsó végén nyíló szobájából szokta hallgatni játékomat, valamikor, régen. Még most sem volna több, mint hatvanöt éves.

Ugyanabban a teremben ebédeltünk, melyben egykor koporsója állott. Nem tudom, eszébe jutott-e a többieknek, nekem azonban végigsuhant valami a szívemen ... Az ember olyan könnyen feled. Milyen boldog volna, milyen büszke lenne rám, ha élne!

Hogy körülvennének szerető gondjainkkal halottainkat, ha új életre kelhetnek őket! Nagyanyámnak csak szenvedésben volt mindig része.

Egyike volt ez ama kedves, meghitt estéknek, mint aminőket régen, anyám kormányának idején élt át a ház. Minden zugot megvilágított a gyertyák fénye, minden ajtó tárva volt és hét nagy fogadótermet töltött be a vendégek vidám zaja, jóllehet, mindössze tizenhatan voltunk.

István zongorázott; elég jól. Aztán keringőt jártunk,

A csendőrtiszteket is meghívták ebédre, akik felügyeltek a vadászaton.

Tűzijátékot is rendeztek s hogy a multság teljes legyen, egy rakéta lángaborított egy rozoga szalmafödeles tyúkházat. Olcsón szerzett látszólagos izgalom. A cseléség, férfiak mint nők, futottak, mint a nyulak, kiabáltak s kézzől-kézre kapkodták a vizesvödröt. Háziak és vendégek valóságos versenytűtást rendeztek az éjben; a felcsapó lángok, a megvilágított fák, mind igen szép látvány volt. Bár könnyű batiszt vagy selyem ruhát viseltünk, mi is a veszedelem színterére siettünk s ha ruhám nem akadályoz, épp úgy a lángok közé mentem volna, mint Miska, apám, Pál vagy a csendőrtisztek. Apámat talán igazi veszély is fenyegette, mert egyenesen a tűzveszély kellős közepéig hatolt, de ki is mentett minden tyúkot. Olyan multságos volt ... hiszen semmitől sem kellett tartanunk ... A szerencsétlen zsidó, ki a tűzijátékot rendezte, a veszedelem jámbor okozója, futva menekült nagy rémületében és Pálnak egy közeli, mintegy félóránnyira fekvő kis tanyáján húzta meg éjjelre magát. Apa másnap három rubelt adott neki útikölt-

ségre, de úgy látszik, szívesebben kuporgott hintónk hátsó keresztrúdján, ahol valami lécebe fogódzkodva tette meg a negyven versznyi utat. Feleúton járunk, mikor észrevettük a különös útítársat.

Október 27., — péntek. — Tegnap szép időnk után csúnya, borongós nap köszöntött be s a tétlenségbe belefáradva, azt az indítványa tettem anyámnak és Pálnak, ránduljunk át hármásban Portavába. Útközben szembetalálkoztunk a hercegnővel és Dinával, kik épen hazatérőben voltak. Dina visszafordult velünk. Miskát és Lihopayt a szállókon találtuk, velünk jöttek színházba. Olyan darabot adtak, mely még jobban megerősítette az orosz színházról való eddigi véleményemet . . . A színdarabok és a regények többé-kevésbé híven, de mindig a való életet tükrözik vissza; no én igazán nem bókolhatok a hazámnak, egyszerre naiv is, meg romlott is . . .

Két szerelmes, vagy akár férj és feleség is, egyszerűen szájon csókolják egymást . . . megcsókolják egymás nyakát, arcát stb, és a közönség egyet sem szól, egészen természetesnek találja. Voltak olyan jelenetek, hogy füttyülni szeretett volna az ember . . . Társaságbeli hölgyek, a darab rokonszenves fiatal leányai pofont osztogatnak fiatal embereknek, kikel, azzal gyanúsítunk, hogy csak hozományukat szeretik. Hagyján, ha a kokotok világában, vagy a képzelet birodalmában játszódnék a darab, ha Offenbach-féle régismert történetkét regélne el mindama kedves, bohókás vidámsággal, mely e műfajnak sajátja; minderről azonban szó sincsen. Nyárspolgárok, háztulajdonosok, emberek, mint aminők te vagy és vagyunk, szerepelnek benne és halálos komolysággal megy minden . . .

Igazán nem tudom, mit szólnak.

Ma este egy kis vadmacska, a drámai szende története körül forogtak az események, aki egy érettkorú, romlott, de szellemes (a darabban) házasemberbe szeretett. Folytonosan csókolóznak, a lány merő ártatlanságból, a férfi élevezetből, de azonnal egymás nyakába borulnak, mihelyt magukra maradtak a színen, mi minden pillanatban megtörténik. Estére kelve, a férfi egy pillanatra visszadöbben s a kis vadmacska eképen bátorítja.” „Miért kerülsz? Mi

riasztott meg? nekem is van jogom az élethez; vérem forr, stb. stb. ..." Végül . . . egy fiatal ember társaságában tölti az éjet, ki már régóta szereti őt, de azután visszatér, hogy fejéhez vágja az öregnek s megmondja feleségének is, (mert feleség is szerepel a darabban, még pedig szép és fiatal) hogy ő volt a csábító, mindennek ő az oka, miért ő korbácsolta fel érzékeit annyira, hogy el kellett buknia. A fiatal férfi azonban el jegyzi a leányt s a hatásos: „Meny-asszonyom!” felkiáltással olyan vad csókot nyom ajkára, hogy bizonyosan feldagad a helye holnapig. Durvának mindenesetre durva darab, de nem erkölcstelen; megutáltatja a szerelmet, de semmi káros hatása nincs.

November 6., — hétfő. — Nos, az itteniektől igazán nincs mit várani. Paris, elegáns élet, hírnév? Ugyan minek? mire jó? . . . Színészeiket nagy becsben tartják, a nagy festőket legföljebb, ha névről ismerik, vagy helyesebben, nem ismernek és nem citálnák itt az egyetlen Ráfáel nevét kivéve, bizony soha senkit. Hitvány olajnyamataik olyan hazai ecsetforgatók remekeit örökítik meg, kiknek tehetsége éppen olyan kétes, mint amilyen szegények és üreslelkűek önmaguk is. Öltözködésben a Markoffi varonó remekeire esküsznek, mert hiszen „Párisi divat szerint” dolgozik; a mi öltözeteink ellenben „feltűnőek”, „túlzottak” s ahhoz képest, hogy Parisból jöttünk, mégsem öltözködünk elég csínnal.

Hogyan érthetnék meg hát, hogy mit szenvedek, ha ösztetett kézzel kell itt ülnöm?

November 7., — kedd. — Itt az emberek bálba járnak, isznak és becsípnek, kártyáznak és táncosnőkkel vacsorálnak. Ha valaki azontúl vált szót egy hölgyvel, meggyanúsítják, hogy szerelmes.

De beszélgetni és mindenről beszélgetést kezdeni tudni, mellékgondolat nélkül, mint ahogy Franciaországban szokás, ismeretlen dolog ezeken a vizeken. Ide hír nem hat, itt az emberek csak a legegyszerűbb, legközönségesebb, legüresebb beszélgetést folytatják a legmindennapibb dolgok felett. A legnagyobb élvezet abból áll, hogy a környékbeli földbirtokosok (a nemesség) összegyűl

a székhely vendégfogadójában, hétszámra esznek-isznak, kártyáznak és szobáról-szobára látogatják egymást. Még a színházat is elkerülik, mint ahogy elkerülnek minden olyan időtöltést és szórakozást, melyhez az értelemnek vagy szellemnek még csak árnyéka is férközhetniük.

Az arisztokrácia előtt pedig mindenki hasra esik ebben a boldog országban . . . Uram, ha valaha én is hozzájuk hasonlítanék! . . . Nos, hogy visszatérjek a hercegeinkre, kiket a jámbor poltavaiak óriási megrökönyödésére úgy merészelek kezelni, mint ahogy minden civilizált országban a magunkhoz hasonlókat és a társaságbelieket szokás, — nos, a két herceg nem nagyon tetszik nekem. Ugyan a kisebbik, — aki a kocsist verte, — vidám, kedves és nem ostoba; nem azért mondom, mert elkövette azt a szellemességet, hogy négykézre állva alábújt a gyümölcssel és pezsgővel megrakott asztal alá és megfordította, . . . Igaz, csúnyán elverte a kocsist . . . igen, de a fiatalsága és ez az ország megmagyarázzák az eljárását... Vagy azt hiszik talán, hogy itt csodálkozott avagy megütközött rajta valaki? Ha más teszi, fel sem tűnt volna, R . . . hercegtől egyenesen elragadó. El akarok menni!

Paris, november 15., — szerda. — Parisban vagyok! Csütörtök este indultunk. Miklós bátyám és Miska az első állomásig, Pál és felesége egész Kharkoffig elkísértek. Kiebben huszonnégy órát időztünk, meglátogattuk Júliát, (Sándor bátyám leányát,) aki ott van nevelőintézetben. Tizennégy éves, bájos leányka,

November 16., — csütörtök. — Fölkerestem egy híres sebészt, egy kórházi főorvost, — inkognitóban, szerényen, — hogy meghalljam az igazat.

Oh! csöppet sem kedves ember! Kereken megmondta: sohasem fogok meggyógyulni. De azért az állapotom kielégítő módon javulhat, úgy hogy el fogom viselni tudni süketségemet. Már most is elviselhető, s úgy látszik, még javulni fog. Ha azonban nem követem szigorúan az utasítását, rosszabbá válhat. Megnevezett egy kis doktort, aki két hónapig kezelni fog, mert ő maga nem ér rá, hogy hetenként kétszer foglalkozzék velem, amint szükséges.

Most volt először bátorságom, hogy kimondjam: „Uram, süketülök.” Idáig szépítemtem: „Nem hallok tisztán, zúg a fülem”, stb. Ezúttal meg mertem nevezni teljes kegyetlenségében és az orvos a tudomány brutalitásaival felelt reá.

Bárha ebből állna az a rám szakadni készülő szerencsétlenség, melyet álmom jósol. De ne keseregjünk előre a sorscsapásokon, melyeket Istjen tartogat alázatos szolgálóinak. Ezidőszertint még csak félig vagyok süket.

Az orvos azzal biztat, hogy mindenesetre javulni fog. Amíg családom tagjai körülöttem vannak, hogy valahányszor szükségem van ná, a szeretetnek furfangjával segítségemre jöhessenek, addig csak megy valahogy ... De egyedül, idegenek közt! ...

Mit csinálók, ha rosszindulatú vagy gyöngédtelen ember lesz az uram? . . . Még ha; legalább valami rop-pant boldogságban lehetne részem, mely érdemen kívül, kárpótlásul jutna nekem! De . . . Miért mondják, hogy Isten jó, hogy Isten igazságos?

Miért szenvedteti Isten az embert? Ha valóban ő a világnak teremtője, miért teremtette meg a rosszat, a szenvedést, a gonoszszágot?

Tehát sohasem fogok meggyógyulni . . . Nem lesz elviselhetetlen, de fátyol lesz köztem és a világ között. A gallyak közt; suttogó szellő, a vizek mormogása, az ablaküveget csapdosó esőcsepp kopogása, . . . a halkan ejtett szavak... Mindebből nem hallok semmit többt! A K . . . családdal egyetlen egyszer sem jöttem zavarba; nagy ebédek alatt sem; mihelyt a társalgás kissé élénkebben folyik, nincs miről panaszkodnom. A színházban ellenben nem hallom jól a színészeket s a modellekkel a műterem nagy csendjében nem szokás hangosan beszélni... De hiszen . . . előre láthattam, már egy éve tart, megszokhattam volna . . . Hiszen megszoktam, de azért mégis rettenetes.

Abban sújt a sors, ami legdrágább kincsem, ami leg-szükségesebb ...

Csak ne rosszabbodjék!

November 17., — péntek. — Ezentúl hát gyengébb és tökéletlenebb leszek, mint bárki más . . .

Enyéimnek segítségére és idegnek gyöngédségére fogok szorulni. Függetlenségemnek, szabadságomnak örökre vége.

Én, a büszke, nekem kell pirulnom, nekem kell majd bizalmatlannak lennem magammal szemben minduntalan,

Ezért írom le, hogy beleéljem magam, de még mindig nem tudom elhinni; — hiszen olyan nagyon rettenetes, — még mindig nem tudok számot vetni sorsommal, olyan kegyetlen, olyan hihetetlen.

Úgy szánom magamat, ha üde, rózsás arcomat nézem a tükörben . . .

Igen, mindenki tudja már, vagy mindenki meg fogja tudni, mindazok, akik voltak olyan szerencsések, hogy valami rosszat kiálthassanak rám . . . — Hiszen süket!

— Uram. Istenem, de hat miért tör rám ez a rettenetes, borzasztó, ez a kegyetlen csapás?

November 21., — kedd. — Tegnap óta újra a műteremben festek és visszatértem a legnagyobb egyszerűséghez, a kezdet legkezedetéhez; nem törődöm velem, szép vagy csúnya a modellem, nincs semmi igényem, és mindegy, bárki áll előttem. Hat hónapig tartson ki, — mondja Julian és azt teheti, amit akar. Abban a hitben él, hogy három év óta mitsem dolgoztam, a végén még magam is el fogom hinni. — Igaz is, mióta festeni kezdtem, semmire sem haladok. Azt jelenti talán, hogy nem foglalkoztam vele elég komolyan? Nem; igen nagy fáradtságot adtam magamnak. Lehet ugyan, hogy két esztendő óta túlságosan nehéz témákkal próbálkoztam, de mindenesetre dolgoztam.

Julian erővel rám akarja bizonyítani, hogy nem dolgoztam és hogy elforgácsolom magam . . .

Úgy unom őket s úgy meguntam önmagamat! ... Sohasem fogok meggyógyulni ... Érzik, hogy milyen rettenetes, milyen igaztalan, milyen kétségbeejtő gondolat?

Nyugodtan viselem, el voltam készülve rá, azaz nem is; — azért viselem nyugodtan, mert nem tudom elhinni, hogy örökre szóljon.

Jól megértették, egész életemre, halálom órájáig? ...

Bizonyára meg fogja sínyleni szellemem, egész lényem, hiszen már eddig is ősz hajszálaim vannak miattam.

Ismétlem, még mindig nem hiszem el. Lehetetlen, hogy semmi de semmi segítség ne legyen, hogy mindörökre így maradjon s úgy haljak meg, hogy Örökös fátyol legyen közöttöm és a nagyvilág közt és hogy soha, soha, soha ...

Ugye, nem lehet elhinni, hogy visszavonhatatlanul, hogy mindörökre így maradjon és még csak árnyéka, de árnyéka se legyen a reménységnek!?

Olyan idegessé tesz ez a gondolat munka közben. Mindig félek, hogy a model vagy más valaki mgeszólít a műteremben s nem hallom meg, vagy nevetnek, . . . vagy túlságosan hangosan beszélnek a kedvemért.

És otthon, ha hozzám jön model? ... A manóba, hát egyszerűen meg kell neki mondani, hogy . . . hogy mit? Hogy nem hallok jól!? Ugyan, próbálják meg kérem. Valljanak be egy hasonló fogyatkozást! Egy fogyatkozást, mely épen ilyen megalázó, ostoba és szomorú legyen, mint ez; általában egy fogyatkozást!

Nincs hozzá bátorságom és mindig reménykedem, hogy talán mégsem veszik észre.

Mint láthatják, azon fáradozom, hogy kellő formába öntsem itten, de azért mégsem hiszem el . . . Mintha másvalakiről szólnék ... De hogy is élje bele magát valaki ilyen rettenetes bizonyosságba, ilyen könyörtelen, kegyetlen valóságba . . . épen életének tavaszán, ifjúságának idején? Hogyan hihetné, hogy igaz valóság, hogy nem kinzó álom, hogy egy egész életre szól?

November 28., — csütörtök. — E heti munkám oly rossz, hogy magam sem értem. Julian behívott s annyi fölösleges, kegyetlen szemrehányással halmozott el . . . Igazán nem értem! Múlt évben körülbelül ugyanezeket hallottam tőle s most azt mondja tavalyi vásznaimról: — „Jó munka volt, ezidén még úgy sem tudná megcsinálni.” — Azt kell hinnem, hogy semmit sem dolgoztam három év óta; a mester ugyanis épen három év óta halmoz el szemrehányással és apró gúnyaival, vagyis amióta a festéshez hozzáfogtam.

Azt hiszi talán, hogy munkára ösztönöz, pedig épen ellenkezőleg; annyira elkedvetlenített, hogy három óra hosszat tusakodtam magamban s mintha tűz járt volna a karomban, semmihez sem bírtam hozzáfogni.

Múlt nyáron festettem „Irma nevet” Képemet s mindeki nagyon jónak találta, nyáron, Spanyolország és betegségem után, egy jónak mondott képet s egy pastelirajzot készítettem, mely rendkívül tetszett, és mi történt azóta velem? A halászsomat elrontottam. Igen. Aztán Oroszországba utaztam, — hat heti vakációra, — onnan visszajövök, rábukkanok valami szerencsétlen modelre, rossz helyre kerülök a műteremben, erőltetem a munkát és dolgozom, bár kedvem ellenére és rettenetes szörnyszülöttet hozok létre, melyet azonnal le kell vakarnom a vásznamról. Hozzáfogok egy kar megfestéséhez s miközben, egészen hibásan, felvázolom, megjelenik Julian, leadja a véleményét, melyhez aztán később, négy szemközt, még a következőket fűzte hozzá: — Ne higyjem valahogy, hogy Breslau vagyok; jól tudom; — nagyon sokat kell még tanulnom, tudom, — de azt mondani nekem, hogy minden veszve, hogy semmit nem tudok többé, hogy Isten tudja, mi történt velem . . . Becsületszavamra, akár azt higyjék rólam, hogy már nem is konyítok a festészethez!

Nem akarattal hibázom. Mi történt hát!? Betegségem óta, mióta Nizzából visszatértem, bárhogyan erőlködöm, minden munkámat rossznak találja a mester; de ha neki ez a véleménye, az enyém is az. Azért még nem szükséges mondani, hogy elforgácsolom magam, hogy semmit sem dolgozom, hogy túlságosan sokat tartok magamról, hogy csak nem akarok s hogy azt hiszem, épen eleget tudok. Nem mintha Julian hinné is, amit mond, csak csipdelőzik, — de bosszantó dolog, mert egészen elkedvetlenít.

Ha a festésben nem is haladok oly gyorsan, mint a rajzolásban haladtam, azért még mindig nem szolgáltam rá ilyen méltatlan szemrehányásokra.

November 27., — hétfő. — Egyik festőnövendék társam áll modelt; szívességből teszi, de meg fogja kapni érte

a képet. Másképp senkit sem mertem volna felkérni, attól való félelmemben, hogy tőlem, ki kátyúban vagyok és állítólag semmit sem dolgozom, stb. stb. túlságosan nevetséges kívánság lenne, Julian nagyon is megfélemlített.

Most, hogy újra a bódéjában dolgozom és nem foghatja rám, hogy semmit sem csinálok, most már megint azt mondja, hogy elég jó a képem. Szóval fordított egyet a köpönyegen. — Mar tegnapelőtt is lejobb adta s azt mondta, hogy csak két éve nem haladtam. — E két esztendőből öt hónapot betegen, másik hat hónapot lábbadozva vagy apró lázakkal küzködve töltöttem el. A fennmaradó idő alatt készítettem egy nagy pleinair képet Oroszországban, a Salon számára; megfestettem a nizzai öreg halászt, Teréz, Irma és Dina arcképeit, hogy számtalan apró tanulmányomról ne is beszéljek. Lehet, hogy rosszak, elhiszem, de azért mégsem mázolólegény dolgozott rajtuk.

A mester azt hiszi, hogy szellemes és hasznos nőgátás tőle. — Csak elkeserít! — Kétségtelenül kevésbé vagyok szerencsés mint Breslau, ki művészek körében él, akit minden szó, minden szó, minden lépés közelebb segíti célja felé de esküszöm, hogy mindent megteszek, ami csak tőlem telik, tekintve azt a környezetet, melyben én élek.

Igaz, hogy nagyon sok időt eltékozoltatnak velem; este például, mialatt Breslau nyugodtan rajzol és dolgozhat, engem a társasélet untat és tart fogva.

A környezet a művészi képességnek fele, különösen mikor még tanul az ember. Ezt tudva, anélkül, hogy akarnám, valami fojtott düh dolgozik bennem, Ha nem félnék, hogy kihívom magam ellen a gondviselést, azt mondanám, hogy igazságtalan az Isten. És nem lenne igazam talán? — Meghíztam; utálom magamat. Anélkül is elég szélesvállú voltam, karom megerősödött és mellben is erősödtem.

December 3., — vasárnap. — Én édes Istenem, adj kitartást, hogy bele ne unjak a folytonos tanulmányfestésbe. Mind azt mondják, előbb meg kell tanulnom minden fortélyát a mesterségemnek, — azután már csinálhatok, ami tetszik. — Olyan helyesen tudok okoskodni és nincs erőm a kivitelbe?: ... Annak, ki úr a mesterségén, minden sikerül, legalább is félig-meddig . . . az én kezemben

pedig mostanában ... Mi az a hat hónap? ne tudnék várni hat hónapig? Ne tudnék megfelekedni addig minden tervbevett kedves témámról, hogy ne dolgozzam máson, mint tanulmányon és újra tanulmányon és ne vesztgessem hiába az időmet?

Szakadatlan, kitartó munka; és azután? . . .

December 5., — kedd. — Honorine-t olvastam, s úgy kívánnám, bár rendelkezném én is, mint ő, a toll ékes-szólásával, hogy érdeklődést tudjak ébreszteni az olvasóban a magam szürke egyénisége iránt.

Különös volna, ha épen felsüléseimnek és saját párányi voltomnak leírása adná meg nekem, amit keresek és amit mindäg keresni fogok. Nem hihetném . . . Dehát lesz-e kedve valakinek belemerülni a lapok eme tömegébe, hozzá fog-e az olvasásukhoz, ha nem vagyok máris valaki? ...

A bizonytalanság s bátortalanságom nem enged munkához fogni; olvasással töltöm estéimet s aztán kínozz a lelkiismeret, hogy megint nem dolgoztam. Baj az is, hogy vagy egészen magambán élek, vagy csak családom- tagjai vannak körülöttem s e szellemi magányban egészen elernyedek.

Minden szónál megakadok írás közben, minden szót keresnem kell, mert egyik sem fejezi ki azt a tökéletes zavart, rémületet, lelki aléltságot, mely úrrá lett felettem, mióta niem tudom, hogy hogyan is állok hát, mihez kellene tartanom magamat.

Történt valami? Semmi sem.

Mi van hát velem? Oly örömet feláldoznám az életemet s nem kérnék többet, csak tiz évet, ha most hirielen megszállana a művészi tudás és valóra válnának az álmaim ...

Két vagy három nappal ezelőtt a Drouot-palotában jártunk, valami ékszerkiállítás néztünk meg; anyám, né-ném és Dina sok mindent megcsodáltak, engem hidegen hagyott minden. Csak egy sor óriási nagyságú, csodaszép gyémánt előtt állottam meg s egy pillanatra szinte megkívántam őket: milyen jó lenne, ha csak kettőt kaphatnék belőle, gondoltam, de hát az ember nem számít arra, hogy

csodák történjenek. Megelégedtem hát azzal, hogy végig-gondoltam, ha valaha milliomos felesége leszek, nekem is lesz ekkora nagyságú briliáns a fülemben., vagy inkább valami szép csattom, mert ezek a kövek: kissé túlságosan is súlyosak, hogy fülbevalónak viselje az ember. — Először történt életemben, hogy kedvet kaptam egy ékszerre. — No és képzeljék, tegnap este megleptek a két gyémánttal, anyáméit megvették nekem, pedig igazán nem számítottam rá és csak épen annyit mondtam nekik: „Ez az egyedüli drágakő, melyet megkívánhatna az ember.” — Huszonötezer frankba kerül; kissé sárgásak a kövek, különben háromszor annyiba kerültek volna.

Egész este elszórakoztam, velük, míg Dusautoy zongorázott, Bojidar s a többiek: beszélgettek, én meg dolgoz-gattam, többször is kiszedtem a zsebemből s újra, meg újra megnéztem őket. Éjjel ágyam: mellé tettem a köveket; s azóta sem váltam meg tőlük.

Oh, ha többi lehetetlennek látszó álmom is ilyen váratlanul teljesednék! , , . Lenne akár sárgás is egyik-másik, s kerülne csupán négyezer frankba: huszonötezer helyett!

Ostobaság, hogy ennyire le vagyok, verve, hiszen igazán nem panaszkodhatom senkire sem!

December 7., — csütörtök. — Pár percig beszélgettem Juliannal, de a régi, meghitt beszélgetéseknek vége! . . . Nincsen miről szólnunk, mindent megmondtunk egymás-nak; mindketten arra várunk, hogy dolgozzam, s tudjak eredményt felmutatni. Az igazság tanulságát azonban szemére lobbantottam, vagyis inkább azt a hangot, melyet használ, hogy munkára buzdítson.

Pastellképemet felküldik valami Körbe, aztán a Sa-lonba viszik, — Egészen elsőrendű darab, — mondta Ju-lian apó s majdnem nyakába ugrottam örömben.

— Most aztán valami olyan festményt kell készítenie, hogy csodájára járjanak még a művészek is.

Még most nem kezdek hozzá. Istenem, Uram, csak hinni tudnám, hogy ez a folytonos munka célhoz segít. Lenne miből erőt merítenem. Csakhogy úgy érzem, soha-sem érek célt.

Tudom, hogy nem megy jól a munkám; az Irma arc-
képe óta csak bakot lövök, mint a Charles apó képével,
de közben Oroszországban voltam s teljes három hónapra
megszakítottam a tanulást. Három hónap alatti pedig épen
tizenkét tanulmányt, tizenkét természetes nagyságú aktot,
vagy tizenkét kisebb csoportozatot festhettem volna.
Életemben sem festettem még négyet egymás után. Julian-
nák is igaza van. Szerettem volna megölelni!

No és egy évig beteg voltam!

December 14., — csütörtök., — Délelőtt megnéztük a
nagy Bastien vásznait, melyeket most hozott haza vidék-
ről. Rendezgeti, javítgatja őket, a háttéren simít még itt-
ott. úgy üdvözöltük egymást, mint régi, jó barátok; olyan;
kedves, olyan jó fiú!

Vagy nem is az? Mikor olyan nagy tehetség! De igen,
aranyos ember.

A szegény műépítész egészen háttérbe szorul nagy-
hírű testvérbátyja mellett. — Jules több festményét meg-
mutatta. Egyiken, a „Falusi estén”, a hold épen feltűnik az
égen s a házak ablakai kezdenek megvilágosodni; egy föld-
műves tér haza a mezőről s félig hátrafordulva beszél fele-
ségéhez, ki az egyik megvilágított ablakú házikó felé siet,
Bastien gyönyörűen adta vissza rajta az alkonyat varázsát,
s a mindent elöntő nyugalmat. Csend van, minden hallgat,
csak egy-egy kutya vakkant olykor. Színben, hangulatban
elragadó! ...

Jules Breton dolgozott így s őt költőnek nevezték.
Bastien jobb nála, bár az egész emberke nem nagyobb,
mint az öklöm.

Festett egy kovácsműhelyt is, öreg apóka dolgozik
benne. Egészen kicsiny dolog, de nem kevésbé szép, mint
a Louvre megfeketedett, csodálatraméltó apró vásznai.
Van még néhálly táj- és tengerképe és velencei, londoni
utca-részletek. Van két nagy festményei is: egy angol;
virágársleány és egy parasztleánya a mezőn. — Mind-
kettő természetes nagyságú, de nagyon meglepett, hogy
mennyire nem méltóak mesterükhöz.

Persze az embert könnyen elkápráztatja egy ennyire
mindenre képes, sokoldalú, nagy tehetség, aki még külön

kört sem választ magjának, de a festőművészetnek minden ágában egyaránt kitűnő tud lenni a többiekénél.

Kis angol suhanca fölötte áll e két utolsó képnek; ami azonban tavalyi képét, a Pas-méche-t illeti, az egyszerűen mestermű volt.

December 17., — vasárnap — Az igazi, az egyetlen az utolérhetetlen nagy Bastien-Lepage nálunk volt ma.

Lelkendezve, zavarodottan és ügyetlenül fogadtam, mert kegyetlenül bántott és megalázott az a tudat, hogy semmim sincs, amit mutathatnék.

Több, mint két órát töltött nálunk, minden vásznamat megnézte s nem volt olyan sarok, melyben ne kutatott volna képek után, csakhogy én nagy izgatottságomban csakis nevetni tudtam s éretlenségemmel magam akadályoztam meg, hogy tüzetesebben is szemügyre vegye tanulmányomat. Igen jó ember; mindenképen azon volt, hogy lecsillapítson és sokat beszéltünk Julianról, aki az én nagy elcsüggedésemnek okozója. Bastien nem az előkelő, társasági hölgyet látta bennem, de egészen úgy kezelte, mint Tony Robert-Fleury és Julian szoktak, természetesen a Julian kétségbeesésbe kergető tréfálgozása nélkül. Julian ugyanis miég mindig azt hajtogatja, hogy most már végem, többre nem vagyok képes és művészi pályámnak mindörökké vége szakadt. Meg tudna örjíteni.

Bastien imádni való; már tudniillik a tehetsége és azt hiszem, hála rettenetes zavaromnak, megtaláltam vele szemben az udvariasságnak és a hódolatnak azt a finom árnyalatát, mely nem sértette, csak kellemesen hízelgett neki. Hiszen a mód maga, ahogy fogadtam, csupa hódolat volt. Egy eroquist rajzolt Miss Richards albumába, mely azért van nálam, hogy én rajzoljak bele valamit, — A rajz azonban átütött a papiroson s bepiszkította a következő lapot, mire a mester egy szelet papírt akart közbe tenni,

— Csak hagyja, hagyja, — mondtam neki, — legalább két rajz lesz benne magától, — Igazán nem tudom, miért teszek Richardsnak ekkora szívességet, de néha örömet találok benne, ha olyan valakit boldogíthatok, aki nem, várja tőlem s aki nekem egészen idegen.

Mikor egyszer a Grande-Jatte-on festegettem, egy

család jött arra a víz partjain, apa, anya és öt vagy hat rongyokba burkolt gyermek. Csak egy szegényes batyu volt velük; mintha a nyomorúság maga kelt volna vándorútra. Két frankot adtam nekik, Látni kellett volna azt a meglepetést, azt az örömet! Egy fa mögé húzódtam vissza a háálkódásuk elől. Énhozzám; az *Ég* sohasem volt ilyen kegyes; de nem is tudja: ám, mekkora örömet okoz egy igazi jótett.

December 20., — szerda, — Még mindig nem tudom, mit fessek a tárlatra, .semmiféle jó téma nem akar kínálkozni. — úgy aggaszt! ...

December 23., szombat. — Ma este a nagy, az igazi, az egyetlen, a fölülmúlhatatlan. Bastien-Lepage és fivére voltak vendégeink ebédire.

Senki mást nem hívtunk meg, mi egy kissé feszélyezett is. Első ízben ebédelték nálunk és így talán kicsit túlságosan bensőségesnek látszott a dolog. — Aztán meg attól is féltem, hogy unalmasnak, érdektelennek fogjuk őket találni. — úgy-e, értik?

A fivérét ép oly családiásan fogadtuk, mint akár Bojidait, de a nagy, az egyetlen, az igazi, stb . . . Nos hát, a mi kis emberkéink, ki pedig volna bár tetőtől talpig színaranyból, mégsem érne annyit, mint amekkora a tehetősége, — emberkénk, mondom, aranyos volt s azt hiszem, nagyon hízelgett neki az elismerésünk. Nincs hozzászokva, hogy „lángész”-t lássanak benne. Persze én sem neveztem annak, de akként bántam vele s gyermekes ravaszkodással hatalmas adag hízelgést nyeltem vele, — Bojidar feljött egy pillanatra; jó hangulatban volt, az én szájjárem szerint beszélt, úgy tett, mint aki a házhoz tartozik s nagyon örvendett, hogy a két Bastiennel s más nagyságokkal találkozhatik minálunk.

Nehogy azonban Bastien azt gondolja, hogy érdemén fölüli tiszteletben részesítem, párhuzamba helyeztem őt Saint-Marceaux-val s minduntalan elmondtam: — „Maguk ketten!” — Éjfélíg maradtak. Festettem egy borosüveget, jónak találta s azt mondta: — „Mindig így kell dolgoznia; csak türelem, ne forgácsolja szét magát, dolgozzék teljes lélekkel és legyen rajta, hogy hűen másolja a természetet.”

December 26., — kedd. — Úgy látszik, komolyan beteg vagyok, kezelőorvosom nem ismer, nem érdeke, hogy félrevesessen. Jobb tudóm meg van támadva s az ilyesmi sohasem gyógyulhat meg teljesen. Legfeljebb megállapodik a baj, ha az ember vigyáz magára s még élélhetek addig, míg a többiek. Erélyes eszközökkel kell küzdenem ellene, égetéssel, mustárpapírral. — Szentséges Egek! — A mustárpapírnak még egy év múlva is sárga a helye. Virágcsokrot fog kelleni a jobb vállamon viselnem estélyeken.

Még várok egy hétig; ha nem javulok, talán mégis rászánom magam erre az alávalóságra.

Mégis rossz az Isten.

December 28., — csütörtök, — Most már egészen biztos. Tüdőbajos vagyok. Az orvos ma megmondta: — „Vigyázzon magára, igyekezzék javulni, különben, megbánja még.

Fiatal, rokonszenves, értelmesnek látszó ember az orvosom; ha ellenvetést teszek a mustárpapírra s a többi hasonló alávalóságra, egyre azt feleli, hogy meg fogom még bánni és hogy sohasem volt dolga ilyen makrancos beteggel, — Azt is szokta mondani, hogy látszat után soha, senki sem gondolná rólam, milyen beteg vagyok, — Igaz is, viruló színben vagyok, pedig mindkét tudóm meg van támadva, bár a bal tüdőszárny sokkal kevésbé, mint a jobb.

Legelőször akkor éreztem fájdalmat bal oldalamon, mikor kiléptünk Kiev szent katakombáiból, melyeket épen azért látogattunk volt meg, hogy sokszoros misemondatás és guruló rubelek árán sikeresen tudjunk imádkozni gyógyulásomért. Még nyolc napja is alig volt valami zöreje a bal tüdőmben. Az orvos megkérdezte, szenvedett-e valaki tüdőbajban a családunkban,

— Oh igen; nagyapám atyja és két nőtestvére, Toulouse-Lautrec grófné és Stralborne báróné, tehát a dédapám és két nagy-nagynéném. — Nos hát, semmi kétség, tüdőbaj ez is.

Kissé inogtak a lábaim, mikor lefelé haladtam e derék ember lépcsőjén, ki oly résztvevően érdeklődik különös betege iránt. Útját szeghetem, ha megteszem, amit kell.

Mustárpapír, délvidék! Tegyem, tönkre a vállamat egy évre s utazzam számkivetésbe. — Mi egy esztendő egy hosszú emberi élet mellett? Hiszen mégis csak szép az életem!

Nagyon nyugodt vagyok, de olyan különös, hogy szerencsétlenségemnek titkát egyedül viseljem. Hiába jósltak a kártyavető asszonyok oly sok boldogságot nekem?... Igaz, Jacob anyó betegségről beszélt. Íme, itt van. — De, hogy jóslata egyebekben is teljesedjék, még hátra van a nagy siker, a vagyon, a férjhezmenés s egy házasember szerelme, — Fáj a bal oldalam, a kevésbbé beteg. Potainsohasam akarta mondani, hogy meg van támadva a tüdőm, körülírta, másképp emlegette, mindig a légutakról beszélt. Jobb, ha az ember biztosat tud. Most legalább mindent meg fogok tenni, kivéve, hogy elutazzam még ez idén.

Jövő télen inkább meg tudom okolni távolléteimet a szent asszonyok képének tervével. Ha e télen kelnék útra, csak múlt esztendei gyötrődésem újulna fel. Mindent, kivéve a Délvidéket és Isten kegyelme legyen velem!

Doktorom azért árulta el mindezeket, mert azóta is rosszabbodott az állapotom, mióta ő kezel. Tulajdonképen a fületem gyógyítja, a tüdőmet csak épen mellékesen, nevetve említettem, de ő kikopogtatott, pihilát rendelt (egy hónappal ezelőtt) s főképen azt a malacságot a mellemlre, amelyre máig sem tudtam rászánni magam, mert nem gondoltam, hogy bajom ilyen gyorsan rosszabbodjék.

Igazán tüdőbajos lennék? Még csak két vagy három éve, És igazán nem vagyok annyira, hogy belehaljak, de azért elég baj így is!

Igaz, igaz! De miért vagyok hát akkor olyan jó színiben és hogyan értsem meg, hogy kihíztamm azokból a ruháimból, melyek még jóval betegségem előtt készültek, mikor gondolni sem mertem volna ilyesmire? Azt kell hinnem, hogy majd hirtelen fogok lefogyni; talán azért, mert fiatal vagyok s olyan széles vállam! és domború mellem van. Nem bírok magamhoz térni e csapástól.

Csak tíz. esztendőt még, tíz évi dicsőséget és szerelmet s akkor nyugodtam panasz nélkül halok meg harmincéves koromban. Csak lenne, kivel egyezséget kötönöm: — haljak meg harminc esztendőss koromban, de előbb élni akarok.

Meg akarok gyógyulni ... azaz meg akarom állítani betegségemet; ez a baj sohasem gyógyul, de azért épen olyan sokáig élélhetek vele, mint akármelyik házmester. Tüdőbajos; sem a nevem, sem a tényem nem lehet változtatni, — Annyi mustárpapírt rakok fel, ahányat kívánnak, de festeni akarok.

Hiszen virággal, tüll- és csipkedísszel el tudnám fődözni a nyomát, ezer apró, bájos mód van, melyeket akkor is alkalmaz az ember, mikor nem szükséges. Sőt még csinos is lenne. Vigasztalódom. A mustárpapír sent szól egy életre; egy-két, esztendei gondos ápolás után olyan egészséges leszek, mint bárki más, fiatal leszek. . . . és . . .

Oh, hát nem megmondtam, de sokszor megmondtam, hogy meg kell halnom? Isten nem adhatja meg a nekem szükséges... életfeltételeket, inkább visszahúzódik hát s engem öl meg. Megöl, hogy véget vessen az egész ügynek, megöl, miután csapást csapásra zúditott reám. Előre megmondtam, hogy meg kell halnom, mert így nem .mehet tovább; ilyen élet- és tudásszomjúsággal, ilyen égretörő vágyakozással nem lehet élni tovább. Előre megmondtam, régen, évekkkel ezelőtti, még Nizzában; akkor, mikor még csak halvány sejtése szunnyadt bennem; azoknak a körülményeknek, melyek az én életem folyásához szükségesek lettek volna. — De hiszen másoknak sokkal több jut és nem halnak meg! Látják! , , .

Senkinek sem fogok szólani, Juliant kivéve, ki ma is nálunk ebédelt. Hogy az este folyamán egy pillanatra egyedül maradtunk, jelentős fejbőlintással adtam tudtára a dolgot, s kezemmel rámutattam torkomra és mellemnél. Nem akarja hinni, hiszen olyan erősnek látszom. Vigasztalni akart s egyre-másra sorolta: fel azokat a barátait, akiknek esetében tévedtek az orvosok . . .

Megkérdezte aztán, mit tartok a gondviselésről? Megmondtam, hogy engem méltatlanul üldöz. — Mégis mit gondolkodok? — Nem .sok jót. — Azt hiszi, hogy én azt hiszem, hogy mégis kell lenni valaminek odaát. — Lehetséges. Felolvastam, neki Musset Espoir en Dieu című versét és ő Franck kifakadásával felelt meg rá: „Élni akarok!”

Én is. Nini, már mulattatni kezd ez a halálraitélt állapot. Új helyzet, új izgalom; egy nagy mysterium részese

vagyok; a halál megérintett az ujjával. Valami varázs van benne és főképpen új dolog.

Érdekes, mikor az ember teljes joggal beszélhet a haláláról. Mulatságos. Kár, hogy a dolog természeténél fogva nem hallhatja más, mint Julian gyntatóatyám.

December 30., — szombat. — hogy dolgozik, hogy halad előre itt bent! — Nono, nem kell nagyítani. Nem nagyítom, igazán rosszabbodik, lehetetlen, hogy talpra álljak és a jó Isten, ki sem nem jó, sem nem igazságos ... és aki valószínűleg még jobban meg fog büntetni, amiért vagyok olyan merész, hogy kimondom . . . , Megalázkodom, mert nagyon kezdek félni tőle, megalázkodom, aminek nem lesz értéke, amit nem tartanak majd számon oda-fent, mert félelem kényszerített rá.

Ha esetleg . . . csakhogy sokat köhögök és mindenféle hangot hallok a mellemben . . . Várjunk; haladékat adok 14-ig. Csak tartsam is magam odáig! Láz nincs, az arcomon sem látszik meg . . . Jaj, de nagyon súlyos . . . Lehet, hogy akkorra már késő is lesz, túlságos gyorsan halad előre; mind a két tudószárny, — csak gondolják el, kérem. Nyomorúság!

December 31., — vasárnap. — Sokkal sötétebb van, semhogy festhetnék; templomba mentem a többiekkel. Aztán megnéztük Bastien, Saint-Marceaux és Cazin kiállítását. Először láttam Cazin képeit és meghódolok előtte, A megtestesült költészet; maga Bastien híres Falusi este-je sem sokkal múlja felül ezt a hivatásos festő-poétát, ezt a Cazint, pedig hát Bastienről sokszor elismerték, hogy egészen elsorangú művész.

Nagyon kellemes, értékes órát töltöttem a kiállításon; ezt nevezem élvezetnek, Olyan szobrász nem termett még, mint Saint-Marceaux. Az ő munkáira igazán ráillik az agyoncsépel, elkoptatott felkiáltás: Mintha csak élne: De nemcsak azok a tulajdonságok vannak meg benne, melyek a művészt általában mesterré avatják és irigyeltté teszik, hanem a gondolatnak olyan mélysége, az érzéseknek olyan ereje ütközik ki szobraiból, hogy nem is annyira

a roppant tehetséget, mint inkább a költői lánglelket kell megcsodálnunk mesterünkben.

Persze, meg el és meg halat, ezért látszik úgy, mintha túlbcsülném.

Egy-egy pillanatban Bastien fölé tudnám helyezni.

Most az a rögeszmém, hogy az egyik lefessen, a másik szobrot faragjon rólam.

1883.

Január 1., — hétfő. — A beteg Gambetta, kit néhány nap előtt megsebesítettek, meghalt ma éjjel.

Nem tudom leírni, milyen különös, megdöbbentő hatással van reám halálhíre. Lehetetlen elhinni. Ez az ember annyira részt vett az egész nemzet életében, hogy el sem tudom képzelni az állapotokat nélküle. Győzelem, verekedés, gúny, vádak, dicséret, gáncsoskodás, mind nem lehetnek nála nélkül ... Az újságok politikai bukását beszéljük; soha nem bukott meg! A minisztersége?! Lehet-e pálcát törni hat hétig tartó miniszterkedés fölött? Milyen rossz tréfa és mennyi rosszakarát! Azt akarják egy embertől, hogy Sully legyen negyven nap alatt, holott örökösen háta mögött állott a fenyegetés, hogy megbuktatják egy dupla záros kaucukcsésze miatt!

Meghalt hét orvos dacára, az általános, nagy érdeklődés és közös, őszinte óhajlás ellenére, bár meglehetne menteni őt! Miért gondolzza hát magát, miért gyöttrődjék, kínlódjék az ember? Úgy visszaborzadok a haláltól, mintha nekem nyílt volna meg örvénye.

Úgy érzem, nekem is megjelenik . . . nemsokára . . . Oh, milyen nagyon kicsiny az ember! És hát miért, miért? Kell valaminek lenni odaát; nem elégít ki ez a mulandó lét, nincs arányban a gondolatainkkal, a fölfelétörekvésünkkel. Kell valaminek lennie, különben nincsen értelme az életünknek és Isten fogalma is képtelenség.

Síron túli életünk . . . vannak pillanatok, mikor egy villantásra belelát az ember, bár mitsem ért s döbbenve áll meg.

Január 3., — szerda, — Az újságok Gambetta cikkei annyira megzavartak, hogy úgy érzem, mintha vasabroncs szorítaná körül fejemet. Hazafias szóáradat: súlyos, szavai esnek: nagy hazafi, kiváló polgár, országos gyász, — hangzik! ... Nem tudok dolgozni, megpróbáltam, erőltettem is, de épen az a magamra erőltetett ányugalom merített ki, mely az általános izgatottság első órájában arra a most már jóvá nem tehető ostobaságra vitt, hogy Páris-ban maradtam ahelyett, hogy én is Ville D' Avray-ba siettem volna mihelyt megjött a hír, hogy lássam a szobát s ha lehet, meg is örökítem . . . sohasem leszek oppor-tunista! . . .

Január 4., — csütörtök. — Átszállították a koporsóit a parlament elnöke fogadta, — Köszönöm, hogy idehozták, — mondta Spullernek és könnyekben tört ki. — Nekem sem-kellett több. Brisson, az érzéketlen, az ünne-pélyes, komoly Brisson fakadjon sírva! Pedig nem voltak egymás barátai, — Köszönöm, hogy idehozták! — Olyan őszinte meghatottságot fejez ki, amit nem lehet csak szín-leg mutatni.

Két óra hosszat álldogáltunk, de a csarnokba nem tudtunk bejutni A tömeg elég tisztességesen viselte magát, ha tekintetbe vesszük a francia vérmérsékletet, a különben szokásos tolongást, lökdösődést s a jó párisiaknak kiirt-hatatlan élcelő ösztönét, melynek egy ekkora emberára-dat okvetlenül, mindig táplálékot nyújt.

Valahányszor azonban hangosabbá vált a nevelés, mindig akadt valaki, aki felszólaljon: Nem helyén való a tréfa, tiszteljék őt! — hangzott mindenfelől. Mindenfelé fényképet, emlékérmét, képesújságot árultak: „Gambetta élete és halála” — állott rajtuk.

Az embernek összeszorítja szívét az eseményeknek durva volta, a népszerűségnek ilyen alakban való megnyi-latkozása. Nekem mindez kegyeletsértésnek tetszik . . .

Január 6., — szombat. — Marinovich szerb miniszter-nek; Karagyorgyevich hercegnő sógorának Rivoli-utcai la-kásából néztük végig a temetést. Bajosan lehetett volna jobb helyünk.

Tíz órakereszt jelezte, hogy megindult a menet. Az ablakhoz siettünk.

Legelől lóháton kürtösök közeledtek utánuk gyászindulót játszó zenekar jött, azután három óriási, agyonhalmozott koszorúskocsi, — melyek tervezők, — a két Bastian testvér miatt, — igen kellemetlen érzést, sőt csalódást váltott ki belőlem. Ez ugyan keményen hangzik, de ki kell jelentenem. — Könnyeim fátyolán át, melyeket a nagyszerű látvány idézett szemembe, hamarosan ráismert erre a két fivérre, kik a menetben haladtak, egészen közel művük mellett. Egyikük, a műépítész, a gyászkocsi díszének egyik bojtját majdnem; tulajdon kezében vitte. Bátyja kissé oldalt Elliott, az ő hírnevének már nincs szüksége ilyesmire. A halottaskocsi alacsony alkotmány; mintha a fájdalom lesújtó voltát akarná jelképezni. Fekete bársonytakaróval volt borítva. Rajta néhány, mintegy védtelenül ráhelyezett koszorú és zászló alatt pihent egyszerű koporsójában a holttest... Fenségesebbnek, nagyszerűbbnek kívántam volna, talán azért, mert templomi pompához vágyóik szokva , , , De hiszen igazuk volt, hogy szakítottak a szokásos üvegesbatárral. Ez az antik mintára készített halottasszekér úgy hatott,; mintha Hector-holttestét vinné Trója felé.

Három más koszorúskocsi s több óriási méretű kézben vitt koszorú után azt gondoltuk volna, hogy most már elég is, de mintha: a virágvivők ki sem akartak volna fogyni, annyian voltak a menetben. Nem hiszem, hogy volt még temetés a világon, melyen ennyi gyászlobogó, koszorú és főképp ennyi teméntelen virág szerepelt volna.

Minden szégyenkezés nélkül bevallom, hogy ez a nagy fönséggel párosult pompa is gészen felemelt, fölserkentett. Oly szép volt, oly nagyszerű, megható, hogy belefáradtam a szépségébe. Hogyan, még mindig: tart? Igen, nincs mindig; mindig; mintha sohasem akarna vége lenni, Koszorúk, minden színben, minden nagyságban, óriásiak, mesésen szépek, aminőket még sohasem látott a szem; koszorúk, közben, rudakon; zászlók, szalagok; hazafias jelmondatok fénylenek rajtuk aranybetűkkel. Aranyos rojtszegélyek csillognak át a fekete gyászfátyolon. Virágok, gyöngyök, bojtok özöne; egész rózsáligetek hajladoznak a napfény-

ben, ibolya és örökzöldhegyek emelkednek s aztán újra zenekar közeledik, melynek kissé túlságosan gyors ütemben játszott gyászzenéje a távolban, szomorú hangokra szakadozva vesz el; aztán csak a léptek nesze a kövezen, de úgy hangzik, mintha könnyeit esője peregne le ... És még egyre jönnek a koszorúval adózó küldöttségek, testületek, egyesületek, Paris, Franciaország, Európa; az iparvállalatok, a művészetek, az iskolák az emberi tudásnak és értelemnek színe, virága.

Tompán pereg a gyászposztóval letakart dob és újra megszólal az ünnepélyes csöndben a szívhezszóló kúrthang.

A mentőket s a diákságot megéljenzte a tömeg s a diákság olyan öntudatosan tisztelgett vissza, mintha azt mondaná: — „Talán a mi sorainkban van már, aki pótolni tudja őt,” — Aztán újra gyászzene és újra koszorúk. A legszebbeket halk tetszémoraj kísérte, Algir zászlaját megéljenzték. Mikor a Belleville-belieknek lelkesedésben és előretörésben az én lelkemmel annyira rokon csapata tűnt fel, büszkeség fogott el s könnyek homályosították el a szememet. Mikor Elzász-Lotharingia hatalmas koszorúját és gyászfátyollal burkolt lobogóját pillantotta meg a törne?!, mintha remegés futott volna végig rajta és mindenkinek meglelt a szeme könnyel. És még egyre tartott a felvonulás, egymást követte a koszorú, a virág, a sok szalag és tündökölt a szín, az arany a sok lengő gyászfátyolon.

Nem temetés volt ez, de diadalmenet. Nem tudom miért, de nem tudnám apotheosisnak nevezni. Egy egész nemzet volt az, ki ezt a koporsót követte és Franciaországnak minden virágát levágták ma, hogy ünnepélyesebbé tegyék utolsó útját e kegyetlenül meggyilkolt negyvennégy éves lángésznek, ki megtestesülése volt a mai nemzedék minden nemes törekvésének, aki magáévá tudta tenni minden érdekét megifjuló hazájának s aki költészete, ereje, reménye, feje volt az új idők embereinek.

Meghalt negyvennégy éves korában, mikor még csak épen arra volt ideje, hogy a megtorlás s az új nemzeti nagyság útját előkészítse.

Több, mint két és félóra hosszat tartott a páratlan felvonulás és aztán a rendetlenül tolongó tömeg következett, a lármás és közömbös nagyvárosi nép, amely megelé-

gedett a rendőrlovak okozta ijedtségéből származó nevetéssel. Hasonló menetet alig látott még a világ; a zeneszó, a sok virág, a testületek, a felvonuló gyermekcsapatok úgy hatottak a ködön átszűrődő reggeli napfényben, mintha valami régi, apothesist ábrázoló festmény elevenedett volna meg. Mintha valamelyik fiatal isten tartotta volna díszfelvonulását virágok között, aranyos fényű reggeli ködben ...

Nagyon jól meg tudom érteni, hogy pártkülönbség nélkül mindenki lerója előtte a tisztelet adóját, még akkor is, ha életében politikai ellenfele volt. Jóbarátja, szellemi támogatója volt az egész mai nemzedéknek, ő jelentette a Köztársaságot, Parist, Franciaországot, az ifjúságot!, a művészetet. úgy tetszik, mintha valami tönkrement ruhadarabot látnék, melyről lefejtették legfőbb díszét s csak a levágott szálak, meg a díszítés nyoma maradt meg.

Mit használ mostmár virág, koszorú, gyászzene, lobogó, küldöttség és tisztelgés, te hálátlan, türelmetlen, igazságtalan nemzet! Hisz most már vége. Most már ráboríthatjátok kényes nemzeti lobogótokat a szomorú faládára, mely e ragyogó tehetség hamvait rejt. Most mar tiszteleghettek a megcsonkított holttest eiőit, hiszen ti voltatok, kik e nagy lélek utolsó éveit megkeserítettétek! Most már hiába! Megrémult kisemberek féltve állják körül tátongó sírgödrt annak az embernek, kinek fensőbbiségét nem bírták elviselni. Hányan vannak köztük, kik komolyan hitték, hogy Gambetta nagyságától nem tudtak szerephez jutni! Most már üres a hely; ki méltó rá, hogy elfoglalja? Oh, ti középszerű, irigy senkik, az ő halála nem tud belőletek nagyembert formálni.

Három óra felé kezdtünk mozgolódni. A Champs-Elysées üres, elhagyatott. Nemrégén ifjan, vidáman hajtattott rajta végig egyszerű kocsiján, melyet annyiszor felhánytak neki. Mennyi rosszakarat! Mert lehetetlen, hogy értelmes, tanult, jó francia érzésű emberek a lelkük legbelsejében igazán el tudták volna hinni azt a sok rágalmat, mellyel Gambettát illette a közvélemény.

Azt mondják, már a székét is elfoglalta a Kamarában valamelyik állat. Nem volt egy ember sem, aki útját tudta volna állani a durva kegyeletsértések azzal az emberrel

szemben, kinek megjelenése dísz hozott a Kamarára. Ugyanakkor, mikor az épületnek homlokzatát még a tiszteletére hintett virágok; díszítik, mikor még ott állnak a szöveteknek és óriási fekete lepel burkolja gyászba érte az oromzatot.

Ez a fekete lepel az oromzaton szellemes megoldás volt; keresve sem lehetett volna tragikusabb hatást ébresztetni. Megdöbben a embert, rémület fut át a szíveken, mintha egy végveszélybe döntött nemzet gyászlobogóját tüzték volna ki

Január 8., — befő. — Valóban ez az ember elég nagy volt, hogy betöltse Franciaországot s majdnem egész Európát. Mindenki érzi, hogy hiányzik valaki; mintha nem volna miről olvasói az újságokban, mintha nem maradt volna munkája a Kamarának.

Bizonyára vannak férfiak, kik hasznosabb munkát végeznek, vannak csöndben dolgozók, felfedezők, türelmes, titkon munkálkodók. Ám ezek sohasem kerülnek fölénybe, sohasem érzik meg azt a hatalmait, azt a varázserőt, amelyet ő. Lelkesedést és odaadásit ébresztetni tudni, pártokat alakítani, egymással megbékéltetni, a haza nemes hangú szóvivője lenni kevésbé fontos, kevésbé tiszteletreméltó munka talán? Egy egész nemzetet megszemélyesíteni, zászló tudni lenni, mely köré csoportosuljanak veszély idején, nem nagyobb dolog-e minden kaihinef-érdémekeöl, lehiggadt, megérett politikusok minden okos simaságánál? — Istenem, ha Victor Hugo ma lehunyná szemét, senkinek nem lenne belőle semmi kára. A munkái megmaradnak s ama már igazán nem fontos, most hal-e meg vagy tíz évvel később, hiszen betöltötte hivatását. De Gambetta maga volt az élet, a világosság, a minden reggel újra születő napfény; ő volt a köztársaság lelke, ő volt a dicsősége, bukása, diadala vagy neveltség tárgya egy egész országnak. Az ő személye jelenléte az eseményeket, ő maga volt az adott szó; egész korszakát jelentette a tetteknek s a politikai vitáknak, amelyekből egyetlen szót, egyetlen mozdulatot sem lehet soha többé visszaváraszolni. Egy majdnem egész Franciaországot magában foglaló nagy párt öltött testet benne s ez a nagy elme, nagy

szív, mely egyaránt képes volt a maga részére rokonszenvet, félelmet, irigységet, tiszteletet, gyűlöletet támasztani, íme, örökre eltávozott.

Január 9., — kedd. — Ha tudnám, mivel magyarázom, azt mondanám, kétségbe vagyok esve Gambetta halála miatt. — Megsiratam a kis herceget is, de úgy, mint ahogy a drámahős szomorú sorsán sír az ember, esemény volt es igazán megható. Egy gyermek, akit a messze idegenben meggyilkolnak! ... de hogy most mit siratok, csak akkor tudnám szóval elmondani, ha francia s ha férfi lehetnék.

Január 16., kedd, — Emile Bastien elkalauzolt Gambetta Ville d' Avray-beli házába, ahol fivére dolgozik.

Az ember nem képzelné, Hogy ily nyomorúságos körülmények között lakott, amíg nem látja a tulajdon szemével. — Nyomorúságosnak nevezem mert a szerény jelző sem illik már rá. Egyedül a konyha ér valamit ebben az egyszerű kis kerti házban.

Az ebédlő olyan szűk és olyan alacsony, hogy az ember tanakodni kezd, hogyan férhetett el benne a koporsó s hol maradt még hely Gambetta hűséges barátainak, akik itt is körülvették őt.

A fogadóterem kissé nagyobb, de szegényes és meg van fosztva minden kényelemtől. Rozoga lépcső vezet a hálószobába, melynek láttára méltatlankodásban törtem ki. Hogyan! Ebben a nyomorult kalitkában, amelynek a szó betűszerinti értelmében magam is elérem kézzel a mennyezetét, ebben hagyták Gambettát hat héten át sínylődni! Télen, csukott ablakoknál, egy olyan nagy testű, asztmás, súlyosan sebesült férfit!

Ettől a szobától magától meg kellett halnia, — Hitvány, két krajcáros papirkárpit, fekete ágy, két fiókos szekrény, hasadt tükrök és ócska, silány, vörös függönyszárnyak bútorozzák. — Akár valami szegény diák lakásán.

Nem volt, aki ezt a sokszorosán megsiratott embert szeretni tudta volna!

Zsidók, spekulánsok, haszonkeresők serege vette kö-

rül és soha senki sem akadt, aki önmagát vagy legalább is a hírnevét szerette volna benne.

Egyetlen óráig sem lett volna szabad ebben a nyomorúságos, egészségtelen odúban maradnia!

Hiszen az átszállítás egy óra hosszát tartó veszedelmét csak nem lehetett összehasonlítani azzal: a veszedelemmel, amelynek ebben a levegőtlen, rettenetes szobácskában volt kitéve! Matracokon és karon szállítva még sem érezte volna a rázkódást!

És ez a híres Ville d'Avray, melyet az újságok a la Barras színben tüntettek fel! Ez a hál azé a férfié, kiről szállott a hír, hogy olyan nagyon el van foglalva a saját személyével és akkora fényűzéssel veszi magát körül. Gyalázat!

Bastien Lepage az ágy lábánál dolgozik. Mindent érintetlenül hagyta. Az ágynemű úgy van elrendezve, mintha még mindig benne feküdnék s mintha most tették volna rá a leplet s a virágokat. A fölvételek nem nyújtanak fogalmat a szoba arányairól, melyből az ágy veszi el a legnagyobb helyet. Az ágy és az ablak között alig lehet megmozdulni, ezért nem látszik az ágy lábérse a képeken. Bastien képe a megszólalásig hű. A hátrahanyatló, háromnegyed profilban ábrázolt főn már látszik a halál lehellete. Még él, de a semmibe tekintő, sokat szenvedett komoly, fenséges arcról tisztán le lehet olvasni, hogy már túl van a földieken. Az ember szinte látni véli. A test kinyújtva, elernyedve fekszik, mintha épen; most készülne elszállni belőle a lélek. Megkapó.

Az embernek egész valója megremeg bele,

Boldog ember ez a Bastien! — Kissé izgat az együttlét vele. Bár szakmájára olyan, mint egy huszonöt éves ifjú, mégis megvan benne az a jóakarató: fensőbbség és nagy egyszerűség, mely kiváló embereknek szokott sajátja lenni; — Victor Hugóé például—Még ma is lassan szíépnek találok. Mindenesetre megvan benne az értékes, erős egyéniségek ellenállhatatlan varázsa, azoké, akik ismerik a saját értéküket,

Úgy elnéztem, ahogy dolgozott és közben Diniával beszélgetett. A többiek a szomszédaszobában időztek.

A falban ott van még a golyó nyoma, amely Gambettát

megölte. Memgmutatta s e szoba halálos nyugalma, a hervadó virágok szanaszét és az ablakon át besütő napsugár, mindez együtt oly erős hatással volt rám, hogy s\rni kezdtem ... A mester mélyen munkája fölé hajolva, háttal ült felém. Felhasználtam hát elérzékenyedésem e ritka kedvező pillanatát s hirtelen mozdulattal erősen megszorítottam a kezét. Aztán könnybeborult arccal kisiettem a szobából. — Remlénylem, megértette. — Ostobaság . . . igen, ostobaság bevallani, hogy mindig a hatásra gondolunk.

Január 22., — hétfő. — Két hónap óta minden héten kétszer megyek az orvoshoz, akit Duplay doktor ajánlott, mert amint talán még çmlékezni fognak, neki magának nem volt ideje rá, hogy gyógyítás alá vegyen. A kezelés azonban nem hozta meg a várt sikert. Nem vagyok jobban, de reméljük, hogy nem fog rosszabbodni állapotom. „És nagyon boldognak mondhatja magát, ha nem rosszabbodik.” Kegyetlenség.

Január 24., — szerda, — Egész napi megerőltető festés és rajzolás után meglátogattuk Étinecellet. Bocher, a D'Orleansok ügyvivője s két másik úriember időzött nála. Egyikük, egy hatalmas, erős férfi akár Cassagnacnak is beillett volna, ha a csíptetője el nem rontja az arcát. Teljes huszonöt percig csendben megálltam, hogy a forradalmat szidják s hogy felsoroljanak minden gaztettet,, melyet 89 óta szegény Franciaországon elkövettek.

Nagyon könnyű lett volna megfelelnem, hiszen minden este Michelet „A forradalom története” című munkájával alszom el. — Mikor aztán az öreg Bocher eltávozott, el is követtem azt a baklövést, hogy elárultam, hogy nekem egészen más a véleményem.

— Csak nem köztársasági!? ...

Ugyan ki vallhatná be ebben a tiszta XVI. Lajos stílusú salonban, melyben a királykék bársonyruhas Étincellel fehérre lakkozott aranyos karszéken trónol, ki merné bevallani, hogy a köztársaságiakhoz szít? Nagyon bájos tud lenni ez az érdekes, szépfejű asszony.

Azzal vágtam ki magam, hogy az indító ok, a szándék nagyon szép volt, hogy a legszentebb hittel és a leg-

tisztább lelkesedéssel kezdtek hozzá, stb ... Minden politikai párt követ el hibákat... mentségük, hogy mindenkit egyformán akartak boldogítani,.. . természetesen ők is csalódtak, mert minden új eszme tapogatózva halad és sokat botlik stb., stb... úgy belejöttem, hogy szerényen bár, de valóságos kis védőbeszédet tartottam a forradalom mellett; érzelmi okokkal akartam meggyőzni a hallgatóságot. A vége az lett, hogy Étincelle majdnem vigasztalni kezdte anyámat, hogy mindannak, ami a forradalomban önfeláldozás és hősiesség volt, természetesen visszhangra kellett találnia az én ifjú szívemben... stb. stb. A csiptetős úr nagyokat hallgatott, csak itt-ott vetett közbe egy-egy rövid, Cassagnae-stílusú megjegyzést, de mikor felálltunk, hogy búcsúzni kezdjünk, egyre bizonygatta, mennyire sajnálja, hogy nem vehet részt estélyünkön, melyre Saint-Amand meghívta őt. Igen udvariasan búcsúzott anyámtól s még udvariasabban tőlem, mert amint mondta, nagy megtiszteltetésnek veszi és igen boldog, hogy velem megismerkedett. Egyszerű fejbólintás volt a feleletem.

Február 22., — csütörtök. — A kisebbik fiú fejével egészen elkészültem.

Chopint zongorázom és Rossini zenéjét pengetem a hárfán; egyedül vagyok műtermemben. Fényes holdvilág van; a nagy ablakon át betekint a tiszta, hatalmas égbolt mély sötétkékje. Szent asszonyaimra gondolok s annyira fellelkesülök rajta, miként alakul ki lelkemben tulajdon képem, hogy egyszerre örült félelem fog el, nehogy valaki megelőzzön... Ez a gondolat kissé megzavarja szép estém nyugalmas csendjét.

Van olyan tiszta öröm, mely minden eseménytől független. Ma este nagyon boldog vagyok; elolvastam Hamletet eredetiben s most Ambroise Thomas muzsikáján ábrándozom.

Vannak drámák« melyek örökké, hatni fognak, melyeknek halhatatlan szereplői fogalomká kristályosodtak ... Ophelia ... Sápadt és szőke. Mindig szívhez szóló. Ophelia! Az embernek kedve támad a boldogtalan szerelemre, Ophélie, virág és halál... De szép!

Az ilyenfajta álmodozásoknak, mint például az enyé-

mek ma este, valahogyan testet kellene ölteniök. úgy érem, hogy az a sok költői gondolat, mely átvonul az ember lelkén, ne enyesszék el nyomtalanul, de valami műalkotássá forrjon össze ... Ez a napló talán? ... Nem, túlságosan hosszadalmas. Óh, ha megengedné az ég, hogy egyszer mégis elkészüljön a képem, a várvavárt, a nagy mestermű. Ezidén a tanulmányoknál maradok ... Bastien ismeretése talán megadja?

Istenem, hiszen az ő festészete annyira az élő valóság maga, hogy lehetetlen nem utánoznia őt annak, aki híven másolja a természetet.

Alakjai élnek. Nem az a sima, elegáns festészet az övé, mint a Carolusé, de a festészet szó szerint véve; élő hus és bőr, mely beszél és lehel. Nem ügyeskedés, nem mesterkedés, de az élő természet a maga fenségében.

Február 24., — szombat. — Tudják-e, hogy állandóan Bastien-Lèpage foglalkoztat? Nagyon rászoktam a nevére s most már annyira kerülöm idegenek előtt, mintha vétkeznék vele, ha emlegetem. Gyöngéd családias érzéssel szoktam beszélni róla, mi nekem egészen természetes, hiszen oly nagy művész; de akadhatnak, akik félremagyarázzák.

Istenem, de kár, hogy nem jöhet el a fivérével!

No és mi lesz aztán? Hiszen csak jó barát! Nem tudnak hinni a barátságban? Oh, én mindig imádni fogom nagynevű barátaimat, tehetségük, kiváló tulajdonságaik és lángeszük miatt. Egészen külön emberfajta az övék, mely túlnőtt a banális közepszeren, tisztább levegőben, válogatottak seregében érzi magát közöttük az ember, hol szabad kezet kézbe fogni és becsülettel állhatsz kö-rükbe ... Miről is beszélek? Bastiennek mégis csak nagyon érdekes feje van.

Félek, hogy képeim hasonlítani fognak az övéihez ... Tudom, hogy nagyon lelkiismeretesen tanulmányozom a természetet, de közben az ő vásznai járnak fejemben... Hiszen minden tehetséges művész mindig Bastienre fog emlékeztetni, ha igazán szereti és komoly szemmel nézi az életet.'

Ha továbbra is ilyen jól haladok ... négy-öt nap alatt készen leszek, igen, de...

Február 25., — vasárnap. — úgy látszik, nagyon rossz lesz a képem, mert jóra vagyok elkészülve. Egy pillanatig nagyon meg voltam elégedve magammal, de most annál jobban kínoz a félelem. Kétszeresen fog fájni, na nem dicserik meg.

Február 27., — kedd. — Végre néhány vidám, kellemes nap; énekelek, beszélek, nevetgélek és Bastien-Lepage mindig visszatér, mint a refrain. Nem a személye, nem a külseje, sőt nem egészen a tehetsége sem. Semmi más, csak a neye... Azért mégis félek ... hátha az övéire fog hasonlítani a képem? Nemrégiben egész sereg fiút és leánykát festett. A híres Pas-méche például; lehet-e képzelnünk valami szebbet?

Az én képem két fiúcskát ábrázol, akik kézenfogva mennek az utcán; az idősebbik, egy hétéves legényke ki falevelet tart a szájában komolyan néz maga elé a messzeségbe; a fiatalabb, négy esztendőös kicsike, nadrágzsebbe dugott kézzel nézegeti a közönséget. Nem tudom, mit tartsak róla, mert ma este még nagyon meg voltam elégedve. Igazán, kínos!

De az estém, az estém igazi örömek forrása volt. Mi történt? — Saint-Marceaux vagy Bastien jöttek talán? — kérdezik Önök. Nem, de hozzákezdtém a szobromhoz.

Igen, jól olvassák. Március 15. után hozzáfogok a végleges kidolgozáshoz. Eddig életemben mindössze két csoportozatot s két vagy három mellszobrot faragtam, de ezeket sem végeztem be, hiszen teljesen egyedül, irányítás nélkül dolgoztam s megvan az a rossz szokásom, hogy sokáig olyasmin tudok dolgozni, amibe szívemet, lelkemet belevetem, ami érdekel, — és a műterembeli tanulmányok természetesen nem ilyenek.

Kigondolni egy emberi alakot s aztán megalkotni: ezt nevezem én valaminek.

R rossz lesz? Hát baj az? Szobrásznak születtem, imádom a formát: a szín sohasem tudja ugyanazt visszaadni, amit a forma ad, bár a színekbe is szerelmes vagyok. Mi

mindent ki nem fejez a nemes testtartás, egy szép mozdulat. Járd körül a szobrot; silhouetteje megváltozik s mégis mindig ugyanazt a gondolatot fejezi ki.

Oh boldogság! Oh élvezet!

Az én szobrom álló női alak, ki arcát kezébe temetve zokog. Ismerik a váll jellemző mozgását sírás közben.

Majdnem letérdeltem elébe. Ezer ostobaságot suttoztam neki. A szoborminta csak 30 cm. magas, de természetes nagyságban dolgozom ki. Ki fogja hívni a jóérköcsöket... Ugyan! már miért?

A végén széthasítottam egy szép batiszt inget, hogy törékeny szobrocskámat burkoljam belé. Szívesebben simogatom ezt az agyagot, mint a tulajdon bőrömet.

Úgysem jó a szemem; ha már nem látok festeni, min tázni fogok.

A nedves, fehér vászon szép redőzetben hull le a finom kis alakról s rajta át olyannak látom, mint amilyent nek kellene lennie. Tisztelettel burkoltam be; olyan finom, olyan gyöngéd, olyan nemes!

Február 28., — szerda. — Holnapra elkészül a képem. Tizenkilenc napomba került. Ha az egyik gyerek arcát nem kellett volna újrafestennem, tizenöt napig dolgoztam volna rajta. Túlságosan öregnek látszott.

Március 3., — szombat. — Tony eljött, hogy megnézze képemet. Nagyon meg van, elégedve. Az egyik fej különösen jó.

„Még sohasem dolgozott ilyen jól; kedves tárgyú, kellemes tónusú darab. Gratulálok, igazán nagyszerű. Bravo, kisasszony!” És ebben a hangnemben folytatta jóideig. Olyan boldog vagyok. Alig tudok hinni benne. Most még a ruhákat kell kidolgoznom és át szeretném festeni a kisebbik fiú fejét is, mely nem rossz ugyan, de mégsem sikerült úgy, mint a másik. És úgy látszik, a mester igazán meg van elégedve. Én magam nem; sikerem nem tudott, felhangolni. Ha máskor hallom, egész nap ugráltam volna örömben.

Dehát miért is nem tudok örülni? Azért, mert a mester soha nem mondott még ilyen erős dicséretet. Nem;

mintha hízelkedéssel vádolnám. Oh, nem. Hiszen több is telt volna; tölem, én legalább úgy érzem. Igyekezni fogok, hogy a mások gyermek arcán megmutassam.

Határozottan meg van *elégedve* a mester. Szeretném tudni, mit fog mondani a többieknek.

Vajon viszonylagosan nagyon jó kép, — csak tölem nagyon jó — vagy igazán az? Én többre vágyom, magasabbra, jobbra; szeretném újrakezdeni... Különbül is meg tudnám festeni... Hát akkor? ...

Március 14., — szerda. — Julian eljött, hogy megnézze képeimet; nem én kértem. Leveleinkben kölcsönösen bosszanthattuk egymást, de most bűnösnek érzi magát, én csendben triumfálok.

Azt mondja, hogy igen jó!

Március 15., — csütörtök. — Nos, igazán kész! Három óraker még dolgoztam rajta, de aztán vendégeink jöttek, abban kellett hagynom. A Canrobert család, yf Alice, Bojidar, Alexis, a hercegnő, Abbema, Mme Kanchine és Tony Robert-Fleury, ki még a reggeli órákban jelent meg. Az egész társaság átrándult Bastienhez, hogy megnézze a Falusi szerelmet.. Lehajtott fejú, ifjú leány támaszkodik a gyümölcsöskert sövényéhez. Háttal áll és virágszálat szorongat kezében. Vele és a nézővel szemközt fiatal parasztleány áll a sövény túlsó oldalán, akt földre süti szeméi és zavarodottan babrál az ujjával. — Tiszta, mélyen átértett költemény.

Ami a festmény kivitelét arról nincs mit szólnom; maga a lüktető élet. — Mme Drouetnák, Victor Hugo megvénhedt őrangyalának láttuk arcképét; csodaszamba megy, hogy milyen élethű s hogy mennyire rajta van a lélek. Bastien képei között nincs hasonatosság, ahány, annyiféle, de mindenik élőlényt ábrázol, akik úgy tetszik, csaknem járnak-kelnek. Nem festő ő, de költő, psychologus, metaphisikus és mindenkifölött nagy alkotó.

Önarcképe — az egyik sarokba rejtve — igazi műalkotás. És meg mindig nem adott ki mindent magából még mindig nem lehet többet és jobbat alkotni; mint ami az ő ecsetje alól kerül ki. Várva-várjuk azt a remekmű-

vet, melyben tehetsége olyan magasra emelkedjék, hogy senki el ne vitathassa tőle a lángészt.

A háttal forduló falusi leányka, amint ott áll kurta hajfonataival, virággal kezében, olyan, mint valami szép költemény.

Soha festő nem hatolt még be olyan mélyen az élet rejtelseibe, minit Bastien. Nem lehetne az életet magasabb szempontból és emberségesebben tekinteni. A kép természetes nagyságban ábrázolja a két alakot s ezzel még jobban hozzátárul az; amúgy is megdöbbenően élethű halasihoz. Kít hozhatnának föl Bastiennel szemben? Az olasz mestereket? A vallásos tárgyú képek e nagy művelőit, kiknek minden munkája természetszerűleg conventionalis? Igaz, sok magasztosig emelkedő remekmű találkozik köztük, de mégis megszokottak,... nem ragadják meg a szívet, a lelket, a képzeletet. A spanyolok talán? Csillognak, tragikusak, vagy akadémikusok.

Millet és Breton mindenesetre nagy poéták, de Bastienben minden kiválóság egyesül. Festők fejedelme ő, nemcsak kivitelbeli csodás készsége miatt, de az érzések mélysége és költői volta miatt is. A megfigyelőképességben már nem lehet többre vinni. pedig az emberi szellem ereje a megfigyelnitudásban rejlik — mondta Balzac. Földön ülve írok, már régen le akartam feküdni, de előbb el kellett mondanom mindezeket.

Március 22., — csütörtök, — Tegnap hívtam két szobrászlegényt, kik megszerkesztették a szobor vasvázat kis agyagmodelem mintája szerint. Ma elkészíttem a szükséges rajzokat: hozzá ... Elememben vagyok. Nyár folyamán, meg akarom festeni szent asszonyaimat, szobor-terveim közül pedig Ariadnét szeretném nyélbeütni. Addig is bevégezem az álló női alakot, amelyik most van munka alatt és amely tulajdonképpen ne más, mint Mária alakja a szent asszonyokból, csakhogy szoborban és ruha nélkül. Ha a fiatal leánynak képzelem el, pompás Nausikaa válnék belőle. Tenyerébe rejti arcát és sír. Ez a helyzet és ez a mozdulat olyan teljes elhagyatottságot, olyan mély-séges kétségbeesést fejez ki olyannyira őszinte és szomorú, hogy már alig varom, hogy mintázhassam.

Nausikaa, a pheakok királyának leánya, egyike az antik költészet legbájosabb alakjainak. Nincsen nagy szerepe, de bájos, megható és feldolgozásra igen alkalmas.

Teljesen osztom Ouida véleményét, ki legszívesebben megfojtaná az öreg Pénelopét, csakhogy feleségül adhapssa a rózsaszínű márványoszlophoz támaszkodó eszményien szép fiata leányt a cselszövő Odysseushoz, kinek oly módon lesi szavait. Egyetlen szó sem esik köztük; a férfi, ez a nyárspolgár, tovább indul, hogy visszatérjen hazájába és folytassa a maga ügyeit, Nausikaa ellenben a parton marad és lesi, lesi a fehér vitorlát, amíg csak látszik. És mikor aztán üres a kék szemhatár, fejét tenyerébe hajtja, ujjait hajába temeti, nem törődik a szépségével, nem törődik vele, hogy testéhez szorított karja töri a mellét, csak zokog, zokog, hogy a válla is rezeg belé.

Március 25., — vasárnap. — Tegnap délutáai két óra óta kínos aggodalomban vagyok. Mindjárt megértik, miért.

Villevieille látogatóba jött s megkérdezte, hallottam-e már valami hírt a Salonból? — Neri hallottam, — Hogyhogy! Semmit sem tud? — Nem én, semmit. — Pedig C ... levelében már benne áll. — Egyebet ő sem tudott. Aligi bírok írni, reszket a kezem, az a különös (érzésem van, mintha darabokra lennék tépve.

Aztán Alice hozta: „Elfogadták!”

— Hogyan, miként? Hanyadsorban?

— Még nem lehet tudni.

Nem féltem, hogy el nem fogadják.

De nemcsak én, hanem anyám, néném, mindenki olyan izgatott, hogy őket látva, majdnem kibújok a bőrömből. Óriási erőfeszítembe kerül, hogy nyugodtnak lássak és vendégeket tudjak fogadni.

Laporte jött, de épen öltözködtem.

Negyven küldöncöt szalajtottam szét. Végre, öt perccel később, megkaptam Julian levelét, melyet szóról-szóra idemásolok:

„Oh kis tudatlan és járatlan, íme hát elárulom.”

„Legalább is harmadsorban, ha nem kedvezőbben, mert többekről tudok, kik másodsorban szeretnék volna elfogadni. Most hát győzött. Üdvözlöm és gratulálok.”

Nem vagyok boldog, csak nyugodt.

Nem hiszem, hogy az osztályozásban akár az első sor örömet tudna szerezni e huszonnégyórás lealázó nyugtalanság után. Azt mondják, fájdalom után nagyobb a gyönyör. Nem az én esetemben. Nálam a nehézségek, a nyugtalanság, a szenvedés tönkreteszi.

Március 27., — kedd. — Az Odyseát lapozgattam. Homeros nem úgy írja le a jelenetet, ahogyan én képzelem, pedig az előzményeknek az lenne a természetes következése. De ha nem szól róla. Pedig hát Odisseusnak csodálkozó, hízelgő szavai, mikor Nausicaáról van szó, feltétlenül fejébe szállottak a leánynak, látszik arról is, ahogy lánytársaihoz beszél,

Nausicaa Odisseust istennek hiszi s a férfi ugyanígy vélekedik a leányról... Ez már így szokott lenni.

Mégegyszer el fogom olvasni, hogy Odisseus mit mond. Mikor meztelenül és iszaptól sárosan megjelenik a fiatal pheakleányok előtt, mindnyájan elmenekülnek, egyedül Nausicaa marad ott.

„Minerva adta neki az erőt.” A vén cselszövőnek, a vén világfinak, ki mellékesen igen szép ember, ruházatra és pártfogásra van szüksége s ezért Nausicaat Dianához kezdi hasonlítani. A leány tehát feltétlenül magas, karsú és szép termetű volt. Az ő szemei — hangzik tovább — soha nem láttak még földi halandóban ilyen szépet. Később pálmásudárhoz hasonlítja, melyet Delos szigetén, Apollo temploma mellett látott s mely előtt bámulattól némán állott meg, mikor egyszer nagy seregének élén arra haladt. Ez az út azonban szerencsétlenségek forrása volt.

Így és ehhez hasonlóan, bár néhány szóval csupán, de a legnagyobb bókokkal halmozza el a leányt s emellett magát is poétikus, értékes és szerencsétlenségei miatt érdeklődésre méltó színben igyekszik feltüntetni. Az istenek üldözik őt.

Lehetetlennek tartom, hogy a fiatal leányban, kit szelleme és szépsége az istenekkel egy sorba emel, fel ne ébredt volna a szerelem megfoghatatlan érzése, különösen; azért nem, mert hiszen az álmaiból ismert hős jelent meg előtte.

Március 30., — péntek. — Ma hat óráig dolgoztam s aztán, hogy még világos volt. kinyitottam erkélyem ajtaját hogy halljam a harangszót és hárfapengetéssel üdvözöljem a tavaszt. Jól érzem magam, tudtam dolgozni, aztán megmosakodtam, fehérbe öltöztem, muzsikáltam és mostan írok. Nyugodt és megelégedett vagyok, élvezem a magam interieurját, melyben minden, kedvemre való. Olyan jó lenne szép, nyugodt életet élni és várni, várakozni a dicsőségre! De ha elérném, csak két hónapot szentelnék magamból az életnek, a világnak, a többi tíz hónap alatt bezárkóznék és dolgoznék... Csak munka árán szerezhetnék jogot e két havi dicsőséghez. Az a baj, hogy férjhez fog kelleni mennem. Legalább itt is eleget teszek ostoba hiúságomnak melytől sohasem tudok szabadulni,

Vajon miért nem ment még férjhez? — kérdezik. Huszonöt évesnek néznek, nagyon bosszant. És ha majd férjhez mentem ..., Igen, de kihez? Ha egészséges lennék, mint régen... Így nagyon jó és nagyon gyöngéd férjre lenne szükségem. Szeressen is, mert nem vagyok elég gazdag hogy olyan férfihez menjek feleségül, aki közömbös nekem.

A szívemnek eddig nincs beleszólása. Nem lehet előre tudni, sok mindentől függ... Vagy sohasem fogok szeretni?

A következő levelet kaptam:

„Palais de Champs-Élysées. Francia festőművészek Kiállítást Rendező Egyesülete.”

Kisasszony!

A jury tulajdon asztalán írok, mert azonnal értesíteni akarom, hogy pastellképét a jurv egyhangú lelkesedéssel lefogadta. Sok szerencsét! Említenem is felesleges. Hogy festményeit szintén nagy örömmel vették. Ez az esztendő tehát az igazi sikerek éve s én szívből boldog vagyok.

őszintén tisztelő barátja

Tony Robert.Fleury”.

Mit szólnak hozzá? Ez már valami ... A levelet majd ide gombostűzőm de még mutogatni szeretném néhány napig. Ugye azt hinnék, magamon kívül vagyok örömben? Pedig nagyon nvugoát vagyok. Igazán nem érdemlem meg a nagy örömeket, ha egy ilyen jó hírt, mint amilyen ez is, egész természetesnek találok. Nem tudom értékelni, mert nekem szól. Ha Breslau, vagy másvalaki kapott volna ilyen levelet, talán kétségbeesnék. Nem mintha nem tudnám megbecsülni mások tehetségét; a saját túlzott szerénységem beszél belőlem. Nincs önbizalmam, boldog lennék, ha tudnék hinni Tony levelének. Még egy okom van; félek előre örvideni, nehogy azt kelljen mondanom később; „Tulságosan szép lett volna... Félek, hogy túlkorán lelkesedem .. . hisz az egész nem oly nagy dolog...”

Március 31., — szombat. — Juliannál voltam reggel, még egyszer akartam hallani szép bókjait. Úgy látszik, Bougeretau ezt mondhatta neki: Van egy orosz tanítványa, aki beküldött valamit, ami igazán nem rossz. Tudnia kell pedig, — magyarázta Julian — az ilyesmi teljesen szokatlan Bougeretau szájából, hogyha nem az ő növendékeiről van szó. Úgy látszik, még valami kitüntetésfélét találok? kapni.

Április 1., — vasárnap. — Délelőtt a Louvreban voltam Brisbane-val (Alice). Alice nem valami nagy ész, mint Breslau például, nemigen kapcsolódtak a gondolataink, de jó leány és elég értelmes is; ő hallgat, én meg hangosan gondolkodom. Jó gyakorlat. Mindent elmondok, ami foglalkoztat és amit szeretnék. Szerepel természetesen Bastien is, kinek óriási hely jut Juliannal és Alice-val folytatott beszélgetéseimben. Rendkívül szeretem a képeit, s azt hiszem, nagyon elvakultnak fognak tartani, ha elárulom, hogy a Louvre öreg, megfeketedett vásznai után örömmel az ő soklevegős, életet lehellő képeire, a szemekre melyek beszélnek, a szájra, mely majdnem szólásra nyílik.

De hát ez ma reggeli benyomásom és nem jelenti azt, hogy végleges is.

Köhögök és bár nem veszem észre, hogy fogynék, úgy érzem, mégis beteg vagyok. Nem akarok rágondolni. De hát akkor miért vagyok olyan viruló színben és miért vagyok olyan kövér?

Szomorú vagyok, keresem az okát s nem találok, ha csak azt nem, hogy két hét óta alig dolgoztam valamit.

Szobrom megrepedt és porlik; vele is rengeteg időt veszítettem.

Holnap egy óraker újra dolgozni kezdek, különben nem tudok élni.

Kicsit bánt, hogy pastellemet olyan nagyon jónak mondják és festményeim csak egyszerűen jók. Na nem baj, érzem, hogy most már festeni is épen ilyen jól fogok tudni ... majd meglátják!...

Nem is vagyok szomorú, csak lázam van és nehezen szedem a lélegzetet. A jobb tüdőszárny... halad előre.

Jaj, de nagy bolond vagy fiam! Látod elégni magadat, hogy úgy mondjam és mégsem mozdulsz? Mustár-papír? Sárga nyomok egy vagy két évig?

Mi az a két év egy hosszú, munkás élet mellett!

Megálljunk csak! Hiszen nekem nincs is olyan nagy szükségem a vállamra; nagyon jól el lehet másképp is intézni az öltözködést ...

Hát akkor? Akkor... De mikor az ember mindig arra számít, hogy majd csak elmúlik valahogy...

Április 3., — kedd. — Gyönyörű idő van és én oly sok erőt érzek magamban. Azt hiszem, valami nagyon szépet tudnék most festeni. Érzem, tudom.

Mit nem tesz a tavasz, a napsugár, a lágy, illatos levegő. Nyáron a meleg elől, télen a hidegtől kell menekülni; nyáron csak a reggel meg az este szép, de most oly jó minden, hogy a mennyországban sem lehet külön és igazán vétkeznék, ha ki nem használnám ezt a pleinair-nek teremtett időt.

Holnaptól kezdve...

Érzem magamban a képességet, hogy mindent úgy fogok visszaadni tudni, amint a lelkemben él. új erőmet érzem, önbizalmam támadt, mely megháromszorozza tehetségemet. Holnap új képet kezdek, előre élvezem. Ké-

söbbre, az őszi rossz időre is van már témám, szintén igen érdekes. Ezentúl minden képpel célba fogok találni és ittas vagyok a boldogságtól.

Április 4., — szerda. — Hat fiúcska képe, fej a fej mellett, de csak derékig. A legidősebb tizenkét éves, talán hat a kicsi. A legnagyobbiknak madárfészek van a kezében. Ez a fiú majdnem egészen háttal áll a többiek köréje csoportosulnak és várakozva nézik. Mindeniknek más-nmás de élethű kifejezés van az arcára írva.

A hatodik gyerek, aki szintén hátat fordít, még csak négy esztendő. Hátrakulcsolt kézzel, fölemelt fövel pipiskedik. Leírás után ítélve egészen közönséges, mindennapi csoportozat, de valójában ez a hat különböző fej együtt nagyon érdekes téma.

Április 15., — vasárnap. — úgy ellankaszt a betegségem, hogy minden iránt közömbös vagyok. Julian írja, hogy képeket még mindig nem akasztották ki és hogy Tony nem tudja *biztosra ígérni* (sic) az első sort, de mivel mégij nincsen kifüggesztve, mindent megtesz majd. amit tehet . . . írja még, hogy Tony Robert-Fleury *erősen* (sic) reménykedik valami kis kitüntetésben, amely nemcsak a pastellemért, de a *vásznaimért is* (sic) járna nekem. Két hónappal ezelőtt még csak álmodni sem mertem volna és most olyan hidegen hagy, mintha nem reám vonatkoznék. Egyébkor meghaltam volna örömben; hogy most azt mondják: „lehetőség”, „biztos”, úgy teszik, mintha soha életemben sem gondoltam volna reá; de ugyanabban a pillanatban már azt is tudom, hogy nem fogok belehalni. Az élet következetes és minden eseménynek előre elkészíti az útját. De kár. Én a villámcsapást szeretem, nekem a kitüntető érem minden előkészítő szóbeszéd nélkül, hirtelen pottyanjon az égből az ölembe. Akkor én is örömkö tengeriben, úsznék. Így azonban nem vált ki belőlem örömet. Csak csodálkozni fogok, mint.,

Nem hiszed el? Hiszen számítottál rá!

Április 18., — szerda. Tudják mit csinálók? Részt veszek Juliannál a rajzversenyen. Női alakot rajzolunk,

felöltözve. Nagyon csúnya, de mert a férfiműterem is ugyanezt a témát fogja feldolgozni, az a lehetetlen reményem támadt, hátha leverem őket és így elmentem.

Képzeljék, még közönségünk is volt! A döntés csak négy hét múlva lesz, mert mind a négy nagy festőiskola növendékei sorban kidolgozzák.

Ha elnyerem az érmet ezidén, akkor utólértem és elhagyom Breslaut, ki már azelőtt kezdett komolyan tanulni, mielőtt Juliánhoz került volna. Majd meglátjuk...

Most álltam fel a zongorától. Chopin és Beethoven isteni indulóival kezdtem, aztán csak úgy taláalomra játszottam, magam sem tudom mit, de olyan szép volt. hogy még most is fülemben zsongnak a dallamok. Különös! Egyetlenegyet sem tudnék már közülök visszaidézni. Hangulatnak órája, perce szükséges hozzá és még magam sem tudom, mi minden. Csak úgy viharzanak fejemben a szebb-nél-szebb harmóniák, Ha volna hangom, soha nem hallott, gyönyörű, szívhezszóló dalokat költenék... Ugyan miért?... Olyan rövid az élet. Semmire sem futja az időből! Szobrász szeretnék lenni, de úgy. hogy a festést se hagyjam el. Nan, mintha olyan nagyon vágnék rá, hogy agyagot formázzak, de mert gyönyörű alakokat látok magam előtt és felsőbb erő kényszerít, hogy formába öntsem, amit látok.

Festeni megtanultam, de nem azért festek, mert ilyen, vagy olyan képet szeretnek csinálni. Itt ellenben azért akarom gyúrni a földet, hogy testet öltsenek a látomásaim.

Április 22., — vasárnap. — Mindössze két pastellt fogadtak el első helyen, az enyémet és a Breslauét. Breslau nagy képének nem adtak díszhelyet, de arcképét (a Figaro szerkesztőjének leánya) díszhelyre akasztották. Az én festményem szintén nincs díszhelyen, de Tony Robert-Fleury azt állítja, hogy azért nagyon jól lehet látni és, hogy az alatta levő kép nem nagy. Pastellem (Irma arcképe) az alsó sorba és szögletre került, fő-fő díszhely, Tony azt mondja, meg lehetek elégedve.

Mint minden este, ma is vendégeink voltak ebédre; nagyokat hallgattam s megállapítottam magamban, hogy íme, újra egy sereg ember, kiknek élete üres, semmitmondó tereiére közt telik le, Vájjon boldogabbak nálam?

... Csak az ügyes-bajos dolgaik mások, de ők is éppen anynyit szenvednek. Egész sereg apróság van a világon, mit nem vesznek észre, semmiségeket, finomságokat, árnyalatokat, melyek az én gondolataimnak mind tápot nyújtanak, s melyek a legtöbb ember előtt Örökre ismeretlenek. A természet fenségében rejlő szépet éppen úgy, mint Paris ezer apró rejtelmét, jellemvonását jobban tudom élvezni, mint bárki más. Egy-egy járókelő, valami szokatlan kifejezés egy gyermek: vagy asszony szemében, egy hirdetés elég, hogy felkeltse figyelmeméi. Ha a Louvreba megyek, áisaelem udvarát és fölhaladok lépcsőin, melyet már láthatóan annyi ezer és ezer ember lába koptatott, aztán benyitok az ajtókon és a látogatók közt találok magam, — mennyi mindent lehet minderről végig gondolni; emberek, akiknek mind megvan a maguk története, akiknek arcáról lelkükre lehet következtetni, kiknek végig lehet gondolni az életét; — aztán más benyomások, más gondolatok következnek, egyik a másikat vonja maga után s mégis mind különbözők. Bőven lenne tárgy a... Mit tudom én? És ez mindig így megy, különösen, mióta nem hallok jól, mióta nem vagyok egész ember, mint a többiek. Talán kárpótulásul?

Oh nem! Mindenki tudja és ha valahol szóbahoznak, egészen biztosan ez az első: „Kissé nagyot hall szegény.” Nem tudom, hogyan bírja leírni a tollam... Bele lehet törődni ilyen nyomorúságba? Hagyján, ha aggastyánnal, öregasszonnyal, valami szerencsétlen flótással történik, de hogy fiatal, élettől pezsgő és életet kívánó lényel törődjék meg!!!

Április 27., — péntek. — Tony Robert-Fleury meglátogatott tegnap. Szent asszonyaimról beszéltünk; a fentemlélt Tony komoly aggodalmakat támaszt.

Nagyon biztat, fesse meg a hat kis gamin képét. Nehéz dolog, de hiszen úgyszólván csak másolnom kell. Ez az egész titka a festészetnek! Másolni? Könnyű mondani, de másolni, csak lélek nélkül, művészet nélkül, eszmei tartalom nélkül, ostoba dolog. Másoláshoz egyformán szükséges a szem és a lélek. Tonymak ezt persze nem mondom. Megértené, de holmi klasszikusok másolását

emlegetne, mit én nem fogadok el. Azt mondja, hogy olyanfajta festményhez, mint a Szent asszonyok, sok mindenfélét kell tudni és ismerni, miben nem is kételkedem. Például az öltözetek...

— Nos, a korhű öltözeteket csak épen úgy meg kell festenem, mint a moderneket.

— Óriási hiba lenne.

— És miért? Azok az emberek, kiket festeni akarok, nem voltak egyszer élők és modernek?

— De igen, hanem a művészetben vannak olyan dolgok, melyekhez tudás kell. Efajta öltözetet (!!!) nem festhet csak úgy, ahogy magától esik; rendezni kell tudni... terv szerint.

— Mintha bizony most, 1883-ban, művész létemre nem magam tervezném és rendezném a saját ruháimat! Úgy látszik talán, mintha válogatás nélkül másokat utánoznék? A választani tudás nem művészi képesség?

— Mindegy; nem találja meg készen a képet; rendeznie kell.

Nem feleltem, mert csak valami csípőset mondhattam volna ... Nem találom meg készen a képemet? Azt szeretném látni! Mit akart mondani vele?

Hiszen képem készen van a fejemben és csak: a részleteket kell hozzá megkeresnem

Elismerem, hogy egy bizonyos érzék szükséges hozzá... Ha megvan bennem, jó; ha nincs meg, minden öltözettanulmány hiábavaló.

Hátra van a háttér, a tájéki olyan, amilyenre én gondolok. Semmi olyasmi, amit meg ne találhatnék.

Kell két női alak; már megvannak. Az egyik, az a sápadt arcú, kitűnő lesz; a másik is megfelel.

Mi kell még? Le kell telepednem valahol a vidéken és szép idő kell, hogy megfesthessem a két asszonyt. A tájat majd csak később fogom megfesteni, azokról a tanulmányokról, melyeket majd délről hozok.

Hát még? Az egész nehézség annyi, hogy nem csinálhatom meg az idén.

Csak novemberben utazhatnék le és ha be akarnám odalent végezni is, meg kellene várnom a jövő nyarat.

Olyan lelkesedéssel csüngök rajta, hogy egészen biztosan tudom, érzem, hogy nagyon szép lesz! Az akadályok maguktól omlanak szét, ha szeretettel dogozunk munkánkon.

Van olyan nekilendülés, mely minden hiányzó készséget pótol Mindjárt bebizonyítom. Például: hat vagy hét éve nem zongorázom, csak nagyritkán s akkor is keveset; hónapokon át nem érintem a billentyűket, de egyszer egy évben az is megtörténik, hogy öt óra hosszat nem állok fel a zongora mellől. Ilyen körülmények közt persze az ember nemigen számít az ujjaira, nem is mernék közönség elé kiállani, mert nincs az a kisasszonyka, aki le ne verne.

De ha aztán valami remekművet hallok, mint Chopin indulóját, vagy egy-egy Beethovent, mely a lelkemig hat s melyet magam is szeretnék eljátszani tudni, akkor nekiülök és akkor nem is kell több, csak két vagy három nap s napjában egy-egy óra, hogy felvegyem a versenyt bárkivel, akár magával Dusautoisval is, ki tudvalevőleg első a Conservaoriumban és aki hivatásos zongorista.

Április 28., — szombat: április 29., — vasárnap. — (Orosz húsvét.) Holnap vernissage. A képem nincs az alsó sorban, a ruhám csúnya és . . .

Ugyan, ostobaság; nem hozzám méltó! Ez az igazi: meg kell csinálnom hat kis gaminemet, egész képben, teljes nagyságban. Az utcasarkon fognak állani, a lámpaoszlop mellett. Közben egy hónapra félbe fog szakadni a munkám, mert Oroszországba utazom, de sietek haza és bevégzem. Körülbelül októberig fog eltartani. Októberben elmegyek Jeruzsálembe és ott maradok. Már attól függ; ha módot találok rá, hogy ott fessek meg a Szent asszonyokat, akkor maradok két-három hónapig is; ha nem, akkor elég lesz egy hónap s november—decemberben újra hazajövök egy sereg tanulmánnyal, illetve továbbvonnulok délvidékre, ahol plenairben dolgozhatom alakjaimon és ahol felhasználhatom Keletről hozott tájképvázlataimat. Januárban újra Parisban leszek, s megcsinálok természetes nagyságnál valamivel kisebb alakban régen tervezett interieur-képeket, az öltözködő kis ministransfiút,

melynek gondolatát még a Moni-Dore-ról hoztam magammal.

Közben, míg Parisban időzöm, el kell készülnie a szobromnak is; erre tehát júliust, augusztust, szeptembert s később januárt, februárt és márciust szánom reá. Nem hiszem, hogy legyen időm a mimstránsfiura, ha a szent asszonyokat csinálom és vice versa.

Igazuk van, akik azt mondják, hogy szétforgácsolom magam; elég kár. Tőlem ügg, hogy sokra vigyem és nem tudnám kiharcolni?

Rajta hát, lássuk!

Meg kell próbálni. Összeszedem az erőmet.

Április 30., — hétfő. — Boldog vagyok, Bastien-Lepageval beszéltem.

Elmagyarázta Opheliáját.

Nem közönséges tehetség. Opheliát nem mint egyént, de mint általános érzések megtestesítőjét fogja fel; minden szó, amit mondott, a lélek legmélyéből volt merítve.

Igazán szép, ha valaki ennyire átérzi és ekép tudja értelmezni a művészetet. Nemcsak a szegény örület látja benne, hanem a szerencsétlen, boldogtalan szerelme, a csalódottat, a kiábrándítottat, a megtestesült kétségbeesést, a keserűséget, a végét mindennek, — a szerelem nyomorultját, akít hatalmába vett az örület. A legmegindítóbb, a legszomorúbb alak, aki valaha létezett.

Egész bolondja vagyok! De nagy dolog is a lángész! Szébb és vonzóbb az én szememben ez a rút kis ember, mint az ég összes angyalai. Az embernek szinte kedve támad, hogy egy egész életen át hallgassa és kövesse őt. Olyan egyszerűen beszél pedig. Valamire vonatkozóan megkérdezték, — már nem tudom mi volt az — s ezt felelte: „Én nagyon sok költészetet találok a természetben.” — Olyan őszinte komolysággal mondta, hogy még most is át és át vagyok itatva a meghatottságtól.

Túlzás. Tudom, hogy túlozok, de hát már úgy van.

Együtt indultunk ki és nagyon-nagyon szép, boldog pillanat volt, mikor indulás előtt mindannyian összetaláloztunk: Carolus, Tony Robert-Fleury, Jutas Bastien,

Emile Bastien, Carrier-Belletise, Edelfelt és Saint-Marceaux.

Május 1., — kedd, — A Salon? Bizony gyengébb, mint bármikor.

Dagnan nem állított ki; Sargent közepszerűvel jött, Gervex közönséges; Henner kedves. Meztelen női alak, aki olvas. Esti világítás; az egész festmény valami tündöklő párában látszik fürdeni és oly kellemest szép tónusú, hogy az ember szinte úgy érzi, mintha a kép csodás, varázsos levegője őreá is áterjedne. Jules Bastien nagy elragadtatással beszél róla, Cazin mostani festménye keyésbbé tetszik, mint különben megszokott, hangulatos tájképei. Judith Holophernes táborába megy, úgy látszik, nem néztem elég ideig és azért nem fedeztem föl rajta „a báját, mely hódító útjára indul”; annyit ellenben igenis észrevettem, hogy Judith arca, megjelenése egyáltalában nem indokolja a Holophernes elragadtatását.

Bastien-Lepage festménye sem elégít ki teljesen. Alakjaihoz nem férhet szó. A háttal álló fiatal leány, a fej s az egyik arc, mely látszik kissé, a kéz, mely zavarában egy virágszálat csavargat, mindez mély költőiségről, érezni tudásról és a megfigyelőképesség legmagasabb fokáról tesz tanúságot.

Ez a hát maga egy költemény, a kéz remekmű, bár alig látszik belőle valami. Az ember megérzi, mit akart mestere kifejezni. A kicsike lehorgaszolja fejét és úgy, de úgy látszik rajta a bájos zavar, hogy nem tudja, mit csináljon a lábaival. A legényke szintén nagyon sikerült, de a leány a báj, az ifjúság, a megtestesült költészet maga. Igaz, élethű, átértzett, finom, gyöngéd.

És a bájos jelenetnek igazán kellemetlen tájkép a háttér. Eltekintve, hogy lehetett volna kevésbé zöld vidéket is választani, ügyelni kellett volna, hogy a háttér ne toladójék ennyire előre. Nincs elég levegője. Miért? Azt mondják, azért, mert a színek túlvastagon vannak feltéve. Szóval, nehézkes.

Breslau? Breslau jó, de azért az ember mégis csalódást érez. A jó festmények közül való és bár szép tónusú,

de nem mond semmit, közömbös. Teázó társaság a kandalló mellett. Polgáris berendezés, semmi karakter. Egy barna leány, egy szőke és egy fiatalember. Nagyon komolyan ülnek. Melegség, kedélyesség nincsen benne. Azt hittem, hogy kedvesebb, meghittebb lesz. Semmit sem mond. Breslau annyit emlegeti az érzést a művészetben, neki azonban úgy látszik, nem sok jutott belőle . . . Arcképe jó, de több nem.

Hát én?

Lássuk: Irma arcképe kellemes kép; kidolgozása tiszta, szabatos, de semmi különös jelentősége nincsen.

Festményem komor, most már legalább annak látom s bár pleinairban készült, nincs elég levegője. Falam nem olyan, mintha fal lenne, inkább szürke égbolt, festett vászon vagy aminek éppen nézi az ember. A két fej jó, de a háttér szerencsétlen. Azért mégis jobb helyet érdemelne, különösen, mikor olyan igazán jelentéktelen dolgokat is függesztettek az alsó sorba. Mindenki azt mondja, hogy a két kis fiú igen jó, kivált az idősebbik. Bizony éppen ilyen jól megcsinálhattam volna a háttérrel is, hiszen könnyebb munka, mint a fejek, de már nem volt időm.

Többet tanultam, mióta ki van állítva a képem. mint máskor hat hónap alatt a műteremben. A Salon kitűnő tanítómester . . . Csak most értékelem.

Május 2., — szerda. — Az Operába kellett volna mennem, de hát minek? Egy pillanatig gondoltam, hogy elmegyek; csinos leszek, megmutatom magam — hogy a fülébe jusson Bastiennek. Dehát miért? Nem tudom. Micsoda butaság! Micsoda örültség embereknek tetszeni akarni, akikhez igazán nincs sok közöm és. . .

Ügyelnem kell, nincs semmi értelme és hiszen nem is gondolok komolyan a nagy művészre. Hozzamennék? Nem. Akkor hát?

Mirevaló így elkalandozni? Bolond módon vágyom tetszeni ennek a nagy embernek, ez az egész. És Saint-Marceauxnak is. Melyiknek jobban? Mindegy. Egyik a kettő közül. Érdekes az élet . . . Egészen megváltozott az arcom; sokkal szebb lettem; a bőröm üdéi, bársonyos, a szemem csillog. Különös. Micsoda változást okozhat az

igazi szerelem, ha az efajta kis ostobaságnak is ekkora a hatása?

Május 4., — péntek. — Nem veszedelmes. Jules Bastien este itt ebédelt; sem a gyermekest, sem a hóborzost nem játszottam, nem voltam sem ostoba, sem csúnya, ő pedig egyszerű, vidám és kedves volt. Pillanatig sem jöttem zavarba. Nagyon értelmes. Nem ismerém el, hogy káváló embereknek szabadságuk van a különcködésre; az igazán nagy ember tudjon és akarjon beilleszkedni minden helyzetbe.

Vidám ember. Féltem, hogy érzéketlen lesz a tréfa iránt, melynek meg kell maradnia a szellemesség és a csipdelőzés között, hogy finom legyen. Olyan, maiit a Roland híres lova: minden jó tulajdonság megvan benne., Kivéve, hogy még nem halt meg ... Ahhoz sem kell sok., Nagyon nagy ostobaság?

Május 6., — vasárnap. — Óriási lármát csapnak a fiatal Rochegrosse képével.

Ahdromachtól elszakítják fiát, Astyanaxot, hogy a várfok tetejéről letaszítsák a mélységbe.

Eredeti, modern felfogása az antikvilágnak.

Rochegrosse nem követ semmiféle irányt és nem engedi, hogy valaki befolyásolja. Színei és egész festőmodora szokatlanul élénk. Nem tudok senkit, aki ma így dolgoznék. Hozzá kell vennünk, a sajtó szempontjából, hogy Theodore de Banvillenek veje.

Figyelmen kívül hagyva e fontos körülményt, csodálatos, szokatlan egyéniség. Még csak huszonnégy éves és most állít líi másodízben.

Igen, így kellene csinálni; — kompozíció, rajz, színészes, mind felülmúlhatatlanul lendületes.

A nevében is benne van a tehetsége. Hallják csak: Rochegrosse, Georges Rochegrosse. Mintha dörögne.

Bastien-Lepage idillikus. Georges Rochegrosse; mint a vízesés mennydörgése. Meglehet pedig, hogy egyszerre csak más irányba csap át és sűrített kiadását fogja keresni az érzelmesnek, a lélekből fakadónak, mint Bastien.

Én én? . . . Mit mond az én nevem? Marie Baskir-

csev , . . Meg fogom változtatni, mert különösen, zaklattottan hangzik, bár bizonyos ragyogást nem lehet tőle elvitatni. Ellenkezőleg, bizonyos lendület, büszkeség, feltűnés van benne, de egyúttal szaggatott is, meg nyugtalan is. — Tony Robert-Fleury, hideg, mint a sírfeliratok. És Bonnat? Határozott, kifogástalan, de fénye nincsen. Manet befejezetlen, ötvenéves tanítvány, aki sokat ígér. Breslau tömör, nyugodt. Saint-Marceaux, épen úgy, mint Baskircsev, nagyon ideges hangzású, de nem annyira nyugtalanító. Haiuner titokzatos és csöndes; van benne valami az antikvilág bájosságából ...

Carolus Duran színeskedő, Dagnan kecses, burkolt,, finom, gyöngéd s egyben erős, de semmi különös. — Sargent, — rögtön eszembe jutnak a képei; — ál-Velazquez, ál-Carolus, kevesebb, mint Velazquez és mégis valaki.

Május 7., — hétfő. — Egészen újra kezdem a gamínokat, teljes nagyságban, nagyobb vásznon; úgy érdekesebb.

Május 8., — kedd. — Művészetemben élek, csak ebédre járok le és nem beszélek senkivel.

Életein új korszakában érzem magamat.

Mindent kicsinek és érdektelennek látok, ami nem tartozik a munkámhoz, így lenne szép az élet.

Május 9., — szerda, — Ma este szokatlan vendégeink vannak; rendes társaságunk kissé megütközne rajtuk, de én kitűnően mulatok.

Bastien nem tékozolja el magát; eleget hirdeti, hogy takarékoskodjunk a szellemünkkel és az erőnkkel és összpontosítsuk magunkat egy dologra. Nos, én azt hiszem, bennem olyan fölöslege forrong minden képességnek, hogy belepusztulnék, ha nem szórhatnám szét. Persze, ha az embert fárasztja a társalgás vagy a nevetés, akkor jobban teszi, ha visszahúzódik, de . . . Igaza lehet.

Fölmentünk műtermembe. Nagy vásznam természetesen fal felé volt fordítva és majdnem verekednem kellett érte Bastiennel, ki már egészen a fal és a kép közé fura-kodott, mert mindenáron meg akarta nézni.

Lelkesedem Saint-Marceauxért és Bastien irigykedik; ő legalább azt állítja; fél, hogy Saint-Marceaux lassan-lassan kiszorítja őt.

Ma is többször mondta, meg múltkoriban is. Lehet, hogy csak tréfál, de mégis roppantul örvendek neki.

Akarom is, hogy higgye, hogy Saint-Marceauxnak nagyobb csodálója vagyok, mint öneki. Persze, a művészetének, magától értetődik. Minduntalan megkérdezem; — Mondja szereti Saint-Marceaux-t? Ugye szereti?

— Nagyon.

— Szereti úgy, mint én szeretem?

— Azt nem; én nem vagyok nő; szeretem, de ...

— Nem úgy szeretem, mint nők szokták!

— De igen, a nő is belejátszik a bámulatába.

— Nem, ha mondom. Esküszöm.

— De igen, egészen öntudatlanul!

— Hogyan gondolhat ilyet! . . .

— Pedig úgy van és én irigylem őt, dehát én nem vagyok olyan szép barna férfi ...

— Shakespeare-re hasonlít.

— No lássa ...

Bastien még meggyűlöl. Miért? Nem tudom, de tartok tőle. — Mindig ellenségeskedünk, mindig van valami apró bajunk egymással. úgy látszik, nincs meg a kölcsönös rokonszenv köztünk s én nem tudom kimondani előtte azokat az apró kedvességeket . . . melyekért talán megszeretne egy kicsit.

Egyformán gondolkozunk a művészetéről, de nem mérek előtte beszélni. Azért talán, mert érzem, hogy nem szeret?

Mégis csak van valami . . .

Május 12., — szombat. — Délelőttömet a műteremben töltöttem, beszélgettem a növendékekkel s egy alkalmas pillanatban megkértem Juliant, jöjjön át és nézze meg gaminjeimet.

Nem tanácsot akarok, de a közönség véleményét. Julian pedig a józan közönség.

Ebédre jött. Előszedtük a vásznakat rejtekükből; mind a kettőt. Először a kis fickókat. Hatan vannak. Van egy

legnagyobb közöttük, ki majdnem egészen háttal áll és valamit tart a kezében. A többi öt köréje csoportosul. Az utcalámpást törölte Julian a bal sarokból. Igaza van. Különben azt találja, hogy eredeti, ötletes és majdnem biztos sikert ígér. Sokkal jobb munka salonbeli kis gaminjeimntál, különösen jó a főalak szerepe, a legnagyobbiké, akin máris meglátszik, hogy azok közül való, akiket a kicsinyek *a. nagy* elnevezéssel szoktak megtisztelni.

Julian ma este kedves, komoly, gyöngéd, szóval tökéletes volt. Nem ingerkedett és nem csúfolódott. Meg is mondtam neki, mire azt felelte, hogy attól függ mindig, hogy mit mutatok, — meg, hogy úgy látszik, helyes irányba kezdem terelni a lovacskáimat.

Megbeszéltük a szent asszonyokat. Elmagyaráztam, mit gondolok. Jót mulattunk Tony Robert-Fleury öltözet-tanulmányán. Hát lehet ezeknek az asszonyoknak v&lamí szép kék vagy barna ruhájuk? Hónapok óta követték Jézust, forradalmárok, Louise Michel-ek, az akkori időknek elkárhozottjai voltak; régen kívül álltak s2ine«, divaton.

Lehetett-e rajtuk más, mint rongy, a nagy drámának, a bíráskodásnak és a végrehajtott ítéletnek napjai után? Julian azt mondja, vagy óriási sikerem lesz, vagy óriási kudarcot vallok és hogy ügyeljek Magdolna alakjára, akibe annyi mindent bélé szeretnék vinni, mert ez az a kérdéses pont, ahol a legnagyobb művészek is bakot löttek.

Annál rosszabb; most már megindultam! Most már előttem áll a képem! Egészen kész. Látom és érzem. Sem utazás, sem tanácsok, sem semmi egyéb a nagyvilágon nem változtathatnának rajta többet. Tetszett Juliannak, ahogy elbeszéltem. De nemcsak eddig van. Tudom, melyik órában kell történnie; akkor, amikor a körvonalak kezdenek elmosódni, mikor a természet nyugalma és a történetek közt legélesebb az ellentét. A háttérben néhány elvonuló emberi alak látszik, azoké, kik az imént elteíneték Krisztus testét. Csak a két réműlettől elkábult asszony maradt vissza. — Magdolna félarcra fordulva, könyöke jobb térdián, álla tenyerében, tágra nyitott szemének üres tekintetével mered a sziklásírra, melyből semmit sem lát: — bal térde a földet éri, bal karja mereven csüng le.

Máriát kissé hátrább rajzolom, álló helyzetben; vállát felhúzza, arcát kezébe temeti. Csak a két keze látszik. Állása, mozdulata, testének vonalai, két kezére hanyatlott feje, mind-mind együttesen kiapadt könnyáradatáról, kétségbeesett lázongásáról és teljes ellankadásáról beszélnek. Már nem fejt ki erői; vége mindennek. — Julian azt mondja, hogy nagyon szép beállítás. Meglátszik rajta, hogy csak magáért van, elszigetelten mindenkitől, kiszolgáltatva a maga nyomorúságának.

Az ülő női alak, nehezebb munka. Rémület, ísszonyodás, kétségbeesés, elernyedés és lázadás egymást kergetik a lelkében és épen ezt a fellázadást olyan nagyon nethéz visszaadni. Egy világ, egy egész világ zajlik le benne!

Én mertem ilyesmire vállakozni? Igen, én és nem is függ másától, csakis éntőlem és ha Isten is úgy akarja, nem lehet, hogy ne sikerüljön. Istennek tudnia kell, mennyire félem őt. Térdenállva rimáncodom, hogy hagyjon dolgozni. Nem érdemlem a jóságát, nem érdemlem, hogy segítsen, csak azt engedje, hogy én magam megtehessem a magamét.

Lehet, hogy kudarcot vallok, már t. i. kudarcot a közönség szemében; azért nem kevésbé gyönyörű dolog.

Ott lesznek gaminjeim vigasztalól.

Túlságosan szép!

Salon-beli képem sorsa nem érdekel. Jobb híján csináltam, mert nem volt elég időm.

Május 15., — kedd. — Nem is az a fontos. Micsoda fontos hát? . . . Hogy szép idő van, tiszta kék az égbolt, ragyogó a holdfény; hogy a csillagok Cazin képét futtatják eszembe és hogy a Művészet mindenk fölött való a világon. — És hogy már nem szükséges sehová elmennem, de csendben megfesthetem kis gaminjeimet és aztán a halászt és aztán a fiút, aki fekvé olvas a padon és aztán egy sereg alkonyatot . . .

Május 16., — szerda, — Olyan meleg van, hogy csak az esti órákban élek. Feljöttem az emeletre és boldogan élvezem kis lakosztályom magános csendjét és az égbolt végtelenjét.

Nem igaz, a tavasz nem az érzelgősség évadja, de a gyerekeségé.

Vonatfütty és Rue Bremonnier templomának harangzúgása hallszik fel... Nagyon hangulatos ...

Kirándulási kellene rendezni ilyen szép estéken; a vi-zen, vagy a környéken, akárhová, ... társaságban. Ugyan kivel?

Parisra, a Champs-Elysées és a Bois Parisára gondolok, mely él, lüktet . . . míg én úgy el vagyok temetve itt, mint-Ká Amerikában lenniek. Jól teszem, rosszul teszem, hogy ambícióimnak dobom prédául ifjúságomat? . . . Fogom-e kamatját élvezni feláldozott tőkémnek?

A fütty nagyon hangulatos éjnek idején. Emberek tér-nek vissza a zöldből, fáradt, álmódzó, boldog, mámoros vagy lehangolt mindenik.

Újra füttyszó . . .

Ha híres leszek, . . . talán már egy év múlva . . . Na-gyon türelmes vagyok, mintha egészen bizonyos lennék benne...

Füttyszó, megint, újra, ... azt mondják, vihart jelent ha ennyire idehallik s erre eszembe jut, amit Doningo mond a kitörni készülő viharról *Pál és Virginiában*.

Nehéz Balzacot olvasni, ha érzékeny hangulatában van az ember; de én mégsem olvasok mást, nehogy még jobban felcsigázzon.

Füttyszó és harangzúgás megint.

Május 18., — péntek. — Bastien-Lepage barátságát túlságosan óhajtani annyi, mint túlságosan felbecsülni s úgyszólvári meghamisítani azt az érzést, amely él bennem. Magamat is teljesen ferde és hozzám méltatlan világitásban tüntetném föl. A mester barátsága nagyon kellemes lenne nekem, akár egy Caziné. vagy Saint-Marceaux-é, de szé-gyellem magam, hogy egy pillanatra; is mint emberre gon-doltam rá. Nem elég nagy ember hozzá. Nem akora mű-vészóriás, mint amilyenné Wagner kezd kialakulni, pedig csak akkor volna helve ilyen nagyfokú csodálatnak.

Arra törekszem, hogy érdekes, értékes emberekkel népesítsem be fogadótermeimet, de mindannyiszor közbe jön valami váratlan esemény, ami megakasztja. Most pél-dául anyám utazott el; apám haldoklik; ki tudná, mi fog történni.

Úgy terveztem, hogy minden héten adok egy nagy ebédet a rangbéli embereknek, csütörtökön például, persze fogadónappal egybekötve. Szombatonként a művészvilágot fogom vendégül látni ebédre, a híresebbek azonban csütörtökre is meg lesznek hívva, ha már túlestek a szombati ebéden ...

És most minden kútba esett. . . . Jövő évben újra megkísérlem, biztosan és nyugodtan, mintha egészségtől duzzadnék, türelmesen, mintha Öröklét volna nekem ígérve, és állhatatosan, mintha tele volnék életerővel.

Csak Isten ne szóljon közbe s térdenállva fogok hálát adni, mint valami jótéteményért.

Május 18., — péntek. — Megfestem a Tavaszt egy dekoratív képen. Női alak támaszkodik egy fatörzshöz, szeme lehunyva, de úgy mosolyog, mint aki szép álmot lát. Bájos tavaszi tájék fogja körül, enyhén zöld és halványan rózsaszín. Az almafák és barackfák virágba borultak, mindenütt új sarj adás. egyszóval rjajta lesz minden, amiből a tavasz bája születik.

Még eddig nem sok festőnek sikerült. Nemrégiben is láttunk tavaszi képeket, de vagy öreg embert, vagy mosónőket. Vagy nyomorékokat állítanak belé. Én a tavasz varázsát akarom kifejezni.

Megfestették már ezer alakban is, de mintha dízlet volna a hátterük; csak az egyetlen Bastien tudtá volna úgy elgondolni, mint én, de még eddig nem tette meg. — A női alak maga is fejezze ki a tavasz illatát» a madarak dalát és mindent, ami a tavasszal cseng és bong. Napfény árássa el. — Bastien eddig csak szürke, árnyékos plein-air képeket festett.

Én napfényt akarok és Nizzában fogom megfesteni egy szép domboldalon. És ha valami gyümölcsfák borította poétikus helyre bukkanok, akkor meztelen alakot festek belé.

Kihallják belőle még a patak csobogása is, mely lábai előtt fog csörgedezni. — mint ahogy Granadában láttam, — nyíló ibolyaágy között. Rezgő napfoltok élénkítsék.

Azt a pillanatot akarom ellesni a tavasztól, mely oly hangulatos, hogy zengeni látszik és a szívhez szól. A leg-

gyöngédebb zöldet, a leghalványabb, legbájosabb rózsaszínt akarom használni, mert nem szeretem a megszokott színtelen sárgás tónust.

Tobzódjanak az édes színek, minden báj rajta legyen, és táncoló napfoltok olykép élénkítsék, hogy a születni készülő árnyék titokzatosságát már mintegy magába hordja.

Megértik kérem?

Bastien temetési menetet készül festeni s talán már festi is. Fialat leányt temetnek, — Ha értelmes ember, olyan hátteret ad neki, mint amilyenről én álmodtam. — Reménylem nem lesz annyi esze s újra valami lehetetlen zöldséggel fog kedveskedni ... és mégis bántana, ha egy ilyen gyönyörű témát nem tudna valamelyik remekéhez felhasználni.

Úgy kívánom, hogy rájöjjön erre a gondolatra és mégis félek, nehogy rá találjon jönni ... Én úgy képzelem ezt az ő temetési menetét, hogy a koporsót virágos ösvényen, bimbózó gyümölcsfák, vagy nyíló rózsabokrok között viszik végig. Barázdásarcú, egyszerű parasztok mennek utána. A jelenet költőiségét a természet és a koporsó közötti ellentét adná meg.

Nem fokok neki szólni.

Május 20., — vasárnap. — Anyám csütörtökről pénzekre virradó éjjel érkeztetett meg s azt sürgönyözte szombatban, hogy apámnak súlyos az állapota. Ma írja apám inasa, hogy kétségbe vannak esve.

Azt mondják, sokat szenved; örvendek, hogy anyám még idejében érkezett.

Holnap három napra bezárják a Salont, míg a díjakat odaítélik. Csütörtökön megint nyitva lesz.

Azt álmodtam, hogy koporsó volt az ágyamon s úgy mondták, fiatal leány nyugszik benne. Úgy világított, mint a foszfor a sötétben ...

Május 22., — kedd — Este fél nyolcig dolgoztam, de közben minden legkisebb zajra, minden csengőszóra, Cocónak minden vakkantására végig futott rajtam a hideg. — Már kilenc óra és nincs semmi hír. — Olyan izgatott vagyok! Nagyon kellemetlenül érintene, ha meg nem kapom!

—Annyit beszéltek róla már a műteremben, meg Julian, Lefebvre és Tony is annyit emlegették! együtt és egyenként, hogy igazán csúnyaság volna, ha nem kapnám meg.

Nem szép tőlük, már értesíthettek volna. Sohasem lehet egy jó hírt elég korán meghallani . . .

Ha megadták volna, már tudnám . . . Nos?

Fáj a fejem.

Nem mintha olyan nagyon fontos dolog volna, de mert előre jelezték ... és mert olyan nehéz a bizonytalanságot elviselni.

Mennvire dobog a szívem, de mennyire ver . . . Nyomorult élet! ... És ugyan miért? Hogy a halállal mindennek vége legyen!

X ... né önagysága súlyos szenvedések után szerető családjá karjaiban kiszenvedett. Y . . . urat halva találták kastélyában, senki sem sejthette volna korai végét, Z . . . kisasszonyt a halál kiragadta övéinek gyöngéd köréből — kilenvenkilenc éves volt szegény . . .

És mind így végezzük! , . . Senki sem menekül.

A Vég, a Vég! nem élni többet, rettenetes. Annyi értelemmel, amennyi egy öröklétre elég volna . . . Vagy ostobaságokat firkantani láztól remegő kézzel, mert egy kilátásba helyezett kitüntetés várat magára?

Levelet hoztak, elállott a szívverésem. Doucet-től jött, ruha ügyében.

Beszedekek egy kis ópiumot, hogy megnyugodjam. Aki izgatottságomat látja, azt hihetné, hogy szent asszonyaimról álmodoztam. A vázlata elkészült. Akkor szoktam a mai estihez hasonló állapotban lenni, ha a festményen dolgozom, vagy gondolkozom,.

Képtelen vagyok foglalkozni valamivel! . . .

Negyed tíz. — *Lehetetlen*, hogy az óvatos Julian csak a levegőből beszélt volna!.., De mit jelent ez a hallgatás?...

Mintha tűz járna rajtam. Előbb lábomban érzem, aztán végigszalad testemen, fel a fejembe, míg az arcom kigyúl. Rosszat álmodtam éjjel ...

Fél tíz lesz öt perc múlva.

Juliannák el kellett volna jönnie: el is jött volna; neki már hat óra táiban tudnia kellett. Biztosan eljött volna ebédre. Akkor hát nincsen?

Mikor beküldtem a képeimet, attól rettegetem, hogy nem fogadja el a jury pedig alig lett volna feltehető.

Most meg a kecsizörgést figyelem; mind eltávolodik...

Oh! mar niágyon későre jár.

Festőnek nem fogják kiadni a nagyérmet. A szobrászokét Dalon nyeri el.

De hát mi közöm hozzá?

Kiadtam volna Bastiennnek a nagyérmet? Nem. Tőle több is telik, mint a *Falusi szerelem*; ezúttal tehát nem érdemli meg. — Elleniben kiadhatták volna neki ezelőtt három évvel, gyönyörű *Jeanne d'Arc*-jáért, melynek szintén nem voltam meglepődve a tájképes részével.

Szeretném mostan látni.

Május 24., — csütörtök. — megvan! Csöndes és nyugodt vagyok, de nem mondhatnám, hogy boldog is. Inkább elégedett ...

Az újságokból tudtam meg. Az urak nem vettek annyi fárdságot, hogy megírják.

Halljuk az örök igazságot, — én hiszek benne: — Semmisen történik a világon úgy, mint ahogy óhajtja vagy rettege az ember.

Próbálok összeszedni magamban, hogyan volt hát. Megkapom-e vagy nem kapom meg, töprengtem és igen jól emlékszem, milyen kínos perceken mentem át tegnapelőtt este, mikor azt hittem, nem kapom meg. Hogy és mint lesz, ha mégis nekem adják . . . Mi jöhetne közbe? Honnan érhetne meglepetés? — úgy kapom meg, hogy mégse legyen, vagy pedig bár meg sem kapom, mégis kintütnetnek.

Fél tízkor elindultunk a Salonba. Az ajtóban Bojidarral és édes apjával találkoztunk. Gratulálni jöttek. — Bojidart magunkkal vittük. — Belépek a terembe, hát a képem nincsen a helyén, magasabbra tették, valami tulipántokat ábrázoló, rikító vörös kén ékeskedik alatta, ismeretlen, kilencdrangú művésztl, Dina arcképére lenne tán feltűzve a jelentős táblácska? *Nagyérem*. — Odaszaladok. Semmi.

Végre eljutok gyűlölt pastellemhez, hát íme, ott lóg.

Csak egy ugrás és Juliannál voltam, de alig bírtam beszélni a nála töltött fél óra alatt. — Majdnem elsírtam magam. Nagyon elcsodálkozott. Hogyan, hisz mióta a Salon

megnyílt és együtt látták a vásznaimat, mindig csak festményemről és nem a pastellról volt szó? Sőt Julian azt is biztosra vette, hogy jobb helyet adnak neki, és az alsó sorba függesztik.

A kitüntetést megkaptam tehát, de olyan alakban, hogy az már maga merő tiltakozás az éremnek ilycélú felhasználása ellen! — Julian csupa szívesség volt, egyre-másra írta a meggyőző és felvilágosítást kérő leveleket Cotnak, Lefebvrnek és Tony Robert-Fleurynek, de most már későn.

Kitüntetés a pastellképért. Hülyeség, de még csak megy valahogy! De lefokozni a képemet! . . . Sírnom kell, amíg leírom.

A pastellt kitüntetni! Rosszakarat, örület, hozzánemértés, de hogy a képemet átakasszák . . .

Isten és minden becsületes ember a tanúm, hogy múlt esztendőben milyen silány, az én festményemet meg sem közelítő vásznak kaptak érmet. — No és ezidén is. — Akárki megmondhatja. Engem akarnak lóvá tenni?

Nem tételeztem volna fel ennyi rosszakaratot!

Nem tudok beletanulni a művészintrikákba.

Szemtelenység! Mikor leszek már olyan buta, mint a többiek, hogy ne ingereljen?

Tudom, hogy az igazi tehetség magától is érvényesül. Elismerem. De lendítsenek rajta egyet.

Még Bastien-Lepageot is támogatta eleinte mestere, Cabanel.

Ha ígér valamit a kezdő művészember, akkor kötelessége a mesterének, hogy eleinte mintegy a víz felszínén tartsa. Ha fent bír maradni, annak a jele, hogy igazán valaki; ha nem, annál rosszabb reá nézve. Oh én célhoz érek magamtól is!

Csak kézni fogok, de nem az én hibámból.

Nem felhasználni a kívánczó alkalmat, épen olyan felháborító, mint az igazságtalanság!

Bojidar és Dina kérdőrevonták a vezetőséget; persze hiába. Bojidar elcsente a feliratos táblácskát: Nagyérem. Rögtön ráakasztottam a Coco farkára; szegény, meg sem mert mozdulni rémületében. Bánt, bosszant ez a história; szerencsétlennek érzem magam. Nagy csalódás az a magasabb sorba átrakott kép. Környezetemnek vidám lát-

nivaló a kérésbeesésem; mindig van rajtam valami, ami érdekelle őket és mennél jobban szeretnék sirni, annál többet bohóskodom. Ne fárasszuk ki magunkkal az embereket, tudjuk mindig szórakoztatni, legyen bennünk mindig valami új,.. Én mindig újnak látzom, mert akarom

Június 1., — péntek. — örültekházába kergetnek ezek a kölykek, a modeljeim.

A szülők felhatalmaztak, hogy csapjak közéjük s ma úgy földhözvágтам az egyiket, mint valami csomagot; csak úgy nyekkent. Magamon kívül voltam a dühtől.

Hát még? ... Nincs tovább.

Június 6., — szerda, — Kétségbe vagyok esve a fülem miatt Elképzeltetik, mit szenvedek, ha megmondom, hogy mint valami boldog eseményt üdvözlöm azt a ritka napot. Mikor elég jól hallok. Gondolok el, micsoda kínszenvedés!

Idegeim a végtelékig fel vannak csigázva! Munkám szenvedí meg. Festek, de közben folytan képzelt megbánás és igazságtalanság kínoz. Egész sereg megtörténhető és meg nem történhető rosszat átszenvedek és a képzeletem száguld, egyre száguld velem. Mindenféle lehetetlen helyzetet, megalázást, gyötrelmet kitalálok s aztán attól félek,

Végigképezem, mi minden rosszat beszélhetnek rólam és olyan rettenetes dolgokat eszelek ki, hogy legszívesebben felugranám munkám mellől és hangos, kétségbeesett tiltakozások között rohannék fel s alá kertünkben,

Nahiszen. szép munka fog a kezem alól kikerülni! Hidedg zuhanyt kellene vennem. Este írok anyámnak, intézkedjék a követstégen, különben megbolondulok. Már meg is kezdtem,

Június 10., — vasárnap, — A Salonban voltam. Vasárnap délelőtt nem kell félnem, hogy találkozom valakivel,

borzasztó igazságtalanságok estek a díjak odaitélésében.

Az ifjú Rochegrösse még ifjabb képeinek mindig akad

közönsége. Nagyon hatásosak, kétségtelen, de engem hidegen hagynak. De mi nem hagy engem hidegen?

Én csak azt nevezem lelkesülésnek, mikor tombolni tudok bele. A munkám, a művészet szokott ennyire hatni reám, . . . Magam lovalLom magam bele.

Mégis. Jeanne d'Arc talán . . . Hát még? No, volt még néhány egyéb is már.

A Louvreban? Arcképek; mert a régi nagy mesterek... A francia iskola képei és pompás jelenetei.

A legutolsó kiállításon az e századbeli arcképfestők közül Lawrence vásznai még két-három; Bastien-kép: Emile Bastien arcképe, André Theuriet, meg Sarah Bernhardt. Aztán ... Ki meri állítani rólam, hogy festőművész vagyok?

Bármilyen más irányba terelődtem volna, értelmem és akaratom erejénél fogva mindenütt ugyanezen a fokon állnék; kivéve a matematikát.

De már a zene például szenvedélyesen vonz és jól tudnék komponálni. Miért épen a festészet hát? Vagy mit inkább helyette? Az embert megőrjítik az ilyen gondolatok.

Szeretnék festeni egy nagy képét; méret szerint nagyot.

Themát keresek... Egy antik themám már van; Odisseus elmeséli kalandjait Alcinousnak, a pheakok királyának. Király és királyné a trónert ülnek ifjú harcosok és egész háznépük körében. Rózsaiszín márványoszlopos csarnok a jelenet színtere. Nausica kissé hátrább áll s egy oszlophoz támaszkodva figyel a hősré. Demodocus költő épen az imént énekelte el dalait s most egészen a háttérbe húzódva foglalatoskodik térdére támasztott lantjával. Gondolata, elmerengő tekintete a messze távolban kalandozik, mint az olyan lantosé, akit már nem hallgatnak többet. Gyönyörű részleteket, nagyszerű csoportokat lehetne alkotni.

Eszmében nem is szenvednék hiányt és jótállok érte, de a *kivitel*. Itt van a bökkenő.

Semmit, semmit, semmit nem tudok hozzá! Bútorok, jelmezek, az a sok mellékes mindenegeb, — annyi mindent kell összekeresgélni, míg az ember nyélbeüt egy ek-

kora csodát ... És ahhoz is kell érteni, amit Tony Robert-Fleury rálátásnak... vagy minek a manónak nevez.

Június 11., — hétfő. — Apám meghalt.

Ma reggel tíz órakor, vagyis épen e pillanatban jött a sürgöny. Néném és Dina arról tanácskoznak odalent, hogy anyámnak azonnal vissza kell jönnie, mielőtt végbenne a temetés. Nagyon elérzékenyedve jöttem fel, de nem sírtam, csak most, hogy Rosalie valamilyen ruhadíszí jött megmutatni; csak most tört ki belőlem a zokogás. „Ne fáradj vele, meghalt az Úr!” — mondtam neki.

Vétkeztem apám ellen? Nem hiszem. Mindig iparkodtam kedvébe járni... Ilyen esetekben azonban az ember mindig bűnösnek érzi magát valamiért... Anyámmal kellett volna mennem: . . .

Csak ötven évet élt. Annyit szenvedett!... És tulajdonképen nem vétett soha senkinek sem. Nagyon szerette a társasága; maga volt a megtestesült becsületesség és őszinteség és nagyon jó barát tudott lenni,

Június 13., — szerda. — Ha oly szerencsétlen lettem volna, hogy anyámat veszítsem, el, ezerszeres önvád kínozna, mert nagyon heves és nagyon durva voltam hozzá. Nem rossz szándékból tettem, tudom, de mindegy; szavakkal mégis vetkeztem ellene . . .

Istenem, az anyám!... kimondhatatlan bánatba mérülnek; elég elgondolná, hogy sírvafakadjak; hiába emlegetném el a hibáit.

Minden jótulajdonság megvan benne, de semmit sem ért meg és nincs bizalma hozzám... Mindig azt hiszi, hogy minden rendbe jön magától; is és jobb, ha az ember „nem csinál dolgot belőle”.

Azt hiszem, nagynéném halálán is rendkívül tudnék bántódni. Egész életét másoknak szentelte, soha egyetlen pillanatra sem volt a magáé, kivéve talán azokat az órákat, melyeket Baden vagy Monaco routtettejei mellett töltött.

Egyedül anyám az, aki kedves és jó tud lenni hozzá; én meg nem csókoltam már egy hónapja sem és csak közőmbös vagy türelmetlen szavam van hozzá. Nem szívte-

lenség tőlem, de mert én magam is olyan nagyon szerencsétlen vagyok és mert anyámmal és nénémmel folytatott vitáink rideg, szüksézávú, majdnem nyers beszédre szoktattak itthon. Ha gyöngéd vagy legalább is melegebb hangon szólnék, azonnal elsírnám magam. Hiszen gyöngédség nélkül is lehetnék kedvesebb hozzá, nevetethnék és elmesélhetnék olykor egyet-mást; olyan nagyon boldoggá tenném és magamnak sem kerülne semmibe, de annyira különböznék rendes, megszokott modoromtól, hogy meg sem merem kísérelni, mert valami álszégyen tart vissza tőle.

E szegény nő, kinek egész történetét egyetlen szó: „önfeláldozás” fejezi ki, nagyon meghat. Úgy szeretnék jó lenni hozzá és ha meg kellene halnia, ugyan bántana a lelkiismeretem!

Ott van nagyapám, ki öreges szokásaival sokszor megbosszantott, de tisztelnünk kell az öregeket. Többször megtörtént, hogy visszafeleltem, de mikor szélhűdés érte. annyira sajnáltam, hogy minduntalan bementem hozzá, csakhogy elfeledtessem vele és levezekeljem türelmetlenségemet.

Nagyapa nagyon szeretett engem s most, ha csak rá-gondolok is, kicsordul a könnyem.

Június 15., — péntek. — Canrobertéktől aranyos levelet kaptam. Igazán mindenki nagyon kedves,

Abban a reményben, hogy senkivel sem találkozom, elmerészkedtem a Salle Petitbe, a száz remekmű kiállítására; már nem tudom, minek a javára rendezik, — De camps, Delacroix, Fortuny, Rembrandt, Rousseau, Millet, Meissoniers, az egyetlen még életben lévő köztük s még mások szerepelnek műveikkel. Megkövetem Meissonierst, rosszul ismertem; az utolsó arcképművelésen csak másodrendű munkák voltak tőle. Ezek itt csodaművek.

De nem miatta, hanem Millet miatt kockáztattam meg ezt a gyászfátyolos utat, Millet miatt, kit idáig egyáltalában nem ismertem s akiről csodákat regéltek nekem. Bastien csak gyöngye utánzója, — mondták. Már aggódni kezdek. Most íme láttam és még majd visszatérek... Bastien Millet-t utánozza; jó, mondjuk, de csak annyiban, ameny-

nyiben mindketten falusi jelenetet szeretnek ábrázolni, hogy mindkettőn igazi nagy művészek és hogy minden igazi műremeken rajta van a mesterművek családi bélyege.

Cazin falusi idilljeinek sokkal több közülük van Millethez, mint Bastiennek. Millet kiállított festményeinek szép összeállítású, összhangos, levegős voltak adja meg a szépségét. Mi avatja Bastient a mai kor legnagyobb festőművészévé? Az, hogy alakjait aprólékos gondnal, erős, élethű, szokatlan és igazán emberies vonásokkal állítja be és hogy tökéletes hűséggel tudja visszaadni a természetet, az életet. Falusi este című, röpke hangulatot kifejezői kis alakú vászna mindenesetre Millet-t juttatja eszünkbe; két erősen kicsinyített emberi alak mozog rajta, kik majdnem beolvadnak a félhomályba. A Falusi szerelemnek még az emléke is bántja szememet. Milyen nagyon rossz az a háttér! Ugyan, hogy nem veszi észre?! Igen, az ő nagy vásznairól éppen az hiányzik, ami Millet kis képeit utolérhetlenné teszi ... Az alakok nincsenek összhangban a háttérrel és nincs levegőjük... Mondjanak, amit tetszik, sem a háttérnek, sem a levegőfestésnek nem szabad szenvednie az alakok miatt.

A Père Jacques hatásban felette áll a Falusi szerelemnek, a Kaszálás szintén. A Père Jacques tele van költészettel; a virágot szedő leány alakja igen bájos és az öreg is jó ... Nagyon jól tudom, hogy egy nagy vászonnak mindig sokkal nehezebb megadni azt a legfelső, egyöntetű.... burkot azt az egybeolvadó, kellemes simaságot, mely Millet-t jellemzi, de el kell érni tudni. Kisebb alakú kép sok efajta művészi fogást nélkülözhet. Azokról a kislakú festményekről beszélek, melyeken az eszmei tartalom az uralkodó (nem Meissonier babrása festett dolgairól), Cazinról például, aki minthacsak fia lenne Milletnek. Kicsi képeknek aránylag elég könnyen, olykor egy-két szerencsés ecsetvonással meg lehet adni azt a megjelölhetetlen semmit, ami van is, meg nincs is, de ha nincs, hiányát érezzük s amelyet nem lehet a kénnek egy bizonyos részletén megtalálni, mert ha van, akkor végigömlik az egész, festményen: — a kép varázsát, báját értem. Nagy alakú vásznon ellenben egészen másképp áll a dolog ... rettene-

tesen *nehéz* kérdés; az érzés itt nem nélkülözheti a tudományt s gyakran kerülnek egymással olyan ellentétbe, mint a szerelem a pénzkérdéssel...

Június 16., — szombat, — Ezek szerint úgy látszik. nem adom meg Bastien képének a „remekmű” rangot és címet. Miért? Mert visszatetszik a Falusi szerelem? vagy mert nincs bátorságom, hogy főtartsam véleményemet? Csak a halottakat szabad isteníteni; mit mondatnának Milletről, ha még élne? Meg aztán Milletnek mindössze hat vászna van kiállítva; nem lehetne a Rue Legendreban hat ezekkel egyenlő értékű képet összeszedni? Lásuk; 1. Pas mèche; 2. Jeanne d'Arc; 3. Fivérem arcképe; 4. Falusi este; 5. Kaszálás. Nem ismerem mindet és még nem halt meg. Bastiennek sokkal kevesebb köze van Millethez, mint Cazinnek, ki igazán nagyon hasonlít hozzá ... fiatalban;... Bastien eredeti, ő mindig saját maga. Minden új tehetség egy másik tehetségből fejlődik lei, de aztán kibontakozik az egyénisége Hiszen a poézis, az erő, a báj mindig ugyanazok és kétségbeejtő dolog volna, ha utánzó lenne minden művész, ki ezekre a tulajdonságokra törekszik. Millet mély benyomást ébreszt a nézőben. Bastien ugyancsak mélyen hat... Mik következik ebből?

A felületesek azt mondják ilyenkor: utánzás. Tévednek; két, különböző színész különböző két szerepet játszik s mégis mindkettő egyformán megindítja a közönséget, mert a nagy, az igazi, a mélyreható emberi érzések mindig ugyanazok.

Étincelle nagyon kedves néhány sort irt rólam. „Számottevő festő, szép fiatal leány és Bastien-Lepage tanítványa.” Vigyázz!!

Egyszer megnéztem Ernest Renan mellszobrát Saint-Marçeaux műtermében és tegnap magát Renant láttam, kocsin. Azonnal ráismertem.

Ez aztán a hasonlatosság!

Június 18., — hétfő. — Figyelem! Érdekes esemény. Ma délelőtt tizenegy órakor az Új Idő (egy szent-péter-

vári lap) *levelezőjét* fogadtam kihallgatáson. Levélben kérte. Egyike a legnagyobb újságoknak és M. B. ., egyebek között a párisi művészi hírekről is beszámol benne és mert „jelentékeny helyet foglal el köztük” reményilem, megengedi stb. stb.

Oh, oh! Néhány percig hagytam, hadd váraкоzzék néném társaságában, aki munkába vette, beszélt neki a fiatalságomról és más egyebekről, hogy kérkedünk és mutassunk égy kicsit. Én csak azután mentem!e. Minden vásznamat megnézte és jegyzeteket készített; — mikor kezdtem? hol kezdtem? hogyan? hány éves koromban? Vége-hossza nem volt a kérdéseknek... Olyan nagy művész vagyok, akiről egy nagy hírlap levelezője készít tudósítást.

Íme, a kezdet. Az érem juttatott hozzá és ... Csak aztán jó legyen a cikke; neun tudom biztosan, helyesen jegyezte-e fel az adatokat, mert nem hallottam egészen jól; elég sajnós,

Néném és Dina megadták közben-közben a szükséges felvilágosításokat? ... mi mindent mondtak? Nyugtalanul várom azt a cikket, pedig jó két hétig fog kellem várnom reá.

A fiatalságomra helyezték a fősúlyt,

Június 21., — csütörtök, — Holnap díjkiosztás. Megküldték a kitüntetettek névsorát, az én nevem is közte — Jól veszi ki magát... Tanakodom, elmenjek-e, nem érdemes...

Miért ne mennék? Különös félelmek, melyeknek nem tudni okát.

Június 22., — péntek. — Bojidar már kilenc órákor megjelent. Különös ember. Gondtalan, álmodozásra hajló szláv jellemének legélesebb vonása a hirtelen lángalobbanás, a rajongás. Akinek jóbarátja, ahhoz szenvedélyesen tud ragaszkodni, minden alkalmat felhasznál, mikor dicséretét zengheti, képes a legnagyobb áldozatra, de csak bizonyos ideig.

Azok a szegény művészek! Egyesek igen nagy zavarban voltak; negyven-negyvenötéves sápadt, megindult

arcú férfiak rosszabású redingotban haladtak fel a lépcsőn, hogy átvegyék érmüket és kezét szorítsanak Jules Ferry miniszterrel.

Egy derék szobrász alig bírta megvárni, hogy visszajérjen a helyére, azonnal felnyitotta érmének tokját, belelézett és önfeledt, boldog, gyermeki mosoly ült ki arcán.

Magam is meg voltam kissé hatva, mikor a többieket láttam s egy pillanatra azt hintem, lehetetlen lesz felállanom, hogy megtegyem a néhány lépést a jury asztaláig.

Néném és Dina padon ültek a hátam mögött; nekünk, kitüntetetteknek székek jutottak...

Hát eltelt ez is, a díjkiosztás napja! Nem ilyennek gondoltam.

Oh, jövő évben elnyerni a másik érmet is! ... És aztán teljesejék be minden, mint megálmodtam! ... Tapsoljanak és ünnep éljenek!

Túlságosan szép volna és talán lehetetlen, ha más oldalról nem volnék megverve... És ha meglesz a másik érme is, akkor ugyebár, a legnagyobb kitüntetés jöjjön? ... Természetesen.

És aztán arany kereszt? — Miért ne? És aztán? ... És aztán élvezni tudni munkám és kínlódásom gyümölcsseit dolgozni szakadatlanul, föntartani magamat az elért magasságon és megpróbálni, hogy boldog legyek, hogy megszeressek valakit.

Igen; aztán majd meglátjuk, semmi sem sürgős. Akit majd kiválasztok, öt év múlva sem lesz csúnyább, vagy idősebb, mint lenne most. Talán meg is bánám, ha rövidesen férjhez mennék . . . Pedig igazán ideje volna; huszonkét éves vagyok és mindenki többnek gondol. Nem mintha öregnek látszanám, de mert tizenhárom esztendőskoromban is tizenhétnek néztek, még lent Nizzában még bátran el is mehettem volna tizenhétéves számba.

Feleségül menni valakihez, aki *igazán szeret*; különben én lennék minden asszonyok legszerencsétlenebbike. No meg aztán az is szükséges volna, hogy megfeleljen az igényeimnek!

Hírnevet, hírnevet, dicsőséget! és akkor... meg volna mindenem. Nem, nem számíthatok olyan eszményi lényre, aki becsüljön is, szeressen is, meg *jó parti is* legyen.

A kiváló nőktől visszajednek a közönséges halandók,
a kiváló férfi pedig vajmi ritka.

Június 24., — vasárnap. — Arra a sok ostobaságra gondolok, mit Pietróról írtam össze. Például, hogy minden este rágondolok, hogy folyton várom és hogy ha váratlanul Nizzában teremne, nyakába ugranék. Még elhitték, hogy szerelmes vagyok belé; akik olvasni fogják, azt fogják gondolni rólam;

Pedig nem, soha, soha!

De nyári estéken, mikor az ember nem tudja, hogy mi is leli hát. azt hiszi, boldogabb lenne, ha egy szerelmes férfi karjai közt találna menedéket. Volt egy férfinév, melyet leírhattam, egy húsból vérből való lény, kit Pietrónak lehetett szólítani. Mehetsz a Pietróddal!

Ott volt a mellékgondolat, az álomkép, hogy húga leszek a nagy bíborosnak, akiből pápa lehetett volna . . .

Nem; sohasem voltam szerelmes és most már nem is leszek többet; most már nagyon nagyok az igényeim, nagyon is sokat kívánnék attól a férfitől, aki meg akarna tetszeni nekem; kívánnám, hogy ... De hogy egyszerűen beleszeressek valami csinos fiúba, nem, sohasem történhetnék meg velem többet.

Június 28., — csütörtök. — Pillanatonként azt hiszem, gondolatoknak, érzéseknek és ötleteknek kincseit rejti ez a végeláthatatlan napló. Évek sora óta gyűjtögetem és külön jegyzeteket készítek róla egy füzetben ... Nincsen semmiféle mellékgondlatom; szükségből teszem, mint ahogy az ember szükségből vesz lélekzetet. Ideje volna, hogy férjhez menjek és lerázzam magamról, hogy már nyugtom legyen egyszer tőle. Egészen munkámnak szentelhetném az időmet . . .

Július 3., — kedd. — Szomorú vagyok, nem halad a képem. Senkim, aki megvigasztaljon!!

Itt az új Idő. Nagyon jó a cikke, csak az zavar kissé, hogy tizenkilenc évesnek mond, holott több vagyok és még többnek látszom.

Igen nagy feltűnést fog kelteni Oroszországban,

Július 12., — csütörtök — Canroberték déjeunerem voltak s aztán elmentünk a Rue de Séze-beli kiállításra. Istenem, egyedül tehetségre vágyom, Istenem, azt hiszem, nincs is semmi egyéb a világon, amit érdemes volna megkívánni.

Öltözködés, kacérkodás, mind-mind hidegen hagy; jól öltözködöm, mert hozzá tartozik a művészethez és mert nem tudnék unalmas rongyokban járni, de máskülönben . . .

Elcsúnyít ez az állandó erős munka; bezárkóztam, eltemkeztem. Vajon, érdemes?

Nagyon kedves volna tőlem, ha akkor mesélném el mindezeket, mikor már az egetrengető lánghézag kitört belőlem; de így!? Benvenuto Cellini tűzre vetette értékeit, de nem találok, hogy olyan sokat áldozott volna fel, mint én; én sokkal többet és sokkal becsesebbet vetettem, a lángok közé. Visszaadhatja valaha valaki? ő tudta, mit cselekszik, de én? . . .

Ha hamarosan le tudom rázni magamról a gamineket, vidékre utazom, valahová, ki a síkságra, ahol nincsenek hegyek, de ahol széles látóhatár nyílik, ahol szép napnyugtát, nagy mezőséget, fűvet, vadvirágot és szabad teret, szabad teret lehessen látni. És festek egy szép képet, magas égbolttal, . . . füvei és vadvirággal.

Július 13., — péntek. — Nevetséges regényeskedő. vagyok-e, avagy igazán az emberi átlag fölött állok? — Hiszen csakis azokban a könyvekben találok visszhangját saját érzéseimnek, melyeket az irodalom a világ legnemesebb, legtisztább műveinek nevez s Balzac még akkor is azt mondja róluk, hogy csak álöltözetei a költők lelkének . . . ?

A szerelem?

Mi a szerelem? Sohasem éreztem. Hiúságból eredő, elmúló föllobbanásaimat nem számíthatom. Kedveltem embereket, olyanokat, kik táplálékkal tudtak szolgálni képzeletemnek; kedveltem őket, mert „nagy lelkemnek” szüksége volt rájuk, de nem azért, mintha tetszettek volna nekem.

Ez a különbség. Nagyon jelentékeny.

Térjünk a művészetre. Nem látom, hová fogok fejlődni benne. Most Bastien-Lepage vagyok. Kétségbe tudnék esni magamon.

Hátul fogok maradni.

Amíg új hangot nem ütünk meg, amíg meg nem találjuk a saját természetünket, amíg nincs módunkban, hogy saját, egyéni benyomásunkat fejezzük ki, addig nem vagyunk nagyok a művészetben.

Csak áltattam magam, hogy művész vagyok,

Talán még, megadják a Szent asszonyok, A szobrászatban, ott más. De a festészetben! ...

Szent asszonyaimban senkit sem követek és nagy hatásra számítok, mert lelkem minden szép érzését beleviszem és a legnagyobb pontossággal fogok eljárni a kivitelben.

Gaminjeim Bastien-Lepagere emlékeztetnek, pedig az utcáról vettem a tárgyát és nagyon megszokott, élethű., majdnem újságcikk hatású jelenet. Bastien-Lepage mindig okoz valami kényelmetlen érzést nekem.

Július 14., — szombat. — Be fogjuk járni kocsin a várost. Élvezni fogom.

Hadd folytassam tegnapi eszme-futtatásomat.

Olvasták Stendháltól a Szerelmet?

Én most olvasom.

Életemben nem szerettem még és mégis sohasem szüntem meg szeretni egy álmoképet. Igaz-e?

Olvassák el. Mélyrehatóbb, igazabb, harmonikusabb és poetikusabb, mint Balzac.

Isteni szépen bebizonyítja, hogy nincs ember, aki nem szeretett. Még én sem. Csakhogy én mindig túlságosan elemezek.

Nem voltam szerelmes, kivéve Nizzában, gyermekkoromban és egészen öntudatlanul.

Azután beteges vonzódás támadt bennem az iránt a szerencsétlen Pietro iránt.

Emlékszem én is gyönyört okozó, hangulatos, szép pillanatokra, mikor magános estéken kint ültem Nápolyban az erkélyemen és serenadot játszottak valahol. Ilyenkor bennem is ismeretlen, névtelen vágyakozás támadt,

vitt, ragadt magával pedig csak a vidék, az este és a zene okozta az egész hangulatot.

Pariban sohasem éreztem ilyen átszellemülést, sem egyebüttl, csak Olaszországban.

Ha nem félnék annyira az „azt mondják”-tól, rögtön feleségül mennék X . . . hez: az ő oldalán szabadon és nyugodtan várhatnám a világvégét. Másrészt azonban hogy feleségül menjek valakihez, ki egy a sok közül és semmi más és aki a maga fedhetetlenségével egészen tönkretenné az életemet ...

Július 17., — kedd, — Kissé jobban megy a festés.

Tehetséget nekem!! Feledtetni ezt a nyomorult éremét! Kiállítani a gamineket, meg a Szent asszonyokat, tiszta fekete keretben, alul az írás szavaival: .. . „És nagy követ tévén a koporsó szájára, elméne, ott vala pedig Mária Magdolna és a másik Mária, kik ülnek vala a koporsó ellenébe.” — Aztán egy szobrot, Nausicaát vagy Ariadnét; a vázlata egészen kész. Ariadne jó alkalom volna a szóbeszédre. Azt mondanák, engem ábrázol. Ki hagyott el? Vagy Nansicaát? Szeretem mind a kettőt.

Három dolgot. Két képet és egy szobrot. Annyira szeretném nyélbeütni, hogy attól félek a legnagyobb szerencsétlenségek jönnek majd megint közbe.

A szerelem sohasem fog engem egészen elfoglalni; csak pihenőállomás lesz, csak megkoronázása műveimnek, csak kellemes fölöslege az életnek, — Majd meglátjuk.

Július 22., — vasárnap. — Tegnap este mustár-papírt tettem a mellemre, jobb keblem fölött, ahol beteg a tüdőm. Végre rászántam magern. Sárga folt lesz a helyén, három vagy négy hónapig, de legalább nem halok meg sorvadásban.

Július 25., — szerda. — X ... elhozta a két mellszobrot, száz frankért vettük darabját. Itt tartottuk ebéde.

Bár biztos fellépésűnek akart látszani, mégis észre lehetett venni rajta, hogy nem érzi jól magát nálunk. Vele kínlódtam, mert elképzelttem, milyen zavarban lehet. Azt

mondják, szegény ember. Igazán nagyon sajnálom és szégyenlem magam, hogy két műdarabért egy kalap árát fizettük neki. Annyira elfoglalt ez a kínos gondolat, hogy még csak elég kedves sem tudtam lenni hozzá s most nagyon haragszom magamra. Szegény fiú felöltösen jött a fogadóterembe s aztán egy díványra tette le a kabátját. Nem tud társalogni; zongoráztam s erre mintha kissé felengedett volna a nyelve. Biztosan nem tudta, mit mondjon, vagy mit csináljon. Nem sok szellemet fedeztem fel benne, de azért értelmesnek kell lennie, tehetsége legalább azt mutatja, csakhogy a mi társaságunk nem bírta felhangolni. Vadóc természet; úgy látszik, nagyon büszke és nagyon szerencsétlen. Az az egy biztos, hogy szegény íiu és hogy két mellszobráért kétszáz frankot fizettem neki. Szégyenlem magam . . . Szívesen eljuttatnék hozzá még vagy száz frankot, mert van százötven frank fölösleges pénzem, de nem tudom, milyen alakban tegyem.

Augusztus 3. — péntek. — Bastien-Lepage még kétségbeejt. Ha az ember közelről akarja tanulmányozni a természetet, ha híven akarja lemásolni, lehetetlen, hogy ne mindig ezen a hatalmas művészen járjon az esze.

Minden apró titkot, fogást ismer. Amit mi többiek alkotunk: festészet, amihez ő nyúl: az élő természet. Realismusról beszélnek. A mi realistáink nem tudják, mi a realismus; azt hiszik, hogy igazak, pedig csak durvák. A realismus nem a közönséges, durva fórmáknak a keresése, hanem a lehetőleg pontos, tökéletes visszaadás.

Nem arra törekszem, hogy festményt készítek, hanem hogy igazán húst és bőrt ábrázoljak, olyat, amelyik éljen a képen!

Az ember egész nap dolgozik, fárad, mint a kutya, hogy aztán kegyetlenül magára olvassa, hogy megint valami silány, száraz, festett papirosdolgot készített.

Augusztus 5., — vasárnap. — Azt regélik, hogy valami regényem volt C . . .vel és azért nem mentem férjhez. Nem bírják megérteni, mi az oka, hogy szép hozományom dacára még mindig nem vagyok sem comtesse, sem marquise.

Ostobák! Szerencsém, hogy önök, a választottak, a felsőbbrendűek, önök, szeretett bizalmas barátaim, akik naplómát elolvassák, önök tudják, hogy mit kell e tárgyról gondolniok. De mire naplóm olvasására Kerül a sor, addig valószínűleg mindazok régen meghaltak már, akikről írok és C . . . azt az édes meggyőződését fogja macával sírbavinni, hogy a szép, fiatal idegen nő szedette őt és hogy stb. Ostoba! A többiek is azt fogják hinni. OsioLbák! De önök tudják, hogy nem igaz. Mindenesetre nagyon hangulatos dolog válnia szerelemből visszautasítani néhány marquist, de hála Istennek, én okosságból teszem,

Augusztus 7., — kedd. — Egészen belepirulok, ha szembe jut. hogy egy hét híján épen öt hónapja végeztem be Salon-béli képemet. Mit csináltam öt hónap óta? Semmit, Mintáztam, igaz, de az nem számít. A gaminek még mindig nincsenek készen.

Szerencsétlen vagyok, de egészen komolyan, N. N. itt ebédelt és megajándékozott a Louvre katalógusával. Mindenik képek meg van jelölve a helye. Egész tanulmányt végzett, csakhogy bejusson a kegyeimbe. Azt hiszi, sikerül és én hozzámegyek. úgy látszik, összetévesztett valamelyik néglábúval, különben nem vehette volna a fejébe. Vagy talán úgy képzei, hogy mert nem hallok jól, már meg is hülyültem?

Majdnem elájultam fájdalomban, mikor elment. Hátmit vétettem én. hogy folytonosan ver az Isten? Mit gondol ez az új Putifár? Mit képzel rólam, ha már nem tudja elhinni, hogy a művészet az egyetlen szerelmem? Pedig szerelmi házasságra igazán nem számíthatok!

Mi zúgolódik, mit türelmetlenkedik bennem folytonosan? Miért látom olyan nagyon nyomorúságosnak az emberek rendes életsorát? Valami titkos erő dolgozik bennem, valami, amit szegényes szavaim nem tudnak kifejezni.

Egy festménynek vagy egy szobornak gondolata sokszor éjszakák során át sem enged elaludni; soha férfi képe nem érte még el bennem ezt a hatást.

Dél előtt a Louvreban jártam, hogy Rafaelt tanul-

mányozzam egy Stendhal-könyv kapcsán. Akármennyire törekszem, nem tudom megszeretni. Akkor még sokkal jobban szeretem a primitíveket.

Rafael üres, hamis.

Isteni! isteni! . . .? Igazán isteni lenne?

Az isteni szépnek az a tulajdonsága, hogy magával ragadja és az égiek fölé emeli az ember lelkét.

Rafael fáraszt engem.

Hol az isteni benne? Nem tudom. Miért mondja Stendhal, hogy Rafael lelkeket fest? Hol, melyik képén?

A Rafael-imádatba mesterségesen kellene belelovalnom magam.

Egészen más a primitívek; ez a kedves, naiv társaság, köztük a nagyszerű Perugini! De mit csináljak ezekkel a nagy, lehetetlen, tudákossággal teletömött, agyonkorrigált festményekkel vagy akár Rubens hústömegeivel is. Én nem szeretem őket. Mire mehetnék a Canai menyegzővel, vagy Rafael szent szüzeivel? Igazán nem isteniek. A Szűz megszokott, agyoncsépell és a gyermek? Látnom kellene az olaszországi Rafaeleket. Akkoriban nem voltak rám kedvező hatással ... A Madonna della Sedia olyan, mint valami bájos, kedves olasz szobalány. Michel Angéloban sokkal több fenséget találok. *Rafael Sanzio*. Hallják a drága nevet?

Én csak olyan jeleneteiket fogok majd ábrázolni, amelyek lelkesítenek, elbűvölnek, amelyeken el lehet ábrándózni, olyant, melyek szívhez szóljanak, olyanokat, mint Cazin egyszerű, kicsiny vásznai, A festmény nagysága nem nagyon fontos, de ha nagyméretű képpel érem el a kívánt hatást . . . csodaszép lenne . . . Vajon hány ember van, aki Cazint megérti?

Augusztus 11., — szombat. — A festészet történetét olvasom Stendhaltól; ez az értelmes ember mindig egy véleményen van velem. Csak úgy találok, túlságosan keresi az alkalmat, hogy szellemeskedjék.

Kellemetlenül érintett ellenben, ahol azt írja, hogy ha a festő a fájdalmat akarja ábrázolni, végezzen előbb physiológiai tanulmányokat.

Miért?

Ha nem *érezem* a tragikumot, hol az a physiologus, aki megtaníthatna rá? . . . Az izmok! Uram Isten!

Az a festő, ki a fájdalmat pnysiologiai szabályok kedvéért festi és nem azért, mert látta, értette és átérezte, csak lapos, üres, kontármunkát fogna végezni. Épen olyan, mintha kiszabnák az emberre, hogy előírt szabályok szerint szomorkodjék.

Legelső dolog az átérzés, aztán elmélkedhetünk, *ha úgy tetszik*. Lehetetlen, hogy az analízis meg ne zavarja a hangulatot. Tisztára különcködés volna.

Mindenkinek szabadságában áll, hogy elemzés alá vegysn egy könnyecppet és logikusan és tudományosan megállapítsa róla, milyen színösszetételekkel kellene létesíteni. Én már csak jobban szeretem, ha ragyogni látom és úgy festhetem, amint látom és csöppet sem vagyok kíváncsi, miért ilyen és miért nem más.

Augusztus 12., — vasárnap. — A pusztá gondolat, hogy Bastien-Lepage vendégünk lesz, annyira örömet vette, hogy semmit sem tudtam csinálni. Nevetséges, hogy az ember ennyire rabja legyen az érzéseinek.

Az orosz pap is nálunk; ebédelt , . ,... nem olyan sziporkázó szellemű, mint Saint-Marceaux.

Nem mutattam meg egyetlen vásznamat sem, egyetlen egyet sem. Mondani sem mondtam semmit, vagyis nem csillogtalttam magamat, mint szoktam néha, sőt mikor Bastiien-Lépage egy nagyon érdekes témába kezdeti, felelni sem tudtam neki, de még arra sem voltam képes, hogy figyelemmel kísérjem fesményeihez hasonló tömör, súlyos gondolatait. Bezeg, ha Juliannal álltam volna szemközt, akkor megfeleltem volna alaposan, mert épen ez az a fajta beszélgetés, melyet legjobban szeretek . . . Nagyon értelmes, mindenhez hozzá tudni szólná, sőt tanult ember is; féltem, hátha tudatlan kissé . . .

Szóval, valahányszor olyasmit mondott, amire szív és értelmi képességeim feltárásával lehetett volna válaszolnom, ostoba módon elhallgattam és engedtem, hadd beszéljen helyettem is.

Írni sem tudok. Rossz napom van, szerteszaladnak a gondolataim.

Kedvem támadt, hogy egy egyedül maradjak, egyesegyedül és számot adjak magamnak érdekes benyomásaimról; tíz percre rá, hogy távozott tőlünk, feladtam a harcot; elfogadom a befolyását.

Egyáltalában nem voltam kapható okos szóra. Ő az istenem és tudja. Még meg is erősítettem ebbeli hitében. Alacsony, csúnya ember; de nekem és az én szakmámbeli-eknek elragadó az ilyen fő. Vajon mit gondol rólam? Fél-szeg voltam, folyton nevettem... Azt mondja, féltékeny Saint-Marcéaux-ra . . . Szép diadal!

Augusztus 16., — csütörtök. „Nagy szerencsétlenség” talán mégis tulsok volna, de amit itt mindjárt le fogok írni, olyan hatalmas bhunkócsapás volt, hogy még higgadt, komoly emberek is joggal átírtak nézhetnek ...

Ráadásul ostoba, mint minden, ami velem történik.

Be akartam küldeni festményemet augusztus 20-án arra a kiállításra, melyet minden harmadik évben tartanak; úgy volt, hogy a beküldés határideje aznap jár le és imé a határidő már ma, augusztus 16-án lejárt.

Ég az arcom, fáj a hátam és a kezem nem akár engedelmeskedni.

Az érezheti magát így, akit elverték.

Elbújtam a cabinetbe, — az egyetlen, bár kevésbé köl-tői helyre, ahol nem akadnak ream — és kisírtam a keser-
vemet.

Ha a szobámba zárkóztam volna, rögtönmegsejlették volna egy ilyen hatalmas csalódás után, hogy mi bajom. Azt hiszem, először bújtam el életemben. Kisír-tam magam. Csukott szemmel, elhúzott szájjal sírtam, mint a gyermekek, vagy mint a vadak . . .

Aztán? Itt maradok a műtermemben, míg el nem tűnik könnyeim nyoma.

Egyszer történt meg csak, hogy anyám karjában sírtam, de a megfosztott fájdalmat olyan kegyetlen megalázás-nak láttam utóbb hónapokon át, hogy soha többet nem vin-ném senki elé a bánatomat. Sírhatunk dühből bárki előtt is, vagy sírhatunk akár Gambetta halála miatt, de a gyöngesé-

günket, szegénységünket, nyomorúságunkat, megalázásunkat ne vigyük inasok elé! Egy pillanatra megkönnyebbül a szív, de aztán annál kellemetlenebbül érezzük, hogy olyan bizalmasok tudtunk lenni.

Sírás közben hirtelen rájöttem, milyen legyen Magdolnám tekintete. — Nem a sziklasírt fogja nézni, hanem a távolba fog meredni, mint én az előbb. Szeme tágra nyitja, mint mikor az embernek készülnek kihullni a könnyei.

Megvan, megvan, megvan!

Isten igazságtalan; és ha nincsen isten kivel szálljak perbe? Büntet, mert kételkedni mertem benne. Mindent megtesz, hogy legyen okom kételkedni s ha aztán kételkedem rajtakap és büntet; ha pedig hinni próbálok és imádkozni kezdek, még erősebb büntetést mér rám, hogy alázatosságra tanítson.

Augusztus 17., — péntek. — Nem hiszik, hogy félénk vagyok, pedig túlzott büszkeségem megmagyarázza.

Borzadok, iszonyodom, ha kérnem kell; nekem kérés nélkül ajánlják fel, amire szükségem van. Megtörtént olykor, nagyritkán, hogy hirtelen rászántam magam és kértem valamit, de sohasem sikerült. Vagy későn volt már, vagy elhibáztam.

Pirulok és sápadok, mielőtt meg merem mondani, hogy kiállítom a képemet, vagy hogy új festményt tervezés. Attól félek, nehogy mulatni próbáljanak rajtam, aki semmit sem tudok még és nevetséges elbizakodással azt hiszem magamról, hogy érek valamit.

Ha megnézi valaki a munkámat, (már mint művészember tudniillik,) a harmadik szobába rejtőzöm, annyira félek egy szótól vagy egy tekintettől. Tony Robert-Fleury el sem hinné» mennyire nincs bizalmam magamhoz.

Meglehetősen kérkedő hangon beszélek, amiből azt következteti, hogy nagy tehetségnek képelem magamat és nem is bátorít, men nem sejtí, hogy szükségem volna reá. Legféljebb nevetne rajta, mert tréfának venné, mint ahogy egyszer már történt is. Óriási tévedés. Azt hiszem, Bastien-Lepage észrevette, hogy milyen rettenetesen félek tőle s azt hiszi, ő a kisisten.

Augusztus 20., — hétfő. — Énekelek; a hold betekint műtermem nagy ablakán. Oly szép odakint. Az ember igyekezzék boldog lenni. Igen, ha szerelmes lehetne. Szerelmes? Kibe?

Augusztus 21., — kedd. — Nem, csak negyvenéves korain táján fogok meghalni, mint szegény Collignon. 35 vagy 36—37 éves koromban nagyon beteges kezdek lenni, egyik tél ágyba dönt s aztán minden elintéződik. A végrendeletem? Egy szobrot és egy arcképet kívánok, Saint-Marecaux és Jules Bastien Lepage legyenek mesterei; — Páris valamelyik kápolnájába temessenek, látogatott helyre, sok virág közé és halálom napjának évfordulóm Pergolése, Verdi és más nagyok miséit zengjék fölöttem Paris leghíresebb énekesei. De minden évfordulón, örökké.

Egyebekben pedig alapítványt teszek művészek és művésznők jutalmazására.

Egyelőre nem gondolkozom még rajta, mert élni akarok'. Csakhogy nem vagyok elég tehetséges s akkor inkább jöjjön a halál.

Augusztus 27., — hétfő, — Odaajándékoztam *Horgászó halászsomat* egy sorsolás javára s most kiállították a Rue de Sezeben Petitnél, a többi nyereménytárggyal együtt. Egészen jót mutat, a víz is jó; nem is hittem volna. Mit tesz a keret, a milieu! Bolondok vagyunk. Miért törjük magunkat a művészetért. A tömeg úgysem érti. Szereted talán a tömeget? Igen, szeretem és olyan dicsőségre, hírnévre vágyom, melyet ne egyes kiváltságosak, de tömegek ozstatlan bámulata adjon.

Augusztus 29., — szerda. — Folyton köhögök, pedig nagy a hőség és ma délután, mialatt modellem megpihent s magam is félig elszunnyadtam a díványon, láttam magamat, amint kiterítve fekszem és hatalmas viaszgyertya lo¹ bog fejemenél,

Nyomorúságaim megoldása volna.

Meghalni? Félek a haláltól.

Nem akarok még. Rettenetes lenne. Nem tudom, hogyan intézik el a boldog emberek magukban, de én nagyon

sajnálattal méltó vagyok, mióta semmit sem várok az Istentől. Mikor már nincsen meg ez az utolsó menedékünk sem, akkor mégis legjobb, ha meghalunk. Sem költészet, sem szeretet, sem lángész, sem szerelem, sem nagyratörés nem lehet Isten nélkül.

A szenvedélyek bizonytalansága taszítanak minket, szükségünk van valami legfelsőbbre, Istenre, akié legfőbb vágyódásunk, legmagasabb gondolatunk, Istenre, akitől mindent lehet kérni, aki mindent megadhat, akinek mindent elmondhatunk. Szeretném, ha minden kiváló ember vallomást tenne most és beismerné, hogy valahányszor nagyon szerelmes volt, valahányszor legmagasabb értékű becsvágy hevítette, vagy valahányszor nagyon kegyetlen csapassa! sújtotta a sors, mindannyiszor Isten volt a végső menedéke.

A közönséges lelkek, legyenek bár nagyon okosaik és nagyon értelmesek máskülönben, nélkülözhetik őt. Azok ellenben, kikben lángra lobbant az *égi szikra*, egyesítsék bár magukban a világ minden tudományát és *kétkedjenek igaz okokkal*, mindig meg fogják találni őt az elragadtatás legmagasabb pillanataiban.

Nem sokat értek ugyan hozzá, de e tárgyról való elmékedéseim oda csúcsosodtak ki, hogy az az Isten, akiről tálmlunk, nem létezik. A vallás, helyesebben a vallások tanította Istentől tehát ne beszéljünk.

Az az Isteni pedig, kiket nagy embereink, nagy filozófusaink, vagy a hozzánk hasonló egyszerű elmék alkottak önaguknak, az az Isten nagyon igazságtalan és ha nem hallgat meg vagy nem akar segíteni, akkor igazán nem tudóim, miért van hát.

De ha nincsen Isten, miért érezte minden nép minden időben szükségét, hogy megalkossa? Lehetséges volna, hogy egy legfőbb szellemi lényben ne találjon visszhangra az emberiség ősi, veleszületett ösztöne, mely minden dolgok végső okául a Nagy Mestert, Istent keresi?

Szeptember 8., — szombat. — Jó napom van, bevégeztem Louis arcképet.

Versaillesben voltunk, este pedig, mint minden este művészetről beszéltem Clairenek. Ma este azonban benső-

ségebb, melegebb volt a hangulat, hiszen a saját festményemre gondoltam. Tele lesz költészettel ... csendet, nyugalmat, fenséget fog lehelni.

Szép szavakban sohasem szenvedek hiányt. Majd meglátjuk.

Szeptember 13., — csütörtök. — Stendhalban olvastam, hogy a baj sokkal kevésbé tűnik keserűnek, ha idealizáljuk. Nagyon igaz. De hogyan idealizáljam az enyémet? Lebetetlen! Olyan keserű, olyan lapos, olyan rettenetes, olyan súlyos sebet üt rajtam, hogy még itt is alig merem szóba hozni. Hogyan mondjam meg, hogy nem hallok jól? Nos, teljesedjék Isten akarara! — Gépiesen jött a tollamra, nem a lelkem mondta. Hiába ápolom magam; szépen, csendesen meg fogok halni.

Nem is bánom, mert már komolyan aggódom a szememért. Két bete nem írok, nem olvasok és mégisincs jobban. Lüktet, és homályos foltok táncolnak előtte.

Talán összefügg légsóhurutommal, mely vagy két hete oly erősen kínoz, hogy más ember már régen ágyba dőlt volna, én ellenben olyan vígan járok-kelek, mintha nem lenne semmi bajom.

Olyan tragikus lelkiállapotban dolgoztam Dina arcképén, hogy bizonyára lesz néhány ősz hajszálam miatta.

Szeptember 15., — szombat. — Délelőtt megnéztem a Bastien fivérek kiállítását a Salonban, Hogyan számoljak be róla. Szebb a szépnél. Van többek közt három arckép, melyek, hogy a nálunk ebédelő Julian szavaival éljek. Kétségbeejtők. Igen, kétségbeejtők. Soha festő nem festett még hasonlót. A tiszta valóság, a valóságos élet. Olyan tökéletes mű mind a három, hogy semmihez sem lehet hasonlítani. Az élő természet. Esztelenség, ha az ember e művek látára nem dobja el az ecsetjét.

Van egy kicsi vászon: *Aratás*. Egy arató férfi. Igen.

Van két természetes nagyságú kép: *Kaszálás* és *Burgonyaszedés*.

Micsoda színek! micsoda rajz! milyen kidolgozás! Ezt a színgazdagságot csak a természetben, találja meg az em-

ber. És milyen egyszerűen, magától értetődően olvadnak egymásba a színek! Nézni is gyönyörűség.

Mitsem sejtve léptem be az egyik terembe s egyszerre csak gyökeret vert a lábam a *Kaszálás* előtt. Mint mikor az ember nyitott ablak előtt halad el s hirtelen megáll, mert gyönyörű tájkép nyílt meg váratlanul előtte,

Nem értékeli érdeme szerint. Száz fokkal magasabban áll a többiekénél. Nincs, aki síkra szállhatna vele.

Alaposan beteg vagyok. Megint felraktam egy óriási mustár-papírt a mellemre. Ennyi bátorság után nem kétkedhetnek életkedvemben, Senkisé sejtí, kivéve az egy Rosaliet; sétálgatok a műteremben, olvasok, beszélgetek, sőt énekelek is és pedig majdnem egészen tiszta, szép hangon. Gyakran megtörténik, hogy vasárnap semmit sem csinálók; megszokták és ma sem tűnik fel nekik.

Szeptember 18., — kedd. — Az orosz sajtó felszínre vetett és most mindenki foglalkozik velem egy kicsit, többek között Katalin nagyhercegnő is. Anyám ismeretségben van az udvarmesteréssel; komolyan tárgyalták, hogy kineveznek udvarhölgynek.

Be kellett volna mutatkoznom a nagyhercegnőnek. Már minden rendben lett volna, ha anyám el nem követi azt a baklövést, hogy hagy megint mindent haladni a maga útján és vissza nem tér Parisba.

Magános lelkem rokoni élek után vágyik. Sohasem lesznek barátaim. Claire azt mondja, hogy fiatal leánnyal nem köthetek barátságot, mert nincsenek apró titkaim és fiatal leányos történetkéim.

— Túlságig jó; nincs semmi, amit el kellene rejtenie, — mondta.

Szeptember 26., — szerda. — Most hogy a súrlódásoknak vége, eszembe jut, ami apámban szép, jó, eredeti és szellemes tulajdonság volt. Kár, hogy olyan nagyon hirtelen haragra tudott lobbani és kissé könnyelműnek, különösnek, olykor közönségesnek látszott. Egy kis ridegség és

talán furfangosság mindenestre volt benne, ... de hát hol van ember, aki hiba nélkül való . . . Én talán?, . . . Vádo-
lom magamat és sírok.

Ha elutaztam volna hozzá , . . , illedelemből, mert a
lelkem nem érezte a szükségét.

Lett volna így értelme? Mem hiszem.

Nem éreztem apám iránt, amit éreznem kellett volna az én
hibám-e?

Vajon felelősek vagyunk-e *legbensőbb* érzéseinkért?

Ami kötelességünk, azt meg kell tennünk, — mondják
Önök. Nem volt szó kötelességről. Érzésekről beszéltünk és
mert nem éreztem szükségét, hogy; hozzá utazzam, vajon
hogyan fog érte isten, elbírálni?

Nagyon sajnálom, hogy lelkiismeretem nem hamarabb
szólalt meg. Apám halott s már nem. tehetem többé jóvá.
Mibe került volna, hogy teljesítem kötelességemet, mert
kötelesség volt — s odasiessék halálos ágyához? Akkor nem
értettem meg, de mégsem mondhatom, hogy büntelen va-
gyok. Nem tettem meg a kötelességemet, meg kellett volna
tennem. Örökre fogom sajnálni. Nem tettem jól; beismerem
és nagyon szégyenlem magam. Nem akarok védekezni,
de nem gondolják, hogy anyám figyelmeztetett volna,
rá? Igen, úgy van! Félt, hogy kifáradok és aztán jött a sok
okoskodás: „Ha Mária elutazik anyjával, akkor hat hóna-
pig sem látjuk őket, ha ellenben itthon marad, anyja is ha-
marébb vissza fog térni”

Így beszélt a családi bölcsesség és Istenem, az ember
sohasem tud menekülni az idegen befolyásoktól.

Október 1., — hétfő. — Ma szállították el Turgenyev-
nek, két héttel ezelőtt elhunyt nagy írónknak kihűlt tete-
mét haza, Oroszországba. A pályaudvaron tartották az ün-
nepélyes búcsúztatót. Renan és About búcsúztatták s aztán
még Virubov, egy franciél gyönyörűen beszélő orosz em-
ber szónokolt, még nagyobb hatással, mint a többiek. —
About nagyon halkán beszélt, alig hallottam valamit belőle;
Renan, akit mindig a Saint-Marceaux-féle szobron át né-
zek, igen szépen emlékezett a halotról. Aztán elhangzott
az utolsó búcsúszó is. Büszkeséggel láttam, hogy ezek a

hallasz kevély franciák ilyen lelkesedéssel ünnepelnek egy orosz nagyot.

Szeretem a franciákat, de megvetem őket.

Pusztulni hagyják Napóleont Szent Ilonán. Hallatlan, égbekiáltó, soha jóvá nem tehető vétek; örökös szégyen.

Más nemzetek ... Caesart gyilkoltak meg . . . De a franciák megköpdöstek Lamartinet, kinek, — ha az antik világban él, — a görögök oltárt emelnek, mint ahogy nagyon helyesen mondja az ifjabb Dumas.

Még egy személyes ok: félreismerik Bastien-Lepage-t Turgenyev búcsúztatása után a Salonba mentünk. Nem tudom nézni a nagy festő remekeit anélkül, hogy ki ne törjön belőlem a lelkesedés, legalább belsőleg, ha kifelé nem is, nehogy azt higgyék, hogy szerelmes vagyok belé.

Meissonier! Meissonier csak előhírnöke Bastiennek!

Igaz, Hogy mikroszkopikusan apró képeivel úgy el tud ragadni, hogy az már a lelkesüléssel határos, de mihelyt szakít parányi méreteivel, mihelyt alakjainak arca nagyobb egy centiméternél, rögtön kemény és üres képe. Csak épen, hogy nem meri kimondani róla az ember és olyan érdeklődéssel csodálja végig a műveit, mintha valamennyi egyformán kiváló értékű lenne.

De vajon művészet ez?

Jelmezes alakok, akik zongoráznak, lovagolnak . . .

Genre-festők dolgoznak így.

Ami igazán szépet Meissoniertől láttam, azok közt legelső a *Labdázók*. Bár a jelmezes kép ez is. Azonnal meglátszik rajta, hogy a való élet egy pillanatát ragadta meg a mester. Merő napfény az egész kis kép s mellett olyan parányi és olyan tökéletes, hogy az embernek megáll a bámulattól az esze.

Aztán apjának és saját írásának képmása lóháton, aztán a rézmetsző, aztán egy XIII. Lajos korabeli gavallér, mind ugyanegy parányi alakban, de egyszerű, természetes, emberies beállításban. Egy parányi folt élet valamennyi.

A többieket egyszerűen a jó, gondos kiállítású genrekének osztályába sorozhatnám. Ha az imént említett remekművek nem lennének köztük, nem sokkal járulnának Meissonier dicsőségéhez.

Arcképei, melyeken a fej magasabb két centiméternél,

olyanok, mintha papírosból lennének és mennél nagyobb méretűek, annál gyengébbek.

Üdvözlöm őket és továbbmegyek. Nem tudnak lebilincselni. De nézzük meg aztán Bastien-Lepage arcképeit. A nagy többség megkövez, ha kimondom, hogy fölötte állanak Meissonier műveinek, pedig a megdönthetetlen valóság ez.

A gyengék, az irigyek mindig elismert, régi tehetségek nevével akarják agyonütöni azt, laki magasabb merészkedik lenni, mint ők. Bastien-Lepage arcképei egyedülvalók. — Hagyján, ha egyéb tárgyú képeinek értéket vonják kétségbe ... nem értik meg ... de az arcképei! . . . mióta a világ áll, nem festettek ezeknél jobbat!

Október 6., — szombat. — A jó, kedves, derék Robert-Fleury megnézte festményemet. Jó, kedves, derék! Azonnal kitalálhatják, hogy meg volt elégedve. Ez volt első szava, mikor belépett: „Milyen kellemes hatású munka.”

Azonnal félbeszakítottam:

— Csak ne kíméletesen, kedves Mester, inkább egy szót sem. Az a kiállhatatlan Julian úgyis mindig azt állítja, hogy selyemkeztüvel nyúlnak hozzám, nem tudok semmit és . . .

— Bocsánatot kérek kisasszony, — szakított félbe, — én mindig a komoly tanítványt, a komoly munkást láttam kegyedben és mindig így is bíraltam meg.

— Julian azt mondja, nem tudok semmit . . .

— Ugyan! És beugrik az incselkedésének?

Az aranyos ember jóízűt nevetett hiszékenységgem.

Aztán a következőket mondta: — Általában nagyon jó kép; egyes részletei rendkívül sikerültek, tulajdon szavait idézem), *néhol oly kitűnő, hogy soha életemben nem feshetnék valami jobbat. A jobb oldali kis lurkó és azután a felől a legszélső, aki háttal áll, különösen jó. — A hátteret azonban kissé meg kell világítani, legkivált jobboldalon, amivel rengeteget fognak nyerni az alakok . . . Alakjaimhoz ellebben ne nyúljak, ne változtassak rajtuk, kivéve, hogy az egyik fiúcska szemét ne hagyjam annyira feketén.*

Két órai munka az egész.

Joggal táncolhatnék örömben, de nem teszem, mert

nem osztom feltétlenül kitűnő mesterem véleményét. Jobban is meg tudnám csinálni... Nem elég jó? Nem... másképp látom, és úgy kellett volna megfestenem amint látom.

Mit fog mondani a Közönség? Meg lesz lepve? De jó lenne tudni! Tony jónak találja, — Ne küldje Nizzába; tartsa meg a párisi kiállításra. — Azt mondja: jó. A jó relatív is lehet és én relatív jó-ból nem kérek. Jó mástól, jó tőlem, vagy jó általában? Van értéke? A mester szerint a háttal álló kisfiú kitűnően van felrajzolva, azt mondja, szinte érzi az ember a ruhákon át a lábszárait.

Talán azt hiszi, hogy anatómiai ostobaságokat gondoltam közben.

Másoltam a természetet és semmi egyébbre nem volt gondom; az igazi művészi érzék csálhatatlan szerintem.

Október 6., — szombat. — Elolvastam kiváló Turgenyevünk egyik regényét egyhuzamban francia nyelven. Tudni akartam, milyen benyomásuk lehet róla más nemzetbelieknek.

Nagy író volt, éles analitikus és finom lélek: költő, egy második Bastien-Lepage. Az ő leírásai épen olyan szépek és épenúgy kifejeznek minden hangulatot, mint Bastien-Lépatfe festményei.

Fenséges elme!

Millet! Legyen. Poétikus, mint Millet volt. Azért írom le ezt az ostoba mondatot, hogy az együgyűek is megért-senek.

Ami szépet, nagyot, költőit, bájosat, igazat találok a zenében, az irodalomban, vagy igaz művészetben, az mind ehhez a csodálatos művészhez, ehhez a festő-költőhöz vezet. A legunalmasabb, legköznapiabb témából ki tudja hámozni a legigazabb, legmélyesegesebb költészetet.

Van-e közönségesebb látvány, mint a tehenet őrző parasztlányka, vagy egy paraszttasszony, aki a földjén dolgozgat?

És hányan megfestették. Egek!

Úgy azonban, amint Bastien, senki sem festette meg senki. Igaza van. Egy vászon érjen fel háromszáz oldallal; csakhogy mindössze ha tizenötön tudunk olvasni belőle.

Tttrgenyev is parasztokat festett, szegény orosz parasztokat, és pedig mennyi igazsággal, milyen őszintén. Egyszerűen! Milyen nagy, milyen költői és milyen elragadó!

Szerencsétlenségére, az idegen aligha értheti meg Turgenyev parasztjait és inkább társadalmi rajzai alapján fogja őt méltatni a külföld.

Október 9., — kedd, — úgy látom, Bojidar arcképe — jó Julian nagy sikert jósol neki; azt mondja, nagyon érdekes, egészen új valami és olyan befejezett, mint egy komoly Manet-vászon.

Nekem az érdekes beállítás tetszik rajta. Bojidar az erkélyen áll, a nézővel majdnem téliesen szemközt. Feje féloldalt hajtvá rajzolódik az égre. Mögötte s az erkélyrácsa mögött házak, tetők, utca és kocsik látszanak. Az arc nagyon találó, csak a háttéren szeretnék itt-ott javítani. A fej és az alak, a tartás, mind nagyon sikerült, még magam is elismerem.

Az erkélyt szarkaláb futja be, kezében is tart egy szálat, de a virágot inkább cigarettával fogom helyettesíteni; másik kezét zsebébe dugja és az utcára tekint. Derékkép, természetes nagyságban. Már csak a kezet kellett volna megfestenem.

Fél hat táján azonban hirtelen a vörösés féniben izzó, holdsarlós égbolt vontá magára figyelmemet. Épen, de épen olyan napnyugta volt. mint amelyet *Szent asszonyaimhoz* keresek. Rögtön vázlatot csináltam. Hiába, a napnyugtát meg kell lepni, egy ilyen égbolt nem áll nekem még egyszer modelt. Úgy szeretnék azonnal hozzáfogni, most három hét alatt elkészülne. Jó, kísértük meg . . . Az ember olyan munkán dolgozzék, amelyet szeret s akkor is ragadja meg hozza a kedvező, a pszichológiai pillanatot.

Az egem már megvan és lemegyek Délre, hogy az alkalmas tájat és növényzetet is megkeressem. Mikor is kelene indulnom? Lássuk. Mikor az alakok és az égbolt készen lesznek, — két hét múlva — s ha egyszer már lent vagyok, talán találok más, alkalmas képtárgyat is, mert a *Szent asszonyokban* mégsem vagyok egészen biztos, Sikerülhet azonnal és elhúzódhatik hét évig is.

Várjak még? Talán; eddig is hasznát látom. Pár hónappal ezelőtt igazán elrontottam volna. Részletenként akartam megfesteni, pedig akkor nem tudtam volna megadni neki azt az egységes hangulatot, mely épen ezen a képen olyan nagyon fontos. Aztán meg szeretném úgy kiállítani, hogy akkorra már ismeretes legyen a nevem és ne kelljen attól tartanom, hogy elvegyül a többiek közt. Kitől kérjek tanácsot? Ki mondja meg őszintén? Ki látja tisztán?

Az egem . . . Oh, ha kicsiben csinálhatnám . . . Nem, természetes nagyságú legyen, úgy sokkal megkapóbb.

Újra te, mint mindig, kedves egyetlen barátom, te magad leszel az, mert te legalább őszinte vagy és mert szeretsz- Igen, szeretem magamat; senki más nem szeret úgy.

Igen; tehát legelőször is *be kell végeznem* a gamineket. Aztán keresek egy másik témát, hogy két képet küldhessek fel egyszerre. Kiállítom Bojidar arcképét egy téli tárlaton a Clubban és lehetőleg Dína képét is,

Egy szobrot aztán.

Íme, egész téli tervem. Nem lehetetlen,

Október 15-, — hétfő, — A Salonban voltunk, Gavi-niék, anyám meg én. Végre megegyeztünk hát Garhável,, hogy Bastien arcképei fölötte állanak Meissonier arcképeinek. Hat hónapomba került, míg meggyőztem, de igazán örvendek neki,

Mi közöm nekem tulajdonképen ahhoz, hogy egy felsőbb körökhöz tartozó úriember hogyan vélekedik a festő-művészeiről? Szerényke belső diadal. Az ember vágyik rái hogy másokkal is elfogadtassa a maga véleményét, Az apostolok ugyanezt tették, de szenvedéllyel s minden idő- nek megvannak a maga apostolai. Amíg az ember fiatal és tele van tüzzel, hévvel; másokba is át akarja önteni a lelkesedését. Lesz idő, mikor már nem lesznek efajta gondjaim; nagyon sok mindent elhagytam máris.

Bastien-Lepage nyer néhány tisztelőt idefent azok közt, kik most némi gyöngye lenézéssel gondolnak rá. És én? Oh én úgy szeretnék kedves lenni mindenkire és jót tenni az egész világgal; olyan nagyon szívesen játszánám a gondviselés szerepét, mentenék, boldogítanék és oh bámulat!

még csak nem is nagyon kívánnám, hogy tudják, hogy tőlem eredt. Milyen angyal vagyok!

Október 22., — hétfő. — Szeretném, hogy csak képzeljem betegségetem.

Úgy emlékszem, volt idő, mikor divatba jött a sorvadás s mindenki azon iparkodott, hogy tüdőbajosnak lássék. El is hitték magukról, bár képzelődés lenne az enyém is! Akarok élni! Hiszen sem szerencsétlen szerelmes, sem szegény örült nem vagyok, nem gyötör világfájdalom sem és úgy szeretnék híres lenni, úgy szeretnék élvezni minden szépet, amit az élet nyújthat ... hiszen olyan nagyon érthető.

Október 28., — vasárnap. — Dühös vagyok, kiestem a kerékvágásból. Elhatároztam, hogy elmegyek Fontainebleaubába, de aztán eszembe jutott, miért mennék? Van erdő a közelben is, ahová kijuthatok kocsin minden reggel. Vagy miért ne festhetném az őszi ködöt a Szajna felett? Vagy . . . Nem tudom elhatározni magam, nem tudom, mit akarok.

Miért ne utazhatnék le Arcachonba? Egészen délvidékiek és ott igazán megcsinálhatnám a *Szent asszonyokat* és mellékesen annyi tanulmányt meg vázlatot, mint bárhol egyebütt. — Hát a szobrom! Ha elutazom, a szobrom nem lesz készen.

Addig is, hogy megtörjem határozatlanságomat, lefestem csónakról a Szajna őszi ködét. Csakhogy már kitaláltam valamit!

Éjjeli egy órakor kelek föl, hogy tudtul adjam, hogy végre van kedvem valamihez! Az volt a bajom, hogy semmihez sem volt kedvem.

Mint mikor a tűz föl lángol és mindig magasabbra, magasabbra lobog fel, mint mikor hirtelen elénk toppan, akit szeretünk, épen olyan izgalmat, meleget, gyönyörűséget érzek.

Egyedül vagyok s mégis kipirul az arcom a belső tűztől.

Kedvem van lefesteni az erdőt lángoló, csodálatos októberi színeivel. Egy-két emberi alak mozogjon benne. — Bastien-Lepage *Jacques* apójában, ha jól emlékszem, már

nagyon képő az ősz, a fák majdnem lombtalanok, az ég szürke. Az enyém vörös, aranyos, sárga, zöld legyen,

Mégis, nem ez az őszi tájkép lesz az a munka, amiről a világ megismer . . . A *Szent asszonyokban* leszek először én, én, . . . de még erről sem merem egészen biztosan állítani, még nem merem . . .

Menjünk aludni.

November 1., — csütörtök, — A Grande Jattéra járok dolgozni. Kisebbszerű vásznon aranyos lombú őszi fásort festek. — Boudier velem jött; szerencsénkre. Nem gondoltam rá ugyanis, hogy ünnep van és nagyon sok evezős mulatott kint, vagy hogy Rosalie talán nem is lett volna: elég kíséretnek. Különbén pedig, hogy szabadon dolgozhassam és járjak-keljek ezen az előkelő kis szigeten, úgy fölszereltem magam; mint valami öreg, német nénike. Két-három kötött kabát van rajtam, hogy kevésbé lássanak karcsúnak, vásároltam egy huszonhét frankos nagykabátot, vastag, fekete kötött kendőt csavartam a fejemre és posztó felsőcipőt húztam a lábamra«

November 2., — péntek, — Olyan szép munkán dolgozom ... A kutya sem járt ma odakint; hétközben mindig elhagyatott ez a hely, különösen késő ősszel. Csak meg ne betegedjem!

Igen nagy kedvem van még egy képre . . . , . többet azután nem festek kint a szabadban ezen a télen. Egy hónap alatt készen lehet. November a vízen. Nagyon egyszerű és nagyon szép téma. Jól fel öltözködöm, beburkolom magam, csak épen a szemem marad szabadon.

November 5., — hétfő. — A levelek lehullottak s most nem tudom befejezni képemet. Nincs szerencsém. Szerencse! Megfoghatatlan valami. Megmagyarázhatatlan, félelmetes hatalom.

Az a csónakból festett kép ... s vászna már itt van s nem tudom, vajon hozzáfogjak-e ...

Hát persze, csak gyorsan, gyorsan! Két hét alatt elkészül s aztán meg lehet mutatni az ámuló Juliannak és Robert-Fleurynek.

Ha megcsinálhatom, újra feléledek, úgyis azt sýnylem most, hogy nem csináltam egész nyáron semmi nevezetesebb dolgot és rettenetesen kínoz a lelkiismeret. Szeretném kissé jobban körülírni különös állapotomat. — Elgyengültem és mintha valami szokatlan nagy csend szakadt volna le reám. Azt hiszem, azok éreznek hasonlót, akiben eretváltak.

Föltettem magamban ... májusig . . . Miért épen májusra számítok? Ki tudja, hogyan, mint lesz?

Nyugodt vagyok, nyugodtan fogok dolgozni is és azt hiszem, még a mozdulataim is nyugodtabbak és csendesebbek lesznek: jóakarató leereszkedéssel fogom szemlélni a világ folyását.

Olyan nyugodt vagyok, mint aki ismeri az erejét és türelmes, mintha biztos lennek a jövő felől . . . Ki tudja? ... Kedves kisasszony, törődjék inkább a művészetével.

November 8., — csütörtök, — Azt olvasom az újságban, hogy tegnap volt az iparkiállítás megnyitása a Rue de Sézeben. Igen sokan voltak jelen, a mi nagyhercegeink is. Nekem is el kellett volna mennem és elfeledtem számon tartani a napot.

Nem, ne küzdjünk tovább, úgy sincs szerencsém! Talán dolgozni sem tudnék, ha minden boldogságot megadna az Isten. Azt szokták mondani hogy a nagy művészek feldühödött bikák húsát eszik; az én feldühödött bikáim, lelkem: ínségei, mindig visszatérnek velem a művészetekhez, az egyetlen célhoz, amelyért érdemes élni,

Oh, ha hírneves lennék!

Ha képzeletem magával ragad és már elért dicsőségről álmodozom, úgy érzem, mintha villám futott volna át rajtam, vagy mintha villamos szikrák pattannának ki belőlem. Ilyenkor felugrom ültömből s nagy léptekkel járkálok fel és alá a szobában.

Azt fogják mondani, hogyha tizenhét éves koromban férjhezadtak volna, én sem lennék más, mint a többiek. Sulyos tévedés. *Nem adhattak férjhez, mint akármelyik leányt, mert nem voltam olyan, mint a többiek.*

Gondolják, hogy mégis szerettem valaha? Nem hiszem, voltak futólagos apró eseteim, melyeket olykor szerelemnek lehetett volna nézni, de amelyeknek valójában sohassem volt közük a szerelemhez.

Még mindig érzem a nagy gyöngeséget . . . mint mikor a húrok meglazulnak egy hangszeren. Mitől? Julian azt mondja, olyan vagyok, mint valami siralmas« ködös ősz tájék, mint mikor a fáról lehullanak a levelek . . . „Épen amit festek, kedves Mester,”

Néha eltalálja az Öreg.

— Meg fogja mutatni képét a nagy embernek?

— Inkább az ötödik emeletről ugranám le.

— Ez bizonyítja legjobban, mennyire érzi saját magát is, hogy képe nem sikerült úgy, mint szerette volna.” Sokkal többre képes.

Igaz, igaz.

November 10., — szombat. — Nagy kedvem lenne inkább erkölcsi okoknak betudni könnyű lázamat? melyet a tegnapi szélben szereztem (a Szajrán) . . .

Itthon dolgozom; mintázok.

Kedves, jó gyermekem» téged *minden* hajlamod a művészet oltára elé vonz, ne értelmezd rosszul a mostani jeleket és ne térrj le.

Neked csak a dicsőség adhatja meg, amire vágyói és azt mondják rólad, hogy elérheted.

November 11., — vasárnap. — Jouyból jövök, meg voltam híva ebédre; azt hiszem, igazán szeretem ezeket az embereket. Értelmesek és kedvesek.

Szinte örvendek, ha láthatom őket. Nem az az unalmas robotlátogatás, mint a többiek

Hirtelen változás történt a színen; minden mosolyog, minden nyugodt és szép körülöttem. Most már tudom, mit kell tennem, most már jól megy minden.

November 14., — hétfő, — Drumont (a *Liberté-től*) meglátogatott,

gyűlöli a festészetnek azt az ágát, melyet én művelek s bár minden szépet és jót mondott képeimről, mégsem állotta meg, hogy teljes csodálkozással meg ne kérdezze, hogyan lehet az, hogy épen én szeretem a rútat, akit szépség, elegancia s az élet minden raffinált kényelme vesz körül. Neki rútak a gaminjem.

— Miért nem választott legalább csinosabb gyerekeket, ha már mindenáron ragaszkodott a témájához?

— Ki is választottam őket, ha ugyan szabad ezt mondanom, csakhogy épen az ellenkező szempontból. Az utcán nyargalászó kis gaminek közt nemigen teremnek szépségcsillagok; azokat a Champs-Élyséesn kellett volna megkeresnem, ahol agyoncicomázott, szegény kis babákat sétáltatnak a kényes *gouvernantok*.

Hol maradt volna a eszélytelen, *szabad gondolat*, hal találtam volna meg az *ősi eredetiséget*? A jólnevelt gyermeknek minden mozdulata betanult.

Igazam van?

November 17., — szombat. — Aki szereti a természetet, fogékonyabb a művészet iránt.

A *párisiak* nem tudják értékelni, de adnának maguknak csak egyszer fáradtságot, hogy körültekintsenek maguk körül és látnák, milyen nagy, milyen fenséges, milyen szép és milyen poétikus a világ; ha megfigyelnek a fűszálat, a fát, a földet, tovasuhanó asszonyok tekintetét, gyermekek játékát, öregek vontatott járását; ha észre tudnák venni, hogy tarka öltözetek színe milyen harmonikusan olvad össze a mezők zöldjével ...

November 22., — csütörtök. — Egy orosz lap festményemet közli a címlapon, *Jean és Jacques*.

Ez a legnagyobb orosz képesűjság. Szép tőle.

Valami különös nagy örömet nem okoz. Vajon miért nem? Mindenesetre kellemes érzés, de nem öröm.

Miért nem? Mert *nem elégíti ki a becsvágyamat*. Ha két évvel ezelőtt kaptam volna Kitüntetést, elájultam volna örömömben. Ha múlt évben ítélik nekem az érmet, talán

Julian mellényére hullottak volna örömkönnyeim ... De most ...

Az események logikus sorrendben követik egymást. Még szerencse. Mindenben láncolat van s a dolgok menete lépésről-lépésre fejlődik ki. Jövő évben már természetes lesz az érem; föl lennék háborodva, ha nem kapnék.

Igazi nagy örömet csak váratlan meglepetés okoz.

A Salon mostani érme például végtelenül boldoggá, tenne, mert nem várom,-Meg aztán nem is az érem lenne a fontos, hanem a siker, a hír, amely velejár.

November 23., 24., — péntek, szombat. — Váratlan esemény történt; rendkívül élvezem. *Horgászó halász* című festményem, melyet egy jótékony sorsjáték javára odaajándékoztam, egész sorozat más képpel együtt a Hotel Druotban árverés alá került. Egyik volt szobalányunknak a férje újságolta, aki magából kikelve rohant hozzánk s lelkendezve beszélte, hogy egy Baskircsev jelzésű képet ma este fognak az árverési csarnokban kikiáltani. Anyám és Dina azonnal elmentek és saját fülükkel hallották, mikor a becsülő 130 frankban állapította meg az értékét. 130 frank; nincsenek meglepve? Én nagyon meg voltam. Még rendes keretje sincs, mindössze egy keskeny 20 frankos léc fogja körül, következésképp magát a képet 110 frankért árulta a Hotel Drouot. Anyámék el akarták velem hitetni, hogy 230 frankon kelt el, de én nagyon jól láttam, hogy a 2 előtt 1 volt az árjegyzékben. A hercegnőnek és a többieknek 430 frankot mondott Dina. Igazság, el ne hagyj! Mégiscsak a 130 frank igaz. De hiszen ezek a hölgyek úgysem hallanak róla másodszor. Dina azt mondja, úgy érezte, mintha mindenki őt nézte volna, anyám pedig undorral fordította el a fejét. Én még mindig nem hiszem, annyira tetszik nekem a dolog.

November 28., — szerda. — Elkészítettem Dina arc-képét. Fehér álmokép; gyönyörű.

Egy fiatal leánnyal, tegnapi vendégünkkel lapozgattam az albumomban s egyszerre csak rábukkantam egy régi, kedves vázlatomra, Caesar megöletésére. Újra lázba hullott. Négy óra tájban egy kis dolgom akadt odakint. Három napja éjszakifény lángol Paris fölött . . . Kocsiba ültem;

én festettem, a kocsi meg haladt . . . csak színeket vázoltain fel . . . Mikor ez is megvolt, hazatértem s azonnal nekiestem Suetonnak és Plutarchosnak. Montesquieu isteníti Plutarchos Caesar meggyilkolásáról szóló leifását. A vén akadémikus! Művészi szerkezete van, gyönyörű nyelvezetű, de a Suetoné viszont olyan erőteljes, annyira vádoló, hogy az embernek végigfut a hátán a hideg, ha olvassa és még a lelke is megremeg belé. Micsoda fölényes erő lakosok a nagyemberekben, hogy századok után is megremegtet és könnyekre indít az életük és a haláluk. Menynyit sírtam Gambettáért! Napóleonért, Nagy Sándort és Caesart mindannyiszor megsíratom, valahányszor olvasok róluk. Nagy Sándornak csúnya volt a halála« de Caesar!,,

Megfestem. Megfestem *magamnak* a velejáró érzések miatt és megfestem a világnak, mert római tárgyú: mert hus és vér van benne, mert nő vagyok és mert *nő* sohasem festett még természetes nagyságú klasszikus képet, mert használni akarom rajzbeli és tervezői ügyességemet ... és megfestem, mert nagyon szép lesz.

Kár, hogy a jelenet zárt helyiségben, a senatusban zajlik le és nem odakint. Egy nehézséggel kevesebb . . . pedig én valamennyit szeretném . . . Mennél nehezebb témára szabom magam, annál nyugodtabb, higadtabb és határozottabb vagyok. Összeszedem és összpontosítom minden erőmet és százszorta jobban boldogulok, mintha egyszerűbb tárgyat választottam volna, mely épen könnyű volta miatt nem ösztönöz.

Nem feltétlenül szükséges, hogy Rómában készítsem el. Hozzá is kezdek, mihelyt csak lehet . . . Mégis . . . a tavasz; március és április hónapja olvan színes s Argentevíbe akartam menni, hogy világos fákat tanulmányozzak... Olyan sok mindent szeretne végezni az ember életében és olyan nagyon rövid az élet! Vajon el tudom-e készíteni csak azokat is, melyeknek terve már készen van agyamban?

A Szent asszonyok, . . . Tavasz! hatalmas bas-teliefen! *Julius Caesar, — Ariadne.* — Szédülés fog el. És úgy szeretném hamar, hamar, csak hamar mindet készen látni., És csak lassan, ... egymás után készülhetnek el; minde-nik a maga idejében, a maga helyén . . . és mennyi késés, mennyi elkedvetlenedés, mennyi kiábrándulás fog közbe-

jönni ... Az élet logikus, az események láncszerűen követik egymást. — És mikor a látomásoktól gyötört Brutus *megöli magát*, azon veszem észre magam, *hogy* felkiáltok: jól van. jól van, hálátlan nyomorult, téged is utolért hát! Teljes diadalt! Ne higgyék, hogy jövő esztendőre, vagy a következőre várom ... jöhet később is . . . Akkor is olyan mámorító lesz, hogy nem is merek rágondolni.

December 1. — szombat. — Vajon nem csalfa mester-ség-e, melyet üzők? Ki fogja visszaadni talán hiába elpazarolt szép, ifjú éveimet?

Alacsonyabb énem jól megfelel rá: semmi okosabbat sem tudtam volna csinálni. Sehol a világon és semmi más-sal foglalkozva el nem kerülhettem volna a leggyöttrőbb szenvedéseket, ha úgy kellett volna élnem, mint a többi embernek... Nem éltem volna át azt az erkölcsi fejlődést sem, amelyen végigmentem s mely ... kényelmetlenségemre, lelki fölénymet megszerezte. Stendhal körül legalább egy-két barát akadt, aki képes volt őt megérteni, míg az én társaságom csupa lapos, hétköznapi ember s azon a néhányon is, kiket eddig kiváltságosnak tartottam közöttük, egyre jobban látom, milyen ostobák, Azok közé kezdek tartozni talán, kiket *félreismert lángésznek* neveznek? Nem, de... Azt hiszem, épen elég okom van rá, hogy méltatlankodjam és elégedetlen legyek, mikor olyan dolgokat tesznek föl rólam, melyekre képtelen vagyok s melyek megsértenék méltóságomat, érzékenységemet, egész *lelki eleganciámat*.

Vagy ismernek talán valakit, aki megértene engem s aki előtt mindent elmondhatnék?... Ki megértene mindent s akinek szavaiban beszélgetés közben a tulajdon gondolataim visszhangjára lelnék?«. Csak szerelmesed lehetne, kicsikém.

Jó, hagyjuk, ne menjünk olyan messze, egyelőre meg-elégednék pár értelmes emberrel, kikkel néhány kellemes szót válthatnék ... és még csak ilyen sem ismerek. Még Julian volt az egyetlen, de mostanában mindig jobban és jobban bezárkózik előttem . . . sőt terhemre is tud lenni örökös ingerkedésével a művészeti kérdésekben; még mindig nem vette észre, hogy világosan látok és hogy komolyan a

cél felé törekszem. Azt hiszi, hogy elfogult, vagyok magam iránt. . . .

Azért leginkább még ő a bizalmasom, legalább időközönként úgy látszik, szerelem nélkül nem lehet teljes paritás az érzelmekben; a szerelem teremti meg ezt a csodát... Nem fordítva vajon? Nem az érzelmek télies egyenlőségéből születik meg a szerelem? — Testvérelkek. — Nagyon találó kifejezés, bármennyire agyonkoptatták. — Hol van hát az a testvérelkek? Hol rejtőzik, hogy a fülehegye sem látszik?...

Azt kívánám, hogy egyetlen szava, egyetlen tekintete ne legyen ellentétben azzal a képpel, mely róla bennem él
Nem kívánok föltalálhatatlan tökéletességet, olyan emberi íésnyt, akin már semmi földi vonás nincs, csak azt kívánom, hogy gyarlóságai érdekes gyarlóságok legyenek és ne alacsonyítsák le az én szemeimben őt; hogy megfeleljen az álmainak, hiszen nem félistenekről alkotott lehetetlen álmokképek azok; hogy minden tulajdonsága tessen nekem és hogy ne kelljen a jellemében váratlanul olyan sötét zugra akadnom, amelyben ostobaság, laposság, együgyűség, fukarság, hamisság vagy önzés rejtőzködjék. Egyetlen egy e felsorolt tulajdonságok közül elég volna, hogy mindent porba döntsen, ami már felépült.

December 2., — vasárnap, — Üres, üres. teljesen üres a szívem, de a lelkemnek szüksége van rá, hogy álmodozzék . . . . Azért majdnem mind átéltem, már én is azokat az érzéseket, melyekről Stendhal az igazi szerelem kapcsán beszél. A Szerelem szeretetének nevezi őket. Szóval a képzeletnek ezer apró bolondságát, a sok bohókás gyerekeskedést „, . Volt idő például, mikor igen szívesen és örömmel üdvözöltem embereket, akik igazán a legunalmasabb teremtetési a világnak, de akkor véletlenül éppen beleillettek a hanglembembe.

Azt hiszem, aki komoly munkával van elfoglalva, aki a dicsőség útját keresi, legyen bár férfi vagy nő, másnak ismeri szerelmet, mint mindazok, kik csupán földi életre vannak teremíve.

Balzac és Jules (Bastion). helyesen mondja!? az emberi energia meghatározott mennyiség; ha jobbfelé eltéko-

zoljuk, semmi sem marad belőle balfelé. Megoszthatjuk ugyan, de akkor mindenik irányba kevesebb jut.

„Ha ötszázezer embert a Rajnáihoz indítottál, ugyanaz az ötszázezer nem állhat őrt Paris falai előtt.”

Nagyon valószínű, hogy az én . . . gyöngéd érzéseim ennek az elméletnek alapján nem akarnak jelentkezni.

December 3.. — hétfő. — Nézzük csak; értelmes ember vagyok, tartok valamit a szellememről, az éleslátásomról . . . , szóval van bennem egy sereg észbeli jótulajdonosság és igazságos is tudok lenni ... miért ne bírálhatnám meg saját magamat? Igazán megtehetném, elég világosan ám. Próbáljuk meg.

Igazán vagyok valaki, vagy igazán viszem valamire a művészetben? *Mit gondolk magamról?*

Kínos kérdések, mert határozottan rossz véleménnyel vagyok magam felől, ha azzal az ideállal hasonlítom össze magamat, melyet el akarok érni; de másfelől viszont, ha a többiekre gondolok . . .

Nemigen bírálhatjuk meg magunkat ... ha véletlenül nem vagyunk géniek ... én meg különben sem alkottam semmi olyasmit még, ami után végleges* ítéletet lehetne mondani rólam és munkámról akár magamnak is.

Rendesen tanácstalanul, kétségbeesetten állok munkám előtt; valahányszor bevégzek valamit, mindannyiszor legszívesebben újratekintem; mindig mindent rossznak találok, mert mindig összehasonlítást teszek képem és aközött a jelenet között, melyet meg akartam örökíteni . . . De ha körülnézek, vigasztalódom olykor . . . : annyian vannak, akik sokkal rosszabbul oldják meg feladatukat és mégis tisztelettel néznek rájuk . . . Akkor hát? . . . Sokszor a pillanattól is függ. Összegezve az elmondottakat, szívesebben állítom, (abban a reményben, hogy az idő meghazudtol), hogy alapjában nem sokat tartok művészi mivoltomról. Hiszen ha lángésznek képelném magam, soha nem lenne miről panaszkodnom ... Csakhogy a lángész szó olyan rettenetesen súlyos, hogy mindannyiszor nevetnem kell, valahányszor magammal kapcsolatban írom le, még akkor is, ha azt akarom mondani, hogy hiányzik belőlem! ... Boldognak kellene lennem, ha magamról állítanám.

Szóval? Szóval nem hiszem, hogy lángész vagyok, de reménylem, hogy azt fogja tartani rólam a világ ...

December 10., — hétfő. — Reggel mintázás. Délután megfestettem a ruhát és a csokrot a Nevető nőn. Nyomorult kis alak, hivatására félig model, félig táncosnő, de nagyon kedvesen tud nevetni. Kész. Gázgyújtás után rajz: egy nő olvas a nyitott zongora előtt. Kész. Ha mindennap így menne, boldog volnék.

Fiam, ötven ismeretlen megteszi ugyanazt, amit te teszel és nem panaszkodnak, hogy megfojtja őket a lángészük. Ha téged fojtogat, annak a jele, hogy nincs; akinek láragészt adott az ég, annak erőt is adott hozzá, hogy el bírja viselni.

A *lángész* szóval ugyanúgy vagyok, mint a *szerelemmel*, nagyon nehezen írtam le először, de mikor már egyszer leírtam, minduntalan használom és mindenfélére. Így van ez minden más egyébbel is, ami eleinte ijesztően nagy-nak, megközelíthetetlennek látszott; ha már egyszer megpróbálkoztunk velük, akkor minduntalan kipróbáljuk rajtuk az erőnket, mintha csak a habozásunkért, a félelmünkért akarnánk rajtuk bosszút állni. Ez a szellemes megfigyelés nem túlságosan világos, amint látom, de ki kell adnom a fluidumomat. Este hét óráig dolgoztam ugyan, de még mindig maradt belőle; hadd folyjon el hát a tollamon a fölösleg.

Fogyok. Most hát . . . Isten legyen irgalmas hozzám!

December 11., — kedd. — Délelőtt semmi! Délután felvázoltam egy öt esztendőes kisleányka arcát, profilban. A gyerek nevet. Az a szándékom, hogy öt-vagy hatféle nevető arcot fogok festeni. Az első egy nyolc hónapos kis baba nevetése, aztán a délutáni kisleány feje, aztán Armandine (a kis táncosnő) szemközt, kalapban, prémgallérral, ibolyacsokorral egyik vállán, aztán egy piperkőc, kiöltözve, aki a sétatálcája végét szopogatja, aztán egy ártatlan fiatal leány, aztán egy öreg ember és egy öreg asszony. Mind egyvégtébe sorakozva.

»A nevetés az ember joga.» A sok, különböző nevetés igen érdekes lesz így együtt. Egy-kettőre megcsi-

nálom őket, gyorsan, mint Armandine képét s aztán valami kis kiállítás-félet rendezek belőlük.

December 23., — vasárnap. — Az igazi művész nem lehet boldog. Tudja, hogy a nagy tömeg sohasem érti meg őt; alig pár száz ember, akinek dolgozik, A többiek vagy a saját rosszízlésüket, vagy a *Figarót* követik. Ijesztő az a nagy tudatlanság, mellyel a nagyközönség körében találkozunk, ha a művészetek bármelyik fajtájáról esik szó.

Még az a néhány ember is, aki elég jól hozzá tud szólni, még az is vagy az olvasmányaira esküszik, vagy azj; fogadja el, mit úgynevezett hozzáértőktől hallott.

Vannak azonban napok, mikor az embernek már túlságosan sok a naivságból, mikor nem bírja az ostoba társalgási elszenvet, mikor valóságos gyötrelem végighallgatnia azt a sok számárságot, mely igen gyakran még a kellemes csevegés-vidámságát is nélkülözi.

Tudniok kell, hogy nem tartozom a túlságosan finom lelkűek közé, akik sírnak, ha sálombeli banalitásokat, üres, hangzatos mondásokat, elkopott bókákat, az időről vagy az olasz operáról szóló szellemes megállapításokat kell végighallgatniok. Nem vagyok olyan ostoba, hogy mindenütt és mindenkitől szellemes társalgást várjak és nem igen zavar, ha a társaságban a rendes jólismert, néha víg, többször homályos fecsegés folyik; elviselem, sőt olykor mulatni is tudok rajta. De a makacs, rövidlátó butaság, az érteni nem akaró együgyűség, a szellemtelen, faragatlan, léha hang rettenetesen megkínoz.

Míntha apródonként végeznének ki.

December 29., — szombat. — Oh nyomorúság! Sötét, szomorú, kétségbejítő napok; mit jelent, mit akar mondani, mii akar rámfogni ez a sok szóbeszéd ...

Hiszen én nem követtem el semmi erkölcstelen!

Barátaim, elveszíthettek mindent, csak a látszatot őrizzétek.

E méltatlan szenvedés egészen lesújt.

Igazuk van, ha rágalmazni mernek, bár rettenetesen nagy a tévedés.

Kicsinyes, rosszakaratú, aljas ráfogások, melyekben ártatlan vagyok, s melyekről nem lehet tudni, honnan indultak szét. Rettenetes!

Kétségbeesett, szomorú idő. Rágalmakkal támadnak . . .

És nem tettem semmi, semmi roszt, sem magamnak, sem senki másnak. Claire és Villevieille dolgoznak s én a könyvtárterem túlsó felében ülök és sírok.

Vannak napok, mikor az ember világosságot áraszt szét magából s vannak napok, mikor olyan, mint a kialvó lámpafény. Az én lelkem ilyen kialvó fény.

December 31., — hétfő. — A marschallné és Claire tegnap Matild hercegnőhöz voltak hivatalosak és Claire megéli, hogy ebéd közben beszélgetett Lefebvre-vel rólam. Lefebvre ismeri a tehetségemet és nagyra tartja; különben pedig azt hiszi rólam, hogy elég különös, érdekes egyéniség vagyok, ki minden este szórakozni járok. Egyebekben pedig híres emberek ellenőrzik, irányítják (finoman kifejezve) művesei munkámat.

Cinire komolyan a szemébe, nézett:

— Melyik híres festőt gondolja? Juliant?

— Nem, Bastien-Lepaget.

— Alapos tévedés, Urain. Baskircsev Mária nagyon keveset jár ki és folytonosan dolgozik. Ami pedig Bastiën-Lepage-t illeti, csak édes anyja fogadótermében találkozhatnak egymással. Bastian nem mehet fel a műterembe.

Angyal az a kislány és csak igazat mondott. Oh Istenem, hiszen Önök is nagyon jól tudják, hogy az a kiállhatatlán Jules soha semmiben nem segít. És Lefebvre egészen komolyan elhitte volna!

Két óra; Szilveszter éjszakája. A színházban, órával a kezemben, pont éjfélkor egyetlen egy szóval kívántam magamnak boldog új évet. Egyetlen egy szóval, mely szóban vagy leírva egyformán szép, mindent kifejező, fölemelő és mámorító és amely így hangzik:

Dicsőség!

1884.

Január 2., — szerda. — Helen nagynéném, apám egyik nővére, egy héttel ezelőtt hunyt el. Pál értesített a haláláról.

Ma új sürgöny jött: Sándor bátyámat szélhűdés érte; azonnal meghalt. Iszonyú! Szegény ember. Épen ő, aki annyira szerette családját és feleségét, akit különösen az utolsó időkben egész az örülésig bálványozott. Nem forgatta Balzacot, talán más regényírórt sem igen és nem állottak kész fordulatok a rendelkezésére, de jól emlékszem néhány mondására s épen ezek azok, amiért annyira fáj-lalom a halálát. — El akarták hitetni velem, hogy felesége a szomszédság férfiaiért pártfogolja. Ezt válaszolta: — Jó, tegyük fel, hogy ez a gyalázatosság igaz; de vajon a feleségem, kivel tizenöt évvel ezelőtt esküdtem meg, nem a tulajdon testem, vérem és lelkem-e? Nem együtt teszünk-e ki ketten egyet? Ha hibázom, nem bocsájtom-e meg magainak a hibámat? Hogyne bocsájtanék meg hát a feleségemnek, hiszen ha nem tenném, épen úgy cselekednék, mintha büntetésből kiszúrnám a fél szememet vagy levágnám a fél karomat.

Utolsó oroszországi időzésem alatt többször emlegette: — „Nem tudom jól kifejezni, amit mondani akarok, de te, kis Máriám, aki olyan finom érzésű vagy, meg fogod érteni... Ezelőtt annyira el voltam foglalva, annyit vesződtem, annyira igyekeztem gyűjteni, meggazdagodni, hogy nem is gondolkodtam rajta, vajon nem hanyagolom-e el a feleségemet; de most már minden megváltozott, már nem szólítanak el hazulról száraz, külső teendők és minden időmet az én kedves, drága Nadinomnak szentelhetem. Hosszú volna elmondani, de minden máskép van és én boldog vagyok”.

Három gyermeke maradt, a tizenhat éves István, a tizenöt éves Julia és a kis Sándor, aki nyolc vagy tíz hónapos!

Január 4., — péntek. — Igen, tüdőbajos vagyok és bajom előrehalad.

Beteg vagyok; senki sem tudja, de minden este lázam

van és minden rosszul megy és már beszélni sem szeretek róla!!

Január 5., — szombat. — A Manet-kiállítás megnyitása az École des Beaux-Arts-ban.

Elmentem anyámmal.

Még nincs egy éve, hogy Manet meghalt. Nem sok képet ismertem tőle s most ez a gyűjteményes kiállítás igazán meglepett.

Különös, gyermekes és nagyszerű!

Vannak bolond dolgok, de vannak pompás darabok is. köztük. Valami kicsi még és egyike lehetett volna a festészet legnagyobb lángelméinek. Majdnem mindig csúnya, sokszor torz, de mindig élő. Egyik-másik vászna meglepő hatású.

Még legrosszabb képeiben is van valami, nem tudom mi, ami nem engedi, hogy megunjuk vagy megutáljuk őket. Olyan biztosság és olyan mélységes magabizás párosul itt olyan mélységes tudatlansággal, hogy . . . Mint mikor egy lángész a gyermekkorát éli. Aztán az a sok majdnem vonásról-vonásra való átkölcsonzés Tiziantól, Vélaqueztól, Courbet-től, Goya-tól. Hiszen ezek a művészek egyik a másikat lopja. Molière például! Oldalakat vett át szórói-szóra. Tudom, olvastam.

Január 8., — kedd. — Dina jó model, de nem tudom, valahogy nem érzi a beállítását. Nem mozdul és mégis megváltoztatja a helyzetét. szívesebben látom az olyan modelt, ki ha sokat mozgolódik is, azonnal meg tudja találni eredeti helyzetét . . . Vagy . . . Ne keress okokat, fiam, valld be inkább, hogy nem megy a munkád . . .

Január 14., — hétfő. — úgy tetszik, Damvillersben voltam. Emile Bastien mindent elmesélt, az otthoni életmódot, a képek tervét . . . Semmit sem rejt homályba, nem titkolt meg, hogy beszéljenek, nem . . . Nem hívott meg minket, hogy megnézzük Concarneau-ból hozott képeit, igaz. de csak azért nem, mert soha senkit nem szokott meghívni, sőt szerénytelenségnek tartaná, hogy megmutogassa azokat a vásznait, melyeket concarneau-i üdülése alatt jól-rosszul összehozott. Különben pedig az a szíves fogadás, mellyel a

mi házunkban találkozott úgy érzi, felmenti őt az udvarias szertartásoskodástól. Mindenesetre rendkívül örvendett volna a jövetelünknek, stb. stb. Még a nagy festményeihez sem hív meg soha senki, legfőljebb meghagyja alázatos hívének, fivérének, hogy értesitse egy-két barátját . . .

De a fontosabb most jön: mikor fivére fölemlítette a képeket, így szólt: — „Miért nem mondtad Parisban? Elmentem és megnéztem volna.”¹⁴

— Azért nem szóltam Parisban neki, mert hiába jött volna ide, Mária kisasszony szokása szerint eldugott volna előle mindent. Fivérem nem tudja, hogy Kegyed mit dolgozik, kivéve az egyetlen Salonba szánt festményt. A többi munkáját mindig? befördítja. Tudja-e, hogy ő maga sem akarná látni többet a képeit. Ha máskor is így tesz?

— Majd akarná, ha tanácsot kérek tőle.

— Nagyon nagy örömmel fogja megadni.

— Csakhogy én nem vagyok tanítványa! . . .

— Mitsem tesz. Biztosíthatom, hogy fivérem minden kérdésben boldogan áll a rendelkezésére. Senki mástól nem kaphatna önzetlenebb, jobb indulatú tanácsot, mint tőle, aki olyan helyesen lát és ítél. — Ezt elfogulatlanul állíthatom róla . . . Azonfelül igen örvendene, ha egy ilyen érdekes tanítványa lenne . . . Higyje el, kitüntetésnek venné és boldog volna.

Január 16., szerda. — Azt mondja az építész, hogy sok más terv között egy *Betlehemi pásztorok* című képet is akar festeni a fivére.

Két nap óta mindig ezen járt az eszem és ma délután valóságos jelenést láttam, de mondhatom, igen szép volt. Betlehemi pásztorok. —Isteni thema és ha ő dolgozza fel, még istenibb lesz.

Nagyon szép látomás volt; csak a Szentírás pásztorai érezhették ugyanezt a magasztos, szent felbuzdulást.

Két vagy három órán át szerelmes voltam belé a csodálattól Persze, az ilyesmit önök nem tudják megértem.

Érzik, hogy mennyi titokszerűséget, gyöngédséget, egyszerű fenséget fog tudni belevinni? Aki ismeri Bastien műveit és megtalálja azt a titokzatos, szellemi összefüggést

például a *Jeanne d'Arc* és a *Falusi este* között, melybe a Betlehemi pásztoroknak is bele kell valamilyen modor kapcsolódnia, az már jóelőre fogalmat alkothat magának róla. De mondják, nem nagyszerű, hogy ennyire tudok lelkesedni egy képért, amelyet nem láttam, sőt melyet meg sem festettek még? Tegyük fel, hogy a nagy többség ki-nevet érte, de két-három álmódzó igazat fog nekem--adni és ha szükséges, ennyivel is megelégszem.

A Jeanne d'Arc-ot nem értették meg Franciaországban. Amerika letérdelt elé. A Jeanne d'Arc felfogásban és kidolgozásban remekmű.

A párisiakat kellett volna hallani róla! Gyalázat!

Hát csak Phedakat vagy Aurorákat-illetve elismerés? Szerette talán a közönség Mille-t, Rosseaut, vagy Co-rot-t?) Szerette, mikor divatba jöttek.

Nagy szégyene századunknak, hogy úgynevezett felvilágosodott emberei olyan rosszhiszeműen kezelik a *ma művészetét* és úgy tesznek, mintha maguk is hinnék» hogy sem komolyságot, sem magasabb eszmei kifejezőképességet nem lehet tőle várni. Szóval, akik még mindig csak azokat a művészeket tömjénezik, kik a régi mesterek hagyományait követik. Szükséges-e bővebben magyaráznom, mennyire ostoba ez a felfogás? Mit nevezünk hát magasabb művészetnek, ha nem az olyat, mely azzal egy időben, hogy a haját, a testet, a ruhát, a füvet, fát megszólalásig híven iesti, úgy hegy szinte nyúlni szeretnél utána ugyanakkor szereplőinek arcába, mozdulatába, egész lényébe bele viszi a lelket, a szellemet, az egész élő valóságot. Bastien Jeanne d'Arce-ja nem fejez ki magasabb eszmét, mert Jeanne még otthon van, még egyszerű parasztleányka, még nem fehérített meg a keze és nem viseli csillogó harci öltözetét?!

Nem, a *Falusi szerelem* hasonlíthatatlanul alatta áll a Jeanne d'Arc-nak s az ostoba, rosszindulatú kritikák azért dicsőítik, mert fáj nekik, hogy az a művész, kit a parasztság festőjének szeretnének nevezni, túlnőtt a körön, melyet kritikusan megszabtak neki s elég merész volt, hogy más, magasabb témához nyúljon s megfessen egyszer egy historiai parasztleányt is, Jeanne d'Arcot.

Álszentek; farizeusok!

Mert *mi*, mi valamennyien, kik festőknek állítjuk ma-

gukat mi a húst és bőrt festjük csupán; nekünk nem adott meg az a *több, magasabb*, az a valami az istenek leheletéből, ami neki megadatott ... Vagy kiben van meg rajta kívül? Egyikünkben sincs. Arcképeinek szeméből egész emberi mivoltukat megismerem, hogy úgy tetszik, találkoztam velük már valahol. Kerestem már ezt a Hatást niás arcképeken is és nem találtam.

Vajon felér-e egy festett Jeanne Gray-kép vágy akár-melyik Bajazet arcképe egy odakint szaladgáló kisleány ártatlan, *lelkes* tekintetű szemével?

Amit ez a hasonlíthatatlanul nagy mester tud megadni a képeinek, azt nem találjuk máshol, csak a régi olasz vallásos tárgyú festményeken, amikor a művészek festettek és hittek.

Állottak-e már kint a szabadban, egyedül, késő este, a tiszta csillagos égbolt alatt és megremegtek-e attól a titokzatos erőtől, mely ellenállhatatlanul vonz a végtelenség felé? Érezték-e az emberi szív örökös vágyakozását titkos; természetfölötti megnyilatkozás után; voltak-e álmaik, melyek távoli, ismeretlen világokba röpítik a képzeletet? . . .

Ha nem, akkor nem is érthetik, amit mondtam és tanácsolom, vásárolják meg Bouguereau Auróráját, vagy válasszanak egy történelmi képet Cabaneltől.

És mindezt azért meséled, ugye, kis angyalom, mert meg akartad mondani, hogy imádót a kis Bastien nagy szellemét?

Igen.

Akkor hát, rendben van már, mehetsz aludni. Amen.

Január 20-, — vasárnap. — Egy barátom sincs, nem szeretek senkit és engem sem szeret senki. Szomorú.

Azért nincs barátom, mert akaratlanul bár, de mindig kimutatom, hogy milyen magasból szemlélem a tömeget. Senki sem szereti, ha megalázzák.

Vigasztalhatna az a tudat, hogy az igazán fölényes lelkeket nem szokás szeretni. Körülveszik őket, melegednek a fényüknél, de alapjában csak gyűlöletet aratnak s ahol lehet, megrágalmazzák őket. Most például éppen egy Balzac-szobor felállításáról van szó és az újságok egyre-másra közlik a baráti visszaemlékezéseket. Az ember hányni tudna az ilyen jóbarátoktól.

Van, aki a nagyember nevetséges szokásait, apró aljasságait piacra vigye.

Jobban szeretem az ellenségeket; kevésbé hisz nekik a világ.

Február 23-, — szombat. — A marschallné és Claire már egy órákor ellőttek, hogy Madeleine Lemaire-t fogadták, aki képemet akarta látni. Ez a társaságbeli hogy híres aquattrefestő és igen drágán fizetik a képeit. Természetesen, csupa szépet és jót mondott.

Nagyon rosszkedvű vagyok, haragszom. Valószínűleg azért, mert érzem, hogy nemsokára meg fogok halni. Egész életem elvonul előttem; minden kellemetlen és szomorú emlékem felújul és sírok. Nem jártam annyit bálba, mulatóságba, mint a többiek; három-négy nagy balba egy télen. Most már mehetnék két év óta. amilyen gyakran csak akarok, most, mikor már nem érdekel többet

A művész az, aki az elmulasztott bálókért búsul? Igen. a művész . . . Most pedig? Most más dolog van, amiért érdemes búsulnom; összejövetelek, ahol találkozok mindenki, aki gondolkozni, írni, festeni dolgozni, énekelni tud, mindenki, aki számottevő szellemi élelben résztvesz.

A leghiggadtabb, a legmagasabb filozófiájú emberek sem tagadják meg maguktól, hogy hetenként egyszer, kéthetenként egyszer föl ne keressék azt a társaságot, melyben Paris szellemi életének színe-virága találkozik... Azért beszélem el mindezeket, mert én innen is ki leszek zárva, — mert én meghalok. Mindig mindenben szerencsétlen voltam! Munka arán fölküzdöttem magam az egyetlen igazán értékes társadalmi körbe és még ott is megaláz a sors.

Sokkal szerencsétlenebb vagyok, semhogy ne remélném, hogy van egy Isteni, aki irgalmába vesz ... de ha van Isten, e rengeteg igazságtalanság hogyan történhetik meg velem? Mivel érdemeltem ennyi büntetést?

Nem a Biblia tanít meg hinni, A Biblia a hitnek csak történelmi okmánya, mely gyermekes fölfogásról beszél.

Csak egyfajta Istenben lehet hinni . . . egy elvontban, filozófiaiban, égnek, földnek s az egész mindenségnek közös, nagy mysteriumában és ez *Pan*.

De ez az Isten semmit sem tehet értünk, emberekért Ezt az Istent a csillagokban és a tudományok végső kérdéseiben csodáljuk. — Renan elve szerint ... De az az Isten, aki mindent lát, aki mindent tud, akihez mindenért lehet imádkozni . . . Abban az Istenben szeretnék hinni tudni.

Megengedné-e, ami velem történik?

Március 11., — kedd. — Esik. — Nemcsak az a baj, rosszul vagyok . . . Olyan nagy igazságtalanság. Az ég porba sújt.

Olyan fiatal vagyok, hogy az én koromban még a halál gondolata is mámorító.

Nem. hiszem, hogy akadjon még egy lény a világon, alá annyira tudjon szeretni *mindent*, mint én; művészetek, zene, festészet, könyvek, társaság, ruhák, fényűzés, lárma, nyugalom, nevetés, szomorúság, mélabú gúnyolódás, szerelem, napfény, téli hideg, évszakok, az időjárás változásai, Oroszország egyhangú síkságai és Nápoly kéklő hegyei, a hópehely, az őszi eső, a tavasz és minden örömujjongása, csöndes nyári napok és csillagfényes, ábrándos éjszakák . . ., mindet, mindet egyformán szeretem, imádom. Mindennek megtalálom az érdekes vagy szép oldalát- Szeretném mindet látni, mindet bírni, mindet átölelni, minddel egyesülni s aztán meghalni két év múlva vagy harminc év múlva; meghalni lelkesülten, elragadtatással, horfy megismerhetem a végső mysteriumot, megtudni róla, vajon a végek vége-e vagy a kezdetek kezdete?

E mindent átfogó nagy szeretet, nem a tüdőbajosok szokásos, beteges rajongása bennem; minidig éreztem s nagyon jól emlékszem, hogy tíz évvel ezelőtt, (1874-ben) az évszakok szépségéről beszélve, ezt írtam:

„Nem tudnék közülük választani, mindenik évszak szép; szép az egész esztendő, az egész élet.

„Az *egészet akarom. Töredékekkel* nem elégszem meg.

„Minden alakjában szeretem az életet, mindent kellesmesnek találok s bár boldogság után könyörgök, szívesen érzem magamat szomorúnak. Testem sír és kiabál, de ugyanakkor valami, ami bennem van, de felettem van, élvezzi, hogy szomorkodom és örül az életének!”

A derék, jó Tony Robert-Fleury nálunk ebédelt. Azt mondja, hogy a javítással igen sokat nyertek gaminjeim, maga az egész vászon együttesen igen jó mutat és hogy számot fog tenni a Salonban.

El is feledtem mondani, hogy festményemnek *Meeting* a címe.

Március 12., — szerda. — Dina arcképe nem lesz készen, csak a *Meetinget* fogom beküldeni.

Este Hochonne-nál szűkkörű összejövétel. Sok művészember s néhány előkelő hölgy volt jelen, d'Uzes hercegnő, Cornet grófnő, a marschallék és mi. A festők közül Cabanel, Jalabert, Siebert, G. Ferrier, Boulanger stb. voltak hivatalosak. Zene is volt, Salvayre egész jeleneteket eljátszott és elénekelt a III. Henrikből. Mind igen kedvesek voltak hozzám, Cabanel is.

Március 15., — szombat — Abbém a megnézte a képeimet délelőtt.

Úgy látszott, ez a március 15. sohasem fog már elérkezni . . . Gyönyörű idő van s hétfőtől vagy keddtől kezdve kimegyek a környékre és kint fogok festeni. Nem akarok annyit foglalkozni Bastien-Lepage-val; alig ismerem . . . olyan zárkózott természet. Aztán meg sokkal okosabb, ha az ember a tulajdon tehetségét fejleszti és nem pazarolja idejét mások tehetségének a csodálására.

Március 16., — vasárnap. — Beküldtem a képeimet.

Fél hétkor jöttem haza, de olyan roppant fáradtan és bágyadtan, hogy valósággal élvezni tudtam . . . Ugye, nem hiszik, hogy élvezet lett volna, de lássák, én minden érzésben gyönyörűséget találok, amely teljes és elérte a végső határokat. Nekem még a fájdalom is gyönyörűség, ha olyan nagy, hogy már nem lehet nagyobb.

Egyszer megsértettem az ujjamat és fél órán keresztül olyan éles fájdalmat éreztem, hogy tiszta gyönyörűség volt.

Így volt ma este is. Fáradt testemet, melyet a fürdő még jobban elbágyasztott, élvezettel nyújtóztattam ágyamban. Lábam és karom nehéz volt a fáradtságtól, fejemben összefüggéstelen gondolatok kavarogtak s félálomban lebegve minduntalan azon vettem észre magamat, hogy fen-

hangon mormolom nevet azoknak: a dolgoknak, melyek ködös agyamon végighullámzottak . . . Cabanet . . . vernissage., a marschall... Breslau, festészet, Algír, alsó sor ... Wolff.

Március IV., — szerda, — Találtam Sevres-ben egy szép kertet, ahol majd gyümölcsfákat fogok festetni. Nyolc óraker tettem haza, agyonfáradva.

Tegnap volt a tagválasztás az Orosz Művészek Körében, egyhangúan megválasztottak.

Claire találkozott egy úriemberrel, aki meglátogatta Basten-Lepaget. Azt mondja, nagyon beteg. A látogatást követő reggel beszélt az orvosával, aki így szólt: „Súlyosan beteg ez a szegény ember, de nem hiszem, hogy hülés okozta volna. Inkább itt van a baj.” (A gyomrára mutatott.) ... Szóval, igazán beteg . . . három vagy négy nappal ezelőtt utazott Blidahba az édesanyjával-

Március 22., — szombat. — Még nem kezdtem munkához Sévresben, de már megtaláltam.

Julian írja: „Elfogadták; legalább is harmadsorban.”

Mit jelent ez a legalább is?

Hál' istennek, nem féltem, hogy el ne fogadják.

Március 24., — hétfő. — Mintha köd fogna körül néhány nap óta, és elszakítana a világtól. Annál mélyebben tekintek azonban magamba, körülményeimbe s annál tisztábban látom és ítélem meg a, belső valóságot ... Sokkal szomorúbb, semhogy érdemes volna panaszkodnom .. Nehéz sor . . . Egy könyvet olvasok, melyet pár évvel ezelőtt még nem becsültem túlságosan sokra, pedig csodálatraméltó munka: *Bovaryné*. A fölépítése, a stílusa egyformán elsőrangú . . . általában a feldolgozása kiváló.

De hiszen nem erről akarok beszélni. A rámnehezedő köd nyomása alatt tisztábban látom a valóságot ... és ez a valóság olyan rideg, olyan keserű, hegy sírnék, ha írnom kellene róla. És hát mit használnék, mit használhatnék vele magamnak? Hat éven át becsületesen dolgoztam, naponként tíz órát görnyedtem állványom előtt és mit értem el? Kezdődő tehetséget és halálos nyavalyát. Voltam az orvosnál

és olyan kedélyesen beszélgettem, hogy ezt mondta: „Látom, hogy mindig víg.

Ha hinni tudnám, hogy a „dicsőség” kárpótolni fog, de ahhoz is élet kellene előbb s az élethez kedv, hogy ápoljam magam.

Ez aztán a kínos, a rettenetes valóság!

Az ember sohasem hinné . . . , legalább addig nem . . . Emlékszem, hogy egyszer gyermekkoromban, mikor legelőször utaztam vonaton és legelőször léptem idegenekkel összeköttetésbe, jó kényelmesen elhelyezkedtem a kocsi-fülkében és két személy helyére raktam ki a holmimat. Egy állomáson két utas szállt be. — Ezek a helyek el vannak foglalva. — mondtam hirtelen és határozottan. — Jól van, — szolt az egyik utas, — mind] árt fogok szólni a kalauznak.

Üres fenyegetésnek vettem, mint az *enyém* szokták, afféle kis otthoni hazugságnak, mint aminőhöz kényeztetett gyermek létemre szokva voltam. Mekkora volt hát megdöbbenésem, micsoda hideg zuhany szakadt reám, mikor a kalauz leszedte a poggyászsomat s átadta a helyet az utasoknak. Ez volt legelső találkozásom a valósággal.

Most jó idő óta betegséggel ijesztgetem magam és épen úgy nem hiszek neki, mint akkoriban . . . Majd . . . Nem volna időm mindezt a sok nyomorúságot elmesélni, de a modelemre várok s ha már nincs egyéb dolgom, szívesen elnyögöm a fájdalmamat.

Hideg tavaszi szél jár odakint a komor, szürke égbolt alatt.

Tegnap meglehetősen nagy képhez fogtam kint Sívérben, a szép, öreg gyümölcsfák alatt. Virágzó almafa tövében álmodozó fiatal leány ül. Ösvény kígyózik el mellette a távolba. Köröskörül virágba borult gyümölcsfák, friss fű, ibolya és rengeteg apró sárga virág. A leány bal tenyerébe támasztja gondolkozó fejét,

Azt akarnám, hogy nagyon egyszerű legyen és rajta legyen a tavasz lehelete, mely varázsa alá fogja az álmodozó nőt.

Napsugár játszadozzék a gályákon, — Két méter széles és valamivel magasabb lesz a festmény, ... Tehát igaz, 3. sorban fogadták el a képet és az is

megtörténhetik, hogy nem függesztik az alsó sorba. Még ez is?

Mélységes csüggedés és reménytelenség vett erőt rajtam; senki sem hibás, senkit seін okozhatok, ha nincs elég tehetségem . . . Hányszor jelentettem ki, hogyha művészetem nem öntene reménységet belém, szívesen meghalnék akár mindjárt ... És ha ez a reménység is kifogy, mint épen ma este . . . okkor igen . . . csak jöjjön a halál ...

Március 27., — csütörtök. — Nagyon el vagyok foglalva munkámmal. Hegy lehet az, hogy ecsettel még mindig nem produkáltam olyan értékű munkát, mint amilyen tavalyelőtti paszt ellem volt?

Március 31., — hétfő. — Majdnem semmit sem dolgoztam. Festményemet rossz helyre fogják függeszteni és nem kapom meg az érmet.

Ezzel a gondolatital eltelve nagyon forró fürdőt vettem, több mint egy óra hosszat tartót és vért hanytaw utána.

Nagyon nagy ostobaság volt, gondolják. Lehet, de már nem tudok okosan gondolkozni; tökéletesen elkedvetlenedtem és félig bolond vagyok a sok hiábavaló Karctól. melyet állandóan és mindenirányban kell folytatnom.

Aztán meg . . . mit csináljak? Ha így halad, tizennyolc hónapom van még, de ha bírnék kissé nyugodtabban élni, elhúzhatnám húsz esztendeig is.

Ezt a 3. sorban való elfogadást nagyon nehéz megemészttem., Zilhardt, Breslau a 2-ba kerültek. Miért épen fen? Negyven jurytag van s ezek közül annyian szavazták imeg nekem a 2. sort, hogy mindenki azt hitte, meg is kaptam. Tegyük fel, hogy volt 15 szavazatom és 25 ellenszavazatom. Ez a 25 ... A jury tizenöt vagy húsz ismert nevű művészből és 20 másik, ismeretlen nevű, rettenetes mázolászt folytató kontárból áll. Köztudomású dolog. Hiába, már ez így van. Rettenetes csapás. Próbáljuk meg, hiszen értelmes lény volnék és tudom látni magamat; nem, itt nincs mit tenni... Most meg az a gondolat gyötör, hogy ha képem valóban olyan nagyon jó lett volna.

Oih, soha, soha, soha neun ürittem *annyira fenéig* a kétségbeesés kelyhet, mint most. Amíg csak lefelé halad az ember, még nem a halál; de lábbal érinteni a sötét mélység ragadós iszapját . . . bevallani tulajdon önmagannak, hogy nem a körülmények, nem a család, nem a világ okai vereségemnek, hanem a *tehetség hiánya!!* Jaj, rettenetes, mert nincs az az emberi vagy isteni hatalom, ahová fellebbezni lehetne. Nem látom be, miért kívánnék dolgozni tovább, mikor minden ajtó bezáródott mögöttem.

Nos, íme egy *teljes hatása* érzés, valami, ami *a legbelsődig* hatolt és elérte minden rosszérzések legyűgűsítő fokát, A te elméleted szerint most már gyönyörűséget kellene okoznia. — Ragadd meg, élvezd!

Már minden mindegy. Megyek, beveszek egy kis brómot, hogy aludni tudjak. Isten jó és még mindig adott nagy bánatom után valami kis vigasztalást.

És még csak ki sem panaszkodhatom magamat senkinek, nincs kivel szót váltanom, nincs akinek kiönthetném szívemet, hogy megkönnyebbüljön?. . . Senkim, de senkim! ...

Boldogok a lelkiszegények, boldogok mindnyájan, akik bajukban Istenhez tudnak föllebbezni. De én azt fellebbezem meg, hogy tehetségem nincs?! ..

Látják, itt van; itt van a legmélye a fájdalomnak. A szóbanforgó gyönyörűség!

Az lenne, ha vergődésemnek volnának tanúi ...

Híressé vált emberek vergődéseit el szokták beszélni a jóbarátok, mert vannak barátaik is, vannak emberek körülöttük, akikkel meg lehet valamit beszélni. Nekem nincsenek. És ha panaszkodnék, ha kijelenteném:, hogy nem festek többet . . . Mi lenne akkor? Senki sem veszítene, ha egyszer úgy sincsen tehetségem.

Az én nagy bajom tehát azok közül való; amelyet az embernek magába kell fojtania, mert nem érdekelhet; mást is . . . , Itt van, ez az, ami a legfájdalmasabb, a leglealázóbb az egész dologban. Mikor az ember maga maga is; *tudja, érzi, hiszi* magáról, hogy csalatkozott; nem bír senki és semmi lenni.

Nem fogom kibírni, ha soká tart.

Április 1., — kedd — Még mindig tart. Alig látok a sok sírástól.

Azzal vigasztalnak: — Hiszen a szám úgy sem sokat jelent; egészen egyre megy, hanyadsorban fogadták el.

Igen, de hová fogják függeszteni?

Április 2., — szerda. — Petitnél voltam, (a Rue-de Séze-beli kiállításán) egy óra hosszat nézegettem Bastien-Lepage és Cazin csodaszép vásznait.

Azután Robert-Fleuryhez menteni és nagyon vidám hangon, mint aki csupán kíváncsiságból érdeklődik, megszólaltam: — Kedves mester, hogyan is ment a dolog a juryben? — Nagyon jól; mikor a festményét feltartották, nem egy, nem is két, de egész sereg felkiáltás hallatszott:

— „Nini, de jó kép. 2. hely!”

— Igazán így volt, Mester?

— Persze, hogy így. Csak nem hiszi, hogy kedveskedni akarok. Aztán szavaztak s ha aznap véletlenül nem olyan ügyefogyott ember az elnökünk, meg is kapta volna a 2. helyet. Mindenki nagyon jónak találta a képét és nagy rokonszenvvel fogadták.

— És mégis 3. helyre kerültem.

— Igaz, de ez tisztára véletlen; az általános benyomás szerint a 2-ra kellett volna kerülnie.

— Mi kifogásuk van képem ellen?

— Semmi sincs.

— Semmi? Hát nem rossz?

— Sőt, nagyon jó.

— Hát akkor?

— Véletlen baleset, semmi más és ha meg tudja kérni valamelyik jury-tagot, hogy az alsó sorba függeszék ki, hát ott lesz, mert a kép jó.

— Önt, Mester?

— Én nem tehetem, mert épen az a feladatom, hogy szigorúan őrködjem a sorszámok betartása fölött, de ha valaki, közibénk tartozó kéri, elhiheti, hogy nekem nem lesz ellenvetésem.

Innét Julianhoz mentem, ki nevetett kissé Robert-Fleury tanácsain s azt mondta, egészen nyugodt lehetek képem sorsa felől; maga csodálkoznék legjobban, ha nem

az alsó sorba függesztenék . . . Robert-Fleury azt állítja, hogy legjobb lelkiismerete szerint 2 sort érdemeltem, sőt meg is kaptam erkölcsileg. Erkölcsileg! . . .

És majd még kegynek vegyem, ami érdem szerint járna nekem. Ez már sok!

Április 4., — péntek. — Gyönyörű a Bastien-Lepage kiállítás, csakhogy majdnem kivétel nélkül régi dolgok szerepelnek. Ki van állítva: 1. Drouot-né arcképe, múlt esztendőről; 2. egy másik arckép 1882-ből; 3. egy tavaszi tájkép mosónővel és virágos almafával, szintén 1882-ből; 4. 1875-i festménye, mellyel a római éremre pályázott, (csak a 2. érmet nyerte el) aztán egy Conearnauból hozott tanulmány, ez őt; 6. a Damvillers-i mocsár, aztán a Kaszások, melyen azonban csak egyetlen egy kaszás áll a háttérben.

Egy rőzsét szedegető öreg ember az erdőben; ez már nyolc. A Damvillersi mocsár, a Kaszások és a Rőzszesedő teljes napfénybe vannak beállítva és nagyon csodálkozom, ha a többi tájképfestő művei között sok ilyen értékes, munka akadna. Az igazán nagy művészek nem lehetnek specialitásai.

Emlékszem, láttam egyszer Bastien-Lepagenál egy Andromeda-tanulmányt, mely egészen kicsiny mérete ellenére is oly tökéletes volt, hogy képzelnem sem lehet jobb-aktóit. Tökéletes rajz, jellegzetesség, formanemesség, hajlékonyság, izléses színezés, mind-mind egyesült benne. És: mennyire meglátszott rajta, hogy biztos kézzel vezette ecset alól került ki. Olyan volt, mint a hús és a bőr valóban, mint az élet. — Mikor alkonyati hangulatot akart teremteni, megfestette Falusi este című képét, mely a legkiválóbb műremek. Talán épen, hogy az *à la Millet*-féle-költői lehelet hiányzik belőle... Azért használom az *à la Millet* meghatározást, hogy megértsék, mit akartam kifejezni, meri Bastien-Lepage mindig csak ő maga és senki más. Amiért Millet sok alkonyatot és holdfényt festett, maradt még mások számára bőven belőle. Hála Istennek!

Az a Falusi este meg tudta volna babonázni az embert.

Miért is nem vettem meg!?

Londoni tanulmányai is ki vannak állítva. Némelyiken

szinte látni véli az ember. milyen súlyosan hömpölyög tova a Themse sötét vize. Talán mégis kis alakú arcképei a legszebbek; bármelyik régi mester képei mellett megállják a helyüket. A művész anyjának természetes nagyságú arcképe olyan tökéletes munka, hogy nem is illik rá a Kép szó, annyira élethű és természetes, akár közelről, akár távolról nézve

Bastien-Lepage harmincöt éves. Rafael harminchét éves korában halt meg, de sokkal többet dolgozott, mint Bastien. Csakhogy Rafaelt tizenkét éves korától kezdve hercegnők és bíborosok ringatták ölükben, és a nagy Perugini volt a mestere. Tizennégy éves korában csalódásig meg tudta másolni mestere képeit és tizenöt éves korában már a fölszentelt művészek között volt a helye. Azután meg legtöbb nagy művén, éppen azokon, amelyeket annyira megcsodál az utókor, tanulmányai végezték el a festés munkáját, úgy, hogy Rafaeltól tulajdonképpen csak a koncepció rajza származik.

Bastien-Lepage párisi tartózkodásának legelején leveleket osztályozott a postahivatalban, reggeli háromtól hétig, hogy meg-kereshesse a kenyerét. 1869-ben állított ki legelőször, ha jól emlékszem.

Neki nem állottak hercegnők, bíborosok és Peruginik a háta mögött, bár már a falusi iskolában is ő nyerte el a díjakat a rajzaival. Azt hiszem, mindössze tizenöt-tizenhat éve, hogy Párisban él.

Még mindig jobb sora volt, mint nekem, hiszen az én környezetemből annyira hiányzott a művészi érzék. Gyermekkoromban mindössze annyit tanultam rajzolni, mint amennyit minden gyermek. Később vettem ugyan vagy tizenöt rajzleckét, de ezeket is olykor két-három évi időközben és aztán mindig ez a környezet . . . Összesen hat éve és néhány hónapja dolgozom, de utazások és egy nagy betegség is estek közbe . . . Hol vagyok én?

Tartok-e ott, ahol Bastien 174-b'én? Micsoda örült kérdés!

Ha elmondanám mások előtt, akár művészberek előtt is, amit Bastienről írtam, azt mondanák, hogy tisztára elment az eszem. — Egyesek meggyőződésből mon-

danak, mások elvből, mert azért, hogy valahogy véletlenül el ne ismerjék egy fiatalabbnak a felsőbbiségét.

Április 5., — szombat — Következő terveim vannak:

Először is elégzem sévresi nagy képemet, aztán délelőttönként mintázni fogok, de komolyan, rendszeresen, délután pedig akttanulmányokat fogok festeni. Ezt a beosztást betartom júliusig. Júliusban megkezdem *Este* című nagy képemet. Fátlan alföldi utat fog ábrázolni a naplemente órájában. A föld és az ég összeborul, a síkság belevész a végtelenbe.

Az úton kétökrös szénásszekér halad, ballagó fiúcska hajtja az ökröket; a széna tetején öregember fekszik hasmánt: állát tenyerébe fekteti. Profilja feketén rajzolódik le a fényes alkonyati égre!

Ezt akarom, hogy egyszerű, fenséges és poétikus legyen ...

Közben bevégzek hét-három kisebb dolgot, melyek mosit vannak munkában, aztán Jeruzsálembé utazom s részint képem miatt, részint egészségem kedvéért, lent töltem a telet.

Jövő májusban Bastien kikiálthat a várt nagy művészeknek.

Azért mesélem mindezeket, mert nagyon érdekies látni, mi lesz a terveinkből.

Április 6., — vasárnap, — Néném Oroszországba utazott.

Április 12., — szombat. — Julian írja, hogy képem az alsó sorban függ.

Április 16., — szerda. — Mindennap kimegyek Sévresbe; nagyon érdekel a képem. Az almafa teljes virágán áll és napsugár táncol a frisszöld tavaszi leveleken. A fű közt ibolya és valami kicsi sárga virág bújik elő, mintha megannyi apró napocska lenne. A fiatal leány „bágyadtan és gyönyörtől megittasulva” álmodozik a fa tövében, mint ahogy André Theuriet mondana. Milyen jó lenne, ha olyan híven ki tudnám fejezni a »tavasz lüktető erejét, mint ahogy érzem.

Április 29., — kedd. — Holnap lesz a vernissage. Holnap korán reggel meglátom, mit mond a *Figaro* és a *Gaulois*. Vajon mit fognak írni? Jót? Rosszat? Semmit sem?

Április 30., — szerda. — Balvégzetem nem télies. A *Gaulois* nagyon szépen ír rólam. *Külön jegyzetet* szentel nekem. Nagyon ügyes. Fourcaud tollából való, a *Gaulois* Wolf íjából és mert a *Gaulois* a *Figaróval* ugyanegy időben jelenik meg és mindkettő egyenlő terjedelemben ísmerteti a Salon kiállítását, azt hiszem, teljesen egyforma értékűek.

A *Voltaire* ugyanúgy kezel, mint a *Gaulois*. Ezek a legfontosabb cikkek.

A *Journal des Arts* csak rövid, madártávlatos áttekintést közöl a Salonról, de szintén kiemeli a nevemet. Az *Intransigeant* hasonlóan. A többi újság, kiki terjedelme szerint, hozzájuk fog igazodni. Csak a *Figaro*, a *Gaulois* és a *Voltaire* szoktak már a vernissage reggelén beszámolni a Salonról.

Meg vagyok elégedve? Egyszerű a felelet: nem vagyok túlságosan, de nem is elégedetlenkedem . . .

Ahhoz mindenesetre elég, hogy ne essem kétségbe. Több nem.

Épen onnan jövök, a Salonból. Délajt mentünk el és 5 órakor indultunk haza. Egy órával a zárás előtt. — Fáj a fejem.

Sokáig ültünk a pamlagon, vásznam előtt.

Sokat nézik és jól nevettem magamban, mikor arra gondoltam, hogy a közönségnek bizonyára nem jutna eszébe, hogy a kép szerzőjét abban az elegáns fiatal leányban keresse, ki szemközt ül a pamlagon és ugyan van gondja rá, hogy meglássák, milyen szokatlanul kicsiny és formás a lába és milyen kifogástalan cipőt visel.

Oh, azért most mégis másképp érzem jól magamat, mint múlt évben.

Nevezhetem sikernek? Sikernek a szó *komoly, igazi* értelmében? úgy látszik, majdnem.

Breslau két arcképet állított ki, de még csak az egyiket láttam s nagyon meglepett, Manet-t utánozza;

nem tetszik. Nem olyan erős, mint régen. Lehet, hogy nagyon csúnya, amit mondok: csöppet sem bánt. Nem mintha örvendének, oh nem; elég nagy a világ, jut hely mindenkinek. „E kell azonban vallanom, jobban szeretem, hogy így történt.

Bastien,-Lepage csak múlt évi kis vásznát állította ki. *Kovácsműhely* a címe.

Öreg kovácsmester dolgozik homályos műhelyében. Van olyan jó, mint a Múzeum bármelyik megfeketedett kis remeke.

Még nincs annyira jobban, hogy dolgozni tudna. A szegény műépítész szomorú arccal jár-ke s azt mondja, vízbe öli magát.

Én is szomorkodom s azt hiszem, hogy festészet, faragás, zene és irodalom dacára is életunt vagyok.

Május 3., — szombat. — Emile Bastien-Lepage fél-tizenkettőkor beállított. Csodálkozva mentem le.

Egész sereg jó hírrel jött, *Igazi nagy sikerem van.*

„És pedig igazi, általános nagy siker, nem afféle festőiskolabeli relativ elismerés. — Tegnap Allendorffal találkoztam s azt mondja, ha francia művész munkája lenne, azonnal megvette volna az állam. „Igen, mondhatom, nagyon tehetséges ember az a Baskircsev.” Elárultam, hogy a kérdéses fiatalember bizony fiatal lány s hozzátettem: „Még pedig nagyon szép is,” Ne mondjam! Nem bírt magához térni a bámulattól. És mindenki a maga nagy sikerét beszéli.”

Oh, most már kezdem hinni én is egy kicsit! Attól való féltében, hogy túlságosan el ne higgyem, csak nagyon óvatosan, tartózkodva engedek meg magamnak némi kis elégtételt.

Én leszek tehát az utolsó, aki hinni fogom, hogy mások hisznek bennem.

— Igazi nagy művészi siker, — mondotta Emile Bastien.

Olyan, mint Jules Bastiené volt 1874-ben vagy 75-ben? Uram Isten! Csak azért nem halok meg örömben, mert még mindig nem hiszek benne.

Szeretném, ha túlradna bennem az öröm.

A kedves jóbarát arra kiér, írjak alá egy meghatalmazást Charles Baude rézmetsző részére. Meghitt barátja fivérének.

Baude metszetet akar készíteni festményemről a *Monde Illustré* számára. Csak rajta, tessék!

Azt is mondta, hogy Friant (nagyon tehetséges ember) *el van ragadtatva* a képeimtől.

Olyan emberek foglalkoznak velem, olyan emberek beszélnek rólam, akiket nem is ismerek. Oh milyen boldog vagyok! Nem tudom elhinni, pedig mennyire vártam, mennyire kívántam!

Jól tettem, hogy idáig vártam s nem adtam meg az engedélyt képem sokszorosítására. Tegnapelőtt levélben kérte valaki, azt sem tudom, ki volt már. Jobban szeretem, ha Baude fogja sokszorosítani, ugyanaz a Baude, kit Bastien-Lepage Charlot-nak nevez s akihez nyolc oldalas leveleket ír.

Lemegek anyám fogadószobájába s ott fogom végighallgatni azt a sok hülyét, aki gratulálni jön s aki mind azt hiszi, hogy csak amúgy, unaloműzésből, divatból festegetek és ugyanazokkal a bókokkal halmoz el engem is, mint Alicet vagy a többi libuskát.

Azt hiszem, mindenki között Rosalie érzi át legjobban az én sikeremet. Egészen megzavarodott örömben és olyan gyöngéden beszél hozzám, mint ahogy az ilyen öreg dadáktól csak kitelik. Mesélni is fog rólam fűnek-fának, csak akadjon elég ember. Vele most történt valami nagy, valami rendkívüli. Amit várt, az beteljesedett.

Május 5., — hétfő. — Meghalni; olyan szó, melyet könnyen kimond és könnyen, leír az ember, de végiggondolni, *elhinni*, hogy nemsókára meghalunk? Vajon én *hiszem-e? Nem, de félem.*

Nem lehet letagadni, tüdőbajos vagyok. Jobb tudom roncs már s a bal is beteg vagy egy év óta. — Mind a két tüdőszárny. — Más testalkattal már régen sovány lennék. Most is teltebb vagyok még, mint a legtöbb fiatal leány, de nem olyan, amilyen voltam. Egy évvel ezelőtt még gyönyörű volt a testem. Most már nem olyan telt a karom, nem olyan kerek, szép formájú a vállam, mint eddig és

kezd kiltászani a kulcsontom is, Minden reggel megnézem magam fürdés közben. Csípőm és lábszám még nagyon szép, de a térdemen már kezdenek látszani az izmok. Beteg vagyok és nincs gyógyulás. Szegény nyomorult, vigyázz magadra! Hiszen vigyázok. Már egészen fölmarattam mellemet, vállamat mustárpapírral, nem is vehetek magamra kivágott ruhát vagy négy hónapig. És időről-időre meg kell majd ismételnem ezt a csúnya kúrát, hogy *aludjék* a betegségem. Gyógyulásról úgyszincs szó már... Nagyon sötétben látok. Oh nem, csak tisztán! Annyi minden szer van a mustárpapíron kívül s én mindent megteszek már. Iszom csukamájolajat, arzent, kecsketejet. Vetünk egy kecskét.

Talán nyújthatom még, de el vagyok veszve.

Túlságosan zaklatott, nyugtalan életet életem. Meghalok; logikus, de rettenetes.

Annyi szépet és érdekeseit nyújt az élet! Csak az olvasmányaim például.

Épen most hoztak egy teljes Zola kiadást, egy teljes Renant, Tainetól jónehány kötetet. Jobban szeretem Taine „A francia forradalom történeté-”t, mint Michelet-t. Michelet sok helyen zavaros, érthetetlen s bár ő maga lelkesedik a forradalomért, mégis a Taine könyve után szerettem meg a forradalmi időket, bár mint mondják, Taine épen a csúnyább oldalát mutatja be.

Hát még a festés?!

Most volna csak szükségem egy olyan jó Istenre, aki közbelépjen és a kuszált szálakat rendezze!

Május 6., — kedd. — Bele tudnék bolondulni az irodalomba. Most olvasóim. Zolát. Óriás.

Íme, még egy, akit úgy látszik, alaposan félreismertek,“ kedves franciák!

Május 7., szerda. — Düsseldorfból engedélyt kérek, hogy sokszorosíthassák a képemet és többi képeim közül is azokat, amelyeket jónak látok. Mulattat. De hiába, még mindig nem hiszek, még mindig nem az, amit vártam. Pedig ez most már határozott siker; mindenki mondja. Nem mondták tavaly, pedig tavaly is volt egy kis

sikerem a művészvilágban, a pastellem miatt, de ezidén... Még mindig nem az a mennykőcsapásként ható váratlan, feltűnés, amelyre vártam. Nem. És ha ma este bejelenté-
nének egy nagy társaságban, még mindig nem támadna izgatott mozgolódás, kivéve talán, ha csupa festőművész-
ből állana a társaság. Hogy *igazi sikernek érezzem* ... és hogy szívemből boldog legyek, ahhoz ekkora hatás volna szükséges.

Igen, az kell, hogy a nevem hallatára elnémuljon a beszélgetés és megforduljanak a fejek.

Mióta a Salon megnyílt, egyetlen egy hírlap sincsen, amelyik ne beszélt volna a képeimről, de ez még nem minden! Ma Etincelle ír rólam és pedig nagyon hízelgően! — Grenze vagyok; szőke hajam olyan akaraterős homlokot árnyékol, melyen meglátszik, hogy sokra viszem; szemem mélytekintetű. Nagyon előkelő vagyok külsőben és belsőben, tehetség vagyok és a *kellemes* realista-irányt követem, Bastien-Lepage szellemében. Így szórói-szóra! De jön még más is! Megőriztem a gyermekkor mosolygását és vonzó báját! — Nem ájulok el a boldogságtól? — Egyáltalában nem.

Május 8., — csütörtök, — Itthon dolgoztam egy keveset.

Hogy van, hogy Wolff hallgat rólam? Talán nem látta? Meglehet. Talán valami elfoglaltsága, akadt, mikor végigment a 17. számú termen. Nem tartja méltónak a kiváló férfit, hogy foglalkozzék velem? Nem valószínű, mert, olyanokkal is foglalkozik . . . , akik sokkal kevesebbet érnek nálam ...

Kellemetlen véletlen, mint a 3. csoport? Ha rólam van szó, neim hiszek az efajta véletlenekben. Nagyon kényelmes megokolás, de annál butább; inkább a saját érdemeim, len voltomban hiszek.

Az a csodálatos, hogy igazán így van.

Május 9. — péntek. — Zolát olvasom, Imádom. Bámulatraméltók a kritikái és a tanulmányai. Szerelmes vagyok beléjük. Ilyen embernek érdemes volna megtetszeni, megérné a fáradságot! Csak nem hiszik, hogy úgy lennék szerelmes én is, mint bárki más? Uram Isten!

Lássák, Bastien-Lepaget épen úgy szerettem, mint most Zolát, kit sohasem láttam, ki negyvennégy éves, házas ember és pocakja van. A mi társaságbeli férfaink, akikhez feleségül *lehetne* menni, nem rettenetesen nevetésgesek talán? Ugyan mit beszélhetne az ember egész hosszú, áldott nap ezekkel az urakkal?

Emile Bastien nálunk ebédelt és bejelentette csütörtök reggelre a látogatását Hayem-mel, egy ismert nevű műgyűjtővel.

Delacroix, Cordt és Bastien-Lepage vásznai vannak és valóságos specialitása, hogy felfedezze a jövődő nagy festőművészeit.

Alig állítottak volt ki Bastien legelső arcképét (nagyapját) a Salonban. Hanem másnap reggel már megjelent és megrendelte tőle apja arcképlét, már ti i. a Hayem apját. úgy látszik, pompas szimatja van. Emile Bastien ma a képem előtt találkozott velem,

— Mit szól ehhez a képhez?

— Nagyon jónak találom. Ismeri a művésznőt? Fialat még? stb., st.

Hayem már *tavaly óta* figyelemmel kísér, mióta meglátta a pastellemet.

Szóval, csütörtökön itt lesz. Venni szeretne tőlem valamit.

Május 12., — hétfő. — Jeges napok után három nap óta 28—29 fok a hőség.

Bágyasztó.

Egy kisleányt festettem kint a kertben és a műgyűjtő látogatásának reményében, hamarosan be is végeztem a képet.

El is feledtem, hogy találkoztunk Hechtel. El van ragadtatva festményemtől.

Mindegy, még mindig nem az igazi. Mikor Bastien-Lepage kiállította nagyapja arcképét, neki sem az a kép volt még az igazi. Tudom, de mindegy ... Nemsokára meg kell hallnom, s addig szedtettem volna ...

Minden jel arra mutat, hogy Bastien-Lepagenak rákja van. Ő is ki fog lobbanni hát? Hátha tévednek? Nem bír

aludni szegény fiú, Milyen buta sors! A házmestere bizonyosan kitűnő egészségnek örvend. Iszonyú!

Május 15., — csütörtök. — Emile Bastien és Hayem reggel tíz órakor megjelentek.

Nem különös? Én még mindig nem találok belé magamat. Művész vagyok és elismernek. Egészen komolyan elismernek. És égy ilyenfajta ember, mint ez? Hayem is felkeres és érdeklődik a munkáim iránt. Igaz? Lehetséges?

Emile Bastien valósággal boldog volt; azt mondta nekem valamelyik nap: „úgy örvendek, mint a tulajdon magam sikereinek.” — Nagyon szomorú, szegény ember. Nem hiszem, hogy meg tudják menteni a fivérét ...

És egész délután meglehetősen járkálok fel-alá szobámban s kellemes bizsergés fut végig rajtam, ha az éremre gondolok.

Az érem a közönség kedvéért van; az ilyenfajta siker, mint az enyém most, *érem nélkül* is felébe helyezem sok sikernek.

Május 17., — szombat. — Bagnisky beszéli, hogy Bogolubov festőnél a Salonról folyt a szó s ennek kapcsán valaki azt mondta valakinek, hogy festményem Bastien-Lepage képeihez Hasonlít.

Igazán el vagyok ragadtatva, hogy ennyi port ver fel a képem. Irigyelnek, rágalmaznak, lettem valaki. Most hát adhatom is egy kicsit, ha úgy tetszik.

A sértődöttet adtam: — „Hát nem rettenetes sors ez az enyém; hát ne legyen az; ember levert? Hat évig, az életem legszebb hat évén át úgy dolgozom, mint akit kényszermunkára ítélték, elzárkózom a világ elől és semmit sem élvezek!, ami kellemes s akkor, mikor hat évi keserves küzdelem után valami becsületes munkát csinálók, rám fogják, hogy idegen kezek segítettek! Hat évi munkámnak aljas rágalom a bére!

Egy medvebőrön fekvé mondok ezt s közben kényeskedve nyújtogatom ezúttal tétlen karjaimat. Anyám természetesen szó szerint veszi és kétségbeesésbe kerget a válaszával.

Ilyeneket mond: tegyük fel, hogy a nagy érmet X-nek

ítélik. Természetesen kijelentem, hogy igazságtalanság, szégyen és gyalázat és hogy mélységesen fel vagyok háborodva stb. — Anyám csillapít: — De nem, de nem, kérek, ne izgasd magad! Istenem, hiszen még nem kapta még! Nem igaz, csak álhír! Nem neki adták! Vagy ha neki adták, csak téged akarnak ingerelni, mert tudják, milyen könnyen tűzbejősz. Csakis azért adták neki s te mint aféle kis csacsi, beugrasz nekik. Ugyan ...

És ez még csak előljáróbeszéd, X . . . még nem kapta meg az érmét. Várjanak, míg megkapja, aztán majd meglátják!

Más példa: G , . . . szánalmas regénye divatba jött s most éri el nem tudom hányadik kiadását. Méltatlankodom; — Ilyen a tömeg ízlése. Nekilt ez szép, ez jó. *O tempora! O mores!* — Fogadjunk, hogy anyám azonnal újra kezdi az X . . .-re elmondottakat vagy valami ahhoz hasonlót! Már több ízben megtörtént. Attól fél, hogy el találok törni, Hogy a legkisebb izgalom megöl s gyermekes naivságában olyan mondásokkal csillapít, hogy ugrálni szeretnék tőlük.

Jön Y . . . vagy Z ... és újságolni kezdi: — La-rochefoucauldék bálja nagyszerűen sikerült.

Elsötétedik az arcom.

Anyám látja és öt perccel később elmesél valamit, aminek az volna a célja, hogy a bált kiütze eszemből, sőt ha lehetséges, bebizonyítsa, hogy meg sem tartották.

Már előfordult. — Gyermekes kitalálások és gyarlóságok, de engem majdnem elvisz az ördög, hogy valaki feltehesse rólam, hogy elhiszem!

Május 20., — kedd. — Tíz óraker már a Salonban voltunk H . . .-val. Azt mondja, olyan jó a képem, hogy az általános vélemény szerint, valaki segített nekem.

Ez már sok.

Azt is meri állítani, hogy Bastien nem jó tervező, mindig arcképfestő. Úgyannyira, hogy nagy festményein is mindig arcképet fest; meg, hogy az aktfestéshez sem sokat ért. — Rettenetes ez a zsidó.

Beszélt a kitüntetésekről, sokat foglalkozik kép-
ügyekkel, ismeri a jury minden tagját, stb.

Innét hazafelé bementünk: Robert-Fleuryhez. Izgatottan adtam elő, hogy azt fogják rám, nem magam készítettem a képeket,

Robert-Fleury nem hallott róla, nem beszéltek előtte. Lehetetlen, hogy a jury ilyen véleményen legyen s ha igen, ő majd felvilágosítja őket. — Sokkal izgatottabbnak gondolt, mint amilyen valójában voltam. Mghívtuk villásreggelire, hogy megnyugtasson és lecsillapítson, — Hogyan lehet ilyesmin így felindulni, — kérdezte. — Az ember visszautasítja az ilyen aljasságot.

— Nagyon szeretném, ha valaki előttem hangoztatná a juryben; alaposan megmondanám neki a magam véleményét

— Köszönöm. Mester!

— Nincs mit köszönnie, nem baráti szívesség. Csak a tiszta igazságot fogom mondani, mert hiszen én tudom legjobban, mi igaz ebből a szóbeszédiből és mi nem,

Elismételte jó néhányszor vigasztaló szavait és elárulta, hogy allapos reményeim lehetnek a nagy éremre — nem lehet tudni — úgy látszik, egészen komolyan remélhetem.

Május 24., — szombat. Épen egy éve ilyenkor már megvolt az éremem. Ezidén kitolták valamivel. Ma döntene az első- és másodsorban jutalmazandó művekről, holnap a harmadikról,

Meleg van és fáradt vagyok. A *France Illustrée* beleegyezésemet kéri, hogy sokszorosíthassa képeket. Valami Lecadre ugyanezért írt. Bejegyezem, beleegyezem, csak sokszorosítsák!

Még megtörténik, hogy rosszabb műveknek ítélik oda az érmekeket! tehetséges. Oh, azért nyugodt vagyok, az igazi tehetség mindig utat tör magának, csak kellemetlen és, hátráltató. Inkább nem is számítok rá. A kitüntetést biztosra ígérték, az érem nem bizonyos, de nagy igazságtalanság lesz, ha nem én kapom!

Május 25., — vasárnap. — Mit csináltam május 1. óta? Semmit. Miért? Jaj, hagyjuk!

Most jövök Sevresből. Úgy megváltozott odakint,

nem is tudtam, mit csináljak. Ez már nem tavasz. Az almafa virágjaim csúnyán megsárgultak, (már mint a képen) túlságos sok olajat kevertem a festékbe. Jaj, de rettenetesen is buta vagyok. Kijavítottam; majd meglátjuk. Be kell már végeznem azt a képet. A Salonnal, az újságokkal; az esővel, H . . . -val, épen huszonöt napot vesztettem. Hát nem volt esztelenség?!

Az érmemet most tárgyalják. Négy óra, patakokban ömlik az eső. Múlt évben biztosan tudtam, hogy megkapom s mégis izgatott voltam, hogy késett a hír. Ezidén egyáltalában nem biztos és mégis sokkal nyugodtabb vagyok. Múlt esztendőben meg kellett kapnom, de rettegtem, hogy valami előre nem látott dolog közbejöhöt. Kétségbe voltam esve, hogy kaptam is érmet, meg nem is, mert hiszen nem a festményemnek, de a pastellemnek szólt. Most látom csak, milyen igazán szép az a pastell és nagyon örvendek neki.

Ezidén igenről vagy nemről van szó. Ha igen, este nyolc óraker már tudni fogom. Beülök törökösen az ablak előtt álló nagy karosszékre és ki fogok nézni az ablakon, így fogok várakozni négy óra hosszat!

Öt óra húsz perc. Nem érzem sokkal izgatottabbnak magam, mint mikor csak úgy, szokásból ülök itten és semmire nem várok.

Bosszant, hogy az olaj úgy tönkretette a virágaimat. Mintha leforráztak volna, mikor megláttam, Reménylem, nem fog nagyon meglátszani . . . Két óra múlva tudni fogom . . . Ne higgyék, hogy izgatott vagyok. Nem, igazán nem, nem sokkal jobban, mint mikor egy-egy délutánt fáradtan, magányosan, semmittevésben töltök el.

Ha másképp nem, holnap az újságokból megtudom az eredményt.

Már belefáradtam a várakozásba, le vagyok forrázva a képem miatt és fáj a fejem.

Már látom, nem kapom meg; anyám miatt bosszant leginkább. Nem szeretem, ha részt vesznek az ügyeimben és meg akarják osztani az érzéseimet. Bosszant, mert úgy érzem, tolakodást kell elviselnem. Jól vagy rosszul mennek-e dolgaim, csak engem érdekelhet, mások hagyjanak békén vele. Anyám azt fogja hinni, hogy *szenvedek*, az

érem miatt, pedig az ő felindulása és részvéte fog kétségbeesésbe kergetni.

Nehéz, ködös levegő van kint. Összeszáradt a torkom, gégém.

Hét óra, harmincöt perc. Ebédhez szólítanak. Most már nincs, ha nem jött idáig.

Május 26., — hétfő. Már könnyebb. A fárasztó várakozás helyét méltatlankodás váltotta fel. Mint érzés, hátaozattan nem olyan kellemetlen. Tegnap huszonhat érmet ítéltek oda; még maradt hat. M ... is kapott egyet Julian arcképeért.

Mivel magyarázom meg magamnak, hogy én nem kaptam? Hiszen olyan képeket is jutalmaztak, melyek relative rosszak?

Igazságtalanság? Nem szívesen használnám okul. Azokhoz illik, akik nem tudnak lenni valakik.

Az én képemet vagy szereti valaki, vagy nem szereti, de el kell ismerni róla, hogy nem kicsiség és hogy hatásos vászon. Már csak az is valami, hogy hét alak szerepel rajta, természetes nagyságban és ügyes csoportosításban. A háttér sem olyan kis dolog. Mindazok, akiknek szokás adni a véleményére, azt mondják, hogy jó, vagy nagyon jó kép; voltak olyanok is, kik azt állították, lehetetlen, hogy egymagamban festettem volna. Még az idősebb Robert-Fleury is úgy vélekedett, hogy igen jó dolog, pedig nem tudta, kitől való.

Boulangers egyáltalában nem szereti ezt a genret, mint ismételten kijelentette s a képemről mégis úgy nyilatkozott, hogy nagyon érdekes feldolgozású és hogy erőteljes kézből került ki.

Hát akkor?

Jelentéktelen semmiségek is nyertek érmet! Tudom, hogy ez szabály náluk, de viszont nincsen egyetlen egy, ismertebb nevű művész sem, ki meg ne kapta volna a maga érmét, úgy, hogy tisztára mázolások is függnek odabent, egyenesen az érem kedvéért. Hát akkor? Nekem is van szemem még és az én képem kompozíció.

Tegyük fel, hogy középkori jelmezekbe öltöztettem volna gaminjeimet és műteremben festettem volna meg a

képet, mesterséges, kárpitozott háttérrel el, ami sokkal könnyebb munka?

Milyen szívesen üdvözöltek volna Oroszországban egy történelmi tárgyú festményt.

Hogy legyek okosabb?

Még egy sokszorosítási engedély; Raschet, az ismert nagy kiadó kéri.

Ez már ötödik. Akkor hát? ...

Május 27., — kedd. — Most már vége, nem kaptam semmit.

Rettenetesen bosszant. Ma reggel is reménykedtem még. És ha tudnák, hogy milyen, de milyen mázolások kaptak érmét!!!

hogy van, hogy nem kedvetlenít el? Csak csodálkozom. — Ha jó a festményem, miért nem tüntették ki?

Rosszindulat.— fogják mondaná.

Mindegy; ha egyszer jó a munka, máért nem jutalmazák? Nem adom az ártatlan gyermeket, áld nem tudja, hölgy ármánykodás is van a világon, de mjégis azt hiszem, ha szép és jó dolgot küldtem be . . .

Vagy rossz talán? Nem.

Nekem is van szemem . . . , másoknak is . . . . Hát a negyven úság?

Május 29., — csütörtök. — Egész éjjel lázam volt s most roppant ingerült, izgatott hangulatban vagyok a fáradtságtól. Azt hiszem; megbolondulok. Nem annyira az érem okozza, sokkal inkább az álmatlanul töltött éjszaka.

Akarok hinni istenben, mert nagyon szerencsétlen vagyok. úgy-e, egészen természetes, ha az ember valami csodás, természetfölötti hatalomnál próbál menedéket keresni, mikor látja, hogy a földön csak szomorúság és nyomorúság? veszi körül. Ilyenkor lehet próbálni, hogy higyjünk abban a hatalmas lényben, akit csak meg kelt szólítanunk . . . Sem fáradtságba, sem kellemetlenségbe sem megalázkodásba nem kerül, Az ember egyszerűen imádkozni kezd. Az orvosok nem tudnak segíteni? Az ember letérdel és csodáért könyörög, ami ugyan nem történik meg, de arra a par percre, míg imádkozunk, mégis

megvizsgálódunk. Sovány vigasztalás. Isten nem lehet más-, csak igazságos. Hol látjuk, miben? . . . Egy pillanattig elgondolkozunk s aztán újra nem tudunk hinni többet. Egek! Miért kell élnünk? Miért vonszoljuk a nyomorúságunkat? A halálban legalább annyi vonzóerő van, hogy felvilágosítást ígér, afelől a sokat emlegetett másvilág felől. Lehet, hogy semmi sincs odaát, de legalább azt fogjuk tudni bizonyosan.

Május 30., — péntek. — Igazán nagyon ostoba vagyok, hogy nem foglalkozom komolyan azzal az egyedüli dologgal a világon, amiért érdemes élni, az egyetlen dologgal, mely boldogságot ad és feledteti nyomorúságunkat, — a szerelemmel, Két szerető szív mindig hisz az egymás teljes testi és lelki tökéletességében, a lelki tökéletességben különösen. Az a lény, aki szeret téged, mindig igazságos, hűséges, jó és nagylelkű és mindig kész a legnemesebb tette, a legnagyobb áldozatra.

Két szerető szív mindig elhiszi a világról, hogy szép és tökéletes, olyan tökéletes, mint amilyenek nagy filozófusok, mint Aristoteles és jómagam megálmodták — és épen ez a legsodálatosabb adománya a szerelemnek.

A rokoni szeretetbe, a barátságba, a világ minden más érzésébe be tud lopózni az emberi gyarlóság. Itt mint kapzsiság, ott mint ostobaság, irigység, aljasság, igazságtalanság, rágalom üti fel a fejét. Még legjobb barátunknak is megvannak a maga titkos gondolatai és mint Maupassant mondja, az ember mindig *egyedül* van a világon, mert hiába ül veled szemben barátod, hiába tesz vallomásokat, legtitkosabb gondolataiba mégsem bírsz behatolni,

Egyedül a szerelem tudja megtenni azt a csodát is, hogy két lelket egymásba olvaszt . . . Képzeltetés? Mindegy. *Amiről hisszük, hogy van, az van is!* Én mondom. A szerelem olyannak mutatja a világot, milyennek lennie kellene, — Ha Isten lennék ...

Mi volna akkor?

Május 31., — szombat. — Villevieille mondja, hogy azért nem kaptam meg az érmet, mert múlt évi kitün-

tésemért nagy lármát csaptam és egészen hangosan kijelentettem a juriról, hogy hülye. Igaz, mondtam . . .

Talán nincs elég őszinteség képemben, talán hiányzik még valami a teljes biztossághoz, de csak egy gondolattal több e két tulajdonságból és remekmű volna a Meeting. Remekműveknek való a nyomorúságos kis harmadik érem? Bauide metszete újságcikkkel együtt jelent meg s ebben az áll, hogy a közönség igen rossz néven veszi, hogy festőművész nem kapta meg az érmet . . . Száraz, azt mondják? Ugyanezt vetik Bastien szemére.

Van ember a nagyvilágban, ki állítani merne, hogy M . . . arcképe különb munka, mint az enyém?

Bastien-Lepage! nyolc szavazatot kapott a Jeanne d'Arc-jára annak idejében. M . . . pedig érmet nyer! A kiváló M . . . nek huszonnyolc szavazata vart, épen hússzal több, mint nekem! Nincs igazság, — Mít higgyek? Igazán nem tudom, mihez tartsam magam,

H . . . jött s lementem a fogadóterembe, nehogy azt higgye, le vagyok sújtva.

Olyan élénken és megelégedetten beszélgettem fényképekről, metszetekről, vevőkről stb., hogy Izrael fia végre rászánta rrtagát és megmondta, hogy igen szeretne tőlem valamit vásárolni . . . Pedig nincs is érmem . . . Végre! . . . — „Megvásárolnám a pastellképet (Armandine) és a nevető kis baba arcképét”. Kettőt. Dinához fordult, vele akarta nyélbe ütni a vásárt; de Emile Bastienhez utasítottuk, hadd végezzék el ketten egymással a pénzkérdést. Nagyon boldog vagyok,

Június 1., — vasárnap. — Épen egy hónapja, hogy semmit sem csinállok! De igen, Sully-Prudhomme-ot olvasom tegnap reggel óta. Két kötete van nálam és igazán élvezem.

Nemigen szoktam versekkel törődni, legfeljebb akkor, ha rossz a mértékük és sértik a fületem; különben csak az eszményi tartalmat figyelem. Nekem ugyan mindegy; ha rímelni akarnak, hát rímeljenek, de úgy, hogy a versen meg ne lássék az erőlködés. — Sully-Prudhomme végtelenül finom gondolatai lelkemig lopóznak. Nagyon magas-

ról, félig elvontan, felsőbb szempontból nézi a világot, majdnem úgy, ahogy én szoktam nézni és látni.

Ha okosabban neveltek volna, kiváló asszony tudtam volna lenni. Mindent magamtól kellett megtanulnom, saját magam állítottam össze magamnak Nizzában tanulmányi tervezeteimen az ottani líceum tanáraival, akik azonban nem jöttek tanítani. Nem adott senki tanácsot, félig olvasmányaim alapján, félig magamtól jöttem rá, hogy mit kellene tudnom. Olvastam görög éâ latin klaszszikusokat és elolvastam a francia, angol és minden más valamire való nemzet régi és modern irodalmának kincseit.

Mindez a sok tudás azonban rendszertelenül kóvályog agyamban, bár folytonosan igyekszem rendet teremteni,

Milyen különös név: Sully-Prudhomme. Fél évvel ezielőtt vásároltam meg a könyveit, beléjük néztem s aztán azzal a meggyőződéssel, hogy kellemesen csengő versek, odakerült a többiek közé! Ma Francois Coppée látogatásával kapcsolatban újra előszedtem, rábukkantam szépségeire s azóta egyhuzamban olvasom, le se tettem a kezemből. De hiszen Coppée még csak a nevét esm ejtette ki, sem senki más. Hogyan van hát, hogy mégis elő kellett vennem?

Erős lélektani anaJyzissel bizonyosan rájönnek, de nagyon fárasztó lenne és miért? Megváltoztathatná, amit Sully-Prudhomeról gondolok?

Június 5., — csütörtök. — Prater kutyám elpusztult. Együtt nőttünk fel. Még Bécsben vették nekem, 1870-ben. Három hetes volt, mikor hozzánk került s mindig bebújt a bőröndjeink közé, vagy a csomagolópapirosba, mikor vásárlásokat csináltunk.

Hűséges, jó kutyám volt, olyan keservesen vonított, ha elmentem hazulról s órákig tudta lesni az ablakból, hogy jövök-e már. Rómában megszerettem egy másik kutyát és Prátert anyámnak adtam. Milyen féltékeny volt! Most is látom hosszú, sárgás szőrét, szép, élénk szemét. Olyan volt, mint egy kis oroszlán. Milyen szívtelen voltam hozzá! ...

Új kutyámat Pinciónak hívták,. Itt lopták el tőle Párisban. Akkor, ahelyett, hogy újra a még mindig vigasztalan Pratert fogadtam volna vissza kegyeimbe, összebarátkoztam előbb az 1. Cocoval, aztán a mostani Cocoval, Csúnyaság volt tőlem, lelketlenség. Utóbbi négy évben a két állat folyton marakodott egymással, aminek az volt a vége, hogy Práttert bezárták idefent egy padlószobába, ahol úgy élt szegény, minit valami fogoly, míg Coco vígan sétált az asztalon és az emberek fején. Szegény Prater végelgyengülésben múlt ki. Tegnap óta két teljes órát töltöttem vele; hozzám csúszott és térdemre fektette a fejét.

Olyan nagyon nevetséges vagyok gyöngéd érzéseimmel. Micsoda gyöngye jellem az enyém. Sírdoogálva írok, de míg Prater kutyámat siratom, egyre az motoszka! fejeimben, hogy könnyeim jószívúségemről fognak regélni naplóm olvasóinak. Mindig vissza akartam helyezni régi jo-gaiba szegény állapotot, de a jószándék csak egy darab cu-korban s egy futólagos cirógatásban merült ki.

Látni kellett volna, milyen boldogan csóválta ilyenkor kurtára csonkított farkát, gyorsan, gyorsan, mindig gyorsabban, hogy a végén úgy látszott, karikákat ír le a le-vegőben.

Még mindég él a szerencsétlen. Azt hittem, már ki-múlt, mert előbb nem láttam a szobájában, pedig ott volt, csak elrejtőzött valami láda vagy kád mögött, mint kö-lyökkorában szokta, Bécsben. Én már azt gondoltam, el is vitték, csak nekem nem merik megmondani... De ma este vagy holnap bizonyosan megtörténik.

Tony Robert-Floury sirva talált. Írtam neki, tanácsot kértem valami sokszorosítási ügyben s ő maga jött el. úgy látszik, nem írtam alá valami papírost, melyet alá kellett volna írnom s mely megakadályozta volna, hogy engedély nélkül is sokszorosítsák a festményemet. Lehet, hogy most majd perre fog kerülni a sor. Én azonban olyan büszke vagyok a sok engedélykérésre, hogy még annak is fogok örvendni, ha beperelnek.

Június 6., — péntek. — A követségi estély, erősen foglalkoztat, félek, nehogy közbejőjjön valami és megza-

varja. Mindig inkább, a rosszat várom. Még pedig minden jól indult, de biztosra veszem, hogy közibe fog jönni valami. Én nagyon is régóta készülök rá.

A Salonban voltunk. A kitüntetett képeket akartam látni. Épen a második éremmel jutalmazott művek előtt álltunk, mikor Tony Robert-Fleury arra jött és megkérdeztem, vajon mit szólna, ha ilyen s ezekhez hasonló vásznakat mutatnék fel.

— Reményilem, őrizkedni fog tőle, — felelte komolyan.

— És a nekik ítelt második érem?

— Eh, ez a fiú itt például már évek és éveek óta kiállít, lehetetlen volt mellőzni ... és aztán ...

Istenem, ez a rengeteg középszerű munka! Szomorú!

Ráadásul ezek a kitüntetett képek még csak nem is eredetiek, vagy szokatlanok, újszerűek, ah, nem; egészen közönséges, lapos, mindennapi képek, de van közöttük teljesen rossz is. A többi? . . . Általában az egész ezidei kiállítás igen gyenge.

Június 7., — szombat. — Csöndes készülődés a ma esti ünnepségre.

Leírom, milyen a ruhám. Fehér mousseline de sóiéből készült. A derekát két elől-hátul keresztezett és a vállon összecsomózott kendőszerű rész alkotja. Ugyancsak kendőből alakított a rövid ruhaujj is, valamint a szoknyának bokáig érő elülső része, mely oly szépen sikerült, olyan festői redőzetű, hogy már nem is lehetne szebb. A szoknya maga két egymást borító, bőven húzott szövetrészből készült; az alsó a földet éri, a felső része valamivel rövidebb. Az öltözetet széles, nehézselyem öv egészíti ki, — Hajamba sem ékszert, sem virágot nem teszek és á la Psyche fogom feltűzni. Sírna fehér cipő lesz a lábamon. A ruhám olyan egyszerű és olyan habos, hogy képzelni sem lehetne bajosabbat. Nagyon szeretném, ha szép lennék. Anyámnak nehéz feketeselyem ruhája van gyöngydíszsel és igen hosszú uszályal és gyémánt-ékszert fog viselni.

Június 8., — vasárnap. — Olyan csinos voltam, mint

még soha. A ruhám közt eltűnést keltett és az arcom olyan üde volt, mint nizzai vagy római éveim idejében.

Akik mindennap látnak, nyitva feledték a szájukat.

Nagyon nyugodt, jóhangulatban voltam. Sok ismerősre akadunk. Én Gavini karját fogadtam el, aki nagyon jól festett számos érdemrendjével. Bemutatta Metiabrea olasz minisztert, kivel művészetekről beszélgettem; aztán Lesseps Ferdinánd magyarázott jó hosszan valamit a gyermek és dajkakérdésről, meg a Suezi csatornáról,

A jelen volt követeket, követségi titkárokat és a, többi férfit mind mellőztem az érdemrenddel díszített aggastyánok kedvéért.

Később, mikor már eleget áldoztam az érdemeknek, a társaság művésztárgjaival kezdtem foglalkozni. Mind bemutatatták magukat, mert igen kíváncsiak voltak reám. Csakhogy olyan szép voltam és olyan keresett csinossággal öltözködtem fel, hogy bizonyosan meg lesznek győződve róla, hogy nem magam festem a képímet. A festők közül Seremetiev és Lehmann, a kedves, tehetséges öreg ur voltak jelen, aztán méff Edelfeídt, a jónevű finn festő, aki szép ember, de elég közönséges,

Szóval minden jól ment. Az a fő, hogy szép legyen az ember. Ez a titka mindennek.

Június 10.. — kedd. Istenem, milyen érdekes az utca! Az a sok különböző arc és különböző arckifejezés és a lehetőség, hogy az ember mások lelkében próbáljon bűvárkodni.

És tudni, hogy megörökíthetjük őket, megragadhatjuk életük valamelyik pillanatát! Minduntalan megfestik a római gladiátorok küzdelmeit, amit egyikünk sem látott, — párisi modellek után. Miért ne festhetnök le egyszer a párisi élet harcosait, a párisi csöcseléssel, amelyik itt nvüzsög körülöttünk? Öt-hat század múlva ebből is antik kép lesz és a hülyék álmélkodhatnak rajta és bámulhatják, ahogy akarják.

Június 14., szombat. — Anyám estélye. Rengeteg ember. Szörnyen elegáns vagyok. XIV. Lajos korabeli

ruhát csináltattam szürke tafotából, fehér mousseline de soie mellénykével.

Sévrésben voltam, de mert sietnem kellett hazafelé, mindjárt a modelt is magammal vittem. Sajnos, egy model sohasem lehet igazi parasztleány és okosabban tettem volna, ha mosogatóleányunkat vittem volna inkább kiegészítőnek. Ez az Armandme nem erre a szerepre való; hiába, megérik rajta, hogy táncosnő volt az Eden-színházban.

Épen én, aki annyira ügyelek festés közben alakjaim jellemére, épen én követtem volna el azt a baklövést, hogy egy kis kifutót öltöztetek parasztruhába. Hatalmas, nagy darab paraszti leányra van szükségem, aki a hőség-től elbágyadtan álmodozik a fa árnyékában. Olyannak kell lennie, hogy a legelső jövő-menő falusi ember ráismerjen.

Armandine ideálisan ostoba leány. Beszéltem.

Ha a butaság nem olyan természetű, hogy bosszanthatja, akkor mulatni lehet rajta. Jóindulatú kíváncsisággal szoktam hallgatni ... no és mennyire belelátok az erkölcsökbe! ... A hallottakat aztán kiegészítem a magam észrevételeivel, amelyek nagyon találók szoktak lenni, ha megengedik.

Június 16., — hétfő, — Machbetet néztük meg Sarah Bernhardt-val. (Richepin fordításban). Gaviniék voltak velünk.

Olyan ritkán megyek színházba, hogy ha már ott vagyok, élvezem is, bár a színészek szavaló modora nagyon sérti művészi érzékemet. Milyen élvezetet tudott volna nyújtani ez a darab, ha természetes hangon adják elő. Oh ez a szavalás!

Marais (Machbeth) jó volt olykor, de többízben olyan színpadi hangba csapott át, hogy az rettenetes. Sarah bámulatraméltó volt, mint mindig, kár, hogy régi aranycsengésű hangja megkopott már.

Június 17., — kedd. — Jaj, hogy untat a képem!!! és mind a két kéz hátra van még! Igazán nem érdekel már sem a virágzó almafa, sem az ibolya. És ez az álmo-

dozó parasztlány! Az egy méteres vászon épen elég nagy lett volna és én természetes nagyságban fogtam hozzá; én szerencsétlen! Három hónapom kárbaveszett! ...

Június 18., — szerda, — Még mindig Sévres. Minden nap lázam van, aggasztó. Sehogysem tudok meghízni, pedig hat-hét pohár kecsketejet iszom egy nap,

Június 20., — péntek. — Levelet kaptam Algírból, a műépítészről. Az én levelem aljára három fő volt rajzolva; mindenkinek érem lógott a nyakán. Az én nyakamban az első, a műépítészen a második, Jules nyakában pedig a díszérem ékeskedett, a jövő évre. Megküldtem a Meeting fényképét is. Emil Bastien azt írja, hogy megmutatta testvérbátyjának, aki igen örvendett, hogy most már el tudja képzelni, milyen az a festmény, melyről annyit beszélnek.

— De ostobák azok odafent, hogy nem tüntették ki ezt a képeit! Én nagyon jónak találom! — mondta. Szeretne írni nekem, de nem bír, mert még mindig sokat szenved. Fájdalmai dacára is haza akar jönni mához egy Hétre. Megbízta öccsét, tolmácsolja az ő üdvözetét is és köszönje meg helyette a hímzést, amelyet küldtem.

Egy évvel ezelőtt még táncoltam volna örömben: szeretne írni nekem. Most már meglehetősen hidegen hagy; csak úgy . . . visszafelé élvezem.

A levél alján az én fejem ékeskedik, díszéremmel a nyakamban s alatta e felírás: 1886.

Biztosan jól esett neki, hogy annyira igyekeztem vizsgáltni fivérért. Először komoly hangon írtam, „erősítő szavakkal” raktam tele levelemet, aztán tréfálkozásba captam át, amint már rendes szokásom,

Június 25., — szerda. — Olvassák át 1875-ről, 1876-ról és 1877-ről szóló följegyzéseimet. Folytonosan panaszkodom bennük és magam sem tudom, miről; csupa névtelen sóvárgás szól belőlük, valami meghatározhatatlan után. Minden este kétségbeesett kínokat állottam ki és agyongyötörtem magam, hogy mi legyen belőlem. Menjek

Olaszországba? maradjak Parisban? fessek? menjek férjhez? mit csináljak? Ha Olaszországba megyek, Parisban nem lehetek és úgy szerettem volna egyszerre mindenütt lehetni!! Mennyi rengeteg erő és akarat lakott bennem!!

Ha férfinak születek, meghódítottam volna Európát, de leány létemre nem tehettem mást. mint hogy túlzott felkiáltásokban törjek ki és excentrikus ostobaságokra pazaroljam erőimet. Nyomorúság!

Vannak pillanatok, mikor az ember együgyű módon elhiszi magáról, hogy mindenre képes: „Szobrot faragnék, írnék, muzsikálnék, ha időm lenne!”

Tűz emésztett — és a halál könyörtelenül mögöttem ólálkodott, akár kínoztak betölthetetlen vágyak, akár nem.

De ha senki nem vagyok, ha nincs megírva, hogy szabad valakivé lennem, miért álmodtam égetőre álmokat, mióta eszmélek? Mire való volt őrült vágyakozásom dicsőség és nagyság után már akkor, mikor még csak gatzdagság és rang alakjában bírtam felfogni?

Miért, hogy attól a pillanattól kezdve, mikor először tudtam két gondolatot végiggondolni egymás után, négy esztendő korom óta, mindig nagy, fenséges, elérhetetlen dolgokon, mindig dicsőségen jártattam eszem? Mi mindennek el nem képzeltem magam gyermekésszel! . . . Legelőször táncosnő voltam, híres táncosnő, kit egész Pétervár ünnepelt. Minden este kivágott ruhát adattam magamra, virágot tétettem fejemre, aztán táncoltam, nagyon komolyan táncoltam a fogadóteremben és megkívántam, hogy a háznép végignézze. — Aztán a világ legelső énekesnője lettem. Énekeltem és hárfát pengettem és diadalmenetben hordoztak körül, nem tudom kik és nem tudom, hol, merre. Később szónoklatom erejével lelkesítettem fel a tömegeket. Az orosz cár feleségül vett, hogy trónján maradhasson. Közvetlen érintkezésben éltem népemmel, beszédeket tartottam, kifejtettem politikáimat, lelkesedtem és lelkesítettem, míg uralkodó és alattvalók könnyekben törtek ki.

És szerettem! Az imádott férfi megcsalt, elárult. Ha nem árult el, valami szerencsétlenség érte, legtöbbször a lóról zuhant le s mindig épen a legjobb, a legalkalma-

sabb pillanatban, mikor kezdtem érezni, hogy már nem szeretem, Másik felé fordult hát a szívem, de mindig nagyon jól, mindig erkölcsi törvényeknek megfelelően intéztem el az ügyeimet, mert hiszen férjem hol meghalt, hol elhagyott, engem gáncs tehát soha nem érhetett. Ha meghaltak, megvigasztalódtam, de ha megcsalt valamelyik, olyan kétségbeesés és utálat fogott el, hogy magam haltam bele.

Mindig, mindenütt, minden téren, minden érzésemben és minden emberi törekvésemben nagyabbról álmodtam, mint természetes. Álmaim nem teljesezhetnek, legjobb megoldás, ha meghalok ...

Miért nem nyert festményem érmet?

Az az érem! . . . Biztosan azt gondolták, hogy valaki segített nekem. Megtörtént már, hogy olyan festőnőket tüntettek ki éremmel, akik mással csináltatták meg a képüket s hogy egyszer kitüntetést kaptak, a lehető leglaposabb, legsilányabb mázolóssal álltak elő következő évben.

Persze, én, aki fiatal, szép és elegáns vagyok s akiről annyit beszélnek az újságokban! Az emberek mind egyformák Breslau például; ... azt mondta a modelemnek, hogy sokkal többre mennék, ha kevesebbet járnék bálba. Ezek mind azt gondolják, hogy minden áldott este mulatok és táncolok valahol. Milyen csalóka a látszat! De föltételezni rólam, hogy nem magam festettem meg a képeimet, az már mégis túlságos merészség! Igaz, hogy hangosan nem mondták ki, dehogyl! Isten őrizz!! Tony Robert-Fleury bevallotta, hogy ő maga is végtelenül meg volt lepve, mert valahányszor a *Meeting* szöbakerült a juryben, mindig azt hallotta: *nagyon jó, nagyon érdekes munka*. Nem is álmodta volna, hogy nem tüntetik ki

— Várhattam volna egyebet, mikor így nyilatkoztak róla? — panaszkolt.

Biztosan ez hát a baj.

Június 27., — péntek. — Abban a pillanatban, hogy el akartunk hajtani a Boisba, mintha csak a földből nőtt volna ki, ott termett a műépítész a kocsink mellett. Ma reggel érkeztek s csak azt akarta újságolni hogy Jules kissé jobban van, elég jól bírta ki az átkelést, szobáját azonban

sajnos, nem hagyhatja el. Nagyon szeretné pedig elmondani nekem, hogy festményem mindenkinek nagyon megtetszett Algírban, akinek megmutatta a fényképet.

— Majd mi fogjuk fölkeresni holnap, — indítványozta édesanyám.

— Igazán nem szerezhethének neki nagyobb örömet. Azt mondta a festményről ... de nem, sokkal jobb lesz, ha tőle magától hallja meg.

Június 28., — szombat. — És elmentünk a Rue Legendre-ba . . . Felkelt, hogy ne fekvé fogadjon és tett néhány lépést a szobában; úgy látszott, mintha restelné, hogy ennyire megváltozott.

Nagyon megváltozott, oh rettenetesen megváltozott! — de nem hiszem, hogy a gyomrának volna baja. Nem vagyok orvos, de nem úgy nézem.

Annyira megváltozott, hogy mindössze ennyit tudtam mondani: — Csakhogy újra köztünk van hát. — Azonnal fölmelegedett és mindjárt olyan nagyon jó, kedves és olyan igazi jóbarát tudott lenni. Kérdezősködött a munkáim után és egyre biztatott, ne törődjem az éremmel, hiszen olyan szép sikerem volt.

Még a betegségén is nevetett szegény, mert azt mondta neki, hogy épen kapóra jött már úgysis kezdett pocakosodni. — Az építész sugárzott örömeiben, hogy ilyen élénk és vidám a bátyja. Mindjobban belemelegedtem és fecsegttem mindenről, ami csak eszembe jutott, ő meg udvarolt, bókokat mondott és megdicsért minden rajtalmelvet, ruhámtól kezdve napernyőm csokráig. Lábtól ültem mellette a pamlagon . . . ő kérte . . . Szegény megvékonyodott lábszár , . . Szeme nagyobb lett és olyan áthatón tud nézni; haja hosszú, zilált.

Nagyon érdekes így s mert olyan szépen kért, máskor is elmegyek hozzá.

Az építész, mikor lekísért minket, szintén könyörgött, „Olyan boldog Jules, hogy eljött; olyan nagyon örvend, ha láthatja. Mondhatom, igen sokat tart Mária kisasszony tehetségéről.”

Igen, ha ilyen egyszerűen, természetesen fogadnak máskor is el fogok jönni.

Nagyon nyugodt, nagyon gyöngéd érzés ébredt iránta bennem és büszke vagyok erre az érzésre, mint új erőmre; olyan, mint az anyai szeretet. El fog pusztulni szegény, ... egészen biztos,

Június 30., — hétfő. — Erőszakkal kellett visszatartanom magamm hogy össze ne hasogassam vásznamat. Egy foltocskája sincs, amellyel még lennek elégedve.

És az egyik kéz még hátra van! s ha ezzel is megleszek, annyi mindent kell még javítanom!! A pokolba ezzel a képpel!

Három hónapi munka, három hónapi munka!

Teleszedtem egy kosarat eperrel. Olyan szép volt, hogy nem is képzelik. Magam szakítottam, magam válogattam minden szemjét, még zöldet is szedtem közé a szín kedvéért.

Aztán leveleket közé . . . Gyönyörű gyümölcs volt és művész keze válogatta, rendezte, mindazzal a gonddal és gyermekes kacérsággal, melyet az emberből a szokatlan munka vált ki.

Egy szép, nagy ág érett ribiszkét mellé.

Magam vittem végig Sèvres utcáin és térdemen tartottam kosaramat a levonaton is. Arra is volt gondom, hogy meg-megemelgessem olykor, nehogy a nagy Hőség és saját melegem megfonnyássa csodaszép epremet, amelyben nem akadt egyetlen törődött vagy hibás szem sem,

Rosalie nevetett: — Ha az otthoniak látnák a kisaszszonyt!

El sem hinnék!

— A képei miatt érdemli; — nem maga-magáért; ő nem érdemel semmit. A képei ellenben minden kitüntetést megérdemelnek . . . Akkor hat a képe fogja az epret megenni?

Július 1., — kedd. Még mindig az az utálatos Sèvres! De ma már korán jöttem Haza, öt órakor, — úgy-ahotgy mégis elkészült mar.

Halálosan szomorú vagyok, minden rosszul megy. Úgy kellene most egy magasabb hatalom, hogy aki közbe-szóljon! Nem hiszek Istenben, de számítok rá.

Még eddig mindig jött valami öröm a nagy nyomorúságok napjai után, mely visszaadjon az életnek.

Uram Istenem, miért engeded, hogy pörbe szálljak veled, mikor úgy szeretnék gondolkozás nélkül hinni tudni?!

Hiszek vagy nem hiszek? Ha egyszer okoskodom, akkor nem hihetek. Mégis a nagy szenvedések vagy nagy örömek óráiban lelkem legmélyének legelső gondolata ahhoz az Istenhez száll, ki olyan kegyetlen hozzám.

Július 2., — szerda. — Meglátogattuk Jules Bastient de ezúttal a műtermében. Úgy látszik, igazan jobban van. Édesanyja megjött. Sokkal kellemesebb, mint az arcképen; hatvan éves. de legföljebb negyvenöt-ötven évesnek gondolná az ember. Elég szép szőke haja van, alig kezd őszülni még es igen kedvesen tud mosolyogni. Nagyon rokonszenves asszony és csinos is fekete-fehér ruhájában. Igen szép hímzéseket készít, melyeknek mintáját saját maga találja ki.

Bastien-Lepagenak is szétáll kissé a két felső foga, mint nekem,

Július 3.. — csütörtök. — Reggel hét órakor Potain-nél voltam. Megvizsgált, elég felületesen s azt tanácsolta, utazzam Eaux-Bonnes-ba. Később majd meglátjuk. Nálam van a levele, melyet fürdőbeli kartársának írt; felbon-tottam.

Azt írja benne, hogy a jobb tüdőcsúcsban üregesedés van és hogy én vagyok a világ legfegyelmetlenebb és leg-gondtalanabb betege.

Innét, hogy nem volt még nyolc óra sem, elmentem a Rue de l'Echiquier-be és felkerestem az én kis doktoromat. úgy látszik, komoly fiú; láthatóan kellemetlenül érintette az állapotom és nagyon kért, keressem fel a tudományok valamelyik fölszentelt papját, Bouchard-t vagy Grancher-t.

Nem akartam hallani róla, hát inkább megígérte, hogy vélem jön, csak menjek el. Jó, megígértem.

Potain azt mondja, voltam már egyszer sokkal rosszabbul is és minden várakozáson felül javult az állapotom. Most ugyanígy vagyok, de reményli, nem lesz baj belőle.

Nagyon rosszul kell lennem, ha Potain ilyen optimista hangon beszél.

A kis B. . . nek más a véleménye; azt magyarázta: hogy igaz, voltam már betegebb is, de két év előtti bajom mostani állapotomtól független, heves, lefolyású betegség volt. Attól tartottak, nehogy meggyorsítsa tüdőbajom kifejlődését. Nem következett be s innét volt az állítólagos nem remélt, nagy javulás. Most azonban régi tüdőbajom kezd súlyosodni... Szóval mindenáron el akác cipelni Grancherhez.

Elmegyek.

Mit akarsz, szegény tüdőbeteg?

Nem tréfa.

És sehol semmi jó, ami vigasztaljon!

Július 4., — péntek. — Sévres-i képmet meghozták, itt van a műt érmemben. — *Április* lehet a neve. — Mindegy, akármi, csak ne lenne ez az *Április* olyan kegyetlenül rossz!!!

Túlságosan élénkzöld a háttér és mégis piszkos színű.

A leány sem az, akinek akartam,

Itt van, bevégeztem, de nem adja vissza azt a hangulatot, melyet ki kellett volna fejeznie; távolról sem. — Több mint három hónapom veszett kárba!

Július 5., — szombat. — Van egy aranyos szürke vásonruhám, úgy van varrva simán, dísz nélkül, mint egy festőzubzony, csak épen hogy csipke van a nyaka körül és az ujján. Kalapom is végtelenül bájos, nagy bogba összefogott régi csipke díszíti; kitűnően áll. Olyan csinos voltam, hogy roppant kedvem lett volna elmenni a Rue Legendrebe megmutatni magam, dehát miért? Túlságosan gyakran lenne. — Oda csak jópajtként, vagy tisztelőként mehet az ember. hiszen olyan nagyon beteg szegény.

Mégis elmentünk. Édesanyja boldogan fogadott, megveregette a vállamat s megdicsérte a hajamat, hogy milyen nagyon szép ... Az építéssel nem lehet beszélni, mintha nem járna a földön, mióta emlékművén dolgozik. A nagy festő jobban érzi magát.

Előttünk költötte el levesét. Anyja szaladgált, minden

szükségest előhozott, mindennel kiszolgálta, hogy a szolgának ne kelljen bejönnie, de ő egész rendjénvalónak találta, hogy körülötte forogjon minden, hidegvérrel fogadta szolgálatainkat és eszébe sem jutott, hogy csodálkozzék. Beszélgetés közben szóba jött, hogy ha megnyiratkoznék, mindjárt jobb színben volna és anyám elmondta, hogy fiának gyermekkorában mindig sajátkezűleg vágta le a haját és nagyapámnak is betegsége idején. — Akarja, hogy levágjam? Az én kezem mindig szerencsét hoz, — mondta neki.

Nevettünk, de Bastien azonnal elfogadta az ajánlatot. Édesanyja fesülőköpenyt kerített s anyám hozzálátott a nagy művelethez, be is végezte emberül.

Én is akartam segíteni, de megbosszantott a haszontalan, mire bosszúból Sámson és Delilát kezdtem idézni neki. Ez lesz jövődő festményem tárgya.

Nevetni kegyeskedett.

A siker felbátorította az építész és felajánlotta bátyjának, hogy a szakállát is körülnyesi. Ájtatos lassúsággal fogott hozzá s a keze úgy meg-megremegett közben.

Egészen megváltozott az arca, eltűnt róla az a nagyon beteges, szomorú kifejezés. Édes anyja fel-felkiáltott örömeiben: — Újra látom a fiamat, az én kedves kis fiamat, mint gyermekkorában, régen!

Olyan egyszerű, derék, jó asszony és úgy imádja hires emberré vált gyermekét.

Nagyon derék emberek.

Július 14-, — hétfő. — Megkezdtem kúrát, meglátom, vajon meggyógyít-e. Egyelőre megnyugtató legalább.

Festményem is kezd kissé kialakulni.

Milyen érdekes a Boulevard de Batignoles és az Avenue Wagram közönsége!

Meg szokták figyelni az utcát a járókelőkkel?

Csak egyetlen padon mennyi regény, mennyi dráma! A társadalom szerencsétlen lecsúszó fia, ki egyik karját a pad támláján, másikat ölében nyugtatja és réveteg tekintettel bámul a semmiségbe. Asszonyok, karjukon apró gyermekekkel, a nép agyonhajszolt szegény asszonyai, — a víg kis boltosinas, aki valami boulevard-lapot olvas, az alvó munkásember, a kopott philosophus, meg a pipázó szegény

ördög. Vagy talán én látok túlságosan sokat ... De nem, figyelek meg esté öt és hat között.

Minid ott vannak, mind, mind!

Azt hiszem, megtaláltam,

Igen, igen, megtaláltam. Lehet, hogy nem fogom megfesteni de megtaláltam és most nyugtom van. tőle. Fállábon tudnék ugrálni örömben.

Olyan különböző pillanatok vannak az ember életében! Néha igazán minden üres, néha . . . Most megint mindent szeretek, mindent, ami körülvesz.

Az életnek új áramlata ömlött végig rajtam!

Pedig hát semmi olyan nem történt, ami örömet nyújthatna-

Eh, mindegy; bajaimnak is meg fogom találni kedves és víg oldalát. Teljes boldogságra voltam teremtve, de ...

Pourquoi, dans ton oeuvre céleste,

Tants d'éléments si peu d'accord? . .

Július 15., — kedd- — Egy régi tervem elevenedik fel bennem mindannyiszor, valahányszor az útszéli padok közönségét látom. Végtelen gazdag kincsesbánya lehetne.

Mindig jobb olyan jelenetet festeni, melynek szereplői nem mozognak. Ne értsük félre, nem vagyok ellensége a mozgásnak, de heves mozgású jelenetben igazán nem találhat gyönyörűséget a¹ kényes ízlésű néző. Az embert kellemetlenül érinti (még ha nem ad is róla számot magának) az az ütésre felemelt kéz, amely sohasem csap le, az a rohanó láb, mely mindig ugyanazon a helyen marad. Vannak nagyon élénk hatású jelenetek, melyekben minden elevenségük mellett is el lehet képzelni pár pillanatnyi *mozdulatlanságot* és ennyi épen elég a tökéletes művészi élvezetethez.

Mindig jobb, ha egy nagy, mozgalmas eseményből azt a pillanatot választjuk ki, mely közvetlenül a főmozdulat után következik; sohasem azt amelyik megelőzi, Bastien-Lepage Jeanne d'Arc-ja szózatot hall, fellöki rokkáját, a hang felé siet s egy fa tövében hirtelen megáll. Néznek meg most egy másik, mozgalmas jelenetet, melyben a szereplők fölemelt kézzel épen *tesznek valamit*; lehet, hogy

nagyon jó, hatásos munka, de sohasem nyújthat teljes élvezetet.

Hasonlítsák össze vele a híres versaillesi jelenetet. A császár kiosztja a győzelmi zászlókat.

Mindenki ágaskodik, levegőben a kezek, és mégis igen kellemes hatású kép, mert ez a sok kéz mind vár valamire és mert ez a várakozás okvetlenül átragad a jelenet izgató, lelkesítő hatása alatt a nézőre is, aki önkéntelenül osztozódik a szereplők lelkesedésében és türelmetlenségében, A művész szerencsés ötlettel épen azt a mozzanatát örökítette meg a nagyon mozgalmas jelenetnek, melyben a *pillanatnyi mozdulatlanság természetes*, mikor a nézőnek úgyszólván van ideje *nyugodtan megnézni* a képet, mert a mozdulatlanság nem zavarja műélvezetét.

Akár szobrászatban, akár festészetben, semmi sem múlhatja felül azoknak a jeleneteknek a fenségét, amelyek teljes nyugalmat ábrázolnak.

Közepes tehetségű festő egészen kifogástalanul festheti a mozgalmas jeleneteket, de az igazi nyugalmat nem képes kifejezni.

Nézzék meg Millet vásznait és hasonlítsák össze bármelyik cselekvő tárgyú festménnyel-

Figyeljék meg Michel Angelo *Mózesét*. Mozdulatlan, de él. Nézzék meg a *Gondolkozót*; nem mozog, nem beszél, mert nem akar; beletemetkezett gondolataiba, *de él*.

Bastien-Lepage *Pas méche-ét* nézni és hallgatni látszik, de bármelyik pillanatban megszólalhat, mert él. A *Kaszálás* férfialakja arcára borított kalapja alatt alszik, de él. Az ülő asszonyalak mozdulatlanul álmodozik, de érezni rajta, hogy él.

A tudatlanok és az ostobák azt hiszik, hogy nyugalmas jelenetet ábrázoló képet *könnyebb* festeni. Oh, fajankók!

Ha valaha meghalok, ámulatomba fogok belehalni, hogy milyen végtelenül buta az emberi nem.

Harminc év óta gyönyörű dolgokat írnak Oroszországban.

Tolsioj gróf *Háború és békéjét* olvasom s úgy meglepett, hogy hangosan felkiáltottam: — Épen mint Zola!

Igaz, a *Revue des Deux-Mondes* épen ma közöl egy Tolstoj-tanulmányt és orosz szívem ugrál a gyönyörűségtől. Voglié francia követségi titkár tollából való, aki sokáig tanulmányozta az orosz erkölcsöket és irodalmat és aki már több beható és figyelemreméltó cikket közölt az én nagy, csodálatraméltó nemzetemről.

És te, nyomorult! te inkább Franciaországban élsz, inkább vagy *idegen* az idegenben, semhogy otthon munkálkodj!?

Ha annyira szereted a te szép, nagy, dicsőséges orosz hazádat, menj haza és tudj dolgozni érte.

Hiszen én is nemzetem dicsőségén dolgozom, ha nem is vagyok akkora lángelme, mint Tolstoj! . . .

Ha nem kötne ide a művészetem, *mennék! Becsületszavamra, mennék!* De munkám annyira leköti minden képességemet, hogy ami azontúl marad belőlem, semmi komoly tetre nem való.

Július 21., — hétfő. — Több mint négy óra hosszat sé-táltam, azt az utcarészletet kerestem, mely legalkalmasabb lesz képem színteréül. A külső boulevard-t fogom megörökíteni, de még választanom kell, melyik részen, hol.

Mondanom sem kell, hogy egy utcai pad a külső boulevardokon egészen más jellegű, mint a Champs-Elysées-n, ahol legföljebb házmesterek, kis groomok, dadák és ficsurak ülnek rajta.

Ott több, amit tanulmányozni érdemes, több a lélek, több a dráma; onnét kerül elő legtöbb és legérdekesebb szereplője az élet színpadának.

Mennyi történet van mindjárt az utcai padok törzsalakja, a lecsúszott férfi mögött; egy-egy Shakespeare-dráma valamennyi.

És most egyszerre íme örült nyugtalanság lep meg, hátha bezárul előttem e váratlanul megnyílt, ismeretlen kincseshánya! Hátha nem fogok tudni dolgozni, hátha nem lesz időm, hogy merítsek belőle . . .

Ha azt, amit látok, nem fogom bírni majd művészi értékkel visszaadni a vásznamon, annak a jele, hogy csúfos

játékot üz belőlem az ég, hiszen nincs az az alkotó művészetre kirótt kinszenvedés, amelyet meg ne kellett volna már próbálnom . . . Uram!

Július 23., — szerda. — Képemet felvázoltam és összeszedtem a modelleket. Reggel öt óra óta szaladgálok a Villetteben és Batignolesban. Én kiválasztottam az emberimet, Rosalie pedig horogra kerítette őket.

Nem volt sem könnyű munka, sem kellemes.

Augusztus 1., — péntek. — Nem kell túlságosan komolyan venni érzékenykedő mondásaimat,

A bennem lakozó két *én* közül az egyik rendesen így biztatja a másikat:

— Próbálj már egyszer érezni te is! Mi lesz már? — A másik megpróbálja, ellágyul, de az első” a néző, a kritikus én, aki folytonosan lesben áll, azonnal rajtaüt és leterkolja.

Mindig így lesz?

Mi lesz a szerelemmel?

Azt hiszem, kizárt dolog az én esetemben, aki mikroszkóp alá fogom az embereket. Boldog többiek, kik csak azt látják meg, amit kell.

Akarnak hallani egy őszinte szót? Sem festő, sem szobrász, sem zenész, sem asszony, sem fiatal leány, sem barát nem vagyok. Én bennem mindig minden indulat megfigyeléssé, okoskodássá és boncolgatássá változik.

Nincs olyan tekintet, olyan arc, hang, alak, öröm vágy fájdalom, melyet azonnal meg ne mérnék, meg ne vizsgálnék, ne osztályoznék, fel ne jegyeznék s azzal, hogy kimondtam, vagy leírtam róla a véleményemet, el is intéztem mindörökre.

Augusztus 2., — szombat. — Kedd, szerda, csütörtök, péntek és szombat. Öt nap. Bevégeztem képemet. Egyszerre kezdtük Claire-rel, ugyanegy témán dolgoztunk és egyforma méretben is, 1.40X1.15 cm. vásznon. Elég tekintélyes nagyság úgy-e? Hugó egyik költeményéből vettük az eszmét. Fiatal leány ül a folyó partján és a víz fölött átkiabál

a túlsó parton álló legénykének. A háttérben egy major latszik.

Vajon jó-e? Nem nagyon valószínű. Kissé banális a téma is, az alakok beállítása is, de a gyorsaságra helyeztem a fősúlyt. Olyan érdekes, — az ember egyik pillanatban azt mondja magának: Milyen ügyesen feldolgozott jelenet! — aztán: Semmit sem ér az egész. — Majd megint; Nagyon jól sikerült; igazán hangulatos kis kép! — Claire meg nem készült el, az enyémről fogja befejezni.

Szeretném elzengeni most, mi minden az, amit az emberek közt csodálni és bámulni tudok:

Bámulom azokat az embereket, akik észrevételeket mernek tenni.

Bámulom azokat, kik mellém lopóznak, mikor dolgozom, hogy minden mellékgondolat vagy bosszantási szándék nélkül, csupán a nevetés kedvéért, meglökjék a könyökömet.

Nekem soha nem jutna eszembe* hogy így akarjak mutatni, ha a varró Angelikát látom. Ellenkezőleg, holmi tisztelt-félt érzek a munkája iránt.

De hogy, merik megtermi? ... Érthetetlen,

Mennyi minden van még, én édes Istenem, amin ámulnom kell!

Nemcsak én, majdnem mindenik vérbeli művész, minden komolyan dolgozó ember így van vele.

Bámulom azokat az embereket, akik hatalmas étvágy, gyal falatozzák a véresen sült, faggyús birkahúst.

Bámulom a boldogokat, akik gondtalanul kanalazzák fel a málnát és nem jut eszükbe, hogy az apró pondrókkal törődjenek.

Én minden szemet külön megforgatok, úgy hogy nagyobb a vesződés, mint az élvezet.

Bámulom azokat is, akik minden vagdalt ételt és töltelekfélét meg tudnak enni, azt is, amiről nem tudják, miből lehet.

Bámulom . . . helyesebben irigylem az *egyszerű, egészséges* természeteket, azokat, akik olyanok, mint minden emberfia ... ez az igazság.

Augusztus 7., 8., 9., — csütörtök, péntek, szombat. —

A Rue Legendre-ban jártak a hölgyek. Egy hütőmedencét vittük át. Olyat kívánt magának, amelyet az ágya mellé lehessen állítani.

Csakhogy aztán nehogy azt gondolja, hogy valami szép festmény reményében becézgetjük.

Képemnek kész a vázlata, de nem vagyok dolgozó hangulatban.

Napjában többször is le kell dűlnöm, hogy kipihentem magam s valahányszor felkelek mindig elszédülök és pár pillanatra minden elsötétül előttem. Délután öt óraker olyan rosszul éreztem magam, hogy ott kellett hagynom állványomat és kisettem a Boisba.

Augusztus 11., — hétfő. — Öt óraker reggel indultaim útnak, mert vázlatot akartam készíteni, de annyian jártak már az utcán, hogy dühösen felhagytam tervemmel. Húszan is körülállták a kocsi.

Délután újra beszaladgáltam az utcákat, de egyetlen olyan jelenetet sem találtam, melyet érdemes lett volna megragadni.

Megyek a Boisba.

Augusztus 12., — kedd. — Minden jel arra vall, hogy nagyon beteg vagyok. Vonszalom magam és küzdök ellene, de ma reggel már majdnem azon a ponton voltam[^] hogy föladom a harcot, nem csinállok semmit és lefekszem. Aztán hamarosan erőre kaptam megint egy kicsit» sőt ki is mentem a házból, hogy körülnézzek kissé képem kedvéért. Betegségem és foglalkozásom messze eltávolítanak a való élet-től; soha nem láttam még olyan tisztán, olyan természetföltti módon tisztán, mint most, hogy mit kellene tennem-

Minden legkisebb részlet elszomorító világossággal domborodik ki előttem.

Én, az idegen, a tudatlan, a még túlfiatal, én válogatom ki nagy íróknak írásaiból a rosszul szerkesztett mondatokat, hírneves költők műveiből az értelmetlen kitalálásokokat. Ha újság kerül kezembe, nem olvashatok három sort sein, hogy fel ne háborodjam. Nemcsak azért, mert ponyola franciasággal van megírva, de a gondolatok miatt...

Sehol egy őszinte szó! Mindenütt megalkuvás, vesztegetés?

Sehol jóhiszeműség, sehol őszinteség!

Tiszteletreméltó férfiak hazudoznak, vagy olyan ostobaságot mondanak, melyet maguk sem hihetnek el s mind-ezt a pártszellem kedvéért.

Undorító.

Bastiennél voltunk; még mindig fekszik, de arca nyugodt» a szeme tiszta. Gyönyörű szürke szeme van, melynek szépségét azonban közönséges szemek nem veszik észre.

Értik amit mondok? Olyan szem, mely *Jeanne d'Arcot* meg tudta látni! — Majd beszélünk róla még.

Panaszkodik, hogy nem értették ... és én vigasztalom, hogy mindenki megértette, akiben van ész és lélek és hogy amit a *Jeanne d'Arcról* gondol az ember, azt lehetetlen neki szemébe megmondani.

Augusztus 16., — szombat. — Ma volt első napja, hogy becsületesen dolgoztam a kocsiban, de úgy megmerevedett a hátam, hogy hazaérve zuhany alá álltam és ledörzsöltetem magamat.

De milyen jó volt utána. A műépítész reggel felállította vásznamat. Bátyja jobban van, kint volt a Boisban, karosszékben vitték le és fel a lépcsőn. Félixről hallottam, aki téjért jött négy órákor.

Egy hét óta kecsketejet iszik, a mi kecskénk tejéi; képzelhetik örömlüket. De nem ez a fő öröm, odáig megy a barátságban, hogy soronkívül is kegyeskedik érte küldeni, ha megkívánja. Így van jól.

Jobban van, — most hát nemsokára el fogjuk veszteni őt» igen, mihelyt vége lesz a nyárnak. Hogyan látogassunk meg valakit, hogyan nézzünk a szemébe, mikor tudjuk, hogy elköltözik!

Ne túlozzunk.

A Boisban volt, de karosszékben vitték, aztán újra lefeküdt.

Nem azt jelenti, hogy kijár.

Augusztus 19., — kedd. — úgy tönkre vagyok téve, hogy alig bírtam egy könnyű, bő vászon ruhát magamra venni, hogy elmehessek Bastienhez. Édes anyja szemrehá-

nyással fogadott. Három napig, három egész napig nem néztem feljűk! Rettenetes. A szobában Emile panaszkodott; — Hogyhogy, már vége? Már nincs barátság? — Csak nem fog elhagyni? — kérdezte *ő maga is*. — Nem volna szép. Szerénységem tiltja, hogy elismételjem mindazt a sok kedves szemrehányást, mellyel elhalmozott és hogy hány-szor elismételte, hogy sohasem jöhetnek elég gyakran.

Augusztus 21., — csütörtök. — Egész nap ödöngök és nem dolgozom máskor, csak reggel öttől hétig a kocsiban.

Lefényképeztettem az utcának azt a részét, melyet festek, hogy a kövezet vonalait el ne hibázzam.

Reggel hét órakor történt a nagy esemény. Az építész már hat órakor itt volt; együtt indultunk, én, Rosalie, az építész, Coco és a fényképész.

Nem mintha szükséges volna, hogy a műépítész is jelen legyen, de így vígabb; szeretem, ha van egy kis táborkar körülöttem.

Augusztus 22., — péntek, — Vége, menthetetlen!

Baude mondta ma este anyámnak. Ketten voltak nálunk a műépítésszel.

Baude legjobb barátja; még Algírból is irt neki.

Azt a hosszú levelet, melyet én is olvastam.

Tehát vége.

Lehetséges?

Még nem tudok számot adni róla, milyen hatással van. rám a rettenetes hír.

Szokatlan lelkiállapot: látni egy férfit, aki a halállal van eljegyezve.

Augusztus 26., — kedd. — Még mindig a szomorú valóság körül rajzanak ijedt, révedező gondolataim. Első efajta eseménye életemnek, új izgalom, egy férfi, . . . egy nagy ember, művész, . . . akit . . .

Szegény halálraítélt.

Megmásíthatatlan valóság!

És mindennap újra és újra végiggondoltam, hogy meg fog halni? Iszonyú!

Már magamat is előkészítettem; vállam közé húzott
fővel várom a halálos csapást-

Nem ilyen volt-e egész életem?

Ha jön a vég, szilárdnak fog találni.

Végig gondolok mindent, fellázadok és elérzékenyedem.

Nem bírok két szót egymásután leírni.

Ne higgyék, hogy vigasztalan vagyok, csak teljesen be-
lebódultam és tanakodom, hogy mi lesz velünk?

Augusztus 30., — szombat. — Komoly dolog. Semmit
sem csinállok . . . Mióta sévresi képemet bevégeztem, sem-
mit sem dolgoztam még. Semmit, csak két kis nyomorult
faldísz.

Órák hosszat alszom, fényes nappal . . . Bevégeztem
ugyan egy kis tanulmányt a kocsiról, de csak neveléséges
apróság lett.

A vásznat felállították, minden készen, csak én hiány-
zom előle.

Ha mindent el mernék mondani! gyötrő félelmeimet!

Már szeptember, a csúnya idő nincsen messze.

A legkisebb meghülés ágyba dönthet, két hónapra is
. . . aztán a lábbadozás ideje . . .

És a festményem!! Mindent feláldoztam volna hát...

Ez az a pillanat, mikor hinni kellene az Istenben és
imádkozni kellene tudni.

Úgy félek, hogy megbetegszem. Ha valami gyulladás
találna közbejönni, amilyen gyenge állapotban vagyok, hat
hét alatt bevégezem.

Előbb-utóbb úgyis így lesz.

Beáll a hideg ... és én mégis dolgozni fogok a ké-
pemen . . . Ha nem festés közben, akkor séta közben is
megtörténhetik; hány ember van, aki nem fest és mégis
meghal ...

Elérkeztem hát minden szenvedésemnek végéhez! —
Aranyi hiábavaló törekvés, annyi vágy, annyi terv . . .
azért, hogy huszonnégy éves koromban, életemnek, dicső-
ségemnek küszöbén végem legyen!

Előre tudtam. Isten nem adhatta meg részrehajlás nél-
kül mindazt, ami szükséges lett volna életemhez a elszólít
inkább.

Szeptember 2., — szerda, — A *Figarónak* rajzolok, de órás megszakításokkal, mert pihennem kell .... kegyetlen láz gyötör . . . Már nem bírom. Soha nem voltam még ilyen beteg, de nem vallom be, kijárok a házból és dolgozom. Miért vallanám? Beteg vagyok, elég, úgysis tudják. Változtat-e rajta a sok beszéd? Mégis, kijárni?

Ez a betegség még a kijarást is megengedi azokban a pillanatokban, mikor jobban érzi magát az ember.

Szeptember 11., — csütörtök. — Kedden elkezdtem egy gyermekaktot. Még kép is lehet belőle, ha jól megy.

Az építész nálunk járt tegnap. Bátyja kérdezeti, miért hanyagoljuk el. Elébe mentünk hát a Boisba, de kissé későn érkeztünk, épen azalatt, míg szokott rövid sétáját végezte. Leültem a helyére. Látták volna mindhármuknak meglepetését, hogy ott találtak minket. Mindkét kezét elémnyújtotta s aztán hazafelé menet a mi kocsinkba szállt be, néném és édes anyja a másik kocsival jöttek. Kellemes volt.

Szeptember 13., — szombat, — Jóbarátok vagyunk, szeret minket; engem becsül és szeret. Érdeklí a sorsom. Azt mondta tegnap, hogy nagy kár, ha gyötöröm magam... ellenkezőleg, igen boldognak kellene lennem, mert soha még asszony nem ért el ilyen kevés idő alatt ekkora sikert.

— Mindenki ismeri, — mondta. — Ha valahol azt mondják: Baskircsev Mária, minden ember tudja már, ki az. Ezidei festménye igazi nagy sikert hozott, csakhogy magáinak' persze két Salon kellene egy évben, hogy gyorsabban, gyorsabban érjen célhoz.

Hiszen az természetes, az ember nagyravágó ...

Ma meg így szólott:

— Egy kocsiban láttak minket. Még szerencse, beteg vagyok, különben meggyanúsítanának, hogy én festettem meg a képét.

— Már mondták is, — szólalt meg a műépítész.

— De nem a lapok!

— Oh, nem!

Szeptember 17., — szerda. — Alig múlik nap, hogy

apám emléke ne kínozna. Hozzá kellett volna mennem és ápolnom kellett volna őt, Soha nem említette, hiszen épen olyan természetű volt, mint én vagyok, de biztosan fájdalmasan nélkülözött engem. Oh, hogy nem tettem meg!

Mióta Bastien-Lepage beteg és mi látogatjuk és dédelgetjük, mióta ezer apró gyöngédséggel igyekezőnk vidítani, azóta gyötörnek e gondolatok ...

Méltán gyötörhetnek.

Anyám esete más. Évek óta különválva éltek s csak öt éve találkoztak megint; de én, a leánya?

Isten meg fog büntetni. Istenem, hiszen ha meggondoljuk . . . a gyermeki hála csak akkor kötelező, ha a szülők is megtették kötelességüket gyermekük iránt.

Mindegy . . . nincs időm, hogy fejtegessem ezt a kérdést. — Bastien-Lepage az élő szemrehányás, — Isten büntetése és ha nem ismerem el az Istent? Nem tudom és mégis ... De a lelkiismeretem megvan és a lelkiismeretem nem hallgat el.

Nem lehet kimondani: — Nem hiszek Istenben. Attól függ, milyennek képzeljük Öt. Ha az az Isten élne, akit szeretünk s aki után a lelkünk vágyik, akkor egészen más lenne a világ.

Az az Isten nincsen, aki az esti imákat hallgatja s mégis minden este imádkozom, mert vajon tehetnék-e mást?

Si le ciel est désert, rions n'offensons personne;

Si quelqu'un nous entend, qu'il nous prenne en pitié.

Hogyan lehetne hinni? . . .

Bastien-Lepage nagyon rosszul van, a Boisban találkoztunk vele, eltorzult az arca a fájdalomtól .... Az orvosok meg körülötte. Végre elmentek s Bastien kijelentette, hogy két nap óta megbocsájthatatlanul elhanyagoltuk.

Szeptember 18., — csütörtök. — Juliant láttam. Hiányzott. Oly régen nem találkoztunk, hogy alig tudtunk mit beszélni egymással. Azt mondja, megnyugodtam, olyan vagyok, mint aki *célt ért*.

Bastien-Lepage egész családja megérkezett, anya és leányai gondoskodva veszik körül a nagy művészt s itt is

maradnak mind, míg bevégzi. Jó asszonyok, csak túlságosan sokat beszélnek.

Az a szörnyeteg Bastien-Lepage engem akar ápolni. Fejébe vette, hogy egy hónap alatt ki kell gyógyulnom köhögésemből Be-begombolja felöltömet s folyton takargat, hogy meg ne fázzam.

Megtörtént, hogy mikor a művész ágyban feküdt már, háziak és látogatók szokásuk szerint az ágy baloldala köré telepedték; egyedül én ültem le jobb oldalon. Egyszerre felém fordult, háttal a többieknek, kényelmesen elhelyezkedett s nagyon kedvesen, gyöngéd hangon, művészetekről kezdett beszélni velem.

Láthatóan barátságos érzéssel van hozzám és pedig önző barátsággal. Mikor megmondtam, hogy holnaptól kezdve újra munkához látok, felkiáltott:

Oh, ne még, ne még! Nem szabad, hogy megelőzzön.

Szeptember 19., — péntek. — Rosszabbul van. Nem tudtuk, mit csinálunk, menjünk-e maradjunk-e és nézzük szegény embert, aki kiabál fájalmában, hogy aztán rohama csillapultán ismét reánk mosolyogjon.

Ha elmegyünk, megerősítjük abban a hitében, hogy nagyon súlyos az állapota; ha maradunk, végig kell néznünk, mint valami látványosságot, hogyan tekerődzik fájalmában! ...

Igazán rettenetesen gyöngédtelen vagyok, hogy ennyire nyersen, burkolatlanul beszélek az állapotáról, mikor kereshetnék olyan szót is, amelyik kevésbbé, . . . illetve jobban . . . Szegény ember!

Október 20., — szerda. — Szomorúság és életunalom.

Miért írom le?

Néném hétfőn reggel Oroszországba utazott, ma éjjel egy órakor fog odaérni.

Bastien-Lepage állapota aggasztó.

Nem bírok dolgozni.

Festményem nem fog elkészülni

Ez az, ez az!

Rengeteget szenved. Nemsokára elköltözik. úgy érzi magát az ember mellette, mintha már vele együtt elsza-

kadt volna a földtől. Már nincs velünk, fölöttünk lebeg. Vannak napok, mikor ezt érzem en is, — Mozognak, be-sziéinek körülöttem az emberek, megszólítanak, felelek is, de mintha nekem már idegen világból jönne a hangjuk; — valami csöndes, közömbös hangulat szállt reám, de nem fáj-dalmas, olyan mint az ópiumos álom. Meg fog halni. Csak szokásból járok már hozzá, nem őmaga, csupán árnyéka időzik itt és én is árnyék vagyok már félig. Miért me-gyek fiat?

Nem érzi különösebben a jelenléteket, nincs rám szük-sége. Nincs meg az a; hatalmaim, hogy új lángra lobbantsam símének már-már kialvó tüzét, örvend, ha lát, de semmi több.

Meghal és nekem olyan mindegy; nem tudok számot adni magamnak róla, de olybá veszem csak, mint mikor valami eltűnik, eltávozik.

Mindegy, mindennek vége.

Mindennek vége,

1885-ben engem is el fognak temetni.

Október 9.. — csütörtök. — Látják? Semmit sem csinálok. Állandó lázam van. Olyan ostobák az orvosaim. Elhivattam Potaint s visszaadtam magamat a kar-mai közé. Egyszer már meggyógyított. Figyelmes, derék, jó ember. Azt hiszem, nem a tudóm az oka, hogy úgy meg-fogytam, de egy más bajom, melyet Isten tudja, hol szerez-tem magamnak, de sohasem beszéltem róla, mert reméltem, el fog múlni magától. Mindig csak a tudómmal törőd-tem s az most sincs rosszabb állapotban, mint idáig volt.

Igazán fölösleges, hogy a betegségemről regéljek. Nem a betegség itt a baj, de az, hogy semmit sem bírok csinálni!!

Semmit!

Tegnap a Boisba akartam menni s kétízben is majdnem abban kellett hagynom az öltözködést, mert kimerült min-den erőm.

Azért mégis elmentem.

Bastien-Lepage édesanyja hétfőn hazautazott Dam-viliers-be leszüretelni. Nem nélkülozi ugyan így sem a mű-vész a hölgytársaságot, de azért mégis nagyon megörven-dett nekünk.

„Október 12. — vasárnap. — Nem tudtam kimenni. Nem feküdtem ágyba, de érzem, hogy nagyon beteg vagyok,

Potain minden másodnap elküldi fiók-Potainjét.

Istenem, Istenem, mi lesz a képemből!!!

Julian meglátogatott. Hát mégis megtudta, hogy beteg vagyok.

Uram, hogyan titkoljam el?! És hogyan menjek el Bastien-Lepagehoz?

Október 16., — csütörtök. — Rettenetes láz emészt, Egész napomat a fogadóteremben töltöm s váltogatva heverek hol a karosszékben, hol a pamlagon.

Dina felolvas. Potain tegnap meglátogatott; s holnap újra eljön. Ennek az embernek igazán nincs szüksége a pénzre s ha mégis többször eljön, azért teszi, mert úgy látszik érdeklődik irántam.

Nem járhatok ki, de szegény Bastien Lepage kijár. Hozzánk hozatta magát és elhelyezkedett egy nagy karosszékben. Kinyújtott lábát párnákkal körülámasztották. Én a szomszédos karszékben pihentem; úgy ültünk ott együtt, egymás mellett, este hat óráig.

Csipkébe, bársonyba vagyok öltöztetve, minden fehér rajtam, de különböző színű fehér, Bastien-Lepage művész-szeme látható gyönyörűséggel pihent rajtam.

— Oh, ha festeni tudnék! — sóhajtott.

Hát én!

Ezidei képemnek befellegzett!!!

Október 18., — szombat. — Bastien-Lepage majdnem minden nap eljön. Édes anyja megérkezett s ma mind a hárman nálunk voltak.

Potain tegnap volt itt, nem vagyok jobban.

Október 19., — vasárnap. — Tony és Julian ebéden.

Október 20., — hétfő. — Bár gyönyörű idő van odakint, Bastien-Lepage mégis inkább hozzánk jött s nem a Boisba. Már alig vánszorog; testvéröccse tartja hátulról mindkét karjával, szinte a levegőben emeli.

Szegény; fiú, egészen kimerült míg a karszékig ér. Szegény nyomorult mi! A házmesterünk persze egészséges! Emile kitűnő testvér. Ölében hozza és viszi Julest fel a három emeleten, lakásukig, Engem Dina ápol épen ilyen, önfeláldozón. Két nap óta a fogadóteremben áll az ágyam, de mert a terem igen nagy, ellenzőkkel, pamlaggal, zongorával úgy el lehet fődözni, hogy senki sem veszi észre. Nagyon nehezemre esnék a lépcsőkön felmenni.

(A napló itt megakad., — Baskircsev Mária tizenegy nappal később, 1884. október 31-én kiszenvedett.)

Paris úgynevezett passy-i temetőjében, gyönyörű márványmausoleum alatt alusza örök álmát *Baskircsev Mária*. Két legkiválóbb festményét, melyeket igazi művészi értékűeknek ismert el a műtörténet, a *Jean és Jacques* és a *Meeting* címűt, a Musée des Luxembourg kincsei közé sorozták. Néhány kisebb művét a szent-pétervári Eremitage váltotta magához.

Jules Bastien-Lepage. A francia szürrealista festéssz egyik leg-többet ígérő, de idő előtt elhunyt mestere, 1848. november 1-én született Lamvillers-ben, Verdun közelében. Szülei egyszerű földmivesemberek voltak, kiknek nehéz anyagi áldozatokat kellett hozniok, hogy két tehetséges fiokat, Julest, a festőt s az ifjabb Emilt, a későbbi jeles műépítéssz, kellően taníttathassák. Jules eleinte maga is súlyos anyagi gondokkal küzdött Parisban, különösen mikor testvéröccsének a kiképeztetését is magára vállalta.

Eleinte Cabanel tanítványa volt, de csakhamar szakított mesterének akadémikus irányával s az akkor még gyermekkorát élő pleinair festészet úttörőinek sorába állott. Erőtéljes, eredeti festői lehetősége különösen a falusi jelenetek élettel teljes ábrázolásában tűnt ki. Képeinek hátterét rendszeren csak vázlatosan jelezte, a levegőfestést elhanyagolta s egész figyelmét alakjainak lehetőleg naturalisztikus ábrázolására és a pleinair fényhatások kérdésének megoldására fordította. Legelső ízben nagyapjának arcképével keltett feltűnést. Legkiválóbb művei a *Kaszálás* (1879), *Burgonyaszedés* (1880), *Koldus* (1881) és a *Rőzszeszedők* (1882). Egyetlen nagyobbabású történelmi tárgyú képe, a *Hangokra figyelő Jeanne d'Arc* (1881), valóságos forradalmat idézett elő.

1884, december 10-én hunyt el, tehát hat héttel Baskircsev Mária halála után s a közös sors, mely e két rokon művészlelket sújtotta, továbbá Baskircsev Mária időközben közzétett naplója, melyben oly fontos szerep jut a kiváló művésznek, végül az azóta diadalra jutott pleinair festészet, melynek legelső kiváló művelője volt, halála után megszerezték számára azt a hírnevet és méltánylást, melyben életében nem részesülhetett érdeme szerint.

Louise Catherine Breslau festőművésznő 1856-ban született Münchenben. Gyermekkorától Zürichben nevelkedett és ott nyerte legelső kiképzését is. Később Párisba került, a Julian-Akadémiára: és véglegesen Franciaországban lépett fel 1881 óta majdnem valamennyi nagyobb francia, angol, német és svéd kiállításon szerepel képeivel. Főképp a női és gyermekarcképek festésében mester, de igen sokra becsülik tájképeit és genrékeit is. 1901-ben a becsületrend lovagja lett. Tagja a Société des Beaux-Artsnak.

Rodolphe Julian, Cogniet és Cabanel tanítványa, 1839-ben született és 1908-ban halt meg Párisban. Leginkább az arcképfestést művelte, de festőiskolája nélkül nélkül meglehetősen szerény helyet foglalna el a francia festők között. Mint tanár azonban kiváló volt. Nagyszerű szervezőképességről tanúskodó akadémiaja világhírré telt szert s úgy a tanárokat, mint a tanítványokat illetőleg, a legfényesebb neveket vonzotta magához. Magyar festőművészek közül is nem egy dicsekedhetik vele, hogy a Julian-Akadémiáról került ki. Julian egész haláláig nagy népszerűségnek örvendett tanítványai között, kiknek nemcsak jó tanítómesterek, de valóságos apjuk volt, ki kötelességének ismerte, hogy szegénysorsú, de kiváló tehetségű tanítványairól anyagiilag is gondoskodjék. 1881-ben a becsületrend lovagkeresztjével tüntették ki.

Tony Robert-Fleury, a jeles történelmi festőnek, Joseph Robert-Fleurynek fia. 1837-ben született Párisban Delaroche és Cogniet tanítványa volt és miként atyja, úgy ő is leginkább történelmi tárgyú festményekkel szerepelt, de mint arcképfestő is jelentős szerepet vitt kortársai között. Bár a francia naturalista festészet virágkorában élt, mégsem tudott az akadémikus hagyományokkal teljesen szakítani. Őt is, miként Juliánt, inkább mint kiváló tanítómestert magasztalja a műtörténelem.

Charles René de Saint Marceaux, született 1845-ben Reimsban, meghalt 1915-ben Párisban, az újabkori francia szobrászművészet egyik legnagyobb mestere volt. Műveit erőteljességük dacára valami különös báj és könnyedség jellemzi.